

/ 80

साप्ताहिक

जानेवारी १९६९

ऐरावत

ब्रह्मदेशाच्या एका गांवी एक धोबी रहात असे. त्या धंद्यात त्याचा हात धरंगारा दुसरा धोबी जवळपास नव्हता. त्याने कपडे धुतले की कपडे कसे होत पांढरे स्वच्छ म्हणून गावातला प्रत्येक श्रीमंत मनुष्य त्याच्याकडे कपडे धुवायला टाकी. अशा तऱ्हेने तो फार मोठा श्रीमंत झाला.

धोब्याच्या शेजारी एक कुंभार रहात असे. धोबी आपल्या कामात जितका चतुर होता, कुंभार तितकाच कमी कुशल होता. म्हणून तो गरीबच राहला. आपल्या नशिवात नाही, असे समजून तो स्वस्थ बसला असता तर प्रस्नच नव्हता. परंतु तो घुष्ट होता. धोब्याची श्रीमंती पाहून तो त्याचा हेवा करू लागला. याता कोणत्याही परिस्थितीत श्रीमंत होता येणार नाही, तर धोब्याचे रूप नुकसान करून त्याला कसे खाली ओढायचे, हा एकच एक

विचार त्याच्या मनात धोलू लागला. रात्रंदिवस तोच विचार त्याच्या मनात येई व शेवटी त्याने एका प्रयत्न करायचे ठरविले.

त्या गावच्या राजाकडे एक सुंदर हत्ती होता. तो सर्व हत्तीसारखा काळा होता. त्याचा हत्ती ऐरावत हा शुभ्र पांढरा असतो, हे सर्वांना माहीतच आहे. राजाच्या मनात होते की त्याचा हत्ती पण ऐरावतसारखा शुभ्र पांढरा झाला तर आपल्याला इंद्रपद मिळेल. जगभर त्याची प्रसिद्धी होईल. त्याच्या हत्तीचा काळा रंग पालटून कोणी तो पांढरा करून द्यावा म्हणजे, इतर राजेलोक त्याचा हत्ती पाहून स्वतःला तुच्छ लेखतील, असे त्याला वाटू लागले. राजाच्या मनातली ही इच्छा राजधानीसत्य प्रत्येक माणसाच्या कानावर येऊन पोचली.

एकादा कुंभार राजवाड्यात गेला व पाहरेकऱ्यांना म्हणाला—“मी राजाजवळ

कारने त्याला दंड केला. त्याने या माविरुद्ध १८४८ मध्ये राजिनामा दिला. पदावर क्लॉन्सिंग याची नेमणूक करून इंग्रज सेनाधिकाऱ्यांना लाहोर सरकारने बिले. २० एप्रिल रोजी दोघांचा खून झाला. त्याचा आरोप मूलराजवर लावण्यात आला.

परंतु इंग्रज यासाठी युद्धाला आले होते. ते मूलराजच्या प्रश्नावर लाहोर कार काय करते या गोष्टीची वाढ पाहू नाले. परंतु एका सामान्य इंग्रज अधिकाऱ्याच्या हातपाईंमुळे प्रचलन अधिक जगुंतीचा होऊ लागला. मुलतान येथे मूलराज याच्या सैन्याची युद्ध करण्यासाठी मारणाऱ्या मुमेंदार छतरसिंग याने त्याचा या शेरसिंह यालाबरोबर सैन्य देऊन बिले. पण तो मूलराजला फिरार झाला, पण शीख पुढारी देखील शेरसिंगच्या हात सामील झाले. या खेपेस शिखांनी

अफगाणांना पेशावरचे प्रलोभन दाखवून त्यांना आपल्या बाबूला वळवून घेतले.

१० ऑक्टोबर १८४८ या रोजी ब्रिटिशांनी शिखांविरुद्ध आणखी एका युद्धाची घोषणा केली. १६ नव्हेंबर १८४८ व १३ जानेवारी १८४९ या दरम्यानच्या काळात दोघांचे परस्परांशी युद्ध झाले. या युद्धात इंग्रजांचा पराभव झाला नाही. पण त्यांचे नुकसान मात्र पुष्कळ झाले. २२ जानेवारीला मुलतान येथे जे युद्ध झाले त्यात इंग्रजांना जय मिळाला. मूलराज याला जन्मठेपे शिक्षा झाली.

परंतु पिनाव नवोजवळ गुजरात येथे शिखांनी पुन्हा झालेल्या युद्धात इंग्रजांनी जय मिळविला. अद्या तऱ्हेने शिखांचे बळ कमी होत गेले. इंग्रजांनी पंजाब वर आपला अंमल कायम केला. दिल्लीस सिंगाला इंग्लंडमध्ये पाठविण्यात आले. तेथे त्याला बस वीस लाख रुपये पेन्शन देण्याचे ठरले.

वाहे. नु माझा हत्ती पांढरा करून दाखविलाच पाहिजे."

ते ऐकून घोडी चकितच झाला. आपल्याशी ड्रेप करणाऱ्या कुंभाराचे हे कारस्थान आहे हे ओळखायला घोड्याला वेळ लागला नाही. हत्तीला माझ्याकडून पांढरा करवून घेण्याची गोष्ट राजाच्या मनात यावेच भरली असणार.

म्हणून तो राजाला म्हणाला—"महाराज, आपली इच्छाच आहे तर मी आपल्या हत्तीला पांढरा करून दाखवितो. ते तेवढे कठीण काम नाही. त्याला कपड्यांसारखेच धुवावे लागेल. परंतु माझ्याकडे जितकी मडकी आहेत ती कपडे उकळण्याच्या बेताची आहेत. म्हणून हत्ती मावेळ एवढे मडके बनवून देवविलेत तर मी हत्तीला त्यात बसवून स्वच्छ धुऊन काढीन.

मूर्ख राजाला घोडी जे म्हणाला ते खरे वाटले व त्याने कुंभाराला बोलावून हत्ती बघण्यास जोगे मोठे मडके करून द्यायला सांगितले. या खेपेस कुंभाराची पाळी होती. त्याचे डोळे पांढरेच झाले. घोड्याच्या गळघात जे जाले टाकायला तो गेला होता ते त्याच्याच गळघात येऊन जडकले. तरी राजाजेंचे पालन करणे आवश्यक होते.

म्हणून म्हणाला—"महाराज ! मी तसे मडके करून देतो; परंतु मला एका महिन्याच्या अवधी देण्याची कृपा करावी." असे सांगून कुंभार घरी निघून गेला. त्याने आपल्या जातभाई कुंभारांना मदतीला बोलावून एक मोठे मडके तयार केले आणि ते राजा वाड्यात पोचले केले.

घोड्याला निरोप झाला. राजाच्या शिपायांनी हत्तीला मडक्यात चढवण्यासाठी अंकुश मारून पुढे जायला ढकलले. परंतु हत्तीने आत पाय ठेवताच मडके फुटले.

राजाने कुंभाराला बोलवून पुन्हा वुस मडके तयार करून देण्यास सांगितले.

म्हणाला—“तू तयार केलेले मडके फार मातळ होते. म्हणून फुटले. हत्तीचे वजन त्याला पेलले नाही. या खेपेस छान जाडजूड मडके तयार करून आण.”

कुंभाराला काय करावे हे सुचेना. परंतु राजाशेचे पालन करणे आवश्यक जाले. त्याने गावातल्या सर्व कुंभारांना बोलावून आणले आणि मातीचा मोठा ढोंग लावला. त्याने एक जाडजूड मोठे मडके तयार केले व ते भाजून राजाकडे पोचते केले.

या खेपेस हत्तीच्या भाराने ते मडके फुटले नाही. परंतु त्यात पाणी घालून पाणी तापवण्यासाठी प्रयत्न करून पाहिला तर पाणीच तापेना. गाड्या भरभरून लाकडे नागविण्यात आली. परंतु त्याचा काही एक उपयोग झाला नाही.”

“महाराज या खेपेस मडके इतके जाड जाले आहे की यात पाणी तापणेच शक्य नाही.” धोकी राजाला म्हणाला.

राजाने पुन्हा कुंभाराला बोलाविले व रागावून म्हणाला—“कायरे तू मडके इतके जाड कशाला करून आणलेस? यात पाणी तापत मुळा नाही. या खेपेस चांगले मडके तयार करून घेऊन ये. नाहीतर तुला फाशी देईन.”

कुंभार व त्याच्या नातेवाइकांनी कित्येक मडकी तयार केली. पुष्कळ मेहनत केली. कित्येक महिने आपले काम सोडले. पण सर्व फुकट झाले. शेवटी त्याला आपला मूर्खपणा कळला. हत्तीचे वजन पेलू शकेल व पाणी तापेल असे मडके प्रह्लादेवाला देखील करता येणार नाही. त्याने ती गोष्ट राजाला सांगितली. राजाने हत्तीला धुऊन पांढरा करण्याचा विचारच सोडला. परंतु दुसऱ्याचे नाक कापण्याच्या प्रयत्नात त्याचेच नाक कापले गेले याबद्दल कुंभाराला मात्र चांगलीच बदल घडली. राजाचा मूर्खपणा पाहून धोकी मनातल्या मनात हसला.

पडकें दंडळ

[११]

[रानात अस्वत्थामा पाहल्यानंतर शिखीमुख व नागमल्ली बीचांना एक विचित्र मनुष्य दिसता. त्याने आपले नाव नागमिषाड असे सांगितले आणि दोघांना पुजारी होता त्या जागेची वाट दाखविण्यासाठी निघाला. ते डोंगर चढत असताना विक्रमकेसरी आवग तेथे आला व त्याने पुजाऱ्याची भुला पाहिली असल्याचे सांगितले. पुढे—]

विक्रमकेसरीला पळत येत असलेला पाहून शिखीमुखाला हे कळायला वेळ लागला नाही की त्याने पुजाऱ्याला धकड्यासाठी योजलेली युक्ती फसली. विक्रमकेसरी ओरडला ते सर्व त्या दुष्टाला ऐकू गेले असणार, त्यात त्याला संशय उरला नाही. पुजाऱ्याला हे देखील फळले ज्ञानागर की मोडमोड बोलून शिखीमुख व नागमल्ली दोघांना आपल्या जालचात फसविणे शक्य नाही. कारण आता विक्रमकेसरी मदतीला येऊन पोचला होता. आता करावयाचे? त्याचा दूत म्हणून आले या नागमिषाडाला बांधून ठेवले त्या कदाचित त्याच्या मदतीला पुजारी येत तेव्हा.....शिखीमुखने असा काही विचार करून एकीवाडे विक्रमकेसरीला हालवून खूणावले व दुसरीकडे नागमल्ली सावध राहून त्या नागमिषाडाला निस

शिखीमुखने पण ते ऐकले. तो सुद्धा नागगिधाडाला घरण्यासाठी पळू लागला. व्यावेळी आकाशातून एक काळे दोरखंड येऊन नागगिधाडासमोर पडले. नागगिधाडाने घाई घाईने त्या दोरखंडाचे एक टोक कमरेला बांधले व ओरडून म्हणाला—
“पुजारी घनी! हा नागगिधाड आपल्या उडण्यास तयार आहे. आपला पुढे काय हुकूम आहे?”

दुसऱ्या क्षणाकडे नागगिधाड आकाशात वर जाऊ लागला. त्याला पकडण्यासाठी तिघे पावले. परंतु तोपर्यंत तो दहावीस हात आकाशात तरंगू लागला होता. विक्रमकेसरी धनुष्यावर हात बंदवून म्हणाला—“अरे पुजाऱ्याच्या गुलामा तुझे मरण येऊन ठेपले आहे पहा.”

त्याच वेळी शिखीमुखच्या डोक्यात एक विचार आला व त्याने विक्रमकेसरीला नाण न सोडण्यास खूब केली व म्हणाला—
“नको, घाई करून कोस तो भेला तर फायद्यापेक्षा आपले नुकसानच जास्त होईल. तो जिवंत राहणारा तर आपले काम होईल.”

“तो त्या दुष्ट पुजाऱ्याचा लालछोटधा नोकर आहे. जमा घनी तमा त्याचा नोकर.

तो वेखील दुष्टच आहे.” विक्रमकेसरी रवाने म्हणाला.

“होय, तो दुष्टाचा नोकर, नाहीच गुलाम पण आहे, दुष्ट नाही. अगदी सरळ भोळ्यामावडा मनुष्य आहे. दारुच्या बुदीत आपण आकाशात उडत आहो असे त्याला वाटते. आपला मूर्खत्वा उपयोग स्वतःच्या स्वायत्तीसाठी कोणी ही करून घेऊ शकेल. म्हणून माझ्या मते, तो जिवंत राहून पुजाऱ्याची सेवा करीत राहणारा तर पुढे कधीतरी आपल्या उपयोगी पडेल. अज नाही का वाटत?” शिखीमुख म्हणाला.

“पुढे कधीच्या गप्पा कशाला? त्या पुजाऱ्याच्या गुहेवर पाहून देण्यासाठी मी दोघां शवरांना नेमून आलो आहे. आणखी एक अण आकाशात उडत निघून गेलेल्या बस्वलाच्या सोमार्थ गेला आहे. आपण जवळ जाऊन पुजाऱ्याच्या गुहेला वेढा देऊ या.” विक्रमकेसरी म्हणाला.

“मिथा! तुझे हे सर्व बोलणे त्याला ऐकू गेले नसेल असे वाटते होय तुला? आपला सर्व डाव त्याला कळला नसेल का त्याला?” शिखीमुख म्हणाला. नंतर त्याने बस्वलाला ठार केल्यापासून पुढे काय काय आले सर्व सांगून नागगिधाडाने दिलेले

हरणाचे कातडे दाखविले. त्यावर को दृश्य पाहून विक्रमकेसरी चकित झालेला गेला.

“या कातड्यावरच्या तकाशात आपल्याला ब्रह्मपुत्र नदीच्या स्रोत प्रवेश करून पुढील स्रोथ लावणे सांगितले होईल. तू हे आपल्याजवळ ठेवून शिखीमुख विक्रमकेसरीला ते कातडे म्हणाला.

विक्रमकेसरीने ते कातडे घेऊन आपल्या कमरेला नीट बांधून ठेवून इकल्यास एक शबर येऊन म्हणाला—
जादूगार आणखी एकांला बरोबर

“तो कुठे सुटतो? आकाशात उडणारे ते भूत आहे खोदच. नाहीसा कसा होईल?” नागमल्ली म्हणाली.

“नागमल्ली कसे अयदी बरोबर म्हणाली. शिखी, काय आपण तिकडेच जाऊ.” असे सांगून विक्रमकेसरी पुढे निघाला व दोघे पाठी मागून. त्याने पुजव्याची गुहा पाहिलेली होती. म्हणून ती गोष्टून काढव्याचा प्रस्नच मळता. तिथे गुहेजवळ लवकरच येऊन पोचले.

गुहेचे तोंड धुराने भरलेले होते. तो धूर पाहून शिखीमुख म्हणाला—“तो दुष्ट गुहेत नाही. असा धुरात कोणी गुहेत जिवंत असून राहिल तरी का?”

“तरमग तो पळून गेला असावा म्हणतोस?” विक्रमकेसरी निराश होऊन विचारू लागला.

“शिखीमुख उत्तरादाखल काही बोलणार तेवढ्यात त्यांच्या बरोबर आलेला अजर कुल्ल ओरडून म्हणाला—“धूर तिकडूनच नव्हे तर गुहेच्या पाठीमागच्या बाजूने मुळा दोन तीन ठिकाणातून निघत आहे.” म्हणजे त्या दुष्टाला पळून जायला चोरवाट कोठे तरी आहे. विक्रमकेसरी तू ज्या दोघांना पाहण्यावर नेमले होतेस ते

दोघे आहेत कोठे? शोपले आहेत की पुजारी दोघांना सांघावर उचलून घेऊन पळून गेला?” नागमल्लीने व्यंग करीत विचारले.

शिखी स्वतःचा राग आवरीत म्हणाला—“त्या दुष्टाने अयरांनाच नव्हे तर नागलोकाना पण मूर्खता काढले आहे. आता आपण जास्त सावधगिरी बाळगून बागले पाहिजे. विक्रम! तू त्या दोघांना पाहण्यावर नेमले होतेस ते त्याचा पाठलाग करीत येले असतील.” असे म्हणत त्याने माडाची एक कांदी एका मटक्यात ओढून तोडली व गुहेच्या तोंडावर फेकली. त्यामुळे धूर उडून गेला. विक्रमकेसरीने त्याचा तोंडी दोन तीन बात गुहेत मारले. आतून काहीच आवाज आला नाही.

पुढे आप करावे का विचारात शिखीमुख उभा होता. इतक्यात गुहेच्या बरच्या बाजूला चढून पहात असलेली नागमल्ली टाळी बाजवून त्याला हाक मारून म्हणाली—“ते पहा! ते पहा!” तिला खोऱ्यात खाली पुजारी पळत जात असलेला व त्याच्या पाठी मागून दोन नागगिधाड जात असलेले दिसले. त्यांच्या पाठी मागून कोणी दोघे दगडांच्या आड चालत होते.

विक्रमकेसरीने नेमलेले दोघे शबर असावे असे नागमल्लीला वाटले. मल्लीचा आवाज ऐकून त्या दोघा एकाने तिकडे बळून पाहिले दुमन्याच्या कानात काही तरी सां आणि सपन्नप डोंगर चढून गुहेकडे लागला.

“नागमल्ली, तिने जे पाहिले ते मूख व विक्रमकेसरीला सांगणार पण ते दोघे स्वतःच त्या आघी घर पोचले. त्या दोघांनी व बरोबरच्या खाली खोऱ्यात पाहिले तेव्हा त्यांच्याकडे येत असलेला शबर दिस

सोऱ्यात खाली उतरणारा पत्रक्या देवळाचा पुजारीपण दिसला.

"शिखी! त्या पुजाऱ्याचा पाठलाग करून त्याला धरणे आपल्याला तेवढे कठीण नाही. आतां उभोर करू नकोस. नीध लवकर." विक्रमकेसरी आनंदाने व उत्साहाने म्हणाला.

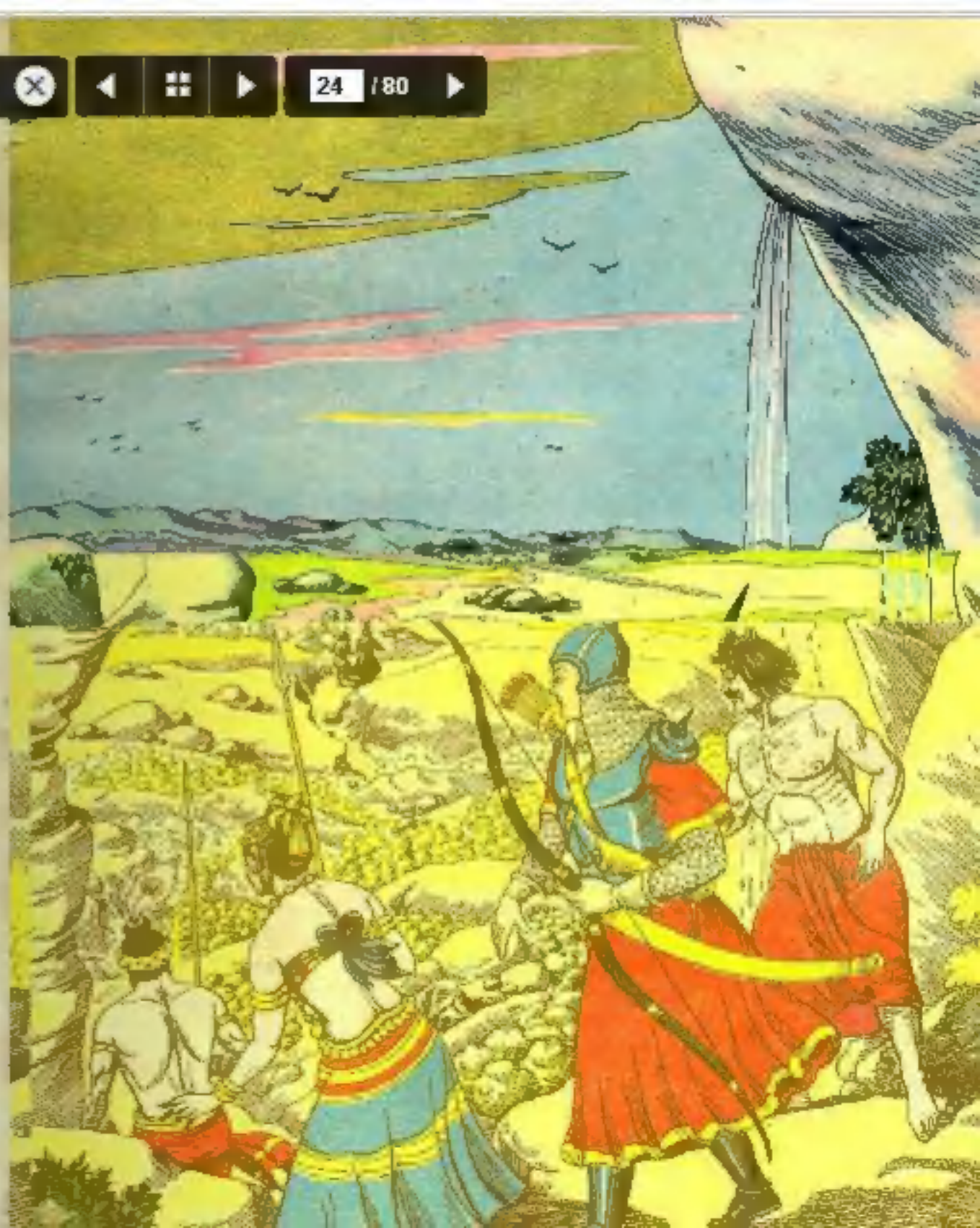
"मलापण तसेच वाटते. पण नागमल्ली काय म्हणेल?" असे म्हणत शिखीमुखने तिच्या मनातला भाव ओळखण्यासाठी हुळूच तिरप्या नजरने तिच्याकडे पाहिले.

"तो आपल्याला सापडला नाही तर त्याला तीर मारून रानटी जनावरासारखा

ठार करू या. तमोर सापडल्यावर तो दोन हात कराक्यास तयार झाला तर मात्यांनी टोचून त्या सर्वांना ठार करू. चला," असे सांगून नागमल्ली घावत डोंवर उतरू लागली.

नागमल्लीच्या शौर्याची व साहसाची ओळख त्यांना नसती तर दोघे त्या तोंडाच्या वाफा समजून हसले असते. परंतु दोघांना तिच्या शौर्याची पूर्ण कल्पना होती. तरी तिचा प्रभाव करणे आवश्यक होते. कारण तिच्या रक्षणाची जबाबदारी त्यांच्यावर होती. प्रत्यक्षा देवळाचा पुजारी ऐन वेळी काय मुक्ती करील याची त्यांना कल्पना देखील असणे शक्य नव्हते. म्हणून ते सावधपणाने चालत होते.

शिखीमुख पुढे होता. बाकी तिघे त्याच्या पाठीमागून येत होते. त्यांची नजर पुजाऱ्यावर होती. दगडांच्या व मोठमोठ्या शिळांच्या आड तो त्यांच्या हातावर तुरी देऊन पळून तर जाणार नाही. परंतु पुजारी लावसाचा निर्भयपणे सोऱ्यात उतरत होता. त्याने एक दोनदा त्याच्या पाठलाग करणाऱ्या विक्रमकेसरी, शिखीमुख वगैरेंना मागे वळून पाहिले व बरोबरच्या नागनिघाडाला काही तरी म्हणाला.

“त्याचा काही तरी घाट दिसतो आहे विक्रम! तो आपल्या हातातून निसटून जाण्याचा प्रयत्न करीत असलेला दिसत नाही. उलट त्याला कसलीच भीती वाटत नाही असे आपल्याला दिसवीत आहे.” शिखीमुख म्हणाला.

“खोल्यात त्याचे ते डहिराक्षसांचे सैन्य असेल कदाचित.” नागमल्ली यष्टेने म्हणाली.

“असेल तर एकटी लढूंसिंहाची पोर त्यांना वाटेला लावील. आपल्याला कोणाला भिष्याचे कारणच काय?” शिखीमुख वेष्टेने म्हणाला.

“ऐकून विक्रमकेसरी जोराने हसला. हलक्यात वर चढून आलेला शबर जवळ आला व स्थाने पुजारी गुहेतून दुसऱ्या वाटेने कसा निसटला व स्वतःचा प्रयत्न करीत त्याचा पाठलाग करीत तो कसा डोंगरावरून खोल्यात उतरत गेला हे सांगितले.

“तुझ्या जवळ बांबूची गोफण आहेना त्याचा उपयोग तुझ्या माल्यापेला आता जास्त होणार आहे. तो आपल्या हातात आला नाही तर या बांबूच्या गोफणीने त्याला साडी लोळवू” विक्रमकेसरी म्हणाला.

शबर माला खांद्यावर ठेवून बांबूच्या गोफणीत दगड घालून चालू लागला. तिकडे पुजारी डोंगरावरून सपाट मैदानात निघून गेला. शिखीमुख त्याच्या बरोबरच्यांना पाहून चालामला सांगून मैदानात येऊन पोचला आणि ओरडून म्हणाला—“अरे चोरा! धांव, असा दळतोल काय? पळण्याचा प्रयत्न केलास तर मुला येथेच जमिनीवर लोळवीन.”

पुजान्याने मागे वळून पाहिले व म्हणाला—“हे पहा, मी अर्ध चंद्राकृती शिळांजवळ जाऊन पाहतो. तुम्ही सर्व सावकाश या. मी तेथे तुम्ही वाट पाहतो. मग सावकाश वोलू.” (पुडील गोष्ट पुढे)

छोर हत्या

विक्रमकेसरी हट्ट सोबला नाही. तो बाडा-जवळ आला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्मृतांनाच्या दिशेने मोनपणे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तू हे जे भ्रम करीत आहेस हे अपयशी मानू नकोस. कारण कधी कधी अशुभ कार्याचे परिणाम सुख होतात. त्याला एक उदाहरण म्हणून मी तुला कल्याणी नावाच्या वैद्य कन्येची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

कार पूर्वी कांचीपुरम् येथे कल्याणी नावाची एक अप्रतिम सुंदर वैद्य कन्या रहात असे. तिच्याशी लग्न करण्याच्या हेतूने थोर कुलीन कुळातले श्रीमंत तरुण युवक आले. परंतु तिचे लग्न झाले नाही. त्याला एक कारण असे झाले की तिचे वडील वरेच दिवस आजारी होते व शेवटी

वेताळाच्या गोष्टी

कळली. अमरगुप्ताचा बाप एक कोटचावीस असल्याचे त्याला चांगले ठाऊक होते. आपल्या भाचीचे लग्न अशा श्रीमंत कुटुंबाशी मुलाशी झाले तर तिच्याकरीव वाटेल तेवढा पैसा उकळता येईल असा विचार करून प्रचंडगुप्त म्हणाला—“मुली, अमर गुप्ताशीच तुझे लग्न लावून देण्याची जबाबदारी माझी. तुझा संसार मुखाचा व्हावा याची काळजी मला नसणार तर कोणाला असणार?”. असे कल्याणीला सांगून प्रचंडगुप्त अमरगुप्ताचे वडील वीरेंद्रगुप्त यांच्याकडे गेला. त्याला म्हणाला—“माझी भाची कल्याणी एक अप्रतिम सुंदर मुलगी आहे. ही बघून आपल्याला माहीतच आहे. तिने कित्येक राजकुमारांना साफ नकार दिला आणि आपले चिरंजीव अमरगुप्त यांच्याशिवाय इतर कोणाशी देखील लग्न करणार नाही, अशी तिने प्रतिज्ञा केली आहे. आपल्या चिरंजीवांनी पण कल्याणीशीच विवाह करण्याचा निश्चय केला असल्याचे ऐकतो. आता आपण होकार दिलात की दोघांचे लग्न...”

“मी तुझ्या भाचीला आपली सून म्हणून करून घ्यायला तयार नाही. तु

स्वतः येऊन या विषयी विचारण्याचे कारणच नाही.” वीरेंद्रगुप्त म्हणाला. कारण प्रचंडगुप्ताचे नुसते नाव ऐकूनच त्याच्या कपाळाला आठवा पडत असत.

वीरेंद्रगुप्ताने नकार दिल्यामुळे प्रचंडगुप्ताचा डोव फसला. कल्याणीच्या भाग्यात काय लिहिले आहे याच्या काळजीपेक्षा त्याचा हेतू साध्य झाला नाही याचे दुःखच त्याला आस्त वाटले.

तो स्वभावाचा दुष्ट होताच, म्हणून त्याच्या मनात एक दुष्ट विचार आला. कल्याणीला आपली सून करून घेण्याशिवाय वीरेंद्रगुप्ताला गत्यंतर राहणार असा एक

उपाय करण्याचे प्रचंडगुप्ताने योजला. तो बेंत पार पाडायचा झाला तर कल्याणीची मदत आवश्यक होती. म्हणून प्रचंडगुप्त कल्याणीला बोलावून म्हणाला—“वाळ कल्याणी! त्या वीरेंद्रगुप्ताने आपल्या मुलाशी तुझे लग्न करून देण्याचे नाकारले, याबद्दल तुला जितके दुःख होत आहे त्याच्या दसपट मला होत आहे. काय वाटेल ते होवो, सर्व जण विरुद्ध उभे राहाले तरी मी तुझे लग्न अमरगुप्ताशीच करून देणार. त्याला एक उपाय आहे. त्यात तुझ्या मदतीची पण थोडी आवश्यकता आहे.”

“सांगा ना!” कल्याणी म्हणाली.

"तू आज वीरेंद्रगुप्ताच्या घरी जा आणि सांग की मी आज रात्री त्याचा खून करण्याचे योजले आहे. तो ज्या पलंगावर रोज झोपतो त्यावर मनुष्य झोपल्यासारखा लोड आडवा ठेवून त्यावर पांघरूण घालून ठेवायला त्याला सांग. मी रात्री त्याच्या घरात शिरून मी त्याच्या लोडाला भोसवतो. वीरेंद्रगुप्त पहिल्यापासून सावध राहिल व मी लोडाला सुरा भोसकल्याबरोबर मला येऊन कैद करवील. मी देखील सहज कैद होऊन, केल्या चुकीबद्दल माफी मागण्याचे सांग करतो. तू त्याच्या जवळ माझ्या प्राणाची भिक्षा माग. तू त्याचा जीव

वाचविलास या उपकाराबद्दल तो मला सोडून देईल. मी तुझ्या सुखासाठी हे घोर कृत्य केले असे मांगितल्यावर तू केलेल्या उपकाराबद्दल तुझ्या विषयी त्याच्या मनात आदर व प्रेम उत्पन्न होईल व तो तुला आपली सून करून घेईल. मला शिक्षा किंवा बंड झाला तरी तो बेतानाच होईल. तुझ्या करिता मी ती शिक्षा जातंदाने भोगायला तयार आहे." प्रचंडगुप्ताने, या शब्दात त्याने योजलेला उपाय वर्णन करून सांगितला.

"तुम्ही सांगाल मी करायला मी तयार आहे, मामा!" कल्याणी म्हणाली.

त्या दिवशी कल्याणी घराबाहेर पडली खरी, परंतु वीरेंद्रगुप्ताच्या घराच्या वाजूला वळली देखील नाही.

त्या दिवशी रात्री प्रचंडगुप्त वीरेंद्रगुप्ताच्या झोपायच्या खोलीत शिरला आणि त्याने वीरेंद्रगुप्ताच्या छातीत सुरा भोसवला. वीरेंद्र जोराने ओरडला तेव्हा प्रचंड गुप्त धावतून पळगाजाड गेला. प्रता नोकरांनी येऊन त्याला घेतले.

त्यानंतर राजाने प्रचंडगुप्ताला फाशीची शिक्षा दिली. राजासमोर खुनाची चकशी झाली त्यावेळी प्रचंडगुप्त, भाचीच्या

सुखासाठी त्याने जो उपाय योजला होता त्याविषयी एक शब्ददेखील बोलला नाही. त्या गोष्टीवर कोणाचा विश्वास बसणार नाही, हे त्याला ठाऊक होते.

यथासमयी अमरगुप्त व कल्याणी यांचा विवाह झाला.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला— "राजा! कल्याणीने वीरेंद्रगुप्ताला वेळीच कां सावध केले नाही. त्याच्या खुनाला कारण तीच झाली नव्हे का? या शक्ये समाधान माहीत असून ही तू केले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या झोपाची शंभर छकले होऊन तुझ्याच कामावर लोळू लागतील."

त्यावर विक्रमार्क म्हणाला—"प्रचंडगुप्ताने योजलेला उपाय दुष्टपणाचा होता, यात शंकाच नाही. त्या पद्धतीने तिचे ज्याच्यावर प्रेम होते त्याच्याशी लग्न करण्यासाठी तिला असे अनेक उपाय करणे

साध्य आले असते. नंतर त्या उपायाने वीरेंद्रगुप्ताचे मन पालटेल हा प्रचंडगुप्ताचा एक भ्रमच होता. प्रचंडगुप्ता विषयी वीरेंद्रगुप्ताच्या मनात तिदकारा होता. त्याच्या मनात कल्याणी विरुद्ध विचार येण्याचे कारणच नव्हते. प्रचंड गुप्ताचा उपाय यशस्वी झाला असता तरी त्याच्या वरचा राग कमी होण्या ऐवजी वाढलाच असता. म्हणून तिने सहकार देण्याचा विचार सोडला. म्हणूनच तिचा फायदा पण झाला. तिला आपली सून करून घेणारा हासरा व तिच्या हिताचे मित्र पुढे करून स्वतःचा स्वार्थ साधणारा तिचा मामा दोघे ही तिच्या वाटेवरून आपापल्या कमनि वाजूला झाले."

अशा तऱ्हेने राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रतासह अवश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

विदूषकीण

एका राजाचा तीन सुंदर मुली होत्या. मुलींना आई म्हाती. म्हणून राजाचाच मुलींची काळजी वहावी लागे. परंतु एकदा गात्रुशी युद्ध करण्यासाठी त्याला राजधानी बाहेर जावे लागले. म्हणून त्याने एका बाईला ठेवून तिच्यावर मुलींना सांभाळण्याची ■ रथांना तेहमी आनंदात ■ सुखात ठेवण्याची जबाबदारी टाकली. ती बाई एक विदूषकीण होती.

राजा राजधानीबाहेर गेल्याबरोबर त्या विदूषकीणीने राजवाड्यातच ठाणे दिले. ती राजकन्यांना गमतींसार गोष्टी सांगे किंवा गंमतीदार गाणी म्हणून खूप हसवी.

परंतु विदूषकीणीला राजवाडा एखाद्या कैदखान्यासारखा वाटू लागला. कुठेतरी पळून जावेसे तिला वाटू लागले.

म्हणून एकदा ती राजाच्या उद्यानात फिरायला गेली. राजकन्या तिची वाट

पहात बराच वेळ जेवण्या सात्याशिवाय बसून होत्या. पुष्कळ उशिरा ती परत आली.

“इतका वेळ कोठे होतीस ग मावशी? किती वेळ तुम्ही वाट पाहिमी, जेवणो सुद्धा नाही बघ!” राजकन्या म्हणाल्या.

“घरात नुसती बसून तरी किती वेळ राहू? जीव कोदंटत्यासारखा होतो मामा. जरा मोकळ्या हावेत फिरून जावे म्हणून गेले होते. तुम्ही उगाच माझी वाट पहात बसून राहू नका. मला करभतनासे झाले की अशेष बाहेर जात जाईन व हलके वाटले की परत येईन.” विदूषकीण म्हणाली.

त्या दिवसापासून ती रोज संध्याकाळी बागेत फिरायला जाऊ लागली ■ तिला वाटेल तेव्हा घरी परत येऊ लागली. परत सात्यावर ती मुलींना गप्पात रंगवून खूप हसवी. म्हणून मुलींनी तिला बाहेर जाऊ नका असे कधी म्हटले नाही.

एकदा उद्यान्यावर तिची ओप मांडली तेव्हा तिने विचार केला, मी कितीकदा या बागेत हिंडले फिरले, पण बागेच्या टोकापर्यंत कधी गेलेच नाही. या खेपेस पाहिले नाही ते सर्व पाहून घायचे. किती उशीर झाला तरी चालेल. त्या दिवशी ती त्या उद्यानाच्या टोकापर्यंत गेली. तेथे एका दगडावर तिचा पाय पडला तेव्हा दगड हलल्यासारखा तिला ■ तिने तो दगड उचलून पाहला तर ■ जाली तिला एक जिना दिसला.

“हा जिना कसला बाई येथे?” असे स्वतःशीच ■ ती जिना उतरू लागली. सर्व जिना उतरून गेल्यावर तिला समोर एक राजवाडा दिसला. ती त्या राजवाड्याच्या दरवाज्यापर्यंत गेली ■ म्हणाली— “कोण आहे आत?” पण उत्तर आले नाही. दरवाजा उघडून ती आत गेली. सैपाकघरात एक म्हातारा सैपाक करीत असलेला तिला दिसला.

“काय हो शंदा?” तिने म्हातार्याला हाक मारून विचारले.

“तू इकडे कमी काय आलीस?” असे सैपाकघरात तोंड फिरविल्याशिवाय विचारले.

“माझे कर्म मला इकडे ओढून घेऊन आले. ■ हा सैपाक कोणासाठी होतोय, विचारते?” विदूषकीणीने विचारले.

“माझे भासक तिथे राजकुमार आहेत, एकाहून एक सुंदर त्यांच्यासाठी.”

“असे होय? मग ते कुठे आहेत?” विदूषकीणीने विचारले.

“शिकारीला गेले आहेत.”

“मग मला वाटता का जेवायला? फार भूक लागली आहे!” विदूषकीण म्हणाली.

सैपाकघरात तिला पोटभर जेवामला वाढले. जेवण सात्यावर विदूषकीण

सैपाक्याला म्हणाली—“मला थोडा मध घेता का?”

“पांढ, पाहतो, राजशाच्या लढाळा असेल थोडासा” असे सांगून सैपाकी कोठीच्या जोखीत गेला आणि पांढ फूट उंचीच्या राजशात वाकून त्याच्या वडाशी असलेला मध पळीने काढू लागला. विदूषकीण त्याच्या पाठोपाठ गेली आणि तो राजशात वाकल्याबरोबर त्याला लोटून जोरजोराने हसत राजवाड्यात राजकन्या होण्या तिकडे आली. नंतर तिने धडलेले सर्व वृत्त त्यांना सांगितले. ते ऐकून त्या पोटभर धरून हसल्या.

Fullscreen

127

X

◀

⌂

▶

34 / 80

▶

संध्याकाळी राजकुमार शिकार झाल्या-
वर परतले. त्यांना खूप भूक लागली होती
त्यांनी सैपाक्याला खूप गोष्टी व सेवटी
कोठीच्या खोलीत राजशान उलट्या उभा
असलेला सैपाकी त्यांना दिसला.

त्यांनी विचारले—
“तू यात कसा काय रे पडलास?”

“कसा पडलो? मधामाठी वाकलो
आणि पडलो.” तो म्हणाला.

सैपाक्याने त्रिहरीवर जाऊन आपोन्ठ
केली. नंतर त्याने आपल्या भव्यांना
जेवायला वाढले. ते राजभर ओंपून उजा-
डल्यावर पुन्हा शिकारीला निघून गेले.
ते निघून गेल्यावर विदूषकीण पुन्हा आली.

“महामाये! पुन्हा कशाळा आलीस?”
सैपाक्याने संतापून विचारले.

“असे रामवना कां, दादा? मी वाणून
बुजून तुम्हांला दकलले का? तुम्हीच आत
पडलात तर तुम्हांला बाहेर काढणे मला
शक्य आहे का, तुम्हीच सांगा.” विदूषकीण
म्हणाली.

“यापुढे असे काही केलेस तर पहा.”
सैपाकी म्हणाला.

“छे, छे! मी कचाला करायला जाते?
थोडे जेवायला वातता का? मी राहते

येथे पोटभर कोणी वाहत नाही हो.”
विदूषकीण म्हणाली. सैपाक्याने तिला
जेवायला वाढले.

“पण काय हो काका? तुमचे धनी परत
केव्हा येतील हे तुम्हांला कसे कळते हो?”
विदूषकीणीने विचारले.

“पाहिले की कळते.” सैपाक्याने
तिला त्या विचित्र प्रश्नाचे दुर्लक्षणे
उत्तर दिले.

“कोठून पाहता हो?” विदूषकीणीने
विचारले.

सैपाकी तिला राजवाड्याच्या वरच्या
पजल्यात घेऊन गेला तेथे एका बुरजाच्या

खिडकी जवळ घेऊन जाऊन म्हणाला—“या
खिडकीतून पाहतात मी त्यांना.”

“ओटे! ही खिडकी इतक्या संतावर
आहे. त्या खिडकीतून तुम्हांला कसे पाहता
येईल ही तुम्हांला? मी थोडी खुळसट
जाहे असे वाटले होय तुम्हांला अशा यापा
मारायला?” विदूषकीण म्हणाली.

“तो पहा शिरो, दिसते का तुला?
त्या शिबीवर चकून पाहतात मी.” सैपाकी
म्हणाला.

“शिबीवर चकून एकदा पहा तर, त्यांनी
एकदम घेऊन गेला येथे पाहिले तर ठारच
करतील ते मला.” विदूषकीण म्हणाली.

सैपाक्याने शिडी आणली व तिच्यावर बसून खिडकीची चौकट धरून बाहेर पाहिले. बरोबर त्याच वेळी विदूषकिणीने त्याच्या पायाखालची शिडी ओढून घेतली, नंतर पाई पाईने खालच्या मजल्यावर उतरून गेली आणि सैपाकधरात सैपाकाची भांडी उभे करून त्यात एकेक मूठ मोठ टाकून परत राजकन्या होरव्या तेथे गेली. तिने त्यांना आपला प्रताप दर्शवून करून सांगितल्यावर त्या मोठमोठ्याने पोटधर धरून हसल्या.

परंतु सैपाक्याला मात्र थोडे देखील हसू आले नाही. विचारा खिडकीला धरून लोंबकळत अडकून बसला होता. संध्याकाळी

राजकुमार विकार संपवून परत येईपर्यंत तो खिडकीला लोंबकळत होता.

राजकुमार त्याचा शोध काढीत सेवटी बुडवावर गेले. तेथे लोंबकळत असलेल्या सैपाक्याला पाहून म्हणाले—“तेथे कसा गेल्यास रे?”

“तुम्ही आलास का राहण्यासाठी शिडी लावून बसलो. बसत असता पाया खालची सरकून पडली.” सैपाकी म्हणाला. तेव्हा राजकुमारांनी शिडी उभी आणि सैपाकी शिडी खाली उतरून आला.

नंतर ते जेवामला बसले तेव्हा सर्व सैपाक कारट झालेला. त्यांनी सैपाक्याला विचारले—“कायरे फिरले आहे वाटते तुम्हा? राजगात तू पडतोस. खिडकी धरून लोंबकळतोस. सैपाक सगळा सरट ठेवतोस. असे अगेल तर तुला निरोपच दिला पाहिजे.” राजकुमारांनी त्याची सुप सरडपट्टी काढली.

सैपाकी बुकीची भाफी मागून “पुन्हा असे करणार नाही, गरिबावर जसा राम करू नका” असे सांगून पुन्हा सैपाकाला लायला. त्याने पुन्हा सैपाक केल्यावर राजकुमार पोटभर जवले. जेवणे झाल्यावर ते जाऊन झोपले आणि उजाडल्याबरोबर

संदर्भप्रमाणे शिकारीला निघायच्या वेळी सैपाक्याला हाक मारून विचार लागले—“खरे सांग, तुला झाले आहे!”

“हे सर्व त्या महामायेचे काम आहे.” असे सांगून सैपाक्याने जे बडले ते सर्व भविस्तर सांगितले. काही नसवून ठेवले नाही. सर्व सांगून आल्यावर म्हणाला—“या खेपेस महामाया दुरुट आली भी तिच्या खालून तिला करीन.”

“नको ते सर्व करण्याचे कारण नाही आम्ही शिकारीला बात नाही कोठे तरी लपून बसतो. ती महामाया फेले कोठून व हा सर्व खेळ कशासाठी करते हे सर्व राहलो.” राजकुमार म्हणाले. असे सांगून ते एका मोठ्या कपाटात लपून बसले.

काही वेळाने विदूषकोण आनी म्हणाली—“कसे काय दादा? बरे आहे ना?”

“तुम्हा माझे आज. तू का अशी सती सारली माझ्या पाठीस लागली आहेस? मला आपल्या धन्यांना लोड दाखवायची सोय उरली नाही. तू असे करते आहेस का!” सैपाकी म्हणाला.

“बाप रे बाप! दत्तके रागावलात? मी खरे सांगते, राजकन्यांच्या मनोविनादासाठी मला हे सगळे करावे लागले. त्यांना

राज एक गंमलीदार गोष्ट सांगून त्याची करमणूक करावी लागते मला. त्यांचे मनोरंजन करून मी त्यांना हसविले नाही तर ऐन ताह्यात त्यांना बांधकाम येईल.” विदूषकीण म्हणाली.

ही गोष्ट ऐकताच राजकुमार बाहेर येऊन विचार लागले—“पण हे सांग तू कोण?”

महाराज, मुद्दावर जातांना राजकन्यांना सांभाळण्याच्या त्यांना नेहमी खुवीत ठेवण्याच्या कामावर तिला नेमून गेले असल्याचे तिने सांगितले.

“या राजकन्या सुंदर आहेत नव्हे का?” मोठ्या राजकुमाराने विचारले.

"सुंदर विचारतोस ? तू त्यांना पाहिलेस तर डोळे दिपून जातील तुझे." विदूषकीण म्हणाली.

"एकदा त्यांना दाखवतेस का ?" मोठ्या राजकुमाराने तिला पुन्हा विचारले.

"मी दाखवीन, पण तुम्ही त्यांना कळल्या-शिवाय पाहिले पाहिजे." विदूषकीण म्हणाली. त्या गोष्टीला राजकुमार कबूल झाले.

विदूषकीण राजवाड्यात परत गेली व म्हणाली-"बाहेर घागेत किती अरे वाटते म्हणून सांगू ? चला, थोडा वेळ हिटून फिरून घेऊ या." असे सांगून त्यांना बाहेर घेऊन आली आणि बागेच्या टोकापर्यंत गेली. वगडावर पाय ठेवून म्हणाली-"अरे हा वगडा तर हलक्या आहे." नंतर दगडा उचलून म्हणाली-"अरे, इथे तर झाली जायला जिमा आहे." जिमा उतरून झाली आल्यावर म्हणाली-"अरे वा ! इकडे सुद्धा एक मोठा राजवाडा विसतो आहे."

नंतर त्या चौकीनी त्या राजवाड्यात प्रवेश केला. आत पहिले तर कोणी नव्हते. राजकुमारांनी आड उभे राहून राजकन्यांना पाहिले. त्यांना त्या वेळी विदूषकीणीला दिलेले वचन आठवले नाही आणि ते समोर आले. राजकुमारांचो व राजकन्यांची वृष्टा वृष्ट झाली व त्यांनी परस्परांना मनातल्या मनात बरले.

"मुलींनो तुम्ही राजकुमारांशी लग्न करून घ्या आणि मी संपावयाची करून घेते. पण त्या आधी महाराज आले पाहिजेत, एकदंभ." विदूषकीण म्हणाली. राजा शत्रूचा पराभव करून राजधानीत परत आला. तो आनंदात होता, म्हणून त्याने आपल्या मुलींच्या विवाहास आनंदाने संमती दर्शविली. तिघा राजकन्यांचे तिघा राजकुमारांशी धाटामाटाने लग्न झाले आणि त्याच बरोबर विदूषकीणीचे संपाव्याची लग्न झाले व सर्व सुखी झाले.

तीन संन्यासी

फा पूर्वी एका देशात एक धर्मपरायण राजा राज्य करीत असे. त्या एका संन्यासी आपल्या दोघां शिष्यांना घेऊन एकदा आला. राजाने यथोचित आसन बसायला बसून येण्याचे कारण विचारले.

राजाने दाखविलेल्या आरानावर आपले हस्तिनाजित अंधरून तो संन्यासी बसला व म्हणाला-"मी आपल्या या दोघां शिष्यांबरोबर हिमालय पर्वतावर जप्त आहे. आपल्याकडे भिक्षा ग्रहण करून पुढे जायचा विचार आहे."

"आपले हे दोघे शिष्य आहेत का ?" राजाने विचारले.

"होय, हे दोघेच." संन्यासी म्हणाला.

इतक्यात राजाच्या दरबारात आणखी एका संन्यास्याने प्रवेश केला. त्याच्या बरोबर आठ शिष्य होते. राजाने त्याला

देखील यथाचित आसन बसायला येण्याचे कारण विचारले.

"जगाच्या कल्याणासाठी मी नेशाटन करीत आहे. तुझ्यावर अनुग्रह करून जावे असे वाटल्यावरून मी इकडे आलो." दुसरा संन्यासी म्हणाला.

इतक्यात तिसरा संन्यासी एका पांढऱ्या बसून वाजत गाजत दरबारात येऊन बसला. त्याच्या बरोबर बारा शिष्य होते. दरबारात प्रवेश करताच त्याने राजाला आशीर्वाद दिला. "दानशूर व धर्मवीर अशी तुम्ही कीर्ती सर्व जगतात होई !"

राजाने या तिसऱ्या संन्यास्याला मुद्धा यथोचित आसन बसायला दिले. त्याच्या शिष्यांनी आपल्या गुरूचे स्तोत्र पाठ केले व राजाला म्हणाले की त्यांचे गुरू संन्यास्यात चक्रवर्ती सारखे आठ सिद्धीवर अधिकार असलेले थोर महापुरुष असल्या कारणाने

त्यांना खूप केल्यास राजावर व त्याच्या प्रजेवर ईश्वरकृपा होईल."

थोड्या वेळाने राजा तिचा संन्यास्यांना त्याच्या शिष्यांसह जेवायला बोलावून घेऊन गेला.

पहिल्या संन्यास्याने त्याच्या ताटात वाढलेल्या अन्नातले डोळे मिटून तीनच तीन घास खाल्ले व उठून हात धुतले. त्याच्या दोघा शिष्यांनी पण तसेच केले.

"हे हो काय? एवढ्यात जेवण झाले. ताटात तर सर्व पदार्थ तसेच आहेत? आवडले नाही का जेवण?" राजाने पहिल्या संन्यास्याला विचारले.

"देवाने दिले त्यात आमचे पोट भरले." पहिला संन्यासी म्हणाला.

दुसरा संन्यासी व त्याचे शिष्य ताटात वाढले होते ते सर्व खाऊन व जेवण बरोबर नाही असा विचार करून उठले.

तिसऱ्या संन्यास्याने व त्याच्या शिष्यांनी ताटे रिकामी केलीच व वर वाढणारांना आपली वाढायला खुणावून सांगितले.

"..... देखील दुप्ताळच आहे." असे गुणगुणत तिसरा संन्यासी शिष्यांसह उठला.

जेवणे झाल्यावर राजाने तिचा संन्यास्यांसमोर एक एक हजार मोहरांनी भरलेले केले आणि म्हणाला-"ही दक्षिणा घ्या!"

पहिल्या संन्यास्याने ताटाकडे एकदा पाहून शिष्यांना खुणावले. त्याप्रमाणे शिष्यांनी ताट उचलले.

दुसऱ्या संन्यास्याने आपल्या समोरच्या ताटातल्या मोहरांना एकदा मान वाचवून नमस्कार केला व आपल्या शिष्यांना मोहरा वाटून दिल्या.

तिसऱ्या संन्यास्याने ताटातल्या मोहरांना हात लावला नाही व राजाकडे राजाने पाहू लागला.

"आपल्याला आपली काही मागून घ्यावयाचे असल्यास अवश्य मागून घ्यावे." असे राजा तिचा संन्यास्यांना म्हणाला.

"मला ■ माझ्या दोघा शिष्यांना एक भगवे वस्त्र द्यावे. सर्व जिकले पण देहाचा अहंकार जिकला नाही." पहिला संन्यासी म्हणाला.

"महाराज! कोप्या कापडाचे एक ठाण देण्याची कृपा करावी." दुसरा संन्यासी म्हणाला.

तिसरा संन्यासी मात्र रागाने म्हणाला-"राजा, तुझ्या या धूर्त विनयाला फलेन असे तुला वाटत असेल. पण ते विसर आणि ये माझा शाप!" असे म्हणत एकदा तिसरा संन्यासी हुंकारला.

राजाने चकित होऊन विचारले-"ते का? माझ्या हातून काही अपराध बघला का?"

"एक चूक का? तुला लहान धोरचा विचार दिसत नाही. माझ्या सारख्याला इतरांप्रमाणेच वाढलेस व उपाशी उठायला लावलेस. दोन शिष्य असलेल्यास व बाराबारा शिष्य असणाऱ्यास एकाच तऱ्हेची दक्षिणा दिलीस. जे झाले ते झाले. पण तरी माझ्या प्रत्येक शिष्यांना एक एक हजार वा प्रमाणे मोहरा व नवीन

बरचे वे. मी तुला क्षमा करीन. तसे केले नाहीस तर माझ्या सापान्नीत तुझ्या सर्वस्वाचा नाश होईल." तिसरा संन्यासी म्हणाला.

राजा दुसऱ्या संन्यास्याकडे वळून म्हणाला-"बुवा! आपण बसला आहा ते आसन कसले आहे?"

"चांदीचे." दुसरा संन्यासी म्हणाला. राजाने तोच प्रश्न पहिल्या संन्यास्याला केला. "आसन कसले आहे हे नाही मला माहीत. मी तर माझ्या हरिणाजिनावर बसलो होतो. मला एवढेच माहीत आहे." पहिला संन्यासी म्हणाला.

“म्हणजे कसल्या आसनावर बसलो होता हे देखील ज्याला कळत नाही, त्याला तू मुखर्णसिन विलेस आणि मला पितळचे?”

राजा स्मित करून म्हणाला—“हे सर्व मी विचार पूर्वक केले नाही. प्रथम आले त्यांना मी मुखर्ण आसन दिले. त्यांच्या नंतर आले त्यांना चावीचे आसन दिले. सर्वांत शेवटी आले त्यांना पितळी आसन द्याविले. मी हे सर्व सहज केले, परंतु अज्ञातपणे ज्यांना जी आसने दिली गेली ती त्यांना योग्यच दिली गेली असे माझ मला वाटत आहे. पहिले संन्यासी खरे संन्यासी, खरे गोस्वामी, दुसरा संन्यासी सावकाशस्थेत आहे. इंद्रियावर अद्याप पूर्ण अधिकार आला नाही. तू फक्त वेपथारी संन्यासी आहेस, उबर गोपणार्थी तू हा वेप धारण केला आहेस. उद्यांगालून तू किंवा तुम्हा शिष्य माझ्या राज्याच्या सरहद्दीत कोटे दपटीस पडला तर प्रत्येकाला एक एक वर्षे

सक्त मजुरीची शिक्षा देईन. तुझ्या सारख्याच्या सापांची पर्वा मला नाही.” ते ऐकून तिसरा संन्यासी व त्याचे शिष्य माना लागी करून निमूटपणे निघून गेले.

तिराक्यात पहिल्या संन्यास्याचे दोघे शिष्य त्यांना मिळालेल्या एक हजार मोहरा गोरगरिबांना वाटून रिकामे ताट घेऊन आले.

हे सर्व दुसरा संन्यासी पहात होता. तो आपल्या शिष्यांना म्हणाला—“मी तुमचा गुरू होण्या योग्य नाही. तुम्ही आता स्वतःच जाहा. वाटेल ते करा. मी यांचा शिष्य म्हणून पुढे राहणार आहे.” असे म्हणत तो पहिल्या संन्यास्याच्या पायावर लोटलान्न घालून म्हणाला—“मला आपला शिष्य म्हणून स्वीकारा. या राजाने माझे दोळे उघडले.”

पहिल्या संन्यास्याने होकारार्थी मान हलविली व राजाचा निरोप घेऊन आपल्या शिष्यां शिष्यांसह निघून गेला.

बाहुल्या मुली

फार पूर्वीची गोष्ट आहे, एका गावी एक चांभार होता त्याला अगदी वेताचे चर दार होले. थोडक्यात सांगायचे म्हणजे, एका खोलीतच तो राही व आपला कमी त्या सोलीला एकच एक बिडकी एकच दरवाजा होता तो एकदा त्या खोलीत रहात असे. तो उजाडताच घराबाहेर पडे, दिवसभर काग वरी व संध्याकाळी घरी आल्यावर खाऊन पिऊन झोपी जाई. हीच त्याची दिनचर्या होती. म्हालागण घेऊपर्यंत लडानपणापासून तो जोडे, वहाणा विवण्याचे काम करी. उदरनिर्वाहाचे एकच एक नेच एक साधन त्याच्याकडे होते. एकदा त्याला वाटले, काय पण आपले आयुष्य? या जगान मी एकदा. मुलेबाळे असती तर मजंत ठरलेले दिवस गेले असते. पण त्याचे लमच जागे नव्हते, मग मुले कशी जमणार?

मुलांची उणीव भासू नये म्हणून त्याने एक उपाय योजला. त्याने पिठाच्या तीन मोठ्या बाहुल्या केल्या. तिन्हीत फरक असावा म्हणून एकीला पांढरे वस्त्र, एकीला निळे एकीला लाल वस्त्र घातले.

दुसऱ्या दिवशी तो आपल्या कायावर निघाला तेव्हा त्याने विडगीजवळ एक खुर्ची ठेवून त्या खुर्चीवर शुभ वस्त्र घातलेली बाहुली काढून तिला बसवून ठेवले व म्हणाला—“बाळ! मी संध्याकाळी परत येईन तीपर्यंत तू समुद्राची व समुद्रात चालणाऱ्या नावा होडकी पांची गंमत पहात रहा. आपले घराणे थोरामोठ्यांचे आहे. म्हणून, जरा संभाळून रहा. वाटेल त्याच्याकडे पाहू नकोस की वाटेल त्याच्याशी बोलू पण नकोस.” आपल्या बाहुलीला असे सांगून व खोलीला कुलूप लावून तो आपल्या कामावर निघून गेला.

पहा न. तुम्हा हसण्यावर मी आपला जीव ओवाळून टाकीन. तू माझ्याशी बोलणार नाहीस का?"

बाहुली बोलली नाही की हलली नाही.

आगो स्वस्थ बसून होती.

"बोललीस तर फुले मळतील, ती मेलायला धिळाली तर मी तुझा फार फार आभारी होईन. तू माझ्याशी लग्न केलेस मी तुला मुकुट घालून आपली राणी करून घेईन आणि निरनिराळ्या बस्वा-लेकारांनी तुला सजवीन ■ नटवीन. माझ्याशी बोलणार नाहीस का? मग निदान एक वेळ माझ्याकडे पहा तरी." राजकुमार विनवण्या करू लागला.

तरी देखील बाहुली जागची हलली नाही.

"वण लक्षात ठेव. मी तुला असा नाही सोडणार. उद्या पुन्हा घेईन. तोपर्यंत मी देतो ही भेट ठेवून घे." असे सांगून राजकुमाराने एक सैन्याची अंगठी त्या मुलीच्या मांडीवर फेकली आणि निघून गेला.

संध्याकाळी चांभार घरी परत आला. बाहुलीला पाहून म्हणाला—"वाळ दिवसभर तू एकटी राहलीस घरात. आता आपण दोघे मिळून बऱ्या मारू व खाऊ पिऊ."

त्या बाहुल्या मीठप्या हात्या. रस्त्यावरून जाणाऱ्या घेणाऱ्यांची नजर बाहुलीवर पडे व प्रत्येक जण म्हणे,—
"किती सुंदर मुलगी आहे. पण तिला स्वतःच्या सौंदर्याची फार प्रमेद दिसते आहे वरं का. पहा ना, जरा नजर वर उचलून पाहिल तर दपय!"

थोड्या वेळाने राजकुमार त्या वाटेने फिरत आला. बाहुलीला पाहून तो धक्कला. विडकीजवळ जाऊन तो म्हणाला—"हे सुंदरी! तुझे सौंदर्य आता मी काय सांगू, अप्सरादेखील तुला पाहून माना खाली घालतील. फक्त एकदाच माझ्याकडे

पण बाहुली ॥ सोलणार?

"मी राजकुमार आहे, राजकुमार! तुझ्या प्रेमाची मीक मागतो आहे. मला होकार दे न, की तुला माझ्याशी लग्न करायला हरकत नाही." - राजकुमार विनवण्या करीत म्हणाला.

पण काय उपयोग?

"बरे तर उद्या येतो. तो पर्यंत तुझे मन बदलणार नाही का? माझी आडवण म्हणून ही भेट ठेवून घे." असे सांगून राजकुमाराने बाहुलीच्या मांडीवर माणिक्य जडवेली एक अंगठी टाकली - आणि निघून गेला.

चांभार घरी आल्यावर बाहुलीच्या मांडीवर अंगठी पाहून गरजला - "कारटे! शेवटी तू मुद्धा आपल्या बहिणीच्या गळ्यावर घेलीस म्हणावयाची. असली वेशरम मुलगी मला नाही सपायची." असे म्हणत त्याने दुसऱ्या बाहुलीला पण जमिनीवर आदळून फोडून टाकले.

तिसऱ्या दिवशी चांभार ॥ पोशाक-वात्या बाहुलीला सिडकीजबळ यमवून व तिच्या देखील तसेच बजावून मांघून आपल्या कामावर निघून गेला.

त्या दिवशीमुद्धा राजकुमार आला व बाहुलीच्या तांबड्या पोशाकाची सुप वासावणी करून तिला देखील पोटे मिसळ करायला, भोलायला, निदान डोळे वर करून पहायला आपल्याची वितंती करू लागला. पण काही उपयोग झाला नाही.

वेसावून तो तिला म्हणाला - "तू सुंदर आहेस, पण तुझे हृदय दगडाचे आहे. मी ते विरघळवून दाखवितो. तू माझ्याशी लग्नाला तयार होईपर्यंत मी रोज येत राहीन ही भेट मुद्धा ठेवून घे." असे सांगून त्याने एक हिऱ्याची अंगठी बाहुलीच्या मांडीवर टाकली आणि डोळे पुशीत निघून गेला.

संध्याकाळी घरी आल्यावर चांभाराला ती हिऱ्याची अंगठी दिसली, म्हणाला - "तुमच्या सारख्या मुली असण्यापेक्षा ॥ नसलेले बरे." असे म्हणत त्याने ती तिसरी बाहुली पण फोडून टाकली.

चवथ्या दिवशी तेहसीसारखे सिडकीचे दार बंद करून दरवाजा पण बंद केला आणि आपल्या कामावर निघून गेला.

राजकुमार चवथ्या दिवशी ॥ तिकडे जाला. सिडकी बंद पाहून तो हताश झाला. त्यानंतर लामोपाड तीन चार दिवस ॥ पण त्या सुंदर तरुणीला सिडकी ॥ न पाहून, आता तिचे दर्शन घापुढे कधी घडणे अशक्य असे त्याला वाटले. तो इतका निराश झाला की आजारी पडला.

राजकुमार आजारी पडल्यावर राज-बैराला बोलावण्यात आले. राजवैद्याने राजकुमाराची प्रकृती तपासली व म्हणाला - "महाराज! हा आजार मानसिक आजार आहे. याला औषध नाही. याचे कारण समजून घेऊन त्याप्रमाणे इलाज करावा."

राजाने विचारल्यावर राजकुमार म्हणाला - "बाबा! माझे प्रेम चांभाराच्या सुंदर मुलीवर आहे. तिच्याशी लग्न विचारले. तेव्हा चांभाराने खरे वृत्त

माझे नाही तर मला जगण्याची इच्छा नाही."

"एवढेच ना? उद्या ॥ वेळेपर्यंत तुझे तिच्याशी लग्न होऊन गेलेले असेल. तू अगदी बेकिकीर रहा!" राजाने मुलाची समजूत घातली.

राजाने चांभाराला बोलाविले आणि आज्ञा केली - "तू आपल्या मुलीला ताबडतोब राजवाड्यात आणून हजर कर."

"महाराज! ते शक्य नाही." चांभार कापण्या आवाजात म्हणाला.

अशक्य? ठे का?" राजाने दरडावून विचारले. तेव्हा चांभाराने खरे वृत्त

सांगितले. त्या गोष्टीवर राजाचा विश्वास बसला नाही. त्याने हुकूम सोडला—"जज संघ्याकाळच्या जात तू आपल्या मुलीला घेऊन आला नाहीस तर तुझे डोंके उडविले जाईल."

चांभाराका काय करावे, सुचना. तो घरी जाण्याऐवजी गावाबाहेर गेला आणि रानात येऊन पोचला. तेथे त्याला एक म्हातारी वाळक्या काढक्या गोळा करीत असलेली दिसली. तिने चांभाराका विचारले—"कुठे चालला आहेस रे बाबा?"

"माझी गोष्ट विचारतेस होय? मी कड्यावरून उडी मारून जीव बायला निघालो आहे." चांभार म्हणाला.

"वेडा कुठला! अरे पण सांगशील की नाही जगाचा इतका बीट येण्याने काय कारण झाले ते?" म्हातारीने विचारले.

चांभाराने सर्व वृत्त अधपासून इतीपर्यंत सांगितले. ते ऐकून म्हातारी म्हणाली—

"तरमग, मी सांगते ते कर. मी तुला एक काठी देते. ती घेऊन समुद्राच्या पाण्यावर ती काठी बाजवून म्हण—'वत्सग! आपल्या मुलीला पाठव, मी राजकुमाराबरोबर तिचे लग्न लावून देईन.' तेव्हा तुझे काम होईल."

"माझी जशी चट्टा उडवू नकोस. चट्टा करायला मीच मिळालो वाटते?", चांभार रागाने म्हणाला.

"नाही रे बाबा! मी चट्टा करीत नाही. मी सांगते तसे कर. यात तुझे काही बिघडणार नाही." असे सांगून म्हातारीने हातातली एक काटकी तोडून त्याला दिली.

चांभार ■ काटकी घेऊन गुढगावर समुद्राच्या पाण्यात उभा राहून पाण्यावर हळू हळू काटकी आपटू लागला व म्हणाला—
"हे वत्सग! तू आजच्या मुलीला पाठव. राजकुमाराबरोबर मी तिचे लग्न करून देतो."

अर्धवट गोपू

एका गावी गुरूजी काही विद्यार्थी विद्याभ्यासासाठी रहात असत. त्यांच्या पैकी एकाचे नाव गोपाळ असे होते. मोठे त्याला गोपू या नावाने ओळखत. त्याला समजूत म्हणून मुलीच नव्हती.

एकदा गुरूजी त्याला बोलावून म्हणाले—
"हे गोपू! गावाच्या बाहेर वरी जळत नारळ सांगून घेऊन ये." ■ आपल्यासाठी गुरूजींनी त्याला एक पोते बरोबर दिले होते.

गोपू पाटलाकडे गेला. तेथे नारळाचे झाड होते. तो झाडा समोर उभा राहून पुटपुटला—
"गुरूजींनो नारळ आपणायला सांगितले आहे."

नंतर कोणाला काही विचारल्या शिवाय तो झाडावर चढला, नारळ काडून पोत्यात भरले व गुरूजींना आणून दिले.

थोड्या वेळाने पाटील आले आणि गुरूजींवर राग काडून म्हणाले—"तुम्हाला

नारळ पाहिजे होते तर सांगून पाठवायला काय झाले होते?"

"मी गोपूला आपल्याकडून सांगून आणायलाच सांगून पाठविले होते. मला वाटले की त्याने सांगितले. ■ आपण विले. बरं तर मी त्याला रागावतो." असे सांगून गुरूजींनी पाटलांना शांत केले. नंतर गोपूला बोलावून विचारले—"कोणाला विचारून आणलेस रे नारळ?"

"साडाला विचारून आणले, गुरूजी!" गोपू म्हणाला. "तुला अक्कल नावाची वस्तू शिवली देखील नाही. नुसता म्हसोबा-सारखा बाबला मान आहेस. उद्यांपासून म्हशी घरायला घेऊन जात आ." गुरूजी म्हणाले.

दुसऱ्या दिवसापासून गुरूजींच्या गाई म्हशींना चरायला न्यायचे काम गोपू करू लागला. जाणांना गुरूजी जे काही म्हणाले

त्यात एक धनाचा ठेका होता. देवळात
वालेल्या सर्वांना तो दिसला.

देवळात जो प्राप्ती होई त्यातली चोटी
गुरुजी देवळाच्या कचेरीत आणून ठेवत व
बाकी त्या नंदीच्या खाली गुप्तपणे ठेवत.
तो गोष्ट उघडकीस आली. गुरुजींनी त्या-
बद्दल गावच्या शेरग मोठ्यासमोर कान
घरून माफी मागितली की पुन्हा अशी
चूक करणार नाही.

घरी आल्यावर गुरुजी गोपूला म्हणाले—
"गाववा! तुला शिकवणे माझा धर्म नाही,
कालतां हो बाहेर."

गोपूला आपली चूक कळली नाही.
त्याच्या डोळ्यात टिपे आली. म्हणाला—
"गुरुजी! तुम्ही मला जे शिकविले ते
माझ्या डोक्यात शिरत नाही व जे शिरते
ते डोक्यात रहात नाही. जसा मला
कोणते तरी दोन उपदेश करा. दोन
बाबये मनात ठेवून निघून जाईन."

"मूर्खा! तुझ्या सारख्याला उपदेश देणे
म्हणजे कावळ्याच्या चोचीत तोंडले
देण्यासारखे आहे." गुरुजी म्हणाले.

"मग मी काय करू गुरुजी!"

"होणार ते टळत नाही आणि भोग
काही सुटत नाही" गुरुजी म्हणाले.

गोपू आपल्या कपड्यांचे लहानसे माटाचे
डोक्यावर ठेवून गुरुजींनी मागितले ते
घोकत चालू लागला—"कावळ्याच्या चोचीत
तोंडले काय कामाचे? होणार ते टळत
नाही भन् भोग काही सुटत नाही."

माटेन त्याला एक कावळा माटावर घेऊन
वसलेला दिसला. त्याच्या चोचीत काहीतरी
काळवंस्त होनी त्याने विचार केला,
गुरुजींच्या उपदेशाप्रमाणे कावळ्याच्या
चोचीत तोंडले निल्यापांगी असते. म्हणून
गावळा ती तांबडी वस्त्र चोचीत कुठून
लागला. तेव्हा गोपूने त्याला हाकलले
उडाला ती वस्त्र आली पदली.
ती वस्त्र म्हणजे एक माथिक अंगठी
होती. गुरुजा उपदेश मानला म्हणजे
असा कावळा होतो हे त्याला पटले व तो
अंगठी घेऊन घरी निघाला.

ती अंगठी राजकुमारीच्या बोट्यातली
होती. ती हरवली तेव्हापासून राजाचे

शिपाई ती हुडकत फिरत होते. गोपूच्या
बोटात अंगठी पाहून शिपायांनी त्याला
घेरले व राजासमोर नेऊन हजर केले.
गुरुजींनी सांगितल्याप्रमाणे 'होणारे टळत
नाही व भोग काही सुटत नाही,' असा
विचार करीत पुढे काय होणार हे पाहण्या-
साठी तो निश्चित पणे राजवाड्यात गेला.

राजाने त्याला विचारले—"तुला ही
अंगठी कोठे मिळाली रे?"

"एका कावळ्याने दिली महाराज!"
गोपू म्हणाला.

उत्तर ऐकून सर्व दरबारी हसू लागले.
गोपू भोळस्त आहे राजाने ओळखले.
राजाने त्याच्याजवळ सर्व अवकशी केली
तेव्हा त्याला कळले की असा मनुष्य आपल्या
गावावर उभा राहणे शक्य नाही. तो
इमानदार आहे ओळखून राजाने, त्याला
आयुष्यभर सुखाने राहता यावे अशी
व्यवस्था करून दिली.

माणसाचे वय

आजोबा आले तेव्हा मुले काही तरी बोलत मोठ्याने हसू लागली.

“माकड रे माकड! वंभर टक्के माकड!”

“माकडासारखे बोलकं तोंड सारखं चालू असते.”

“काय रे कोणाचो रे घट्टा चालू आहे?” आजोबांनी विचारले. हातातली काठी कोपण्यात टाकून ते वारामधुर्चीवर बसले.

“आपल्या गळ्याच्या कोपण्यात राहतात ना, आजोबा, ते तुमच्या शीघार्थ आले होते. बराच वेळ वाट पहात बसले होते. वाटेत तुम्हांला भेटले सुद्धा असतील,” मुले म्हणाली.

आजोबांनी तपकीर विमटीत घेतली आणि मुलांना विचारले—“त्यांचे वय काय आहे, माहीत आहे का तुम्हांला?”

“असेल सत्तर...मध्य...संभर, नाहीतर एकशेवीस.” मुलांनी आपापल्या अंदाजा-प्रमाणे सांगितले.

“म्हणून तुम्हांला माकडासारखे वाटले, होय ना?” आजोबांनी विचारले.

“असे का म्हणता आजोबा?” मुलांना त्यांच्या आजोबांच्या विचारण्याचा अर्थ कळला नव्हता.

“तुम्हांला एक गोष्ट सांगितली होती ना?” आजोबांनी विचारले.

“नाही, केन्हा सांगितलीत? सांगा ना.” मुलांनी आजोबांना भंडावून सोडले.

“सांगतो. ती माणसाच्या वयाची गोष्ट आहे. सांगतो, ऐका!” आजोबांनी असे सांगून दोन्ही नाकपुड्यात तपकीर कोबली व गोष्ट सुरू केली.

ब्रह्मदेवाने सर्व जग निर्माण केले आणि मनुष्याला ते सर्व दाखवून म्हणाला—“या सर्वांवर तुझा अधिकार राहिल.”

ब्रह्मदेवाने निर्मिलेल्या सृष्टीत पर्वत, नद्या, समुद्र, जंगले सर्व होते. ते पाहून

मनुष्य खूष झाला व त्याने ब्रह्मदेवाला विचारले—“आजोबा! या जगावर माझा अधिकार किती काळ राहिल?”

“वाळ! तुझे मी तीस वर्षे लिहून ठेवले आहे,” ब्रह्मदेव म्हणाला.

“वस? एवढेच? आजोबा, मला मोठे वय.” मनुष्य ब्रह्मदेवाला म्हणाला.

“माझ्या सृष्टीतले इतर प्राणी आपल्या आयुष्यातला माही काळ तुला द्यायला तयार आहेत का पाहतो. त्यांनी द्यायचे मगूल वेळे तर तुझे वाढेल.” ब्रह्मदेव म्हणाला.

ब्रह्मदेवाने त्यानंतर गाढवाला बोलावून विचारले—“ए गाढवा, ऐक! ओझी वाहून नेण्यासाठी, जिच्या जाण्यासाठी आणि घरपथ्याताळे मी तुझी सृष्टी केली आहे.”

“आजोबा! अस आयुष्य किती काळ चालवावे लागणार मला!” गाढवाने विचारले.

“तुला चाळीस वर्षांचे वय मी दिले आहे,” ब्रह्मदेव म्हणाला.

“तकी तकी, इतके लांब वय मला नको. यांतले वय देखील मला पुरे.” गाढव म्हणाले म्हणून गाढवाच्या वयातली चौस मनुष्याला मिळाली.

त्यानंतर ब्रह्मदेवाने कुण्याला बोलावून सांगितले की मनुष्याचे घर वार रांभाळण्यासाठी पाहणेकऱ्याचे काम करायला त्याची सृष्टी केली आहे. त्याला मनुष्य जे चालील ते लाऊन मनुष्याची नाकरी बजवावी लागेल. त्याला चाळीस वर्षांचे आयुष्य असल्याचे पण ब्रह्मदेवाने सांगितले.

“असेच आयुष्य कंठायचे असेल तर मला त्यातले अर्धे वयच पुरे देवा!” कुत्रा म्हणाला. म्हणून माणसाला आणखी वीस वर्षे मिळाली.

नंतर ब्रह्मदेवाने माकडाला बोलाविले व म्हणाला—“तुला पाहून जगाने हसावे

या साठीच मी तुम्ही सृष्टी केली आहे. तुम्ही नजर, कामे व हिडणे फिरणे सर्वच विचित्र असणार व तुला आडावर राहून आपले आयुष्य घालवावे लागणार."

"मला असे आयुष्य किती काळ कंठाचे लागणार प्रभो?" माकडाने विचारले.

"साठ वर्षे!" वृद्धदेव म्हणाला

"नको नको प्रभो! इतके दिवस नाही जमणार मला, तसे आयुष्य कंठायला." माकड म्हणाले. त्याने पण आपले अर्धे आयुष्य दिले. अशा तऱ्हेने मनुष्याचे एकंदर शंभर वर्षांचे ठरले.

"पाहिले ना, अशा तऱ्हेने मनुष्याला शंभर वर्षांचे आयुष्य मिळाले. पण त्याचे स्वतःचे आयुष्य फक्त तीस वर्षांचेच आहे. त्यानंतर तो बायको, मुलेवाळे ना सांभाळण्यासाठी गाढवासारखा संसाराचे ओझे वाहतातो. पक्षासाऱ्या वर्षांपासून कीस वर्षे मुलांच्या मुलांचा म्हणजे नातवांचा

सांभाळ करण्याचे काम कुत्र्यासारखे करतो. मूल जे लायला घालतील ते भुकाटघाने खातो पितो. सत्तरावे वर्ष उलटल्यावर त्याचे दात पडून जातात, दृष्टी अंध होते, कानांचा कमी ऐकू येतो व पाय लडलटू लागतात. तेव्हा माकडासारखे त्याचे रूप पाहून मुले हसतात. तुम्ही म्हातऱ्याला माकड म्हणालात त्यात काही आश्चर्य नाही." असे सांगून आजोबांनी गोष्ट संपविली.

"सत्यं वाजोवा! तुमचे माताचे आयुष्य कशासारखे आहे हो?" एका बाल्य मुलाने विचारले.

"गाढवा! तुम्हांला नेहमी गोष्ट, गोष्ट मन् गोष्ट! दुसरे काही सुचेल तर पाय! अभ्यासाचे नाव नाही. चला, उठा, आजून मला अभ्यासाला." असे सांगून आजोबांनी सर्व मुलांना पळवून लावले.

इशुळा

फार पूर्वी इराक इलाईलच्या सीमा प्रदेशात

यहुदी मुलांना तेथील अधिकारी बळजबरीने वाटवून मुसलमान करून घेत. परंतु काही यहुदी आपल्या जातीच्या अनाथ मुलांना साना नगरी पाठवून तेथे एका मुल्यही त्यांच्या विद्याभ्यासाची व्यवस्था करील. ही गोष्ट साना नगराच्या मुसलमान अधिकाऱ्यांना आवडली नाही.

एक मुसलमान अधिकारी यहुदी वस्तीच्या देखरेखीसाठी आला व यहुदी मुलांच्या शाळेत गेला. त्याने शाळेतल्या शिक्षकाला विचारले—'ही सर्व अनाथ मुले आहेत, नाही का?'

"खरे बोलायचं म्हणजे हो सर्व मुले गाढव आहेत. मी त्यांना झिकवून मनुष्य केले आहे." शिक्षक म्हणाला. मुलं शिक्षक म्हणाला ते खरे आहे हे दाखविण्यासाठीच जणू काही गाढवासारखे जोरटू रागले.

शिक्षक म्हणाला ते खरे असल्याची अधिकाऱ्याची खात्री पटली. तो शिक्षकाला म्हणाला—'माझ्या काडे एका डोळ्या गाढव आहे. त्याला मनुष्य म्हणायला किती दिवस लागतील?'

"तीन वर्षे लागतील." अधिकारी म्हणाला.

"फक्त तीन वर्षे? बरं काही हरकत नाही. माझ्या बायकोला मूल नाही. म्हणून ती सारखी मुलांच्या बाकाने जप करीत असते. माझ्या गाढवाला मनुष्य करून विलात तर त्याला आम्ही मुलासारखे वाटवू." तो अधिकारी आतंदाने म्हणाला.

अधिकाऱ्याने दुसऱ्या दिवशी आपल्या फुटक्या डोळ्याच्या गाढवाला आपून शिक्षकाकडे पोचविले. शिक्षक अधिकाऱ्याला म्हणाला—'एक गोष्ट अधस्त ठेवा. ही

एक डोळा गेलेला आहे. ही गोष्ट त्या शिक्षकाला माहीत होती.

त्या अधिकाऱ्याला फार आनंद झाला तो सरळ कचेरीत गेला. कचेरीत उंच खुर्चीवर बसलेल्या न्यायाधिशाला आज्ञा म्हणाला—“बेटा! तू ओळखलेला ना मला? तू माझ्या घरचे कुटुंबाचा होळ्याचे होतास. जाटकत का तुला?”

न्यायाधिशाला तो अधिकारी कोणी ब्रह्म असावा असे वाटले आणि त्याला त्याने येवपाच्या इस्तिफात पाठवून दिले.

एका गावी शफीका नावाची एक आई रहान असे. तिचा नवरा हनगळ झुळा होता. शफीका फार दुःखी होती ती, नवरा झुळा आहे हे जगाला कळू नये याची काळजी काळगत असे. आपल्या नशिबी असा नवरा आला त्याबद्दल कोणाला दोष देण्यात काय अर्थ? भोग असेल तो हसत झोळत भोगण्यातच शहाणपण आहे असे तिने मनला समजावून घेतले होते.

एकदा तिची मैत्रीण रहमा तिला बेटा यला आली. झोळत असता रहमाने पुरुषांची अक्कल, शहाणपण व अक्ति सामर्थ्य यांचे रूप वर्णन केले.

सर्व काही ऐकून घेऊन शफीकाने आपल्या मनात इतके दिवस जतन करून ठेवलेले गुपित तिला सांगून टाकले. म्हणाली—“रहमका! काय सांगू आमच्या यांना एक काम देखील घट करता येत नाही. डोक्यावर कोणाचा आहे, ते त्या खुदालाच माहीत. एक अर्धा पैसा मिळवून आणतील तर क्षपय. आता हे घर संभाळणे मला नाही जमत. त्याचा जुळेपणा मी तोंडाने काय सांगू, स्वतः होळ्यांनीच पहा. तुला तो विसेल.” असे सांगून तिने आपल्या नवऱ्याला बोलाविले. म्हणाली—“पहा, पडताळत रोटी ठेवली आहे, घेऊन या. तुम्हांला जेवायला वाडते.”

हनगळ तिघून गेला. थोड्या ओरडून म्हणाला—“शफीका! मी शिडीवर उभा आहे, खाली उतर की वर चढू, सांग मला.”

“हातात रोटी असेल तर खाली उतरा. नसेल तर वर चढून रोटी घेऊन या.” शफीका म्हणाली.

हनगळने आपला हात पाहिला. हातात रोटी नव्हती. वर चढून रोटी हातात घेऊन शिडीच्या मध्यावर येऊन त्याने पुन्हा वायकोला हाक मारली—“शफीका! मी

शिडीच्या मध्यावर आहे. खाली उतर की वर चढू?”

शफीकाने पहिल्याने दिले होते तसेच पुन्हा उत्तर दिले. त्याने पुन्हा हाताकडे पाहिले. त्यात रोटी होती. म्हणून तो उतरून खाली आला.

“पाहिलेस रहमका! माझ्या नवऱ्याची ही गित आहे.” शफीका म्हणाली.

“एवढेच ना! तुम्हा नवरा हजार पटीने बरा. माझ्या नवऱ्याचा पराक्रम येऊन पहा.” रहमा म्हणाली.

असे सांगून रहमा शफीकाला बोलावून घेऊन आपल्या घरी गेली. एका भांड्यात पाणी ओतून आपल्या नवऱ्याच्या हातात

वेऊन ती म्हणाली—“हे गहू घेऊन जा व पीठ दळून घेऊन या.”

रहमाचा नवरा शिमोन भांडे घेऊन गिरणीत गेला आणि गिरणीवाल्याच्या म्हणाला—“हे घे गहू आणि पीठ दळून दे.”

गिरणीचा मालक ‘वेडा आहे?’ असे समजून त्याला म्हणाला—“आज आत्ता दुसरे काम आहे, तू थोडा वेळ ओप. पीठ वळून झाल्यावर मी तुला उठवो.” तेव्हा कोणी परदेशी सोपवलेला होता. शिमोन रोजारी जाऊन ओपला.

शिमोन घोरत पडला असता गिरणी- त्याला उठवून त्याची दांडी काचीने कापून टाकली व परदेशी टोप त्याच्या डोक्याला घालून त्याच्या हातात पाण्याचे भांटे देत म्हणाला—“तुझे गहू वळून झाले. घेऊन जा पीठ घरी.”

शिमोन घरी आला. त्याचे ते रूप पाहून रहमा व शफीका त्याला ओळखू

शकल्या नाहीत. त्यांनी त्याला विचारले—“तू कोण रे बाबा?”

शिमोन म्हणाला—“तुमच्यापैकी कोणत्या नरी एकीचा मी नवरा आहे. दोघीपैकी कोण माझी बायको, हे नाही मला माहीत.

“आम्ही तुला नाही ओळखले.” असे मागून रहमाने त्याच्या हातात एक आरसा दिला.

शिमोनने आरशात आपले तोंड पाहिले व म्हणाला—“त्या गावचा गिरणीवाल्याने मला जांभेकून जागे करून पीठ देण्याऐवजी त्या परदेशाला जागे केले. त्याला पीठ दिले. मला घाटते मी अजून तेथेच घोरत पडलो आहे. मी जातो व त्या गावच्या सांगती की गावचा! मला स्वप्न उठव.” असे सांगून तो निघून गेला.

शफीकाला कळले की तिचा नवरा रहमाच्या नवऱ्यापेक्षा कमी वेडा आहे.

कृष्णवत्सर

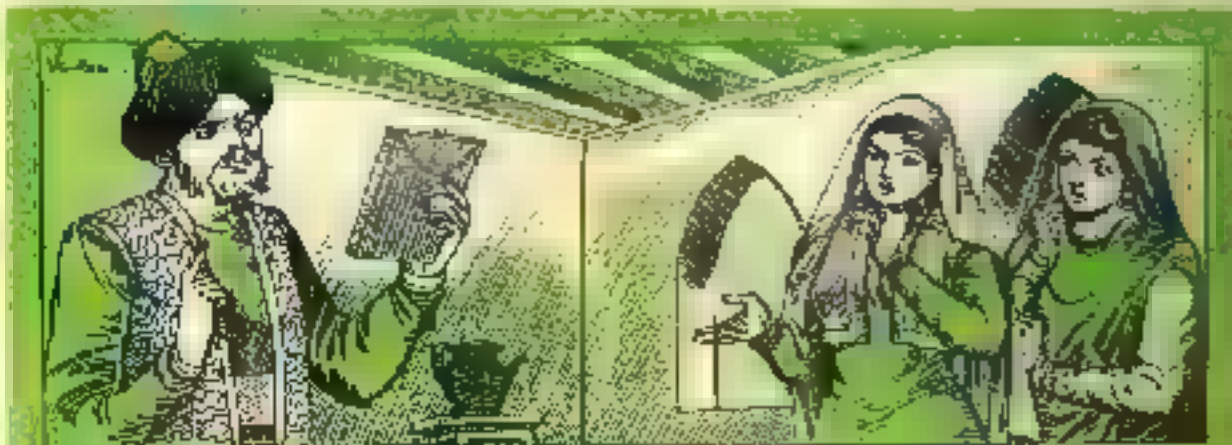
बाणासुराची राजधानी पहात कृष्ण उभा होता तेव्हा त्याच्या नारद आला म्हणाला—“पाहिलेस कृष्णा! या नगराचे संकरपार्वती करीत आहेत. म्हणून तुला आपल्या प्रयत्नात पूर्ण यश यावे यासाठी सर्व शक्ति सामर्थ्य पणास लावावे लागेल. तुला फार सावध पण राहले पाहिजे.”

त्यावर कृष्ण स्मित करून म्हणाला—“नारदा! आपल्या कार्यात स्वतः संकर विघ्न धाडायला आला तरी त्याचे बावगे मानण्याचे कारण काय? त्यातही आनंदच आहे. परंतु तुला हो गोष्ट माहीतच आहे की अपशस्वी होऊन आचार ध्यायची संवय आपल्याला नाही.”

असे श्रीकृष्ण नगराच्या दारापर्यंत येऊन पोचला व त्याने आपला जन्म नांवाचा शंख वाजविला. तो आवाज ऐकताच बाणासुराचे पहिल्यापासून तयार असलेले सैन्य महासागराच्या लाटासारखे श्रीकृष्णावर तुटून पडण्यास पुढे धावले.

कृष्ण, बन्धराम, प्रद्युम्न व गरुड पुढे सरसावले. घनघोर युद्ध झाले. कित्येक हुताहुत झाले व जे उरले ते नगरात पळून गेले.

पळून जाणाऱ्या आपल्या सैन्याकडे पाहून बाणासुर म्हणाला—“रक्षकुळाले जन्माला येऊन युद्धात कधी पूर्वी माघार घेतली नसतांना तुम्ही आज पळुगुदपासारखे पळू लागला आहां! माझ्या शक्तिसामर्थ्यावर

सारणी करून वण्मळाचा बरोबर वेळून
आगव्या गणांसह शंकर युद्धास निघाला.

शंकर व कृष्ण यांचे युद्ध सुरू झाले. युद्ध
मुरू होताच शंकराने कृष्णावर बाणवृष्टी
केली. त्याच्या उत्तरादाखल श्रीकृष्णाने
रागाच्या भरात ऐन्दास्वाचा प्रयोग केला.
त्यातून सहस्रायधी एकाच वेळी सुटले
■ त्याच्या ■ शंकराचा रथ मारुन
गेला. तेव्हां शंकराने आग्नेयास्त सोडले
त्यातून आगीचे लोट वेऊ लागले व त्यात
कृष्णाने सोडलेले मर्क बाण जळू लागले
तेव्हां कृष्णाने वरुणास्वाचा प्रयोग करून
ती आग विझविली.

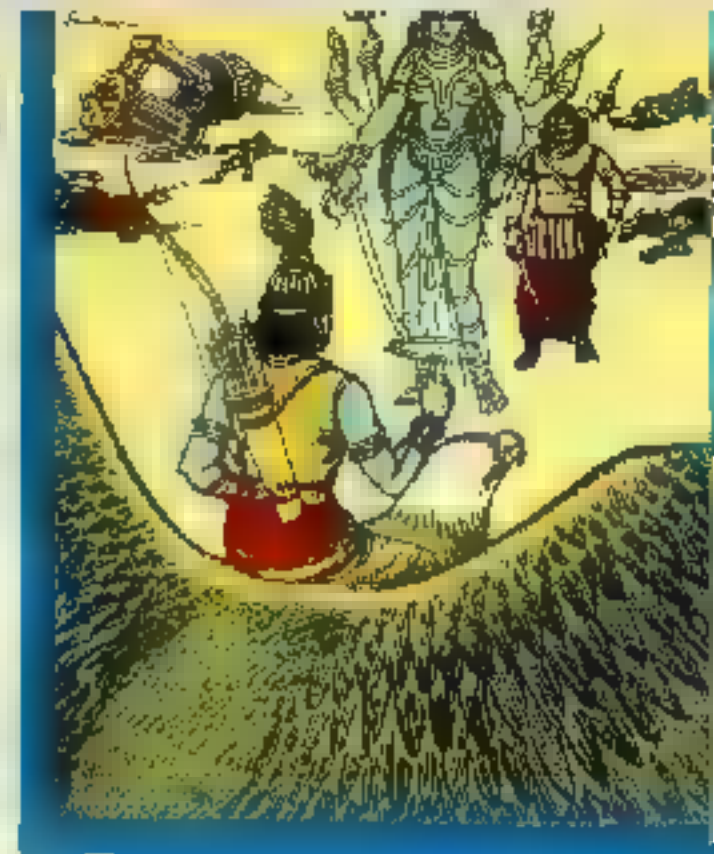
शंकराने द्विगुणित रागाने आणखी पाच
सहस्र अस्त्रे सोडली. कृष्णाने ती अस्त्रे नष्ट
करण्यासाठी अनेक नवीन ■ प्रयोग
केला व शेवटी मंत्रबुन वैष्णवास्त्य सोडले.
त्या अस्त्रांना निरुपयोगी करण्यासाठी
शंकराने फार रागाने प्रकट्या सारखे आपले
पाशुपतास्त्र बाहेर काढले.

शंकराने काढलेले पाशुपतास्त्र कृष्णाने
पाहिले. त्याने जंभकाम्बाचा प्रयोग केला.
त्यामुळे शंकर दमला आणि त्याला जांभया
येऊ लागल्या. त्याच्या हातानून धनुष्य व
बाण सुटून खाली पडले.

त्याच वेळी वाणासुराने रणांगणावर
पाऊल टाकले. त्याने शंकराला शुद्धीवर
बाणण्याचा पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला
पण त्याचे सर्व प्रयत्न अयशस्वी ठरले.
त्याच वेळी शंकराने पुन्हा आपला पांचजन्य
इतक्या जोराने फुंकला की सर्व दिशा
दुमदुमल्या.

■ वटना पाहून ■ गणांना
रग आला. त्यांनी प्रद्युम्नाला चारी
बाजूनी ■ घेरा घालून जणू
काही बंदी ■ सोडले. राक्षसांनी
त्यानंतर माया युद्ध सुरू केले. प्रद्युम्नाने
संतापून समोहनास्त्र सोडून सर्वांना गुंगी
भास्वा सारखे केले ■ अनेक राक्षसांना
ठार केले.

इतक्यात कुमारस्वामी म्हणजे कार्तिकेय
वाने बडिलांना युद्धविमुख झालेले पाहून
स्वतः युद्ध आरंभिले. त्याने कृष्ण चतुरांग
व प्रद्युम्न यांच्याशी युद्ध करून त्यांना
जखमी केले व स्वतःपण जखमी झाला.
कार्तिकेयाने त्रय रूप धारण केले ■ कृष्णावर
बहुशिरोनामास्त्राचा प्रयोग केला. तेव्हां
कृष्णाने सुदर्शन चक्र सोडून ते अस्त्र
भंग केले. त्यानंतर श्री कृष्णाने स्वतः
कार्तिकेयावर सुदर्शन चक्र सोडले. ते

कार्तिकेयाला लाभणार इतक्यात लंकादेवी
नामक एका देवीने येऊन कार्तिकेयाला
उचलून नेले.

■ तन्हेने वाणासुराच्या रक्षणास
असलले अंगरक्षक एकेका करून निघून गेले.
आता त्याला स्वतःच्या शौर्ये ■ प्रतापावर
अवलंबून राहून युद्ध करण्याशिवाय गरयंतर
नव्हते. त्याला युद्धाची जी खुसखुशी होती
तिला चांगला वाज मिळण्यास संधी
मिळाली. ती स्वतः कृष्णाशी युद्ध करण्यास
रणांगणावर आला. त्या युद्धात वाणासुराचा
रथ, शस्त्रे वगैरेचा चक्काचूर झाला ■
त्याच्या छातीला कृष्णाचा तीर लागला.

तुमचा विश्वास नाही असे विसले आहे
माझा मंत्री कुंभांड हा महार प्रतापी वीर आहे.
शंकराचे गण माझ्या बाजूला आहेत. मग
त्यांच्या समोर आपल्या शत्रूची काय दाद
लागणार? यांना! असे पळू ■ आहोत
तेथे उभे राहो! कुंभांडने पण पळणारांना
अडवून वीर देण्याचा यत्न करून पाहिला.
पण काही उपयोग झाला नाही. राक्षसांनी
सैन्य पळत सुटले.

आपल्या भक्तांचा अशा तऱ्हेने जो
अपमान झाला तो पाहून शंकराला राग
आला. तो युद्धाला तयार झाला. सिंहांच्या
रथावर वृषभध्वज फडकत होता. नंदीला

त्यावर पार्वती प्रकट होऊन म्हणाली—
“कृष्णा! तू सर्व प्रकारे योग्य आहेस व तुला
वडविले सत्य नाही हे देखील मी ओळखते.
परंतु मी बाणासुराला आपल्या मुलासारखा
मान्यता जाले आहे. म्हणून माझी किंती
मान्य करून त्याला सोडून दे.”

ते ऐकून कृष्ण म्हणाला—“हे देवी!
याणा सहस्र वाहूंचा गर्व माझ्या-
मारखा दिमत आहे. याचे फक्त दोन हात
राहून वेऊन बाकी हात छाटून टाकले तर
याचा गर्वमग होईल आणि तेव्हाच याच्या
राखसबुडीचा नाश होईल. म्हणून मला
अडवू नकोस. फक्त त्याचे हात छाटून
त्याला सोडून देईल.”

त्यावर पार्वतीने शंकादेवीस दूर व्हायला
सांगितले. पार्वतीबरोबर शंकादेवी पण
अंतर्धान पावली. तेव्हा कृष्णाने आपल्या
सुदर्शन चक्राचा प्रयोग करून बाणासुराचे
सर्व हात छाटून टाकले फक्त दोन राहू
दिले. सुदर्शन चक्र आपले काय करून परत
कृष्णाच्या हाती आले.

ठरी बाणासुराचे राखसत्व पावले
नव्हते. तो आपल्या उरलेल्या दोन्ही
हातांनी कृष्णावर बाणवृष्टी करू लागला.
तेव्हा मात्र कृष्णाला मनस्वी राग आला व

त्यान सुदर्शन चक्र उचलेले. तेव्हा स्वतः
शंकर पार्वती सपरिवार प्रकट जाले ■
म्हणाले—“कृष्णा! याच्या संरक्षणाचा भार
आम्ही घेतल्या आहे. तू याचा वध करून
आम्ही दिलेले अन्नमदान निरूपयोगी ठरवून
नकोस. आपले सुदर्शन चक्र आवर.”

श्रीकृष्णाने बाणासुराचा वध करण्याचा
विचार सोडला. तो शंकराचे म्हात्म्य गात
गरुडावर बसून अनिरुद्ध होता तेथे आला.
नंदीने बाणासुराला शंकराकड मुक्तीचा
पोषते केले. शंकराने त्याचे सर्व दुःख दूर
करून त्याला नंदीच्या बरोवरीने स्थान
देऊन आपल्या गणानु गामीन केले.

कृष्णा, आदिक अनिरुद्ध सर्व-
बाणांनी जेथे बघ होता तेथे दोन-
गरुडवाहनावर कृष्ण होता. म्हणून गरुडाचा
पाहताच सर्वत्र घागण करून असलेल्या
बाणांना त्याचे प्राकृतिक तप मिळाले. त्याच
वेळी तेथे नारद व विद्वरेखा आले.
अनिरुद्धाने कृष्ण वल्लभाचे अभिवादन
केले ■ त्यांना भेटल्या

नारद कृष्णाकडे पाहून म्हणाला—
“आता उशीर कसला? उद्या अनिरुद्धांचा
विवाह करून टाका. मुहूर्तपण जवळच
आहे. बाणासुराचा मंत्री कुंभांड जाले

लाभारी सवे तयारी करून दिली ■
कृष्णाला तमस्कार करून म्हणाला—“आपण
माझ्यावर अगुसह करावा व माझे रक्षण
करावे.”

तेव्हा कृष्ण त्याला म्हणाला—“तू योग्य
आज्ञाधारक मंत्री आहेस, हे मला माहीत
आहे. आता हे बाणासुराचे सर्व राज्य तुझे.
तू याचा उपयोग कर.”

त्यानंतर उद्या अनिरुद्धांचा श्राद्धमाटाने
लग्नसोहळा जाला. कृष्णाने बरकधूला
शंकरपार्वतीकडे नेऊन दोघांना तमस्कार
करायला सांगितले. त्या आदि दंपतीने या
नव दंपतीस आशीर्वाद दिला. पार्वतीने

अनिवृत्त्या वाहन म्हणून बाणासुरांचे मयूरवाहन दिले. श्रीकृष्ण निघाला तेव्हा कुभांड म्हणाला—“बाणासुराच्या गाईचे कळप वरणाकडे आहेत त्याचे दूध प्याल्याने आयुरारोग्य वाढते. त्या गाईची आपण स्वाधीन करून घ्याव्या.

ते कळल्यावर कृष्ण आर्जवाने आपल्या बरोबर बलरामदादाला व मुत्ताला घेऊन गवठावर बसून निघाला. पश्चिमेकडील समुद्राच्या काठी येऊन त्यांनी मैदानात चरत असलेल्या लक्षावधी गायी पाहल्या. गाईंना वज्र करून धुण्याचे कोणत्या त्याला लहानपणापासूनच अवगत होते. म्हणून

जमिनीवर उतरल्यावर तो गवईच्या जवळ पोचला. पण त्यांनी त्याच्याकडे पाहिले देखील नाही ■ समुद्रात प्रवेश केला आणि अदृश्य झाल्या.

कृष्ण निराश होऊन गवठात म्हणाला—“माझा प्रयत्न फुकट गेला आता काय करावे?”

“करायचे काय? वरणाजी युद्ध हा एकच एक उपाय आहे.” गुरू म्हणाला.

गवठाने आपले पांय फडफडविले. तेव्हा समुद्राचे पाणी मागे सरकले आणि समुद्राच्या तळाशी असलेला वागलोक दिसू लागला. श्रीकृष्णाने वरणाच्या मंडलावर हल्ला केला—“दुसऱ्या क्षणाचा वरणाचे संनिध दक्ष बाजवीत रथाने बसून युद्धावर बाळून आले. कृष्णाने त्याच्याशी युद्ध केले. त्याच्या मदतीला बलराम व प्रद्युम्न होतेच. गवठाने त्यांच्या मदत केली. वरणाचे सैन्य पळून गेले.

“कृष्णाचे एवढे साहस?” असे म्हणून वरणा रामाने कृष्णाशी युद्ध करायला सैन्य ठरवले. त्या युद्धात कृष्णाने वैष्णवांमार्फत प्रयोग केला. तेव्हा वरणाचा गर्वपरिहार झाला व तो हात जोडून कृष्णामोर येऊन उभा राहला तेव्हा कृष्ण म्हणाला—“माझ्या

जबळ शरण मागण्यात काय अर्थ आहे ? प्रथम वाणामुराच्या सर्वे गाई माझ्या स्वाधीन कर."

"आपण तेवढ्या गाईच मागू नये. मी वाणामुराच्या वचन दिले होते की मी प्राण द्यावा त्यागला तरी तो देऊन तुझ्या गाईचे रक्षण करीन. कोणाला त्या गाई घेऊन जाऊ देणार नाही. मी जे सांगतो ते सर्व अक्षर, अक्षर सत्य आहे. आता आपल्याच्या घाटेला तशी आज्ञा करावी." वरुणाने वरीलप्रमाणे उत्तर दिले.

श्री कृष्णाने सर्वे गाई तेथेच सोडल्या व आपले अस्त्र परत घेतले. वरुणाने श्री कृष्ण व इतर यादव नायकांचा उचित सत्कार करून त्यांना निरोप दिला.

वरुणाकडून निरोप घेऊन कृष्ण, बळराम प्रद्युम्न, अनिरुद्ध आदिक गरुड वाहनावर बसून दारुकेला आले व आपल्या आगमनाची सूचना घेणून पांचजन्य वाजविला. तो आवाज ऐकून यादव प्रमुख श्री कृष्णाच्या

स्वागतासाठी आले. श्रीकृष्ण त्यांच्या आधी गरुडवाहनावरून उतरून नगरा बाहेरच्या एक उद्यानात विश्रांती घेण्यासाठी थांबला. त्याच्या वरोवर इंद्र आदिक देवपण होते. यादव त्यांना रक्षात बसवून वाजत गाजत घेऊन दारुकेत आले. कृष्णाच्या स्वागतासाठी प्रजा रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला घेऊन उभी राहली.

कृष्णाने वाणामुराचा परामर्श करून तो पराक्रम त्याचे वर्णन नगरवासी परस्परांशी सांगले. त्यांत मुख्यत्वेकरून कृष्णाने वाणा पुराच्या रक्षणार्थ जे अग्नी होते त्यांवर कसा विजय मिळविला, पार्वतीच्या प्रार्थनेवरून वाणामुराचे हात छाटून त्याला कसे जिवंत सोडले याचे वर्णन जास्त ते ऐकून कृष्णाला अर्थातच आनंद झाला.

कृष्णाने आपल्या महालात उभा अनिरुद्धांनी आपल्या महालात प्रवेश केला.

अरण्यपुराण

[१०]

मौवली पळू लागल्याबरोबर कुत्री त्याला बरायला पाठी मागून थांबली. मौवली खूप जोराने पळत होता. मधमाशांची पोळी घेताच त्याने पुढे काय करायचे ते काहीपासूनच मनाशी ठरविले होते. ती गोष्ट म्हणजे कानाने त्याने घे ठरविले होते तेच.

मधमाशा संध्याकाळच्या अंधुक उजेडात ओपू लागल्या होत्या. कारण सूर्यास्तानंतर मध गोळा करण्याचे काम संपलेले होते. मौवली पोळीघाजवळ पोचला तेव्हा त्याला त्यांच्या पंखांचा थोड बारीक आवाज ऐकू आला. तेव्हा तो जास्तच जोराने धावू लागला. पळत असता त्याने पहिल्यापासून चमकून ठेवलेले दगड पायाने चकळले. तो बारीक आवाज मोठा होऊ लागला व थोड्याच वेळात मयंकर वाटू

लागला. काळ्या वगोसारख्या मधमाशा आकाशात पसरल्या. समोर दिसेल त्याला चावून जणु काही त्यांनी चंग बांधला होता. काही वेणगा पसरलेली होती. नदीत कावाचा फण सळकत होता.

मौवलीने विचार करण्यात जास्त वेळ न देवढता कावाच्या सल्ल्याप्रमाणे पाण्यात उडी मारली. बोपटी कापल्याने खचलेला कुम्यांचा नायक मौवलीला धावण्यासाठी पुढे धावत आला होता. पण त्याचे सर्व प्रयत्न फुकट गेले. मौवलीला त्याचा वेत योजल्याप्रमाणे पार पडल्याबद्दल आनंद झाला. त्याला एक मधमाशी वेळील चावली नाही. त्याने रानटी लसूण आपल्या अंगाला चोळली होती. त्याचा पण फायदा झाला.

ते सर्वे इत्य मोवली व कावा पहात होते. थोड्या वेळाने कावा म्हणाला—
“आपले काम फत्ते झाले. तुम्हाला खवळल्या आहेत मात्र येथे थांबणे आपल्या जिवाला पण धोक्याचे आहे. चळ येथून पाय काढू.”

मोवली पाहय तोवर पाण्यातच कुडी मारून पोहोत होता. तो निश्चित पण पोहोत आहे. ओळखून कावाने त्याला आज्ञा देऊन सावध केले. म्हणाला—“सयरदार! लक्षात असू दे, पाण्यात जी कुडी पडली आहेत ती सर्वच मेलेली नाहीत.”

“हा संकीर मी शोभेसाठी ठेवला आहे का रे?” मोवली उत्तरादासल म्हणाला. मोवलीला हे पाहून आश्चर्य वाटत होते मधमाशा की पाण्याच्या धारेखरोवर उडत येत होत्या.

कुत्र्यांच्या झुंडीतली वर्षी अधिक कुत्री मधमाशांची वाड येताच धावून इकडे तिकडे पळू लागली. पाण्यात पडली. मोवलीने त्यांची काढलेली खोड ती विसरली नव्हती. ती जवळ येताच मोवली खंजिराने त्यांना मोक्ष देई. काहींचा जीव मध माशांची घेतला.

शांतिडोहा जवळ पोचतो सियोनी लांडग्यांचा आवाज ऐकू वेळ लागला. कुत्री आपल्या नायकाला विचारीत होती, “पाण्यातून काठावर जाऊ या का?” मधमाशा परत फिरू लागल्या होत्या.

“आता मी मुद्दा परत जातो. लांडग्यांशी माझं काय नातं? मला माझं पोट मुद्दा भरायचं आहे.” कावा म्हणाला व तो निघून गेला. कुत्री पाण्यात गारडून गेली होती. त्यांचा उत्साहपण गारडला होता. तरी ती लंगडत फरपटत बाहेर येत होती. एक आपल्या लांगड्या पायाने लंगडत बाहेरच उभा होता.

“या कोपेच्या शिकारीचा गमतीचा नाही.” एक कुत्रे टाकीत म्हणाले.

“का आहे.” असे म्हणत मोवलीने त्या कुत्र्याची मुंडी घरली आणि सुरा त्याच्या छातीत मोमवला.

“तूच नाही का माणसाचे पिल्लू!” एकूने ओरडून विचारले.

“त्या मरगळलेल्या कुत्र्यांना विचारू दे एकू! त्यांच्या नायकाचे सेपूट छाटून टाकले व तुझ्या साठी मेजनाची सादत ठेवली आहे.” मोवली म्हणाला.

“छान, छान.” एकू म्हणाला.

लांडग्यांची टोळी जवळ येऊ लागली. नदीचा प्रवाह जेथे एका बळगावर बळत होता तेथे ओली चिप्प गारडलेली मरगळलेली कुत्री किनाऱ्यावर येऊ लागली. तीच नेमकी त्यांची चूक झाली. त्यांना लोटबायला फक्त अर्ध्या मोलावरच लांडग्यांची टोळी वाट पहात होती. एक पहातच होता. नायकाने संकेत करताना लांडगे किनाऱ्याकडे धावले. भयंकर बुद्ध सुरू झाले. कुत्र्यांची संख्या लांडग्यांच्या दहापट होती. पण लांडगे जिवावर उदार होऊन लडत होते. त्यांच्यात पोरं होती व लांडगिणी पण होत्या.

पाण्यातून बाहेर येणाऱ्या कुत्र्यांचा कंठ चिरून लांडग्यांनी एकेकाला ठार करायला सुरुवात केली. तरी काही कुत्री बाहेर आली. त्यांनी लांडग्यांच्या पोटाचे लचके तोडायला सुरुवात केली. पाण्याच्या बाहेर आलेल्या कुत्र्यांचे बळ वाढत आहे हे पाहल्यावर दूर गंमत पडून उभे असलेले मौबलीचे चौथे मोठे भाऊ त्या कुत्र्यांवर तुटून पडले. त्यांच्यावर हस्ला करणाऱ्या कुत्र्यांना मौबलीने आपल्या खजिराने मोक्ष दिला. म्हातारा एक ॥ नवीन नायक फावो दोघांनी फार मोठे पौर्य दाखविले. कुत्र्यांचा नायक ॥ लांडग्यांच्या हातातून आपला बचाव करीत शेवटी एकूच्या हाती सापडला. मौबली त्याच्या मदतीला धावला तेव्हा एक म्हणाला—“हो मागे, हा मामा बांटा.”

पूर एकूने कुत्र्यांच्या नायकाला ठार करून धरातीर्थी आपला देह ठेवला. एक मरताच मौबलीने लांडग्यांना प्रोत्साहनाचे

आरोखी ठोकली एका कुत्र्याला देखील जिवंत सोडू नका.”

मरते वेळी मौबली जवळ होता. एकूने प्राण सोडण्यापूर्वी मौबलीला म्हटले— “मी तुला नव्हते का सांगितले, ही ॥ आयुष्यातली शेवटची लढाई आहे. आज तू नसतास तर आमच्या पैकी एकदेखील जिवंत राहूला नसता. आता तू आपल्या लोकात परत जा. सर्व म्हण फिटले.”

मौबलीने प्रेमाने एकूला पोटाची चट्ट आवडून धरले. कधी काळी एकूच त्या टोळीचा नायक होता. आता त्याचे ते शेवटचे कर्ण कंदान नवीच्या पहलीकडे पण एकू येत होते.

“शिकार झाली पाहिजे।” असे म्हणत एकूने एक किळाळी फोडून शेवटची उडी मारली. जीवन ज्योत विसली. त्याचा प्राणपत्नी उडाला. ॥ रात्री जी लढाई झाली त्यात एक कुत्रे देखील जिवंत सुटले नाही.

८४. प्राचीन अलेप्पो कोट

सिरियांतला ॥ एक दुर्जेड डोंगरी किल्ला म्हणून प्रसिद्ध होता. भुतकालात य खिल्ला मताबत-बिमांमध्ये आलेल्या मुळात खिल्लातून येत्याने या किल्ल्याला वेढा दिला होता. पण तो जिकणे त्यांना ॥ साजे. हिट्टांच्या काळापासून इजिप्तच्या काराबो काळापासून मुळा हा किल्ला जिकण्यासाठी किल्लेक कट, शुद्ध ॥ रत्नात आला. किल्लेकचा प्लेग ॥ युद्धात साजे. याचा इतिहास चार हजार वर्षे जुना आहे. याच्यात प्रवेश करण्यात सर्व मार्ग भुलवातूनच आहेत.

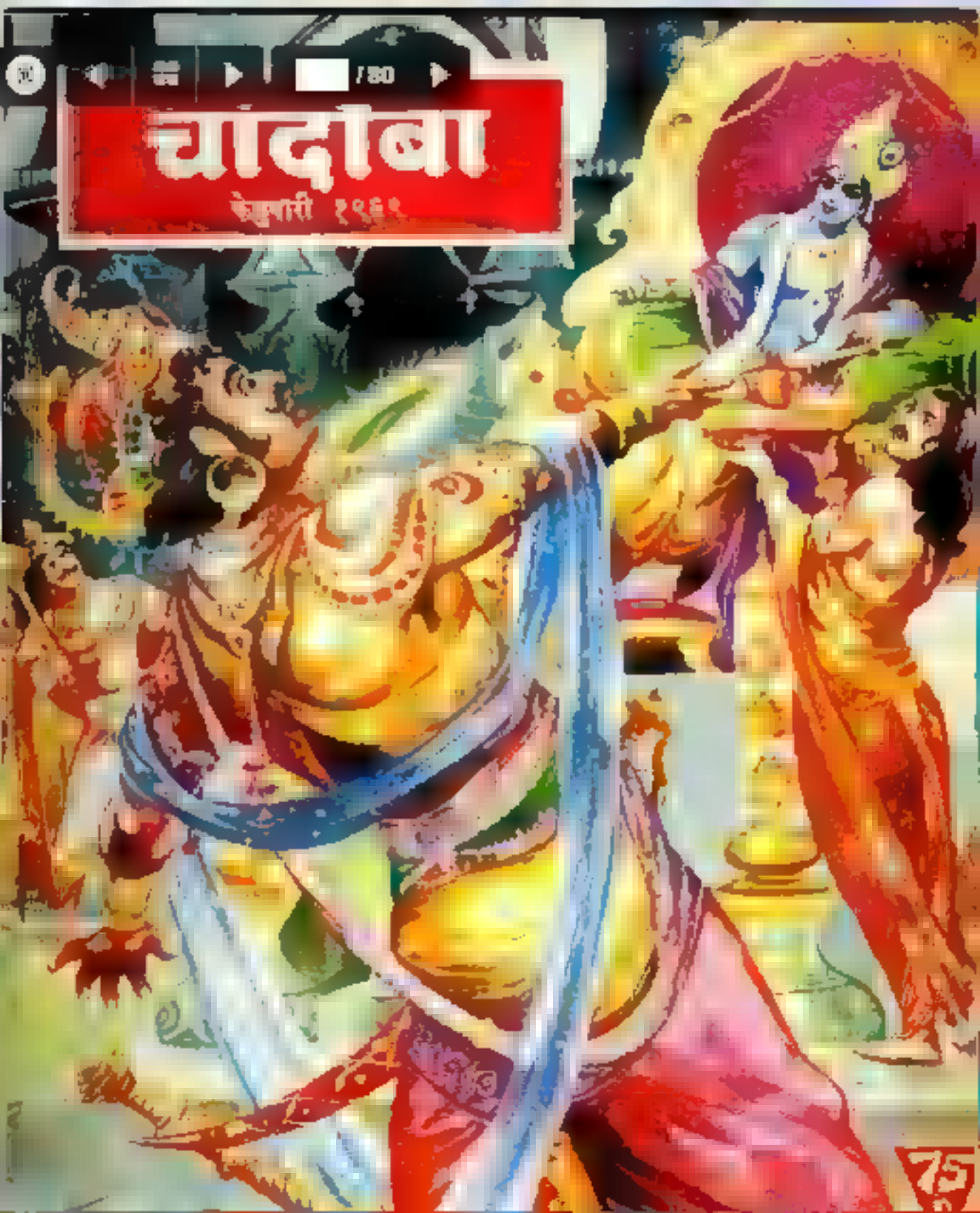

५८

780

चांदोबा

फेब्रुवारी १९६९

75

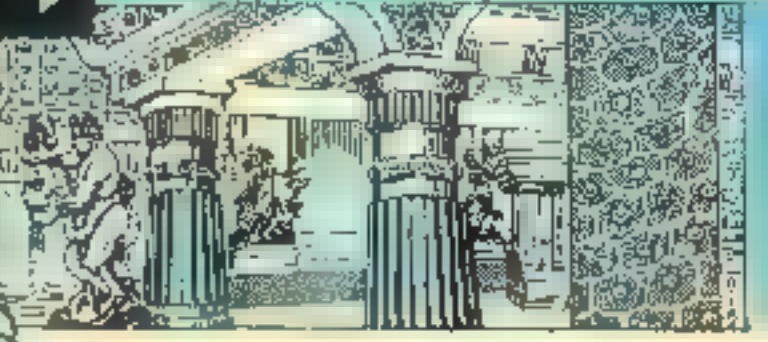
सरकारने बंडखोरांना कडक शिक्षा करून बंड अयशस्वी केले. परंतु १० मे १८५७ या रोजी मोरत येथे शिपायांनी उषड बंडाचे निशाण दुभारले.

मोरत येथे एक दंगल सैनिक अधिकारी होता. त्याच्या खाली २२०० गोरे शिपाई होते. त्याने बंडखोरांकडे कुलंडा केले. बंडखोर शिपाई थोड्यावर असून पुसत्या दिवशी उजाडप्याच्या सुमारास दिल्लीला येऊन पोचले आणि त्यांनी दिल्ली शहर काबीज केले. तेथे गोच्या सैनिकांनी एक तुकडी देखील नव्हती. तेथे बंडखोरांनी अनेक गोच्या अधिकाऱ्यांना वध केला व धरांची मोडतोड केली.

दिल्ली शहराबाहेर एक तार आफिस होते. तेथून दोन सिग्नलरांनी तारेने पंजाबच्या अधिकाऱ्यांना बंड शांत्याची बातमी दिली. दिल्लीच्या पन्नागारात

लेफ्टनंट विलकवी आणि त्याचे आठ जण यायी होते. त्यांनी काही दिवस स्वरक्षणासाठी युद्ध चालू ठेवले व शेवटी युद्ध चालू ठेवणे अशक्य वाटले तेव्हा सस्त्रागाराला आग लावली. त्यामुळे बंडखोरांचे मोठे नुकसान झाले. तरी त्यांनी मोगल बादशाहाच्या महालात प्रवेशकरून दुसरा बहादुरशाह हा भारताचा चकवती असल्याची घोषणा केली. त्यावेळी बहादुरशाह हा फार वृद्ध झाला होता व नावापुरता मोगल बादशाह होता.

मोगल बादशाहांनी राजधानी काबीज करण्यासाठी ब्रिटीशांना फार प्रयत्न करावा लागला होता. त्यासाठी त्यांनी अनेक युद्धे केली व पाण्यासारखा पैसा खर्च केला होता. असे दिल्ली शहर बंडखोरांच्या हाती गेल्यामुळे ब्रिटिश साम्राज्याच्या प्रतिष्ठेला फार मोठा धक्का बसला.

सारांश

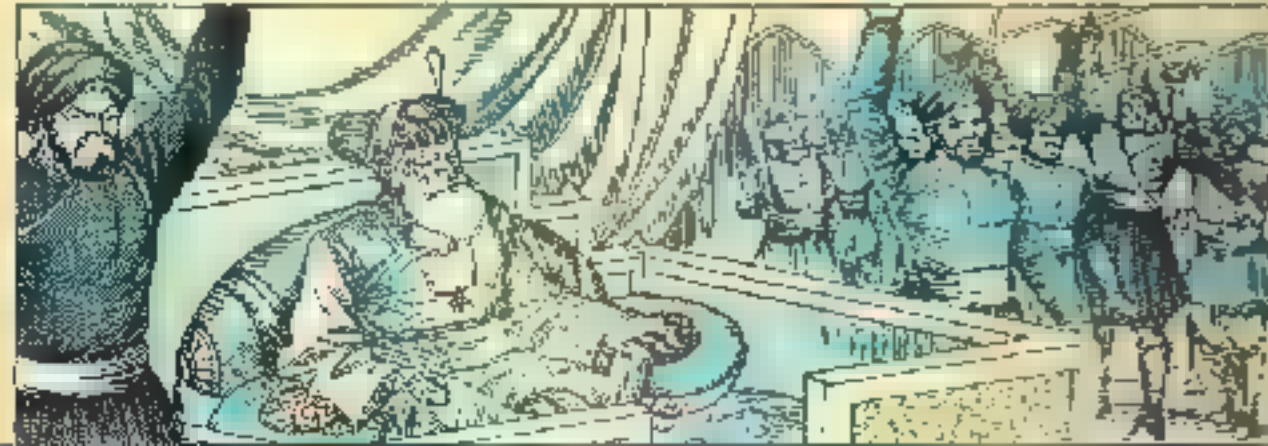
फार पूर्वी एका देशात एक मुलतान राज्य करीत असे. त्याने स्वतःच्या राहण्यासाठी एक सुंदर महाल बनविला. भिंती व छतावर कोरीव शंभमगमरी इगड घराविषयात आले. रत्ने व माणिक्ये मागवून मुलतानाने जागो जागी ने वसवून आपला महाल शोभिवंत केला.

तो राजमहाल पाहण्यासाठी दुरदूरून लोक येऊ लागले व महालाच्या सौंदर्याची स्तुती करू लागले. कवींनी तो महाल पाहून स्तुतिपर गीते लिहिली. अशा तऱ्हेने त्या महालाची कीर्ती वाढतच गेली.

त्या महालात मुलतान वीस वर्षे राहला. पाहून स्वर्गाचे सुख ते जास्त काय बसणार असे त्याला वाटे. पण त्याला शेवटी तो महाल सोडून जावे लागले. मरणापूर्वी त्याने आपल्या मोठ्या मुलाला मरणशय्येजवळ बोलाविले व म्हणाला-

"हा महाल मी फार हीसीने बांधला आहे. यात मी वीस वर्षे सुखाने राहलो. आता तू या महालाचे सौंदर्य कसे वाढविता येईल ते पाह. ■ महालामुळे मला कीर्तीलाभ झाला. तुज्या कीर्ती देखील द्वितीयच्या चंदासारखी नित्य वाढी, अशी माझी इच्छा आहे." असे सांगून मुलतानाने डोळे मिटले.

मुलगा पितृभक्त होता. बापाने मरणसमयी दिलेला उपदेश त्याला नित्य आठवे. बापाच्या आत्म्याला शांति मिळेल अशी वाढ या महालाच्या सौंदर्यात करावयाचे त्याने आपल्या मनाची ठरविले. त्याने महालाच्या चारी बाजूला एक सुंदर उद्यान बनविले. उद्यानात निरनिराळ्या प्रकारच्या वृक्षे वेली लावल्या. कारंजांची व्यवस्था केली. निरनिराळ्या ऋतूत निरनिराळ्या रंगाची फुले फळे पाहून मुलतानाच्या मुलाला आनंद

झाला. नंदनवनाला लाज वाटेल असे मुंदर उद्यान होते ■.

मोठ्या मुलतानाने देशाचा व्यापार व उद्योगधंद्यांची वाढ होण्यासाठी जसा प्रयत्न केला होता तसा प्रयत्न मूलाने केला नाही. त्याला ते जमलेच नाही. त्याचे मुख्य लक्ष महालाच्या चारी बाजूला एक सुंदर उद्यान बनविण्याकडे होते. बापाने इतकी कीर्ति मिळविली ती त्या महालामुळेच व आपण देखील त्या महालाचे सौंदर्य वाढविण्यासाठीच बापाने डेवलेला पैसा खर्च करावा असे मनाची ठरविले होते. त्याप्रमाणे श्रयाची पंचवीस वर्षे पितृव्रत फेडण्याच्या

काभी त्याने सन्नी भातली व पन्नासाव्या वर्षी एका एकी मरण पावला. मरण समयी त्याने आपला मोठा मुलगा अब्दुल्ला याला बोलवून त्याने त्याला उपदेश केला. म्हणाला—“माझ्या वडिलांनी हा महाल बांधला व अजरामर कीर्ति संपादन केली. मी त्या महालाचे सौंदर्य वाढविण्यासाठी वडिलांच्या इच्छेप्रमाणे एक सुंदर उद्यान बनविले. आता ही परंपरा जिवंत ठेवण्याची जबाबदारी तुझ्यावर आहे. तुझ्या आजो-यांनी बांधलेल्या या महालाची कीर्ति अशीच वर्द्धित होत रहावी यासाठी ■ प्रयत्न करावा. एवढेच मला तुला सांगायचाचे होते.” असे सांगून त्याने दोळे मिटले

अब्दुल्ला मुलतान झाला त्या वेळी राज्याचा सर्व अजिमा रिकामा झाला होता. धनाभावी महालाची डागडुजी तर दूरच साफसफाई करणे देखील अब्दुल्ला अशक्य वाटू लागले.

म्हणून अब्दुल्लाने आपल्या वडिलांचा सल्ला घेतला आणि प्रजेवर नवीन कर लावले. राज्य कारभार अब्दुल्लाच्या वडिलांच्या वेळीच देताचा होता. त्यामुळे व्यापार व उद्योग धंदे नीट चालत नव्हते. त्यात दुष्काळ पडला व ■ गरीब झाली.

मुलतानाने लावलेले कर देण्यास कोणावढा पैसेच नव्हते तर कर कोठून देणार?

अब्दुल्लाला मरणसमयी बापाला दिलेले वचन आठवले व त्याने आपल्या महालाची व बागेची डागडुजी सुरू केली. प्रजेवर कराचा बोझ वाढू लागला. राज्यात अराजकता पसरली.

त्यावेळी राज्यात परदेशातून एक फकीर आला. त्याने प्रजेच्या दुःखाचे कारण विचारून ते दूर करण्याचा मनाची निश्चय केला. मुलतानाची बुद्धि भ्रष्ट झाली आहे. त्याचे दोळे उघडण्यासाठी काही तरी उपाय केला पाहिजे या विचाराने तो राजमहालात

गेला. पाहरेकऱ्यांजवळ विचारपूस केल्या- शिवाय सरळ राजमहालात प्रवेश केला. फकीराला अडविण्याची हिंमत किंवा साहस पाहरेकऱ्यात नव्हते.

फकीर भोजनाळ्यात गेला आणि सैपाकऱ्यांना जेवण वाटायला सांगितले. सैपावऱ्यांनी मुकाट्याने त्याला जेवण वाटले. जेवणाला आटोपल्यावर फकीर मुलतानाच्या झोपण्याच्या महालात गेला व पलंगावर जाऊन झोपला. त्याला कोणी विचारले नाही की अडविले नाही.

अब्दुल्लाला नोकाराकरवी कळले की कोणी फकीर राजमहालात आला आहे. त्याने

चवकशी केली तेव्हा फकीर मुलानाच्या पलंगावर झोपला असल्याचे कळले. तो सावातावाने पलंगाजवळ गेला. फकिराचा रुबावदार चेहरा पाहून त्याला जागे करण्याची अब्दुल्लाचा हिमत झाली नाही. तो जागा होईपर्यंत त्याला वाट पहावी लागली. जागा झाल्यावर नम्रपणे म्हणाला—
“फकिरांसाठी आमच्या आजोबांनी एक सुंदर सराय बांधलेली आहे. तेथे का नाही गेलात आपण?”

“म्हणजे ही सराय नाही का?” फकिराने विचारले.

“नाही. हा बावसाहाचा राजमहाल आहे. आमच्या आजोबांनी बांधला. तेव्हा पासून आम्ही यातच रहात आलो.” अब्दुल्ला म्हणाला.

“तुझे आजोबा किती वर्षे राहले या महालात?” फकिराने विचारले.

“वीस वर्षे.” अब्दुल्ला म्हणाला.

“तुझे बाबा?” फकिराने पुन्हा विचारले.

“पंचवीस वर्षे!” अब्दुल्ला म्हणाला.

“तू किती वर्षे राहलास?” फकिराने विचारले.

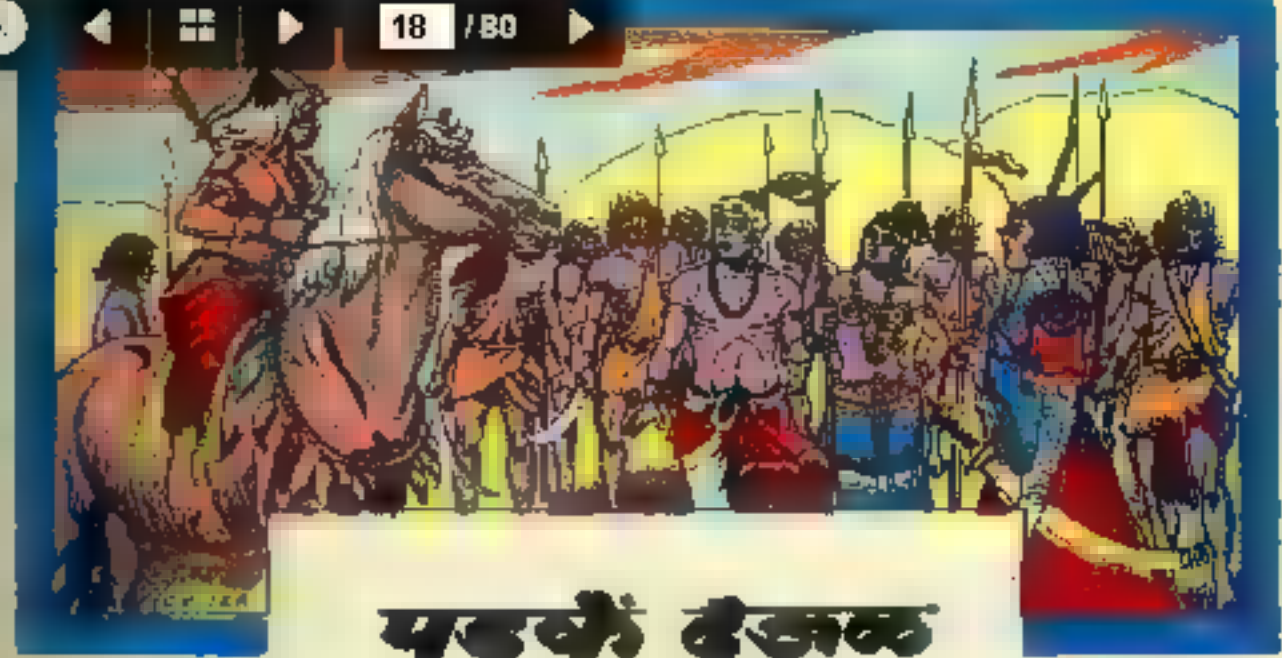
“मी माझ्या जन्मापासून येथेच रहात आहे” अब्दुल्ला म्हणाला.

“तुझे वय काय?” फकिराने विचारले.

“तीस वर्षे!” अब्दुल्ला म्हणाला.

“तुला शंभर वर्षांचे आयुष्य लाभले तर तू आणखी ३० वर्षे यांत राहशील. बस, इसकीच ना? त्यानंतर पन्नास पाठणशे वर्षे तुला मुलगा राहिल व त्याच्यानंतर त्याचा मुलगा. ही सराय नाही तर काय आहे? सरायाच्या दुस्तीसाठी तू आपल्या प्रजेवर अत्याचार करतो आहेस?” असे सांगून फकीर उठून निघून गेला.

अब्दुल्लाचा मानबोध झाला. त्याने त्यानंतर प्रजेच्या हिताचीच कामे केली.

पडवीं दुकळ

[१२]

[शिखीमुख व विक्रमकेवरी पुजारी मग्न वसला होता. गृहेजवळ पोचले, पण तो गृहेत नव्हता. नागगिधाडाला बरोबर होणाऱ्यांनी एक दरी पार पाहत जात बसलेला पुजारी त्यांना दिसला. शिखीमुख बसलेली त्याचा पाठनाग गुरू केला. पुढाच्याने धोव्यालीस एक छदक शिखीमुखला दाखवून तिकडे घावला नागिताने पुढे—]

छदका देवळाच्या पुजाऱ्याने म्हणले ते एकुल शिखीमुखला व त्याच्या साथी वनध्यायांना राग आला. पाई पाईने दरीत उतरल्यावर त्यांना खडकासमोर नागगिधाडाबरोबर उभा असलेला पुजारी दिसला. ते त्याच्या जवळ पोचल्याबरोबर खडकामागून दहा गोंड ओरडत उड्या मारून पुढे आले. त्यांचा नागक घोड्यावर बसलेला होता. तो खडकामागून पुढे

येऊन म्हणाला—“कोण तुम्ही? शिखीमुख व नागमल्ली नाही का? शंभर व नाग जातीची पोरे? तुम्ही माझे कंदी झाला आहां. तुमचे दोघांचे आईबाप किती पैसे देऊन तुम्हांला सोडवून नेतात ते मी पाहणार आहे.”

“छा...न! अशी गंमत आहे तर! समजले शिखी!” असे म्हणत पुजारी मोठ्याने सदबदा हसू लागला.

"तो गोंड लुटेऱ्यांचा नायक आहे. वस्ताद लुटेरा आहे, केसरी!" शिखीमुखने भाला रोखीत विक्रमला सावध केले.

"त्या दुष्ट पुजाऱ्याने टाकलेले आणखी एक जाळे विसरले आहे हे. आण सावध राहूले पाहिजे विक्रम!" नागमल्ली म्हणाली.

विक्रमकेसरी बिचार करीत उभा राहला नाही. त्याने मध्य मारल्यासारखी डडी मारली व घोड्यावरवळ पोचून गोंड लुटेऱ्यांच्या नायकाच्या झोऱ्यात भाला मारला. त्यानरोबर गोंड घोड्यावरून खाली पडला. त्याच्या घोड्याचा लगाम

घटविशी घरून विक्रम म्हणाला—"शिखी! पाहसोस काय? येथे थांबायला वेळ नाही. तुम्ही दोघे घोड्यावर बसून पुजाऱ्याने तुम्हांला दोघांना धरण्यासाठी हे जाळे टाकले होते, हे विसरू नका." असे भांगून विक्रमने शिखीमुखने दोन्ही हात घरून त्याला नवरदस्तोने घोड्यावर बसविले व नागमल्ली "नको नको!" म्हणत असतांच तिच्या उंचसून घोड्यावर बसविले आणि घोड्याला इतक्या ओराने साव मारली की घोडा पळू लागला व पाहता पाहता गुप्तीभाट साऱ्या.

सर्व लवकर पहले ही पुजाऱ्याला व तेथे त्याच्या मदतीला धावलेल्या गोंड लुटेऱ्यांना काय करावे हे ठरवायला सुद्धा वेळ मिळाला नाही. गोंड लुटेऱ्यांचा नायक कणूत एका बाजूला पडला होता. तो ओरडून आपल्या अनुयायांना म्हणाला—"पाठलाग करा त्यांचा. अडवा घोडा, आणि पकडा त्या दोघांना. येथे मागे आहेत त्यांच्या समानाऱ्याला मी व पुजारी आहोव. पाहता काय? पळा, घरा त्या दोघांना."

चार पाच गोंड घोड्यांच्या पाठी मागून पळू लागले. पुजारी त्याचा डाव फसला

म्हणून चिडून जाऊन रात भोंड चाबोत ओरडू लागला—"त्या विक्रमकेसरीला पकडा. बळी देऊन आज मी शिविलेश्वरी देवीला नृत्यकरीन. याच्या याच्याहून चांगला मनूष्य कोटून मिळणार? चांगली संधी मिळाली आहे ही संधी घालू नका व्हा पुढे!"

विक्रमकेसरीने आपल्या तिचा अनुयायांना गावध केले आणि एक एक पाऊल मागे टाकू लागला. गोड लुटेरे त्यांना साठी पुढे सामनावले.

"गोंड नायका! तुम नुकते बघ! तु साड बरोबर घेऊन यायला पाहिजे होतेस. तुला लागीने बघ मिळाले अगने. हा विक्रमकेसरी असा सहजी हाती येणारा नाही. बळी होऊन खाली पडला तरच याचा पकडता येईल. जखमी बळी शिविलेश्वर देवीला अर्घवत नाही. म्हणून जातां याचा नाद सोडवा आणि आपण आपल्या निवासस्थानी जाऊया." पुजारी म्हणाला.

"पुजारी, धनी! ते पहा, तो माझ्या अनुयायांना खडकांच्या समोवती कसा पळवून दमवून सोडीत आहे तो. तुम्ही एक काम करा का? तुम्ही मंत्रप्रयोग

करून त्याचे हात का नाही बांधून टाकीत? फुकटची मेहनत तरी बाविल. मंजाने काम चालण्यासारखे असेल तर तेथे शक्तीचा प्रयोग फुकट आहे." गोंडीचा नायक म्हणाला.

ते ऐकून स्मित पुजारी म्हणाला—"काम म्हणतोस गोंडनायका! मी याच्या-सारख्या मूर्ख दुष्ट माणसासाठी आपली मंत्रशक्ती व्यर्थ खर्ची घालू? तो खुळेपणा ठरेल. म्हणून मी सांगतो ते आता कर. तु आपल्या अनुयायांना परत बोलाव, नाहीतर त्यांना सुद्धा शिखीमुख नागमल्लीला घरून आणण्यासाठी त्या बाजूला पाठव."

"जशी आपली आज्ञा, पुजारी धनी!" असे सांगून गोंड नायकाने नम्रपणे पुजाऱ्याला केला व घोड्याला निरासेनेच विक्रमकेसरीला धरण्यासाठी गेलेल्या आपल्या अनुयायांना परत घेण्यासाठी माहून बोलावू लागला. ते ऐकून त्याचे अनुयायी विक्रमकेसरीच्या हाती जखमी झालेल्या आपल्या एका साथी मित्राला खांद्यावर उचलून घेऊन आले.

"पुजारी धनी! आता आम्ही आपल्या गगनचुंबी गुहेत जातो. माझे अनुयायी शिखीमुख व नागमल्ली दोघांना घेऊन नक्की तेथेच घेऊन येतील. आपण सुद्धा

थोडा वेळ विधानी घ्यावी." गोंड नायक म्हणाला.

"ठीक, जाऊ या. पण मला एक शंका वाटते. तुझे अनुयायी त्या सोपाना पकडू शकतील का? मी या प्रवेशात आलो तेव्हा मागून एक न एक दिवस काढत येत आहे. एक देखीक यशस्वीपणे पार पडला नाही. विजय पर्वताच्या दक्षिणेकडील भागात शिखीमुखरी देवीचा प्रभाव कधी असतो असे वाटते." पुजारी हताश होऊन म्हणाला.

"असेल, पुजारी प्रभू! आपल्याला माकडांशी काय करायचे आहे? चला आपण सरळ सहपुत्र नदीच्या खोऱ्यात जाऊ या उडत उडत. मी पुढे उडत जाऊ का उडत?" असे म्हणत नागमल्ली हात धर करून उडण्यासाठीच जखमीही हालवू लागला.

पुजाऱ्याने नागमल्लीच्या मानेवर हात ठेवून त्याला दडकले व म्हणाला—"उडायचे झाले तरी काळ वेळ पाहून उडाने लागते, मुखे! ही वेळ कावळ्यांनी उडण्याची आहे. मिघाडे या वेळी उडत नसतात. जमिनीवरच ती राहतात. आता तोंड बंद कर आणि गुपचुप माझ्या पाठी

मागून चले. असे सांगून पुजारी चालू लागला.

गोंड नायकाबरोबर पुजारी इतर गोंड व नागमल्ली चालू लागले. त्याच वेळी विक्रमकेसरी व शबर शिखीमुख व नागमल्ली घोड्यावरून गेले होते त्या बाजूला खोऱ्यात धावत निघाले. विक्रमकेसरीला दुरून घोड्यावर बसलेले शिखीमुख व नागमल्ली सांगले दिमत होते. त्यांच्या पाठीमागून पळणाऱ्या गोंड गुड्या त्याला दिसले.

घोड्यांना त्या खडकाळ उन्मळल जमिनीवरून ओराने येत नव्हते गोंड त्यांना गाठण्याचा निकस्तीचा प्रयत्न करीत होते.

विक्रमकेसरीने ओरडून शिखीमुखला व नागमल्लीला धीर दिला. म्हणाला—"आम्ही आलो तुझ्या मदतीला. पुजारी व गोंड नायक पळून गेले." असे सांगून तो त्यांचे शबर साथी घावू लागले. परंतु त्यापूर्वीच दोघे तिघे गोंड एका खडकावर उडी मारून मधल्या वाटेने घोड्याच्या वाटेवर जाऊन उभे राहले.

शिखीमुखने नन्वार उपसून व नागमल्लीने घाला फेकून त्यांना जवळ घेऊ दिले नाही. दोन मिनिटांनी शिखीमुखने

घोड्याला वळविले व शोंगर चढू लागला. त्याला विक्रमकेसरीचा आवाज चांगला ऐकू येत होता. त्याला वाटले की त्याच बाजूने विक्रमकेसरी त्याच्या मदतीला येत असावा.

शिखीमुखने घोडा वळवल्याबरोबर गोंड दाळघा वाजवून व ओरडून घोड्याला धावरवून सोडण्याचा यत्न करू लागले. तो ओरडा ओरडा ऐकून घोडा बिचकला व मागच्या पायावर उभा राहून खेकाळू लागला. आता आपण खाली पडणार असा खोळावून नागमल्लीने त्यापूर्वीच समोरच्या गोंड लुटेऱ्यावर नेम घेऊन भाला फेकला.

जाऊ लागला. तो धमरत पांढऱ्यावर येऊन आदळणार हे पाहून थोडा माने फिरला. त्याचा पाय एकदा दगडावर पडला व ओक जाऊन तो जमिनीवर पडला. ■ शिंदीवरच्या दोघा स्वागोतकट धमरत खात्री जाऊ लागला. शिंदीमुख व नागमल्ली घोड्याला - त्यागल्या धपवाने खाली पडले व थोडे डोंगरावरून खाली धमरत जाऊ लागले.

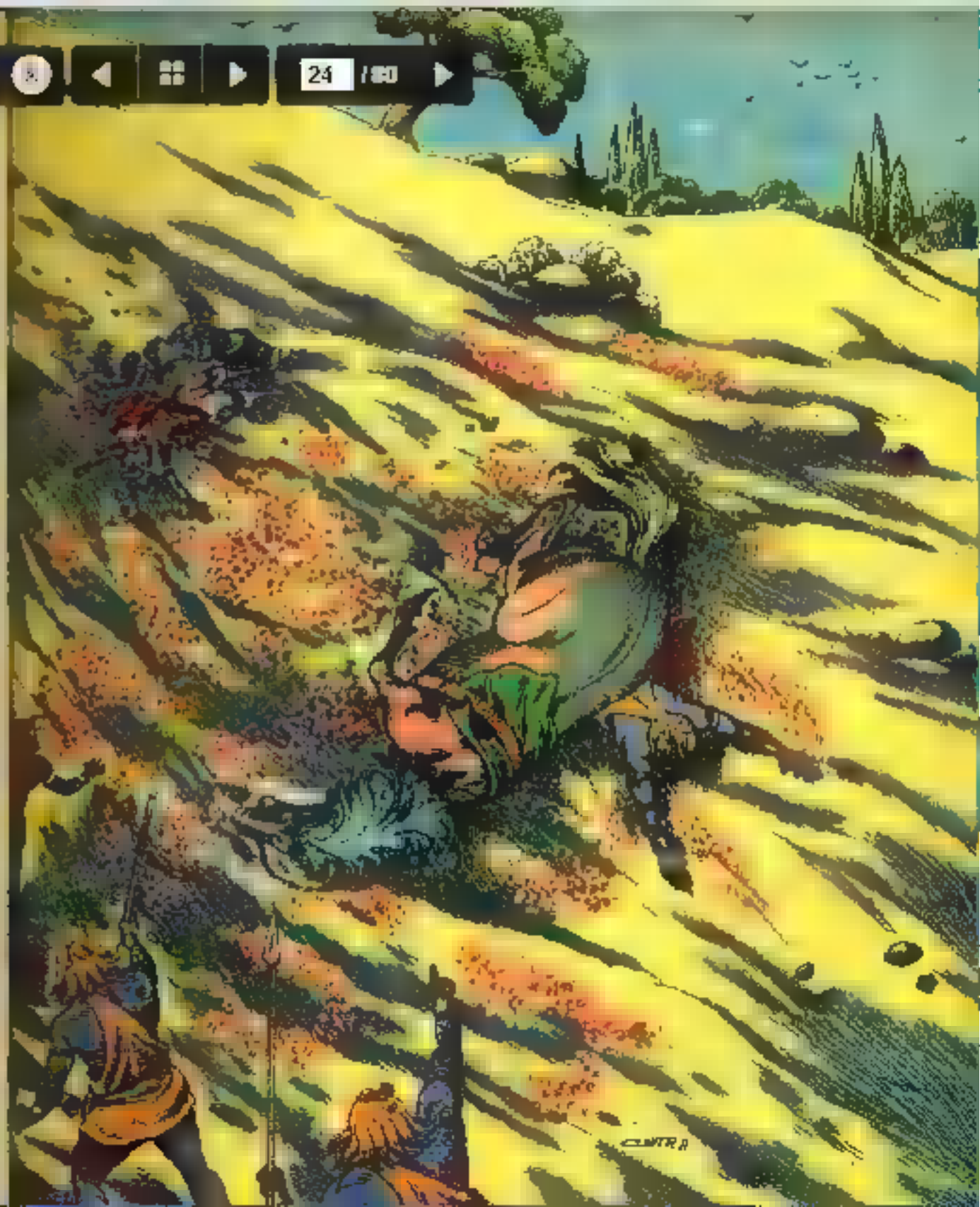
गोंड ने दुसरे पाहून आनंदाने उठला. गाकने ओरडू लागले—“एकदा, धरा पांना! गळून देऊ नका.” असे ओरडत ने जवळ येऊ लागले. परंतु विक्रमकेसरीने ने पांथण्यापुढी नेम धरून एका मामून एक तीर सोडले. एक गोंड तीर लागलाच खाली पडला. सोपवत शिंदी उठून उभा राहून होता. त्याने समोरच्या एका गोड लुटेऱ्याला ताबे मारून खाली पाडले व त्याच्या हातातला भाला हिसकावून घेतला.

विक्रम नागमल्ली घोड्यावरून खाली पडल्यावर बेसुड झाली जिला उचलून घेऊन दोन गोंड पळू लागले. इतर गोंड काही हे शिंदीमुखओ थूड करीत राहले. इतक्यात विक्रमकेसरी व सवर जवळ येऊ

पण त्याने तो वार कुकामिला आणि आणि मी मीर जोराने ओरडू लागला.

शिंदीमुख ■ नागमल्लीवरच्या प्रसंग ओळखून विक्रमकेसरीने बांधूची गोफण असलेल्या सवराच्या त्या गोंड लुटेऱ्यावर नेम धरून दगड मारायला गागितले. म्हणाला—“इतर गोंड लुटेऱ्यांचा समाचार घ्यायला आपण सर्व आहोच.”

जवराने गोफणीत दगड ठेवून दोन्ही ती जोराने फिरवून दगड मारला ■ तो जरीवर त्या गोंड लुटेऱ्याच्या खालीला जाऊन लागला. त्यावरून तो घेरी येऊन खाली पडला व डोंगरावरून धसरत खाली

लागलेले पाहून ते आन्ही दरीत पळून गेले आणि स्वडकाआड पळून दुष्टीआड आले.

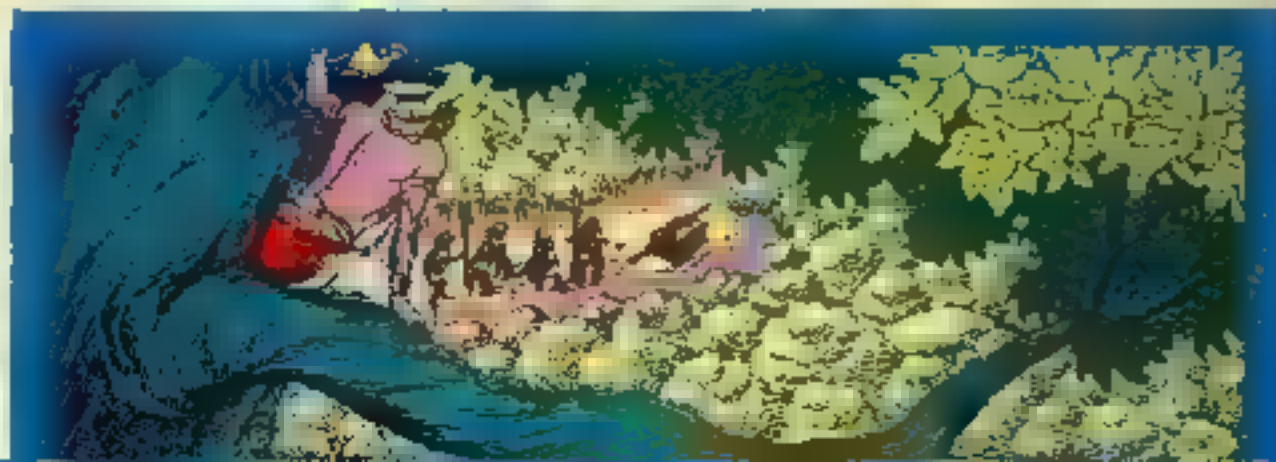
शिखीमुख ■ विक्रमकेसरी दोघांनी पळणाऱ्या गोडांचा पाडलाय केला. परंतु शिखीमुखला घोंडघाबरून साली पडल्यामुळे पळणे बंद वाटू लागले. तो पर्यंत विक्रम-केसरी त्याच्या जवळ येऊन पोचला.

"विक्रम! आपल्या तोंडाला काळे फांसले गेले बघ! आपण नागमल्लीचे रक्षण करू शकलो नाही ■ गोष्ट कळल्यावर तिका बघव नव्हे, तर बासा सुद्धा मला समोर उभार राहू देणार नाहीत. अगण गोड लोकांशी चार हात केल्याशिवाय नागमल्लीला सोडवून आणणे शक्य नाही. तु जवराच्या वस्तीत जाऊन दहावीस जणांना मदतीला बोलावून घेऊन ■ मी त्या दुष्टांचा भाग घेत जातो. ते नागमल्लीला कोट घेऊन जात आहेत हे पाहतो." शिखीमुख विक्रमला म्हणाला.

विक्रमकेसरीला ते बरोबर वाटले नाही व तो काही बोलणार होता. परंतु शिखी-मुखने त्याला बोलू दिले नाही. म्हणून नाइलाजाने विक्रमने एका जवराला शिखी-मुख जवळ रहायला सांगितले ■ दोघां जवरांना बरोबर घेऊन शहरच्या वस्तीकडे निघाला.

शिखीमुख गोडांच्या पावलांच्या मूला पहात अर्ध्या तासाने डोंगराच्या पायथ्याशी असलेल्या एका जंगलाने पोचला त्याला साडीत कित्येक लोक घोंटघोंटयाने भोरडत असलेले दिसले. त्याने आपल्या साथी जवरांना सावध केले व आपली चाहूल न देण्यास बघू केळी नंतर स्वतः उलून एका आरावर चढून त्याने साली पाहिले साडीत एका जागो पिजरा होता. गोड नागमल्लीला उचलून तिकडे नेत असलेले दिसले

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

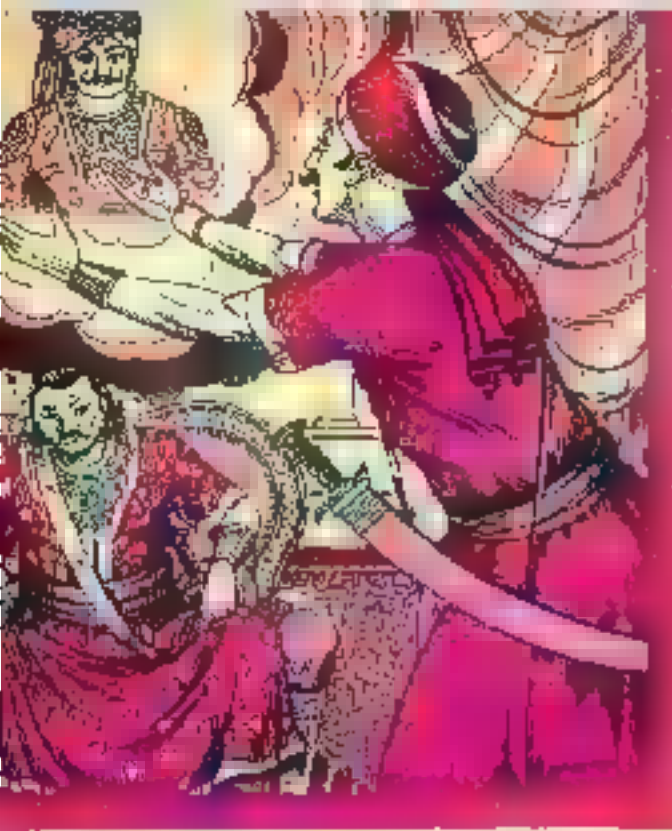

अज्ञातशत्रु

विक्रमादित्याने हुड सोडला नाही. तो पुन्हा **■■■■■** गेल्या प्रेत लांबावर कापून घेतले ■ मेहुमीप्रमाणे मीनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेथून प्रेतात नसलेला बेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! तुला पाहून कदाचित लोकांना वाटेक की तू असमर्थ आहेस. पूर्वी कलिंग देशाचा राजा अज्ञातशत्रुला पाहून असाच भ्रमात पडला होता. तुला मी राखीची वेळ काढावयाची वाटू नये म्हणून मी अज्ञातशत्रुची गोष्ट सांगतो. ऐक." असे म्हणून बेताळ गोष्ट मांगू लागला.

कार पूर्वी एक बालक्य वंशी राजा राज्य करीत असे. तो मुनील, शांत स्वभावाचा एक प्रजावत्सल राजा होता. त्याच्या सनात्या काही राग लोभ निवळा नाही. तो उदार ■ दयाळू होता. अपराध्याला दंड देणे हे राजाचे कर्मव्यव आहे. म्हणून तो

बेताळाच्या गोष्टी

कर्तव्य म्हणून अपराध्याला शिक्षा करी. परंतु अपराध जेवढा असेल तेवढीच शिक्षा करी. स्वतः अपराध्याला मुढा या गोष्टीची जाणीव होत असे की राजा कधी अभ्यासाने जास्त शिक्षा देणार नाही. ते राजाने केलेली शिक्षा धानंदाने कबूल करीत. म्हणून त्याला लोक अजातशत्रू म्हणू लागले.

अजातशत्रूच्या राज्याला लागून कलिंग देशाचे राज्य होते. कलिंग देशाचा राजा दुष्ट, अहंकारी व परम्प्राचे वैभव पाहून हेवा करणारा होता. त्याची प्रजा पण सुखी नव्हती. राजाच्या अत्याचाराला भिडून

पंडित, विद्वान व कवि कलिंग देश सोडून अजातशत्रूच्या नाश्यास येऊन राहू लागले. कारागीर पण अजातशत्रूच्या राज्यात येऊन राहू लागले. त्यामुळे अजातशत्रूच्या राज्याची भरभराट होऊ लागली. हे सर्व पाहून कलिंग देशाच्या राजाचा राग अजातशत्रूवर वाढू लागला. कोणी अजातशत्रूची स्तुती केली की कलिंग राजाचा द्वेषाग्नि भडके. त्याने अजातशत्रूच्या राज्यावर आपले सैन्य पाठवून हल्ले करायला सुरवात केली. परंतु अजातशत्रूची प्रजा त्याचे हल्ले परतवून लावी. अजातशत्रूने कलिंग राजाचा तो प्रयत्न वेळीस फुकट गेला.

पुढे कलिंग राजाने अजातशत्रूच्या राज्यावर स्वारीच करण्याचे ठरविले. त्याला वाटत होते की अजातशत्रू प्रजावत्सल व दयाळू राजा आहे. त्याच्याकडे सैन्यकळ मसणार. त्याने कधी दुसऱ्याच्या राज्यावर स्वारी करून ते राज्य विकल्याचे त्याने ऐकले नव्हते. अशा असमर्थ राजाच्या राज्यावर स्वारी करून ते राज्य आपल्या राज्याला जोडावे असा विचाराने त्याने स्वारी केली.

अजातशत्रूला त्या गोष्टीचे आश्चर्य वाटले. कारण कलिंग राजाने पूर्वी कधी

पथ पाठविले नव्हते किंवा राग दर्शविला नव्हता. मग अचानक स्वारी करण्याचे कारण काय, अजातशत्रूला कळेना. पण कलिंगराजाला वाटत होते तसा अजातशत्रू असमर्थ राजा नव्हता. त्याने प्रजेला आपापली शस्त्रास्त्रे घेऊन पुढास सज्ज होऊन येण्यास कळविले. राजाच्या हाकेला प्रजा धावून आली. सत्रूला तोंड देण्यास झालो.

कलिंगराजा ससैन्य राज्यांत शिरला. अजातशत्रूच्या प्रजेने चारीबाजूंनी त्या सैन्याला कोंडीत घेरले. सैन्याचा वाणागोटा बंद केला. कलिंगदेशाचे सैनिक आपल्या राज्यापासून असंतुष्ट होते. ते आपल्या राजाच्या विरुद्ध उलटले. शेवटी कलिंग-देशाचा पूर्ण पराभव झाला आणि स्वतः राजा कैद झाला. त्याला अजातशत्रूसमोर आणून उभे करण्यात आले. तो मान सार्थी करून उभा होता.

अजातशत्रूने आपल्या सरदारांचा सल्ला घेतला की कलिंगराजाला कोणत्या प्रकारची शिक्षा द्यावी. काही सरदारांचे म्हणणे पडले की त्याचा शिरच्छेद करून त्याचा काटा कायमचा मोडून टाकावा. काहींनी सल्ला दिला की त्याचे डोळे फोडून त्याला

साडून द्यावे. आणखी काही जणांनी त्याच्या शरिराचे तुकडे करून ते कुऱ्या मांजरांना खायला घालावे असा देखील सल्ला दिला.

सर्वांचे म्हणणे शीतपणे ऐकून घेऊन राजा म्हणाला—“त्याला बंधनमुक्त करून आदरपूर्वक स्वदेशी पोषते करा. राजाचा उदार स्वभाव सरदारांना माहीत होता. म्हणून कोणी काही बोलला नाही. कलिंगच्या राजाला त्याच्या राज्यात सुखरूप पोचविण्यात आले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा! मला हे कळत नाही की कलिंग-राजा अजातशत्रूचा एकमेव शत्रू होता.

वेडे प्रीर

झुगदाट येथील वेड्यांच्या दवाखान्यात दोघां वेड्यांचो परस्परान्गो फार मैत्री होती. त्यांच्या पैकी एक भीमंत होता, परंतु व्यापारात जाणले सर्व घालवून व त्याला वेड लागले. दुसरा चांगला शिकला सवरलेला होता. त्याचं एकीवर प्रेम होतं. पण तिने त्याच्यासो लान केलें नाहीं म्हणून त्याला वेड लागले होते.

भीमंत वेडा रोज तुडंगाच्या अधिकाऱ्याकडे जाई व विनवण्या करी की त्याच्या वैरी व्यापाऱ्यांनी कट करून त्याला वेड लागले असे आहीर त्याला वेड्यांच्या दवाखान्यात जाणून सोडले, मो वेडा नाहीं. मला घरी जाऊ द्या." परंतु त्याच्या विनवण्याकडे कोणी लक्ष दिले नाहीं.

एकदा तो मनुष्य दवाखान्याच्या आवाराच्या भिंतीवर चढून बसला व बोड्या-

सारखा "चल चल" असे त्या भिंतीला म्हणू लागला. दवाखान्याच्या अधिकाऱ्यांना वाटले की हा जर जमिनीवर पडला तर जागच्या जागी गार होईल. म्हणून त्यांनी त्याला खाली उतरविण्याचा पुष्कळ यत्न केला. पण तो भिंतीलाच घोडा समजून "चल चल" म्हणत होता.

इतक्यात त्याचा मित्र तेथे आला व अधिकाऱ्याला म्हणाला—"मला तुम्ही घरी जाऊ दिलेत तर मी आपल्या मित्राला खाली उतरवून दाखवीन."

अधिकाऱ्याने ती मान्य केली. त्या वेड्याने एक मोठी कातरी आणून भीमंत वेड्याला दाखविली व म्हणाला—"ही पहा मी ही भित कातरून टाकतो. तू खाली पडशील."

भिंतीवर बसलेला भीमंत वेडा आपल्या मित्राच्या हातातली कात्री पाहून म्हणाला-

कलिगराजाच्या वधाने त्यांच्या मनात सुडाची भावना वाढेल व ते संधीची वाट पहात राहतील. नंतर कलिगराजाला मोडून दिल्याने अजातशत्रूचे नुकसान काहीच होणार नव्हते. कारण कलिगराजाचे फार नुकसान झाले होते. एवढे मोठे सैन्य उभावन पुन्हा अजातशत्रूच्या राब्यावर स्वारी करण्याचा विचार त्यांच्या मनात आला सुडा नसता. त्याने आपल्या दारुणांना सुडा स्वारी करण्यास सांगितले नसते. कारण अजातशत्रूच्या उपकाराच्या भाराखाली त्याला वांकावे लागले होते. या व अशाच कारणास्तव कलिगराजाला अजातशत्रूने सोडले असावे. तसे करून त्याने आपली अजातशत्रू उपाधि साधक असल्याचे पण साबित केले.

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीसा माला व झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

त्याला ठार करून त्याचा काटा कायमचा दूर करण्याचे सोडून त्याला त्याने सोडून का दिले? त्याला आपल्या 'अजातशत्रू' या उपाधीचा मोड होता म्हणून? की कलिगराजा मैत्रीचा व्यवहार केल्यास मित्र होईल म्हणून? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला—"अजातशत्रूने कलिगच्या राजाला सोडले त्याची कारणे हीच होती असे म्हणणे बरोबर होणार नाही. कारण कलिगचा राजा त्याचा एकमेव शत्रु होता हे म्हणणेच मुळात बरोबर ठरणार नाही. कारण अभ्रगट शत्रु केव्हा व कोणत्या परिस्थितीत डोके वर काढतील हे सांगणे कठिन आहे. शिवाय कलिगच्या राजाची मुले व नातवंडे वैर मनात बाळणार नाहीत असे थोडेच आहे.

“बांध रे! मला जतरु देखील की नाही? मग टाक कातरून पाहिजे तर!” असे सांगून तो घाईघाईने खाली उतरला. दवाखान्याच्या अधिकाऱ्याने त्याला घेऊन कोठडीत टाकले. दुसऱ्या वेड्याला सोडले. तो बरी निघून गेला.

वेडे फक्त वेड्यांच्या दवाखान्यातच असतात असे नाही, दवाखान्याबाहेर देखील कित्येक पीर आढळतात.

मुल्ला नासिरुद्दीन नावाच्या एका माणसाने एकदा एका सार्वजनिक स्नानागारात जाऊन स्नान केले. त्याच्या-

सारखेच स्नान करून काही लोक फर्शीवर घोरत पडलेले त्याला दिसले. त्याला पण झोप आली. परंतु त्याला एका गोष्टीची शंका धाटली. त्यांच्या मध्ये झोपल्यावर कदाचित तो कोण हे ओळखता येणार नाही. म्हणून तो कुणेसाठी एक लहानशी मुरई कमरेला बांधून झोपला.

घोड्या वेळाने झोपलेल्या लोकांपैकी एकाची झोप मोडली. मुल्ला नासिरुद्दीनच्या कमरेला मुरई बांधलेली पाहून त्याचे त्या मुरईवर गेले. त्याने मुरई काढून घेतली व आपल्या कमरेला बांधून ठेवून झोपला.

मुल्ला नासिरुद्दीनची झोप मोडली तेव्हा त्याच्या कमरेला मुरई नव्हती, ती दुसऱ्याच्या कमरेला बांधलेली होती. म्हणून त्याने त्या माणसाला जागे करून विचारले—“हो, मी भीष असेन तर माझ्या कमरेची मुरई कोठे गेली? तुम्ही मी असाल तर मी कोण?”

इराण देशातला एक जमीनदार घोड्यावर बसून कोठे तरी जात होता. त्याचा नोकर घोड्याच्या पुढे पुढे आवत होता. मुमारास एका माची घेऊन पोचले. त्यांनी रात्री

विश्राम घेण्यासाठी एका जागी उतरण्याचे ठरविले.

दोघांचे लागेपिणे झाल्यावर जमिनदार नोकराला म्हणाला—“दिवसभर राहून तू बमला असशील म्हणून तू मध्यरात्र होईपर्यंत झोप. मी पाहूरा देतो. मी तुला मध्यरात्रीच्या सुमारास जागा करीन व नंतर मी झोपेन. तू उजाडेपर्यंत पाहूरा दे.”

त्याप्रमाणे नोकर झोपला. मध्यरात्र होईपर्यंत मालक जागा राहून पाहूरा देत होता. नंतर नोकराला जागा म्हणाला—“आता उजाडेपर्यंत पाहूरा देण्याचे काम तुझे.” असे सांगून तो झोपला.

एका तासाभराने मालकाची सोप मोडली. तेव्हा त्याने नोकराला हाक मारून विचारले—“काय करतो आहेस रे?”

“विचार करतो आहे, मालक!” नोकर म्हणाला.

“काय विचार करतो आहेस रे?” मालकाने विचारले.

“काटघाला अणकुचीदार कोण बरे करतो? या विषयी विचार करीत आहे.” नोकर म्हणाला.

“शाबास! छान, हुशार विसतोस.” मालक म्हणाला आणि पुन्हा सोपी गेला.

एका तासाभराने पुन्हा त्याची सोप मोडली. त्याने नोकराला हाक मारून विचारले—“काय करतो आहेस रे?”

“विचार करतो आहे, मालक.” नोकर म्हणाला.

“आता कसला विचार करतो आहेस रे?” मालकाने विचारले.

“जमीन लागण्यासाठी आपण जमिनीत कुदळ मारतो तेव्हा जमिनीत ती शिरल्याने जो खड्डा होतो त्या जागची पाती कोठे जाते? या विषयी मी विचार करीत आहे.” नोकर म्हणाला.

“छान! हुशार आहेस बरे का!” मालक म्हणाला आणि पुन्हा सोपी गेला.

एका तासाने पुन्हा त्याची सोप मोडली. त्याने नोकराला हाक मारून विचारले—“आता ॥ करतो आहेस रे?”

या क्षेपेस ॥ नोकराने तेच उत्तर दिले—“विचार करतो आहे, मालक!”

“काय विचार करतो आहेस रे?” मालकाने विचारले.

“काल रात्री आपण घोड्यावर बसून जात होता ॥ मी पुढे पुढे पळत होतो. आता घोडा विसत नाही, घोड्याचा लगाम धरून पुढे पुढे कोण चालत असेल बरे? हा विचार करीत आहे.” नोकर म्हणाला.

जग असं आहे

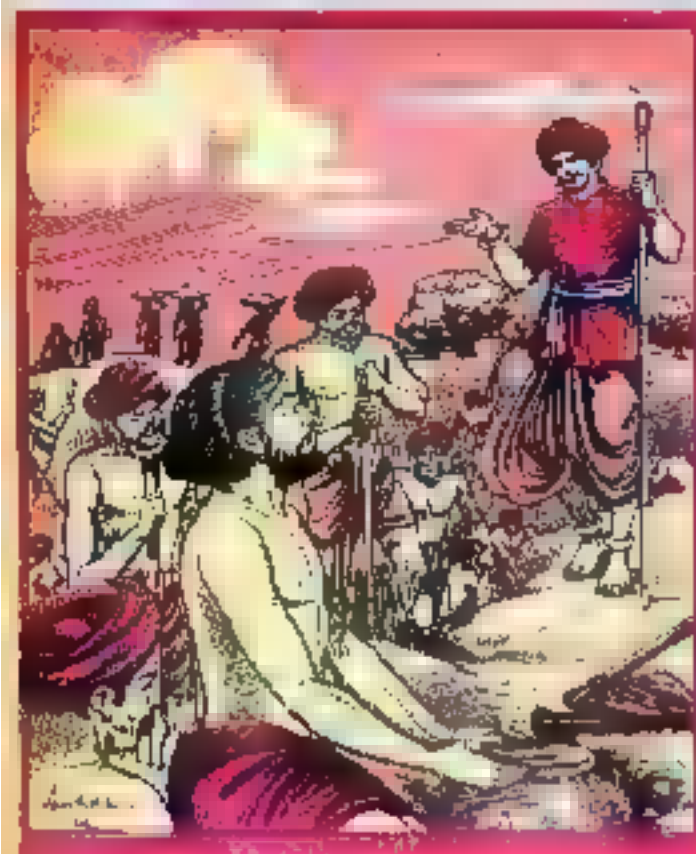
एका गावी चंद्र नावाचा कोष्टी रहात असे. विणकामात त्याची बरोबरी करू शकणारा अवजळ पास कोणी नव्हता. म्हणून त्याने सुप पैसे मिळविले. त्याच्या अवजळ पैसे होते म्हणून त्याचे नातेदार व मित्र मंडळी गुळावरच्या मुंग्यांसारखी त्याच्याकडे येऊ लागली. कोणी भोक मागायला आला तर रिकाम्या हाताने परतला नाही. असा उदार होता चंद्र कोष्टी. परंतु त्याचे हे दानशूरत्व शेवटी अंगारी आले. त्याच्या अवजळाचे सर्व पैसे अवजळा संपुष्टात आले. हातमागाची दुरुस्ती करून घ्यायला मुद्रा पैसे अवजळ उरले नाहीत. शेवटी दोन वेळेचे जेवण मिळणे कठीण झाले. त्याला दुसऱ्याचमोर हात पसरवा लागला.

तो ॥ अवजळाच्या नातलगाना व मित्र मंडळींना जाऊन भेटला. पण कोणी त्याला अवजळ उभे देखील केले नाही.

त्याने फक्त उधार म्हणून आंडे पैसे मागितले होते. ते मुद्रा हातमागाची दुरुस्ती करण्यासाठी. पण कोणी त्याच्या बोळण्याकडे लक्ष दिले नाही. एका दोघांनी त्याच्या खर्चिक स्वभावावर व दानशूरत्वावरच तोंड सुज ॥ घेतले. त्या सर्वांनी एका काळी चंद्राची छोटी स्तुती करून त्याच्या कडून पैसे मागून घेतले होते. उशिरा का होईना चंद्र कोष्टाचे ॥ उघडले. आता हात मागावर काम करणे तर अशक्यच, मजुरी करण्याची माळी आली. पण धीरे खर्चू न देता आलेल्या प्रसंगाला धैर्याने तोंड देण्याचे त्याने ठरविले.

त्याच सुमारास गावात पाण्याच्या सोयीसाठी एक मोठा तलाव खोदण्याचे काम सुरू झाले होते. त्या कामाची सर्व व्यवस्था एका वयोवृद्ध ॥ अनुभवी गावकऱ्याने आपल्याकडे घेतली होती.

जवळपासच्या गावांतले मजूर काम करायला आले. चंदू कोष्टीपण कुवळ फावडे ठेवून आला. त्या बयोवृद्ध गृहस्थाने मजुरांनी भराभर काम करावे या साठी बाहीर केले की तलाव खणण्यासाठी जी जागा निवडण्यात आली आहे, तेथे खणत असता कोणाला काही ठेवा सापडला तर तो मजुरांच्या सालकीचा मानला जाईल. त्यावर दुसऱ्या कोणाचा अधिकार मानण्यात येणार नाही. पाहू या कोणाच्या नशिवात काय लिहिले आहे ते."

ते कळल्यावर मजुरांनी उत्साहाने कामाला सुरवात केली. काम करीत असता

चंदू कोष्ट्याला एक गोष्ट सुनली. रात्री घरी गेल्यावर तो त्या प्रयत्नाला लागला. त्याने ती गोष्ट स्वतःच्या बायकोला गुढ्या सांगितली नाही.

त्याने एक जुना तोंब्याचा हुंडा घेतला व त्यात सापरे भरून हुंड्याचे तोंड पन्हा लावून केलें आणि रात्री एका जागी तो हुंडा नेऊन पुरून ठेवून दिला आणि घरी येऊन झोपला.

दुसऱ्या दिवशी मजूर कामाला आले बरोबर चंदू पण आला. त्याने भाडे पुरून ठेवले होते. कणायला सुरवात केली. कणत असता 'कण' असा आवाज झाला. बाजूला उभे असलेले मजूर ओरडले—"जरे चंदू! सोन्याचा ठेवा रे ठेवा!" सर्व मजूर गमत पहायला जमा झाले. चंदूने माती बाजूला साकून हुंडा बाहेर काढला.

"बाला म्हणतात नशीब! चंदू उचळ तर हुंड्याचे तोंड! पाहू तर या काय आहे ते." मजूर म्हणाले. तलाव खणण्याची जबाबदारी ज्या बयोवृद्ध गृहस्थाने स्वतःवर घेतली होती त्याला पण भांड्यात आहे हे पाहण्याची इच्छा होती. पण चंदू म्हणाला—

"देवाने दिलेला हा ठेवा. देवांनी पूजा केल्या शिवाय उचडून पाहणे बरोबर नाही. मी प्रहृष्टांत करून एक ब्रह्मभोज देईन व नंतर हा हुंडा उचडून पाहीन."

"जरे बाबा! तुम्हे नशीब उचडले. जा घरो. कसाला मजुरी करतोस जाता?" तो बयोवृद्ध मनुष्य म्हणाला.

चंदू हुंडा घेऊन घरी आला. हुंडा घरात ठेवून स्वस्थ झोपी गेला.

पण दुसऱ्या दिवशी पुन्हा तो कुवळ फावडे घेऊन खणण्याच्या कामावर आला तेव्हा त्या बयोवृद्ध मनुष्याने विचारले—"काय रे तुम्हे दारिद्र्य गेले. कसाला मजुरी करतोस रे?" इतर मजुरांनी पण त्याला तेच विचारले.

तेव्हा तो म्हणाला—"काय सांगू हो? मी भटजींना विचारले की बांगलासा मुहूर्त पाहून सांगा. त्यांनी माझी कुंडली पाहिली व म्हणाले—"ज्या घडीला हा हुंडा मिळाला ती वेळ व कुंडली या वरून हुंडा उचडायला निदान तीन वर्षे लागतील. कारण प्रहृष्टांत करावी लागेल व अन्नदान पण करावे लागेल. या सर्वाला मी कोटून वाचू पैसे? म्हणून पैसे मिळवूनच प्रहृष्टांत करावी लागणार.

आणखी तीन वर्षे पोटाची कळगीपण भरली पाहिजे ना?"

त्याच्याबद्दल सहानुभूती वाटली. तो कुवळ फावडे घेऊन काम करीत होता. पण प्रत्येक त्याचा आदर करी. कारण तो तीन वर्षांनी श्रीमंत होणार होता.

चंदूला मिळालेल्या गुप्त हुंड्याची गोष्ट त्याच्या नातेवाईकांना पण कळली. ते त्याला भेटायला व त्याचे अभिनंदन करायला भावले. काहीजण म्हणाले—"नशीबवानाला कोणत्या गोष्टीची कमतरता? देवच पाठीराखा असल्यावर सर्व जग उलटले तरी यिण्याचे काय कारण?"

पाण्याची किंमत

सिरपुर नावाच्या गावी विजयेंद्र नावाचा एक राजा राज्य करीत असे. सिरपुरच्या चारी बाजूला वाट जंगल व दोंगर होते. त्या प्रदेशाला भिल्ल जातीचे लोक रहात होते.

भिल्ल जातीचा नायक दर वर्षी विजयेंद्र राजाकडे जंगलातली कोणती तरी उत्तम वस्तू भेट म्हणून पाठवीत असे. ती भेट तशी भूतबान नसे. पण भिल्लांच्या राजभक्तीचे एक चिन्ह म्हणून त्याचे महत्त्व होते.

दर वर्षीप्रमाणे त्या वर्षी भिल्ल नायकाने दिलेली भेट घेऊन मुमंग नावाचा एक भिल्ल राजधानीत आला. राजाने त्याला दरबारात बोलावून त्याचा यथा-योग्य सत्कार केला. मुमंगने बांबूच्या काड्यांच्या एका सुंदर करंडीतून एक प्राकण जसलेला बांबूचा पेला भक्तिपूर्वक राजाला भादर करून नमस्कार केला.

सर्ब दरबारी त्या पल्यात काम आहे हे भीष्मुष्याने पहात होते. राजाने पेला घेऊन त्याचे प्राकण काढले. मोठ्याने हसत पेला उलटा केला. त्यात पाणी होते ते जमिनीवर सांठले.

राजा मुमंगकडे वळून म्हणाला—“तुम्हाला घन्याचे दोके फिगले तर साही ना? त्याला जाऊन माग असल्या निदर्शक नजराणा पाठविण्याची गरज नाही.”

मुमंग हात जोडून तत्क्षणे म्हणाला—“क्षमा करा महाराज! माझ्या धन्याने आपणांकडे जे पाणी पाठविले आहे ते नुमते साधे पाणी नाही. तुकटाच आम्हांला एका जागी शिबलिमावर संतत अभिषेक करणारा एक क्षरा आढळला. ते पाणी अमृतासारखे गोड आहे. म्हणून आमच्या धन्याने ते आपणांकडे पाठविले. आपण साधे पाणी समजून फेकून दिवित, पण

आम्हांला किती आनंद झाला म्हणून सांगू? मू पोटासाठी मजुरी करणे बरोबर नाही.”

चंदू म्हणाला—“तुम्ही म्हणता ते सर्व बरोबर आहे? पण या टीचभर पोटाची खळगी भरायला काही मार्ग हवा की नाही. तीन वर्षे त्या हुंड्याला हात लावता येणार नाही, असे भटजींचे म्हणणे आहे. माझे माग नाबुस्त झाल्यामुळे नंद पडले आहेत. ते दुस्त केले तर पुन्हा घंदा चालू होईल. निदान एक हजार रुपये तरी नवीन काम सुरू करायला लागतील.”

“कधी काळी आम्ही आमच्याकडे पैसे नाहीत म्हटले म्हणजे आमच्याकडे कधीच पैसे नाहीत असा त्याचा अर्थ नाही, आम्ही करतो पैशांची व्यवस्था व तू ही मजुरीची कामे बंद कर.”

चंदूने ‘नको नको’ म्हणत असता त्याच्या दोघां तिघां मातलगांनी प्रत्येकी चार पांचशे एककम दिली व हजारच

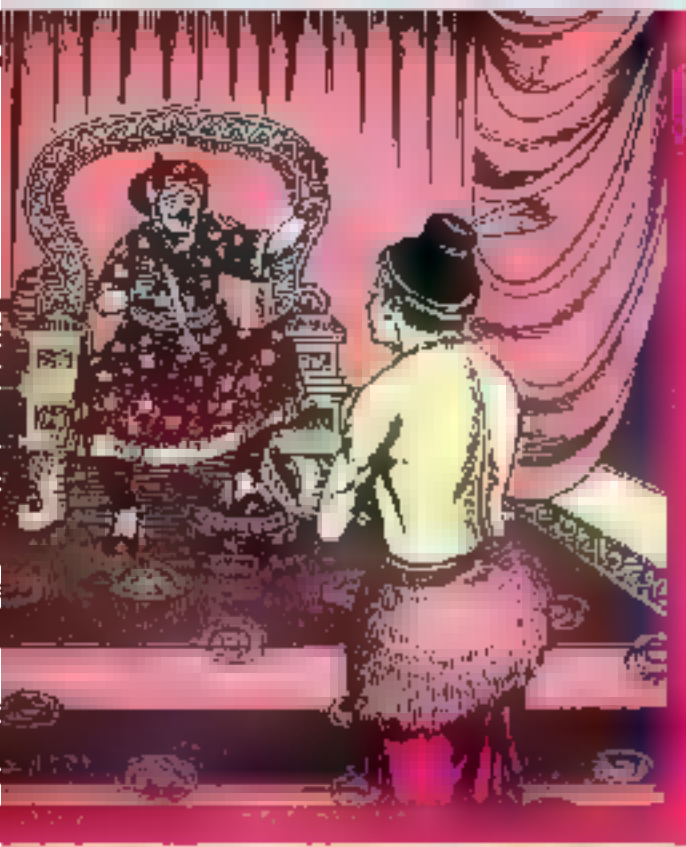
नव्हे तर दीड दोन हजार रुपये चंदूला मिळाले. त्याने जुने माग दुस्त करण्या-ऐवजी नवे मागच विकत घेतले आणि निरनिराळ्या प्रकारचे कापड विणायला सुरवात केली. त्याने दुसऱ्याच वर्षी आपल्या मातलगांचे कर्जे फेडले. दोन वर्षांत त्याच्याकडे पुष्कळ पैसे जमा झाले व त्याचा घंदा चांगला चालू लागला.

हुंडा उघडण्याचा मुहूर्त आला. सर्व मातलग व मिशमंडळी जमा झाली. ब्राह्मणांनी मंत्रघोष केला. यज्ञांत झाली व ग्रहभोज झाल्यावर मोठ्या समारंभाने हुंडा उघडण्याचा विधी झाला. परंतु हुंड्यात सायराचे तुकडेच निघाले.

जे लोक चैन करण्याच्या हेतूने आले होते त्यांना निराश व्हावे लागले.

चंदूने केलेली युक्ती यशस्वीपणे पार पडली. ‘जग असे आहे’ असे समजून माणसाने वागावे हा घंदा त्याने घेतला.

याची किंमत एकाद्या राज्या एवढी ठरल्यास नवल नाही.

सुमंग जे म्हणाला त्यातला पहिला भाग राजाला आवडला, परंतु पुढे तो जे म्हणाला ते ऐकून राजाला राग आला. तो रागाच्या भरात म्हणाला—“हे पेलावर पाणी देऊन जा मिळव राज्य. मी तुझ्याली आपल्या मुलीचे लग्न करून देईन.”

सुमंगने लवून राजाला नमस्कार केला आणि परत जाऊन आपल्या धन्याला जे घडले ते जसेच्या तसे सांगितले. आपल्या अनुयायाचा शब्द खरा करून दाखविण्याची जबाबदारी मिल्ल नायकावर येऊन पडली.

काही दिवसांनी मिल्ल नायकाने राजाकडे एका मनुष्याला पाठविले. तो राजाला जाऊन म्हणाला—“महाराज! जंगलात महादेवगिरी पर्वताच्या दरीत असंख्य रानटी हुक्रे आहेत. त्यांची शिकार करण्यास आमच्या धन्याने आपणास आदरपूर्वक बोलाविले आहे.

विजयेंद्र तो निरोप कळल्यावर मिल्हाच्या बस्रीत गेला. मिल्ल नायकाने त्याला स्वागतार्थ एक मोठी मेजवानी दिली. मेजवानीला उत्तमोत्तम गोड पकवाने आली होती. मेजवानी संपल्यावर विजयेंद्र थोड्यावर बसून मिल्ल नायक व तिचा अंगरक्षकांना बरोबर घेऊन अन्य शिकान्यासह महादेवगिरी पर्वताच्या सोऱ्यात निघाला.

भुश्वे छाटीत वाट काटीत पुढे जावे लागले. लोऱ्यात पोचेपर्यंत उशीर झाला. इतका धम झाला, पण तेथे पोचल्या- त्यांना अमापे फळ मिळाले. तेथे अनेक रानटी हुक्रे होती. त्यांची शिकार करण्यात राजा तहान भूक सर्व विसरून गेला. एक गळेलट्ट हुक्रेर राजाला दिसले. राजाने त्याला नेम घेऊन बाण सोडला. पण तो बाण हुकराला लागला नाही व हुक्रेर पळू लागले.

हुकराचा पाठलाग करीत धावणारा राजा दृष्टीआड होताच मिल्ल नायकाने एक विशेष सुणेचा वावाज काढला. त्याला जसेच त्याचे उत्तर पण मिळाले. थोड्याच वेळाने तेथे सुमंग आला. मिल्ल नायकाने राजा ज्या मार्गाने गेला होता ती दिशा दाखविली. सुमंग पोचण्यापूर्वी राजाने त्या हुकराला ठार केले होते. पण त्याला त्या वेळी फार तहान लागली होती. मेजवानीच्या वेळी त्याने जी गोड पकवाने खाल्ली होती त्यामुळेच त्याला जास्त तहान लागली ही गोष्ट त्या वेळी राजाच्या लक्षात आली नाही. तहानेने जीब कासा-

वीस झाला. थोड्यासमोर काळोखी आल्यासारखे त्याला भासले. “पाणी! पाणी!” असे तो ओरडू लागला, पण सध्द तोंडावाटे बाहेर येत नव्हते. एका मोठ्या दगडावर राजा आश्रय झाला. त्याला घाटले की आपला शीवट जपळ आला.

वेळी सुमंग राजाच्या जवळून पुढे निघून जाऊ लागला, जणुकाही त्याने राजाला पाहिलेच नाही. राजाने पण सुमंगला ओळखले नाही. राजा हाक मारून म्हणाला—“कोण रे बाबा तू? मला तहान लागली आहे.”

“माझ्या जवळ आहे पाणी एक पेलामर, देईन प्यायला. पण मला त्याबद्दल काय द्याल?” सुमंगने विचारले.

“माझा जीव जातो आहे. पाणी दे, तू मागशील ते देईन.” राजाने विनवण्या करीत पाणी मागितले.

सुमंगने करंडी टोपलीतून बांबूचा पेला काढून राजाच्या हातात दिला. राजाने सर्व पाणी गटागटा पिऊन टाकले. त्याला जिवात जीव आल्यासारखे वाटले. नंतर त्याने हातातला पेला पाहिला. आपण असाच पेला पूर्वी कधी पाहिला असावा असे राजाला वाटले. सुमंगकडे पण त्याने जरा न्याहाळून पाहिले. त्याला देखील कोठे तरी पाहल्यासारखे राजाला आठवू लागले.

“तू माझा जीव बांबूविलास. याबद्दल तू काय वाटेस ते मागून घे.” राजा म्हणाला.

“मला आणखी काही नको, राज्य द्यावे.” सुमंग स्मित करून म्हणाला.

राजाला तेव्हा पूर्वीची सर्व घोष्ट आठवली व त्याने सुमंगला ओळखले. म्हणाला—“तू होय?”

त्यानंतर राजा प्रेमाने त्याला मेटला व म्हणाला—“तू म्हणालास ते करून दाखविलेस. तुला राज्य हवे की मुक्तीची लग्न करणार? की दोन्ही?”

“महाराज! मला यांपैकी काही एक नको. आपली कृपा असली म्हणजे पुरे. माझ्या राज्यात आम्ही सर्व मुक्ती आहो, आपल्या रक्षणार्थ आपला जीव ओवाळून लागला तरी आम्ही तयार आहो. आपण राजकन्येचा विवाह एकाद्या राजकुमाराशी करून द्यावा.”

राजा सुमंगचा नम्रपणा व राजभक्ती पाहून खूप संतुष्ट. त्याने भिल्ल नाथक आणि सुमंग दोघांना राजधानीत आदरपूर्वक बोलावून त्यांचा मत्कार केला.

खुनी

फार प्राचीन काळी चीन देशात एक शिपी रहात असे. तो खाऊन पिऊन सुखी होता. तो स्वभावाने विनोदी होता. तो मधून मधून आपल्या बायकोबरोबर गावात गंमत पहात हिडायला मसे. असाच एकदा तो शिपी बायकोबरोबर गावात हिडून संध्याकाळी घरी परत येत होता, तेव्हा त्याला वाटेत एक मुजा धमूष्य दिसला. तो गिड्डूमल हास्यविनोद करून प्रेक्षकांना हसवीत होता. इतरांबरोबर शिपी व त्याची बायको पण त्यांना संलोल पाहून खूप हसले. त्यांना त्याचा संलोल त्याचा दस्तका आवडला की त्यांनी त्या गिड्डूमलला रात्री त्यांचे अतिथ्य स्वीकार करण्यास विनंती केली व त्याने ती मान्य केली.

गिड्डूमलला आपल्या घरी पोचता करून शिपी बाजारात गेला व माजलेली मासळी, रोटी, लिंबे व पांढऱ्या तिळाची रेवडी चिकत

थेऊन परत आला. रात्री तिचे बरोबर जेवायला बसले.

गिड्डूमल जेवणात गर्क असता शिपीच्या बायकोने एक मासा गिड्डूमलला तोंडात कोंबला व त्याचे तोंड धरून तो मासा टाकायला दोघांनी आग्रह सांगितले. पण दुर्दैवाने माशाचा एक काटा गिड्डूमलच्या घळ्यात तो संरक्षण गतप्राण झाला.

ते पाहून शिपी घाबरून गेला. म्हणाला—“हे देवा! हे काय झाले? या विचान्याचा जीव आमच्या मुळे गेला. आता करायचे?”

“झाले ते झाले. आता रडत बसून राहण्यात काय अर्थ आहे? पुढे करायचे याचा विचार करा.” शिपीची बायको म्हणाली.

“सांग, काय करायचे?” शिपीने विचारले.

“याच्या अंगावर एक पांघरूण घाळून घाला उचलून येऊन जाऊ या. कोणी विचारले तर सांगू आमचा मुलगा आजारी आहे. त्याला बेंचाला दाखवायला येऊन झालो आहे.” त्रायको म्हणाली.

शिंप्याने त्याप्रमाणे त्या गिड्ड्याला एक चादर पांघरून उचलून घेतले व गल्लीत आला. त्याची बायको रडत होती, “माझ्या मुलाला देवी आल्या हो, माला आता कोण वाचवील? आहे का कोणी बेश पांचविणारा?”

देवीचे नाव ऐकून गल्लीतल्या एक देखील मनुष्य जवळ आला नाही. जे जवळ होते

ते दूर पळून गेले. तरी एकाने बेंचाचे घर दाखविले.

शिंप्याने बेंचाच्या दारावर बाप मारली. एका निघो चाईने येऊन दरवाजा उघडला. शिंप्याच्या बायकोने त्या निघो चाईच्या हातावर एक चांदीचे नाणे ठेवले व म्हणाली—“माझ्या मुलाला त्रायकर ताप आला आहे. बेंचबुवांना जाऊन लवकर बायला सांग. उत्तोर झाला तर जोक धोक्यात आहे असे ही सांग.”

तो निरोप घेऊन ती निघो चाई वरच्या मजल्यावर बेश झोपला होता तेथे गेली. ती संधी साधून शिंपी व त्याची त्रायको दोघे गिड्ड्याचे प्रेत बेंचाच्या घरात धाकून जिव्यत टाकून पसार झाली.

निघो चाईने माडीवर जाऊन बेंचबुवांना ते चांदीचे नाणे दिले व म्हणाली—“छात्री कोणी दोघे आजारी मुलाला घेऊन आले आहेत.” बेंच चांदीचे नाणे पाहून स्रूष झाला. त्या आनंदानबरोबर दिवा सुद्धा घेतला नाही व चाईचाईने जिना उलक लागला आणि गिड्ड्याच्या प्रेताला त्याचा पाय लागला व प्रेत गडगडत खाली येऊन पडले. बेंचाने खाली येऊन पाहिले तो रोगी निवचेष्ट पडला होता.

बेंचाला वाटले की कदाचित आपला पाय लागून रोगी खाली जाऊन पडला व त्यामुळेच रोग्याचा जीव गेला असावा. ज्ञाना काय करायचे या काळजीत तो पडला. त्याने त्याच्या बायकोला जे सडले ते जाऊन सांगितले.

तेव्हा बेंचाची त्रायको म्हणाली—“हे प्रेत घरात ठेवचे धोक्याचे आहे. सवाळी हे प्रेत दिसले तर मोठेच संकट जिवावर येईल. हे प्रेत गप्पीवर नेऊन शेजाऱ्याच्या घरात टाकून दिले की माले. आपला शेजारी सुलतानाच्या महालात सेपाऱ्यावरचा अधिकारी आहे.

त्याच्या घरी कुत्री, मांजरी व उंदरांची गर्दी आहे. ती हे प्रेत खाऊन टाकतील.”

बेंचाला तो सल्ला पसंत पडला. दोघांनी ते प्रेत शेजाऱ्याच्या आवारात अशा हुशारीने सोडले की ते आवाऱ्याच्या भिंतीला टेकून उभे राहले.

शेजाऱ्याच्या घरी लाव्यापिण्याच्या बस्तू नेहमी खोरीला जात. त्याला आजपर्यंत वाटव होते की कुत्री, मांजरे खाऊन जात असतील. परसात त्याने भिंतीला टेकून एक माणूस उभा असलेला पाहिला व त्याला वाटले की हीच स्वारी खोरी करीत असावी, शेजारच्या गप्पीवरून उतरून

येत भसावी. असा विचार त्याने एक काठी घेतली आणि त्या माणसाला सोडून काढले. तो मनुष्य काली पडला तरी रागाच्या भरात त्याने त्याला बूप बघविले.

बराच वेळ झाला, पण तो मनुष्य हलकला हुलका नाही की रडला ओरडला नाही म्हणून त्याने जवळ जाऊन पाहिले तर ते प्रेतासारखे त्याला आढळले.

“जरे गिहुधा! मेलो रे मेलो. माझ्या घरी चोरी करून व माझे एवढे नुकसान करून शेवटी माझाच जीव घ्यायला तयार दिसतोस की रे. हे देवा! वांचव रे मला

या संकटातून.” तो मनुष्य हातातली काठी दूर फेकून डोके धरून जमिनीवर बसला.

नंतर त्याने विचार करून ते प्रेत उचलून खांद्यावर घेतले व बाजारात एका दुकानासमोर नेऊन उभे केले. जवळपास कोणी नाही हे पाहून तो पसार झाला. तोपर्यंत अर्धी रात्र संपली होती.

चोडपा वेळाने एक व्यापारी पिकून जिवून त्या बाजूला आला. गिहुघाला दुकानासमोर उभा पाहून वाटले की कोणी चोर भसावा. तो जोराने ओरडू लागला—“चोर चोर! धावा, पकडा!” आणि गिहुघाच्या प्रेताला चोर-जोराने मारू लागला.

व्यापाऱ्याचा आवाज ऐकून चौकीदार धावून आले. दारुड्या एका माणसाला बडबडीत असलेला त्यांनी पाहिले. तो मनुष्य जमिनीवर निश्चेष्ट पडलेला होता.

“तू खून केला आहेस त्या माणसाचा. चळ ठाण्यावर!” असे सांगून चौकी दारांनी त्या गिहुघाचे प्रेत उचलून घेतले व व्यापाऱ्याला धरून पोलीस ठाण्यावर गेले.

कोतवालाने सर्व चक्कणी करून सुनी व्यापाऱ्याला न्यायाधिकाऱ्यासमोर हजर केले.

न्यायाधिकाऱ्याने व्यापाऱ्याला फाजीची शिक्षा दिली.

दुसऱ्या दिवशी व्यापाऱ्याला फाजीची शिक्षा आल्याची दबंदी पिटविण्यात आली. लोकांची गर्दी बंधस्थानी जमा झाली. व्यापाऱ्याला फाजीच्या फळीवर उभा करून फास अडकविण्यात आला.

इतक्यात मुलतानाच्या संपाक्यावरचा अधिकारी धावत येऊन म्हणाला—“धावा हो धावा! या गिहुघाचा खून माझ्या हानून झाला.”

“तू याचा खून केलास?” कोत-वालाने विचारले.

त्याने रात्री धडलेली गोष्ट सुरवाती-पासून शेवटपर्यंत सांगितली.

ते ऐकून कोतवाल म्हणाला—“हा म्हणतो ते खरे आहे व याने आपला अपराध कबूल केला आहे. तरी याला फाजी द्या.” त्याने शिपायांना हुकूम केला.

इतक्यात वैद्य धावत पुढे आला व म्हणाला—“याच्या मरणाला कारण झरो-खरी मी आहे.” त्याने धडलेली गोष्ट सांगितली. कोतवालाने वैद्याला फाजी-घायला शिपायांना सांगितले.

शिपाई वैद्याला फाजी घायला धरून नेऊ लागले, एवढ्यात शिपी पुढे येऊन

म्हणाला—“हे सर्व छोटे आहे. याच्या मरणाचा खरा कारण मी आहे.” त्यानंतर त्याने मुरवातीपासून शेवटपर्यंत घबळलेले धूस सांगितले.

“खरा खुनी हाच आहे, तेव्हा याच्या फाशी द्या.” असे कोतवाल म्हणाला.

परंतु पुन्हा एक विघ्न आले. तो मेलेला गिड्डा मुलतानाच्या घराचा विवूषक होता. एक विवस आधी तो निघून गेला आणि परत आला नाही. म्हणून मुलतानाने त्याला हुडकून काढण्यासाठी शिपाई पाठविले होते. तेव्हा आपला विवूषक मेलेल्याचे मुलतानाला कळले आणि हे देखील कळले की त्याच्या खुनाचा अपराध कबूल करणारे एका मागून एक तिघे चौघे पुढे आले आहेत. म्हणून मुलतानाने कोतवालाकडे निरोप पाठविला की चौघा खुनी आरोप्यांचा व मृत विवूषकाला दरबारात हजर करावे.

हुकमाप्रमाणे कोतवालाने सर्वांना दरबारात हजर केले. चौघांनी जे जे घडले ते खरे खरे सांगितले. सर्वच मृत ऐकत बसलेला दरबारी न्हावी बंद गिड्ड्याच्या घेताकडे स्थाळीन पाहून म्हणाला—“गिड्ड्याच्या देहात खून जीव आहे.”

त्याने जवळ जाऊन विड्याचे तोंड उघडले आणि त्याच्या थशात मडकलेले माशाचे हाड चिमट्याने ओढून बाहेर काढले. अग्रेच गिड्डा जोराने झिंकला आणि उठून तोंड पुरू लागला.

तऱ्हेने गिड्डा जिवंत असल्याचे कळल्यावर सर्वांच्या जिवात जीव आला. गिड्ड्याने इतका मार खाल्ला, इतकी आपट त्याच्या गरिराची झाली तरी मेल्या नाही. कळत्यावर सर्व चकित होऊन त्याच्याकडे कीतुक करीत पाहू लागले.

चोर

भोजपूरचा राजा रणधीरसिंह एक दयाळू राजा होता. त्याची प्रजा सुखी होती. प्रजेला लागणारे सर्व पदार्थ मिळण्याची राज्यशासनातर्फे मोठ मोठ्या भांडारात आली होती.

परंतु अचानक चोर व लुटेऱ्यांची राज्यावर आली. लुटेरे केव्हा कोणत्या गावात शिरतील याची कल्पना कोणाकडे नव्हती. त्यांना कसे पकडावे हा एक मोठा प्रश्न राजासमोर उभा होता.

भोजपूरच्या पूर्वेला एक जंगल होते. त्याच्या पलीकडे उंच डोंबर होते. हळूहळू लोकांना कळले की त्या डोंबरसतल्या गुहेत कोठे तरी चोरांचे ठाणे आहे. त्या जंगलाच्या बाटेने येऊन चोर उज्यात शिरत होते.

राजाने राज्यात दबंडी पिटली की जो कोणी चोरांना पकडण्यासाठी करील त्याला मोठे बक्षिस व जहाजीर दिली

आईल. काही साहसी लोकानी चोरांचा सोप लावण्याचा यत्न करून पाहिला. जंगलाच्या बाटेने त्यांच्या पैकी जो कोणी जाई जिवंत परत येत नसे.

एकाच चोरांची टोळी जंगलाच्या बाटेने गावाकडे जाऊ लागली. तेव्हा रमाणा जाडोच्या एक तरुण स्त्री राजाच्या शिपायांशी एकटी असलेली दिसली. चोरांना पाहून राजाचे शिपाई पळून गेले.

चोरांनी त्या तरुण बाईला जवळ जाऊन विचारले—“ताई! कोण तुम्ही? ते शिपाई तुम्हांला मारायला का आले होते? आमच्याकडून काही मद्यत होण्यासारखी असेल तर सांगा, आम्ही अवध्य करू.”

“तुम्ही कसे भगदी वेळेवर आलात. आज त्यांच्या हाती मला मरण येणार होते. तुमचे श्रृण कसे फिटेल, कळत नाही.” ती तरुण स्त्री म्हणाली.

“आम्ही एका सोनेरी टोळीचे चोर आहोत. पण तू कोण?” चोरांनी त्या तरुण स्त्रीला विचारले.

“तुम्ही सुट्टेरे असाल तर कापण सर्व राजाचे शत्रू आहोत. माझे नाव दुर्गाबाई. माझे बाबा राजाच्या फौजेत सैनिक शिक्षण घेत असत. त्यांना माझी मोठी वहीण व मी अशा दोघी भुरगी. मी आपल्या वविलांजवळ शास्त्रास्त्र विद्या शिकून घेतली आहे. पण माझ्या वहीणीला ते आवडत नाही. तिला थोड्यावर बसण्यात कमी-पणा वाटत असे. ती नेहमी अप्सरे सारखी नटून फिरण्यात भूषण घाटी. राजाची

दुष्टी एकदा तिच्यावर पडली. त्याने एका वासीला माझ्या वहीणीकडे, पाठविले व अंतःपुरात बोलावून तिला नेथेच कैद करून ठेवले. तिच्या जागी मी असते तर जीव अनेकपयंत स्वतःची अडू बाजविल्यासाठी लढले असते. पण राजाची सटकी म्हणून त्याच्या अंतःपुरात राहले नमते. राजाचे माझ्या वहीणीशी भाडण झाले व आम्ही राजाचे शत्रू झालो. राजाने राजद्वाराच्या अपराध लावून वहीणीला हुद्दपार केले. त्याच्याद्वारावर मी जायचे ठरविले. आम्हांला राज्या काहेर जाण्यास जो अवघी दिला होता तो पुरा होण्याच्या आत राजाने गुप्तपणे भारेकऱ्यांकडून माझ्या वहीणीचा मून करविला. मी स्वतःचा वचाव करून निसटले. अशी प्रतिज्ञा केली आहे की राजाचा वध करून मी पितृभूषण फेडीन. राजाचे जिवाई माझा पाठनाग करीन येथवर आले. ही प्रतिज्ञा कधी पुरी करावयाची हे मला कळत नाही.”

चोरांना त्या तरुण स्त्रीची कौब आली व त्रिभुवाविषयी त्यांना सहानुभूती वाटू लागली.

चोर म्हणाले—“आम्ही सर्व प्रकारे तुम्हा मदत करू व तुम्हा रक्षण करू.

परंतु वहीणीच्या खुनावटल सूड घेण्याच्या कामी आम्ही काही मदत करू शकणार नाही.”

“मला तेवढी मदत पुरे आहे. मी त्यावटल तुम्हांला एका गोष्टीची मदत करू शकेन. राजाच्या खजिन्याची व राजाने काढलेल्या सर्व भांडारांची मला माहिती आहे. त्यांत जायचे गुप्त मार्ग मी तुम्हांला दाखवीन. सूड घ्यायचा तो मी स्वतःचेंईन.” दुर्गाबाई म्हणाली.

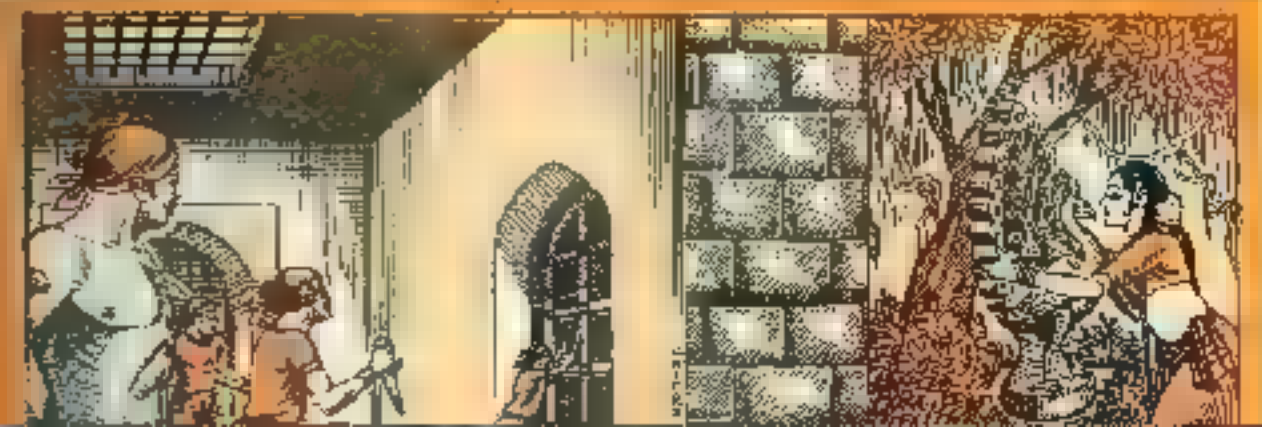
“तरमग आतांच जाऊ या. आम्हांला गुप्तमार्ग दाखवा.” चोर म्हणाले.

दुर्गाबाईने त्यांना पूर्वे कडील भांडारात जाण्याचा गुप्तमार्ग दाखवून त्यांना आत पोचविले. चोरांनी सर्व भांडार लुटले व दुर्गाबाईला ते रहात होते त्या गुप्तस्थानी घेऊन गेले. दुसऱ्या दिवशी रात्रीपर्यंत ती चोरांच्या टोळीद्वारावर त्यांच्या गुहेत राहली आणि सर्वांची ओळख करून

घेतली. काळीज पडल्यावर त्यांना पश्चिमे कडील भांडाराजवळ घेऊन गेली. पूर्वेच्या भांडाराच्या गुप्तद्वारावर मोराचे तोंड होते तसेच याच्या गुप्त द्वारावर पण होते. ते तोंड फिरवताच दरवाजा उघडत असे. दुर्गाबाईने दरवाजा उघडल्यावर तबं चोर आत गिरले. दुर्गाबाईने बाहेरून दरवाजा केला आणि निघून गेली.

थोड्या वेळाने चोरांना कळले की ते भांडाराच्या चोरदरवाज्याने आत शिरले नसून तुरुंगाच्या दाराने आत शिरले आहेत. त्यांनी दुर्गाबाईला दार उघडण्यासाठी पुष्कळ हाका मारून पाहल्या. काही उपयोग झाला नाही.

त्यानंतर दरबारात चोरांना उभे करण्यात आले. त्यावेळी राजाच्या बाजूला दुर्गाबाई बसलेली त्यांना दिसली. तेव्हा चोरांना कळले की दुर्गाबाई स्वतः राजकन्याच आहे.

एका गादी एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. तो कधी दान घेऊन गरीब वर देत नसे. चिक्कू मारवाडी म्हणून तो गावात प्रसिद्ध होता.

एकदा एक मनुष्य चिक्कू मारवाडी वर दान देऊन येतो.

"कुठला राहणारा रे तू?" त्या श्रीमंताने त्याला विचारले.

"दास गांवाचा, धनी!" तो मनुष्य म्हणाला.

"कसब नाही. कारण मी दान करीत नाही हे सांगून गावाला माहीत आहे." तो श्रीमंत मनुष्य म्हणाला.

त्याच गावात एक साधारण रहत असे. तो दानदूर म्हणून गावात प्रसिद्ध होता.

पुढे काही दिवसांनी तो श्रीमंत मनुष्य मरण पावला. गावकऱ्यांनी त्याचे प्रेत गावातल्या रस्त्याच्या किनाऱ्याला एक कुंडा बनून पुरले. तो येथे त्याच कुंडी मोकळी प्रगट केला नाही. साधारणकडे लोक नेहमी प्रयागे येत. त्यांनी त्यामंदिर कोणाला दान घ्यावे असे केले व म्हणाला—"आहे काय माझ्याकडे घ्यायला?"

गावच्या पाटनाने साधारणला बोलावून विचारले—"काय रे दानदूर म्हणून पंचक्रोशीत प्रसिद्ध आहेस आणि आता दान देणे अगदी बंद काढले आहेस, म्हणे?"

दान करणारासाठी जो बारमासी श्रीमंत मनुष्यच मरण घेऊन देत असे. मी त्याला मरण येऊन दिले होते की मी कोठेही दानघर्म त्याच्या पैश्यामुळेच होऊ नकला. असे कोणाला सांगणार नाही. मी स्वतः गरीब आहे." साधारण म्हणाला.

अर्धवट गोपू

फार पूर्वी कांचोपुरम् येथे कांचनगुप्त नांवाचा एक श्रीमंत व्यापारी रहात असे. तो व्यापारात हुशार होताच, तसाच तो प्रामाणिक व सच्चरित्र पण होता. म्हणून लोक त्याला मान देत.

आनंद नांवाचा एक मुलगा होता. आनंदपण चांगल्या आणि चात प्रकृतीचा होता. पण व्यापार करण्यात तो तितकासा हुशार नव्हता. खरे बोलत असे व सर्वांवर त्याचा विश्वास होता.

आनंद लहानाचा मोठा झाला, सर्व जबाबदारी त्याच्यावर येऊन पडली. त्याच्या बापाचे त्याला पुष्कळ शिकवून व्यापाराची माहिती करून देण्याचा यत्न करून पाहिला. पण काही फायदा झाला नाही. व्यापार करणे म्हणजे सोपे नाही. मित्रांकाचा विश्वास मिळविला पाहिजे व स्वतःचे नुकसान होऊ देता कामा नये. पैसे मिळविले

पाहिजेत व स्वतःचे नाव देखील राखले पाहिजे. पण आनंदला अशी कर्तव्यगारी करून दाखविता आली नाही.

म्हणून कांचनगुप्त नेहमी बुःखी राही. तोच एकुलता एक मुलगा होता. त्याला व्यापार ठीक ठीक करता झाला नाही तर आपल्या मागून व्यापाराची जबाबदारी स्वतःवर कोण घेणार? त्याला एकच तोड होती. त्याचे लग्न एक चांगलीशी हुशार मुलगी पाहून तिच्याशी त्याने लग्न करून देण्याचे. कांचनगुप्तने ठरविले. मुलगी श्रीमंत बापाची व सुस्वरूप असावीच असे देखील नव्हते. पण हुशार असावी आणि व्यापारातले साचखळगे तिला माहीत असावेत, हे आवश्यक होते.

अशा एका तरुण मुलीसाठी कांचनगुप्तने चवकशी सुरु केली. तो व्यापारा-

निमित्त जेथे जेथे जाई तेथे अशी मुलगी कोणी आहे का शकशी करी. त्याने आपल्या मित्रमंडळींच्या कानावर ती गोष्ट घालून ठेवली होती. ■ घन व रूप जसे कोळपात्या दिसते तसे गुण व हुशारी दिसत नाही. म्हणून त्याच्या प्रयत्नाला यश आले नाही.

एकदा तो वर्धमानपुर नांवाच्या गावी जाठवड्याच्या बाजाराला गेला असता एका तेलाच्या दुकानासमोर तांदुळाचे गाठोडे घेऊन एक मनुष्य आला व म्हणाला—“चांगले तांदूळ आहेत. तांदळा इतकेच चांगले तेल मापून देणार का?”

“चांगला व्यापार आहे. तेलाची किंमत तांवाळाच्या चीपट आहे, म्हटले! तांद-
ळाच्या इतकेच तेल द्यायचे म्हणजे ते फुकटच दिल्यासारखे आहे. असा व्यापार केला की विवाळेच निघेल की आमचे!”
तेलाचा दुकानदार म्हणाला.

त्यावेळी दुसऱ्या एका दुकानात बसलेली एक सोळा वर्षांची मुलगी म्हणाली—
“अहो! इकडे घेऊन या तांदूळ. मी माप देते ते भरून तुम्ही तांदूळ घा की मी ते भरून तेल देईन तुम्हाला.”

तांदूळवाल्याने ते कबूल केले. कांचन-
गुप्त व इतर लोक ते सर्व पहात उभे होते.

ती मुलगी एक मोठे ताट घेऊन आली. ताटाचा काठ लहान होता. मुलीने ते ताट घेऊन ताट भरून तांदूळ सांगितले. गाठोड्यातले सर्व तांदूळ दोन ताटे भरून झाले. त्यानंतर मुलीने ते ताट भरून दोनदा तेल त्या तांदूळवाल्याला दिले. तांदूळवाला काही बोलल्याशिवाय निमूटपणे निघून गेला.

अशातच हे हुशारीने व्यापार करणाऱ्या मुलीचे नावगाव विचारून ■ तिच्या घराची शकशी करून कांचनगुप्त तिच्या घरी गेला व त्याने आपल्या मुलासाठी त्याच मुलीची निवड केली.

[भुतांशी मैत्री]

एका गांवी रामू नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याला तीन मुलगे होते. त्यातला सर्वात धाकटा बाळू अर्चवट व लुळा होता. त्याला नेहमी भुते पाहण्याचा व त्यांच्याशी मैत्री करण्याचा नाद होता.

रामू एकदा एकाएकी बाजारी मरणापूर्वी त्याने आपल्या दोघां मोठ्या मुलांना बोलवून सांगितले की त्याच्या मागे बाळू काय मागील ते त्याला प्रथम देऊन जे उरेल ते आपलात वांटून घ्या. नंतर तो बाळूला म्हणाला—“बाळू, तू जे मागशील ते द्यायला. मी तुझ्या दोघां भावांना सोमून ठेवले आहे. ते घेऊन त्यांच मनाचे समा-
धान मानून घे. सर्व प्राण्यांवर दया कर.”

“बाबा! भुते कोठे असतात हो?”
त्याने बापाला विचारले.

“ओसाड घरस्त असतात बाळा!” रामू म्हणाला. बोलतांना त्याला फार वाईट

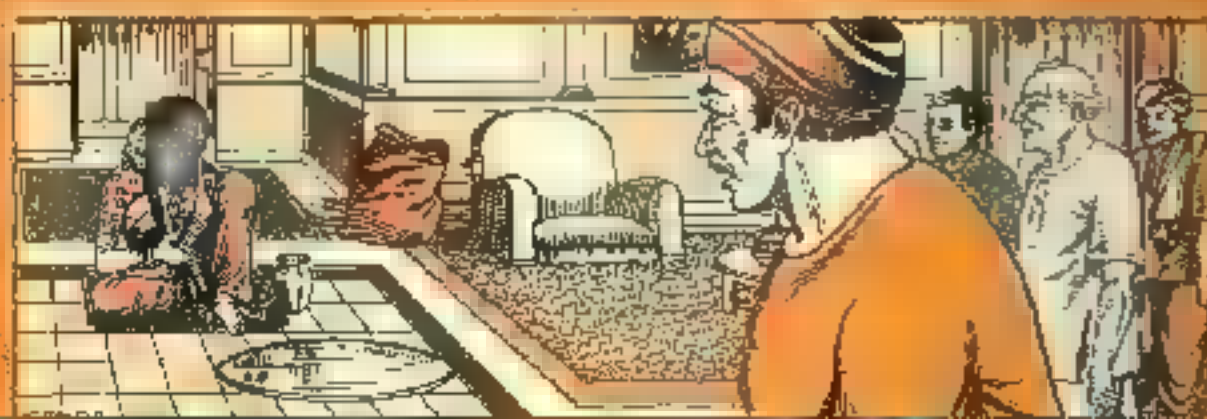
वाटत होते की त्या प्रसंगीवेळील त्याचे भुतासंबंधीचे वेड गेले नाही.

रामू वारल्यावर त्याच्या मोठ्या मुलांनी बाळूला बोलवून विचारले—
“बाबांच्या इस्टेटीतले तुला काय हवे ■ मागून घे.”

“मला भुतांशी मैत्री करावयाची आहे. त्यांना जे आवडते ते मला द्या.” बाळू म्हणाला.

दोघे भाऊ बाळूचे ते उत्तर ऐकून खूब झाले व त्याला तिसऱ्याचे एक पोते भरून देत म्हणाले—“भुतांच्या कोळपात, हे पूर्ण टाकलेस की ते तुझ्याशी मैत्री करतील.”

बाळू तिसऱ्याचे गाठोडे घेऊन निघाला. वाटेत त्याला एक ओसाड पडके घर दिसले. त्या घरात एक दिवा लावलेला होता. त्याला घरात कोणी बोलत

असल्याचा व एकाद्वारच्या रडण्याचा आवाज ऐकू आला.

बाळूला वाटले की या घरात नक्कीच भूते आहेत. त्याने दाराची कडी घाजविली. म्हणाला—“मित्र हो! मी तुमच्याशी येवी करायला आलो आहे. दरवाजा उघडा.” बाळू ओरडून म्हणाला.

आतून येत असलेला आवाज बंधू आला. ते खोर होते व एका श्रीमंताच्या घरी चोरी करून त्याच्या मुलीला घेऊन येऊन तेथे आले होते. ते चोरीचा माल आपसात वांटून घेत होते. एका चोराने पुढे येऊन दार उघडले. चोरांना भूत समजून तो म्हणाला—“मित्र हो! मी हे तुमच्यासाठी घेऊन आलो आहे.” असे सांगून तो तिखटाचे माठोडे सोडू लागला. खोर त्याच्या चारीबाजूला घोळला. उभे राहले. त्याने तिखट सर्वांच्या डोळ्यापान केकले. चोरांचे डोळे फुटले व ते ओरडू लागले.

“ठवकर येऊन मला सोडवा हो!” ती मुलगी ओरडू लागली.

बापाने बाळूला गरिब दया करायला सांगितले होते. त्याने पुढे जाऊन खांद्याला बांधून ठेवलेल्या त्या मुलीला सोडवले. दोघांनी जाहेरून दाराला कडी लावली व उजाडण्यापूर्वी त्या श्रीमंताच्या घरी येऊन पोचले. सर्व वस्तू मुलीकडून कळत्यावर त्या श्रीमंत मनुष्याने आपल्या सोपरांना पाठवून जिपायांना बोलाविले. त्या ओसाड पडद्या घरी जाऊन चोरांना

आपल्यावर बाळूने केलेले आठवून त्या श्रीमंत मनुष्याने आपली मुलगी गुणवती हिच्याशी त्याचे लग्न घ्यावे म्हणजे. आपल्या उपकार कर्त्यावर मुलीचे पण प्रेम आहे हे कळल्यावर त्याने दोघांचे लग्न करून दिले व बाळूला आपला घर जावई करून ठेवून घेतले.

युवराज कोणा?

एका राजाला जुळे मुलगे होते. दोघे रुपाने सारखे होते. परंतु एक रंगाने मोरा व एक काळा होता. राजाने एकाचे नाव अरुणकुमार व दुसऱ्याचे करुणकुमार असे ठेवले. दोघे लहानाचे मोठे होऊ लागले तसतसे ते विद्याभ्यास करू लागले व अस्वास्त्र विद्यापण शिकू लागले. दोघांचे परस्परतः फार प्रेम होते. सैहमी बरोबर रहात, खेळत व हिडत फिरत.

ते मोठे होऊ लागले तेव्हा राजासमोर एक प्रश्न उभा राहला. दोघांपैकी युवराज कोणाला करायचे? शेवटी त्याने मनात एक युक्ति योजली. त्याने दोघा मुळांना बोलाविले. म्हणाला—“तुम्ही दोघे निरनिराळे गावात जाऊन संध्याकाळच्या आत शंभर रुपये मिळवून येऊन या.”

दोघे निरनिराळ्या वाटेने गावात गेले.

“शंभर रुपयांचीच गोष्ट, कोणा मित्राजवळ मागितले की मिळतील.” अरुणकुमाराने विचार केला. तो एका मित्राच्या घरी गेला व त्याच्या जवळ शंभर मागितले. मित्र म्हणाला—“माझ्या जवळ साठच रुपये आहेत.”

“ताही रे! साठ रुपयांवर काय कासे मागेले?” असे सांगून अरुणकुमाराने रुपये घेतले नाहीत आणि दुसऱ्या मित्राच्या घरी गेला. त्याच्या जवळ साठ रुपये पण नव्हते. त्याने किरम्यांना जाऊन विचारले. कोणी पन्नास, कोणी बीस, कोणी दहा असल्याचे सांगितले. म्हणून अरुणाने रागाने त्या सर्वांना शिष्याशाप देण्यास देखील मार्ग पुढे पाहिले नाही. त्याच्या मित्रांनी त्याचा अपमान केला असे त्याला वाटले. संध्याकाळपर्यंत घाबपळ करून देखील त्याला हवे होते तितके पैसे मिळाले नाहीत.

तेव्हा तो सरळ सरकारी खजिन्यात गेला व खजिन्याच्या अधिकार्याला शंभर रुपये धावणा सांगितले.

“माझ्या जवळ दहाच रुपये आहेत, मालक!” खजिन्याचा अधिकारी म्हणाला.

“तुम्ही रुपये मला नको आहेत. खजिन्यातून काढून दे.” अरुण म्हणाला.

“सरकार स्वारीच्या खेळी हुकमाशिवाय खजिन्यातली एक पै वेळील काढून देता येणार नाही, मालक!” खजिन्याचा अधिकारी म्हणाला.

अरुण निराश होऊन बरी गेला.

संध्याकाळ झाली. राजाने दोघां मुलांना बोलावून विचारले—“आजले का रे शंभर रुपये?”

अरुणने शंभर रुपये आणून न शकल्याचे सांगून त्याने शंभर रुपये मिळविण्यासाठी काय काय केले हे देखील थोडक्यात सांगितले.

अरुणकुमारने शंभर रुपये आणून दिले.

“तू हे पैसे कोठून ■ कसे आणलेस?” राजाने विचारले.

“मी आपल्या मित्रांना जाऊन विचारले, देता का? मला काही रुपयांची गरज आहे, जितके भसतील तितके द्या. काहीनी दहा दहा रुपये दिले, काहीनी पांच पांच व काहीनी दोनदोन तीन तीन व काहीनी एक एक रुपयापण दिला. शंभर रुपये पुरे होताच ■ घरी परतलो.”

अरुणकुमारने आपला अधिकार गाजविण्याचा प्रयत्न केला नाही ■ जे मिळाले त्यात संतोष मानून काम पुरे केले. कोणाच्या मनाला दुखाविले नाही. म्हणून गाडीला नारस होण्यालायक तोच आहे, असे मनाशी ठरवून राजाने त्यालाच युवराज पद देऊन आपला वारस म्हणून गादीवर बसविण्याचे ठरविले.

कुण्याबद्दल

एके दिवशी सकाळी कुण्ठ मातयकी उठव दोघांना जरावर घेऊन दरबारात निघाला तेव्हा त्याला भेटण्यासाठी कोणी आल्याची बातमी दारपात्याने सांगितली. दारपात्याजरावर घेऊन तो भक्त्युक्त कुण्ठाला म्हणाला—“प्रभो! मगध देशाचा राजा जगमग घाने वीस हजार राजांना जिकून त्यांना कैदेत टाकले आहे. त्या सर्वांनी मला आपणाकडे आपले गान्धार पोंचते पाठविले आहे.”

त्याच वेळी नारद ब्रह्मचर कोठून तरी येऊन व दत्त म्हणून कुण्ठासमोर उभा राहला. कुण्ठाने नारदाचा सर्वप्रकारे सत्कार करून त्याला बग्याच्या बांसन दिले व येण्याचे कारण विचारले. तेव्हा

नारद म्हणाला—“पांडवांतील जंगल वध युधिष्ठिर घाने राज्यप्राप्तीसाठी राजसूय करण्याचे ठरविले आहे. त्या मला मुख्य अतिथि म्हणून तुलाच बोलाविण्याचे ठरले आहे. जवळ तुम्ही वाट पहात आहोत.”

एकीकडे जरासंधाने कैद केलेल्या राजांनी त्याला त्यांचे गण करण्यासाठी बोलाविले होते तर दुसरी बाजू युधिष्ठिराने आरंभिलेल्या राजसूय यज्ञास मुख्य अतिथि म्हणून येण्यास पांडवांच्या वतीने निरोप घेऊन स्वतः नारद आला होता. कारण विचारत पडला.

“या दोन्ही पैकी कोणाच्या बोलावण्याला मान द्यावा? दोघांना संतुष्ट करणे आवश्यक आहे.” त्याने उडवाचा सहला घेतल्या.

“जरामंभाचे पारितोष्य करण्यासाठी काही तरी निगळी व्यवस्था करण्याची गरज नाही कारण राजसूय यज्ञासाठी दिग्विजय हा केवळ पाहिले. तेव्हा जरामंभाचे पारितोष्य करणे हे राजसूय यज्ञाला आवश्यक असेल एक काम आहे. म्हणून राजसूय यज्ञाला जाणे अधिक भोगस्कार.” असा उद्भवाने सल्ला दिला.

उद्भवाने कृष्णाला या संदर्भात आणखी एक गोष्ट सांगितली. जरामंभाची बरोबरी करू शकणारा एकटा भीम आहे. त्याने इंदुप्रस्थ करून जरामंभाचा कराना दुसरा उपाय नाही.

उद्भवाना सल्ल कृष्णाला परत परला. त्याने बलरामाची परवानगी घेऊन अंतःपुरातील शिवप्रांमह इंदुप्रस्थाकडे प्रस्थान करण्यासाठी दादकला बोलावून सर्व तयारी करण्यास सांगितले. चतुरंग सैन्य सज्ज झाले. शक्तिमणी, सत्यमाया आदिक राक्षस पालखीत बसून निघाल्या. निघण्यापूर्वी कृष्ण नारदाला निरोप देऊन इतला म्हणाला—
“तू सर्व [redacted] सांग की मी त्यांच्या रक्षणाची जबाबदारी [redacted] घेतली आहे. त्यांनी शिष्याने कारण नाही. मी जरासंधाचा वध करून त्यांना कैदेतून सोडवीन.”

कृष्ण येत असल्याची वार्ता कळताच युधिष्ठिर त्याला साधोरा गेल्या व दोघे प्रमाने परस्पराना भेटले. कृष्ण उत्तर दृष्टिवांना पण प्रमाने भेटला. त्याच्या स्वागतसाठी तोरणे [redacted] आली होती. प्रवेष्टे रस्त्याच्या दोन्ही बाजूला उभे राहून कृष्णावर पुष्पावृष्टी केली. कृष्णाच्या आवाभनाने सर्व इंदुप्रस्थ नगराला एक नवीन शोभा आली होती.

युधिष्ठिराच्या महानात कृष्णाने प्रवेश केला व प्रथम कुंतीमातेला नमस्कार केला. कुंतीच्या सर्व सुतांनी कृष्णाला नमस्कार करून आशीर्वाद घेतला.

कृष्ण पांडवांना आपले [redacted] व वंधू होता. कृष्णार्जुनांचे सत्य तर लोकप्रसिद्धच होते. अर्जुनाने सांडववन जाले तेव्हा स्वतः अर्जुनाने त्याचे सारथ्य केले होते. त्याला त्याने दिव्य रथ, घोडे व अश्वय मना दिला होता. मयामुराला सांगून मय- तथा रचली होती. म्हणून युधिष्ठिराने आजूह करून कृष्णाला बोलाविले होते. ■ कृष्ण त्याप्रमाणे आला. युधिष्ठिराने तास दरबार बोलावून कृष्णाचा सत्कार केला व राजसूय यज्ञ [redacted] योजने असल्याने वृत्त सांगून त्यालाच सर्व कार्यांचे आधिपत्य प्रस्थापित वितरी केली.

कृष्णाने युधिष्ठिराचे अभिनंदन केले व म्हणाला—“तू राजसूय यज्ञ आरंभिलास हे योग्यच आहे. दिग्विजय करण्यासाठी तू आपल्या चार भावंडांना चार दिशांना पाठव. ते लवकर दिग्विजय करून परत येतील.

ते ऐकून युधिष्ठिराच्या मनाचे समाधान झाले. त्याने कृष्णाच्या सल्लघाप्रमाणे आपल्या चौघा भावंडांना दिग्विजयासाठी पाठविले. महदेव दक्षिणेकडे, नकुल पश्चिमेकडे, अर्जुन उत्तरेकडे ■ भीम पूर्वेकडे निघाले. त्यांनी आपापली कामगिरी चोख

बजावली व दिग्विजय करून व अपार धन एकत्र करून इंदुप्रस्थ नगरी परत आले.

सर्व राजांना पांडवांनी जिंकले, उरल्या फक्त जरामंभ. ते कळल्यावर युधिष्ठिर काळजीत पडला. तेव्हा कृष्ण म्हणाला—
“जरामंभाचा पराभव करण्याचे काम कांते पार पडेल हे मला उद्भवाने सांगितले आहे. मी त्या कामाची जबाबदारी स्वतः बर घेतो.”

त्यानंतर कृष्ण भीमार्जुनांना बरोबर घेऊन जरामंभाची राजधानी गिरिव्रजपुर येथे गेला. तेथे तिघे ब्राह्मण रूप घेऊन गेले. जरामंभ नित्यनियमितपणे ब्राह्मणांची पूजा करित असे. तो त्या दिवशी ब्राह्मणांची

गूजा करण्यात निमग्न असता तिचे त्याला जाऊन म्हणाले—“आम्ही पूर देणारे राहणारे आहो, आम्हांला इच्छित दान द्यावे.”

जरासंधाने लक्षपूर्वक एकदा त्याच्या कडे पाहिले. त्यांचे चेहरे व आवाज ओळखीचे भासले. त्याने त्याच्या बोंटाकडे पाहिले. घनुष्य बाण धरल्याचे वण स्पष्ट दिसत होते. आह्वान वेग चारण करून आलेले ते अजिब आहेत. हे त्याने ओळखले, तरी इच्छित दान देण्याचे मनाशी ठरवून तो म्हणाला—“काय पाहिजे आपल्याला?”

“तुझ्याशी हुंडयुद्ध करण्याची इच्छा आहे. आम्हांला आणखी काही नको. हा

भीम व हा त्याचा धाकटा भाऊ अर्जुन. मी तुझा अर्जुन कुण.” कुण म्हणाला.

ते ऐकून जरासंध धोडाला बेफिकिरपणे हमला व म्हणाला—“अग! मी दंड युद्धाला तयार आहे वण तुझ्याशी नाही. कारण मी मथुरेवर स्वारी करायला आलो तेव्हां तू पळून हायकेला गेल्यास. तू भितरा व पळपुटा आहेस. तुझ्याशी युद्धाला मी तयार नाही. अर्जुनाशी वण मी युद्ध करणार नाही. कारण हा माझ्याकडून सवे बावतीन लहान आहे एकटा भीम माझ्याशी दंड युद्ध करण्यास मला योग्य दिसतो. मी त्याच्याशी हुंडयुद्धास तयार आहे.”

जरासंधाने एक मोठी गदा भीमाला दिली. स्वतः तशीच एक मोठी गदा घेतली. कुण व अर्जुन दोघांबरोबर ते नगराबाहेर गेला मैदानात गेले. तेथे भीम व जरासंध यांचे गदायुद्ध सुरू झाले. परस्परावर प्रहार करीत ते परस्पराने केलेल्या प्रहरापासून स्वतःचा बचाव करू लागले. दोघांचे ते युद्ध म्हणजे दोघां हत्तीचेच हुंड युद्ध होते. शेवटी दोघांच्या हातातल्या गदा तुटल्या तेव्हा दोघांचे मृष्टियुद्ध सुरू झाले.

अर्थ वरोबर कळला. त्याने जरासंधाला खाली पाडले ■ त्याचा एक पाय आपल्या पायाखाली दाखून ठेवून एक पाय हाताने धरून जरासंधाला उभा चिरून टाकला.

भीमाचे हे कृत्य अर्धांशच राक्षसीच होते. पण कृष्णाने कर्तव्य म्हणून भीमाकडून ते करविले हे नळत्यावर कोणी काही बोलले नाही. उलट सर्वांनी भीमाचे अभिनंदनच केले.

जरासंधाचा ■ झाल्यावर कृष्णाने त्याचा मुलगा सहदेव घाला राज्याभिषेक करून भगधच्या गादीवर बसविले आणि सर्वे ■ सदैवतून मुक्त ■ कृष्णाच्या आज्ञेने ■ सर्व राजांची ■ मागून त्यांचा यथोचित सत्कार केला व त्यांना नजराचे देऊन निरोप दिला.

त्यानंतर ■ भीमार्जुनांसह इंद्रप्रस्थ येथे परत आला आणि जरासंधाच्या वधाची गोष्ट युधिष्ठिराला सांगितली. कृष्णाने युधिष्ठिराच्या हिताच्या दृष्टीनेच जरासंधाचा ■ करविला होता. म्हणून युधिष्ठिराने कृष्णाचे आभार मानून आपल्या मनातला आनंद प्रगट केला.

त्यानंतर युधिष्ठिराने राजसूय यज्ञ आरंभ केला या यज्ञाला कृष्णहोषावन,

भरद्वाज, वशिष्ठ, विद्वामित्र आदिक ऋषी हजार होते. या यज्ञात उपस्थित राहण्यास युधिष्ठिराने भीष्म, धृतराष्ट्र, कौरव, द्रोण, कृप, विदुर इत्यादिकांस आमंत्रणे पाठविली होती. असंख्य राजा व बहुवर्ण व वाग्म्यातले लोक उपस्थित होते.

सोन्याचा फाळ लावून यज्ञभूमि नांगरून यज्ञवेदिका तयार करण्यात आली. वैदिक पद्धतीने युधिष्ठिराला यज्ञ दीक्षा देण्यात आली. राजसूय यज्ञ मोठ्या थाटामाटाने पुरा आला. युधिष्ठिराने सर्व भक्तिपि पाहण्याचा सत्कार करण्यासाठी एक दिवस निश्चित केला. सर्वांना एकत्र बोलावून युधिष्ठिर म्हणाला—“कृपा ■ मला सांगावे की मी कोणाची पूजा सर्व प्रथम करावी.”

■ प्रस्नाचे उत्तर कोण देणार? कोणीच बोलला नाही. कारण लहान कोण ■ थोर कोण हे कोण सांगणार. तसे बदले तर कोणाच्या राग येण्याची शक्यता होती. अशाप्रसंगी सहदेव उभा राहून म्हणाला—“यात विचार करण्यात वेळ घालविण्याचे कारणच काय? श्रीकृष्ण अष्टपूजेस पात्र आहे. त्याची पूजा करण्याचा अर्थ सर्व जडचेतन पदार्थांची पूजा आहे.”

सहदेव जे म्हणाला त्याला इतरांनी होकार दिला. युधिष्ठिराने त्याप्रमाणे श्री कृष्णाचे पाय धुवून त्याला रेशमी वस्त्र व आभूषण दिले. इतर सर्व राजांनी कृष्णाला नमस्कार केला.

परंतु दमघोषाचा मुलगा शिशुपाल ■ हे सर्व पसंत पडले नाही. तो ताबातावाने उभा राहून तोंडाला जे आले ते बोलू लागला—“लहान पोरवय सहदेवाचे! ती जे बोलला ते ऐकून सर्वांनी नंदी बैलासारखी ■ डोळाविलीत हे मला बिलकुल पसंत नाही. या सभेत इतके तपस्वी ऋषी मुनी हजार असता त्यांना वगळून एका गवळ्याची

अरण्यपुराण

[३१]

लालकुऱ्यांनी झोळेत पुडाला एकूने मरण एक वर्ष होऊन गेले होते. मौवलीचे १७ पुरे होत आले होते. मानाने त्याची शरीरपट्टी उंच व कट होते. जोराने उड्या मारीत पळणाऱ्या हरणाला जाऊन तो सहज पकडून ठार करीत असे. जंगलातले इतर प्राणी त्याला पाहून दुसूनच त्याची नजर चुकवून निघून जात.

शिशिर ऋतु संपून वसंत ऋतु सुरू व्हायचे दिवस होते. वेशगंगेच्या काठी एका उंच टेकडीवर काळा वाघ व मौवली सोळून पडले होते.

“हे वर्षे संपत आले व नवे सुरू होणार आहे. नवीन गाणी म्हणायची वेळ येऊ लागली आहे. जंगलात नवीन चैतन्य आले

आहे.” असे म्हणत उघड्या त्वंत चित्त पडून काळा वाघ पाय हलवू लागला.

“हे वाघ आरंभलं आहेस रे आज तू? आपण दोघे या जंगलाचे राजे आहो. काज नाही वादत का तुला?” मौवलीने काळ्या वाघाला विचारले.

काळा वाघ सरळ असून म्हणाला—“मी म्हटले की नवीन गाणी म्हणायचा काळ आला आहे.”

“होय, होय! तुम्ही सर्व मला एकटा सोडून निघून जाणार. गेल्या वर्षी हत्तीला ऊस आणायला सांगितले तर तो दोन दिवसांतो परतला. उड्या मारीत चांदण्या रात्रीत नुसता भटकत होता. मी सर्व पहात होतो.” मौवली म्हणाला.

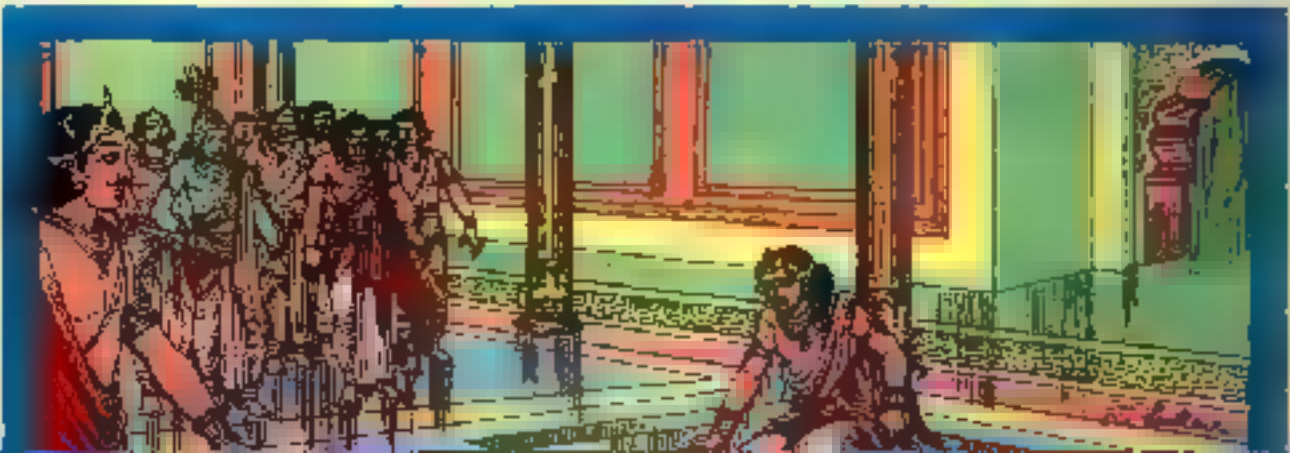
“नवीन गाण्यांचा काळ असाच असतो रे बाबा!” काळा वाघ म्हणाला.

असपूजा करणे बरोबर झाले का? ययातीने शाप दिला आहे या यदुवंशियांना.”

यावर कृष्ण काहीच बोलला नाही. जणूकाही विशेष असे काही धडलेच नाही असे त्याने दर्शविले. परंतु काही लोकांना शिशुपालाचा तो श्लाघ आचडला नाही व ते कान बंद करून तेथून निघून गेले. काही लोक शिशुपालाला मरामला धावले. कृष्णाने सर्वांना बाजूला व्हायला सांगितले व मुदसांन चक सोडून शिशुपालाचा वध केला. शिशुपालाच्या बाजूचे लोक पाचकून पळून गेले.

युधिष्ठिराने ब्राह्मणांना दानशर्म करून निरोप दिला. नंतर राजसूय यज्ञाला हजार झालेल्या सर्व लहान थोर राजांना त्यांच्या दर्जाप्रमाणे नजराणे देऊन निरोप दिला. युधिष्ठिराच्या आज्ञेला मान देऊन कृष्ण इंद्रप्रस्थ नगरीच काही दिवस राहला.

पांडवांचा वादता मानमरातक व कोटी पाहून दुर्योधनाला हेवा वाटू लागला. कारण त्याने स्वतःच्या डोळ्यांनी युधिष्ठिराचे ते वैभव पाहिले होते. मयामुराने मयसभा रचली होती. त्या मभेत अनेक राजांनी पांडवांची सेवा केली होती. ज्या मभेत कृष्णाचा सत्कार झाला त्याच मभेत दुर्योधनाला अपमान झाल्याने खाली पडावे लागले होते. एका जागी पाणी आहे जमीन आहे हे वेळीस कळत नव्हते. जमीन समजून दुर्योधनाने पाय ठेवल्याबरोबर तो पाण्यात पडला. जेथे पाणी भामलं तेथे धोतर करून दुर्योधन चालू लागला. ते पाहून कृष्ण हसला. द्रौपदी आदिक पांडवस्त्रियापण हमल्या. युधिष्ठिराने हसणाऱ्यांना आवरण्याचा प्रयत्न केला. पण कोणी त्याच्या बोलण्याकडे लक्ष दिले नाही. अशातऱ्हेने अपमानाने जळपळत दुर्योधन हस्तिनापूरला परत आला.

वसंत ऋतूच्या आगमनाने निसर्गाचे रूप पालटले होते. जंगलांतल्या प्राण्यांना एक नवीन उत्साह व जोम एकाएकी अंगात चढल्याचा भास होऊ लागला. त्यांच्या आवाजात बदल झाला. सामान्यपणे या काळात भोवलोपणे लवकर उठून जंगलात कित्येक मैल नुसताच पळते.

पण यंदा त्याला श्रोत्रादेखील उत्साह वाटला नाही. त्याला खाल्लेले पत्रत नव्हते. त्याला मनातल्या मनात कावल्यासारखे काही तरी उणीव असल्यासारखे वाटू लागले. त्याच्या अंगात आवासाची चिन्हे नव्हती. मग त्याच्या मनाची अशी

स्थिती कां वरे झाली? इतर प्राणी मुडा असे विचित्र पणे वागत होते जणुकाही सर्वांची डोक्याची फिरली होती.

वसंत ऋतूत तरुण लांडगे गर्दीतून दूर एकांतात भांडत हे मोवलीला माहीत होते. हे माहीत असून त्याने दोघां भांडणाऱ्या लांडगरांच्या मध्ये पडून त्यांचे भांडण मिटविण्याचा प्रयत्न केला. दोघांनी मोवलीला बाजूला ढकलले व पुन्हा भांडू लागले.

मोवलीला राग आला. त्याने रागाने दात ओठ खजोर उघडल्या त्या दोघांना ठार करायचे वाटले त्याला. पण त्याला तो बुकटे गणा वाटला. म्हणून त्याने खजोर पुन्हा म्यानेत ठेवून दिला.

"मी विष सारखे आहे का? आजपर्यंत मला कोणी लांडग्याने असे बाजूला ढकलण्याची हिंमत दाखविली नाही. या दोघांनी कसे सहजो ढकलले. अंगातली सर्व शक्ति अशी लयास कळी काय गेली? आता मी मरणार!" मोवलीला वाटले. तो हताश होऊन थाली बसला.

त्याने त्या दिवशी संध्याकाळी एक विचार करून आणली. परंतु खाण्याची इच्छा नव्हती त्याला. रात्री दुधासारखे

रवळ वाढण सुरू होत. जंगलात चहूकडे त्याला गाण्याचा किंवा भांडणांचा आवाज ऐकू येत होता. अशा चांदण्यारात्री त्याला पटावेने वाटे व तो पळत पण असे. म्हणून जोराने गाणे म्हणत जंगलातून उत्तरेकडे तो वावत निघाला. तो उड्या मारीत डोंगराच्या टोकाळा जाऊन पोचला.

तेथे एका ओड्याच्या काठी खरकाला टेंकून बसला. त्याला वाज काहीच आवडत नव्हते. त्याला वाटू लागले, नक्कीच आपण त्रिप तर खाल्ले नसेल.

आता भीति आणि मरण दोन्हींच्या विचारांने त्याचे मन घेरले. या ओढ्यात

आपले प्रेत तरंगत राहणार. त्याने विचार केला जंगलाच्या मध्य भागाच्या टेकडीवर आपल्याला मरण आले तर एकूच्या देहाचे रक्षण झाले तसे आपल्या देहाच्या रक्षणाची काळजी काळा बाध वाढील.

त्याच्या डोळ्यावाटे एक टीप येऊन गालावरून घसरत जाणारी पाण्यात पडले. पण तेवढ्याने त्याला डोके धोडे हलके झाल्यासारखे वाटले. मरतांना एकूने सांगितले होते ते त्याला आतां आठवले. "तू मनुष्यास जाऊन रहा." एका म्हणाला होता. तो असे देखील म्हणाला होता— "मरायला कोठे निघायला?" आणि मी

म्हटले होते त्याला-"चल चल! मी या जंगलाचा राजा आहे!"

त्याच वेळी उंच गवतात उभी एक रानटी म्हैस ओरडली-"मनुष्य!"

तिच्या अवळथ उभा असलेला म्हसोबा म्हणाला-"नाही ग! सियोनीच्या कळपातला तो लांडगा आहे अंगावर केस नसलेला." म्हसोबाचे ते वाक्य मौनवीला छान ऐकू आले व त्याचा राग पण आला. त्याने रांगतरांगत गवतातून पुढे जात आपल्या कटपारीने एक बार केला म्हसोबाच्या अंगावर." म्हसोबा कळवळून जमिनीवर पडला व तडफडू लागला. तेव्हा मौनवीने कटपार त्याच्या अंगातून काढून त्याला उभा केला व थोडो हसून म्हणाला-"सियोनी कळपातला बिन केसाचा लांडगा आहे ना मी? एकदा मी तुला पिटाळले होते, तुझ्या पाठीवर बसून."

"तू! लांडगा! गरीब अनाकरांचा पिटाळण्यात पटाईत आहेस. जरा शिकारी

असतास तर माणसांच्या नरपट्टी येऊन एका बाई (मादी)च्या समोर माझा अपमान केला नसतास." म्हसोबा म्हणाला.

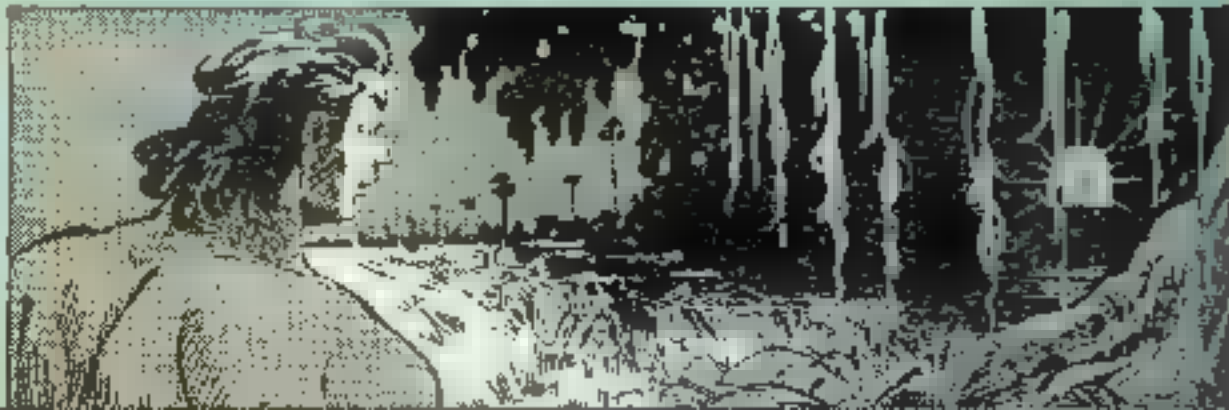
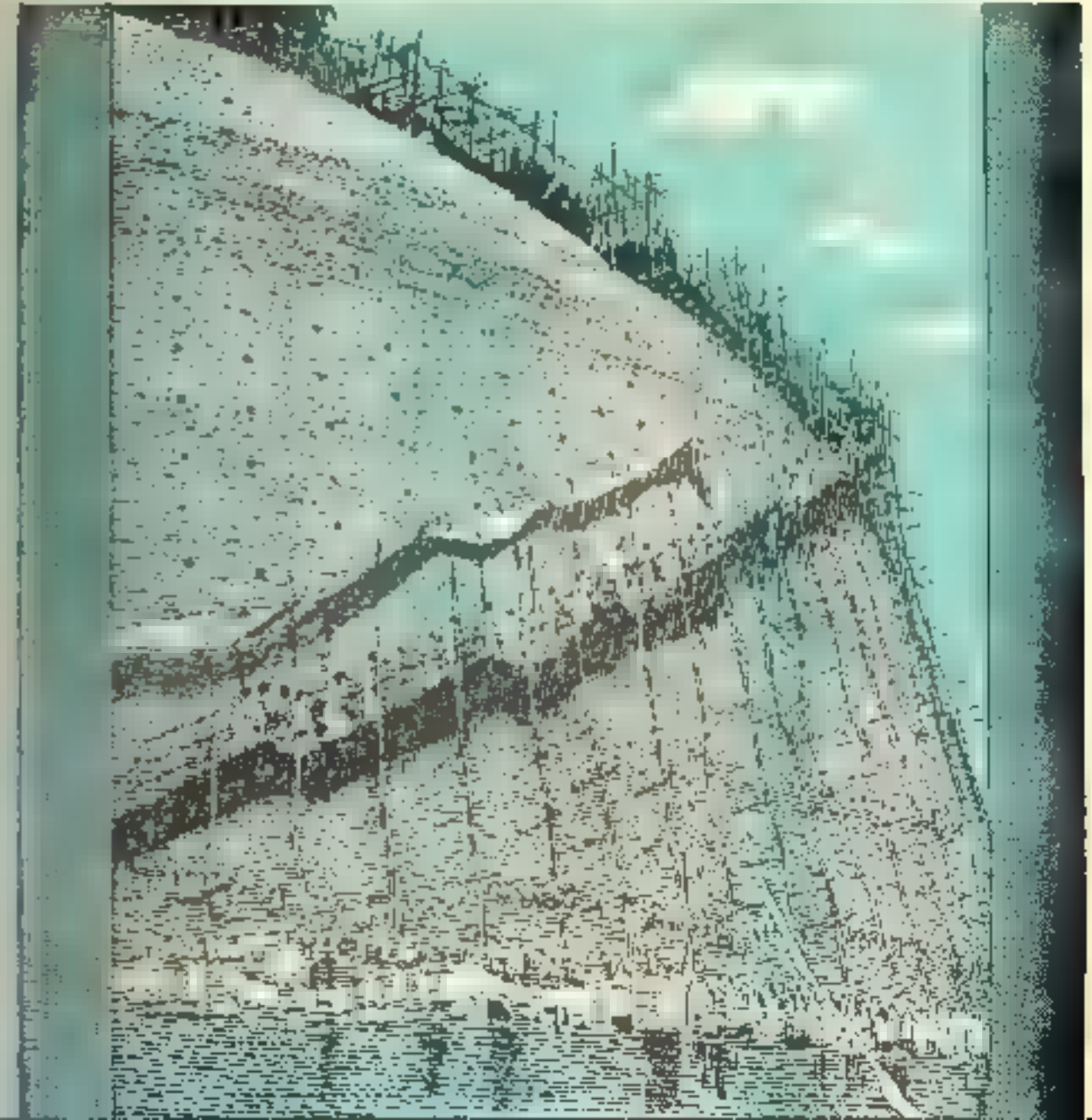
"म्हसोबा हा सर्व प्रवेश, हे पहा, मला नवा वाटतो. या वाजूला कोठे माणसांचा कळप किंवा वस्ती आहे का?" मौनवीने विचारले.

"उत्तरेकडे ■ ही इगदल पार करून पलीकडे गेल्यास म्हणजे एक गाव दिसेल." म्हसोबा म्हणाला.

मौनवी त्याप्रमाणे तो दलदलीचा प्रवेश ओलांडून एका मोठ्या मैदानात आला ■ दुर्लभ दिव्याची ज्योत दिसली लालफुल! त्याला मनुष्याच्या वस्तीची कल्पना होती. ते 'लालफुल' त्याला जणू काही आपल्याकडे रोलावीत होते.

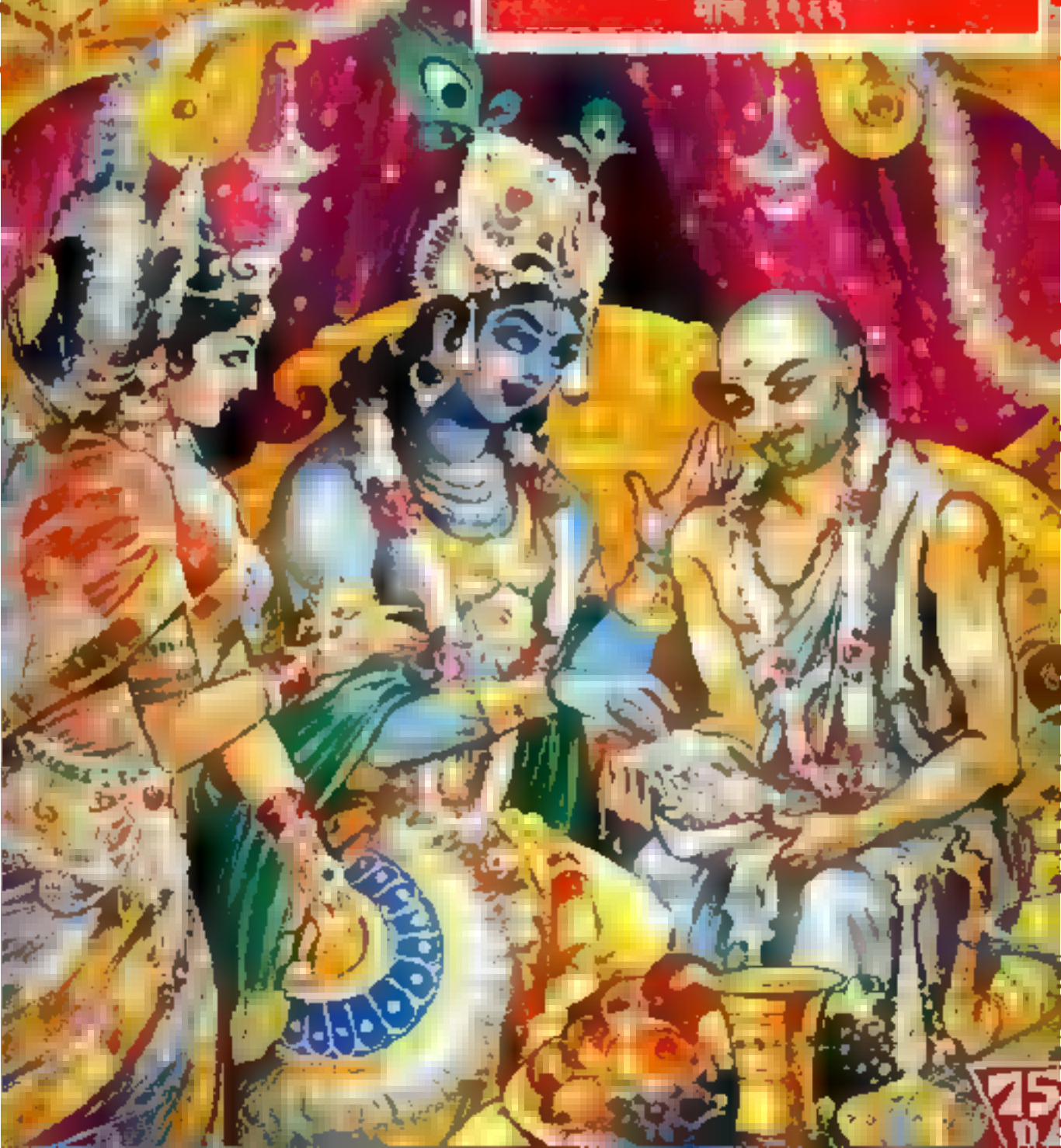
'मनुष्यांच्या वस्तीत काही फरक साजरा आहे का', पाहू या तर, जमा विचार करित तो पुढे निघाला.

रुकवेली येथील बौद्ध मंदिर अनुराधापुर जेथे २००० वर्षांपूर्वी एका राजाने बांधले. हे देखून बांधावना कोटपचवी बिटा लागल्या. भाव्या शायल शेन्याच्या व बांदीच्या बिटा बसविण्यात होत्या असे ■ याची उंची १०० फुट आहे. देवाच्या जवेच्या वेळी भक्त वर बसून आसात.

चांदोबा

मार्च १९६९

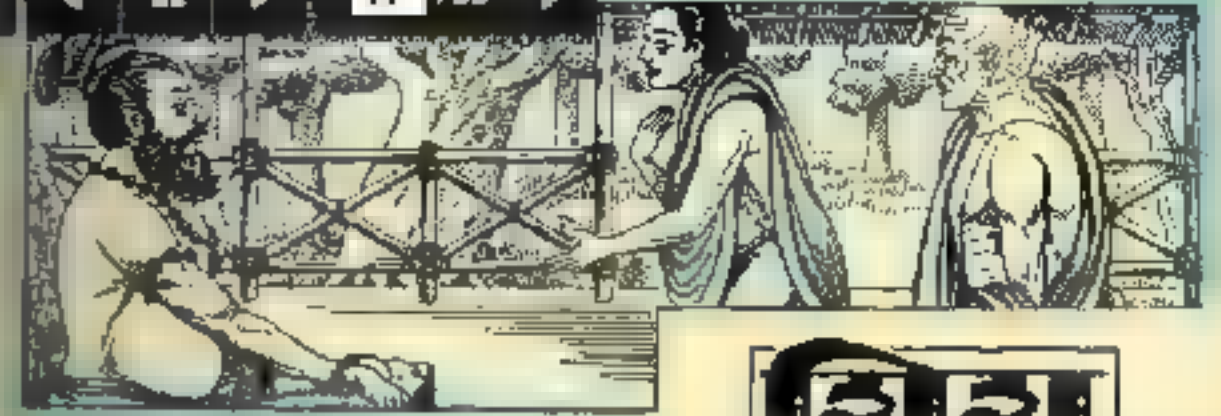
त्यांच्या हाती आले नाही. ते शहर काबीज करण्याच्या कामी इंग्रजांना नेपाळचा मंत्री जंगबहादुर माने सहाय्य केले.

मध्य भारतात बंडाचे निशाण उभे करणारांचे पुढारी तात्या टोपे होते. ते हजार शिपायांना बरोबर घेऊन यमुना नदीपार नानासाहेबांना भेटले. परंतु ६ डिसेंबर १८५७ या रोजी इंग्रजांच्या हातून पराभव झाल्यामुळे त्यांना पळून जावे लागले. परंतु हिममत झालून ते स्वस्थ बसले नाहीत. त्यांनी झांशीची राणी लक्ष्मीबाई यांच्याशी सकल करून मध्य भारतात भयंकर युद्ध आरंभ केले. ब्रिटीश सैन्याने ३ एप्रिल १८५८ रोजी टोपे यांचा पराभव करून झांशीला वेढा दिला.

४ एप्रिल रोजी झांशीच्या राणी लक्ष्मीबाई आपल्या काही विद्वत्संगाने अनुयायांसह झांशीचा किल्ला सोडून कालींला आल्या. इंग्रजांनी तेथे पर्यंत त्यांचा पाठलाग केला

आणि २२ मे रोजी त्यांनी कालपी शहर जिंकले. तरी राणी निरास झाल्या नाहीत. त्या तात्या टोपे यांच्या मदतीने ग्वाल्हेरवर चालून आल्या आणि शिवांना आग्रहापूरत पळून जावे लागले. नानासाहेब पेंढ्या असल्याचे जाहीर करण्यात आले.

तात्या टोपे व लक्ष्मीबाई यांच्या बाळत्या शक्तीला भिऊन इंग्रजांनी त्यांचा शेवट करण्याचे ठरविले. त्यांनी मोठ्या मुश्किलीने ग्वाल्हेर पुन्हा जिंकले. १३ जून १८५८ या रोजी पुरुष देव धारण करून युद्ध करीत असता राणी धरातीची पडली. तात्या टोपे शेवटी मानसिंह नांवाच्या एका सरदाराच्या फितुरीने हाती एकडले गेले. त्यांना फाशी देण्यात आली. नानासाहेब नेपाळकडे पळून गेले. तेथेच मरण पावले. अशा तऱ्हेने १८५७ च्या भारताच्या प्रथम स्वातंत्र्य युद्धाची ज्योत विझली.

शिशू

अंगीरस गावेतल्या एका मुनीला एक पुत्र जन्मला. अंगीरस महर्षींनी त्या मुलाला पाहिले. म्हणाले—“या मुलाच्या बुद्धीला रुषी वाचंमय येणार नाही. हा सर्वदा शिशूच राहील. त्यांनी त्याचे नाव शिशू तसेच ठेवले.

शिशूने आपल्या बडिलांजलच विद्याभ्यास करून काही ऋचा रचिल्या. स्वतःहून मोठ्यांना तो “वत्स!” म्हणूनच संबोधन करी. हे पाहून त्याच्या बडिलांनी आपल्या मुलाला अंगीरस मुनींकडे नेऊन मुलगा आपल्याहून धोरंचा उपमर्द करतो. तरी त्याला आवश्यक ती शिक्षण घाबी अशी चिन्ती केली.

शिशूने ते कबूल केले व अंगीरस मुनींना म्हणाला—“वत्स! लहान-थोर यांच्यातील अंतर याचा अर्थ वसा आहे. माझ्याहून जे मोठे आहेत त्यांना मी काही सांगत

नाही, कळत नाही त्याला मनजाऊन सांगायचे लागते. सांगणारा मोठा असतो व ऐकणारा लहान.”

शिशू म्हणाला—“ऐकून अंगीरस म्हणाले—“होय! बरोबर आहे. त्याचे हे वाक्य बुद्धी एक ऋचा आहे. वेदवक्त्याच्या कपाने हा जन्मला आहे. माझ्या समोर सर्व लहान आहेत.”

त्या दिवसापासून सर्व शिशूंना आदर करू लागले. तो जे बोल त्या ऋचा झाल्या.

वरुण महर्षींचा मुलगा भृगु शिशूहून वयान थोर होता. त्याने विचार केला शिशू आपल्याहून लहान असूनही सर्वांना ‘वत्स’ म्हणून संबोधन करतो तर आपण देखील तसेच कां करू नये? तो देखील सर्वांना “शिशू” म्हणून संबोधन करू लागला. सर्वांना त्याचा राम आला.

भृगू त्यांना म्हणाला—“वत्स हो! तुम्ही सर्व माझ्याहुन जास्त ज्ञानवान आहां तर माझ्याशी शास्त्रार्थाला या.”

“तू शास्त्रार्थच करणार असशील तर शिष्यप्रमाणे अंगीरसांकडे जाऊन त्यांचा आशीर्वाद मिळव.” सर्व थोर पुरुष म्हणाले.

भृगू अंगीरस मुनींकडे गेला व म्हणाला—“वत्स अंगीरस! माझ्याशी शास्त्रार्थ कर.”

“हे वत्स! तू चतुर्विध हिंदू मंडळ कोठे काय आहे हे पाहून आला आहेस का?” अंगीरसाने भृगूला विचारले.

“तू पाहून आला आहेस का? भृगूने उलट प्रश्न अंगीरस मुनींना केला.

“होय, पाहून आलो आहे. तू सुद्धा पाहून ये, मग शास्त्रार्थ कर.” अंगीरस मुनी म्हणाले.

भृगू त्या गोष्टीस कबूल झाला. तो प्रथम पूर्वे दिशेला गेला. तेथे काही नरहारी पापी नरहत्या करून “हा तुझा वांटा, हा माझा” असे मांडत होते.

“कसे हे तुम्ही कां करता?” भृगूने त्या नरहारी विचारले.

“मागच्या जन्मी सवानी जमाव आमचा आमचे नरमांस वांटून घेतले होते. म्हणून या जन्मी आम्ही त्यांच्याची ससाच व्यवहार करीत आहो.” ते नरहत्या करणारे दुष्ट म्हणाले.

“या पासून मुक्तीला काही मार्ग?” भृगूने त्या नरहंतवर्जना विचारले.

“तू अंगीरसाला जाऊन विचार.” ते नरहंतक भृगूला म्हणाले.

भृगू तेथून दक्षिणेकडे गेला. तेथे देखील त्याला तसेच भयंकर दृश्य दिसले. पश्चिम व उत्तर दिशांकडे तो गेला. परंतु त्या कोन्ही दिशांना त्याला तोच दृश्य दिसलो. उत्तरेकडून ईशान्येकडे वळून तो परत येत त्याला दोन स्त्रिया दिसल्या. एक स्त्री देवी सारखी दिसत होती तर दुसरी राक्षसिणी सारखी. त्या दोघांच्या मध्यभागी एक आकृती वाला पुरुष होता. त्याचे डोळे हळदी सारखे पिवळे होते. त्याच्या हातात एक काठी होती. ते दृश्य भृगूला कळले नाही. भृगू अंगीरस मुनींकडे परतला व लाजेने मान खाली करून समीप उभा राहिला. कारण त्याला त्या सर्व दृश्यांचा अर्थ कळला नव्हता.

भृगूला मोनपणे उभा पाहून अंगीरसांनी विचारले—“चतुर्विध तू काय पाहिलेस? काय होते ते? त्या दृश्यांचा अर्थ व त्यांच्या पासून मुक्तीचा उपाय तुला ओपवीत पळत नाही तोंपवीत तुला शांति मिळणे नाही.”

भृगूला मोनपणे उभा पाहून अंगीरसांनी विचारले—“चतुर्विध तू काय पाहिलेस? काय होते ते? त्या दृश्यांचा अर्थ व त्यांच्या पासून मुक्तीचा उपाय तुला ओपवीत पळत नाही तोंपवीत तुला शांति मिळणे नाही.”

“मी जी जी वृक्षे पाहिली त्यांपैकी एकाचा देखील अर्थ मला कळला नाही. प्रत्येक ठिकाणी त्याचा अर्थ आपणांकडून विचारून घ्यावा असाच सल्ला मिळाला.” भृगू म्हणाला.

“तर मग तू जाऊन शिषूजवळ विचार, तो त्यांचा अर्थ सांगेल.” अंगीरस म्हणाले.

भृगूने शिषूजवळ जाऊन, त्याने जी जी वृक्षे पाहिली होती त्यांचे वर्णन करून त्यांचा अर्थ सांगण्याची विनंती केली.

शिषूने त्यांचा जो अर्थ सांगितला तो असा—“तू पूर्वे दिसेल त्या पापी नरपाशांना पाहिलेस. ते मनुष्य नसून वृक्ष होत. यज्ञकर्म बसे करावे याच्या जागाभावी मनुष्य स्वार्थवश वृक्ष, रमाच्या फांचा, बाहाळणा फुले व फळे तोडतो. म्हणून त्या झाडांच्या हातीच त्यांचा वध होत आहे. रमापासून मुक्ति मिळविण्यासाठी अग्नीत त्या झाडांच्या सपिंधा टाकून यज्ञकर्म करावे.

दक्षिणेकडे तुला जे दृष्ट दिसले ते वृक्ष होत. स्वार्थी मानवाने त्यांचा वध केला होता म्हणून ते त्याचा वध करीत होते. त्या साठी यज्ञात धनुवली घावा. पश्चिमेकडे तुला जे पापकर्मी भेटले, त्या औषधी होत. यज्ञात त्यांचे हवन केल्यास रोग-मुक्ति लाभते. उत्तरेकडे तुला जे नरहंतक दिसले ते पाणी होय. त्याचा उपयोग यज्ञजळ म्हणून करावा. म्हणजे रोग निवारण होईल. परत येते तुला ज्या स्थिती दिसल्या त्या अनुक्रमे श्रद्धा अश्रद्धा म्हणजे अविश्वास होत. मध्यभागी क्रोध होता. यज्ञकर्त्याच्या वेळी जो श्रद्धापूर्वक करील अश्रद्धा दूर राखील तो क्रोधाळा जिकून निश्चित सुखी होईल.”

शिषूजवळ हा सर्व उपदेश घेऊन भृगूने अर्हकाराचा त्याग केला व तो देखील एक गहा पुरुष झाला.

पहाती दुकळ

[११]

[गोंड नायकाने आपल्या अनुयायांच्या पहातीने जिखीमुख व त्याच्या साथी मित्रांवर हल्ला केला. विक्रमकैमरीने त्याला मोठ्याबळाने रोखले व त्याच मोठ्यावर बघून जिखीमुख व नायकाली पळाले. मोठ्यावरून नागमल्ली पडली तेव्हा तिचा उचपून गोंड बसलावल्या बाघाच्या पिजऱ्याकडे निघाले. पुढे—]

गोंड लोकांनी नागमल्लीला तिहाच्या पिजऱ्याजवळ नेऊन तिला जमिनीवर ठेवले तोपर्यंत नागमल्ली शुद्धीवर आली नव्हती. झाडावरून जिखीमुख ते सर्व पहात होता. त्याला भीती वाटत होती की गोंड तिला बाघासमोर तर टाकणार नसतील? पण त्याला गोंड नायक बडबडला होता ते आठवले. तो तिच्या बापाकडून पुष्कळ पैसे उमूल करणार होता. तरी

त्याच्या अनुयायांनी नागमल्लीला बेशुद्ध स्थितीत बाघाच्या पिजऱ्याजवळ कां बरे नेऊन ठेवले हे त्याला कळेल.

जिखीमुख याच विचारात असता एक गोंड मोठ्याने ओरडून म्हणाला—
“भूतनायका!” त्याचे उत्तर पिजऱ्या मागच्या झाडीतून आले—“कोणरे तू? तुझे चामडे लोळवीन, हो चालता येथून!”

ते उत्तर ऐकून गोंड शबरले व राजूने ती आवाज आला होता तिकडे पाहू लागले. त्याच वेळी एक गिड्डा मनुष्य साडाच्या पारंग्या धकत जाली उत्तरत असलेला त्यांना दिसला. त्याच्या गळ्यात हाडांची माळा होती. हातात एक लांब काडी होती. तो भुतांचा नायक गोंड होता.

त्याने नागमल्लीला पाहिले व म्हणाला— “अरे ही पोरगी कोण? कोणी देवलोकातली दिसते आहे. कोण घेऊन आले हिला इथे?”

गोंडा पैकी एकाने थोडक्यात जे बडले ते सांगितले व कायच्या आवाजात म्हणाला—

“पुजारी प्रभूने हिला आकाश गुहेजवळ घेऊन यायला सांगितले आहे. पण बराच वेळ झाला, ही जिवंत आहे की मेली हे देखील माहीत नाही. मेली असेल तर पुजारी प्रभू आम्हांलाच डार करील.”

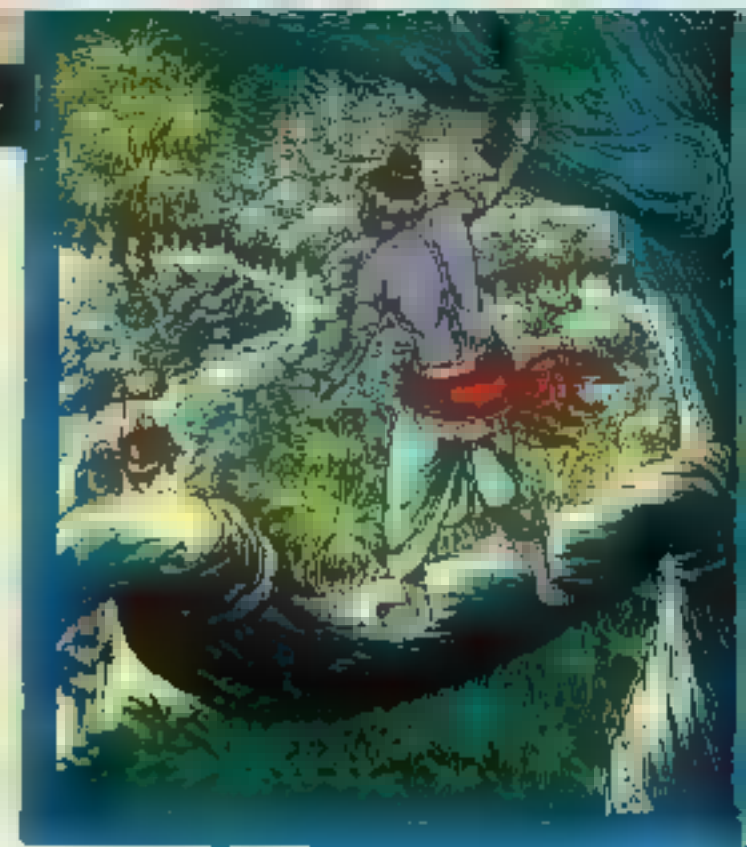
त्या गिड्ड्याने नागमल्लीच्या नाकपुड्या-ला तिचा प्वासोच्छ्वास घालू असल्याचे ओंठकले व म्हणाला— “आहे, जिवंत आहे. थोडाबळत परल्ल्यामुळे बेशुद्ध झाली आहे. हिला औषध देऊन मज टाकला तर उठून येईल व कदाचित पळून जाईल. म्हणून ते मज घेऊन या. गुहेजवळ घेऊन हे नाकपुड्यांना लावा. तीन चारदा गिड्डे उठून येतील.” असे सांगून कंबरेला लोखत. एका पिशवीतून एक पुडी काढून त्याने गोंडाच्या हातात दिली.

त्या गोंडाने ती पुडी कंबरेला लोखून ठेवली व इतर गोंडांना नागमल्लीला उचलून म्हणून खूण केली. प्रमाणे सर्व नागमल्लीला खांद्यावर उचलून निघाले. त्यांच्या हातातून नागमल्लीला वाचविणे तितकेसे कठीण नाही असे शिखीमुखला वाटले. तो झाडावरूनच खोडा पुढे निघाला.

नागमल्लीला उचलून नेणाऱ्या गोंडांना वाटेत शंभूतून ठेवण्याचे ठरविले.

शिखीमुखाने परत येईपर्यंत आपल्या-माथी गिड्ड्या भूतनायकावर नजर ठेवायला सांगितले व स्वतः झाडावरून वरच्या वर काही चालून गेला. त्यानंतर त्याला खडकाजवळ काही गोंड नागमल्लीला घेऊन गोंडांना भेटण्यासाठी पुढे दिमले. त्यांना पाहून शिखीमुखचा खीर थोडा खचला. त्या सर्वांच्या हातातून नागमल्लीला जिवंत सोडवून आणणे कठीण आहे असे ठरले. विक्रमकेसरी शबर साथीसारांना घेऊन आला की त्यांच्या मदतीने नागमल्लीला सोडविणे शक्य होईल. हा एक उपाय त्याला दिसला.

विक्रमकेसरी येईपर्यंत त्याला तेथे बसून रहावे. बहल त्याला फार वाईट होते. कार्य करणार दुसरा मार्गच नव्हता. इतक्यात त्याला भूतनायक व ती वाघाचा पिंजरा आठवला. शिखी स्वतः अंगली जाती पैकी एक होता. म्हणून मंचतंत्र माहीत असल्याशिवाय अंगली जातीवर अधिकार कायम ठेवणे

अशक्य हे त्याला माहीत होते. म्हणून त्याने विचार केला की त्या भूतनायकाला काही तरी उपाय करून करून घ्यावे, म्हणजे त्याला पुढच्या कामात यश येईल. तो विचार मनात घेताच तो झाडावरून उड्या टाकीत वाघाच्या पिंजऱ्याजवळ येऊन पोचला.

भूतनायक त्यावेळी एका बकरीच्या गळ्यात एक दोरी अडकवून तिला पिंजऱ्याकडे ओढून नेत होता. व ती बकरी वाचरून ‘बंबे’ करीत मागे मागे फिरण्याचा प्रयत्न करीत होती. शिखीमुख खोडा वेळ तो संमत पहात उभा राहला. नंतर

सिंहगर्जना करून साडावकून त्याने जोराने भूतनायकासमोर उडी मारली. भूतांचा नायक धक्कला व मोठ्याने ओरडला. समोर वाघ नव्हता. एक राक्षस तरण उभा होता. तेव्हा स्वताला एकदम सावरून व वाटलेले भय मनासल्या मनात दावून काढी उगाळून तो दवरडावून म्हणाला-“चोरा, गुलामा! कोण रे तू? भूतनायकाची घट्टा करण्याची तुझी हिमत? तुला भस्म करून तुझी राख कपाळाळा फाणीन, समजालास काय?”

शिखीमुखीने त्याला उत्तर देण्याच्या भानगडीत न पडता शिताफीने सणाधीत

त्याच्या हातातली काठी काढून घेतली. नवव्या हाताने त्याची शेंडी धरली. भूतनायक शिखीच्या मगरमिडीतून स्वतःला मोडविण्यासाठी धडपड करू लागला. पण शिखीमुखला भेवडावून सोडण्यासाठी तो त्याला म्हणाला-“खुट्या! ■■■ ओळखने नाहीस वाटते? मी मोड ■■■ साधी आहे. त्याच्या नंतर होणारा त्या शेंडीचा नायक!”

शिखीमुख जोराने हुमला ■■■ म्हणाला-“अरे! ■■■ कोण आहेस त्याचे मला ■■■ करायचे आहे? भूतनायका, मला सांग, जवळ तलाव आहे ना त्यात वाणी प्यायला वाघ केव्हा येतो?”

भूतनायक तो प्रश्न ऐकून जास्तच चिडला. रागाने त्याचा चेहरा लाल झाला. तो शिखीमुखला म्हणाला-“दुष्ट चोर! मला अमला ■■■ करणारा कोण रे तू? वहिल्याने माझी शेंडी मोड!” भूतनायक जणूकाही शिखीमुखला लाणार ■■■ स्वराने बोलत होता.

“अस्स! तर मग मी तुला काहीच विचारीत नाही. काही प्रश्न विचारण्याचे व इतर काम स्वतः वाचन करील. असे मांगून शिखीमुखने भूतनायकाची

कंबर धरून फरपटत ओढत वाघाच्या पिजऱ्याकडे नेले ■■■ म्हणाला-“आज वफारीचा जीव बरेचला. तिथ्या ऐवजी तुझाच बळी!”

भूतनायकाची बुद्धी ताळ्यावर आली. त्याचे सर्व अंग भीतीने धर धर कापू लागले. म्हणाला-“मला ■■■ कर! तू कोण आहेस हे मी ओळखने नव्हते. मला वाघाच्या शेंडी देऊ नकोस. मी तुम्हा ■■■ पडतो. आयुष्यभर तुला गुलाम म्हणून राहीन.”

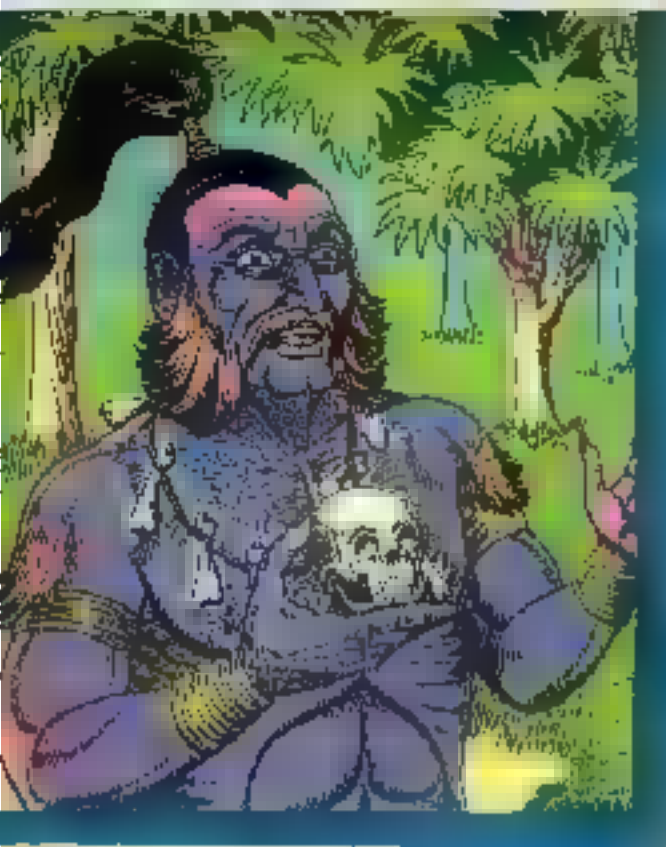
शिखीमुखने त्याला मोडले व म्हणाला-“सकरदार! मरण्याजवळ तुला असला मांडवून आणावयाचे आहे तिला कामे

खेळ खंडोबा चालणार नाही. तुला जीवदान देतो. आता आयुष्यभर माझी गुलामी करण्याची गरज नाही. फक्त चोबोस ■■■ मी सांगतो तसा वाग.”

“होय प्रभो! बोला काय करू? आपण म्हणा ते करायला तयार आहे मी.” असे म्हणत भूतनायकाने शिखी-मुखच्या पायावर लोटांगण घातले.

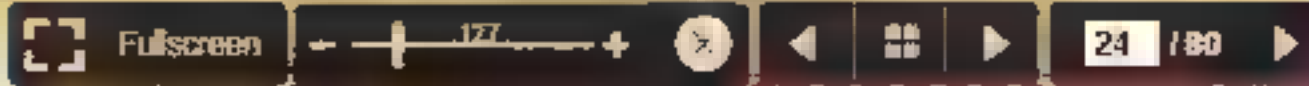
शिखीमुख त्याला उठायला सांगून म्हणाला-“नागनायक लट्ठूतिहाच्या मुलीला हे गोंदलोक उचकून घेऊन गेलंलं तू पाहिलेस ना? तिला रात्रीच्या रात्री मांडवून आणावयाचे आहे तिला कामे

बांधवाच्याचे विचारीत यशू नकोस. तू एक काम कर. तुज्या आकाश गुहेसमोर ज्या झोपड्या आहेत, त्यांच्या चारी बाजूला काटेरी तारेचे कुंपण आहे. त्या कुंपणाचे चार बाज रात्री बंद होऊ नये याची काळजी तू घेतली पाहिजेस. लड्डू-सिंहाच्या मुलीला त्या दाराजवळच्या झोपडीत ठेवले जावे याची व्यवस्थापण तुलाच करावी लागेल."

"होय, प्रभो! आपल्या आज्ञेचे पालन मी करतो. गोंडाच्या या टोळीत मी सांगेन त्याच्या बाहेर कोणी नाही." भूतनायक म्हणाला.

"हे सर्व ठीक आहे. पण तू जबर दिल्यासारखा वायल्या नाहीस तर?" शिखीमुखने शंका केली.

"मी त्या देवाला साक्षी ठेवून घेतो. मग तर खरे नाटेल ना?" असे सांगून भूतनायकाने गळघातली हाडांची माळा शेक्याला लावून एकदा आकाशाकडे पाहिले.

"तर मग ही हाडांची माळा मला दे. तू वचन दिल्याप्रमाणे वागलाने तर मी तुला माळा पणत देईन." शिखीमुख हाडांची माळा हाताने घेऊन आंगाने हासवीत म्हणाला.

भुतांचा नायक त्या माळेनच जणू काही त्याचा जीव आहे, अशातून घेऊन पावतून गयावाया करीत म्हणाला—"माझे सर्व घड आहे ते या माळेनच आहे. प्रभो! जर ही माळा माझ्या गळघात नसेल तर माझ्या बोलण्याकडे कोण लक्ष देईल? सर्व गोंड मला बटवाघड्यासारखे मानून मला विचारणार नाहीत."

"अरे तर! पण आपले वचन पाळतील ना? खबरदार, वजावून ठेवतो! मला विलेले वचन मोडलेस तर तुला त्या बाधाच्या तोंडी दिल्याशिवाय मोडणार

नाही. लक्षात ठेव!" शिखीमुखने त्याला दहशत घातली.

"प्रभो! मी तीन कोटी डोंगरी भुते व सहा कोटी जंगली भुतांची घेऊन सांगतो की मी विलेले मोडणार नाही." भूतनायक म्हणाला.

"ठीक मग तू आकाश गुहेत जा. नागमळ्याच्या जिवाला होता कामा नये. या पिजऱ्याची फिकीर मला आहे. जे करायचे ते मी करतो. तू बंकितीर रहा." शिखीमुख म्हणाला.

"घेतो, प्रभो! आपल्याला विलेले मोडणार नाही. सवा मी पाच जंगलात राहतो ते पहा माझे झोपडे. आता मला शांती." शिखीमुखचा निरोप घेऊन भूतनायक निघून गेला.

शिखीमुखने साडावर चढून भूतनायक कोणत्या वाटेने जात आहे हे पाहिले. तो आकाश गुहेकडे जात असल्याची खात्री पटल्यावर तो साडावरून खाली उतरला. नंतर त्याने पिजऱ्यात बकरीला बांधून ठेवले आणि आपल्या शबर अन्यायाला हाक मारून बोलविले. तो साडावर चढून लपून बसला होता. दोघे भूतनायकाने दाखविलेल्या झोपडीत गेले.

झोपडीत बाधांची व अस्वलांची कातडी दांगलेली होती. मधल्या लांब्याला मनुष्याच्या नरोट्या लांबत होत्या. शिखीने ते सर्व ध्यानपूर्वक पाहून एक नरोटी बाधांचे एक कातडे हातात घेतले. गोंडाच्या आकाश गुहेजवळच्या झोपडीत शिरतांना त्यांचा उपयोग होईल असे त्याला वाटले.

सूर्यास्तापूर्वी विक्रमकेसरी पन्नास-साठ शबर तरुणांबरोबर येऊन शिखीमुखला भेटला. त्यांच्या बरोबर काही नागजातीचे तरुणपण आले होते. शिखीमुखने विक्रमला सर्व परिस्थिती समजावून सांगितली व म्हणाला—"भूतनायक शब्द पाळील यात

मला तरी शका नाही. म्हणून आपल्या पेकी फक्त पांच सहाजणांनीच गोडांच्या वस्तीत शिरावे व नागमल्लीला उचलून घेऊन यावे. तसे न करता सर्वांनी एकदम वस्तीवर हल्ला केला तर फुकट रक्तपात होईल. शिवाय नागमल्लीचा जीव पोल्यात पडेल."

"हे सर्व करू! पण आपला मरा मज पुजारी आहे. तोच या सर्व कष्टांच्या बुझाणी आहे. म्हाला विसरलास असे मला वाटू लागलं आहे." विक्रम म्हणाला.

"त्याला पकडण्याच्या प्रयत्नातच नाही का आपण असे ॥ जाळ्यात सापडलो. मी त्या दुष्टाला कासा काय विमरेन? आज रात्री तो कोठे मागडला तर त्याचा समाचार घेऊ." शिखीमुख वोलत ओठ जाबून म्हणाला.

नंतर त्या दोघांनी काय ॥ कामे करावयाचे याविषयी विचार केला व तसे करावयाचे ठरविले. सर्व अनुयायांबरोबर गोडांच्या वस्तीकडे जाऊन जवळ लागून

उभे रहावयाचे. फक्त आठ दहा उणांनी यात शिरावयाचे ठरले.

सूर्यास्त झाल्याबरोबर सर्व गोडांच्या वस्तीच्या दिशेने चालू लागले. पंचरा मिनिटांनी वाघाच्या डरकाळ्या पाठीमागून ऐकू आल्या. सर्व जागच्या जागी थांबले. शिखीमुख म्हणाला—"भूतनायकाने स्व-लेण्या पिजऱ्यात बाघ सापडलेला दिसतो आहे. तुमच्या पेकी काही ॥ जा आणि पिजरा ओढून घेऊन या." जबर पाडलो तर गोडांमा या दरीत डकलता येईल.

शिखीमुखने मागितल्याबरोबर ॥ जाण पिजरा ओढून आणण्यासाठी धावले. शिखीमुखला वाटले होते तसा बाघ पिजऱ्यात सापडला होता ॥ बाहेर येण्यासाठी धडपड करीत होता. पिजऱ्याला आकडी चाके होती. शबर पिजरा ओढून नेऊ लागले चाकांचा 'चरचर' आवाज दुरून ऐकू येत होता. (पुढील गोष्ट पुढील प्रकी)

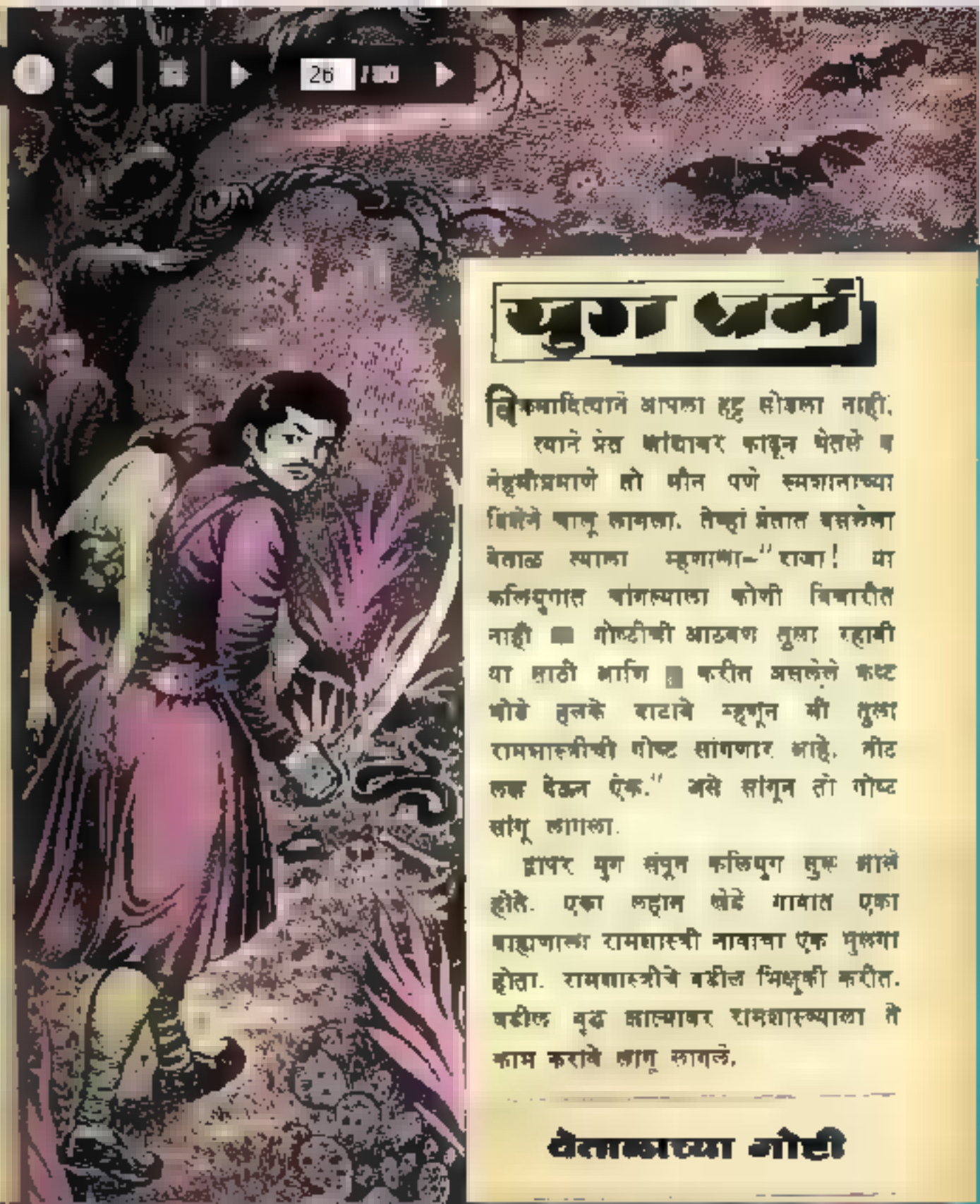
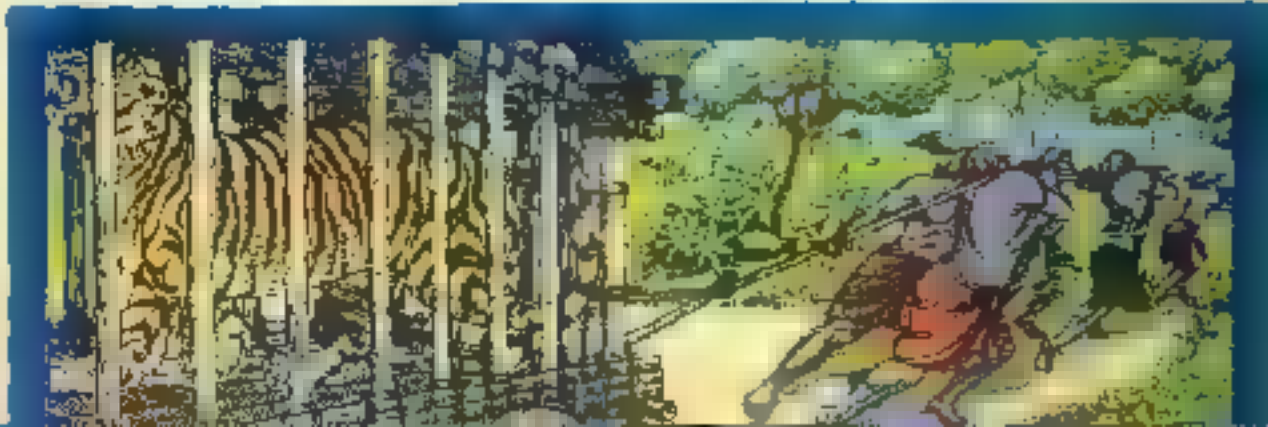
युग धर्म

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

त्याने प्रेत भांडावर काढून घेतले व नेहमीप्रमाणे तो मीन पणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! या कलिपुगात चांगल्याला कोणी विचारीत नाही ॥ गोष्टीची आठवण तुला रहावी यासाठी आणि ॥ करीत असलेले कष्ट थोडे तुजके वाटावे म्हणून मी तुला रामशास्त्रीची गोष्ट सांगणार आहे. मीट लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून तो गोष्ट सांगू लागला.

द्वापर युग संपून कलिपुग सुरू झाले होते. एका लहान छेदे गावात एका बाह्याला रामशास्त्री नावाचा एक मुलगा होता. रामशास्त्रीचे बडील मिथुकी करीत. बडील वृद्ध झाल्यावर रामशास्त्र्याला ते काम करावे लागू लागले.

वेताळाच्या गोष्टी

एकदा रामशास्त्री दुरव्या एका गांभी लग्नासाठी गेला होता. रामशास्त्र्याने जेवतांना पक्वान्ने खूप झोडली व दान दक्षिणा घेऊन आपल्या गांभी निघाला. वंशाख भहित्याचे कडक उल पडले होते. रामशास्त्र्याने तूप खूप खाल्ले होते म्हणून त्याला श्रमा कोरडा मात्यासारखा वाटू लागला. त्याने जवळपास विहीर तलाव काही आहे का पुष्कळ पाहिले, पण त्याला निराश व्हावे लागले.

परंतु त्याला एक उसाचे शेत दिसले. रामशास्त्र्याने शेताच्या मालकाला विचारून उस मागून खामचे ठरविले. पण त्याला

कोणी दिसला नाही. स्वतःचा जोव बांधविणे आपले बांध करतव्य समजून रामशास्त्र्याने एक उस उपटला व थोडा खाऊन आपली तहान भागवली. तेव्हा त्याच्या [] आले की आपण केले ते बरोबर नव्हते. घोरी तर नाही होणार ही! त्याला शेताचा मालक कोण हे माहीत नव्हते. निदान उताऱ्या किमत्त तर दिलीच पाहिजे. [] विचार [] त्याला जी दक्षिणा मिळाली होती तिथ्यातले एक तांब्याचे नाणे त्याने काढले [] उरलेल्या उसाच्या कांडीवर ठेवून दिले.

[] सर्व दृश्य कर्मपुरुष अदृश्यपणे पहात होता. त्याने हरिवनाचे रूप धारण केले व रामशास्त्र्याच्या पाठीमागून त्याला काही कळू दिल्याशिवाय चालू लागला. रामशास्त्र्याला ती गोष्ट माहीत नव्हती. घरी पोचल्यावर त्याने आईला पाय धुवायला पाणी आणायला सांगितले.

आई एक तांब्याभर पाणी घेऊन आली व रामशास्त्र्याच्या मागे कलिपुरुषाला पाहून तिने विचारले—“हा कोण रे?”

रामशास्त्र्याने मागे वळून पाहिले. तो कोण व त्याच्या पाठी मागून कशासाठी आला हे त्याला कळलेना. रामशास्त्र्याच्या

आईने विचारलेल्या प्रश्नाचे उत्तर कलिपुरुषानेच दिले—“मी हो! माझ नाव कालिदास. मी ताडी विकतो. वाटेत माझ्या जवळून ताडी घेऊन हे प्याले व घरी घेऊन पैसे घेऊन जा म्हणाले. म्हणून मी आलो आहे.”

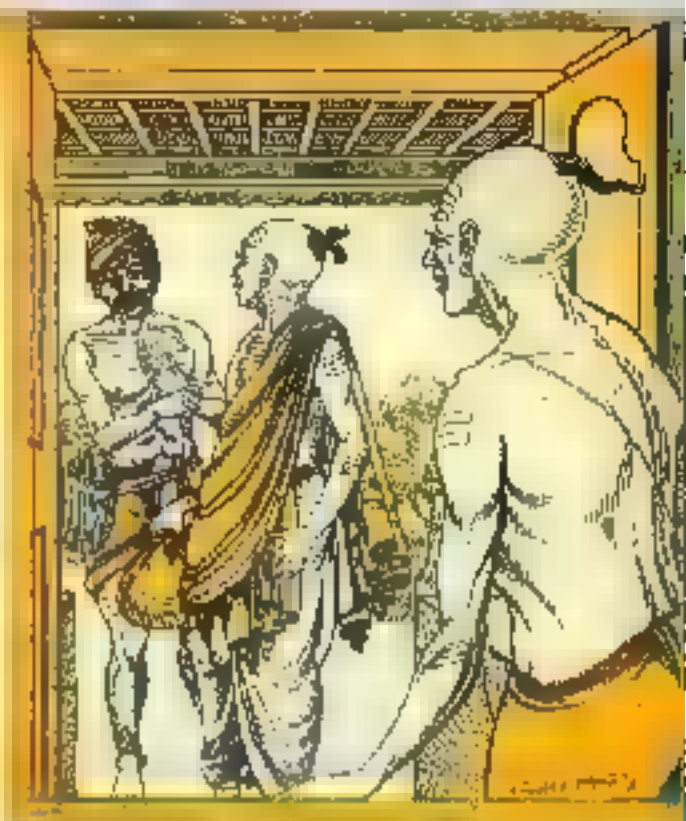
“हे काय रे ऐकते मी किटुसा! हे पाहण्यासाठीच का मला जगावे लागणार?” असे म्हणत ती बंशुड होऊन पडली.

तेवढ्या अवधीत रामशास्त्र्याचे वडील बाहेर आले व रायकोला बसवून मुलाला विचारू लागले—“[] सांगे रे?”

रामशास्त्री काही बोलणार तेवढ्यात कलिपुरुष मध्येच म्हणाला—“त्यांना कसाला विचारता, मी सांगतो.” असे सांगून त्याने रामशास्त्र्याच्या आईला जे सांगितले होते तेच सांगितले.

रामशास्त्र्याला अर्बंकर राग आला व म्हणाला—“माझा मुलगा ताडी पिणे शक्यच नाही. नूच ताडी पिऊन बडबडतो आहेस.”

कलिपुरुष म्हणाला—“मला छोटे बोलण्याची काय गरज? माझ्या बोलण्यावर विश्वास नसेल तर आपल्या मुलाला थोडे मीठ खावला मागून घ्या. सर्व दास ओकून पडेल व सरे छोटे कळेळ.”

रामशास्त्र्याच्या बापांने थोडे मीठ आणून मुलाला खायला सांगितले. मीठ खाल्ल्यामुळे रामशास्त्री ओकला. तो पर्यंतच्यालेल्या उसाच्या रसाला आंबूस वास येऊ लागला होता.

रामशास्त्र्याच्या आई बडिलांना मुलगा ताडी पिऊन आल्याची गोष्ट सरी वाटली. त्याचा बाप त्याला म्हणाला—“आजपर्यंत मी आपल्याला एक गुणवान मुलगा आहे म्हणून सर्व जगाला सांगत होते. पण आज तू माझ्या तोंडाला काळे फासलेस. आज पासून आपल्याला कोणी मुलगाच नाही असे मी समजून व तुला कोणी आई बाप नव्हते

असे तू ■■■■■ चालता हो, ■■■■■ माझ्या वरून
अन् जा त्या हरिजनाच्या बरोबर." असे
सांगून बोधे नवरा बायको घरात गेली. व
द्वार बंद करून आतून कडी लावून घेतली.

रामशास्त्र्याला फार नाईट वाटले.
त्याने तसा मोठा अपराध केला म्हणता
■ जी चूक त्याने केली होती तिच्या ऐवजी
बुसराच आरोप त्याच्यावर लागला गेला.
ज्या हरिजनाचे तोंड त्याने कर्घो पाहिले
म्हणते. त्याने हा आरोप त्याच्यावर लावला.
त्याने असे का बरे केले असवे? त्याने
कलिपुत्रालाच विचारले—"कोणते बाबा तू?
तू असे कोठे का सांगितलेस?"

कलिपुत्र रामशास्त्र्याला धरडवून
म्हणाला—"तू केलेसच तसे एक पाप.
मी तुला अद्भुत थडावी म्हणून मी हा ■■■■■
विला आहे. तूच नीट विचार ■■■■■ पहा,
तू जे केलेस ती एक चूक होती की नाही!"
असे सांगून कलिपुत्र अदृश्य झाला.

वेताळ गोष्ट संपवून म्हणाला—"राजा!
रामशास्त्र्याच्या हातून कोणती चूक घडली
हे माहीत असून तू उत्तर दिले नाहीस तर
तुझ्या डोक्याची खंभर 'छकले' होऊन
तुझ्याच पायावर लोटू लागतील."

त्यावर राजा म्हणाला—"ज्या सेतात
पाहूरा नाही त्या सेतातला उर ■■■■■
आपली तहान भागवणे हे पाप झाले.
■■■■■ शरिरात तेव्हाच कलियुगाचा धर्म
शिरला. म्हणूनच त्याने जो उर ■■■■■
होता त्याची किंमत काढून ■■■■■ ठेवली.
असा धर्म व अमिनीकरणा अधिकार हापर
पुढात नव्हता. रामशास्त्र्याच्या शरिरात
कलीने प्रवेश केला होता म्हणून त्याला
तो शिक्षा ■■■■■ शकला."

असा प्रकारे राजाचे मीन भंज होताच
वेताळ प्रेता बरोबर अदृश्य झाला ■■■■■
पुन्हा शाळात जाऊन लेंचकळू लागला.

(कल्पित)

श्रीमंत फळ

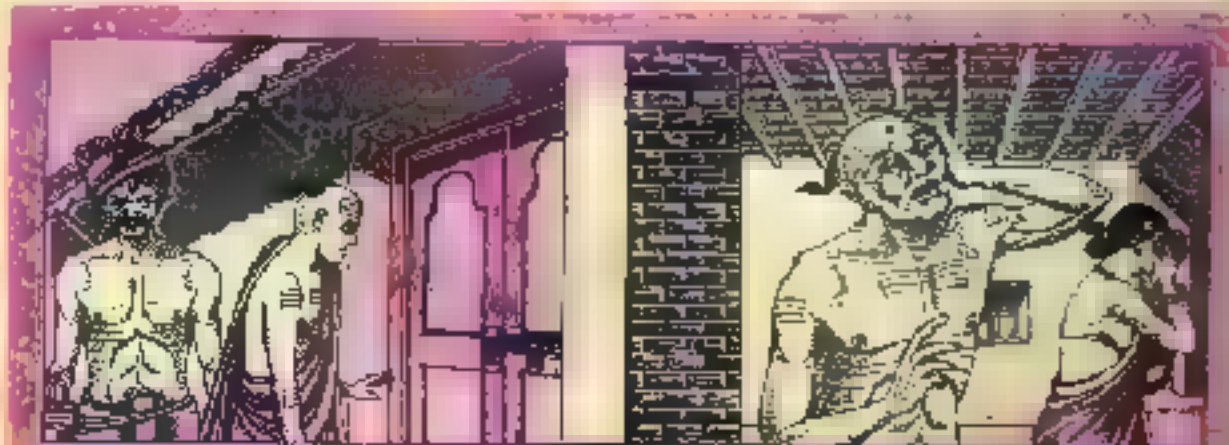
एका गावी लखू नावाचा एक लोहार
रहात असे. तो आपल्या पंखात फार
हुशार होता. अंगापिडाने बळकट व स्वभा-
वाने तो सहनशील पण होता. कुन्हाडी,
कोयले, कुडळ, फावडी वगैरे तो ■■■■■
करी. माता ओढायला त्याने एक नोकर
ठेवला होता. सर्व काम तो चोख करी.
मेहनत करून जी पत्रुरी मिळेल तेवढ्यावर
संतोष घानून तो राही.

लखूला रघू नावाचा एक मुलगा होता.
त्याच्या आईने नाव मनु. तिच्या लाडामुळे
रघू आळसो होऊ लागला. मनुला नवऱ्याने
केलेले कष्ट पण ■■■■■ नसत. ती
नवऱ्याला म्हणे—"तुम्ही करतां त्यातली
पाच टक्के मेहनत केल्याशिवाय, पहा इतर
लोक कसे गवरू झाले आहेत ते. तुम्ही
मात्र हाडाची काढे करता आहा आणि घड
चार पैसे हावी लागतील तर सपथ. असे

किती विषय चालणार? सत्याला व इमा-
नाला कोणी विचारीत नाही."

ती म्हणे ते ऐकून लखू बायकोला
म्हणे—"मेहनतीच्या फळाची किंमत तुला
■■■■■ कळणार? लडाडीने मिळविलेले पैसे
माती मोलाचे!"

परंतु मनुला बाटे की ■■■■■ कसे मिळविले
तर काम झाले? धन ते घनच! तिचा
भाऊ चांगला विद्याभ्यास करून मोठी
नोकरी करू लागला व त्याचा संसार
सुखाचा झाला. तिचा मुलगा तसाच
विद्याभ्यास करून नोकरी करू लागला तर
किती बरे होईल. काही झाले तरी त्याच्या
लोहाराचे काम करावे लागता कामा नये.
असे तिने भनाही ठरविले. रघूला शाळेत
घालण्यात आले. पण तो नीट अभ्यास
करीत नसे. एवढेच पण तो दिवसभर
कोठे तरी उन्हाडक्या करी व संध्याकाळी

घरी परत येई, त्याच्या बापाला वाटू लागले की मुलाच्या अशिवात शिक्षण नाही. म्हणून त्याने मुलाला आपला पिढिजात भंडा शिकविण्याचे ठरविले व बोलावून म्हणाला—“बाळ, दिवसभर कोठे रे भटकतोस? ये कभीत कभी माता तरी ओळीत जा.”

रघूला अभ्यासाचा जेवढा तिटकारा होता त्याहून जास्त बापाच्या बंडाचा होता. म्हणून तो बापाची नजर घुकवून हिंडे फिरे.

रघू लहानाचा मोठा होऊ लागला तसतशी लखूला त्याची जास्तच काळजी वाटू लागली. वयोमानाप्रमाणे शरीर शकत

चालले होते व अंशतः शक्ति दिवसे दिवस कमी होत चालली होती. त्याचा मुलगा घरचा बंडा शिकला नाही व विद्याभ्यासात पण अयशस्वी ठरला होता.

एकदा विचार करून तो बायकोला म्हणाला—“तू आपल्या लाडक्या मुलाला सांग, अंशत शक्ति आहे तोपर्यंत आपला बडिलाजित भंडा पाहिजे तर शिकून दे. माझ्या माणुन तो काही शकला नाही हे दुकान बंद करावे लागेल, मी मिळवीन तो कितो दिवस उद्या मारणार? तसे मला मिळते तरी काय? सर्वांची पोटे भरतात, एवढेच मी मागे सोडून जाईन ते चार दिवस मुद्दा पुरणार नाही. नंतर हाती करबंटी येईल.”

रघू मनूचा लाडका होता. म्हणून तो म्हणाली—“तुम्ही उगीच एवढी काळजी करता आहा. हातात हातोडा घरला तरण पोटात भरेल असे वाटते का तुम्हांला? मुद्दा कोणत्या तरी नोकरीच्या शोधात आहे. तुमच्या पैसावर तो आवृष्यभर उड्या नाही मारणार.”

लखूला राग आला. म्हणाला—“हो, हो! कळले मला तो मिळवणार व तू

साधार. मला तीन रुपयांहून कमी एकाही दिवशी मिळाले नाहीत. तुझा साडका तीन रुपये तर जाऊच दे, तीन पावल्या तर मिळवून आणू दे. पाहतो मी. बायकोला मुलाची नालायकी कळावी अशा तऱ्हेने लखून सांगितले.”

त्याच वेळी रघूने परत पाय ठेवला व बापाचे ते सेवटचे वाक्य त्याच्या कानावर पडले.

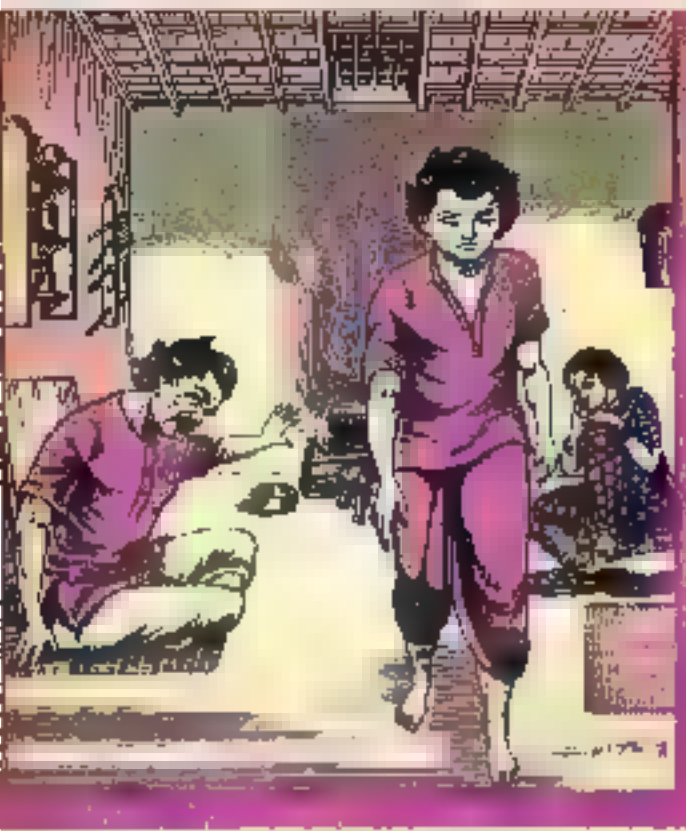
“एकलेस रघू, तुझे बाबा काय म्हणाले ते? तू तीन पावल्या मिळविण्याच्या लायकीचा मुद्दा नाहीस, म्हणे.” रघूची आई म्हणाली.

“अबून मी कधी पैसे मिळविण्याचा यत्नच केला नाही. जेवायला वाढ पहिल्याने, मग करीन प्रयत्न.” रघू म्हणाला. तो जेवून खाऊन झोपला तो खूप काळोख पडल्यावर संध्याकाळी उठला.

“काय रे! जेवायला वाढ मी जाऊन प्रयत्न करतो, म्हणाला होतास. आणि रे काय? बापा समोर माझी मान खाली करवणार आहेस नाडते तू?” आईने त्याला विचारले.

“माज तू तीन पावल्या दे, बाबांना नेऊन देतो. मी उद्या मिळवून आणून देईन.” रघू म्हणाला.

“आपला व मुलाचा शब्द राखण्यासाठी मगूने स्वतःच्या पदरांतल्या तीन पावल्या रचूला काढून दिल्या.”

रात्री घरी परत आल्यावर लखूने आपल्या मुलाला विचारले—“काय रे? काय मिळवून आणलेस?”

“ह्या पहा, तीन पावल्या मिळवून आणल्या आहेत. असे सांगून रचूने आईने दिलेल्या पावल्या बापाला दिल्या.”

लखूने क्षणभर त्याच्याकडे पाहिले व थोड्या सूक्ष्म स्वरात म्हणाला—“नाही, ही तुझ्या मेहनतीची कमाई नाही.” असे सांगून त्याने त्या तीन पावल्या चुलीत फेकून

दिल्या. रघू काही बोलल्याशिवाय मान जाली कष्टन बापासमोस्त निघून गेला. बराच वेळ तो विचार करीत. राहूला की ही आपली कमाई नाही, हे बापाला कसे काय कळले?

दुसऱ्या दिवशी मगू मुलाला म्हणाला—“बाळ! मिशन तरी मेहनत करून मिळवून आण. आपला शब्द राख!”

त्या दिवशी रघूने आईची नजर चुकवून तिच्या पेटीतला एक लप्या काढून घेतला. चार आभ्याची पकोडी काढली व तीन वेळ दिवसभर गावत. रात्री घरी वेळून बापाला म्हणाला—“ही च्या ही माझ्या मेहनतीची कमाई आहे.” असे सांगून त्याने तीन पावल्या सिगातून काढून बापाला दिल्या.

लखूने पहिल्या दिवसा सारखेच आपल्या मुलाकडे व मंतर त्या पावल्यांकडे ओळ नजरेने पाहिले व पुन्हा त्या चुलीत फेकून दिल्या. म्हणाला—“ही पच तुम्ही कमाई नाही.”

या संघर्ष रचूला ती नोष्ट बोचली. त्याने मनाची ठरविले की काय काटेत ते आले तरी तीन पावल्या स्वतःच्या मेहनतीने

कमवून आणल्या शिवाय बापाला तोंड दासवायचे नाही. त्या दिवशी जेजारच्या मागी आठवड्याचा बाजार होता. तेथे जाऊन त्याने ओझी वाहण्याचे केले. थोडा वेळ मजुरी केली. दिवसभर काम केल्यानंतर मुद्दा त्याला तीन पावल्या मिळाल्या नाहीत. दुसऱ्या दिवशी मुद्दा काहीच्या बहुधावर राहून त्याने मजुरी केली. तेव्हा तीन जमल्या. रात्री घरी आल्यावर त्याने बापाला दिल्या. म्हणाला—“ही मेहनतीची कमाई आहे.” असे सांगून त्याने तीन पावल्या बापाला दिल्या.

लखूने त्या दिवशी देखील त्या तीन पावल्या चुलीत फेकल्या. म्हणाला—“ही मुद्दा तुम्ही कमाई नाही.”

रघू घाबत चुली जवळ गेला व तीन पावल्या बाहेर काढून म्हणाला—

“माझीच कमाई आहे, बाबा! मी मांगीतले ते अगदी खरे आहे.”

बाप म्हणाला—“मला माहीत आहे ते. पण किती दिवसांची! या तीन मिळवायला तुला किती दिवस काम करावे लागले?”

“दोन दिवस!” मान जाली करून रघू म्हणाला.

“तू स्वतःच्या दुकानात बसून एवढी मेहनत केली असतील तर तुला माझ्या दहा पट पैसे मिळाले असते. ओझी वाहण्यात तुला मोठेपणा का रे?” बापाने विचारले.

रघूचे डोळे उघडले. तो दुसऱ्या दिवसा-मगून बापाला त्यांचा पिढ्यान् पिढ्या चालू असलेल्या चंदात मजत करू लागला. बाप म्हातारा होण्यापूर्वी रघू पण हळूहळू एक हुंकार ओहोर म्हणून गावात प्रसिद्ध झाला.

वेड

एका गावी एक मनुष्य रहात जने. त्याला सर्व वेडा म्हणत. तो जे बोले किंवा करे
■ ■ ■ धर्त कोणाचा कळत नसे. परंतु कधी कधी वेड्यात तो मो नवचडे त्यात
त्याची सूक्ष्म बुद्धिमत्ता प्रगट होई.

एकदा तो नदी काठी गेला. तेथे एक ब्राह्मण कंदरवार पाण्यात उभा राहून ओंजळीत
पाणी घेऊन सूर्याकडे पहात कोणता तरी मंत्र म्हणत ते पाणी पुन्हा नदीत सोडीत होता.

"काय हो ■ काय करता आहां तुम्ही?" त्या वेड्याने ■ विचारले.

"मी सूर्याला अर्घ्य देतो आहे" तो ब्राह्मण म्हणाला.

नवेच तो वेडा पाण्यात उतरला. सूर्याकडे पाठ करून ओंजळीत पाणी घेऊन तो जे
नदीत सोडू लागला.

"काय करतो आहोत रे?" त्या ब्राह्मणाने ■ वेड्याला विचारले.

"मी आपल्या बागेला पाणी पानतो आहे हो!" तो वेडा म्हणाला.

"अरे वेड्या, ■ येथे पाणी सोडलेस तर ■ बागेला कसे काय पोचेल?" ब्राह्मणाने
वेड्याला विचारले.

"कोहीतून कास्त येताचरच्या सूर्याला तुम्ही सोडलेल्या अर्घ्याने पाणी पोचू नकोस
तर दहा पावलावरच्या माझ्या मंडपाचा पाणी पोचणार नाही का? नृच ■!"
वेड्याने उत्तर दिले!

—अनिलकुमार

नवरा बायको

फार पूर्वी एका गावी पंकर ■ पार्वती
नामाचे मकरा बायको रहात असत.
त्यांना मुलगाळ नव्हते. त्यांनी पुष्कळ
उते व वैकल्ये केली. ■ काही उपयोग
झाला नाही. एकदा ती दोघं, तीर्थयात्रेला
निघाली. दोघं काशीला ■ करीत
असता, पार्वती आंघोळ करीत होती. तिकडे
एक त्राट बहात आले. पार्वतीने त्राट
हातात घेऊन पाहिले तर हळदीचे पाणी
होते व त्यात एक सापाचे पिल्लू हालत
असल्यासारखे दिसले. तिने जास्त लक्षपूर्वक
पाहिले तेव्हा तिला कळले की तो लहान
सापाच्या आकृतीचा एक दागिना आहे.
ती ज्या घरी उतरली होती तेथे तो दागिना
घेऊन जाऊन तिने त्याची पुजा केली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी पार्वती त्या
ताटाजवळ गेली तेव्हा तिला त्या ताटात
एक सुंदर मूल दिसले. पार्वतीला अपरंपार

आनंद झाला. त्या मुलाला ही आपल्या
गावी घेऊन आली दोघांनी त्याचे नाव
गंगावत ठेवले.

गंगावत हळूहळू लहानाचा मोठा होत
गेल्या. तो सुशील ■ हुशार निघाला. सर्व
गांवकरी त्याला पाहून शंकरपार्वतीच्या
भाग्याची वाखाणणी करीत. तो बघात
आल्यावर सुंदरी नावाच्या एका सुंदर
मुलीशी त्याचे लग्न झाले.

गंगावतचे लग्न झाल्यानंतर काही
दिवसांनी एक बाई सुंदरीकडे घेऊन
म्हणाली—"मुली! मला स्वतःचे कोणी
नाही. मी सर्व काम करीन. मला फक्त दोन
वेळचे जेवण घ्या, म्हणजे झाले. त्या
म्हाताच्या बाईची सुंदरीला कीच आली
व तिने तिला आपल्या घरी ठेवून घेतले.
हळूहळू सुंदरीचा तिच्यावर पूर्ण विश्वास
बसला.

एकदा बोलता बोलता म्हातारी सुंदरीला म्हणाली—“तुमचे परस्परांवर पुष्कळ प्रेम आहे. पण तुला आपल्या नवऱ्याच्या संबंधाने काही माहीत नाही?”

सुंदरी थोडी रागाने म्हणाली—“वाह! बरीच आहेस की तू?”

म्हातारी स्मित करून म्हणाली—“तुला आपल्या नवऱ्याचे खरे नाव सुद्धा माहीत नाही.” “का नाही? त्याचे नाव गंगादत्त आहे.” सुंदरी म्हणाली.

“नाही. त्याचे खरे नाव एकाला देखील माहीत नाही. पाहिजे तर विचारून घ्या.” म्हातारी म्हणाली.

त्या दिवशी रात्री सुंदरीने आपल्या नवऱ्याचा विचारले—म्हणाली—“तुमचे नाव गंगादत्त आहे. म्हणजे खरे काय नाव आहे तुमचे?”

गंगादत्त धावत्या आवाजात म्हणाला—“माझे खरे नाव? नको विचारसु.”

सुंदरीला खंका ठरली नाही. नाव सांगण्यासाठी सुंदरीने धरला.

उद्यादत्ताच गंगादत्तने सुंदरीला विचारले—“यग, मी खरे नाव सांगितलेच पाहिजे म्हणजेस? हट्ट सोडणार नाहीस वाटते?”

“होय, सांगितलेच पाहिजे! तुम्ही तरी न सांगण्याचा हट्ट का करता?” सुंदरीने विचारले.

“ठीक! तर बरोबर चल!”

असे सांगून तो सुंदरीबरोबर आपल्या बागेत गेला.

“अजून थोडी सवड मी देतो. तू आपला विचार सोड.” गंगादत्त म्हणाला.

“नाव सांगतो, चल बरोबर असे सांगून बोलावून घेऊन जाऊन. म्हणून नाव सांगितलेच पाहिजे.” सुंदरी म्हणाली.

“मी नावपुत्र आहे. माझ्या सऱ्या बापाने जडाप माझे नाव ठेवले नाही.”

असे सांगून गंगादत्तने बागेतल्या तलावात उडी मारली.

सुंदरीची छाती धक् धक् करू लागली. ती बोराने खोरबत म्हणाली—“माझ्या मुदाला काय झालं होते? ती ताळपावर आली आहे. आता माझ्यावर ह्या बाहेर या मी पाय धरते.” असे म्हणत ती रडू लागली.

तेव्हा ती म्हातारी जवळ येऊन तिला वीर देत म्हणाली—“मी सुद्धा एक नाग स्त्री आहे. तुम्हाला एका नागराजाचा मुलगा आहे. तो तेव्हा मी

गंगेकाठी ज्या ताटात उबलून घेऊन आले होते ते माझ्या हातातून निघटले आणि गंगेच्या पाण्यात वाहू लागले. नागराज माझ्यावर फार रागावला. मला काही दिवसांपूर्वी कळलं की मानवाचा स्पर्श झाल्याने तो नागराजाचा मुलगा मानव झाला आहे व तुम्हाला नवरा म्हणून नांदतो आहे. त्याला घेऊन येण्यासाठी मला कागराजाने पाठविलं होतं. त्याला परत नागबोनीत आणण्यास एकच उपाय होता. त्याला पुन्हा आपल्या नागलोकाची माळवण करून देणे म्हणजे रक्त रक्ताकडे घावेल. मी म्हणूनच तुम्हाला करवी त्याला तो प्रश्न

विचारविला. आता माझे कान झाले.” असे सांगून त्या म्हातारीने पम उडी टाकली.

सुंदरीने प्रसंगावधान राखून म्हातारीचा पदर पकडला व तिने सुद्धा तिच्याबरोबर पाण्यात उडी टाकली. दोघी नागलोकात गेल्या. तेव्हा म्हातारी सुंदरीला म्हणाली—“तू साहस करून येथवर आलीस. ठीक! मी तुम्हाला पति कोटे आहे पाहून येते.” असे सांगून म्हातारी निघून गेली.

बोड्या वेळाने परत येऊन म्हातारी म्हणाली—“तुम्हाला नवरा शेंभारच्या खोलीतच झोपला आहे. त्याची आई त्याचे ताट

चावून येईल. लपून बस. त्याचे खाणे पिंगे झाल्यावर जे उगटे अन्न उरेल ते खा. नंतर तू समोर उभी रहा."

सुंदरी एका जागी म्हातारीने सांगितल्याप्रमाणे लपून बसली. नागराजाची बायको अन्न घेऊन आली व गंगादत्त ओपला होता तेथे अंधरुणाजवळ ठेवून निघून गेली.

थोड्या वेळाने गंगादत्तची ओप मोडली. थोडेसे खाऊन हात धुवायला तो बाहेर गेला. तेवढ्या अवधीत सुंदरीने तिला खाता आले तेवढे खाऊन घेतले.

गंगादत्तने बाहेर येऊन पाहिले, वाटाकुळे अन्न कोणी तरी खाल्ले असल्याचे त्याला

कळले. "हे कसे झाले? कोणी खाल्ले वाटाकुळे अन्न?" त्याने दहावून विचारले.

"मी खाल्ले!" असे म्हणत सुंदरी-समोर येऊन उभी राहली व त्याने पाय घेऊन म्हणाली—"क्षमा करा, माझी चूक झाली. कृपा करून मला आपल्या राहण्याची परवानगी द्या."

सुंदरीला तेथे पाहून व तिच्या वाक्य ऐकून गंगादत्तला फार आनंद झाला. पण दुसऱ्या क्षणाला, काय करावे हे त्याला सुचेल. तो मग स्मितीत म्हणाला "हे झाले कसे? तू मनुष्य आहेस. माझे बडील भयंकर रागीट आहेत. तू त्यांच्या नजरेत पडलीस तर ते तुला तत्क्षण ठार करतील. पहिल्याने तुला कोठे तरी जपविले पाहिजे."

सुंदरी मान झाली कल्पन अपराध्यासारखी उभी राहून म्हणाली—"मला अस्ता तुम्ही कोठे लपवणार व किती दिवस लपवणार? मी जी चूक केली आहे त्याबद्दल जी शिक्षा मला होईल ती मीच भोगली पाहिजे. तुम्ही मला क्षमा करा. माझी आपल्या-जवळ एवढीच विनंती आहे. आपल्या बडितांनी मला ठार केले तरी मी त्याला तयार आहे. पण तुम्ही मला दूर कोट

तये एवढीच विनंती करते. आपला जीव वाचविण्यासाठी मी कोठे पळून जायला तयार नाही."

गंगादत्त काही वेळ विचारात पडला. नंतर म्हणाला—"हा प्रश्न फक्त तुझ्या पुत्राच नसून मला सुद्धा विचार करावा लागतो आहे. तू येथेच रहा." असे मागून तो निघून गेला.

तो सगळ्या नागराजाकडे गेला म्हणाला—"मला भेटण्यासाठी माझी वण आपला जीव धोक्यात घालून आली आहे. तिला अपराधाबद्दल शिक्षा करावीशी वाटेल ती मला सुद्धा करावी. कारण ती मला सोडून राहू घेणार नाही. तसाच मी पण तिच्या विवाह या जगात फार दिवस जगणार नाही. येथे मी आलो तेव्हापासून तिच्या आठवणी मुळे माझी बऱ्याच वांछा राहिंदी नाही.

नागराज बराच वेळ आपल्या मुलाकडे बघत राहल्यावर म्हणाला—"तू मानव लोकात पुष्कळ दिवस राहल्यास म्हणून तुला तिकडची संवय झाली आहे. नागलोकांचा धर्म तुला अवगत झाला नाही. म्हणून मनुष्य जातीच्या स्वीला आपली पहली मानून तू तिच्या प्रेमाखातर आपला जीव घाबला तयार झाला आहेस. तुला आहे मी दोघांना एक सारखाच दंड देतो. तुम्ही दोघे मानवलोकी परत निघून जा. तुम्हाला नागलोकात ज्ञाना नाही."

परंतु नागराजाने आपल्या मुलाला मुनेला रिकाम्या हाताने पाठविले नाही. त्यांना त्याने अनेक अन्नमोल रत्नांचा साठा उपहार स्वरूप दिला. मानव लोकात गेल्यावर गंगादत्त सुंदरी दोघांचा संसार सुखाचा झाला.

एका राजाला प्रधान मंत्री शमनक म्हणता. त्याच्या घदरी तिचे लग्न मंजी होते. तेव्हा त्याचेही कोणाचा आपला प्रधान करावे, हा राजालाबद्दल मोठा धडक होता. काही निर्णय करू शकला नाही.

असेच काही बिनस झोटले. राजा आपल्या मंत्रीमंडळातील मंत्र्यांना बरोबर घेऊन मध्य नदीकाठी आला. त्याच्या बरोबर त्याचे उपमंत्री पण होते. तब नदी काठी पोहत बसले होते. राजाने पाण्याकडे पडून एक दृष्टिगत जाला बोटाने दाखविली आणि आपल्या मंत्र्यांना विचारले—“पाण्यात वहात जाणारी वस्तू काढ असेल सांग बरे!”

तिमा येकी एक बण म्हणाला—“एक फळ असलेले वाटले.”

बुधरा उभा राहून म्हणाला—“होय महाराज! फळच माझे व मंत्र्यांचे आहे.”

तिमरा मनुष्य उभा राहून आपले कपडे काढून घेतो. तो त्या वस्तूच्या बोहोत गेला. तोपर्यंत तो वस्तू अचकळ जागी होती. म्हणून त्याला काढून पोहारे पाचवे नाही. मंत्र्यांचेच फळ होते. तेव्हा तो अचकळ मंत्र्यांच्या हातात हात घोकून समोर राहला.

राजाने हुकार व कार्यकुशल मंत्र्याला आपला प्रधान नेमले.

गोवर्धन पर्वतावर एक ऋषी तपश्चर्या करीत होते. त्यांचे नाव शमनक असे होते. सार्वक म्हत्वा, एवढीच इच्छा त्या मुनींच्या मनात होती. तपश्चर्या सुरू करण्यापूर्वी अनेक तपश्चेत्यांना येतसे व कसा सार्वक होईल या विद्येश्वर विचारविनियम केला. परंतु मनाचे समाधान झाले नाही. म्हणून त्यांनी गोवर्धन पर्वतावर खोर तपश्चर्या सुरू केली. एका पायावर उभे राहून, उल, नारा व पाऊस यांची पर्वा न करता फक्त वायुमल्ल व जलपान यांवर अवलंबून अनेक वर्षे तपश्चर्या केली. तरी आपला जन्म सार्वक होईल यावर त्यांचा विश्वास बसेना. त्यांना आत्मानंद झाला नाहीच उलट त्यांचा निराशा वाढू लागली.

एकदा शमनक ऋषी डोळे मिटून ध्यान मग्न असता त्यांना समोर एक ज्योती

दिसली. एक आवाज ऐकू आला—“वत्स शमनक! तपश्चर्या सोड व ज्ञानमार्ग स्वीकारून त्यावर चाल. पर्वतावरून उतर पुर्वेकडे जा. कुपारच्या सुमारास तुला एक गुराची विसेल. तो तुला ज्ञान बोध करील.”

तो संदेश देऊन ती ज्योती अचानक झाली. शमनक ऋषींनी डोळे उघडून पाहिले, सूर्योदयाची वेळ होती. ऋषी उठले व पर्वतावरून खाली उतरले आणि सूर्योदयाच्या विसोटे चालू लागले. थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्यांना एक ओढा विसला. शमनक ऋषींनी तेथे स्नानसंध्यादि आटोपले व पुन्हा पुर्वेकडे चालू लागले.

सूर्योदय झाल्यानंतर थोड्या वेळाने शमनक मुनींना भुरलीचा गोड स्वर ऐकू येऊ लागला. त्यानंतर थोड्या वेळाने गुरे येत बसलेली दिसली. एका गाईच्या

ज्ञानबोध

पाठीवर एक लहान मुळगी बसली होती. तिचे मुमारे वय सहासात वर्षेच असेल.

त्या मुलीने जावरून शमनककडे पाहिले. तपश्चर्येमुळे शमनक ऋषींचा वेह अस्थि-पंजरवत झाला होता. त्यांच्या दाढीमिशा लांब वाढलेल्या होत्या. केस खांद्यापर्यंत पसरलेले होते. एकूण त्यांचे रूप भयभीत करणारे होते.

शमनक मुनींनी त्या मुलीकडे पाहिले नाही. त्यांचे डोळे त्या गुराख्याला शोधित होते.

गाईच्या मागून मुरली जाववीत एक मनुष्य येत होता. त्याचे वय बीस वर्षांहून

अधिक नव्हते. जाडजूडकपडे वंगात घातल्यामुळे तो गांवदळ दिसत होता. तरी त्याच्या चेहऱ्यावर एक तऱ्हेचे तेज झळकत होते.

तो गुराखी दिसताच शमनक ऋषी त्याच्याकडे धाई धाईने चालू लागले. शमनकला येताना पाहून गुराख्याने मुरली वाजवायचे दाखविले. गोवर्धन पर्वतावर एक ऋषी तपश्चर्या करीत असल्याची गोष्ट त्याला ऐकून माहीत होती. त्या अटाजूट-बारी माणसाला पाहून तोंच तो ऋषी असे गुराख्याला वाटले.

शमनकने त्या गुराख्याला नमस्कार केला व म्हणाले—“मी तपश्चर्या कित्येक दिवस करीत आहे. पण जो आत्मानंद तुम्हाला तुम्हाला मिळाला तो मला मिळाला नाही. पत्न्य तुम्ही! आत्मानंद लाभावा आसा आशीर्वाद मला देऊन माझ्या जन्माचे सार्थक करावे.”

गुराख्याचा केहरा ऐकायकी लाळ झाल्यासारखा दिसला. तो रागाने म्हणाला—“तुम्हीच माझ्याहून वयाने मोठे. माझ्या सारख्याची अशी थट्टा करणे शोभत नाही तुम्हाला.”

“तुझा अपमान करण्याची किंवा थट्टा करण्याची तिळमात्र इच्छा माझ्या मनात

नाही. तुम्हाकडून ज्ञानप्राप्तीचा बोध करून घेण्यास मला सांगण्यात आले आहे. म्हणून मी तुमच्या शोधार्थ येथवर आलो. काय केल्याने आपल्यासारखी ज्ञानप्राप्ती होईल, एवढेच मला सांगा.” शमनक मुनी म्हणाले.

त्या गुराख्याला ते सर्व विचित्र वाटले. त्याला काही कळेना. तो म्हणाला—“मुनिवर्य! मी एक अशिक्षित गांवदळ मनुष्य! कोठून ज्ञानबोध होणार आणि त्यासाठी प्रयत्न म्हणाल तर तो तरी मी कोठून करणार? मी रहा बघा बघाचालो तेव्हापासून गुरे चरायला

घेऊन जातो आहे. गुरे चरायला नेणे एवढे एकच एक मला येते. गुरांना कोणताहि रोग होऊ नये, एवढी एकाच एक प्रार्थना मी सदा देवाजवळ करीत असतो. या शिवाय मी काही केले देखील नाही.

“नाही, मी नाही मानणार ते. ह माझ्या पासून लपवतो आहेस.” शमनक म्हणाला.

“मुनिवर्य! नाही, मी काही लपवीत नाही. लहानपणापासून मी हाच धंदा करीत आलो आहे. माझे बडीलपण हाच धंदा करीत होते. मी हे काम या लहान

मुलीला शिकवीत आहे. मुलीकडे बोट दाखवीत तसे माझ्या बडिलांनी ते मला शिकविले." गुराळी म्हणाला.

"ही मुलगी कोण? तुम्ही बहीण की मुलगी?" शमनकने विचारले.

"मी तिला आपली बहीण मानू शकेन व मुलगी पण म्हणेन. पण ती दोन्ही नाही. ती लहान मुलगी असतांना चोर तिच्या शिरले व तिच्या आई-बडिलांना त्यांनी ठार केले. तिच्या जिवाला मात्र काही अपाय झाला नाही. त्या स्थितीत ती बळान मुलगी मला विसली!" गुराळी म्हणाला.

"त्या मुलीला तु आपल्या आईकडे किंवा पत्नीकडे आणून ठेवलेस होय ना?" शमनकने विचारले.

"नाही मुनिवर्य, मीच तिला लहानाचे मोठे केले. तोपर्यंत माझी आई कारली होती व माझे लग्न झाले नव्हते. म्हणून सर्व जबाबदारी माझ्यावरच होती तिची." गुराळी म्हणाला.

"पण तू मुद्दा तेव्हा लहानच होतास, होय ना?" शमनकने विचारले.

"लहान झेतो, पण दिसायला वेळा-सारखा पंडू होती." गुराळी म्हणाला.

"त्या लहान मुलीचा नाही वाटला तुला?" शमनकने विचारले.

"कष्ट विचारता तुम्ही, मी काय सांगू? लहान मुलगी होती ती विचारी. ती रडू लागली की तिच्या पोटात दुखते आहे की डोके दुखते आहे हे नव्हते मला. ती कितीदा आजारी पडली? काय काय सांगू?" गुराळी म्हणाला.

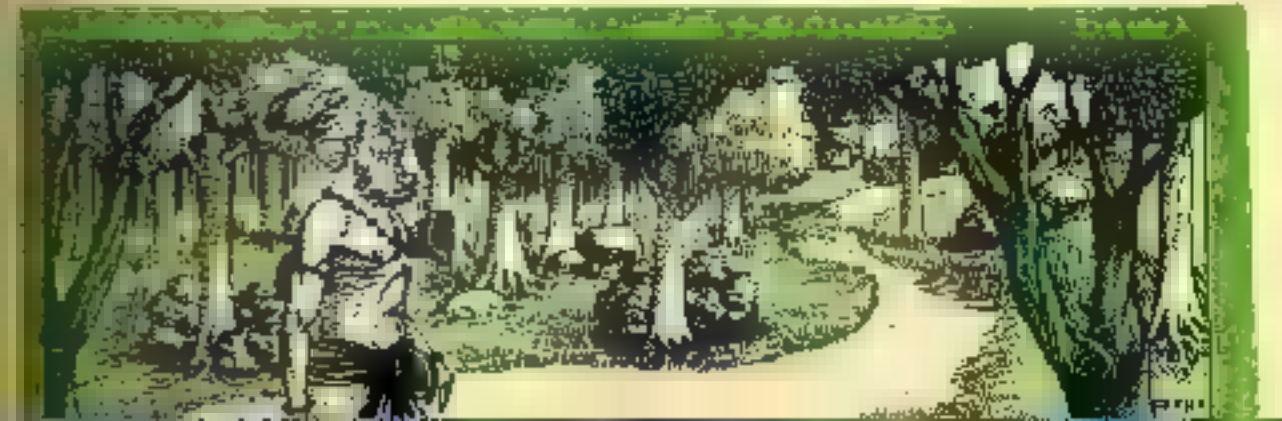
"त्या मुलीला उचलून आणून तू व्यर्थ ओझे स्वतःवर ओढून घेतलेस. नाहीतर त्यात तुला काय फायदा होता?" शमनकने विचारले.

गुराळी शमनककडे सधमर विचित्र पणे पहात राहून तत्वर म्हणाला—"मेहनतीचे फळ विचारता? तो असहाय मुलगी आता चालू बोलू लागली हे काहीच नाही का? तिला वेऊन हिडलो फिरलो, तिला जेवू घातले, तिला चालायला शिकविले, तिला गाई चरायला न्यायचे काम शिकविले. तिला एक की दोन किती पोष्टी शिकवल्या

म्हणून सांगू. हे सर्व श्रमाचे फळ नाही का?"

शमनकच्या डोळ्यांत नकळत टिपे झाली. तुझ्या जन्माचे कसे सार्थक झाले ■ तुला कसा आनंद झाला ■ मला आता कळले. लहान पणीच तुला प्रेमाने रहस्य कळले. निस्वार्थ बुद्धीने इतरांसाठी कष्ट सहन करण्यात किती आनंद मिळतो हे तू शिकून घेतले आहेस. मी मात्र ते हीन कार्य समजून भटकत राहलो. या उतार वयात मला ज्ञानबोध झाला. वेवाने माझ्यावर कृपा टाकून आणकी काही दिवस माझे आयुष्य वाढवले तर मी बरी त्या आत्मानंदाचा अनुभव घेईन." असे सांगून शमनक तेथून निघून गेला.

हे कवि काही तरी विचित्रच बोलत आहेत, असे सांगून तो गुराळी आपली मुरली काढून ती वाजविण्यात गुंगून गेला.

सुरोपकारी

कार पूर्वी एका राण्याच्या गादीवर उर्वेड-
बर्मा नावाचा राजा राज्य करीत
असे. त्याला बोल होत्या. दोघे
राण्यांना एकेक मुलगा होता. दोघे
राजकुमार जवळजवळ समवयस्क होते.
मोठ्याचे नाव वेगवाहन होते व लहानाचे
पशुपति. वेगवाहन कठोर स्वभावाचा
होता व पशुपति मुद्दु स्वभावाचा.

दोघे राजकुमार नद्यात आल्यावर एकदा
राजाला म्हणाले—“बाबा, आम्ही दोघे
देशाटनास जावे म्हणतो. आम्हांला कोणी
मुलगी पसंत पडली तर आपापल्या पसंती-
प्रमाणे आम्ही लग्न करून येऊ.” राजाने
त्यांना होकार दिला.

दोघे देशाटनास निघाले. अनेक नगरे
व गावे गहात ते एका उद्यानात येऊन
प्रौंचले. त्या उद्यानात एक मनोहर सरोवर
होते. त्यात हंस विहार करीत होते.

दोघांनी त्या सरोवरात स्नान केले. मंतर
त्या सरोवराच्या काठी बसून सुंदर दुग्ध
पाहू लागले. एक हंस पोहोत येत असनेला
पाहून वेगवाहनने त्याला मारण्यासाठी
धनुष्य बाण काढून नेम धरला. पण
पशुपतीने त्याला बडबिले व म्हणाला—
“उगाच मूक्या प्राण्याचा जीव
कां घेतोस!”

“सिकारीचा आनंद नाही का मिळत?”
वेगवाहन म्हणाला.

“यारा विकार नाही म्हणत, ही हत्या
होईल.” पशुपती म्हणाला.

त्यानंतर दोघे तेथून उठून उद्यानांत
फिरू लागले तेव्हां त्यांना मुंम्यांचे एक
बारूळ दिसले. लहान लहान मुंम्या आपले
बारूळ कामात गर्क होत्या. त्यांचा एकोपा व कोसल्य वास्त-
व्यासारखे होते. त्या बारूळात जात

परत येत. पशुपतीने ते दुग्ध पाहण्यात
मग्न वाटली.

“बारूळाच्या आत पाहिलेस तर जास्तच
गंमत पाहायला मिळेल”, सांगून वेग-
वाहन एक दांडके उचलून बारूळ
फोडायला पुढे सरसावला. पशुपतीने
त्याच्या हातातले दांडके काढून दूर फेकून
दिले म्हणाला—“कां त्या बिचाऱ्यांना
वास देतोस?”

“मोठा आला आहेस अहिंसावादी महा-
वीराचा अवतार! भितरी मागूबाई!”
वेगवाहन चिडून म्हणाला.

दोघे भाणजी योडे पुढे गेले. त्यांना
फुलावर बसून फुलांचा मध काढून घेत
असलेल्या मधमाषा दिसल्या. वेगवाहनने
रमात त्यांच्यावर काही मध-
माषा घेऊन म्हणाला—“बऱ्या सापडल्या
या दुष्ट मधमाषा. एकदा आलेल्या की
दोन दोन दिवस घेतात. यांना ठार
केले तरी नाही पाप लागणार.” वेगवाहन
म्हणाला.

पशुपतीने त्याच्या हातातला रमाल
हिसकावून घेतला व म्हणाला—“तू विना
कारण त्यांना वास दिला नाहीस तर त्या
कां वावलीस?”

वेगवाहनला आता जास्तच राग आला.
म्हणाला—“तू मला काहीच घेत
नाहीस. प्रत्येक कामात विघ्न घालतोस.
आता, मी नाही घेत तुझ्या बरोबर.” असे
सांगून तो घोड्यावर बसून निघून गेला.
पशुपतीने त्याला हाक मारून पांजवण्याचा
पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला पण तो मागे
फिरला नाही.

पशुपती आवाच्या पाठीमागून त्याचा
शोध काढीत घोड्यावर बसून निघाला.
त्या वेळी त्याला एकदम तीन आवाज ऐकू
आले—“घनी! जरा यांबाल का?” त्याने
चकित होऊन मागे वळून पाहिले. एक हंस,

एक मुंर्यांची राणी व एक मधमाशांची राणी त्याच्याजवळ येऊन पोचली. तिथीच्या बत्तीने म्हणाली—“धर्मी! आपण आमच्यावर जी दया दाखविलीत त्याबद्दल आम्ही आपले फार ऋणी आहो. या उपकाराची फेड करण्यास संधी द्यावी. आपण कोठे ही आमच्या लायक सेवेसाठी आमच्या पैकी कोणाचे स्मरण केलेत तर आम्ही तत्क्षण हजर होऊ.” पशुपतीला फार आनंद झाला.

दोन दिवस तो जंगलात भटकत त्याला एक मोठा राजवाडा दिसला. त्या राजवाड्यासमोर एक तलाव होता. त्याच्या

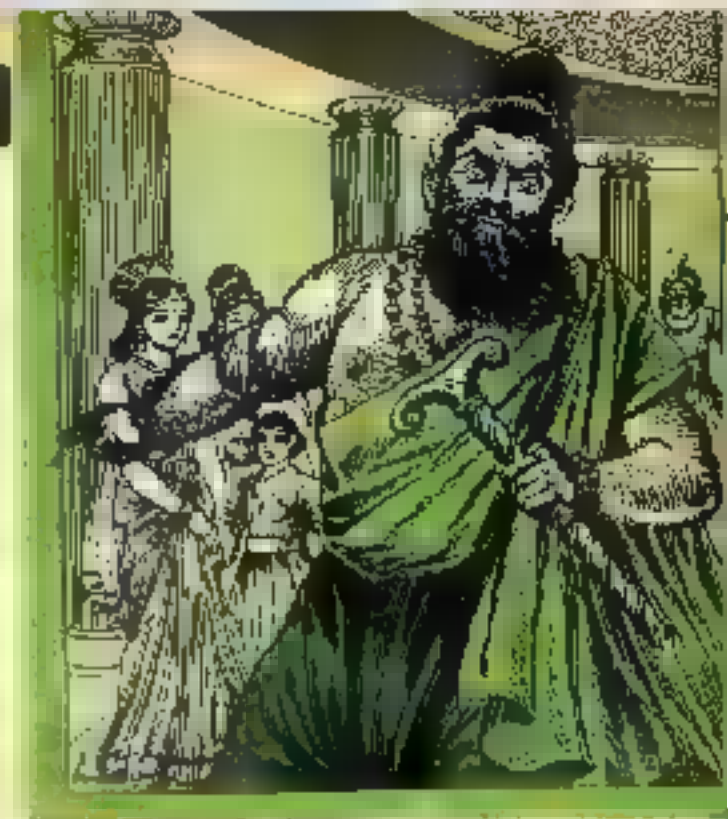
काठी तीन मंदारवृक्ष होते. त्या सिंहास जवळच काही वाळून गेलेली झाडे पण होती. जवळ एक म्हातारा बसलेला होता. पशुपती राजवाड्यासमोर पोचल्यावरून उतरून राजवाड्यात जाऊ लागला तेव्हा तो म्हातारा म्हणाला—“तुझे काय काम आहे आत? तू आपल्या वाटेने निघून जा.”

पशुपती त्या म्हातार्याजवळ गेला व म्हणाला—“तू येथे मौन बसलेला विसतरे आहेस. तू कोण व हा राजवाडा कोणचा?”

म्हातारा म्हणाला—“या राजवाड्याची गोष्ट ऐकणार आहेस तू? एका राजाचा आहे हा. त्याला एक मुलगा व दोन मुली होत्या. दोघी जुळ्या मुली होत्या. विसावला दोघी सारख्या होत्या. मोठीचे नाव सुवर्णा होते. धाकटीचे मधुरवाणी. मुलगा दोघींहून लहान होता. एकदा एक राजदोघी राजवाड्यात भिंत-साडी आला. राजकुमार राजकन्यांनी त्याची घट्टाकडून त्वाळा रुष्ट केले. राजकुमार एक सहानुभूती पेटी घेऊन आला. त्याची किल्ली तळीवात फेकून दिली. विचारले—“योगीश्वर! आपल्या योगबलाने ती किल्ली बाहेर काढून ही पेटी उघडून दाखवावी.” सुवर्णाने आपली

मोठ्यांची माळ्या नोंडून फेकली व म्हणाली—“योगीश्वर! योगबलाने हे सर्व मोती किती होते हे सांगावे.” मधुरवाणी म्हणाली—“योगीश्वर! आम्हां दोघी पैकी मोठी कोण व धाकटी कोण हे सांगावे, तरच आम्ही भिषा घालू.”

अर्थातच त्या पोरकटपणाचा त्या दोघ्याला राग व त्याने ‘मंदारवृक्ष होऊन जा’ असा शाप दिला. तेच हे मंदारवृक्ष. राजाला ही गोष्ट कळली तेव्हा तो धावत येऊन योगीश्वराच्या पाया पडला व त्यांची दया मागून त्यांना शापमुक्त करण्यास विनंती केली. तेव्हा योगी थोडा झाला म्हणाला—“या मुलांनी मला जे प्रश्न विचारले होते त्यांची उत्तरे जर कोणी देईल तर यांना शापमुक्ति मिळेल. जो उत्तरे देण्याचे वचन देऊन देऊ अकणार नाही तो एक बाळगे काढ होईल.” असे सांगून योगी निघून गेला. ही बाळकी झाडे आहेत ती सर्व उत्तरे देण्याची हमी भरून तसे न करणारी माणसे आहेत. ही गोष्ट घडली त्या वेळेपासून राजाचे मन संतारापासून विरक्त झाले. राज्याचा भार आपल्या मंथ्यांवर टाकून राजाने संन्यास घेतला. संन्यास

बऱ्यापूर्वी राजाने शब्दी पिटवून असे जाहीर केले की जो कोणी माझ्या मुलींना पुन्हा मनुष्य करील त्याच्याशी दोघींचे लग्न करून देण्यात येईल. एक दोन तरुण आले, परंतु बरोबर उत्तर देऊ शकल्यामुळे त्यांना बाळक्या झाडाचे लग्न मिळाले. कालच एक राजकुमार आला होता. तो सुद्धा आपल्या प्रयत्नात अयशस्वी झाला व हे झाड होऊन गेला आहे.”

पशुपती त्या म्हातार्याला म्हणाला—“मी देखील यत्न करून पहावा, म्हणतो.”

असे सांगून तो तलावाच्या काठी आला व त्याने हंघाचे स्मरण केले. हंघ त्याच्या-

समोर हजर झाला त्याला पशुपतीने तलावानून किल्ली आणून द्यायला सांगितले. हुसाने किल्ली आणून दिल्यावर पशुपतीने ती पेटी उघडली. त्या पेटीतून एक ताडपत्र काढून त्याने त्यावर लिहिलेले हे वाक्य वाचले—“जकाकतें तें सर्व सोने नसते.”

त्यानंतर पशुपतीने मुंगीचे स्मरण केले. तत्क्षण मुंगीसमोर हजर झाली. पशुपती तिला म्हणाला—“जमिनीवर मोती पसरलेले आहेत ना ते सर्व एकत्र करून मला आणून दे.” मुंगीने सर्व मुंग्यांना बोलावून घोरुघाघ वेळात सर्व मोती जमा केले. पशुपतीने सर्व मोती मोजून माला ओवली.

आता घाकटी वहीण कोणता वृक्ष झाली आहे ओळखायचे होते. पशुपतीने स्मरण केल्या बरोबर तत्क्षण मधमाशी-समोर आली. “या दोन वृक्षांपैकी लहान झाडावर तू वस.” पशुपती मधमाशीला

म्हणाला. मधमाशी एका झाडावर जाऊन बसली.

क्षणाधीन तिन्ही मंदारवृक्षांतून व वाळक्या झाडांतून अनुक्रमे राजकुमार, राजकन्या व काही तरुण युवक प्रगट झाले. त्या तरुणांत वेगवाहन पण होता. म्हातारा मुला मुलींना प्रेमाने भेटला. सर्वांच्या डोळ्यांतून आनंदाचे पंन होते. वृद्ध राजा आपल्या मुलींना म्हणाला—“मी दिव्याप्रमाणे तुमचे शोबीचे लग्न तरुणाची करून देणार आहे.”

पशुपती म्हणाला—“विवाह घाकटीशी करून मोठीचे लग्न माझा मोठा भाऊ वेगवाहन याच्याशी करून द्यावे.” असे सांगून पशुपतीने आपल्या मोठ्या भावाची ओळख करून दिली. वृद्ध राजाने आनंदाने दोघां मुलींचा विवाह अनुक्रमे वेगवाहन व पशुपतीशी करून दिला. दोघे संपत्तीक आपल्या राजधानीत परत आले.

कांट्याने कांटा

एका गावी एका शेतकऱ्याला दोन मुलगे होते. ते गाव सहरापासून बरेच दूर होते. एका डोंगराला वळसा देऊन जंगलाच्या वाटेने जावे लागत असे. म्हणून तो शेतकरी त्याच्या घरच्या व शेतकामाच्या सर्व वस्तू तीन महिन्यांसाठी एकदा आणून ठेवीत असे. ते काम त्याची मुलेच बहुतेक करीत.

एकदा शेतकऱ्याने आपल्या मुलांना बरोबर पांचशे रुपये देऊन पाठविले. आतांना तो त्यांना म्हणाला—“जंगलाच्या वाटेने हल्ली चोराकट्यांचा सुळमुळाट वाढला आहे. म्हणून तुम्ही जरा सावधगिरी बाळगा. काळोस पडण्याच्या आधी परत या.”

“बोर काय करतात आम्हांला. आमच्या चाटे वाड आले तर त्यांची होकी फोडू.” प्रमोदीत असे उत्तर बापाला देऊन दोघे भाऊ निघाले. त्यांनी ते जे

साहस दाखविले होते त्याचे कारण होते. चोरांचा सुळमुळाट असल्याच्या चार्ता ज्या गावात ऐकू येत होत्या त्याच्या नव्हत्या.

ते दोघे डोंगराला वळसा देऊन जंगलातून जाऊ लागले तेव्हा चार बोर माडीतून बाहेर आले व वरडाकून दोघांना म्हणाले—“तुमच्या जवळ काही आहे ते काढून देवा समोर.”

चोरांच्या तोंडावर बुरजा होता व त्यांचे शस्त्रासारखे भयंकर वाटत होते. शेतकऱ्याचे दोघे मुलगे घाबरून गेले. त्यांच्या जवळ रुपयांची पैली होती ती खाली पडली.

“आता पळा तुम्ही.” असे सांगून चोरांनी काठघा उगारल्या. दोघे भाऊ इतके घाबरले की मागे वळून देखील देऊन दोघे भाऊ निघाले. त्यांनी ते जे पाहिले नाही. सरळ घरी परत आले.

होत्या असे कसे वाटले तुम्हाला? माझ्या आवाजाहून त्यांचा आवाज वाटला तुम्हांला? माझ्या डोळ्यांहून त्यांचे डोळे भयंकर वाटले तुम्हाला? त्या चोरांना पाहून त्यांच्यावर सिंहासारखी उडी मारून त्यांना ठार वून दूरच, धितऱ्या सारखे पळून आलात? तुमचे तोंड पाहू नये, पाप लागेल. चोरांच्या हातातून मेहनतीची कमाई पांघरूने छपे तुम्ही परत आणीगर्बत मला तोंड दाखवू नका." बापाने दोघांना लुप करून.

दोघे भाऊ माना काळी कलम बाहेर आले आपण चोरांना पाहून भ्यालो हो करोखरक सज्जास्पद गोष्ट झाली, त्यांची काकी पुटली. "बापाची अशी बोलणो आवो लागली होती त्यांना. त्यांचा स्वाभिमान जागला." "आपण केली ती केवडी चुक. चोर मनुष्यच असतात ही गोष्ट पार विसरलो. चोरांना ठोकून वेढे मिळवून घरी परत येऊ." असे दोघांनी परस्पर विचाराने ठरविले.

परंतु चोरांना मिळणे तसे सोपे नव्हते. कांटा काटधानेच काढावा लागतो. त्यामाने त्यांनी स्वतः चोर व्हायचे ठरविले. दोघांनी शस्त्रीवाढवली. तोंडाला

कळ्या रंग लावून स्वतःचे रूप भयंकर करून घेतले. दोघे एकेक शंभके, कटथार व दोरी घेऊन जंगलाच्या वाटेवर दवा घेऊन बसले.

बोड्या वेढाने एक मनुष्य समोहन घात असलेला दिसला. साडा आड लपला. दोघां भावांनी परस्पराली सल्ला करून एकदम त्या माणसावर मारली. दांडकी उगारून ओरवून म्हणाले-"तुम्हा जवळ जे काही असेल ते मुकाटधाने समोर काढून ठेव, नाहीतर तुला करू."

तो मनुष्य चकित होऊन म्हणाला-"कोण तुम्ही? चोर का? मला नाही वाढते ओळखलेत? मी देखील चोरच आहे, आपल्या टोळीचा पुढारी. तुम्ही नवीन चोर दिसता. वाटेवर मी तुम्हांला पूर्वी कधी पाहिले नाही. तुम्ही नवे असाल तर आमच्या टोळीत या. आपण सर्व मिळून चोरी करू. आपण आपापला वांटा ठरवून घेऊ."

"आम्ही जेजारच्या गांवचे राहणारे आहो. तुमच्या टोळीत आल्याने आम्हांला लाभ? तुम्हांला काय मिळते घररोज?" दोघां भावांनी चोरांच्या सरदाराला विचारले.

"ही जागा चोऱ्यांची आहे. सोईची नाही. आठ दिवसात आम्ही फक्त दोनच चोऱ्या केल्या. याहून चांगली जागा शोधून काढू या. आम्ही एकंदर सहा जण आहो. तुम्ही दोघे आलात तर आठ जण होऊ. प्रत्येकाला वांटा मिळेल. मग येता का आमच्या टोळीत?" चोरांच्या सरदाराने विचारले.

"तुम्ही सहा जण मिळून आम्हांला फसविलेत तर आम्ही करणार? पहिल्याने थोडे वेळे विश्वास उत्पन्न होण्यासाठी या. मग आम्ही येऊ तुमच्या टोळीत." दोघे भाऊ म्हणाले.

"ठीक, दोन दिवसांपूर्वी आम्ही दोघां भावांजवळून पांचशे रुपये लुबाडले. ते तुम्ही दोघे घ्या." चोरांचा सरदार म्हणाला. "फक्त पांचशेच? बरे, माहून मोठी रक्कम देऊन ही रक्कम फेडू." असे दोघे भाऊ म्हणाले आणि त्यांनी ते पांचशे रुपये घेतले. नंतर ते चोरांच्या गुप्त निवासस्थानी गेले.

तेथे बाकी चोर होते. त्यांच्याशी चोरांच्या सरदाराने आपल्या नव्या साथी मित्रांची ओळख करून दिली. त्यानंतर ते दोघे सरदाराला म्हणाले—"आतां तुम्ही जला आमच्या बरोबर. आम्ही आपली लपण्याची जागा मुळा दाखविलो."

नव्या साथी चोरांचे गुप्तस्थान पाहण्यासाठी इतर चोर निघाले. तेव्हा दोघे भाऊ त्यांना म्हणाले—"आपण सर्व लवकरच नव्या जागी जाऊ. आम्ही चोरीचा माल ज्या ठिकाणी ठेवला आहे ती इकडे

घेऊन येतो. फक्त सरदार आमच्या बरोबर येतील."

"आम्ही परत आलोच. तुम्ही येथे वाट पाहा." असे सांगून सरदार आपल्या नव्या साथी चोरांबरोबर निघून गेला.

तिथे जंगलांतून थोडे अंतर चालून येत्यावर दोघा भावांनी सरदाराला पकडले. त्याच्या हातातली शस्त्रास्त्रे हिसकावून घेतली. त्याच्या दोरीने छान बांधले आणि त्याच्या दोळे कोवून ठेवले. त्याला ते आपल्या गावी गेले व राजाच्या शिपायांच्या हातात त्याला सोपविले.

राजाच्या शिपायांनी दोघा भावांच्या मदतीने इतर चोरांना पकडून आणले व त्यांना राजासमोर हजर केले.

अशा तऱ्हेने दोघा भावांनी आपले गेलेले पैसे पुन्हा मिळविले. त्यांच्या बापाला फार आनंद झाला. राजाने दोघांना मोठे इनाम दिले.

ज्योतिष्याची चूक

मंगलापूरच्या राजाला पुष्कळ भवस केल्या. नंतर एक मुलगा झाला. दरबारात विष्णुशर्मा एक ज्योतिषी होता. पुत्रप्राप्ती, संवंधी त्याची भविष्यवाणी सरी झाली.

ज्या दिवशी राणीला मुलगा झाला त्याच दिवशी विष्णुशर्माच्या बायकोला पण मुलगा झाला. राजकुमार व विष्णुशर्माचा मुलगा दोघांची कुंडली सारखी होती.

राजकुमाराच्या कुंडलीप्रमाणे राजकुमाराला दीर्घ आयुष्य, आरोग्य व राज्यप्राप्ती होती.

"काय हो ज्योतिषी बुवा! आपल्या मुलाची कुंडली पाहून त्याचे भविष्य पण सांगाल का?" राजाने विचारले.

"त्याची कुंडली चांगली आहे, महाराज! तिच्यात मला काही वेगळे दिसले नाही." विष्णुशर्मा म्हणाला.

सरी गोष्ट अशी होती की विष्णुशर्माच्या मुलाच्या कुंडलीत पण राजयोग होता. पण ती गोष्ट तो उघड बोलला नाही. कारण राजयोग असल्याची गोष्ट सांगितली तर मुलाच्या जिवाला धोका होईल, अशी भीती ज्योतिष्याला वाटली.

विदसामागून विवस गेले. राजकुमार व विष्णुशर्माचा मुलगा दोघे लहानाचे मोठे होत गेले. परंतु विष्णुशर्माच्या कल्पनेप्रमाणे त्याच्या मुलात राज्यप्राप्तीस आवश्यक लक्षण दिसली नाहीत. ज्या दिवशी मुवराजाचा राज्याभिषेक होणार होता त्याच दिवशी विष्णुशर्माचा मुलगा आपल्या आईवडिलांशी भांडण करून घरात होते नव्हते ते सर्व घेऊन पळून गेला.

मुलाची मनःस्थिति अशी कां झाली. हे विष्णुशर्माला कळोना. त्याचे सर्व भविष्य

उलटे झाले. ज्योतिष शास्त्रावरचा त्याचा विपवासच उडाला. ज्योतिष शास्त्रावरचे सर्व ग्रन्थ एका गाडीइथात बांधून तो गावानाहेर गेला.

एका निर्जन स्थानी तो त्या ग्रन्थांना काडी लावणार होता. एवढ्यात एक म्हातारा जवळ येऊन विचार लावला- "तू हे काय चालवले आहेस? काही तरी भयंकर काम करीत आहेस।"

विष्णुधर्मनि, म्हातार्याला स्वतःच्या मुलाचे भविष्य सांगून त्याने केलेल्या मूर्खपणाचे वर्णन केले.

"बरे तर ■ सांग की, ज्या ग्रहवळाने तुझ्या मुलाला राजयोग लाभत आहे तो ग्रह या वेळी कोठे आहे?" म्हातार्याने विचारले.

विष्णुधर्मा जरा विचार करून म्हणाला- "मंगल ग्रह! पण तो माझ्या भरातून आता निघून गेला आहे."

"मग त्यांत काय झाले? तू भविष्य वर्तवलेस त्याप्रमाणेच सर्व होणार आहे. तुझा मुलगा तुझा आज्ञाकारी मुलगा म्हणून घरात बसून राहिला तर त्याला कधी राज्यप्राप्ती होणार नाही. तुझ्या घरी राहून त्याला राजयोगाची प्राप्ती कधी काय होईल? ■ तू हे सांग की राज्याचा पिता होण्याचा योग तुझ्या कुंडलीत आहे का?" म्हातार्याने विचारले.

विष्णुधर्माला कळले की तो बूढ दुसरा तिसरा कोणी नसून स्वतः मंगल ग्रह आहे. तो त्या म्हातार्याला नमस्कार करून म्हणाला- "क्षमा करा. माझे अज्ञान दूर करा. मंगल देव!"

विष्णुधर्मनि मान वर ■ पाहिले तेव्हा तो म्हातारा तेथे नव्हता. विष्णुधर्मा निमूटपणे आपले सर्व ग्रन्थ घेऊन घरी निघून गेला. नंतर पूर्ववत् सहाची आराधना करीत व ज्योतिष शास्त्रावर पूर्ण विश्वास ठेवून भविष्य सांगू ■

कुण्ठावलाह

शिशुपालाचा मित्र सात्वत ■ आपल्या काही मित्रमंडळी बरोबर, ■ कुण्ठा कस्मिणीला रथात बसवून निघाला तेव्हा त्याला अडवण्यासाठी आला. परंतु कुण्ठा-समोर त्याच्या ऐकी एकाची ही डाळ मिजली नाही. सर्वांचा पराभव झाला. ■ याला तो एक फार मोठा अपमान ■ म्हणून त्याने प्रतिज्ञा केली की ■ वशाचे उन्मुलन करीन. म्हणून त्याने घोर तपश्चर्या सुरू केली. तो फक्त बाती लाऊन अंकराची आराधना करीत होता. ■ तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन शंकर प्रगट झाला. तेव्हा सात्वते शंकराजवळ एक वर मागितला. त्याने अंकराजवळ असे एक विमान मागितले की त्या विमानाला

अपाय किंवा अपमान कोणालाही करता येऊ नये. शंकराच्या आज्ञेने विश्वकर्माने लोखंडाचे एक काळे विमान तयार करून दिले. त्या विमानाचे नाव 'सौभ' असे होते. त्या विमानात असून सात्वते द्वारकेवर हल्ला केला. त्याच्या सैन्याने द्वारकेला वेढा घातला.

सात्वते विमानातून वगड, झाडे व अस्थ्यासर्व सर्वांचा वध करून आणि त्याच्या सैन्याने द्वारकेचा तट दारे व वागवगीचे तट केले. एका एकी झालेल्या त्या हल्ल्याला तोंड देण्यासाठी भृशुमन, सात्यकी, चारुदेमण, सांब, अक्रूर, कृतवर्मा वगैरे योद्धे आपापली सैन्ये घेऊन घाबले. त्या वेळी कुण्ठा पांडवांकडेच होता.

सायब व गदब यांच्या दोन्ही सैन्यांमध्ये सत्तावीस दिवस युद्ध चालू होते. द्वारकेला परत येत असता कृष्णाला त्या युद्धाची वार्ता कळली. त्याने सात्वशी युद्ध करण्यासाठी आपला रथ बळविला. कृष्णाने सीम विमानाचा ध्वंस केला ■ ते समुद्रात पाडले ■ सुदर्शन चक्र मोडून सात्वशी वध केला.

साल्व मेल्यावर त्याचा मित्र दंतवक्त्र गदा घेऊन कृष्णावर धावून आला. कृष्ण हा दंतवक्त्राचा आते भाऊ. कृष्णाने पण गदा घेऊन त्याच्याशी गदायुद्ध करून त्याला ठार केले. अशा तऱ्हेने सात्वशी चालू असलेले युद्ध संपले.

कृष्णाला मुदामा नावाचा एक मित्र होता. दोघे दिव्याभ्यांसाठी एकाच गुरूगृही रहात असत. मुदाम्याचे यथावेळी लग्न झाले. त्याला मुलेवाळे फार होती व घरची गरीबी इतकी की दोन वेळेचे जेवण मिळणे कठीण झाले. मुदाम्याची बायको एकदा नवऱ्याला म्हणाली—“कृष्ण तुमचे एवढे मित्र आहेत म्हणता. त्यांच्याकडे आपली एवढी गरीबी पाहून ते ज्ञानीने काही तरी मदत करतील.

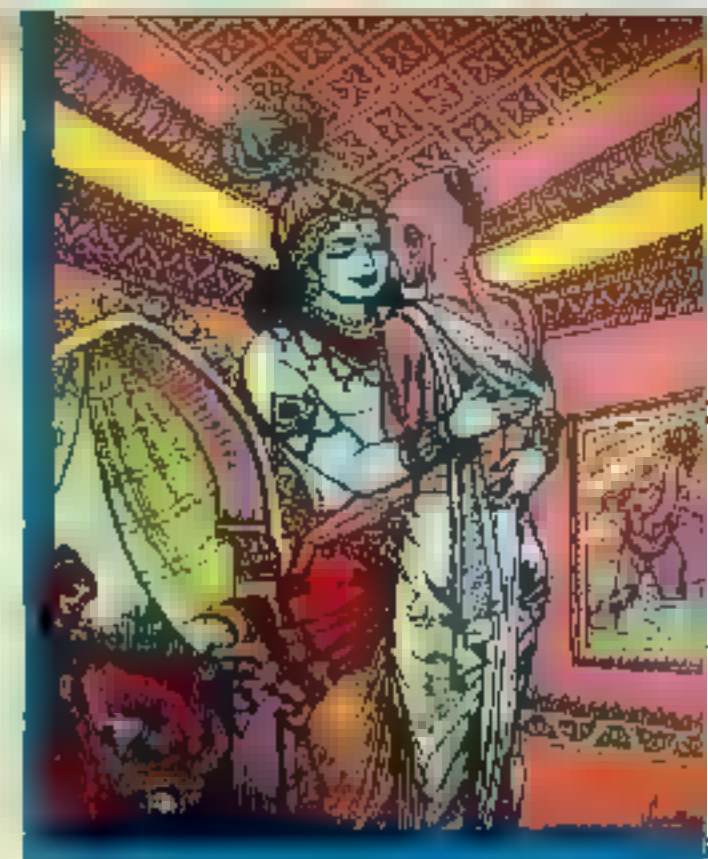
मुदाम्याच्या मनात ■ निश्चिताने कृष्णाची भेट होण्याची ■ उत्पन्न झाली. पण मित्राच्या घरी रिकाम्या हाताने कसे जायचे? त्याने बायकोला विचारले.

मुदाम्याची बायको शेजारच्या घरी जाऊन चार मुठी पोंहे मागून घेऊन आली आणि एक पुरचुंडी बांधून तिने आपल्या पतीला दिली. ते पोंहे घेऊन कृष्ण द्वारकेला आला आणि राजकाड्याची वाट विचारीत कृष्णाच्या वाड्यासमोर आला.

कृष्णाने मुदाम्याला दुकूनच ओळखले व घाबरे घेऊन त्याला मिठी मारली. नंतर प्रेमादर पूर्वक त्याला घरात बोलावून नेऊन स्वतः त्याचे पाय धुतले. रुक्मिणी,

सत्यभामा वगैरेनी पाणी ओतले. नंतर मुदाम्याच्या सर्वांगाला कृष्णाने चंदन चोळले व गळ्यात पुष्पमाला घातली. मुदामा आला तेव्हा त्याच्या सर्वांगावर पूळ होती व कपडे फाटके होते. कृष्णाने त्याला नवीन वस्त्रे अंगीत घालायला देऊन त्याचा इतका सत्कार केलेला पाहण्यावर रुक्मिणी सत्यभामा वगैरे घेऊन घाबल्या. इतर लोक चकित होऊन दोघां मित्रांच्या परस्पर प्रेमाचे स्तुतिक लागले. जेवणताण आटोपल्यावर आपल्या गुरूकुलतत्या आठवणींची उबळणी लागले.

गुरूकुलात असतांना एकदा गुरुपत्नीने त्यांना समिधा जंगलत पाठविले होते. तेव्हा सोसाट्याचा वारा सुटला व पुसळधार पाऊस पडू लागला. विजा चमकू लागल्या व रात्र पडली. त्याने सर्वांग व कपडे मिचले होते. वाट दिसत नव्हती. चट्टकडे पाणीच पाणी होते. परस्परांचा हात घेऊन ते रात्रभर रानातच हिचत होते. सकाळी उवाडल्यावर सांरीपनी गुरूंना कृष्ण मुदामा व इतर शिष्य रात्रभर आग्रहात परतले वसत्याचे कळले. ते घाबरेून आपल्या शिष्यांच्या बोधार्थ निघाले. सर्व कपडे

ओले चिप्प झालेले पाहून गुरूने जबाळ घेऊन प्रेमाने त्यांना कुरवाळले व म्हणाले—“अरे राब भर तुम्ही पाण्यात मिजलात. आपल्या गुरू साठी इतके कष्ट तुम्हांला सहन करावे लागले. तुमची गुरुभक्ति पाहून इतरांना प्रेरणा मिळेल.” ती आठवण करून देऊन कृष्णाने मुदाम्याला विचारले—“आठवने कारे सुखा ते सर्व?”

“कृष्णा! मला सगळे आठवते. पण तू त्याची आठवण करून दिलीस म्हणून मला किती किती आनंद झाला म्हणून सांगू? मुदामा म्हणाला.

नंतर कुण्णाने त्याला विचारले- "कायचे मुदाम्या! निघतांना बहिनींनी माझ्यासाठी काही तरी दिले असेलच की नाही?"

मुदामा कुण्णाने प्रेम पाहून आनंदल्या, पण त्याच्या सारख्या राजाला देव्यालायक नजराणा आपण काही आणू शकलो नाही, म्हणून मनातल्या मनात फार लाजला. त्याला पोहे, कसे खायचे? त्याचा मंकोच पाहून कुण्णाने त्याचे माठोडे ओढून एक फडक्यात दोघलेले पोहे काढले व पोहे भराभर बकाणे मारून खाऊ लागला. म्हणाला- "अरे! इतके चांगले पोहे कुपवून ठेवले होतेस का?"

"पुरे झाले, किती खायचे? पोटात नाही का दुखणार?" रुक्मिणी कुण्णाला म्हणाली.

पण कुण्णाने ते सर्व पोहे स्वतःच खासलेच रुक्मिणीला पण खायला दिले.

राजभर दोघे मित्र बालपणाच्या आठवणी परस्पराना सांगत आगले दुसऱ्या दिवशी मुदामा घरी आवला निवाशा तेव्हा कुण्ण त्याला पोचवायला पुष्कळ दूर आगत झाला. निरोप देतांना कुण्णाने त्याला काही दिले नाही. मुदाम्याने काही मागितले पण नाही.

कुण्णाने वस्त्रीच्या आठवणी त्याला होत होत्या. तो राजा व मी 'दरिद्र' पण त्याने आपल्या गणीला माझ्या कायावर पाणी घालायला सांगून स्वतः माझे पाय धुतले. मी त्याच्या काही मागितले नाही. बरे झाले. त्याने स्वतः देखील काही दिले नाही. कारण हातात चार पैसे पडले असते तर मला बवं झाला असता असे त्याला वाटले असावे.

असा विचार करीत व मनातल्या मनात कुण्णाने गूणगान करीत मुदामा आपल्या गावी आला. तो आपल्या घरी जाऊ लागला तर त्याला तेथे घर दिसले नाही.

त्याच्या आगी सुवर्ण कांती असलेला डोळ्याला दिपवून सोडभारा एक वाटा होता. वाट्याच्या चारी बाजूला सुंदर उद्यान होते व इवळच एक सरोवर होते. कमळे होती व पक्षी उडत होते. राजवाड्यात शस दासी फिरत होत्या.

हा कोणाचा घरे राजवाडा असेल? येथे तर घासे एक जुने घोंडके होते. या जामी हा काय आला दुवा? बकित होऊन मुदामा या विचारात एकेक पाऊल पुढे टाकीत स्वर्गातल्या देवांसारखे सुंदर पुण्य बाजंत्री बाजवीत स्वामतासाठी सामोरे आले. त्याला आदरपूर्वक राजवाड्यात नेऊन गेले.

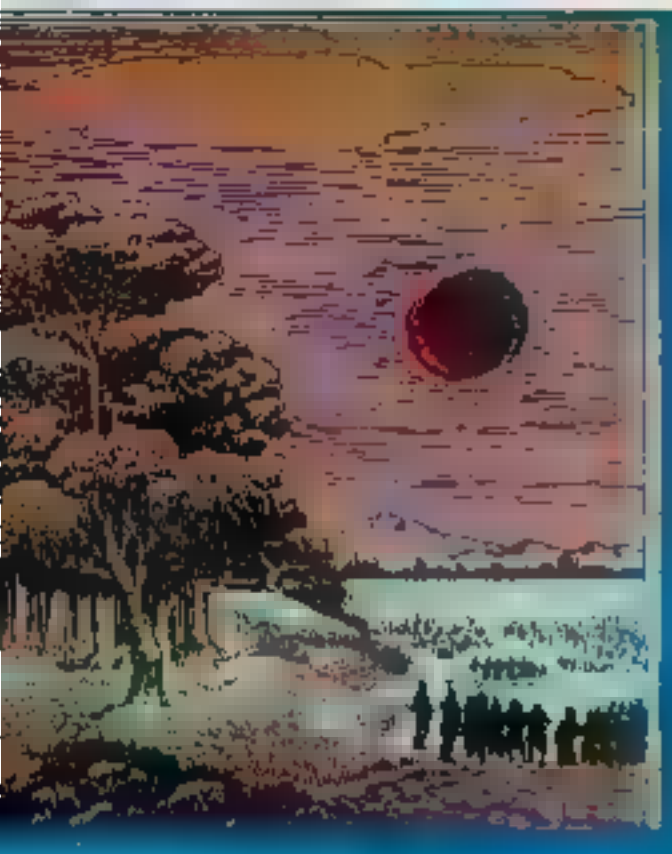
सुंदर वस्त्राभूषणे करून त्याची बापको हसत पुढे आली तेव्हा मुदाम्याला लक्ष्मीच अवतारत्याचा भास झाला. त्याची मुले देखणी कपडे घालून हसत नाचत येऊन त्याला निलगळी. आनंद गगनात मावेनासा झाला. ही सर्व कृपा त्या कुण्णाने त्याच्या वर्धनाने केवढे वेन्न मिळाले? असा सखा मित्र कोटून मिळणार? दुःखात कष्टात मदत करावला पावतो तोच खरा मित्र व सखा! मी

त्याला काय दिले आणि त्याने पहा मला दिले?

नंतर मुदाम्याने बारिद्रप कायमचे दूर झाले व त्याचा संसार मुलाचा झाला.

एकदा सूर्यबहण होते. तेव्हा सर्व मादवानी द्वारकेच्या रक्षणाचा भार अनिरुद्धावर टाकला आणि कुदसेची स्नाताला गेले. तेथे कुण्णाने सर्व जुने मित्र व नातेवाईक संबळी भेटली. नंद वसोदापण आले. भीष्म, द्रोण, धृतराष्ट्र, संजय, विदुर, कृपाचार्य, दुर्योधन आदिकांबरोबर गांधारी आली. पांडव सपालीक कुंतीमातेला येऊन आले. स्नानादि वाटोपल्यावर सर्व परस्परांना भेटले.

त्यावेळी धीपदीने कुण्याच्या अष्ट महीषींना विचारले-“तुमची लागे कुण्या-बरोबर कशी झाली?”

रुक्मिणीने सर्वात प्रथम आपल्या विवाहाचे वर्णन केले. म्हणाली-“अरासंध वगैरेंनी माझा विवाह शिंपुपालाशी करण्याचे ठरविले होते. पण कुण्याने माझ्या विनंतीला मान देऊन माझा उद्धार केला.”

त्यानंतर सत्यभामेने आपल्या विवाहाची कथा सांगितली. ती म्हणाली-“माझेवडील सजावित माझा विवाह आपली कोणाशी करणार होते. त्याच सुमारास माझे चुलते वारजे, त्याचा आरोप माझ्या बाबांनी

कृष्णावर लावला तेव्हा कृष्णाने माझ्या चुलत्यांचा वध करणाऱ्या सिंहाचा वध केला आणि स्वयंतकमणी चोरून नेणाऱ्या जांबुवानाचा पराभव करून स्वयंतकमणी वडिलांना परत आणून दिला. तेव्हा कृष्णाची त्यांनी माझे लग्न करून दिले.”

जांबुवतीने आपल्या लग्नाची कथा अशी सांगितली-“माझे वडील जांबुवान यांनी पंचवीस विधस कृष्णाची मुठ केले. तेव्हा त्यांच्या लग्नात माझे की त्यांच्या तारुण्यावस्थेत ज्या रामचंद्राचा त्यांनी मदत केली होती त्या रामचंद्रानेच कृष्ण रूपाने अवतार घेतला आहे. ते लग्नात येताच त्यांनी कृष्णाचे पाय बरून भिमा मागितली व स्वयंतकमण्याबरोबर मला देखील कुण्याला देऊन टाकले. म्हणून कृष्णाची माझा विवाह झाला.”

त्यानंतर कानिदीने आपल्या विवाहाची गोष्ट सांगितली. म्हणाली-“मी कृष्णाजीच आपले लग्न व्हावे, यासाठी तपस्व्या करीत होते. ही गोष्ट त्यांना कळली व त्यांनी अर्जुनाबरोबर येऊन माझ्याशी विवाह केला.”

मद्रा म्हणाली-“माझ्या स्वयंवरांत जाच देण्यासाठी अनेक राजा आले होते.

कृष्णाने त्या सर्वांचा ■ माझ्या भावाचा युद्धात पराभव करून भासे पाणिवहन केले."

त्यानंतर नीलाने आपल्या विवाहाची गोष्ट सांगितली. म्हणाली—"माझ्या वडिलांनी असे जाहीर केले होते की त्यांच्याकडे जे सात सांज होते त्यांची मस्तो उतरवून त्यांना जो ताळ्यावर आणिल त्यांच्याशी याभा विवाह होईल. कृष्णाने त्या सांजही सांजची मुंजी मुरगळून त्यांना ठार केले व माझ्याशी त्यांचे सग्न झाले." ■ मिमबिबा म्हणाली—"कृष्ण ■ माझे भाऊ. त्यांना मी मनाने वरले आहे ■ माझ्या वडिलांना कळले तेव्हा त्यांनी त्यांच्याशी याभा विवाह करून दिला."

शेवटी कृष्णाने आपल्या विवाहाचा वृत्तांत सांगितला. ती द्रौपदीला म्हणाली—"तुमच्या वडिलांप्रमाणेच माझे वडील वृहत्सेन यांनी एक ■ टांगून ठेवला

व जो त्या भावाचा लक्षवेध करील त्याला आपली कन्या देईन असे जाहीर केले. फरक एवढा होता की तुमच्या वडिलांनी जो मासा टांगला होता तो वाहेरून दिसत नव्हता. ■ भातून दिसत होता. परंतु माझ्या वडिलांनी जो मासा टांगून ठेवला होता तो वाहेरून किंवा आतून कोठूनच दिसत नव्हता. त्याचे फक्त प्रतिबिंबच थोडे थोडे पाण्यात दिसत होते. ■ वडिलांनी एक घनस्थ पण त्यामाळी तयार करवून ठेवले होते. बहुतेकांना ते उचलता देखील आले नाही. जरासंध, शिणुपाल, दुर्योधन व कर्ण सर्वांनी ■ उचलले. ■ त्यांना पाण्यात मासाचे प्रतिबिंब दिसले नाही. तेव्हा कृष्णाने धनुष्य धेऊन लक्ष्य-वेध केला ■ कृष्णाची भासे स्वयंवर झाले."

त्या सर्व गोष्टी द्रौपदीनरोबर इतर स्त्रियांना पण ऐकायला मिळाल्या व त्या सर्वांना आनंद झाला.

अरण्यपुराण

[३२]

आपण बंगलात नाही ही गोष्ट मौवली पार विसरून गेला आणि समोर जी दिव्याची ज्योत दिसत होती त्या दिवेने तगळ चालत गेला. ■ पाहून मुंजी भुंकू लागली. मौवली लगेच पळाली वसून मांड्यासारखा गुरगुरू लागला. ■ ऐकून कुत्री शेंपटी दाबून गप्प खाली बसली.

'आपण ■ यमुन्य वस्तीच्या बाजूला भालोच कसाला?' ■ विचार त्याच्या मनात आला. मागे माणसांच्या गर्शने दगड फेकले तेव्हा त्याच्या तोंडाला एक दगड लागला होता.

झोपडोचा दरवाजा एका एकी उघडला. काळोखांत वाहेर एका बाईने डोंकवून पाहिले व दरवाज्यात येऊन उभी राहली. आत एक मूळ रडण्याचा आवाज ऐकू येत होता. त्या बाईने भागे वळून

म्हटले—"नीज हो बाळा! कोलत्याला किंवा लाडव्याला पाहून कुत्री भुंकू लागली आहेत.

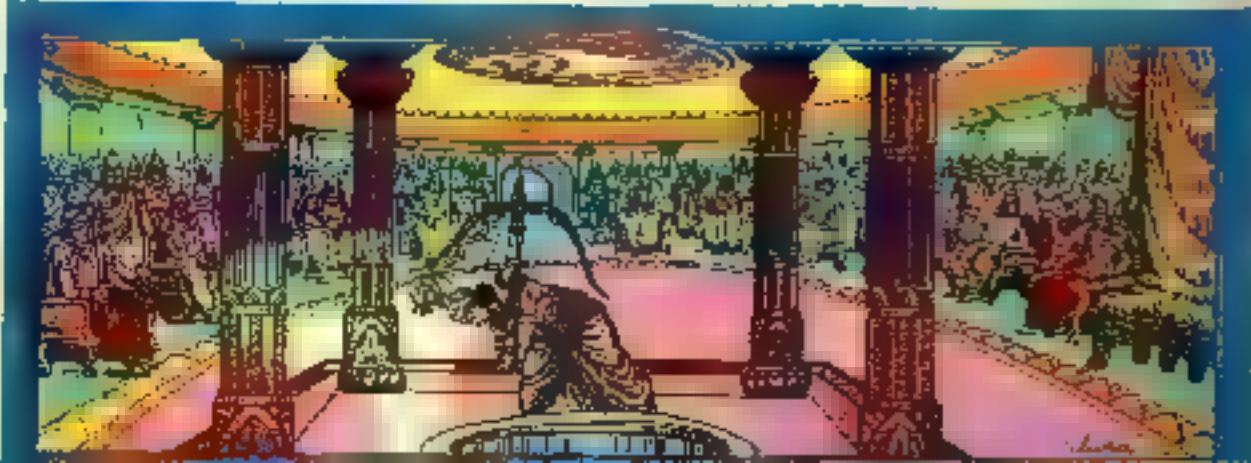
मौवलीला त्या बाईचा आवाज ओळखीचा वाटला. एका एकी त्याच्या तोंडून माणसा सारखी वाणी उमटली. त्याने कागच्या भावाजात हाक मारली—"मेस्सुवा! मेस्सुवा!"

"कोण बोलले ते?" त्या बाईने आवाजातूनच जणुकाही विचारले.

"मला विसरलीस?" मौवली म्हणाला. त्याच्या घशाला कोरड पडल्यासारखे झाले.

तिने दरवाजा अर्धवट बंद केला व एक हात आपल्या छातीवर ठेवून विचारले—"तुच अगलास तर मी तुला ज्या नावाने हाक मारीत होते ते सांग!"

"नत्य! ए नत्य!" मौवली म्हणाला.

"ये, बाळ! आत ये!" मेस्सुबा म्हणाली.

मौवलीने झोपडीत पाऊल टाकीत असता मेस्सुबाकडे पाहिले. तिने कधी मातृप्रेमाचा वर्षाव त्याच्यावर केला होता. त्याने तिचा एकदा वाचविले होते. आज तिचे कस पांढरे होऊ लागले आहेत. तरी तिच्या झोळ्यात किंवा आवाजात काही फरक नव्हता.

त्या बाईने मौवलीकडे नसशिख एकदा पाहिले. त्याचे डोके दाराला लागू लागले होते. शरिराचा बोधा उंच, हृष्ट पुष्ट व सुंदर होता. त्याचे काळेभोर केस

सांघावर नोंवत होते. गळ्यात दागिन्यासारखी घातलेली त्याची कट्यार समोर छातीवर नोंवत होती. डोक्याला फुलांची माळा होती. एकाद्या वनदेवतेसारखे त्याचे रूप होते.

सादेवर झोपत असलेले मूल जागे झाले आणि जोरजोराने रडू लागले. मेस्सुबा त्याला गप्प करू लागली. मौवली झोपडीत ठेवलेली भाजी व इतर वस्तू पाहू लागली.

"बाळ, योडे [] व पाणी पी! हे सर्व तुमचे आहे []. [] आपचा जीव वाचवला होतास. मीच तुला नव्हे हे [] ठेवले." मेस्सुबा म्हणाली.

"मीच नव्हे! मी आपली जागा सोडून पुष्कळ दूर आलो आहे. दिवा दिसला म्हणून जवळ आलो. तूच येथे असशील असे वाटले नव्हते." मौवली म्हणाला.

"आम्ही कांजिहाराला आलो तेव्हा इंद्रज म्हणाले की तुम्हाला आम्ही आपल्या भावासारखे वागवू. आम्हांला गावकऱ्यांनी जिवंत जाळण्याचा बेत केला होता, ते आठवते ना तुला?" मेस्सुबाने विचारले.

"कसे विसरेन?" मौवली म्हणाला.

"गोरे लोक त्या लोकांना शिक्षा करायला आले. त्यांच्या कायद्या प्रमाणे शिक्षा

करता येते म्हणे! पण ते गांवच तेथे नव्हते." मेस्सुबा म्हणाली.

"ते गुढा मला आठवते!" मौवली म्हणाला.

"म्हणून माझ्या कारभार्यांनी गुष्कळ धम करून थोडीमी जमीन मिळविली. ही जमीन त्या गावच्या जमिनी सारखी वांगली नाही. तरी आम्हांला खायला किती हवे? दोन प्राणी आम्ही." मेस्सुबा म्हणाली.

"ते कोडे आहेत?" मौवलीने विचारले.

"ते गेले [] सोडून, एक वर्ष झाले." मेस्सुबा म्हणाली, तिच्या झोळ्याला दोन टिपे आली.

"हा कोण?" मौवलीने मुलाकडे बोट दाखवून विचारले.

"हा माझा मुलगा! दोन वर्षांचा आहे." असे म्हणत मेस्सुबाने आपल्या मुलाला उचलून कडेवर घेतले. मुलगा प्रथम घाबरला, मग मौवलीच्या यक्यातली कट्यार घेऊ लागला. मौवलीने त्याच्या हाताची चिमूकडी बोट घेऊन हळूच वाकूला सारली.

"बाबाने उचलून नेलेल्या माझा नव्हे तूच असशील तर हा तुझा धाकटा भाऊ आहे. हसू आले.

मोठा भाऊ म्हणून माला आशीर्वाद दे." मुलाला मौवलीच्या हातात देत ती म्हणाली.

"आशीर्वाद! तो काय [] नाही मला कळत. माझा भाऊ! नाही. मी नाही याचा भाऊ. हे पहा, आई! माझी छाती जशी कां वरे होते आहे?" असे म्हणत मौवलीने मुलाला मेस्सुबाच्या हातात दिले.

"कां नाही होणार? रात्री ओल्या जमिनीवर घाबतोस. ताप आला असेल." मेस्सुबा म्हणाली.

ते ऐकून व जंगलात त्याला ताप आला असता, त्याचा विचार करूनच त्याला तूच असशील तर हा तुझा धाकटा भाऊ आहे. हसू आले.

बाब, बाळ! मी दूध ऊन करून देते. डोक्यावरची ती माळ काढून ठेव. त्याचा तुला बरा नाही." मेस्सुबा म्हणाला.

मौवली खाली बसला. आपल्या हाताने तोंड झाकून मनातल्या मनात काही तरी गुणगुण लागला. त्याच्या मनात निरनिराळे विचार येऊ लागले. आपण भयंकर त्रिष तर नाही खाल्ले, असे त्याला वाटत होते. बाळल्या शारले त्याला वाटले. पित्त दिलेले दूध एका मिनिटात त्याने मेस्सुबाने पिऊन टाकले. मेस्सुबा त्याच्या हाता सांघावर हळूवार पणाने हात फिरवू लागली. तो तिचा हुरवलेला नखू असो किंवा तसो, पण एक माणसाचे मूल आहे. याच गोष्टीचा तिला परमानंद झाला.

"बाळ! तू सुंदर आहेस, असे कोणी म्हणाले नाही का तुला?" मेस्सुबा त्याच्याकडे गर्वाने पहात म्हणाली.

मौवलीने स्वतःकडे खालीबर ओके करून पाहण्याचा यत्न केला. मेस्सुबा

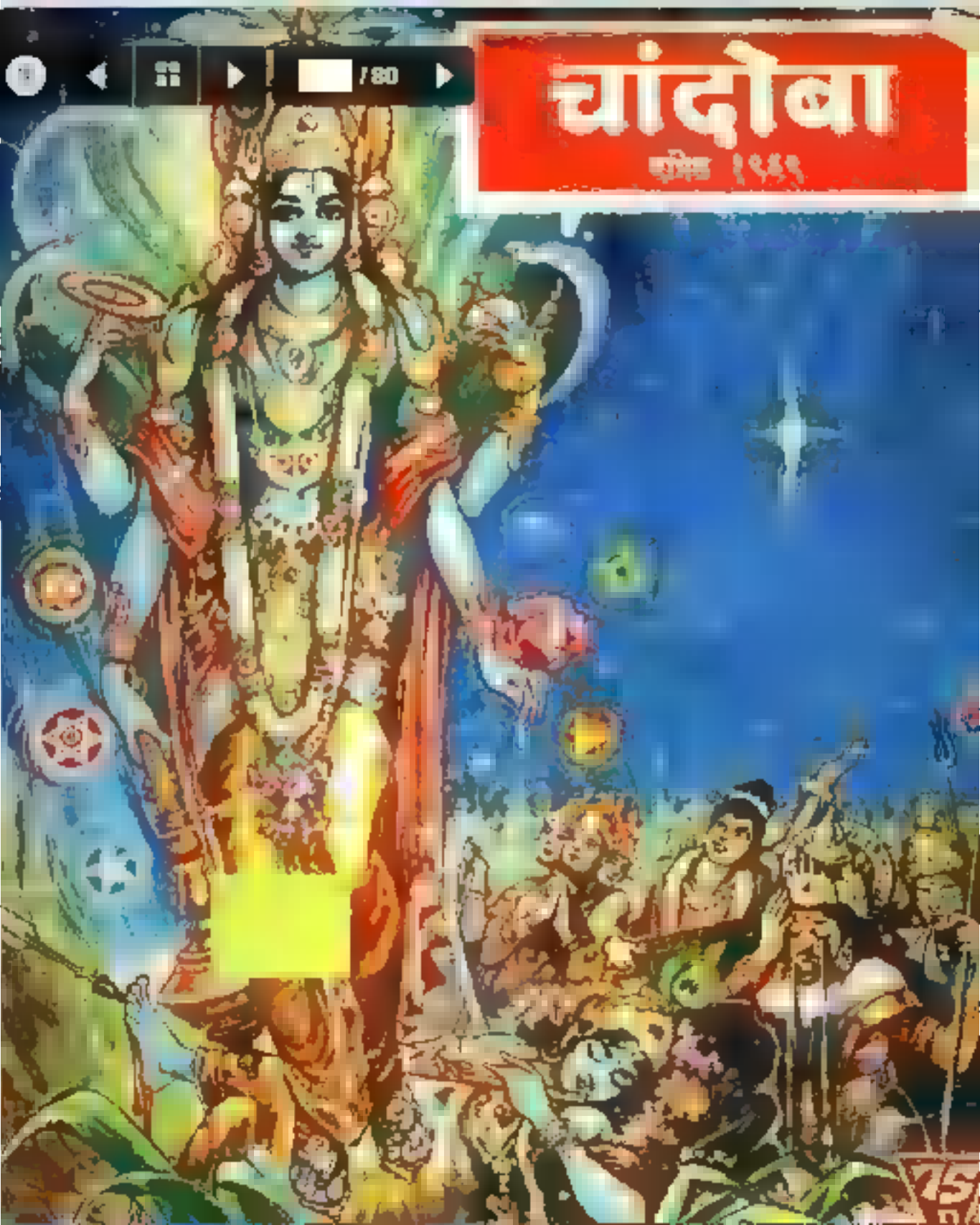
त्याचे ते विचित्र वागणे पाहून मोठ्याने हसू लागली. तिचा आपले हंसणे यावरखा आवरले नाही. मूळहसू लागले मौवली पण एका एकी मोठ्याने हसू लागला.

मेस्सुबा मुलाला उचलून घेत म्हणाली— "बाळ, असे कोणी हसतं का? त्याचे बघे सौंदर्य जरी तुला मिळाले तर मिळेल दिवशी राजाच्या धाकट्या मुलीशी तुम्हाला लग्न लावून देईन. तुला हल्लीच्या अंबारीत बसवून मिरवणार नाही का मी?"

मेस्सुबा म्हणाली त्यातले अर्धाहुन अधिक मौवलीला कळले नाही. पुष्कळ दूर यावन आल्यामुळे तो होता. गरम दूध प्याल्याने त्याला शोष झाली. थोड्या वेळाने गाठ शोष लागली. मेस्सुबाने त्याच्या तोंडावर पसरलेले काळे भोर केस प्रेमाने बाजूला सारले व त्याला एक चादर पांघरायला घालून त्याच्या सौंदर्याचे कोतुक करू लागली.

याचे नाव बेंबेबाबब असे आहे. या झाडावरच्या पोकळीतले पाणी पिण्यासाठी उपयोगी असते. याच्या पानांची कोठिंबीर करतात व साल झोळ्याच्या आजाराला उपयोगी असते. फळांची माखी करतात. इस्कार नजीकच्या वा झाडाचा व्यास ६५ फूट आहे.

चांदोबा

सं. १९४९

दयानिधी

राजशेकरपूर नावाच्या गावी रत्नाकर नावाचा एक व्यापारी रहात असे. त्याने विवेकाशी व्यापार आणि अतोन्त पैसा मिळविला होता. परंतु दानधर्म करण्याची मुष्टि त्याला कधी झाली नाही. त्याच्या ग्रामकोचे नाव गुणवती होते. गोरगरिबांचे व दुःख पाहून तिला त्यांची दया येई. पण तिच्या सवऱ्याला दान धर्म करणे आवडत नसे. या गोष्टीचे तिच्या मनाला दुःख होते.

तिच्या मुलाचे नाव दयानिधी असे होते. तो आई सारखा दयाळू होता व चांगला सारखा हुशार होता. वयात आल्यावर त्याचे लग्न करून घ्यावे असे आईला वाटत होते.

लग्नाविषयी गुणवती मुलाशी बोलत असतां ते ऐकून रत्नाकर तिला म्हणाला— "जोपर्यंत मुलगा मिळवू लागत नाही तोपर्यंत त्याचे लग्न करून देणे बरोबर

नाही. तो पैसा उधळू लागेल व त्यानंतर व्यापाराकडे त्याचे मद्य लागणार नाही."

एकदा रत्नाकरने दयानिधीला एक जहाजात घालून मरून व्यापारासाठी परदेशात पाठविले. दयानिधी आपल्या मायी नौकरांबरोबर समुद्रपार एका बंदरात आला. त्याने एका जागी राहण्याची ठरविली व तेथे राहू लागला. तिथले व्यापारी त्याच्याशी व्यापारधंद्यासंबंधी बोलायला आले. त्याच वेळी सिपाई काही कैद्यांना समोरून घेऊन येऊन जात असलेले दिसले. त्या कैद्यांच्या हातात हतकड्या व पायात बंड्या पडलेल्या होत्या. कडक जन्हात त्यांना चालावे लागत होते व त्यांच्या अमानून धारा वाहत होती.

दयानिधीने व्यापाऱ्यांना विचारले— "हे सर्व कैदी खोर आहेत का?"

"नाहीत. हे गरीब शेतकरी आहेत. सरकार सारा भरू शकले नाहीत म्हणून त्यांना कैद करून घेऊन चालले आहेत. सर्व मिळून सुमारे सहाशे कैदी बसतील." व्यापारी म्हणाले.

त्यांची ती स्थिति पाहून दयानिधीचे हृदय द्रवले. त्याने आपला सर्व माल व्यापाऱ्यांना विकून आणि जे पैसे मिळाले ते घेऊन तो राजाच्या दरबारात गेला. जेव्हा सारा भरवयाचा होता तो सर्व भकन त्याने कैद्यांना सोडविले. स्वदेशी परतला.

दयानिधी जे पैसे घेऊन आला ते पाहून रत्नाकरने मुलाला विचारले— "एवढेचका पैसे मिळाले? या मालाची मूळ किंमत व प्रवाससर्ग जेवढा झाला त्याचे वहा टक्के देखील हे पैसे नाहीत!" दयानिधीने व्यापाऱ्यांकडून किती पैसे मिळाले हे सांगून त्याने कैद्यांना सोडविण्यासाठी सरकार सारा किती भरला हे सांगितले.

ते ऐकून रत्नाकरला राग आला. म्हणाला— "हा काय व्यापार झाला. तू चार दिवसांत माझे दिवाळेच काढशील. चालता हो माझ्या घरातून!"

गुणवतीला ते कळले तेव्हा तिने मुलांच्या वतीने नवऱ्याबद्दल क्षमा मागून मुलाला

क्षमा करायला सांगितले. रत्नाकरने दयानिधीला पुन्हा एक जहाज घेऊन त्यावर माल भरला व व्यापारासाठी परदेशात पाठविले.

या खेपेस प्रवासाच्या सुरवातीलाच एक विघ्न आले. दयानिधीचे जहाज ज्या बंदरात होते. त्या बंदरात आणखी एक जहाज होते. त्यात कित्येक स्त्रीपुरुषांना बसविण्यात येत होते. ते लोक रडत ओरडत जहाजात बसत होते.

दयानिधीने चवकशी करून पाहिले तेव्हा त्याला कळले की ते सर्व लोक गुलाम आहेत. त्यांना परदेशी विकायला घेऊन

चालले आहेत. ती त्या जहाजाच्या मालकांना भेटला व म्हणाला—“माझ्या जहाजावरचा सर्व माल घेऊन या सर्व गुलामांना सोडा.” जहाजाचा मालक त्या गोष्टीस कबूल झाला.

जे गुलाम गुलामीतून सुटका मिळाल्याने बाहेर आले दयानिधीने सर्वांची चककशी करून त्यांना त्यांच्या गावी परत पाठविले. त्या गुलामांत फक्त दोन बायका उरल्या होत्या. एक तरुण स्त्री होती व दुसरी म्हातारी. त्याने त्यांना विचारले—“कोण तुम्ही? कुठल्या राहणाऱ्या?”

ती तरुण स्त्री काहीच बोलली नाही. ती मान लाली करून नुसती उभी राहली.

म्हातारी म्हणाली—“मी यांचो दास्यो आहे.”

“या कोण?” दयानिधीने पुन्हा विचारले. पण म्हातारीने त्या प्रश्नाचे काहीच उत्तर दिले नाही. “तुम्हाला कोठे पाठवायचे?” दयानिधीने विचारले.

“आम्हांला येे जावयाचे नाही.” म्हातारी म्हणाली. बरेचदा नाइलाजाने दयानिधी त्यांना आपल्या घरी घेऊन गेला आणि आपल्या बडिलांना बडलेली गोष्ट सांगितली.

आता रस्ताकरला जास्त विचार करावा नाही. व्यापार करणाऱ्याचे दूरच राहले. रस्त्यावर चाललेल्या एका गुलाम पोरीवर स्वारी भाळली व हातातले काम सोडून तिला बांधविण्यासाठी एवढा माल फुकटात देऊन मोकळी झाली. अशा मुलाचे लग्न करून दिले तर काय उपयोग? त्याने जास्त विचार केला नाही व मुलाला घराबाहेर काढले. गुणवत्तीला काही बोलता आले नाही.

दयानिधीच्या मित्रांना तो घराबाहेर पडलेला कळले तेव्हा त्यांनी त्याला मदत केली. त्यांनी त्याला एक घर ठरवून दिले व व्यापारासाठी थोडेसे मांडवल पण उभे

केले. दोघां बायकांना बरोबर घेऊन दयानिधी घरत राहून लागला. त्याचा व्यापारात कामदा होऊ लागला. एका वर्षाच्या आत त्याने आपल्या मित्रांचे कर्ज फेडले. व्यापारात जो फायदा होई त्याला काही भाग दानवर्षासाठी तो निराळा राखून ठेवू लागला. त्याचा व्यापार घंदा गेला.

दयानिधीकडे राहणारी ती तरुण मुलगी दुसरी तिसरी नवून विजयपूरची राजकन्या होती. ती म्हातारी तिची दाम्नी होती. त्या दोघांना चोर पळवून घेऊन गेले. गुलामांचा व्यापार करणाऱ्या हाती त्यांना विकून लाजेमुळे राजकन्येने हे सर्व सांगितले नाही. आपण गुलामासारखे विकले गेलो ही गोष्ट तिच्या बडिलांना अपमानस्पद आहे. कुठल्या कत्तक लागण्यासारखी आहे असे तिला वाटले. तिला वाटत होते की इतर मुलामां-बरोबर दयानिधीने तिला देखील विकत घेतले असावे. परंतु खरी गोष्ट कळल्यावर हळूहळू त्याच्या विषयी तिच्या मनात वादराचो भावना वाढत गेली. म्हणून त्याच्या आश्चर्यास राहून अज्ञातवासातच आयुष्य कंठायचे तिने मनाशी ठरविले.

परंतु विजयपूरचा राजा स्वस्थ नसला नाही. त्याची मुलगी नाहीशी झाल्याचे त्याला कळले तेव्हापासून त्याने तिच्या शोधार्थ सारे जग पालथे घातले. त्याचे दूत राजकन्येचा शोध करीत राजशेखर-पूरला आले. रस्ताकरणा मुलगा दयानिधी याने बरेचदा गुलामांना सोडविले, त्यात एक तरुण मुलगी व एक म्हातारी दोघी होत्या आणि त्या दोघी त्याच्याच-कडे रहात आहेत हे कळल्यावर ते दयानिधीच्या घरी आले आणि राज-कन्येला व तिच्या दासीला त्यांनी ओळखले.

राजकन्येने त्यांच्यावरोबर वडिलांकडे जाण्यास नकार दिला. म्हणाली—

“आम्ही आहो तेथे सुखी आहो. आज नाही तर उद्या मला माझे वडील परक्या घरी पाठवणारच. या शिवाय माझ्यामुळे माझ्या वडिलांची अपकीर्ती झालेली मला पसंत नाही. मी येथे सुखी आहे, असे त्यांना सांगायचे.”

राजकन्या राजशेखरपूरला असल्याची वार्ता राजाला कळली. तो स्वतः तेथे आला व दयानिधीला म्हणाला—“ही माझी मुलगी आहे. हिला घेऊन जाण्यासाठी आलो आहे.”

“मला हे पूर्वीच कळले असते की ह्या कोण आहेत तर मी स्वतः त्यांना सुखरूप आपणाकडे पोचते केले असते. परंतु यांनी मला ह्या कोण काय हे काही एक कळू दिले नाही. राजवाड्यातल्या मुखमोथी सोडून ह्यांना माझ्या सारक्या गरिबांच्या

घरी इतके दिवस काढवे लागले. या वट्ट मला फार वाईट वाटते.” दयानिधीने राजाला नम्रपणे सर्व कृत सांगितले.

“परंतु माझी मुलगी माझ्यावरोबर जायलाच तयार नाही, म्हणते. तिला हेच घर पसंत आहे. तुम्हांला हरकत नसेल तर आपण तिचे पाणिग्रहण करावे.” राजा म्हणाला.

दयानिधी चकित होऊन राजाकडे पाहू लागला. काय उत्तर द्यावे हे सुचेना.

त्यावर म्हणाला—“बुढा रे बुढा ! राजकन्या तुझ्याशीच लग्न करणार म्हणते आहे.” राजाने दयानिधीच्या वडिलांना भेटून त्यांच्या संपत्तीने दयानिधीशी राजकन्येचा विवाह करून दिला. ■ जावयाला भेट म्हणून अनेक मूल्यवान वस्तू देऊन राजा आपल्या राजधानीस परतला.

मेंढरांचा फळप

मेंढरगिरीचा राजा मेंढरवर्मा याला वाटे की त्याचा राज्यकारभार व कलेबगारी यामुळे त्याची प्रजा विवेकी आणि मुक्ती आहे व सर्वत्र शांतता नांदत आहे. ही गोष्ट तो आपल्या मंत्र्यांना नेहमी मोठ्या गर्वाने सांगे. ती गोष्ट ऐकून प्रधानाला राग आला. केवटी तो एकदा राजाला म्हणाला—“महाराज ! आपण क्षमा करावी, पण आपणाला वाटत असले तरी त्याचे कारण ते नाही. राज्याचा खरा भार आपल्या मंत्र्यांवर व अधिकारीवर्गावर आहे. हा ‘अधिकारी वर्ग’ सदाचरणी व इमानदार आहे तोपर्यंतच प्रजा त्यांचे अनुकरण करत राहील. प्रजेचे पाऊल वांकडे पडणार नाही. ■ ही मेंढरांच्या कळपासारखी आहे. लाचलुचपत वाढू लागली, बंडमानी वाढली म्हणजे प्रजादेखील त्याच मार्गावर चालू लागेल. अधिकारीवर्ग

न्याय व नीतीने वागला तर प्रजापण न्याय-नीतीने वागेल. जगदी मेंढरांचा फळप असतो तशी ही प्रजा आहे. पुढची खट्यात पडली की मागची पण खट्यात.”

प्रधानाने आपले म्हणणे खोबून प्रजेला मेंढरांचा म्हटले ही गोष्ट राजाला आवडली नाही. म्हणाला—“प्रजा ही मेंढरांच्या कळपासारखी आहे तर ते तुम्ही मला पटवून दिले पाहिजे. सहा महिन्यांचा अवधी देतो. जर ते होऊ शकले नाही तर शिरच्छेद होईल.”

पण राजाच्या या धमकीची मंत्र्याला मुळीच भीती वाटली नाही. तो सरळ सहंगाकडे गेला. दुसऱ्या दिवशी कोणाला सुटका मिळणार आहे हे विचारून त्याने त्या कंदाला बोलावून घेतले व त्याच्या-जवळ एकांतांत काही तरी बोलून मंत्री घरी निघून गेला.

दहा वर्षे कैदेची शिक्षा भोगून आलेला तो कैदी दुसऱ्या दिवशी पह्याटे सुटला. एका संन्यास्याचा बेष धारण करून राजबाड्या पासून थोड्या अंतरावर एका शाबाशाली डोळे मिटून बसला. सूर्योदय झाल्यावर मंत्री राजधानीच्या पर्यवेक्षणासाठी निघाला. त्याच्या बरोबर त्याचे शिपाई पण होते. त्याने त्या संन्यास्याला लवून नमस्कार केला. हे पाहून त्या बाटेने येणाऱ्या नागरिकांनी पण त्या संन्यास्याला नमस्कार करून त्याच्या समोर फळे व फुले व इतर वस्तू ठेवायला सुरवात केली.

संन्यास्याविषयी राजधानीभर चर्चा सुरू झाली. दिवसेंदिवस येणाऱ्या नागरिकांची गर्दी वाढतच गेली. राजाने संन्यासाला बोलावून विचारले—“आपल्या राजधानीत कोणी घोर महापुरुष आला आहे असे ऐकतो.”

“होय महाराज! मी सुद्धा त्यांच्या दर्शनाला जाऊन आलो.” प्रधान म्हणाला.

“तरयस आम्ही मुढा जावे म्हणतो.” राजा म्हणाला. त्यानंतर सपरिवार संन्यास्याच्या दर्शनाला गेला.

त्यानंतर त्या संन्यास्याच्या दर्शनास येणाऱ्यांची गर्दी वाढतच गेली. तीर्थयात्रेसारखे देशातल्या दूरदूरच्या गावाहून लोक दर्शनास येऊ लागले. काही लोकांनी स्वतःकडे संन्यास्याचे शिष्यत्व घेतले व येणाराजाचारांची राहण्याची, जेवणाची, त्यांनी आणलेल्या भेटी स्वीकारण्याची, अन्नेचे व्यवस्था पाहू लागले.

सहा महिन्यांचा काळ संपत आला. एकदा प्रधान राजाला म्हणाला—“महाराज! एक चूक झाली. तो संन्यासी पळून गेला. दहा वर्षे शिक्षा भोगून आलेला तो एक गुन्हेगार होता.”

त्यानंतर राजाने ‘प्रजा मेंढरांचा कळप आहे’ ही गोष्ट पटवून देण्याचा आग्रह दाखविला नाही.

पडवीं दुकळ

[१४]

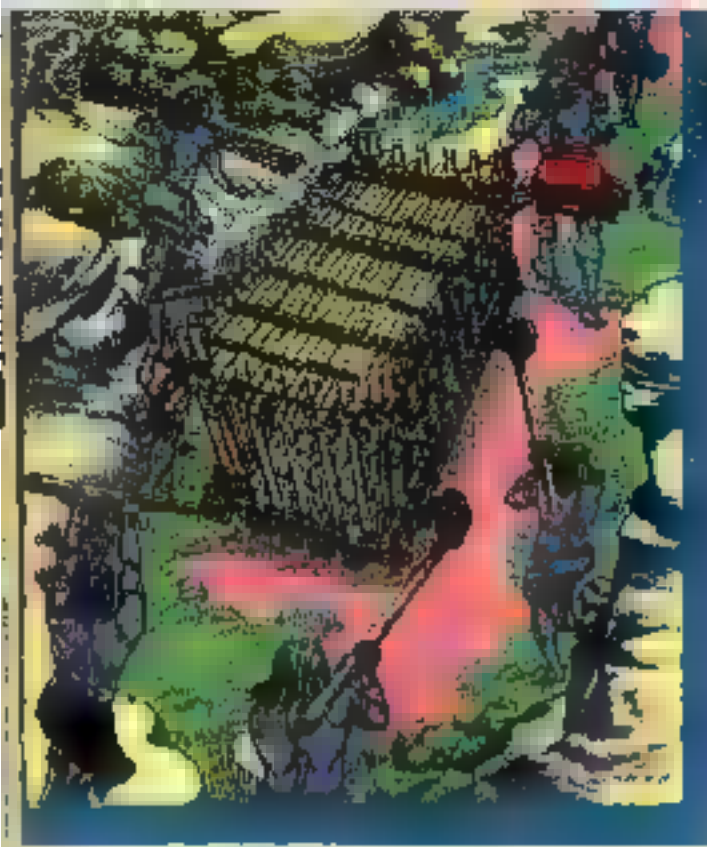
[बापाच्या पिजऱ्याबद्दल काळजी घेतलेल्या शिखीमुखने भूतनाथक नाशिकाला पकडले. पिकडे गोंड नायकालाही बेटून आकाशमुहेत भूतनाथकाने शरणागतीने शिखीमुखना देण्याचे कसूर. तबरे बापाचा विचार कोडून जाणले. पुढे—]

शिखीमुख ■ विक्रमकेतरी या दोघांच्या पाठीमागून येणाऱ्या सवर ■ नागजातीच्या लोकांनी पिजऱ्याबद्दल वाताच वाधाला बरळी दाखवून निजवण्याचा केला. आपले पंजे पिजऱ्याबाहेर काढून मोठमोठ्याने ओरड लायला. शिखीमुखने वाधाला देऊ नका असे त्यांना सांगून वाघाकडे एकदा लक्षपूर्वक पाहिले व आपल्या सांघावरचे

वाघाचे कातडे हलवून वाघाला दाखविले. ■ पिजऱ्याच्या एका कोपऱ्यात जाऊन बसला.

“बापालासुद्धा बहुशत वसविणाऱ्या या कातड्याचा आपल्याला वांगलाच उपयोग होणार आहे. मला असेवेखील वाटू लागले आहे की गोंड नायकाने हे कातडे मंत्रबून ठेवले असावे.” असे म्हणत शिखीमुख हसला.

विक्रमकेसरीने शिखीमुखच्या हातातले कातडे व कबडी दोन्हीना स्पर्श केला व डोके दुखल्यासारखे दाखवून म्हणाला— "यात हात लावल्याबरोबर विस्तवाला हात बटका बसला. ■ भूतनायक ■ पुढाऱ्यासारखाच मांत्रिक असावासा वाटते." ते ऐकून सर्व लोक जोराने हंसा लागले.

त्यानंतर सर्व जंगलाच्या वाटेने थोडे अंतर चालून गेले व एका वाटेने आकाशगुहेकडे निघाले. बाधाचा पिजरा ते ओढून नेत होते, परंतु ओढून नेणे त्यांना तेवढे सोपे नव्हते. त्यांनी घोर

सोडला नाही. त्यांच्या नावकाचा मूळचा त्या पिजऱ्याच्या मदतीने काही तरी दिव्य करण्यात आहे असे समजून त्यांनी आपल्या शक्तीची पराकाष्ठा दाखवून तो पिजरा बराच बर ओढून नेला. ■ काही वेळ इरकाळपा फोडून शेवटी ■ एका कोपऱ्यात ■ बसला.

आकाशगुहेजवळ पोचताच शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांनी आपल्या अनुयायांचे दोन गट केले. एक गट पळून आपल्या गोंडांवर अडविण्याच्या कामावर नेमण्यात आला. दुसरा गट गोंडांच्या बस्तीच्या कुंपणानजीक राहून संधी पाहून त्या बस्तीवर हल्ला करण्यासाठी किंवा बस्तीबाहेर येणाऱ्या गोंडांना अडवून ठेवण्यासाठी नेमण्यात आला. शिखीमुखने सर्वांना केले. नागमस्ती मुखसुख परत येईपर्यंत शक्यतोवर रक्तपात होऊ नये असे त्याने सर्वांना समजावून सांगितले. त्यानंतर बाधाचा पिजरा कांटेरी कुंपणाजवळ जावून ठेवण्यात आला.

गोंडांच्या बस्तीत एकूण चाळीस पक्षा-सच सोपड्या होत्या. त्यांच्या चारी-बाजूला कांटेरी खोडांचे पाच सह्य फुट

उंचीचे कुंपण होते. त्याच्या अलीकडे उंच उंच माडे होती. गोंडांच्या फांद्या कुंपणा-पलीकडे बस्तीत पसरलेल्या होत्या. म्हणून गोंडांवस्ती वडून पलीकडे बस्तीत शिरणे शक्य होते. शिखीमुख व विक्रमकेसरी एका माडावर चढून आत अमंगेली गडबड कसासाठी होती हे पाहू लागले.

गोंडाचा नायक सोपडीत रहात असून आपल्या मुलांवाळांसह एका गुहेत रहात होता. गुहेला बाहेरून व जातून चांगला रंग लावलेला होता व त्या रंगावर निर-निगाळी चिबे काढलेली होती. गुहेसमोर बऱ्याचशा शेकोट्या होत्या. रवाच्या चारीबाजूला गोंड स्त्रीपुरुषांचे आनंदाने नृत्य-नाचन चालू होते. एका उंच जाडी असून पदक्या देवळाचा पुजारी ते दृक् पहात होता. गोंडाचा सरदार भूत-नायकाची दूर उभा राहून काही तरी बोलत होता.

"शिखी, हीच ती आकाशगुहा. नाम तर सुंदर आहे. पण हे सर्व काय करते आहेत कळले नाही." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"त्यांचा कोणता तरी उत्सव दिसतो आहे. आपण येथे पोचू तोपर्यंत येथे सर्व

शांत असणार अशी माझी समजूत होती. माझा सर्व बंत फिसकटला. तरी पण भूत-नायकाने कबूल केल्याप्रमाणे नागमस्तीला सांगितलेल्या जागी जाणून ठेवले आहे की नाही, पाहून येतो." असे सांगून शिखीमुख काही उतरला आणि कुंपणाच्या फाटकाकडे निघाला.

..... बंद होते. परंतु शिखीने हलक्या हाताने ते उकलले तेव्हा ते उघडले. तो आंत गेला. तेथून थोड्याच अंतरावर एक लहान सोपडी होती. आत दिवाबिवा नव्हता. सोपडीसमोर कोणी पाहारेकरी नव्हता. भूतनायक वचन दिल्याप्रमाणे

नागमल्लीला या झोपडीत ठेवून येसा असावा, असे शिखीमुखला वाटले. म्हणून तो बोडा सावजपणे त्या झोपडीच्या दारापर्यंत गेला. धातून कोणाचा काळोख होता. म्हणून त्याने हळूच दार उघडले. आत कोणी नाही असे पाहून त्याने आत पाऊल टाकले.

आत काळोख होता. त्याने दगडावर दगड मारून ठिगणी पाहून उजेड करून पाहिले. त्याला त्या अंधुक झोपडीच्या एका बाजूला काही दोऱ्या दिसल्या. याच दोऱ्यांनी नागमल्लीला पोंडांनी बांधून बाणले असावे

बाणि मूतनायकाने सांगितल्याप्रमाणे नागमल्लीला याच झोपडीत आणले असावे असे त्याला वाटले. पण तिला येवून त्यांनी कोठे व को नेले असावे बरे? शिखीमुख विचारात पडला.

परंतु विचार करण्यात फुकट घालविणे तितकेच धोखावे आहे विचार करून विक्रमकेसरी उभा होता परत आला व त्याने पाहिले ते सर्व त्याला मागून म्हणाला—“आपल्या मूतनायकाने फसविले तरी आहे किंवा त्याला कोणी तरी फसविले आहे.”

“तसे असेल तर आपण सर्वेच शिर द्या. बाणि पोंडांची नागमल्लीला ज्या झोपडीत त्यांनी ठेवले आहे हुडकून काढून तिला सोडवून जाऊ या.” विक्रमकेसरी म्हणाला.

शिखीमुख बोडा वेळ विचार करून म्हणाला—“विक्रम! तुझे म्हणजे बरोबर आहे. परंतु मला वाटते की गोंडाला विक्रमने तुला वाटते तितके सोबे नाही. ते सर्व मिळून आपल्यापेक्षा जास्तच आहेत. बाणिवाम आपण हस्ता केला तर ते नागमल्लीला आपली कोठे उचलून नेणार नाहीत कदाचन? जी दुसरीच युक्ती

करावी म्हणतो.” असे शिखीमुख म्हणाला व विक्रमला बाणाचे कातडे व कवटी दाखवून त्याला काही कळले का असा दृष्टीने त्याच्याकडे पाहू लागला.

“काय करणार आहेस? ही कसमी युक्ती?” विक्रमकेसरीने विचारले.

“प्रथम, या कुंपणाला एक वाट आत शिरण्यासाठी तयार करून ठेवली पाहिजे. त्या दाराजवळ आपल्याला पाहिजे तेव्हा बाणाचा पिंजरा बांधून पिंजऱ्याचे दार उघडले म्हणजे बस्तीत शिरेल. मी त्याच्या आधी हळूच आत शिरून नागमल्लीला कोठे लपवून ठेवले आहे ते पाहून येईन. एका गोंडाला जरी आपल्या मूला वळवून घेऊ सकल तरी त्याच्या सहाय्याने आपल्याला ते कळेल.” शिखीमुख म्हणाला.

“तू एकट्याने आत गेलास तर त्यात बोका आहे.” विक्रमकेसरी म्हणाला.

“तसे विण्याचे काहीच कारण नाही. बाणाचे हे कातडे व कवटी आहेसच. पहा तर होते ती. तोपर्यंत तू बाणाच्या पिंजऱ्याजवळचे कुंपण छाटून शिरण्याला वाट करून सर्व तयार ठेव. मी कवटी पोंडांच्या अंगार

फेकली म्हणजे तीच खूण समज.” शिखीमुख म्हणाला.

विक्रमकेसरीने आपल्या दोघां तिघां सबर अनुयायांच्या मदतीने कुंपण छाटून पिंजऱ्याजवळ बाणाला आत शिरायला वाट केली. शिखीमुख पोंडांच्या कांदावर चढून पलीकडे गेला व कोणाच्या लक्षात आल्याशिवाय काळोखात झोपड्या होत्या त्या बाजूला जाऊ लागला. त्याला तो ज्या झोपडीतून नागमल्लीला कोणीतरी उचलून नेल्याच्या संशयाने बाहेर आला होता त्या झोपडीकडे एक बोंड लहानशी यशाल घेऊन जात असलेला दिसला.

तो मणालवाला गोंड हळूच दार उघडून आत गेला. शिखीमुख दाराबाड उभा राहला. तो गोंड ओपवीत व काही तरी शोधून ते न दिसल्यामुळे आश्चर्यचकित भाव्यासारखा गुणगुणत उभा राहला. शिखीमुखला वाटले की तो नागमल्लीच्या शोधार्थच तिकडे असावा. लगेच तो भांड्याच्या पायलांनी हळूच त्या ओपडीत गिरला व उडी मारून त्या गोंडाची मानगुटी धरून तोंड दाबले. त्या गोंडाला तो म्हणाला— "तुला जिवंत रहायचे असेल तर ओरडू नकोस." त्या गोंड माणसाच्या हातांतली मसाल खाली पडली. त्या गोंडाने स्वतःला

सोडवून घेण्याचा यत्न केला नाही. जागच्या जागी सरळ उभा राहला. शिखीमुखने आपली पकड बोडी सैल करून त्याला विचारले— "तू येथे कशासाठी आहेस?"

त्या गोंड माणसाने भूतच मानगुटीस बसले आहे वसातऱ्हेने भीतभीत शिखीमुखकडे पाहिले. स्वरात म्हणाला— "माझ्या सरदाराने शहर नागमल्लीला आणण्यासाठी मला पाठविले आहे. म्हणून मी येथे आलो होतो.

"नागमल्लीला येथे लपवून ठेवले आहे, तुझ्या सरदाराला कोणी मागितले?" शिखीने विचारले.

"भुतांच्या सरदाराने!" गोंड म्हणाला. "मग नागमल्ली कोठे आहे? लगेच बोल, नाही तर..." असे सांगून शिखीमुखने कंजरीची कटघार काढून त्याला दाखविली.

"मला नका धाक! मी गोंड नागकाचा मनुष्य नाही. भूतनायकाचा अनुयायी आहे. त्याने मला येथे नागमल्लीला लपवून ठेवायला सांगितले होते. आणि कुंभ्याचे फाटक उघडून ठेवायला सांगितले होते. मी त्या प्रमाणे सर्व केले होते..." गोंड म्हणाला.

भूतनायकाचे तसे करावयाचे मुला या सांगितले होते, माहीत आहे तुला?" शिखीने विचारले.

"मला नक्की माहीत नाही. पण तिला आकाशदेवाची पुजारीण करण्यासाठी आणले आहे असे म्हणाला होता. असे बजावून सांगितले होते की ही गोष्ट कोणास कळता नये. मी हे सर्व लगे सांगतो आहे. शिखीने म्हणत कथावथा गोंड शिखीमुखचे पाय लावला.

शिखीमुख दाखवून म्हणाला— "तू मला बंदला होतास किंवा पाहिले

होतेस हे कोणाला सांगू नकोस, लबरदार! अन् जा आता!"

गोंड निघून गेला. शिखीमुख बाभाचे कातडे पांघरून रांगत रांगत आकाश गुहे-जवळच्या सोपड्यांकडे लागला. इतक्यात गोंडाचा सरदार रहात होता त्या बाजूला वारडा ओरडा सुरू. शिखीमुख काळोखातून वाट काढीत त्या बाजूला जाऊ लागला तेव्हा त्याला भूतनायक देवळाचा पुजारी यांचे आपसात काहीतरी चालू असल्यासारखे ऐकू आले. त्यांच्या शेजारी गोंडाचा नायक उभा होता. तो ओरडत होता— "फितुरी! धोका!"

त्या भांड्याचे कारण कळवे यासाठी शिखीमुख धोडा आणखी पुढे नेला. तेव्हा त्याच्या अंगावर बोकोट्याचा उजेड पडला. लगेच एक दोन गोंड ओरडले—“बाब! बाब! पळा!”

गोंडाचा नायक, भूतनायक व पुजारी बाकावगुहेकडे पळाले. त्यांना मात्स्याने ठार करणाऱ्या गर्शित शिखीमुख उडून उड्या राहला. म्हणून त्याच्या अंगावरचे बाबाचे कातडे साली पडले. पळणारे गोंड धावले व ओरडले—“बाब नाही, मनुष्य!” असे सांगून ते सर्व शिखीमुख होता ॥ बाबूला घाबरेले.

शिखीमुख एक एक पाऊल मागे टाकीत गोंडाकडे भाला रोखून कुपनाच्या बाबूला जाऊ लागला. गोंडाचा आवाज ऐकून त्याचा नायक पुन्हा बोकोट्या उडून होत्या तिकडे ॥ आला. ॥ देवळाचा पुजारी शांत बोट बाबून म्हणाला—“बाबाचे

कातडे पांघरून घेणारा कोण आहे, मी ओळखतो त्याला. त्याला जिवंत पकडा. ते वाक्य झाले नाही तर ठार करा.” पुजारी ओरडून सांगत होता.

गोंड बाबापले भाले उगारून शिखीमुखकडे धावले. धोका जाहे ॥ ओळखून शिखीमुखने पुजाराच्या अंगावर कबटी फेकली ॥ ओराने ओरडला. दुसऱ्या क्षणाकडे विक्रमकेसरीने पिजऱ्यातल्या बाबाला सोडले. तो उरकाळ्या कोडीत पुजारी व इतर लोक होते तिकडे उड्या टाकीत निघाला.

“पळू नका, बाबाचे कातडे पांघरून घेणारा ॥ दुसरा कोणी दिसतो जाहे.” पुजारी ओरडून सांगू लागला. बाबाने, कमीर ये दोन गोंड दिसले त्यांना ठार केले व तो पुजारी उभा होता तिकडे निघाला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

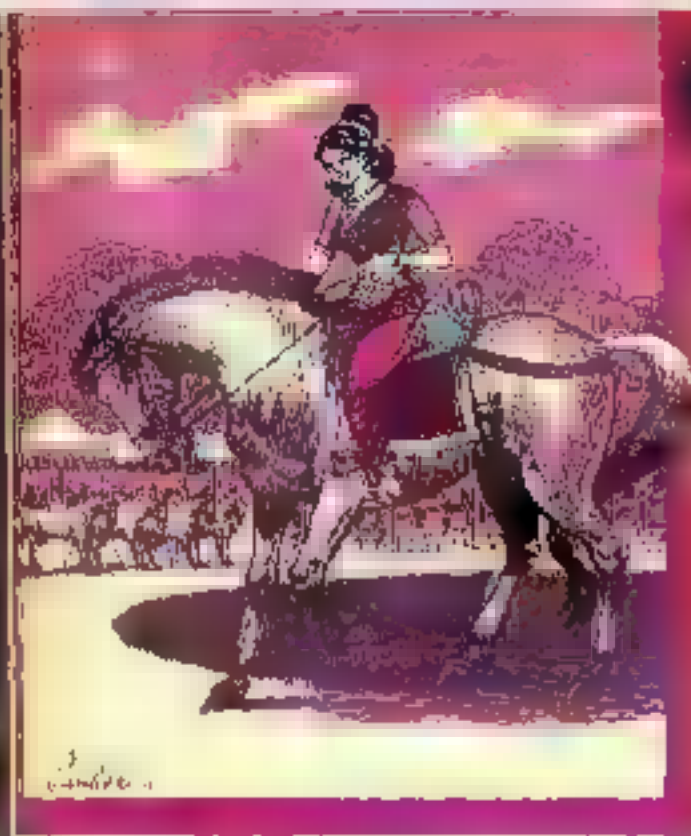
पराभव

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो परत जाडाजवळ आला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि स्वशानाच्या दिशेने मौनपणे नेहमीसारखा निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला बेताळ त्याला म्हणाला—“राजा! तुम्हा ॥ पराक्रमाविषयी मला मुळीच संशय नाही. जय किंवा पराजय यांच्या आधारे ॥ व पराक्रम यांचा निर्णय घेणे शक्य नाही. याचे प्रमाण म्हणून मी तुला वैशालीची राजकन्या कुवलयेश्वरीची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून ॥ गोष्ट सांगू लागला—

“वैशालीच्या राजाला फार उशिरा एक मुलगी झाली. मुलीलाच मुलगा मानून ॥ तिलाच गादीला वारस करण्याचे ठरवून राजाने तिला त्या योग्य सर्व शिक्षण देण्याचे ठरविले. तिचे ॥ कुवलयेश्वरी—असे होते. राजकन्या घोड्यावर बसणे, धनुर्विद्या,

तलवार, मरला शस्त्रादि शस्त्रे खालबिण्यात पढाईत झाली. त्याच बरोबर तिने राजभीती, संवनीती, राज्यकारभार बरोबर राजपुढ्याला साजतील अशा सर्व विद्यांचा सखोल अभ्यास केला.

कुवलयेश्वरी लग्नाला योग्य झाली तेव्हा राजाने तिच्या लग्नाची तयारी सुरू केली. राजकन्या आपल्या बाजांना म्हणाली— 'बाबा मी लग्नाला तयार आहे, परंतु भूखविद्येत माझा पराभव करील त्याच्याशीच मी विवाह करायला तयार आहे.' राजाने तिची ती अट मान्य केली आणि तिच्या स्वयंवराची तयारी सुरू केली.

स्वयंवरात माग घेण्यासाठी बनेक राजकुमार आले. सर्वोत्तम राजकन्येने आपल्या शस्त्रविद्येचे व बल पराक्रमाचे प्रदर्शन केले. रानटी घोड्यांना ताळ्यावर आणून त्यांच्यावर स्वारी करून दाखविली. राजकन्येप्रमाणे घोडेस्वारी इतर शस्त्रविद्येत प्राविण्य दाखवून बगची घोबटची परीक्षा म्हणजे खड्गयुद्धात जो राजकन्येचा पराभव करील त्याला राजकन्या स्वयंवराची घालील असे जाहीर झाले.

काही राजकुमारांना रानटी घोड्यांना ताळ्यावर आणता आले नाही. काही राजकुमार शस्त्रभेदी बाण मारू शकले नाहीत किंवा मत्स्यभेद करू शकले नाहीत. एक दोघे सर्व विद्येत प्राविण्य प्रदर्शित करून घोबटी कुवलयेश्वरीची खड्गयुद्धात हारले. परंतु मंगलपुराच्या राजकुमाराने सर्वप्रकारच्या युद्धविद्येत प्राविण्य दाखवूनच नव्हे तर राजकन्येची खड्गयुद्धात ही तिचा पराभव करून तिच्याशी स्वयंवरास तो योग्य असल्याचे माहित केले. त्याचा तलवारीचा वार सहज न होऊन राजकन्येची तलवार खाली जमिनीवर पडली.

कुवलयेश्वरी आपला पराभव स्वीकारून मान खाली करून एका बाजूला उभी

राहिली. मंत्राचा टोळ्या वाजवून मंगल पुरच्या राजकुमाराचे अभिनंदन केले. विजयी राजकुमार वसा शस्त्रविद्येत प्रवीण होता तसाच तो रूपवान प्रण होता. म्हणून राजाला आनंद झाला व त्याने स्वयंवराची वरमाळा त्याच्या यत्नात घालायला राजकन्येस सांगितले.

त्यावर मंगलपुराचा राजकुमार राजशेखर म्हणाला— 'बाबा! स्वयंत माग न घेणारे कित्येक राजे किंवा राजकुमार आहेत त्यांपैकी कोणी मला खड्गयुद्धात हारविले तर हा फुकट आहे. म्हणून ज्या कोणाला माझ्याशी इन्द्र

करण्याची इच्छा असेल त्याने पुढे यावे.' ते ऐकून दोघे तिचे तरुण पुढे आले व ते देखील राजशेखरशी खड्गयुद्धात हारले. हळू हळू काळोख पडू लागला. त्या दिवसाना कार्यक्रमा अर्धाच राहिला व दुसऱ्या दिवशी पुढे चालू ठेवण्याचे ठरले. सर्व आपापल्या निवासस्थानी निघून गेले.

दुसऱ्या दिवशी राजशेखरने इतरास खड्गविद्येसाठी आवाहन केले. तेव्हा तेजवर्मा नावाचा एक तरुण पुढे.

दोघांचे खड्गयुद्ध झाले. थोड्या वेळाने राजशेखर तेजवर्माच्या हाती हारला. प्रेस-कांनी वाजवून त्याचे अभिनंदन

केले. राजशेखरने म्हटल्याप्रमाणे त्याचा पराभव करणाऱ्या राजकुमारीला कुवलयेश्वरीशी विवाह करता आला असता.

राजाने त्याप्रमाणे वरमाळा तेजवर्माच्या गळ्यात घालण्यास राजकन्येला सांगितले.

परंतु तेजवर्माने राजाला याबाबत सांगितले. म्हणाला—“नियमानुसार सद्ग-युद्धात जो राजकुमारीचा पराभव करील त्यालाच तिच्याशी विवाहाचा अधिकार आहे. मी राजकुमारीचा पराभव केलेला नाही. म्हणून मी तिच्याशी विवाह करणे अटीविषय ठरेल.” तो आक्षेप ऐकून राजाला

राग आला व म्हणाला—“तर मग, वें राजकन्येची पुढाला घे!”

तेजवर्मा ■ कुवलयेश्वरी यांचे सद्गयुद्ध झाले. त्यात तेजवर्मा हारला. राजाने राजशेखरला विजयी जाहीर करून त्याच्या गळ्यात ■ घालण्यास राजकन्येला सांगितले. त्याप्रमाणे राजकन्येने वरमाळा घातल्यावर विवाह समारंभ संपला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा! ■ गोष्टीतल्या एक दोन गोष्टी मला नाही ■ कुवलयेश्वरीचा पराभव ■ राजशेखर तूत ■ नाही. त्याने इतर राजकुमारींना सद्गयुद्धासाठी आन्धान

का ■ पराभव करणाऱ्या तेजवर्माने स्वयंवराची माळ घालून घेण्यास कां नकार दिला? त्याने राजकन्येची सद्ग-युद्ध कां केले? त्या युद्धात ■ कसा काय हारला? राजशेखर, तेजवर्मा व राजकुमारीने परस्परांस सद्गयुद्धात जिंकले. मग त्यांच्यापैकी खरोखरी धुर व पराक्रमी कोण? या शंकांचे उत्तर माहीत असून समाधानकारक उत्तर न दिले नाहीस तर परिणामतुला माहीत आहेच, तुम्हा डोक्याची संभर छकले होऊन तुम्याच पायांवर लोळू लागतील.”

त्यावर विक्रमादित्य म्हणाला—“ही सद्गयुद्ध नकली वाटतात. राजशेखर सुंदर होता. म्हणून राजकुमारी त्याच्या हाती स्वच्छेने हारली. परंतु राजशेखर राजकन्येची लग्नाला तयार नसावा. म्हणून दुसऱ्याच्या हाती आपण हारलो असे दाखवून आपली सुटका करून घेण्याच्या हेतूने त्याने इतरांना सद्ग युद्धास आन्धान

केले असावे. एक दोघे पुढे जाले. पण त्यांनी त्याला हारण्याची संधी दिली नाही. तेजवर्माने असावधानपणे किंवा राजशेखरचा सरा हेतू न कळल्यामुळे राजशेखरचा पराभव केला. राजशेखर आणि नवजूनच त्याच्या हाती हारला. जिंकल्यानंतर तेजवर्माला कळले की आपला राजकुमारी बरोबर त्याला विवाह करावा लागणार. त्याच्या मनात तिच्याशी विवाह करण्याची इच्छा नव्हती. म्हणून त्याला राजकुमारीची सद्ग युद्ध कराने लागणार ■ कळताच त्याने मूळ अटीची आठवण करून घेऊन आपली सुटका करून घेण्याचा ■ करून पाहिला. ■ त्याला युद्ध करावेच लागले. तेव्हा तो हारला या सर्व प्रकरणात राजकुमारीचा अद्वैतदर्शीपणाच प्रत्ययास आला.”

अशा प्रकारे राजाचे मीन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अवश्य शाका व पुण्यां साडावर जाऊन बसला. (कल्पित)

एकदा एक शेतकरी शेतात काम करीत असता दपून भागून घरी आला व देवाला नमस्कार करून त्याने देवाजवळ मागणे मागितले—“देवा ! मला एक लहानसा खजिना दे !”

सोबत त्याच्यासमोर एक घेंबी येऊन पडली आणि एक आवाज ऐकू आला—“या घेंबीत तुला एक सोन्याचे नाणे मिळेल. ते काढून घेतलेस की त्याच्या जागी दुसरे एक नाणे तुला मिळेल. अशातच ते दोन शेतकऱ्यांमध्ये एकमेकां नाणे काढीत जातोस तितक्या वेळा तुला एकेक नवे नाणे मिळत जाईल. तुला ज्या वेळी पैशाची गरज उरणार नाही, किंवा तुझे मन भरील तेव्हा ही पिशाची मदीत टाकून दे. पण एक शोषट संध्यात ठेव, खू ही घेंबी जो पर्यंत मधीत फेकून देणार नाहीस तोपर्यंत या घेंबीतून मिळालेले धन मू खर्च करता कामा नये. पण जर ■ या पिशाचीतून मिळालेले धन खर्च करू लागलास तर सर्व धन माहोसे होईल.”

शेतकरी खुश झाला. रात्रभर घेंबीतून सोन्याची नाणी काढीत राहला. दुसऱ्या दिवशी त्याला घरात काही खासता मिळते. घेंबी मधील फेकून देईपर्यंत जवळचे खर्चून काही विकत घेणे पण ■ जवळ मिळते. त्याने विचार केला, ■ एक ■ जागून आगली एक पोले भकन सोने खमकावे व ■ घेंबी मधील फेकाची. ■ प्रकारे ■ दिवस तोटने. सोन्याने पोती भरत घेजी. शेतकरी रोज भिला भागून आपले पोट भरत राहला. शेवटी एका दिवशी तो मेला. शेजार पाजारच्या जोकांनी घरात येऊन पाहिले, ■ कित्येक पोती सोन्याच्या नाण्यांनी भरलेली होती. मिकान्याचा तो खजिना वाहून ■ चकित झाले.

सुळा ब्राह्मण

प्राचीन काळी काशी येथे एक बरीच ब्राह्मण रहात असे. त्याने चार पैसे जमा केले होते ते येऊन परगावी ■ रहावे असे त्याने ठरविले. त्याने एक रेशमी कापडाचा तुकडा विकत घेतला व त्यात सर्व धन बांधून ठेवले. बाटखर्चासाठी आवश्यक तेवढेच पैसे कनखडीला ठेवले. बाटेत एक जंगल लागले. तो पैशाची पुरवठ्डी या हातातून त्या हातात खेळवीत जाऊ लागला.

बाटेत त्याला काही प्रवासी पावेकरू भेटले. ते त्याला म्हणाले—“वेड्या ब्राह्मणा ! पैशाच्या गाठोड्यांशी असा खेळ नकोस. या बाटेवर चोर ■ लुटेरे वाहेत.

त्याने मनात विचार केला, “मी तरी सुळा आहे ■ ? मी ■ असे उंच धरून ठेवीन मग ते चोरांच्या हाती कसे बरे लागेल ?” असा विचार ■ त्या सुळ्या ब्राह्मणाने

एका काठीच्या टोकाला गाठोडे बांधून उंच ■ निघाला.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर त्या सुळ्या ब्राह्मणाला चार चोर भेटले. तो त्यांना म्हणाला—“काय हो ! या रस्त्यावर चोर ■ भामटे आहेत म्हणे. ■ रहा, बरे का ! मी पहा, चोरांच्या हाताला मेणार नाही अशा तऱ्हेने पैशांचे गाठोडे काठीला बांधून ठेवले आहे.”

सुळ्या ब्राह्मणाचे ते शोळणे ऐकून चोर खदखदी हसू लागले. एकाचे ब्राह्मणाच्या मूस्कटात मारली. “मेलो, मेलो !” म्हणून ब्राह्मण ओरडला. चोर ब्राह्मणाचे ते पैशांचे गाठोडे घेऊन पळून गेले.

“तरावग चोर हेच होते तर ! हे लुळे ■ तो रेशमी कापडाचा तुकडा स्वस्तात कोडे तरी विकून टाकतील.” ■ विचार करून तो मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“ए

चोरांना कुन्हा बोलाविले व म्हणाला—
“चोर मित्रहो! मला सुद्धा बरोबर घेऊन
चला.”

चोरांनी त्याला होकार दिला. सर्व
मिळून एका गांवी गेले. चोरांनी मातीच्या
भितीच्या एका घराला भोक पाडले आणि
प्रथम ब्राह्मणाला जात पाडविले.

ते एका म्हातार्याच्या ब्राह्मण बाईचे घर
होते. सरस्वती पूजनाचा तो दिवस होता.
म्हातारी तळायला बसली होती.
तिच्या छातीत दुखू लागले म्हणून शेजारच्या
खोलीत जाऊन बरा आराम झाली व
जागच्या जागी गार झाली.

ब्राह्मणाला घड्यांचा समंग वास आला.
त्याला भूक पण लागली होती. चोर बाहेर
बाट पहात आहेत ही गोष्ट तो पार
विसरून गेला. स्नान संध्याची आटोपून
म्हातारी मरून पडली होती तेथे गेला ती
मोफत असावी असे समजून म्हणाला—
“आजी! मला जेवायला काढता का?”

म्हातारी हलकी दुलकी देखील नाही.
म्हातारीच्या अंगाला हात लावून तिला
जाने करणे अशक्यपणा होईल असे समजून
तो सोंपाकघरात गेला. कडईतले घोडे तेव
पळीत घेऊन आला व म्हातारीच्या हातावर

चार धेंव पाडले. तसे देखील म्हातारी
हलकी नाही. त्याने म्हातारीला हाताने हलक
जाने [redacted] प्रयत्न केला. म्हातारीचे
घोडे उघडे होते. पण ती मेलेली होती.

ब्राह्मणाच्या ते लक्षात आले. तो
आबरून सोडघाने ओरडला. आणि खांबा-
वर चढून कांय धड धरून बसून राहिला.
चोरांनी ब्राह्मणाच्या ओरडण्याचा आवाज
ऐकला व तो त्यांना बोलावण्यासाठी
ओरडत [redacted] समजून ते घरात गेले.
शेजारच्या लोकांनी पण त्याचा आवाज
ऐकला व ते म्हातारीच्या बाबत
आले. चोर खाटेखाली लपून बसले.

म्हातारी मेली असल्याचे शेजाऱ्यांनी
ओळखले. एक ब्रह्म म्हणाला—“म्हातारी
एकाएकी मेली कसो?” दुसरा म्हणाला—
“अहो आजारी पडली असती तर सर-
स्वतीच्या पुजेसाठी एवढे बडे कसे केले

बसते? कशी मेली हे त्यालाच माहीत!”
असे म्हणून त्याने देवाकडे म्हणून बर
हात केला.

“बरोबर आहे तुमचे म्हणणे ते सर्व
त्यालाच माहीत!” सर्व होकार देत
म्हणाले. ते ऐकून ब्राह्मण—“म्हणजे मी
तिका ठार केले? मला काही एक माहीत
नाही, मी खरे सांगतो. पाहिजे तर
खाटेखाली चोर लपून बसले आहेत त्यांना
विचारून पहा.” स्वतःचे देहभान विसरून
जांबाला बसलेला ब्राह्मण म्हणाला.

चारही चोरांना शेजाऱ्यांनी पकडले.
गावातल्या न्यायाधिशाने ब्राह्मणाची साक्ष
ऐकून घेऊन चोरांजवळचे पैसे त्याला परत
दिले. गावातल्या वेदांनी ताडी परीक्षा
करून म्हातारी उतारवयामुळे हृदय विकाराने
मरण पावल्याचे सांगितले. म्हणाला—“देवी
होती, या शुभविनी तिला मरण आले.

एका जमिनदाराच्या घरी खंड घायला एक बेडूत आला. त्या जमिनदाराने त्याला विचारले—“एक ससाण्याचे पिल्लू पाळायचे, म्हणतरे. तुझ्या गावात ससाणे आहेत का?”

“का नाही, आमच्या घराच्या मागे एका टेकडीवर ससाण्याचे घरदे आहे. त्यात पिल्ले पण आहेत.” तो बेडूतला मनुष्य म्हणाला.

“बरे तर, मी येईन तेव्हा ससाण्याचे पिल्लू घेऊन येईन.” जमिनदार म्हणाला.

त्या बेडूतला माणसाने आपल्या गावी आऊन जमिनदाराची त्याचे जे बांजरे झाले होते ते सांगितले. ते ऐकून खर्च चकित होऊन म्हणाले—“जमिनदार साहेब मागे तर उत्तरण्याची आप्पापिण्याची व्यवस्था कशी काय करायची बुवा? त्यांचा खर्च कसा काय होयेल? तू मसली प्याद घेऊन आया आहेस.”

विचारा तो बेडूतला मनुष्य काळजीत पडला. काही तरी उपाय जमिनदार न येईल काही तरी उपाय पोजला पाहिजे, असा त्याने विचार केला. म्हणून दोन तीन आठवड्यांनी तो पुन्हा जमिनदाराकडे गेला. पोचलाच जमिनदाराने विचारले—“कायरे! ससाण्याची पिल्ले खूप मोठी झाली असतील नाही?”

“मोठी होऊ लागली आहेत. आतांपासून ती ‘हूऊऊ’ ‘हूऊऊ’ अशी ओरडू पण लागली आहेत.” तो बेडूतला मनुष्य म्हणाला.

“ती ससाण्याची पिल्ले तसेच. तसेच आहेत. मला तसेच ते.” जमिनदार म्हणाला.

काय शिक्षा?

आजोबाकडे फिराद गेली की छोडूने आईला बोक्यात काहीतरी मारले. आजोबांनी छोडूला विचारले—“होय का रे? तू आईला मारलेस? कां रे मारलेस?”

“मी आईला पेपरमिट विकत घ्यायला दहा पैसे दे म्हणालो, आईने दिले नाहीत आजोबा!” छोडूने ओकसा बोक्या रडत उत्तर दिले.

“हातुविध्या! एवढेच? हे चे दहा पैसे आणि घर पांच पैसे पण?” असे म्हणत आजोबांनी कनवडीला ठेवलेले पांचवे एक व दहा पैसाचे एक नाणे काढून छोडूला दिले.

बाकी मुलांना आश्चर्य वाटले. त्यांनी आजोबांना विचारले—“काय हो आजोबा! त्याने आईला मारले, त्याला शिक्षा झाली पाहिजे, उलट त्याला पैसे कां दिलेत?”

“बरे तुम्ही एका मुलतानाची गोष्ट नाही का ऐकलीत?” आजोबांनी तपकिरीची बघी काढीत विचारले.

“नाही ऐकली जी गोष्ट! आता ती गोष्ट, सांगा ती गोष्ट!” मुले छोडूला शिक्षा घेण्याची गोष्ट विसरले आणि गोष्ट सांगायला आपणू करू लागले. आजोबांनी तपकीर दोन्ही नाकपुड्यात कोंबून झाल्यावर गोष्ट सांगायला मुरवात केली—

एका गावी एका मुलतानाचे राज्य होते. त्या मुलतानाच्या बाइथाभोवती एक मोठे उद्यान होते. त्यात निरनिराळ्या प्रकारची आंब्याची कलमें होती. एक जहांगीर नावाच्या जातीचा आंबा होता. मुलतान आपल्या वजिरांबरोबर रोज सायंकाळी त्या उद्यानात फिरायला जात असे व राज्यकारभाराच्या किंवा इतर गोष्टी बोलत असे. हा त्याचा निश्च कार्यक्रम असे.

त्या गावात एक भिकारी रहात असे. तो सान्या शहरात हिडून फिरून भीक मागत असे. त्यावरच त्याचा उदरनिर्वाह पण चाले. उन्हाळ्याचे दिवस होते. एकदा दिवसभर हिडून आला तरी त्या भिकार्याला काही भीक मिळाली नाही. मुकेने जीव कासावीस होऊ लागला. म्हणून संध्याकाळी तो त्या सुलतानाच्या बगिच्यात शिरला. बागेत पुष्कळ आंबे लागले होते. उन्हाळ्यातच आंबे कायला मिळतात. आंबे पाहून भिकार्याची भूक जास्तच वाढली. एक आंब्यांचा ओस एका जागी त्याला दिसला. त्याने एक दगड उचलून त्याला मारला. दोन

आंबे खाली पडले. सुदैवाने दोन्ही पिकलेले होते. तो घाई घाईने आंबे लागला.

परंतु गोष्ट बेघबरच राहली नाही. त्याने जो दगड आंब्याला मारला होता तो दगड सुलतान जेथे बसला होता तथे पडला आणि सुलतानाच्या डोक्याला लागला. भली मोठी जखम पडली.

सुलतान रागाने ओरडला—“कोण आहे तो चोर! खाला आणि ओढून समोर!” सुलतानाचे शिपाई चोराला घेऊन आणायला बाबले.

शिपायांना एक भिकारी असलेला दिसला. त्याने दगड मारला

बसला असे त्यांना वाटले. त्यांनी त्याला घेऊन आणले आणि सुलतानासमोर हजर केले.

“काय रे दुष्टा! तूच मारलास नाही का दगड मला?” असे म्हणत सुलतानाने भिकार्याला दाखविला.

“होय मालक! मीच तो दगड मारला.” धरघर कापत भिकारी म्हणाला.

“का मारलास?” सुलतानाने भिकार्याला विचारले.

“मालक! मला भूक लागली होती. दिवसभर काही कायला मिळाले नव्हते. मी बागेत शिरलो. समोर आंबे विसले. म्हणून दगड उचलून मारला. दोन आंबे खाली पडले. मी आंबे काढून आपली भूक भागविली.” भिकारी खरे बोलला.

सुलतान काही वेळ विचार करीत राहला. नंतर आपल्या क्षत्रियदाराकडे वळून म्हणाला—“या भिकार्याला दर

महिन्याच्या पहिल्या तारखेला वहा दिनार देत जा, हा जिवंत असे पर्यंत.”

सर्व वजीर चकित होऊन सुलतानाकडे पाहू लागले. सर्व एकदम म्हणाले—“जहांपनाह! या दुष्टाने आपल्याला दगड मारला. याला शिक्षा देण्याऐवजी इनाम?”

“तुमच्या डोक्यात नुसते बटाटे भरले आहेत, बटाटे! आंब्यांचे झाड मोठे की मो मोठा?” सुलतानाने विचारले.

“हा काय प्रश्न झाला बादशाह? आपण कोठे आणि हे आंब्याचे झाड कोठे? दोन्हीची वरोवरी कशी?” वजीर म्हणाले.

“दगड फेकल्यावर या झाडाने त्याची भूक मिटविली. त्याची भूक कायमची मिटविण्याची जबाबदारी व अवकल मला हवी की नको? हाच दगड मला सुद्धा लागला नाही का?” सुलतान म्हणाला.

सुलतानाच्या त्या शिवेकबुद्धीबद्दल वजीर चकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागले.

राजासमोर प्रश्न

एका गावी एक राजा राज्य करीत असे. त्याला समजूत किंवा अक्कल थोडी देखील नव्हती. एके दिवशी एक ब्राह्मण राजवाड्यात पुराण वाचीत होता. ब्राह्मणाने यमलोकाचे वर्णन सांगताना केलेल्या पापकर्मांची शिक्षा कधी भोगावी लागते याचे ■■■■■ केले. जो पाप करतो त्याला कर्माचे फळ भोगावे लागते, असे पुराणिकाने सांगितले.

पुराण वाचन संपल्यावर राजाने पुराणिक बुवांना विचारले—“काय ही पुराणिक बुवा, तुम्हांला स्वर्गाची व नरकाची चांगली माहिती आहे, असे दिसते. पण मला एक शंका आहे. त्या शकेंचे समाधान करावे. आपल्या डोक्यावर आकाश आहे व खाली जमीन आहे. या भूलोकात निरतिराळ्या जातींचे प्राणी आहेत. त्यांच्या पैकी काही स्वर्गात जातात तर काही नरकात, तर

ते कां? असे कां होते हे नीट समजावून सांगावे.”

तो प्रश्न ऐकून पुराणिकबुवा चकित झाले. उत्तर ■ दिले तर राजा रागवेल ■ काय वाटेल ■ करीन अशी भीती पण त्यांना वाटली. म्हणून पुराणिक बुवा म्हणाले—“महाराज! ■■■■■ विचारलेला प्रश्न सामान्य नाही. शास्त्रग्रन्थ वाळून पहावे लागतील. म्हणून मला थोडा अवधी द्यावा.” असे सांगून पुराणिक बुवा निघून गेले.

दुसऱ्या दिवशी राजाला पुराणिक बुवा पळूत गेल्याचे कळले. आपल्या प्रश्नाचे उत्तर देता आले नाही म्हणूनच स्वारी पळून गेली आहे. तेव्हां राजाला वाटू लागले की आपण विचारलेला प्रश्न महत्त्वाचा आहे. नाहीतर इतका मोठा विद्वान पंडित त्याचे उत्तर कां देऊ शकला नाही? तो विचार

मनात आल्यावर राजा जो सेटेल त्याला तोच प्रश्न विचारू लागला.

राज्यात बहूकडे राजाच्या त्या प्रश्नाची चर्चा सुरू आली. पुराणिक बुवाना एक मुलगा होता. उनाठ आणि उडगण्टणू होता. तो नेहमी आईला मंडून चास देई. एकदा त्याची आई गहू ■■■■■ बसली असता तो आईला चास देऊ लागला.

आई त्याला रगाने म्हणाली—“राजासमोरचा प्रश्न तू सोडवू शकला असतास तर किती बरे झाले असते?”

“राजाच्या समोर कसला आला आहे प्रश्न! कोणता प्रश्न आहे तो!” मुलाने आईला विचारले आणि तो बुद्धा आई बरोबर दळायला बसला.

“आपल्याला वर आकाश दिसते आहे व वा पृथ्वीवर कोटधावची प्राणी आहेत. यांच्या पैकी काही स्वर्गात जातात व बाकी नरकात जातात. तर ते कां ■ कसे? हाच प्रश्न राजासमोर आहे.” असे सांगत असता त्या मुलाच्या आईने खुंटघासकट जात्याची तळी उचलून एकदा पाहिली. ते मुलाने पाहिले. त्याला जात्याच्या अस्त पिटाबरोबर काही दाणे जसेच्या तसे व काही फुटलेले दिसले. ते पाहून ■■■■■ काही तरी सुचल्या-

सारखे झाले. तो सरळ राजवाड्यात गेला आणि डारपालकाला म्हणाला—“राजाचे दर्शन आतांच्या आतांच करावयाचे आहे.”

त्या मुलाचा वेष पाहून डारपालक म्हणाले—“महाराज तुम्यासारक्यांना भेटतील असे वाटते होय तुला? जा जा!”

“मी राजाचा प्रश्न सोडविण्यासाठी आलो आहे. ही गोष्ट राजाला जाऊन सांग” ब्राह्मणाच्या मुलाने सांगितले.

राजाला जेव्हां तो निरोप कळला तेव्हां मुलाला राजवाड्यात जाण्याची परवानगी मिळाली. परंतु त्या मुलाकडे पाहून तो

मुलगा आपल्या प्रश्नाचे उत्तर कोसे काय देणार भाविष्यी राजाला शंका वाटली.

“माझ्या प्रश्नाचे उत्तर देण्यापूर्वी हे सांग, तुला माझ्या प्रश्न कळला का?” राजाने त्या मुलाला विचारले.

“मी तोंडी उत्तर देणार नाही. प्रत्यक्ष कृतीने उत्तर देईन.” ब्राह्मणाचा मुलगा म्हणाला.

राजाने लगेच दरबार बोलाविला. दरबारात मुलाला बोलावण्यात आले. त्याला प्रश्नाचे उत्तर दे म्हणून सांगण्यात आले.

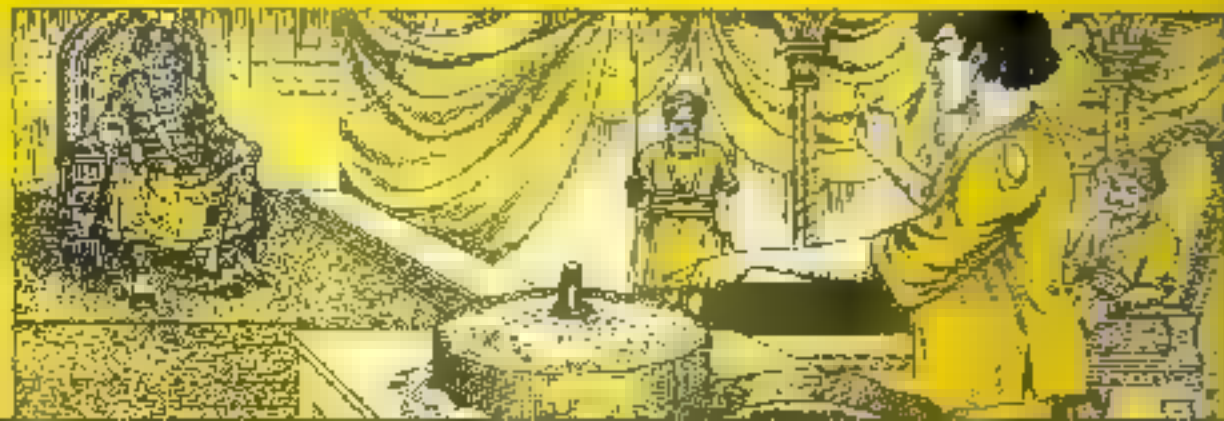
मुलाने सांगतल्यावरून जाते व गड मागविण्यात आले. ब्राह्मणाच्या मुलाने मूठभर गड पाह्यात घातले व धळू लागला. म्हणाला—“महाराज! हे पहा, जात्याची फिरणारी तळी आकाश आहे. सालची व फिरणारी तळी जमीन म्हणजे पृथ्वी आहे. घात घातलेले गड, म्हणजे पृथ्वीवरचे प्राणी.

जात्यात गड पाह्यात घातले व गड पाच बोटे म्हणजे यमदूत, जात्याचा खंडा म्हणजे यम. ते पापी माणसाला असा तऱ्हेने कष्ट देतात. म्हणजे नरकवास हा असा असतो. पण काही दाणे जसेच्या तसे आहेत. हे यमाच्या कशाट्यांतून वाचलेले प्राणी आहेत. ते स्वर्गसुख भोगत आहेत.”

राजाला फार आनंद त्याने विचारले—“मोठा ज्ञानी दिसतोस की रे! बोल, कोणाचा मुलगा आहेस तू?”

“महाराज, आपल्या वाड्यात पुराण प्रवचनाला पुराणिक बुवा येतात ना? त्यांचा मुलगा मी.” ब्राह्मणाचा मुलगा म्हणाला.

“तू तर आपल्या बापांसाठी मोठा विद्वान व ज्ञानी दिसतोस की रे!” असे म्हणत राजाने त्याला एक काश्मीरी शाल बक्षिस देऊन त्याचा सत्कार केला. त्या दिवसापासून तो मुलगा एक हुशार नागरिक म्हणून गणला जाऊ लागला.

दोघे मित्र

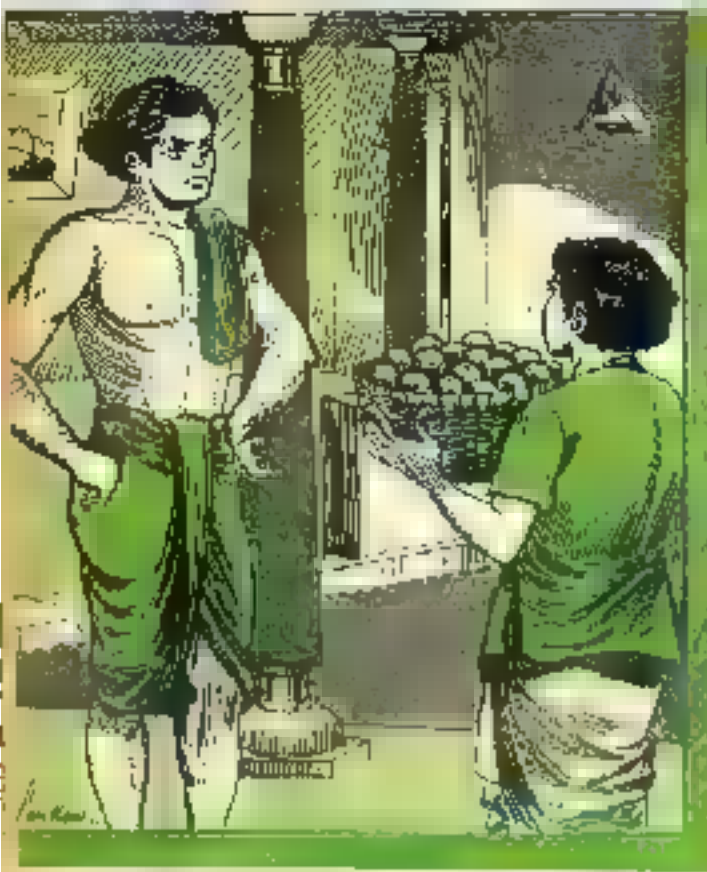
हंभूर संस्थानात रामू व सोमू नावाचे दोन शेतकरी रहात असत. दोघांची घरे शेजारी शेजारीच होती. दोघांची परस्परांशी फार मैत्री होती, जणूकाही सख्खे भाऊच.

रामूने आपल्या घराच्या परसात एक बाग केली. सोमूने भाजीपाला लावला. दोघे शेतकीच्या कामात हुशार होते. दोघांनी पुष्कळ पैसे नावलीकिक मिळविला.

एकदां सोमू आपल्या मुलीला बेटव्यासाठी तिच्या मासरी निघाला तेव्हा रामूला पण बरोबर बोलावून घेऊन गेला. दोघे तेथे दोन दिवस राहाले. वाटेत एका गावी आठवड्याचा बाजार लागला होता. दोघांनी थोडे फार सामान विकत घेतले. एक चापी फळझाडे विकायला ठेवली होती. त्यांत लिंबाची दोन झाडे होती. रामूने एक झाड विकत घेतले. दुसरे झाड सोमूने

विकत घेतले. सोमूने दुसरे झाड विकत घेतले ती गोष्ट रामूला आवडली नाही. कारण दोघांचे असे ठरले होते की रामूने फळझाडे लावायची व सोमूने भाजीपाला. दोघांची परस्परांशी स्पर्धा वाढायला कारण उरणार नाही, हा हेतु होता. परंतु सोमूने रामूसारखेच लिंबाचे झाड विकत घेतले. रामूला ती गोष्ट आवडली नव्हती तरी उबड तो काहीच बोलला नाही. दोघे परस्परांशी जणूकाही विशेष काही प्रसंगे नाही अशातऱ्हेने परस्परांशी गप्पा मारीत आपल्या गावी परतले.

काही वर्षे लोटली. रामू लिंबाच्या झाडाची गोष्ट पार विसरून गेला. रामूने जे झाड लावले होते त्याला फुले पुष्कळ येत, फळे मुळीच येत नसत. म्हणून त्याला वाटले आपल्या झाडाला फळे लागत नाहीत तर सोमूच्या झाडाला तरी काय लागणार?

पण एकदा सोमूच्या मुलाने टोपलीवर लिंबे आणून रामूच्या घरी दिली आणि म्हणाला—
"बाबांनी ही देऊन घ्यायला सांगितले."

"अरे कुठली रे ही लिंबं एवढी?"
रामूने त्याला विचारले.

"का, आमच्या भाडाची!" सोमूचा मुलगा म्हणाला.

रामूला ते ऐकून सोमूचा हेवा वाटू लागला. त्याने आपल्या भाडाच्या चारी बाजूला खोल खणून खत घातले. दोन दिवसांनी झाड पार वाळून गेले.

रामूच्या मनात डोंब उभा राहला. सोमूचे सर्वस्व नष्ट करण्याचे त्याने मनाशी

ठरविले. परंतु ते कसे करावचे हे त्याला कळना. कारण त्याला कारण आपण आहो हे कोणाला कळता कामा नये.

तबकरच रामूला तशी संधी मिळाली. एकदा राजकन्या भाजारी पडली. तिच्या भाजाराचे निदान होऊ शकले नाही. वंधांनी पुष्कळ औषध पाणी केले. रामूचा मामा राजाच्या पवरी नोकरीला होता. म्हणून तो एकदा आपल्या मामाच्या बरोबर दरबारात गेला. राजासा अभिवादन करून म्हणाला—
"महाराज, राजकन्येचा भाजार बरा व्हायला एक औषध सांगतो. आपल्याला हरकत नसेल तर प्रयोग करून पहावा."

राजाने होकार दिला.

"माझ्या शेजारी सोमू नावाचा एक बोलकरी राहतो. त्याच्या बागेत लिंबाचे एक विचित्र झाड आहे. त्या भाडाची फळे मोठी आहेत. त्यात रक्तवर्धक घातूदेखील आहे. त्या भाडाच्या मुळांचा रस काढून तो राजकन्येला पावल्यास नक्कीच भाजार बरा होईल." रामू म्हणाला.

"अरे लिंबाच्या रसात रक्तवर्धक घातू कोटून कसणार? मी स्वतः त्याची परीक्षा करून पाहून दाखिवाय ते मला पटणार नाही राजा म्हणाला."

रामू लगेच सोमूच्या घरी गेला. त्याच्याकडून एक लिंबू मागून घेऊन आला आणि एक चाकू घेऊन राजाच्या दरबारात आला. ते फळ पाहून चकित होऊन राजा म्हणाला—
"हे फळ विचित्र दिसते मुवा!"

"याचा रस तर गहा." असे म्हणत रामूने चाकू घेऊन ते लिंबू कापले. त्या लिंबानून रस्तासारखा तांबडा रस बाहेर आला. रामू म्हणाला ■■■■■ अरे वाटले त्याने आपल्या लिंबायांना सोमूच्या घरी जाऊन त्याच्या परसातले लिंबाचे भाड उघटून ■■■■■ सांगितले. सोमूने अनेक प्रकारे विनवण्या केल्या तरी त्याची

पर्वा ■■■ करता राजाचे शिपाई ते भाड उघटून घेऊन गेले. लिंबाच्या भाडाची मुळे काढून राजाने त्याचा रस काढविला व तो राजकन्येला प्यायला दिला. परंतु तिचा भाजार कमी झाला नाही.

रामूला तरी ती चांगली बरी होईल असे कोठे वाटले होते. त्याचा हेतु घुसराच होता. तो ■■■ साला, सोमूचे लिंबाचे भाड समूळ नष्ट झाले. त्याच्या मनाचे समाधान व्हायला तेवढे पुरे होते. राजाने त्याला विचारले—
"काय रे तुझे ■■■ औषध पण निकपयोगी झाले." तेव्हा तो उडवा-उडवीचे उत्तर देत म्हणाला—
"महाराज !

औषधाला एका आठवड्याने नक्कीच गुण पडेल." पण एक आठवडा होऊन गेला तरी गुण पडला नाही, उलट आजार वाढला. राजाने रागाने रामूला कैद करवून तुसंगात टाकले.

सोमूला, रामूने हे सर्व कां केले असावे, हे कळायला वेळ लागला नाही. रामूने अविवाराने जी गोष्ट केली होती त्याचा परिणाम काय होईल याची त्याला कल्पना नव्हती. विचार केल्यावर सोमूला रामूची कीब आली. सोमूच्या बापाला औषधी वनस्पतींची चांगली माहिती होती. त्याने एका साधूकडून वैद्यकशास्त्राचा

अभ्यास केला होता. त्या साधूकडून राजकन्येचा इलाज करवून तिला वाचविला आले तर रामूवरचा राजाचा कोप दूर करून त्याला सोडविला येणे शक्य आहे. असा विचार करून सोमू त्या साधूच्या शोधार्थ निघाला. त्याला भेटून, राजकुमारीच्या आजाराची सर्व लक्षणे सांगून व त्याची कृपा संपादन करून घेऊन सोमू, त्या साधूने दिलेले औषध घेऊन आला आणि ते औषध राजकन्येला दिले. ते औषध घेतल्यावर राजकन्या चांगली बरी झाली. राजाला परमानंद झाला. तो सोमूला म्हणाला—"हू मूलीला वाचविले

जाहेस. या ऋणातून उतराई होणे कठीण. तरी तुला कस हवे ते मागून घे!"

"महाराज! राजकन्या आजारातून बऱ्या झाल्या, त्याला मी मात्र झालो. ही सर्व त्या साधूची कृपा आहे. यातां आपण मागायलाच आज्ञा केलीस म्हणून मागतो. रामूला तुसंगातून सोडून द्यावे. त्याने शोधबुद्धीने राजकुमारीच्या विरुद्ध काही केले नाही. मी क्षम्य घेऊन ही गोष्ट सांगित आहे." सोमू म्हणाला.

राजाने रामूला तुसंगातून मुक्त केले. सोमूने राजाजवळ तुसंगातून सोडण्यासाठी विनंती केली होती व म्हणून तुटका मिळाली. हे जेव्हा रामूला कळले तेव्हा त्याला खूबीबद्दल फार पश्चात्ताप वाटला. तो सोमूला भेटला आणि ओक्ताबोकवी रद्द लागला. तेव्हा सोमू त्याला म्हणाला—"साले गेले होऊन गेले. ते सर्व जाठवून मनाला दुःखी करून

वेळ नकोस. वाटेस ते झाले तरी आपण दोघे मित्रच आहो. आपण परस्परांना मदत केली पाहिजे. पण मला हे सांग लिबाचा रस रक्तासारखा लालभडक काय झाला. त्याचे गुपित मला सांग."

"चाकूला मी तांबड्या खवाकुसुमाच्या पाकळ्या प्रत्येकी बहा दहा वेळा घासल्या. पुण्याच्या रसाने मिश्रलेल्या चाकूचे पाते लागताच लिबाचा रस लाल भडक मी ही गोष्ट एका जादुगाराकडून पूर्वी शिकून घेतली होती. आता मला कळले की अशी विद्या शिकून घेतल्याने कधी कधी तिचा उपयोग होतो. परंतु मी उपयोग केला तो मात्र स्वतःच्या बुध्दगाने दुसऱ्याचे नुकसान करण्यासाठी. त्याची फळे पण मला भोगावी लागली.

त्यानंतर रामू व सोमूची मैत्री पहिल्यासारखीच दाट झाली व ते परस्परांना मदत करू लागले.

आणखी एक जाड पाय

एका गावी एक जमिनदार रहात असे. त्याच्या घरी सव्ण होते. त्याने शिंप्याला बोलावून लक्षासाठी जखर असलेले कपडे शिंप्याला टाकले. शिंप्याने कपडे शिंपून आपले व सर्व लोक कपडे अंगात घालून पाहु लागले. तो शिंपी खाली बसला. तो एक घास घोकून खाली बसला व दुसरा पाय सरळ पुढे पसरून ठेवला. त्याला हत्तीरोग होला.

जमिनदाराने चकित होऊन त्याचा विचारले—“काय रे, तुला हा पाय काय आड काय?” जिगी म्हणाला—“जमिनदार साहेब! याच्यातून मोठा पाय आत आहे.”

जमिनदाराला पण हत्तीरोग होला. त्याला वाटले की शिंप्याने कदाचित काहीतरी पाहुन तसे म्हटले असेल. म्हणून त्याने तो म्हणाला—“याच्यातून जाड पाय काय नाही. संभर हव्याची पंज. राखण.”

शिंपी म्हणाला—“काय आहे मी पंजेला. दुसरा पाय पहा.” असे म्हणून त्याने अंगाच्याची घोकून ठेवलेला दाखविला. तो पाय खूपच मोठा होता.

जमिनदाराने मुकाट्याने संभर घडये काढून दिले.

मासळी चोर

कोकणाच्या एका वस्तीत शिवू व पाक नावाचे नवरात्रापासून रहात असत. शिवू संकरासारखा मोठा मांव होता. आणि पाक पाचवीमारकी मुगूहिची होती. संसाराचे गाडे आपल्या हजारीने ती पुढे वकलून नेत होती. शिवू मासे धरायला समुद्राला दूर जात असे. शिवू जे मासे धरून आणी ते विकून पाक घराला सर्व खर्च भागवून घेई.

एकदा शिवूला मासळीची रसदार भाजी करून खावीसे वाटले. त्याने जेवढे मासे आणले होते तेवढे त्याने बायकोला नेऊन दिले आणि म्हणाला—“आज मासे विकायला बाजारात नेऊ नकोस. आज माझा मसाले घालून छान भाजी कर.”

“बरे तर, जाऊन हे मासे छान घेऊन आणा, वाढ जाईपर्यंत.” पाक नवऱ्याला म्हणाली.

शिवूला आनंद वाटला, तो सर्व मासे तळवावर घुण्यासाठी घेऊन गेला. तेथे त्याला रघू भेटला. त्याने विचारले—“अरे, शिवू दादा! हे काय करता?”

“कारभारणीने हे मासे घेऊन भाजवला पाठवले आहे मला. वास घेतो आहे ना. आज माझा मसालेदार भाजी होणार आहे.” शिवू म्हणाला.

“अरे कुठचा! घुतल्याने का मासळीचा वास जातो? पहा हे, माझ्याकडे सुके चार मासे आहेत. मू आपल्याजवळची मासळी घेऊन पाहिजे तर हे घेऊन जा आणि छान भाजी करून खा.” रघू म्हणाला.

रघूने आपल्याजवळचे सुके मासे घेऊन शिवूजवळची मासळी घेतली आणि तेथून पाय काढला. खरी गोष्ट अशी होती की त्याच शिवशी एक मजकूर त्या गावी व्यापारासाठी आला होता. त्यातले सुके

मासे रघूने शोकून आणले होते. चोरीचा माल गेला तर आपण पकडले जाऊ, म्हणून त्याने भोळ्या भावक्या शिबूच्या गळ्यात सुके मासे बांधले व त्याच्याजवळची ताजी मासळी घेऊन पळून गेला होता. रघू ती सुकी मासळी घेऊन जाऊन बायकोला देत म्हणाला—“वाता लवकर भाजी होऊ दे, भूक लागली आहे.”

“अरे, ही तर सुकी मासळी आहे. आपली ताजी मासळी कोठे गेली?” पारून विचारले. शिबूने वळलेली गोष्ट जखीच्या तशी सांगितली.

आपल्या मूढ्याच्या भोळ्या स्वभावाची पारून माहिती होतीच. तिला वाईट वाटले. ती म्हणाली—“हा, एक भाजीसाठी घरात ठेवते बाकी विकून बाजारात.”

शिबूला बाजारात पाठवून पारूनने तो मुका मासा चिरून पाहिला तर पोटालून एक हिरा निघाला.

मासळी घेऊन येणारे व्यापारी हिऱ्याचा व्यापार करीत. चोरांना कळू नये म्हणून त्यांनी मासाच्या पोटात हिरे ठेवले होते. त्यांनी मासे भोजून पाहिले तेव्हा त्यात चार मासे कमी निघाले. त्यांनी राजाकडे किर्पाव केली की चार मासे चोरीला गेले आहेत व प्रत्येकात एकेक हिरा होता.

राजाने शिपायांना पाठवून ज्यांच्याकडे सुकी मासळी मागवेल त्यांना धरून आणायला सांगितले. शिपायांनी शिबूला मासळी बाजारात पकडले व राजासमोर हजर केले. व्यापाऱ्याने आपली सुकी मासळी बोटखली व म्हणाला—“हीच ती मासळी. पहा, त्याचे पोट चिरून, हिरे सापडतील!”

तिन्ही मासांच्या पोटातून सरोसरच एकेक हिरा निघाला.

“एक मासा बाणखी चोरीला गेला आहे.” व्यापारी म्हणाला.

“हे मासे तूच चोरलेस ना मजबूतून?” राजाने शिबूला विचारले.

“मला नाही माहीत कोणता मजबा. रघूने माझ्याजवळून ताजी मासळी देऊन ही सुकी मासळी मला दिली. मी एक मासा बायकोजवळ भाजी करायला सांगून घरात ठेवला व तीन मासे विकायला बाजारात घेऊन आलो. मला तेथे शिपायांनी धरले.” शिबू म्हणाला. राजाच्या शिपायांनी शिबूच्या घरी जाऊन मासाच्या पोटातून निघालेला हिरा मागून आणला. तेव्हा मासा शिवत असलेला त्यांनी पाहिला.

राजाने रघूला धरून घेऊन पायला शिपायांना पाठविले. शिपायांनी त्याला धरून आणल्यावर राजाने रघूला विचारले—“काय रे तूच ही सुकी मासळी शिबूला दिलीय ना?”

रघू धाब्या धाब्या उत्तरला—“नाही सरकार! मला काही नाही माहीत या सुक्या मासळीविषयी!”

“य मासळीच्या पोटातून हिरे निघाले. शिबूने सांगितले की तुझ्याकडून त्याने हे मासे घेतले होते. मग हे हिरे पण तुझे नाहीत म्हणतोस. तर मग शिबूला देऊन टाकतो.” राजा म्हणाला.

लगेच लोभाला बळी जाऊन रघू म्हणाला—“होय महाराज! मीच ही सुकी मासळी शिबूला दिली होती. त्यातले हिरे बलाच मिळाले पाहिजेत.”

रघूच चोर असल्याचे सिद्ध झाले. योग्य शिक्षा देऊन राजाने हिरे व्यापाऱ्याला दिले. व्यापाऱ्याने रघूला वसित म्हणून एका हिऱ्याची किंमत दिली. पैसे घेऊन शिबू घरी आला व आनंदाने तबरा बायको त्या दिवशी जेवली.

शेरास सव्वा शेर

एका गावी एक श्रीमंत पहेलवान रहात असे. त्या गावी त्याच्याकडून बसताना कोणी दुसरा नव्हता. तो एकदा शंभर रुपये घेऊन शोध्यावर बसून गाव गाव वापल्याकून बसताना कोणी आहे का पाचा शोध काढीत हिंडू लागला. शोध्या गावी जाऊन कोणी पहिलवान आहे का त्याच्या गावात असे तो विचारला.

शेवटी एका गावचे लोक म्हणाले—“होय, आमच्या गावी हनुमान नावाना एक महाबली मोहारा आहे.”

तो श्रीमंत शोध्यावर बसून सरळ त्या मोहाराच्या दुकानाकडे गेला. मोहाराचा पाऊल ती श्रीमंत मनुष्य त्याला म्हणाला—“बिऊट सुजगायला एक निघारा दे रे इकडे !”

मोहाराने बसल्याबसल्याच बिमटमाने एक निघारा उचलून श्रीमंताकडे तो केला. श्रीमंत पहेलवानाने निघाऱ्याने बिऊट सुजगाऊन बिमटा परत देत विचारले—“काय रे माझ्या शोध्याला कसून वेतोत का ?”

“कसून तयार ठेवले आहेत. म्या ना !” असे म्हणत मोहाराने एक कापून श्रीमंत माणसाला दाखविला. त्या श्रीमंत माणसाने तो लगेच तोडून दाखविला व म्हणाला—“हा तुटला, पुढरा दे.” त्याने दुसरा ताल पण तोडला. तिसरा तुटला बघून हनुमान मोहाराच्या हातावर एक रुपया ठेवला. हनुमानने तो लगेच तोडून दाखविला व म्हणाला—“कडे, हा तुटला की. पुढरा द्या.” त्या श्रीमंताने दुसरा रुपया हनुमानने तो देखील तोडला.

“तू आहेत ज्या पहेलवान. ही ने पेली.” असे सांगून श्रीमंताने रुपयाची वेळी हनुमानाला दिली आणि तेथून निघून गेला.

अरबस्तानातील एका लहानग्या गावी गुलबीबी नावाची एक गरीब बाई रहात असे. तिचा नवरा उंटाची राखण करीत असे. गुलबीबी एका श्रीमंत व्यापाऱ्याच्या घरी काम करीत असे. नवरावायकां एका झोपडीत रहात असत. झोपडीला मातोच्या भिती होत्या.

गुलबीबी ज्या व्यापाऱ्याच्या घरी काम करीत असे त्या व्यापाऱ्याची वायको नवऱ्याची नजर धुकवून घरातल्या वस्तू एकेक करून विकून पैसे जमा करून ठेवीत असे. माहिण्याच्या शेवटी गुलबीबीला पगार देऊन ती घरातली जमकी जमकी वस्तू हरवली म्हणून तक्रार करून गुलबीबीच्या पगारासून त्या वस्तूची किंमत कापून घई. गुलबीबी नाइलाजाने पदरात जितका पगार मिळे तेवढा घेऊन घरी येई.

एकदा रात्री मुसळधार पाऊस पडला. पावसामुळे मातोची भिती एका वाझूला पडली म्हणून उजाडल्यावर दोघे भिती बांधाऱ्याला म्हणून तेथे आली. नेन्हा राना भितीत एक चांदीचा तांब्या सांपडला. तांब्याचे तोंड डाग लावून बंद बोललेले होते. आंकिण काढून पाहिले तर तांब्यात मुवर्णमुवा होरया. आता पुढील आवृण्य मुखाने जाईल या आनंदात दोघे होती. गुलबीबीचा नवरा दोन सोन्याची नाणी घेऊन जकरी सामान विकत ध्यायला बाजारात गेला. तो सराफाकडे सोन्याची नाही मोबायला गेला.

त्या गरिबाकडे सोन्याची नाणी पाहून सराफाला त्याचा संशय आला. त्याला वाटले की चोरीचा माल असावा. म्हणून त्याने गुलबीबीच्या नवऱ्याला दुकानावरच बसायला सांगून गावच्या अधिकाऱ्याकडे जाऊन ती वास्तवी दिली.

बायकोला दिली व गुलबीबीच्या नवऱ्याला तंबी देऊन घरी पाठवून दिले.

ही गोष्ट व्यापाऱ्याला विचित्र वाटली. त्याला हे कळेल की त्याच्या बायकोकडे सोन्याची नाणी कोठून आली? त्याने सरी गोष्ट काय आहे त्याची माहिती गुप्तपणे काढून घ्यायचे ठरविले.

गुलबीबीला जेव्हा सवेर उठले तेव्हा तिला व्यापाऱ्याच्या बायकोचा राव आला. रावभर तिला झोप आली नाही. सेवटो तिने व्यापाऱ्याच्या बायकोची मोठ मोहायचे मनाशी ठरविले.

दुसऱ्यादिवशी गुलबीबी व्यापाऱ्याच्या घरी कामाला गेली तेव्हा व्यापाऱ्याच्या बायकोने तिला वीगभर कपडे घुवायला म्हणून दिले. त्यातले धागले चांगले कपडे निवडून ती आपल्या घरी घेऊन आली. ते घालून बुरखा घालून तिला चांदीच्या व्या तांब्यात ती सोन्याची नाणी मिळाली होती तो तांब्या व नाणी घेऊन ती, ज्या सराफाने तिच्या नवऱ्याला पाटलाकडे नेले होते त्याच्याकडे गेली. काळोख पडू लागला होता. गुलबीबी बायको इतकीच उंच व अंभराने लाड होती व तिचेच कपडे घालून गेली होती. म्हणून तो सराफ

फंसला. त्याला सोन्याची नाणी आणणारी बाई, गुलबीबीची मालकीणच बसेल असे वाटले.

गुलबीबी, बरोबर आणतली सोन्याची नाणी सराफाला देत म्हणाली- "माझ्या नवऱ्याने ही सोन्याची नाणी देऊन. चांदीची नाणी, म्हणजे मोड व्यापाऱ्याला तुमच्याकडे मला पाठविले आहे."

सराफाने सोन्याची नाणी मोखून घेतली व हजार चांदीची नाणी मोखून दिली. ती नाणी घेऊन गुलबीबी आपल्या घरी आली. दुसऱ्या दिवशी तो व्यापाऱ्याच्या बायकोचे कपडे त्याच्या घरात ठेवून म्हणाली- "आता मी या घरात कामाला बघार नाही." आणि घरी परत आली.

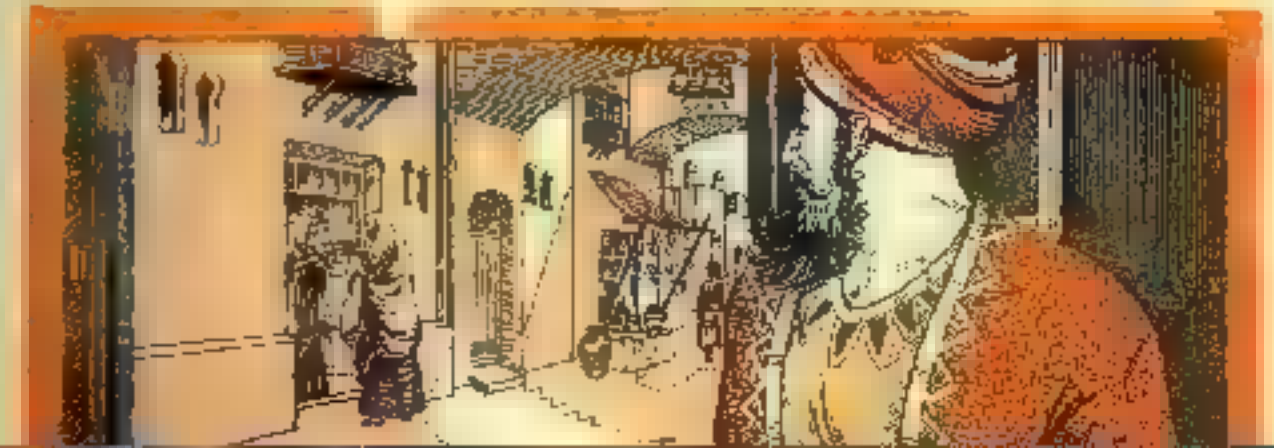
त्याच दिवशी तो सराफ गुलबीबीच्या मालकीणीच्या नवऱ्याला घेतला तेव्हा त्याने त्याला विचारले- "मी सोन्याच्या नाण्याची मोड पाठविली ती बरोबर होणे ना?"

व्यापाऱ्याला तो प्रश्न ऐकून आश्चर्य वाटले. म्हणाला- "सोन्याची नाणी? त्यांची मोड चांदीची नाणी, तुम्ही पाठविली म्हणता? ही काय भानगड आहे?"

"काल संध्याकाळी तुम्ही सोन्याची नाणी देऊन रयांची मोड घेऊन बायला आपल्या मंडळींना पाठविले होते ना? ती नाणी म्हणतो मी." तो सराफ म्हणाला.

व्यापाऱ्याला पहिल्यापासूनच त्याच्या बायकोन संशय होता. तो आता पक्का झाला. आपली मजर बुकवून या बघेने बरेच होणे जमा करून ठेवले होते तर. तो घरी आला. तो रागातच होता. त्याच वेळी त्याची बायको शेजारणीला घरातले काही तरी सामान विकत होती. रागाच्या भरात त्याने बायकोला झोडपून काढले व तिला माहेरी पाठवून दिले.

गुलबीबीला जे धम मिळाले होते ते त्या गरीब नवराबायकोला आयुष्यभर पुरले.

मी कोण ?

एका गावी माधव नावाचा एक गरीब मनुष्य रहात असे. तो केरसुण्या तयार करून विकत असे. घर बाळवड्यांना केरसुण्यांची मोठ्ठी पेऊन तो बाळवड्यांच्या बापायना जाई व केरसुण्या विकून त्याला जे पैसे मिळत त्यावर त्याचा उदरनिर्वाह करे.

पुढे काही दिवसांनी बाळवड्याचा बाजार ज्या गावी जाणे त्या प्रमुख अधिकारी एकाएकी मरण पावला. त्या पदावर सोणाता नेमाचे जे पोलीस गवायती जहानधीर मजळी आपसात भांडू लागली. त्यांचे ते बाळव पाहून राजाने कोनवालांना बोलाविले व म्हणाला—“अमुक दिवशी नगराचे फाटक टुप्पट्यांनंतर जो प्रवेश करील त्याला या गावाचा मुख्य अधिकारी नेमावे.”

त्या दिवशी माधवच सर्वात प्रथम नगराच्या दाराने आत आला. म्हणून त्याला मुख्य अधिकारी म्हणून नेमण्यात आले. त्याला राहण्यासाठी एक बाटा, हिवायला पालथी आणि सुट्टवान बत्ते देण्यात आली.

त्या दिवशी संध्याकाळीच माधवचा बायकोने नकऱ्याची काट पाडिली. परंतु जिचा नकऱ्या गावचा मुख्य अधिकारी नेमला गेला अकस्मातच तिचा कळले तेही आनंदाने धावत पळतच पावात आली. बाईकच तिचा तिचा नवरस भेटला. ती पालथीत बसून बसली होती. तिने पाथली धावली. विचारले—“कोण ? तुम्हीच का ?”

“होय मीच ! पण हू भला ओळखलेस हे कोणाचा सांगू नकोस ? अजूनपर्यंत मी कोण आहे. मला मलाच कळले नाही.” माधव बायकोला म्हणाला.

कांट्याने कांटा

एका गावी एक भीमंत गृहस्थ रहात असे.

त्याच्या पदरी नोकरीसाठी लोक दूर दुरून येत. पण ते फार दिवस टिकत नसत. तो भीमंत मनुष्य फार दिवस नोकरीवर ठेवीत नसे.

एकदा त्या भीमंताकडे दोनचष नोकरीसाठी आले. त्याने दोघांना एकेक टोपली दिली. म्हणाला—“तुम्ही दोघे वागेतल्या विहिरीवर जा. टोपलीभर पाणी पेऊन या. संध्याकाळपर्यंत काम केलेत तर एक एक हाथा मजूरी मिळेल.”

दोघांनी चकित होऊन परस्परांकडे पाहिले. या कामात काहीतरी गुपित असेल असे समजून दोघे विहिरीवर गेले. बाईत त्यांपैकी जो मोठा होता तो बाकट्याला म्हणाला—“मला वाटते, या गृहस्थाचे डोके फिरले बसाने. नाहीतर टोपलीत पाणी भरून वागायला सांगण्याचा काय अर्थ ?”

बाकटा मनुष्य म्हणाला—“ही लहानशी गोष्ट माहीत नसेल का त्यांना ?”

दोघांनी पाणी भरभरून टोपलीत भोतायला घुरवात केळी. टोपलीतून सधं पाणी गळून जात होते. मोठा मनुष्य पोह्याने पाणी ओटीत होता. त्याने चार पांच पोहरे भोवले. शेवटी कंटाळून गेला आणि म्हणाला—“हे काय काम झाले ? त्याचे डोके फिरले असेल, पण आपले नाही फिरले बुवा ! तुम्हे पण फिरलेले विसले बाहे. म्हणून तुला या निरर्थक कामात कंटाळा येत नसेल. तुला पाहिजे तर करीत रहा.” असे सांगून त्याने पोहरे बाजूला टाकला व एका झाडाखाली जाऊन बसला. परंतु बाकटा पाणी काढीत राहला. संध्याकाळ झाली, तरी पाणी काढीत होता. शेवटी विहिरीतले पाणी संपले आणि विहिरीतला विखल निघू लागला.

सूर्यास्त झाला. धाकट्याने पोहोरा घाली ठेवला व टोपले घेऊन निघाला. टोपली-सह्या चिखलात काहीतरी चमकत असलेले त्याला दिसले. तो एक सोल्याची अंगठी निघाली. त्याने ती अंगठी घेतली व आनंदाने मालकाकडे निघाला. मोठा मनुष्य पण त्याच्या बरोबर गेला.

मालक त्यांना म्हणाला—“मी ही अंगठी काढण्यासाठी तुम्हाला काम सांगितले होते. ही तुमची मजुरी!” असे सांगून मालकाने धाकट्याच्या हातावर एक रुपया ठेवला व मोठ्याला म्हणाला—“मला वाटले होते की तू देखील आला आहेस. पण तू चार सहा पोहोरे पाणी काढून घाल्यावर पोहोरा टाकून देऊन स्वस्थ बसून राहलास.”

“आपण टोपलीत पाणी भरवला सांगितलेत. किती नाकव्या ओतल्या तरी पाणी काय भरणार, असा विचार करून

मी पाणी काढायचे बंद केले.” मोठा मनुष्य मान घाली करून म्हणाला.

“मी टोपली भरण्यासाठी पाणी ओतण्याला सांगितले, असे का वाटले तुला? मी काम सांगितले ते करणे तुझे कर्तव्य होते. मी तुला पुरी मजुरी दिली असती. या जे नुकसान झाले असते किंवा कायदा झाला असता वाटेकरी मी होतो. त्याची काळजी होती. तू ती काळजी करीत बसण्याचे कारण काय? तुला सेवाधर्म याची कल्पना नाही. तू तोकरीवर टोपण्यायोग्य नाहीस.” असे सांगून मालकाने त्याला थोडे पैसे दिले आणि त्याला घरी जायला सांगून धाकट्याला नोकरी. त्याने इमाने इतबारे पुष्कळ दिवस काम केले. मालक त्याच्या कामावर खूप आनंद झाला. पुढे श्रीमंताच्या पत्नी नोकरी करूनच तो आपल्या मालकासारखाच श्रीमंत झाला.

द्रोपदी व कृष्णाच्या बायका अंत-पुरातील इतर स्त्रिया मिळून गम्या बोष्टीत गर्क असता दुसरीकडे सर्व पुरुष मंडळी बोलण्यासाठी बसलेली होती. वेळी किरकेंद्राची मुनी कृष्णाला वल्लभामाला भेटण्यासाठी आले. तेव्हा पांडवांनी व इतर राजांनी उठून त्यांना भादूरपुर्वक नमस्कार केला. सर्वांबरोबर कृष्णदेवीन उभा राहिला आणि त्याने सर्व मुनींचे अभिवादन केले.

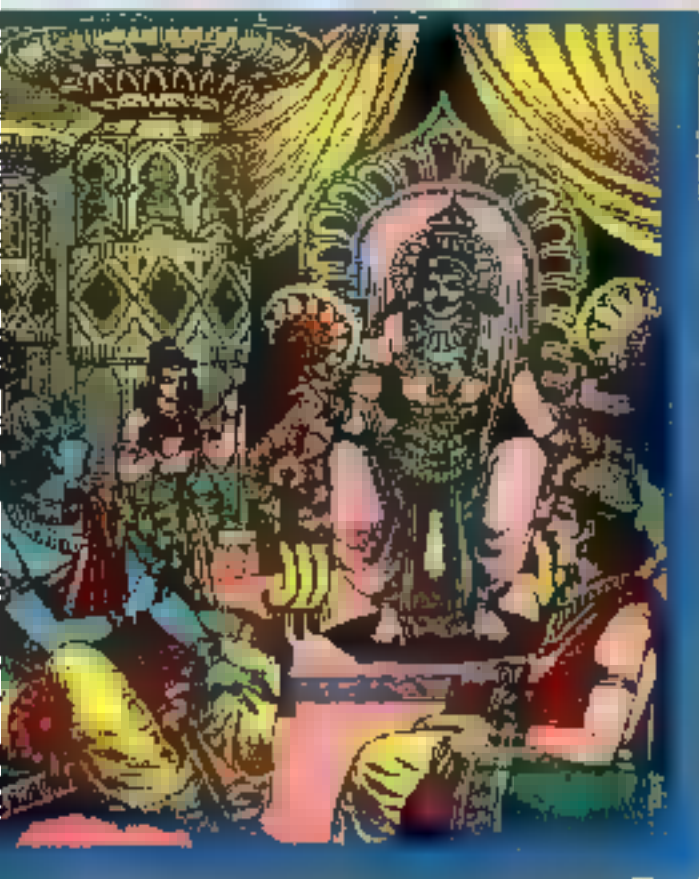
मुनी कृष्णाला म्हणाले—“कृष्ण! काम्ही तत्त्ववेत्ते व ज्ञानी असलो तरी तू अवतारी पुरुष आहेस व तुम्ही सर्वत्र व्याप्त आहे. तिचा प्रभाव आयच्यावर आहेच.”

वसुदेवाने मुनींच्या सल्ल्याप्रमाणे देव-अणानून मुक्त होण्यासाठी करण्याचे ठरविले.

यादवांनी यज्ञासाठी असलेली सर्व सामुग्री एकत्र केली. वसुदेव व त्याच्या अठार पत्नींनी स्नान करून मधीन वस्त्रे परिधान व यज्ञदीक्षा घेतली मुनींच्या मदतीने वसुदेवाने प्रकृति-यज्ञ व विकृति यज्ञ. यज्ञपुरुषाची आराधना करून ऋत्विकांना गार्ह, जमिनी व कन्या दक्षिणा म्हणून दिल्या व त्यांना तृप्त केले.

यज्ञ संपल्यावर त्याने पुन्हा स्नान करून सेवकांना वस्त्रदान केले व सर्व अतिथींना नातेवाइकांना मेजवानी दिली.

एकदा देवकीच्या मनात सहज आले की कृष्ण व बलराम सामान्य पुरुष नसून वैवीशक्ती प्राप्त असलेले महापुरुष आहेत. त्यांनी आपल्या गुरूला गुरू-वशिणा म्हणून भूत गुरुपुत्राळा जिवंत करून आणून दिले. तरमग कंसाने तिच्या ज्या मुलांचा एकेक करून वध केला त्यांना ते जिवंत करून कां आणून देऊ शकणार नाहीत?

तिने आपली ती इच्छा प्रकट केली. कृष्णबलराम दोघानो मातेची इच्छा पूर्ण करण्यासाठी योगमायेचे रूप घेतले. पाताळ लोकात गेले. तेथे बलीचे राज्य

होते. बलीने दोघांचा सर्व प्रकारे सत्कार करून येथ्यांचे कारण विचारले.

तेव्हा कृष्ण म्हणाला-“महागज ! प्राचीन काळी स्वयंभू मनूने जेव्हा मन्वंतर केले तेव्हा मरीचीचे सहा पुत्र ब्रह्मदेव सरस्वतीवर पोहित झाला असल्याचे पाहून हसले. तेव्हा ब्रह्मदेव रागावला. त्याने राक्षस योनीत त्यांचा होईल असा त्यांना शाप दिला. तेव्हा स्मर, उद्गीष, परिष्वंग, पतंग, सुदमू व वृषी नावाचे सहाजण हिरण्यकश्यपूच्या पोटी जन्मले व त्यानंतर मागील देवकीच्या पोटी जन्मले. कंसाने त्यांचा केला. हल्ली ते आपल्या राग्यात वास करीत आहेत. आपण कृपा करून त्यांना पाठविल्यास मी मातेच्या मनाचे समाधान देईन व त्यांना उत्तम लोक देईन.”

बलीने कृष्णाच्या इच्छेप्रमाणे सहा जणांना कृष्णादरोबर पाठविले. आपल्या त्या सहा मुलांना पाहून देवकीच्या मनाचे समाधान झाले व कृष्णाच्या अपूर्व शक्तीचे ती कौतुक करू लागली. कृष्णाच्या कृपेने त्याचे सहा माऊ उर्वर लोकांत निघून गेले. त्यानंतर बराच काळ लोटला. महाभारताचे युद्ध झाले. कौरव आणि पांडव

दोघांच्या बाजूने लक्षावधी लांक हुताहुत झाले व पांडवांचा जय झाला. पांडवांचा मोठा भाऊ युधिष्ठिर याला सिंहासनावर बसवून कृष्ण द्वारकेला परत आला.

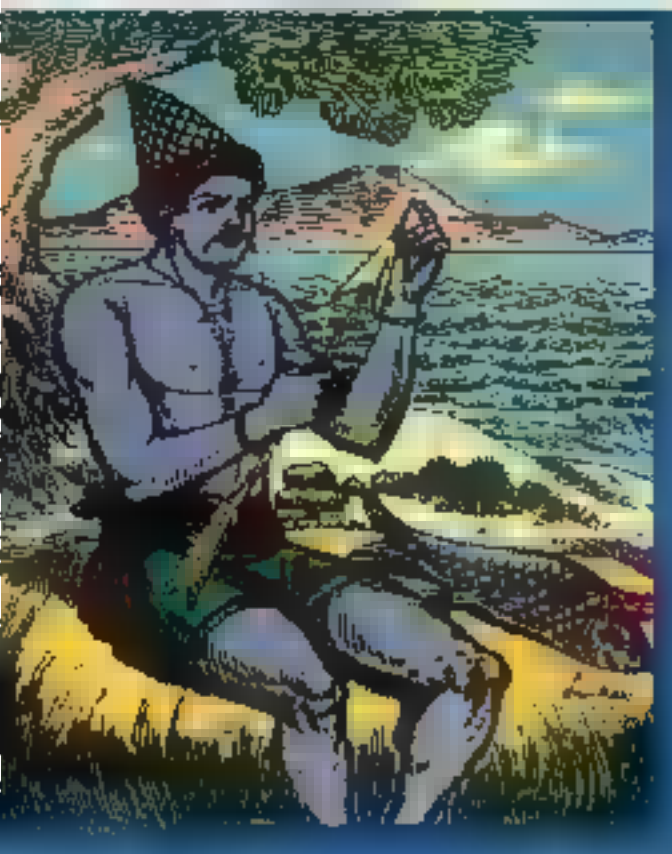
एकदा कृष्णाला भेटण्यासाठी विष्वा-भित्र, असित, कण्व, दूर्वासा, ऋगु, अंगीरस, कश्यप, अत्रि, बसिष्ठ, नारद इत्यादी मुनिभट्टी आली. तेव्हा त्यांची थेट कण्यासाठी काही यादव तरुणांनी कृष्णाचा मुक्ता सांच घाला. मर्धवती स्त्रीचा वेष देऊन मुनींसमोर नम्रपणाचा आव आणून त्यांना विचारले-“मुनिवर्य ! आपण त्रिकालदर्शी ज्ञानी मुनी हो. ही

वाई गरोबर आहे. हिला मुक्ता होईल की मुक्ती आपण कृपा करील ?”

यादव तरुणांच्या त्या उद्दंभपणाचा मुनींना मनस्वी राग आला. त्यांनी त्यांना शाप दिला-“मुर्ख हो ! या वाईच्या पोटी जन्मलेले मुसळ यादव वंशाचा नाश करील.”

तो राग ऐकून यादव तरुण बाबळन पळून गेले. सांवाच्या पोटातून एक लोखंडाचे मुसळ बाहेर आले. ते त्याने आपल्या मित्र-मंडळीस वाळविले. सर्व पश्चात्ताप करू लागले. शेवटी त्यांनी उघडलेनाला घडलेली गोष्ट मागितली.

त्यानंतर मुसळाची गोष्ट ■ मुनींनी दिलेल्या शापाची गोष्ट सर्व यादवांना कळली. सर्व किंकरांमध्य विमूढ होऊन परस्परांकडे पाहू लागले. उपमेनाने यादवांना सांगितले की ■ मुसळाचा बारीक चुरा करून तो समुद्रात फेकून द्या. त्याप्रमाणे यादवांनी केले. परंतु ते चूर्ण समुद्रात बुडले नाही. समुद्राच्या लाटांदरोबर किनाऱ्याच्या वेऊन लागले व जेथे जेथे ते पडले तेथे बोर-सारखे ■ उगवले. मुसळाचा एक लहानसा तुकडा उरला होता तो तक्षान यादवांनी समुद्राच्या पाण्यात टाकला होता. तो तुकडा एक माशाने गिळ्या. तो मासा

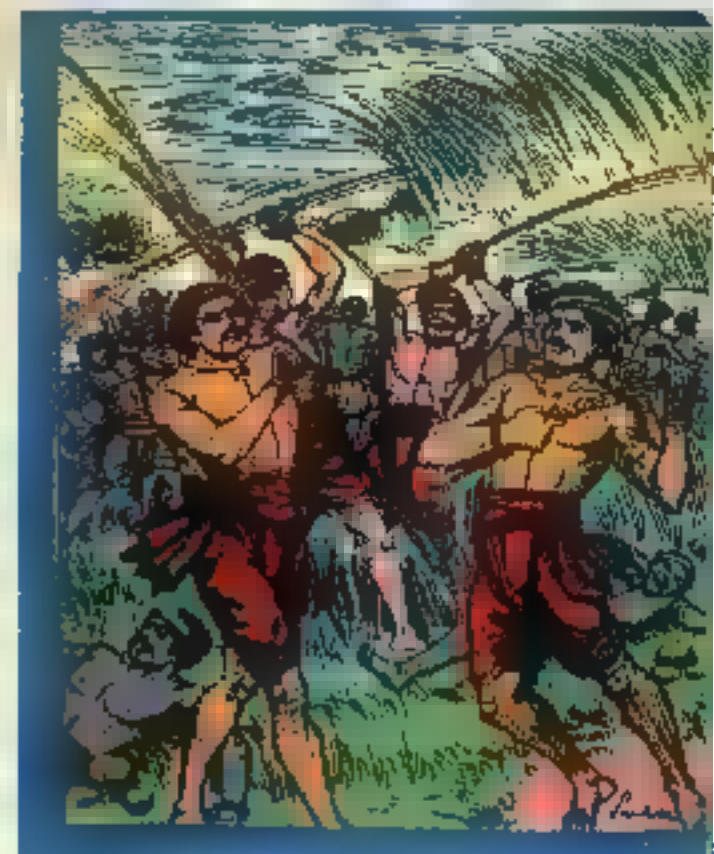
एका कोळघान्या ■ सापडला. त्या कोळघाने तो तुकडा एका शिकान्याला विकला. शिकान्याने त्या तुकड्याची जणी करून एक बाण तयार केला. तोच बाण पुढे यादव ■ नाशाला कारण झाला.

मुनींनी यादवांना ■ दिका त्या दिवसापासून डारकेला मनेक ■ झाले, कित्येक जघटित गोष्टी ■ तेव्हा कुण्याने आपला ■ बोव्यावला ■ सर्व यादवांना हजार राहण्यास विनंती केली. सर्व ■ ससेला हजार झाले तेव्हा कुण म्हणाला-

“डारकेत ■ जघटित गोष्टी वडत आहेत. हा सर्व अपसकुन आहे. मुलांच्या धूर्तपणामुळे मुनींचा कोप झाला ■ त्यांनी सर्व यादवकुळाचा नाश होईल असा शाप पण दिला आहे. म्हणून जातां डारकेत राहणे हिताचे नाही, उलट भोक्थाचे आहे. रायकामुळे ■ वृद्ध माणसे सर्वांना संस-दारी पाठवून देऊ व आपण सर्व सरस्वती नदीच्या काठी प्रभासखेची आऊ. तेथे स्नान करून उपोषण करू व देवांना प्रसन्न करू. ब्राह्मणांना गार्द, सुवर्ण, वस्त्रे, हत्ती, घोडे व बरे शान करू. त्यांच्या हस्ते

शांति करवू. देव, वात्सल्य ■ गार्दची पूजा करून सर्व अरिष्ट टळण्यासाठी देवांची वाराधना करू. तसे केल्यास सर्व अरिष्टे दूर होतील.”

यादव वंशातील सर्व वृद्ध मंडळींनी कुण्याने जे सांगितले ते कबूल केले. बायका मुलांना व ■ मंडळींना पाठवून दिले व बाकी सर्व यादव मंडळी लहान भोठ्या होडक्यांत बसून समुद्रापलीकडे प्रभासखेची गेली. परंतु तेथे त्यांना देवमाघेने धरले. सर्व मद्यपान करून आपसांत भांडू लागले. हळू हळू ■ भांडणाला मुडाचे रूप मिळाले. ■ मुडात ■ हत्ती व घोडे ठार झाले, रथादि वाहने मोडून गेली. नंतर ■ प्रमुखांचे परस्परांची द्वन्द्वयुद्ध सुरू झाले. प्रद्युम्न व काला घोडे वाऊ पण परस्परांची मुडाळा तयार झाले. त्याच प्रमाणे अकूरचे भोजडी, अनिकुटाचे भात्यकीसी, समद्रचे उपपामजित बाण्याची जाणि सुमिवाचे सुरभ यांच्याभो द्वन्द्वयुद्ध झाले. इतर लोकांचे पण परस्परांशी द्वन्द्वयुद्ध झाले. वंशु-मित्र कोणी कोणाला जोळकण नव्हता. सर्वांची मुढी भ्रष्ट झाली होती. वैदधासारखे मित्राला जवू समजून त्यांनी परस्परांचा ■ केला. त्यांनी परस्परांचे घनुष्य ज्ञान तोडले,

तलवार, ■ वगैरे सखांचा संहार केला. समुद्राच्या काठी त्यांना ■ उगडलेले विसले. ■ उपटून त्यानेच त्यांनी परस्परांला मारायला सुरवात केली. कुण्याने त्यांना समजावून सांगण्याचा ■ शांत करण्याचा प्रयत्न केला. पण ■ सर्व रायावले ■ कुण बलरायांना मारायला बाबले. म्हणून कुण बलरायांना राग ■ व त्यांनी समुद्र किनाऱ्यावरचे सवत उपटून त्याने आपल्या नातेवाईकांना मारायला सुरवात केली. ज्ञात-हेने मुनींचा शाप ■ पसरला व त्यात ■ वंशाचा नाश होऊ लागला.

सर्वे यादव ठार झाले. कृष्णाने ते भयंकर धुव पाविले. म्हणाला—“पृथ्वीचा मार कमी झाला.”

बलरामाने समुद्रकाठी योगमवाधी धारण केली व प्राणत्याग केला. कृष्णाला ते सर्व धुव पाहून फार वाईट वाटले. तो मनःविधतीन एका पिपळाच्या झाडाच्या टेकून आपल्या उजव्या पायाच्या आधारे डावा पाय ठेवून बसला असता त्याचा तळपाय दुसून हरणाच्या तोंडासारखा जर तोंडाच्या एका व्याधाळा मासला. त्याने नेम घेऊन एक डाग मारला. त्या डागाला कोळ्याने दिलेला लोखंडाचा चुकडा बसविलेला होता.

व्याध आपला नेम बरोबर बसला या आनंदाने धाकत आला. पण तेव्हा कृष्णाला पाहून त्याला फार वाईट वाटले व तो पदमाताप करू लागला. तो कृष्णाला म्हणाला—“माऊक! माझ्या हातून अज्ञाना-मुळे केवढी चुक झाली? क्षमा करावी.”

कृष्ण त्या व्याधाकडे स्मित करून बघत म्हणाला—“तुला वाईट वाटून घेण्याचे कारण नाही. मी इच्छित्याप्रमाणेच सर्व घडले आहे.” असे व्याधाच्या घनाचे समा-धान करून देऊन कृष्णाने निरोप दिला. इतक्यात कृष्णाचा जोड काढीन त्या रथ येऊन तेथे आला. रथाला उतरून कृष्ण होता तेथे आला. तेव्हा कृष्ण त्याला म्हणाला—“तू डारकेला जा व आपल्या वंशातले सर्व लोक आपसात युद्ध करून भरण पावले असे सांग. बलरामाने समाधी घेतली व मी स्थितीत आहे. तुमच्या पैकी कोणी आता डारकेला राहू नये. माझा मृत्यू झाल्यानंतर सर्व डारका समुद्रात बुडून जाईल. माझे आईवडील व इतर लोक दंडप्रस्थ नवरी अर्जुनाबरोबर राहतील. तुम्ही सर्व आता कोणाची किताब करू नये आणि निर्लिप्त घाने ज्ञानमार्ग अवलंबून रहावे.”

दाहकाने कुण्याला नमस्कार करून त्याला तीनदा प्रदक्षिणा घातली आणि दुःखी मनाने द्वारकेकडे निघाला. तेथे पाँचत्यावर त्याने उग्रसेन ■ वसुदेव यांना नमस्कार केला ■ रक्त यादवांच्या सर्वनाशाचे वृक्ष सांगितले. सर्व शोक करीत यादवांचा संहार झाला होता तेथे आले. वसुदेव, देवकी ■ रोहिणीने कृष्ण बळराम कोठे तरी दिसतील म्हणून पुष्कळ सोध केला. पण आपल्या मुलांचे देह दिसले नाहीत. आपल्या मुलांचा विरह ■ माल्याने दुःखामुळे त्यांनी तत्क्षण देहत्याग केला.

यादवांच्या पत्नींनी आपापल्या पतीची मृत्युवार्ता ऐकून सहगमन केले. बल-रामाच्या पत्नींनी पण सहगमन केले. कृष्णाच्या पत्नींनी पण तसेच केले.

अर्जुनाने प्रभास खेची येऊन आपल्या सर्व बंधूदांपत्यांची मन्त्रयेष्टी केली.

त्यानंतर द्वारकानगरी महापुरामुळे समुद्रात बुडली. द्वारकेचे मंदिर तेवढे समुद्रावर तरंगत असलेले दिसले.

अर्जुनाने उरलेल्या स्त्री पुरुषांना व मुला-बाळांना बरोबर घेतले ■ इंद्रप्रस्थ नगरी आला. त्याने वज्र घाला गादीवर बसविले. त्यानंतर सर्व पांडव द्रौपदीसह हिमालयाच्या बाबेला निघाले.

कृष्णाबरोबर त्याबेटी बह्मदेव, आणि देव, प्रजापती, सिद्ध, विद्या-धर आणि अप्सरा पण हजर होत्या. सर्व विमानात बसून होले, विमानांनी जणू काही माकले गेले होते. विमानातून पुष्पवृष्टी होत होती. कृष्णाने विष्णूचे दिव्य रूप धारण केले व संधीकडे एकदा कृपाकटाक्षाने पाहिले. त्यानंतर सत्व, धर्म, भूमी, श्री आणि कीर्ती यांच्यासह वैकुंठलोकी प्रयाण केले. (संपूर्ण)

अरण्यपुराण

[३३]

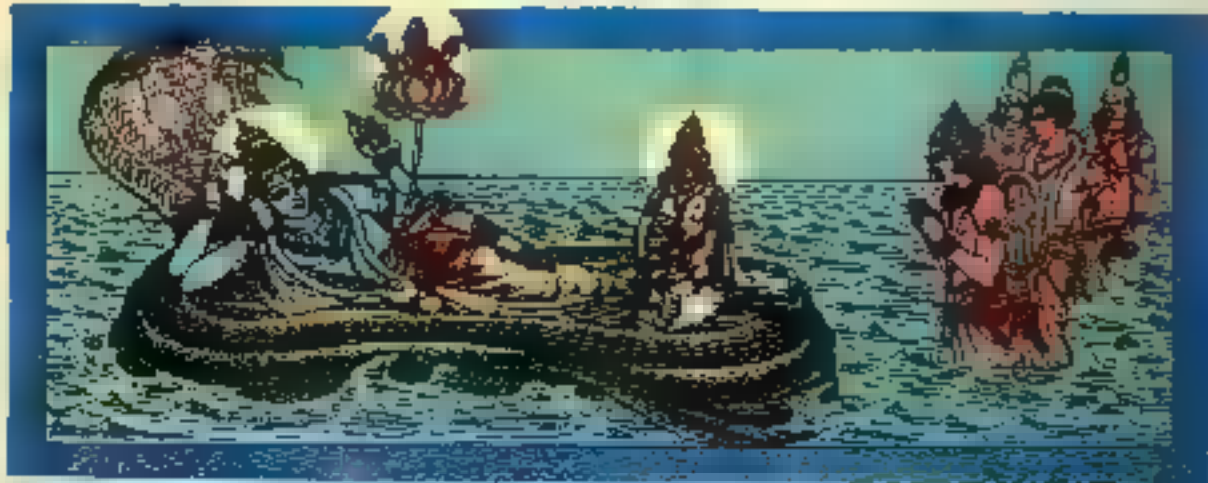
मौवली दिवशी रात्री ■ पुढच्या दिवशी दिवसभर सोपून होता. संध्याकाळी त्याची सोप मोडली. सोप मोडताच त्याचा हात कटपारोवर गेला. लगेच उठून उभा राहला व जणू काही कोणीची तरी इडपुढास ताठ उभा राहला.

त्याला मनात एक तऱ्हेची अस्वस्थता भासत होती. त्याला खूप पळववेसे वाटले. घाबटा मुलगा त्याच्या हातासून त्याची उतरायला तयार नव्हता. मेस्सुवा काही तरी निरर्थक गत होती व मौवलीचे केस विचरीत होती. तेव्हा त्याला त्याच्या 'मोठ्या मावाचा' ओळखीचा आवाज ऐकू आला. मौवलीने लांडग्याच्या माघेत त्याला उत्तर दिले—“मी तुम्हांला बोलावले तेव्हा कोणी आला नाही.”

“तू आपल्या सर्व मित्रमंडळींना गोळा करू नकोस. तुझ्या हिताची गोष्ट मी सांगत आहे.” मेस्सुवा मौवलीला म्हणाली.

“तुला धिण्याचे कारण नाही. तुम्ही दोघे काजीरांगला जायला निघालात तेव्हा माझ्या बाब मित्र मंडळींनी तुम्हांला कळू दिल्याशिवाय जंगलछत्रत जाऊन तुम्हांला वाचविले होते. आई! मला आता गेलं पाहिजे!” मौवली म्हणाला.

मौवली निघाला तेव्हा मेस्सुवा पुढे होऊन त्याला पोटाशी घट्ट आंबळून बसून म्हणाली—“बाळ! परत ये! तू मला माझ्या स्वतःच्या जिवासारखा आहेस. पहा, हा घाबटा मुलगा! त्याला सुद्धा तू निघालेला आवडत नाही.” मौवलीचा कंठ गदगद झाला. म्हणाला—“येईन, अवस्थ परत येईन.” आणि बाहेर येऊन आपल्या

‘मोठ्या भावाना’ म्हणाला—‘मी तुम्हाला सोळाविले तेव्हा तुम्ही जोवे का नाही आलात?’

‘काल रात्रीच आम्ही नवे गावे म्हटले, विसरलास का?’ मोठ्या भावाने विचारले.

‘होय, होय!’ मौवली म्हणाला.

‘तू काय केलेस? भाणसांच्या कळपात शिकत खूप लाऊन पिऊन सोपलास, होय ना?’ मोठ्या भावाने त्याला विचारले.

मौवली काही उत्तर देणार एवढ्यात त्याला एक स्वच्छ पांढरे पातळ नेसून

जात असलेली मुलगी दिसली. मोठा एका बाजूला रुपला. मौवली खूप उंच बाढलेल्या शेतात शिरला.

ती मुलगी भुताला पाहण्यासारखी एकदम मोठ्याने ओरडली. नंतर धीर करून एकेक पाऊल पुढे टाकू लागली. मौवली उंच बाढलेल्या पिकात लपत छपत ती मुलगी दृष्टी होईपर्यंत तिच्याकडे पहात राहला.

तो आपल्या मोठ्या भावाकडे बघून म्हणाला—‘मी मनुष्यांच्या वस्तीत गेलो तर तुम्ही वेगार नाही का माझ्या-बरोबर?’

‘आजपर्यंत आलो नाही तर आता का येऊ?’ मोठा भाऊ म्हणाला. मोठ्या तो वेळाने पुन्हा बोलू लागला—‘काळ्या बावाने म्हणणे करे निघाले तर! मनुष्य मोवली मनुष्यात जाऊनच राहणार! ‘आई’ पण तेच सांगत असे.’

‘एकूणच तेच म्हणाला होता.’ मौवली म्हणाला.

‘महात्मांनी कावासुद्धा तेच म्हणाला होता.’ मोठा भाऊ म्हणाला.

‘तुझे काय म्हणणे आहे?’ मौवलीने मोठ्या भावाला विचारले.

‘एकदा त्यांनी तुला दगड फेकून मारले- तुला लालफुलात (विस्तवात) टकलण्याचा यत्न केला.’ मोठा भाऊ म्हणाला.

‘पण तुझे म्हणणे काय, हे नाही सांगितलेस!’ मौवलीने विचारले.

‘आम्ही तू सांगशील तसे कर. आम्ही सर्व एका आईची लेकरे आहो. पण अंगाला काय उत्तर देणार?’ मोठ्या भावाने उत्तर दिले.

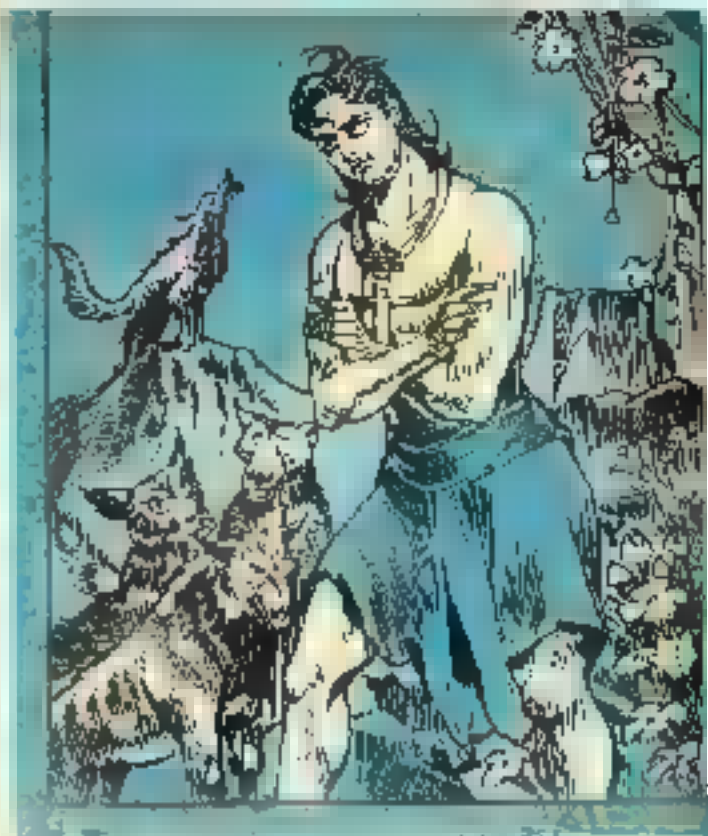
‘तू बरी आठवण करून घेईस. तू सर्वांना डोंगराच्या शेताला जबाब कर. मी आपले मन उचवून एकदा त्यांना काय ते सांगणार आहे.’ मौवली म्हणाला.

‘इतर वेळी मी एकदा ह्याक माकन सर्वांना एकच जयध्वजे भवते. मोसम वजून संपला नाही.’

अधिवर्ती मनुष्य वस्तीत निघाला आहे. सर्वांनी डोंगराच्या शिखरावर जमावे!’ मोठा ओरडला.

मौवली धावत पळत डोंगराच्या शिखरावर पोचला तेव्हा तेथे त्याचे दोघे भाऊ आंबळे अस्वल व कावा हजर होते.

‘तुझ्या मनातली शंका दूर झाली, पिल्ला!’ कावा म्हणाला.

मौवली दुःखावेगाने म्हणाला—‘मी त्या कुत्र्याच्या हाती का गेलो नाही? माझ्या अंगातली शक्ती पार नाहीशी झाली आहे. झोपलो, पण झोप येत नाही, पाण्यात डुबलो तरी अंगातून माका बाहेर येतात. मामी सर्व हार्ड पांसासारखी मऊ झाली आहेत.’

‘अरे या सर्व गण्या कशाळा? त्या दिवशी एक गाला होता—‘मौवलीला भाणसांच्या वस्तीत जाऊ द्या.’ मी सुद्धा म्हणालो होतो. ह्या म्हाताऱ्याचे कोण ऐकतो. काळाबाध पण...काळाबाध कोठे आहे?’ अस्वलाने विचारले.

८७. प्राचीन पनामा नगराचे अवशेष

"मला हे फारपूर्वी पासून माहीत होते, मनुष्य मनुष्यांच्या वस्तीत जाणार." काबा म्हणाला. चौघे आज घाबरून जाऊन मौवली काथ म्हणतो किंवा करतो. कळावे म्हणून रथाच्याकडे पाहू लागले.

अस्वल मौवलीला म्हणाले—"मला डोळ्यांना दिसत नसले तरी माझ्या बुद्धीला सर्व कसे स्पष्ट दिसते आहे. मौवली तू आपला मार्ग सुधार. मनुष्यांच्या समाजात आपली जागा मिळविण्याचा यत्न कर. तुला गरज वाटेस तेव्हा तू हाक मार, सर्व जंगल धावून येईल, तुझा हुकूम मान्य करील."

"स्वतः मला जाबसे वाटत नाही, पण माझे पाप मला ओढत आहेत." मौवली म्हणाला.

"पोळधातला मद्य संपला आहे. सोडून गेलेच पाहिजे." अस्वल म्हणाले.

"एकदा कात टाकली की पुन्हा त्यात कोणी शिरत नाही." काबा म्हणाला.

"पण काळा वाघ काय म्हणतो? बेल देऊन त्याने जवळ केले होते..."

मौवलीचे वाक्य पुरे देखील झाले नव्हते की काळा वाघ झुडपे वाजुला सारीत पुढे आला. रक्ताने माळलेला पंजा उचलून तो दाखवीत म्हणाला—"मला यायला म्हणून उशीर आला. मी दोन वर्षांच्या एका त्रैलाला ठार केले. काळ्या वस्त्राचे प्रेम तुझ्यावर कमी आहे असे वाटून पेऊ नकोस. अस्वल म्हणाले तेच मी म्हणतो."

अस्वलाने प्रेमाने मौवलीला पोटाशी धरले. रथाच्या खांद्यावर मान टाकून मौवली रडू लागली. "कात टाकणे किती कठीण असते!" काबा म्हणाला.

पोटा मधून म्हणाला—"सर्व सारे आपापली तोंडे लपवू लागले आहेत. आपण आपल्या मार्गाला लागू." (संपूर्ण)

प्राचीन पनामा नगर ई. स. १५१९ मध्ये निर्मिले गेले. सुमारे ३०० वर्षांपूर्वी स्पॅनिश नगराचा सत्ता सारला. आज गेट अनास्टियस केपेद्रा या चर्चच्या दगडाबद्दल चिन्ती नेवड्या मिळवता आहेत. नवीन पनामा निर्माण या मोठ्या बदलेल्या नगरापासून महा मैलावर झाला आहे.

/ 80

वांटे

एका गरीब गलकऱ्याला दोन मुलगे होते. लहानपणीच त्यांची आई वारली. पंढरी वारल्या तेव्हा फक्त एक गाय, एक नारळाचे झाड व पाचगयला एक दुर्दैव एवढेच त्या ने उरले होते.

मोठा मुलगा भावल्या गाडीचा हाता धाकटा मोठा भावडा होता म्हणून मोठा भावल्या धाकट्या भावाला म्हणाला- "आपण दोघे मिळून बाबांनी आपल्या तिघांसाठी म्हणून ज सोडले आहे ते आप मात सोडून घेऊ परंतु वांटेताना साणनीही वस्तू नष्ट होऊ देता कामा नये. गाईचे तुकडे करणेच गक्य नाही. नारळाच्या झाडाचे तुकडे केले तर ते जाव मरेल व दुर्दैवने तुकडे केले तर ती निरुपयोगी होईल. म्हणून मी अशी वृत्ती मागतो की बाबांच्या इस्टेटातील एकाही वस्तू नष्ट होणार नाही व त्याचा उपयोग पण

होईल. आपली ही गाय आहे गाईचा पुढला हिस्सा तुला व मागचा माझा. तसेच हे नारळाचे झाड आहे. त्याचा सालचा हिस्सा तुला व बरचा माझा राहून राहली दुकटे दिवसा तुशी व रात्री माझी अशी आपण वाटणी करून घेतली म्हणजे आपल्याला बाबांनी सोडलेल्या वस्तूचा उपयोग होत राहील व त्या वस्तूवर दोघांनी मालकी पण राहील." धाकट्या भावान मोठ्या भावाचे मतकरी म्हणणे कबूल केले.

भाऊ रोज गाईला चरायला नेई व तिचा पुढचा भाग घेऊन स्वच्छ ठेवी मोठा भाऊ गाईचे दूध काढून एकटा पिऊन टाकी. धाकटा भाऊ रोज नारळाच्या झाडाला पाणी घाली मोठा भाऊ नारळ तोडून खाई. धाकट्या भावाला दिवसा दुर्दैवी गरजेचे नसे मोठा भाऊ माव रात्री

काही पाचवून झाडाला पाणी देत असत. दि उन्हात आपवून कालोस पडण्याच्या आत तो झाडून घडी घालून ठेवून देण्याचे काम धाकट्या भावालाच करावे लागे.

मोठा भाऊ अशा तऱ्हेने धाकट्या भावाला फक्तहीत असल्याचे गावातल्या एका बूद्ध गृहस्थाच्या म्हात आल मोठा भाऊ पयत नाही हे पाहून तो एक दिवशी भावाकडे येऊन म्हणाला- "काय रे धाकट! तू रोज गाईला चरायला नेतोस तिला दाना पाणी सर्व घालतोस दूध कितरी देते ती? तू पिली दूध पितोस? तसेच नारळाच्या झाडाचे खत पाणी तूच

करतोस झाडाची काढून पाणी पितोस की नारळच खातोस? आणि रोज दुर्दैव उन्हात वालवतोस मग ऊबदार पांघरूणात छान शीप येत असेल नाही?"

"नाही हो! गाईचा पुढलाच हिस्सा माझा वाट्याचा आहे आणि मागचा हिस्सा दादाचा आहे! तसाच नारळाच्या झाडाचा फक्त सालचा हिस्साच माझा वाट्याचा आहे आणि बरचा हिस्सा दादाचा आहे. दुर्दैव दिवसाच्या वेळी माझी व रात्रीच्या दादाची अशी वाटणी करून घेतली आहे आम्ही दोघांनी तसेच नारळाच्या झाडाचे खत पाणी तूच आपलात!" धाकटा म्हणाला.

“अरे खुलचा! तुम्या दादाने मग तुला फंसविले आहे. मी सांगतो तसे कर. म्हणजे त्याचे डोकें ठिकाणावर येईल आणि त्याला अहल धडेल.” असे सांगून म्हाताऱ्याने काय करायचे ॥ त्याला छान समजावून सांगितले आणि निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी मोठा भाऊ दूध काढायला आला तेव्हां धाकट्याने गाईच्या तोंडाला काटो मारला. तेव्हां मोठ्याने विचारले— “हे काय रे करतो आहेस?”

“गाईचा पुढच्या भाग माझ्या वाट्याचा आहे. मी काय वाटेल ते करीन. तुला काय त्याचे?” धाकटा म्हणाला.

मोठ्या भावाला कळले की कोणीतरी फिलकी फिरविलेली दिसते आहे म्हणून म्हणाला—“गाईला भाऊ नकोस, तुला मी अर्धे दूध देईन.”

थोड्या वेळाने मोठा भाऊ नारळ काढायला जाणाऱ्या चढला. तेव्हां धाकटा भाऊ

कुन्हाड घेऊन जाऊन तोडू लागला. मोठ्या भावाने जेव्हां विचारले की काय रे करतो आहेस, तेव्हां तो म्हणाला—“हा भाग माझ्या वाट्याचा आहे. मी काय वाटेल ते करीन. तू कोण विचारणार?”

“मी अर्धे नारळ तुला देत जाईन!” अशी कवुली निमुटणे मोठ्याने दिली.

रात्री मोठा भाऊ पांघरायला दुर्लई घेऊन निघाला तर ती भिजलेली होती.

“अरे! रडई अशी ओंकी का? पांघरायची कशी?” मोठ्या भावाने विचारले.

“मी दिवसा दुर्लई घेऊन पापळून निजावे म्हटले तर उकटू लागले म्हणून योहे पाणी शिपडले होते.” धाकटा म्हणाला.

“दुर्लई अशी भिजवली तर कागातून जाते! कधी कधी रात्री तू काकळ कधी मी घेईन.” मोठा भाऊ म्हणाला.

त्यानंतर मोठ्याने धाकट्याची फसवणूक करण्याचे सोडून दिले.

सिंहल देशात एक गरीब मनुष्य रहात असे. तो एक वासरू घेऊन बाजारात विकायला निघाला. अचानक एका जागी जंगलाने चोरानी त्याला अडविले व विचारले—“कोटे रे काय आहेस?”

“हे वासरू विकायला घेऊन चाललो आहे, बाजारात” तो म्हणाला.

“अरे, हे वासरू नाही, फोकर आहे! खुळाच दिसतोय की रे!” चोर म्हणाले. “हे फोकर नाही, वासरू आहे! लहान आहे म्हणून तुम्हाला कळले नसेल.” गरीब मनुष्य म्हणाला.

“आमची थड्ठा करतो आहेस का रे? फोकर कसे असते आणि वासरू कसे असते हे आम्हांला माहीत नाही होय वरे तर हे फोकर आम्ही विकत घ्यायला तयार आहो. आम्ही तीन रुपये देऊ.” चोर म्हणाले.

त्या गरीब माणसाने विचार ॥ त्या की ॥ कोणी लबाड बदमाश दिसत आहेत. ते देतील तेवढे पैसे ॥ खुटका करून घ्यावी म्हणून त्याने चार रुपये मागितले व चोरांनी चार रुपये देऊन ॥ वासरू त्याच्याकडून विकत घेतले.

चोर वासरू घेऊन थोडे अंतर चालून गेल्यावर तो गरीब मनुष्य विचार करू लागला की या लबाडांनी मला लुबाडले आहे तर ॥ अहल पडेल असे काही तरी केले पाहिजे. असा विचार करून तो धावत गेला व म्हणाला—“मी एकटा गरीब आहे मला मुद्धा तुमच्या बरोबर राहू देता का? तुम्ही सांगाल ते काम मी करीत राहीन.”

चोरांनी होकार दिल्यावर तो त्यांच्या बरोबर राहून ते सांगतील ते काम करू लागला. काही दिवसांनी तो गरीब मनुष्य

वाजारातून एक मखमलीची टोपी विकत घेऊन ती घालून आला. त्याची ती टोपी पाहून चोर मोठ्याने हसू लागले.

"तुम्ही माझी टोपी पाहून हसता आहा. पण या टोपीचा प्रताप कळला की गण बसाले." गरीब मनुष्य चोरांना म्हणाला.

"सांग तर काय काय प्रताप आहे तुझ्या टोपीचा ती!" चोरांनी त्याला विचारले.

"मी ही टोपी घालून कोणाकडे गेली मी मला फुकट जेवायला मिळते आणि घर फुकटाचा आश्वासन मिळते. टोपी असली की चेंनीत मर्ष आयुष्य जाईल." गरीब मनुष्य म्हणाला.

"तुझ्या गप्पा मोठे आणि तुझ्या टोपीचा प्रताप काय आहे तो आम्हांला दाखव. चोर त्याला म्हणाले.

"बला, उद्यान दाखवतो." गरीब मनुष्य म्हणाला. त्यादिवशी रात्री तो गरीब मनुष्य गावातल्या दोन खानावळवाल्यांकडे गेला छ त्यांना पैसे देऊन त्यांनी काय करायचे हे सांगून परत येऊन आणला.

दुसऱ्या दिवशी तो चोरांना घेऊन एका खानावळीत गेला खानावळीचा भातक पुढे येऊन हात जोडून विचारले कायला-" सेवा कर आणली?" आणि त्यांना जेवायला खोशीत घेऊन गेला.

"आम्ही चौघे आहो चार ताटे घेऊन या, स्पेशल घर का? गरीब माणसाने मोठ्या तोंद्यात हुकूम सोडला.

खानावळवाल्याने त्यांना उत्तम जेवण वाळने. त्याऊन पिऊन ते माऊ लागले तेव्हा विनयपूर्वक म्हणाला-" आपण रोज येत रहावे."

तो आदर सत्कार पाहून चोर चकितच झाले. खानावळवाल्यादेखील पैशाशिवाय रोज जेवायला या म्हणतो आहे. या मखमलीच्या टोपीचाच प्रताप असला पाहिजे.

त्या दिवशी संध्याकाळी तो गरीब मनुष्य आपल्या तिघा मित्रांना दुसऱ्या खानावळीत

घेऊन गेला तेथे देखील त्यांचा तसाच आदर सत्कार झाला. खानावळीचा मालक त्यांना निरोप देते बेली म्हणाला-" आपण अगोच कधी कधी कृपा करावी या गरिबावर!"

चोरांना टोपीचा प्रताप किती मोठा आहे. गावहुल थोडी देखील शक्ती उरली नाही ती टोपी गावूची तरी असावी किवा तिच्यात दुसरे काही तरी गुपित असावे, अशी त्यांनी खात्री पटली. चोर त्या गरीब माणसान्या पाठीस लागले की ही टोपी घालावा चिकून दाक. वृ ममाशीत ती किमत घायला आम्ही तयार आहो.

“अहो पण मी ही टोपी विकून टाकली तर माझे पुढे कसे चालेल?” गरीब म्हणाला.

“हे पहा, आमच्या जवळ जे काही आहे ते सर्व आम्ही तुला देतो. तू नेकटी टोपी आहाला दे.” घोर गरिबाला म्हणाले.

जणूकाही त्याच्यावर उपकारच करतो आहे असे दाखवून तो गरीब चोरांना म्हणाला:—“तुम्ही पांगली मरणसे आहा म्हणून मी ही टोपी द्यायला तयार होतो आहे.” असे सांगून चोरांकडून त्यांचे सर्व पैसे काढून घेऊन त्याने त्यांना टोपी दिली आणि काही बोळक्या शिवाय मिळून गेला.

दुसऱ्या दिवशी तिघे चोर आपल्या हातात मळमळीची टोपी घेऊन एका ग्याना वळीत गेले. पोटभर पक्वान्ने झोडली आणि पैसे दिल्याशिवाय जाऊ लागले तेव्हा लाना-वळीचा मालक पैसे मागू लागला. “चकित होऊन विचारू लागले—“पैसे कसले?”

खानावळीच्या मालकाने खूप शिब्या हासडून त्यांच्याकडून सर्व पैसे वसूल केले.

तिघे चोर बाहेर आणि परस्परांची तोंडे पहात विचार करू लागले, असे कां बरे झाले? त्यांना वाटले की टोपी अवळ टेंवून काय उपयोग? कोणी तरी एकाने ती होक्याला घातली पाहिजे, तरच मा टोपीचा प्रगट होईल.

त्या दिवशी रात्री त्यांच्या पैकी एकाने टोपी घातली व खानावळीत गेले. तिघांनी खूप साऊन पिऊन घेतले आणि पैसे दिल्या शिवाय निघाले तेव्हा खाना-वळीच्या मालकाने त्यांच्या जवळ पैसे मागितले पण त्यांच्या पैसांचे ठरले नव्हते. खानावळीच्या मालकाने त्यांना चांगला चोप देऊन बाहेर हाकलून सोडले.

तेव्हा कोठे चोरांना कळले की त्या गरीब माणसाला त्यांनी फसविले होते त्याबद्दल त्याने त्यांना अशा तऱ्हेने फसविले.

पडकें दऊळ

| १५ |

! शिखीमुख व त्याचे अनुयायी आकाशगुहेजवळ पोचले मोठा नाचणाऱ्यात मस्त होते शिखीमुखने एका गोंड माणसाला धरले. पोरी माहिती कळल्यावर शिखीमुख बापाचे काळडे पांघरून पुढे आषा पुजान्याने त्यामा भालघने तिरुडे विजयवैमरीने पित्रप्राप्त नाचाला सोडले. पुढे—)

पडक्या देवळाच्या पुजान्याला प्रथम नकली वाघ असेल असा संशय होता. परंतु तो खरा वाघ निघाला वाघ पुजान्यावर आणि गोंड मरदागवर झडप मारावला घावला. त्याने पांच जणांना पंज्याने मारून जमिनीवर लोळवले तेथे राहणे धोक्याचे आहे हे ओळखून पडक्या देवळाचा पुजारी आकाशगुहेजवळच्या एका छडका-आड पळू लागला. गोंड मरदारपण आकाश

गुहेकडे पळत जात अनुयायांना ओरडून सांगत होता—“भूख हो! पळता काय? आगीतली लाकडे घेऊन वाघाच्या अंगावर धावा.” गोंड लोक त्याप्रमाणे आगीतली लाकडे घेऊन वाघावर लावले. विस्तव पाहून वाघ मागे फिरला. इतक्यात पुजारी ओरडला—“ए नमगिघाडा!”

एकाएकी वाघ वारल्याने जी गडबड उडून गेली होती त्यामुळे आकाशगुहेकडे पुजारी

पळून गेल्याचे शिखीमुखला कळले नाही त्याने गोंडनायकालाच पाहिले व तो त्याच्या पाठीपाठ धावला. शिखीमुखला पुजान्याने पाहिले व आपल्या नोकरीला बोलविले. पुजान्याचा एकून नागगिधाड ओरडून म्हणाला—“मालक! मी येथे आहे. हा पहा, आलो!”

“आपण येथे त्या कामामाठी आलो होतो ते झाले. आता आपण बहापुत्रा नदीच्या खोऱ्यात गेले पाहिजे.” म्हणत पुजारी पळत डोंगर चढू लागला.

तेव्हा नागगिधाड म्हणाला—“पनर मी आवाशात उडलो.”

“या काळोखात उडणे घोव्याचे आहे. तू चटई गुडालून घेतलीस? दोरखंड डोंगराच्या शिखीमुखरच्या मदकान्या बांधलेस? पुजान्याने विचारले.

“आपल्या हुकमांप्रमाणे सर्व ठेवले आहे. मालक! आपण उडत खाली खोऱ्यात जायचे का?” नागगिधाडाने विचारले.

“असला मूर्खपणा करून हात धाप मोडून घेतील. ‘दोरखंडाला मी सहिष्याने खाली ओरडून घालो. तू गुडाललेली चटई उचलून घेऊन माझ्या मागून ये.’ पुजारी म्हणाला.

रोपे डोंगराच्या टोकाला चढून वर पोचले होते तेथे एका मदकान्या दोरखंड बांधलेले होते त्या मदकाबबळ चटईत नागमल्लीच्या गुडालून ठेवले होते. नव्या तोंडात बोलले सोबन वे पट्टीने बांधले होते.

पुजान्याने एकदा माफी करून प्रण्यासाठे नागमल्लीकडे पाहिले. नंतर मदकाबबळ जाऊन दोरखंड घट्ट बांधले आहे की नाही हे पाहून घेतले नंतर उभा असलेल्या नागगिधाडाच्या म्हणाला—“खोऱ्यात उतरून दोरखंड पुरेल का?”

“खोऱ्यापर्यंतच मालक! आपण मंत्र-प्रयोग केल्यात तर बहापुत्र नदीच्या खोऱ्यापलीकडे देखील पोचेल. नागगिधाड म्हणाला.

“मूर्ख! ही काय वटवट चालविनी आहेस? आज रात्री पिऊ नकोस तुला मी बजावून सांगितले होते तरी तू ताडी पिऊन आला आहेस वटवट बंद कर व पाठी मागून गुडाललेली चटई आवावर घेऊन उतरू लाग.” असे मागून पुजारी दोरखंड घेऊन त्याच्या मदतीने डोंगर उतरू लागला.

नागगिधाडाने एकदातदा हातवार करून “ही मजे पुजारी पल्याची आज्ञा आहे!” म्हटले व चटईत गुडालून ठेवल्या त्या मल्लीला सांझावर घेऊन लागला तेव्हा आकाशगृहेकडून आरडाभोरडा ऐकू आला.

नागगिधाडाने भीत भोत एकदा त्या बाजूला पाहिले व पुजान्याला विचारले—“मालक! शिखीमुखचे अनुयायी गोंड नायकावर हल्ला करीत आहेतस दिसते! आपण नको का जयका मद्रतोला?”

“अरे, त्या गोंडनायकाच्या मदतीला जायचे म्हणतोस? नोंद बंद कर व मुकाटवाने माझ्या पाठीमागून ये! त्या

मादवाने मी सांगितल्याप्रमाणे एक काम तरी केले का? त्याला भूतनायकाने दवा दिला मी मंत्रधळाने दोघांना चकविले आणि नागमल्लीला आपल्या ताब्यात बाळग घेतले आता त्या मूर्खाचा या डोंगरावरून कडेकोट खाला तरी मला फिकीर नाही.” पुजारी म्हणाला.

“विचारा गोंडनायक, सांगला होता हो तो! कदाचिन् शिखीमुखच्या हातो त्याचे मरण लिहिले आहे.” नागगिधाडाची वटवट चालू होती तो नागमल्लीसकट चटई उचलून घेऊन दोरखंड घेऊन खाली खोऱ्यात उतरू लागला.

नागविधाडाला शेटले त्याप्रमाणेच
गुहेजवळ शिशीमुख
अनुयायांनी गोंड नायक व त्याच्या टोळीला
घेरले. गडबडीत दोघंतिघं गोंड घायाळ
होऊन पडले. शक्य झाल्यास विशेष
रक्तपात होऊ न देता नागमल्लीला गोंड
लोकांच्या मदतीने सोडवून आणावे, असा
शिशीमुखचा विचार होता. म्हणून तो
गोंड दरडावून म्हणाला-
"आपल्या अनुयायांना हातातली शस्त्रे
खाली टाकायला सांग! फुकट रक्तपात
करण्याची आमची इच्छा नाही. नाग-
मल्लीला सोडवून घेऊन जाण्यासाठी

आम्ही जातो आहो. तुमच्या कंसाळाही
आमच्या काढून घेऊन पोचणार नाही."

नागमल्लीला एकटोला नाही, त्या दुष्ट
पुजाऱ्याला ताव्यांत दिले
परहिते! विक्रमकेसरी गोंड नायकावर
भाला रोखून म्हणाला

नायक धरधर कापत होता
घावरट आवाजात म्हणाला-"यात आमचीच
चूक. आम्ही वेदाच्या मोहाळा बन्दी पडून
नागमल्लीला घेऊन आणले तिच्या बापाकडे
पुष्कळ पैसे आहेत त्याच्याकडून पैसे काढून
घेऊन नागमल्लीला करण्याचा विचार
होता पण शेवटी आम्हीच असे
तोडपणी गडलो."

जाता ज होईल ते तरी
आले का? चंगले दोळे उघडून
पहा! प्रथम मी मीम ती लबाड पुत्राची
कोठे आहे व ती भूतनायक कोठे आहे?
त्यांना तू कोठे लपवून ठेवले आहेस?"
असे दटावून विचारीत शिशीमुख गोंड नायक
उभा तिकडे दोन पावले पुढे गेला

गोंड नायकाचे सर्व अंग भीतीने धरारले.
तो काही बोलणार इतक्यात कुंपणानजीक
भूतनायक रडक्या आवाजात ओरडू
लागला-"बाघाची गोष्ट विसरलात का?

याळक! शत्रा! मला वांचवा! जाणार आहे हा!

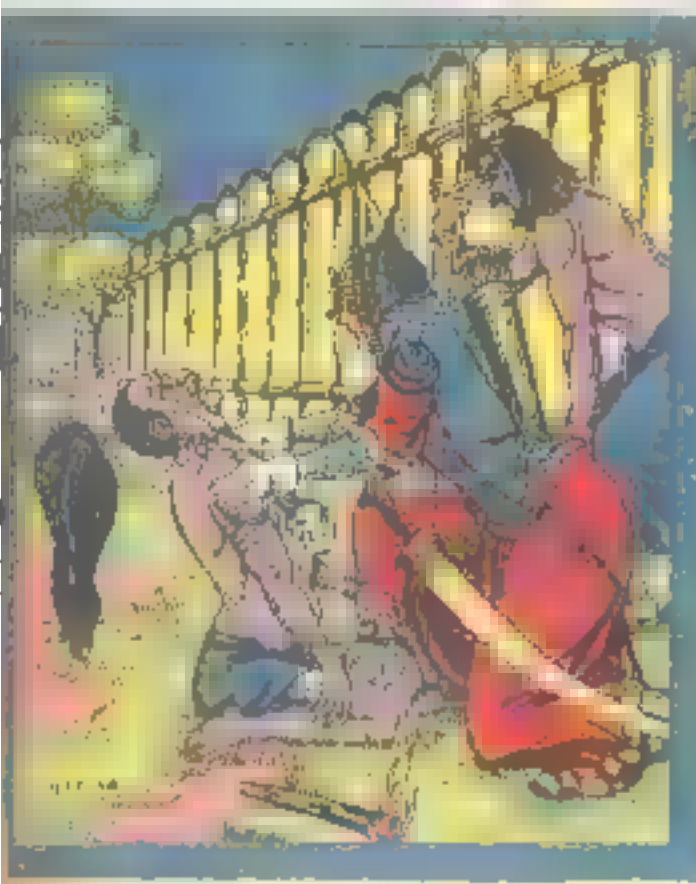
भूतनायकाचा आवाज ऐकून विक्रमकेसरी
दोघा तिघा शत्रूंना बरोबर घेऊन तिकडे
घावला. बाघ कुंपणाला टेकून उभा होता
भूतनायक गुदगुद विस्मृत आनंद
दाखवून त्याला दाखवून स्वतःचा बचाव
करीत होता बाघ लाकूड पाहून थोडा
भयाना एकदम मारण्याची
हिमत होत नव्हती त्याला, दसत्या
कसत्या मुरगुरत होता

"या भूतनायकाच्या उठा बाघापुढे
टाक त्याची आपल्याला गरज

उचला जळती लाकडे आणि बाघाला
पिजण्यात कोडण्यासाठी घेरा." विक्रमकेसरी
म्हणाला

विक्रमकेसरीचा तो हुकूम कानी पडताच
तीतचार शत्रू नेवाटचाजवळ धावला व
जळती लाकडे घेऊन बाघाला पिजण्यात
कोडण्याच्या लागला. भूतनायक
पळून जाऊ नव्हत म्हणून विक्रमकेसरीने दोघा
शत्रूंना त्याच्यावर नजर ठेवण्यास नेमले
होले बाघाने एकदा दरवाजा
फोडली व नंतर कुंपणाला चिकटून ठेवून
जाऊ लागला. तो पिजणाजवळ
एका शत्रूने त्याला अडविले. प्रथम

त्याच्यावर उडो मारण्यास सरसावला. पण भिऊन गुणगुण पिजऱ्यात शिरला. लग्न विक्रमकेसरीने पिजऱ्यावर बटून पिजऱ्याचे दार जोरात कले.

विक्रमकेसरी परत आला तेव्हा भूत भ्रमणासारखा आपले केस उपटून ओरडत काही तरी बडबड करित होता. विक्रमकेसरीने पाहरेकऱ्याला बोलावून विचारले—'कायरे बडबड करतो आहे तो? याने पळण्याचा प्रयत्न तर नाही ना केला?'

"मालक! याला वेड लागल्यासारखे दिसते आहे. मी, 'पुजारी कोठे आहे रे?'

असे त्याला विचारले. तेव्हा त्याने लक्ष ठेवून कोठे तरी तो बडबड करतला—'तो उचलून गेला! मरणार, नक्कीच मरणार!' असे काही तरी तो बडबडत आहे. तो शवर पाहरेकरी म्हणाला.

विक्रमकेसरीने बाऊन भूतनाथकाना भयन तो दामटला व विचारले—'बाल, ठकलून गेले? कोण मरणार? दागमल्लीला न कोठे नपवून उबल आहेत?'

ता एक भूतनाथक वृष्टकाही स्वप्नावून आला. विक्रमकेसरीकडे एक टक पाहून म्हणाला—'मी नागमल्लीला शोधतील नपवून होते. तेथून मिला पुजारी उचलून घेऊन गेला. मी शिखीमुखाला बघून दिले होते की नागमल्लीला वाचवीत तो आता नाही तो आता तेथे नाही शिखीमुख नक्कीच वाघाच्या तोंडी देणार.' भूतनाथक रडकुंडीला येऊन बोलत होता.

भूतनाथक ते एकूण पुजऱ्याने नागमल्लीला भाणखी कोठे तरी नपवून ठेवले. असा विक्रमकेसरीला सजथ

आला. आकाशगुहेत तो नक्कीच नाही. तो भूतनाथकाला घेऊन शिखीमुख होता तेथे गेला आणि शिखीमुखाला भूतनाथकाकडून त्याला जे कळले होते ते सांगितले.

गगाच्या मगत माला रोखून शिखीमुख भूतनाथकाला म्हणाला—'ए भूतनाथका! तुझे मरण आता जवळ आहे. देवाचे नाव घे! व तो पुजारी दोषे भागटे आहा! आम्ही त्याला हुकडले. पण तो आम्हांला दिसला नाही. रोव कोठे लपून बसला तो?'

"मालक! प्रभो! तो माझा शत्रू आहे. हो गोष्ट पाहिले तर गोष्ट नाथकाला विचारून घ्या! आपण सांगितले होते तेथेच, त्याच नागमल्लीला आपण ठेवले होते. शालोख पड लागल्यावर त्या हुष्टाला व त्याच्या नाकगाला डोंगराच्या वाजून जाताना मी पाहिले. तिकडेच कोठे तरी." असे भूतनाथक बोलता बोलता गप्प माला.

शिखीमुख भूतनाथकाचे मान धमन त्याला घस्के देत म्हणाला—'बल, दाखव ती जागा! उचल?'

भूतनाथक डोंगर चढ लागला. त्याच्या पाठीमाग शिखीमुख विक्रमकेसरी व शवर

घेऊन पावले. मगालीच्या त्यांना एका मोठ्या दोरखंडाचे एक बटू बांधलेले दिसले. लगेच खाली वाकून शिखीमुखने ते दोरखंड ओढून पाहिले. दोरखंड मजबूत व पिलदार होते. नंतर त्याने दोरखंडाला लावून पाहिल्या व म्हणाला—'दोरखंडाच्या आचारे पुजारी वगैरे खाली खोऱ्यात उतरत आहेत. याने भला तरी शंका उरवेली नाही.'

"तर मग कापून टाक दोरखंड! तो मूर्ख दरीत पडून आपोआप मरेल." गोंड नाथक वेळी तेथे येऊन म्हणाला.

"गोंड नायका! अशी घाई करून चालणार नाही. दोरखंड कापून टाकले तर एकदा पुजारीच नव्हे तर बरोबर नागमल्ली पण मरणार! कारण तिला घेऊन तो चालला आहे." शिखीमुख म्हणाला.

शिखीमुख म्हणाला ते ऐकून काही गोंड लोकांनी आपल्या हातातल्या भगाली दरीत फेकल्या. त्यांच्या दोरखंडाच्या आधारे दरीत उतरणारा पुजारी, तो नागमिधाड व त्याच्या गुडाळलेली नटई सर्व स्पष्ट दिसू लागले.

"शिखी! गोंड आता काय करू या! तो दुष्ट आपल्या सर्वांच्या देवत आपल्या डोळ्यात घुळ फेकून नागमल्लीला उचलून घेऊन चालला आहे." विश्रमवेसरी म्हणाला.

"मी आणखी एका दोरखंडाच्या खाली लाली जानो आणि त्याचा पिच्छा पुरवितो. या दोरखंडाला चार जणांचे

वजन कदाचित पेलणार नाही गोंड नायका! तु लवकर एक दोरखंड आणून दे." शिखीमुख म्हणाला.

गोंड नायकाने त्याप्रमाणे एक दोरखंड दोन तीन मिनिटांत मागवून दिले. शिखीमुखने त्याचे एक टोक खडकाला घट्ट बांधले व दुसरे इरीत सोडले. त्याला धरून तो खाली उतरताना गोंडांना म्हणाला—"तुम्ही भगाली उजेडासाठी खाली फेकत जा. पण दोरीला किंवा ती धरून उतरणारांपैकी कोणाला भगालीला लागत नाही कामा नसे."

गोंड त्या प्रमाण भगाली फेकू लागले. त्यांच्या उजेडाला पुजारी व नागमिधाड होंगच्या पायथ्याला दरीत पोचत असल्याचे शिखीमुखला दिसत होते. शिखीमुख वेगाने मरसर दार खडाच्या मदतीने खाली सरकू लागला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

दोन वैद्य

विक्रमादित्याने सोडला नाही, तो भादोजवळ परत आला आणि आशा-प्रत ठेवून दिशेने मोनपणे चालू लागला. तेव्हा प्रेमात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! मामान्य सनुष्य भूत व पिशाच साच्याशी येची करण्यास बजणार नाही. कोणी तसे माहस दाखविले तर त्याचा जीव समीरसारखा धोब्यात पडल्याशिवाय राहणार नाही. तुला कदाळा येऊ नये म्हणून समीरची गोष्ट मागतो, ऐक!" असे सांगून वेताळ गोष्ट मागू लागला.

फार पूर्वी समीर नावाचा एक वैद्य एका गावी रहात असे. त्या गावी नीदर नावाचा दुसरा एक वैद्य येऊन राहू लागला. दोघांना परस्परां सहकाराने रोग्यांची चिकित्सा करून जो प्राप्ती होईल ती मारली मारवी वाटून घ्यायचे ठरविले.

वेताळाने गोष्टी

त्याला एक पिशाचीण खिडकीतून आत शिरतांना दिसली. नीहारने तिला एक बाण मारला. तो बाण तिच्या डाव्या मांडीला लागला. तेव्हा ती चिडकी वाहून उडी मारून निघून गेली.

त्या राक्षसिणीनेच मानेला चावा पेंजल त्या मृत्पात्रे रक्त शोषून घेतले असावे, मान नीहारला मधाय उरला नाही.

दुसऱ्या दिवशी उजाडल्यावर समोरने बायकोला ज्ञानाना पाहिले. तिच्या मांडी- तिच्या जगड्याला त्याला रक्ताचे डाग दिसले. त्याने बायकोला विचारले- "हे रक्ताचे डाग कसे काय म?"

ती म्हणाली- "मी पहाटे पाणी आणायला नदीवर गम्य होते. कोणीतरी बाण मारला तो मला लागला. विशेष कायले नाही."

समीरने लगेच बायकोच्या जखमेला औषध लावून पट्टी बांधून उवली. नंतर नीहारच्या घरी मृत्पात्रे मृत्पात्रे तथ्यंत काशी काय आहे. या गोष्टीची चवकशी केली. तेव्हा मृत्पात्रा रात्रभर आत झोप लागली असल्याचे नीहारने नांगितले.

समीर आपल्या मित्राला म्हणाला- "अजोकडे गावात काही काही विविध अश्रित घडने आहे. आज पहाटे मांडी

बायको पाण्याला गेली होती तेव्हा तिला कोणीतरी तिच्या मांडीला एक मोठी जखम झाली आहे. मी औषध लावून जालो आहे."

"कोणत्या मांडीला जखम झाली आहे रे?" नीहारने समोरला विचारले "का? डाव्या मांडीला." समीर म्हणाला.

"एक अश्रित असे सत्य तुझ्या हिताचे म्हणून सांगत आहे. तुझी बायको एक पिशाचीण आहे." नीहार म्हणाला. बाण मारणारा कोण होता हे मात्र त्याने सांगितले नाही.

समीरचे बायकोवर अपरंपार प्रेम होते. तिच्याविषयी ते अश्रित सत्य ऐकून त्याला मनस्वी राग आला. तो मोठ्याने ओरडून म्हणाला- "खोटे, सगळे खोटे."

"माझ्या झोपण्यावर तुझा विश्वास अक्षणा नाही. रात्री तू झोपण्याचे सोंग करून तुझी बायको काय करते ते पहात रहा. तुला खरे कायते आपोआप कळेल." नीहार म्हणाला.

नीहार म्हणाला तसा समीर रात्री झोपण्याचे सोंग करून पडून राहला व बायको काय करते हे पाहू लागला.

मध्यरात्रीच्या सुमारास समीरची बायको हलूच उठली आणि एका पिशाचीणीचे रूप घेऊन खिडकीतून उडी मारून नाहीशी झाली. एका तासाभराने ती परत आली आणि तिला पुन्हा स्वतःचे रूप आले. तिचे तोंड रक्ताने माखलेले होते.

'नीहार म्हणाला ते खरे आहे तर,' समीरची खात्री पटली. उजाडल्यावर तो नीहारच्या घरी गेला आणि म्हणाला- "तू म्हणाला होतास ते खरे ठरले. माझी बायको खरोखरच पिशाचीण आहे. आता काय करू, तूच सांग." त्याने रात्री घडलेले सर्व कृत सांगून सत्ता विचारला.

काय असणार? नीहारने हे सर्व सांगितलेच नसते तर मसार सुखाचा माला असता याशिवाय नीहारची व माझी मैत्री झाली तेव्हांपासून माझे नुकसानच झाले. मला जी प्राप्ती होते तिच्यातली अर्धी त्याला फुकटान मिळते. मैत्रीमुळेच बायको पिशाचीण असल्याचे कळले. मैत्री केव्हाच नसती तर बायकोने गुपित मला कळत नसते व हे विघ्न आणत नसते.

म्हणजे समोर नीहारचा द्वेष करू लागला आणि बोटचा घेऊन त्याचा काटाच दूर करण्याचा मनासल्या मनात निश्चय केला तो सरळ गावच्या न्यायाधिशाकडे गेला आणि म्हणाला- "महाप्रभो! नीहार बायकोचा खून करण्यासाठी माझ्या घरात शिरला आहे. त्याचे गुप्त प्रेम तिच्यावर होते त्याने त्याला निगडला आहे." न्यायाधिशाने दोघा तिघां निपायांना समोरखरोबर त्याच्या घरी राखून दिले.

ने समोरच्या घरी पोचले त्याच वेळी नीहार समोरच्या बायकोला ठार करून बाहेर येत होता. निपायांनी त्याला लगेच अटक केली समोरने नीहारवर जो आरोप लावला होता तो खरा ठरला.

नीहार समोरला म्हणाला- "मित्रा! तू माझ्यातून जास्त वस्ताद निघालास! तू आपल्या बायकोच्या हातून स्वतःला सोडवून घेण्यास उपयोग करून घेतलास दुसरी गोष्ट म्हणजे वैद्यकीच्या धंद्यात मित्रभारी सर्व प्राप्ती स्वतःस मिळावी म्हणून माझा काटा अशा तऱ्हेने दूर करतो आहेस होय ना? ठीक आपल्या कुला यश मिळो! असे मागून नीहार मोठ्याने हुमला व पिशाच रूप घेऊन अदृश्य झाला.

येथवर गोष्ट सांगून विचारले- "राजा! समोर व नीहार दोघांनी परस्पराना फसविले. कोणी कोणाला जास्त फसविले. शंकेचे समाधान माहीत असून करून दिले नाहीस, तर कुला त्याचा जो परिणाम होईल तो माहीत आहेच, तुम्या डोक्याची शंभर छकड होऊन तुम्याच बायावर लोळ लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला- "दोघांनी परस्पराना फसविले, परंतु ही फसवणूक निरनिराळ्या प्रकारची होती. स्वतः पिशाच असल्याची गोष्ट नीहारने समोरला सांगितली नाही वैद्यकीच्या धंद्यात दोघे भागीदार होते. धंद्यात नीहारने समोरला फसविले नाही. समोरची बायको एक पिशाचीण आहे ही गोष्ट कदाचित नीहारला चांगली माहीत होती. पण त्याने ती गोष्ट कधी उघड केली नाही. ज्यावेळी वैद्यकीच्या धंद्यात विघ्न असल्याचे त्याला दिसून आले तेव्हा त्याने ती गोष्ट उघड सांगितली. पिशाचीण बायकोला ठार करून त्याच्यावर ज्या मित्राने उपकार केला होत त्या मित्राचा द्रोह समोरने केवळ स्वतःच्या स्वार्थासाठी केला. म्हणून हा मित्रद्रोह अधम्य ठरतो." अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रतापसह अदृश्य झाला व पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

खरा पुतळा

एका राजाकडे एकदा दोन गिऱ्याकार आले. दोघे आपल्या वयास प्रतीत होते. राजाने दोघांची परीक्षा घेण्यासाठी आपल्या मुलीचा पुतळा ~~म्हणजे~~ नव्हेवा करण्यास सांगितले. राजकन्या हातात एक फळाचे ताट घेऊन उभी ~~होती~~ असे पुतळे दोघांनी नमान केले.

दोन्ही पुतळे एकाच मारचे होते. स्वतः राजकुमारीच हातात फळाचे ताट घेऊन उभी आहे असे पाहणाऱ्यांना वाटे. सर्व दरबारी दोन्ही पुतळे पाहून भाष्येचकित होऊन म्हणाले— "ही तर हाणकन्याच तशी दिसते आहे." सोन्याचे ताट हातात आहे व हातातली फळे कशी ताशीच वाटत आहे." दोन्ही पुतळे एकसारचे ~~होते~~ दोघांना डगमेने अक्षिप्त मारचे बोटून जावे, असे सदांचे मत पडले.

परंतु राजा म्हणाला— "आपण दोन्ही पुतळे मखास दुप्टीने ~~होते~~ या." त्याने दोन्ही पुतळे जवळ ~~होते~~ आणून ठेवणारा आणि ~~होते~~ पाळलेल्या पोषटापैकी एकास विजयातून होवले. त्याने एका ~~होते~~ हातातल्या फळावर ~~होते~~ व त्यामधी फळे माण्यासाठी त्याचपावर थोडे ~~होते~~ परंतु इनाम होऊन परत उडून विजयात ~~होते~~ जगला.

राजाने दुसऱ्या पोषटाला होवले ~~होते~~ गिरात होऊन पळवला.

सर्व म्हणाले— "त्याच गिऱ्याकाराची कला अद्वितीय आहे."

"आही" दुसऱ्याची गिऱ्याकला जास्त पोषाफी आहे. मी त्यापास इनाम पाडवे करविले आहे." तथे चकित ~~होते~~ त्याचे कारण विचार आगले.

"पहिल्या पुतळ्यावर पुतळा समजूनच पोषट जाऊन बसले. दुसरा पुतळा पाहून ही स्वतः राजकन्याच आहे असे वाटल्याकडे थोडीपुळे दोघांपैकी एकदेखील तिकडे फिरकला नाही. तुम्ही जवळ जाऊन पहा, दुसऱ्या पुतळ्याच्या ओळखात जी चमक आहे ती पहिल्या पुतळ्याच्या ओळखात नाही. राजाचा तो निर्णय सर्वांना योग्य वाटला.

भाटीचे लग्न

सुवर्णगिरीचा राजा जयचंद्र याला जेदावती नावाची एक मुलगी होती. राजाचे मुलीवर फार प्रेम ~~होते~~ तो तिचे सर्व ~~होते~~ पुरवो. परंतु ~~होते~~ समजूत कमी ~~होती~~.

तिने एक भाटी पाळली होती ती भाटी चव्राचनीला मैथिणीसारखीच वाटे.

जेदावतीच्या सगळे वर्णन एकून तिच्याशी करणाऱ्या हेतूने अनेक राजकुमारांकडे ~~होते~~ निरोप देऊ लागले. त्यांच्यापैकी यदुमपुरीचा युवराज जयंत आपल्या मुलीला ~~होते~~ वर होईल असे जयचंद्राला वाटले. जयंत देखणा व हुशार होता.

जयचंद्राने लग्नाची गोष्ट काढल्यावर तिच्या भाटीचे लग्न आधी ~~होते~~ देण्या-बद्दल मुलीने हट्ट ~~होते~~.

"ज्या काय मोठे ने? त्याला किती वेळ लागतो? तुझे लग्न दगळे तो एका

मिनिटात तुझ्या भाटीचे लग्न लावून देतो." राजा म्हणाला.

ती अर्धवट मुलगी ~~होती~~ धरून बसली व म्हणाली— "माझ्या भाटीचे लग्न पण एका योग्य बोवदाशीच झाले पाहिजे. असा बोवत शोधून आणणाऱ्या राजकुमाराशीच मी लग्न करीन." राजाने अनेक प्रकारे तिची समजूत घालून थुळधा-मारवा ~~होते~~ सोडून देण्यास सांगितले. पण मुलगी ऐकेच ना. म्हणून राजाने मंत्र्याला बोलावून त्याचा सल्ला घेतला.

"राजकन्याला धुप करायला आपण एक नाटक करू या. त्यात आपला हेतू ~~होते~~ होईल. मंत्री म्हणाला."

"ते सर्व तूच कर बाबा! मला तर काही सुचत नाही." राजा म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी मंत्र्याने राजधानीभर दगडी पिटविली आणि त्याच दिवशी

जयंतच्या नावी एका हुताच्या हाती पद्मपुरीला एक निमंत्रण पत्र पाठविले. दवंडी पिठविली. त्यातल्या मजकूर होता— "राजकन्येच्या भाटीला योग्य वर असा बोका घेऊन येणाऱ्या राजकुमाराशी राजकन्या लग्न करण्यास तयार आहे."

दवंडी राजकन्येला ऐकू जाईल अशा तऱ्हेने पिठविण्यात आली. राजकन्या दवंडी ऐकून खूप झाली.

राजधानीतले अनेक तरुण एकेक बोका घेऊन राजवाड्यात आले. मध्याने एकेकाला बोलाविले व म्हणाला—

"राजा! मी एक गोष्ट तुला सांगून मागून ठेवतो, तेवढे लक्षात ठेव म्हणजे झाले. तुला बोका राजकन्येच्या भाटीला योग्य वर आहे की नाही हे स्वतः राजे-सरकार, राणी सरकार व राजकन्या तिघे मिळून ठरविणार आहेत. या तिघांपैकी एकाचे देखील तुला बोका योग्य वर नाही असे सांगितले तर मी डोके उडविण्याची जबाबदारी राज सरकारांनी माझ्यावर दाकली आहे. म्हणून ठीक विचार करून काय ते ठरव."

ते ऐकून एकेक करून सर्व तरुण बोका घेऊन थरी परतले.

अखत्ये राजकन्येची लग्न करण्याची हुबुबी आपल्याला कोटून झाली मावहल ते पदचालाप करू लागले.

आपल्या भाटीला योग्य वर घेऊन येणारा एक देखील तरुण वेत नाही हे पाहून राजकन्येला फार चाईट वाटू लागले. तेव्हा राजा तिला म्हणाला— "मुली! अशी वावकून नकोत. चाई केव्हात का भागते? अज तुझी भाटी म्हणजे सामान्य जातीचे मांजर आहे का? तेव्हा थोडा उशीर झाला तरी तिच्या योग्य वर घ्यावीनेच मिळेल."

एका साठजड्याने जयंत पद्मपुरीहून आला. त्यापूर्वीच मध्यात एक सुंदर बोका आणून त्याला खूप चाय व लोणी लायला घालून जगान्मरण कोणी पांढून ठेवले. त्या बोकाच्या जयंतच्या देऊल त्याला दरोवर घेऊन चलायला मध्याने सांगितले आणि जयंतला व बोकाला घेऊन तो राजवाड्यात आला.

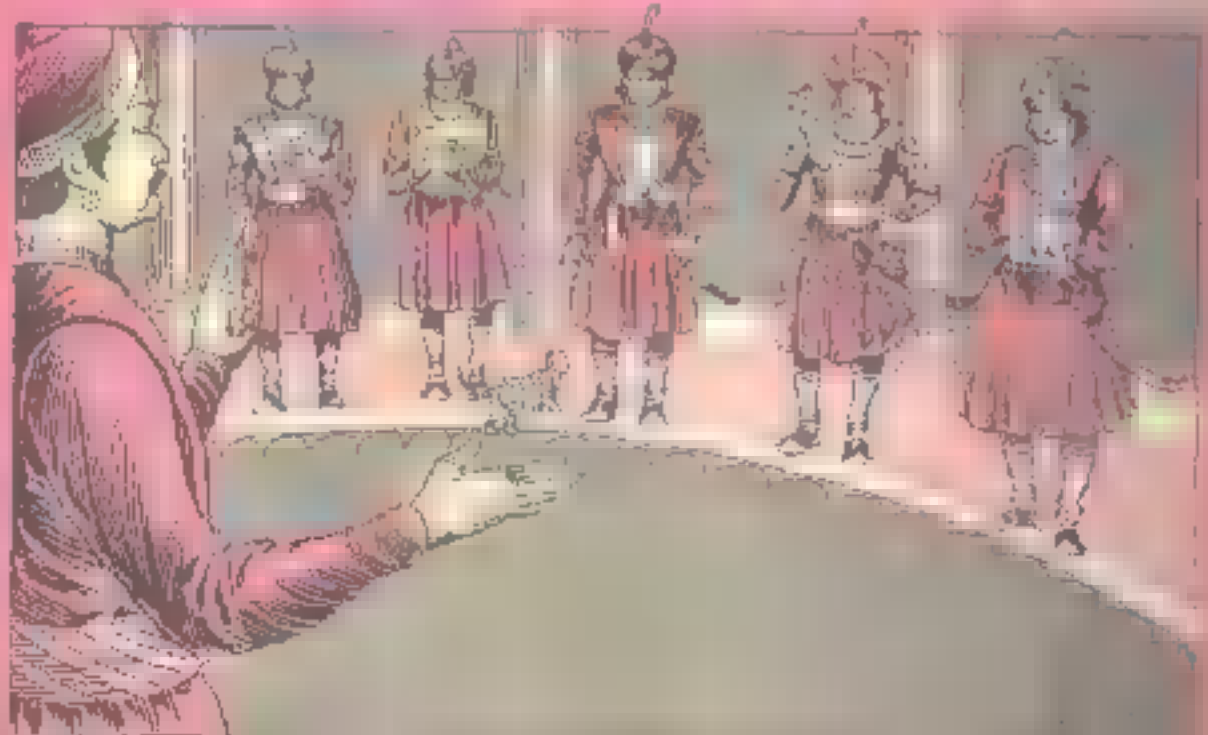
राजकन्येने आपल्या भाटीला बोका-जवळ नेऊन ठेवताच ती बोकाचे अग वाटू लागली. चंद्रावतीला परमानंद झाला ती आनंदाच्या मरात टाळ्या वाजवून म्हणाली— "माझ्या भाटीला काय पण योग्य वर मिळाला पहा!"

"हा बोका हेच घेऊन आले." असे म्हणत मध्याने चंद्रावतीची जयंतशी ओळख करून दिली.

देवाने मला मुद्दाम योग्य पतीच निवडून दिला आहे, असे मनातल्या मनात म्हणत चंद्रावतीने आपल्या बडिळांना आपली संमती कळविली.

मध्याने केलेली धुकती उपयोगी पडली व चंद्रावतीच्या हृच्छेप्रमाणे तिच्या नवरा मिळाला आणि राजाला पण तो मुलगा आवडला.

जयंत चंद्रावतीचा लग्नसमारंभ मोठ्या थाटामांडात पर पडला.

भविष्यवाणी

एका गावी अनंताचारी नाथाच एक वैद्यवृत्ता रहात असत वैद्यकशास्त्राची त्यांना विशेष माहिती नव्हती पण कोणी गरीबर एवो आली की तिची नाडी पाहून तो तिला मुलगा होईल की मुलगी हे अचूक सांगत असे.

वैद्यवृत्तांची कीर्ती त्यांच्या गावातच नव्हते, अथळगासच्या पंचकोशीत पसरली होती. वैद्यवृत्तांनी ज्या ज्या गरीबर त्यांची नाडी गरीबा करून तिला मुलगा होईल की मुलगी सांगितलेले असे मिचे नांव गाव व तिला ज्या दिवशी व ज्या घटकाला त्यांनी तपारले असे ते एका रोजनिशीत ते स्वतःच टिपून ठेवीत त्याच्याकडे येणारी प्रत्येक स्त्री रिकाम्या हातात वैद्यवृत्तांकडे येत नसे. पैसे, फळे किंवा कापड, जे काही तिला आणता येई ते ती गरीबर आणी गरीब जेतकन्याच्या वायका भाजीपालाच

आणून देत व वैद्यवृत्तांना नमस्कार करीत वैद्यवृत्तां मागत त्याप्रमाणे मूल जाल्यावर मुलाच्या वायकाच्या दिवशी त्या बाईच्या घरची मांडी मंदळी वैद्यवृत्तांना आठरपूवंक बोलावून आणीत-आणि त्यांना धोतरजोटा व उपरणा देऊन त्यांचा भत्कार करीत.

काही अनंताचारीने भविष्य चुकीचे ठरे तेव्हा लोक त्याला विचारीत की काय हा तुम्ही सांगितलेले भविष्य चुकीचे निघाले की ना आपली रोजनिशी काढून त्यात त्यात काय लिहून ठेवले आहे ते दाखवी व आपले भविष्य खरे निघाल्याचे पटवून देई.

अशीच काही वर्षे लोटली. अनंताचारीच्या वायकोलाच दिवस राहले निते नवव्याला विचारले-“आता आपल्याला पण मूल होणार माझी नाडी पाहून मुलगा होणार की मुलगी सांगता का?”

“हे कळाला हव आहे आपल्याला? अपत्यच इतके दिवस नव्हते आता मुलगा होवो की मुलगी, मला तरी त्यात सारखाच आनंद वाटेल.” अनंताचाराने वायकोची समजून घालण्याचा यत्न केला.

“अतः काय म्हणता? आतापर्यंत तुम्ही हजारो गरीबर वायकांना मुलगा होणार की मुलगी हे सांगितलेले आणि मीच विचारले आहे तर मी भाग्यका काय हरकत भाट्टे?” वायको म्हणाली.

वायकोच्या बाबडाला देऊन अनंताचारीने वायकांचा नाडी तपासली पण उत्तर काढोच दिले व वसूत

राहला तेव्हा त्याची वायको म्हणाली-“असे काय हो गप्प आहोत, बोला ना!”

“काय सांगू? आपलीच मान खाली होणार! तुला मुलगी होणार आहे.” अनंताचारी म्हणाला वायकाच्या मनात मुलगाच आवा असे फार होते पूर्वी ज्या बाईला मुलगी होईल असे भविष्य सांगितले होते, तिच्या कपड्याला आठवा पडलेल्या त्याने पाहिल्या होत्या.

मुलगी होणार आहे, हे सामान्यात अनंताचारीच्या वायकोला कमीपणा वाटे. म्हणून कोणी विचारले की काय हो पजमानांनी काही भविष्य सांगितले का? ती

शासणं न उत्तर देई-“ नाही बाई, मी नाही आपली नाडी दाखविली.”

यथासमयी अनंताचारीची दायको प्रसून होऊन तिला एक सुंदर मुलगा झाला. अनंताचारीला, दायको भविष्य खोट ठरल्यास सांगणार या गोष्टीची भीती वाट लागली. तिला काय उत्तर द्यायचे याविषयी तो विचार करू लागला.

गोष्टी एकदा तिने मधव्याला विचारलेच- “काय हो, तुम्ही जगातल्या कित्येक मित्रांचे भविष्य कसे अचूक सांगितलेत आणि मी विचारल्याबरोबर अशी का तुमची तिरपीट उडून गेली?”

अनंताचारीचे तोंड किम्मे पडले म्हणाला-“आजवर मी जे भविष्य सांगितले ते खरे निघत गेले असे का तुला वाटते?”

“मग म्हणतात तुम्ही सांगितलेले भविष्य अग्रेच निघाले!” दायको म्हणाली.

“अग लॉक खुल्ले आहेत मला ज्या ज्या बाईने पंऊन नाडी दाखविली तिला मी तोंडाला आले ते भविष्य सांगितले कधी मूळगा तर कधी मुलगी! ती बाई गेल्यावर मी आपल्या रोजनिशीत डीक उलटे भविष्य लिहून ठेवी मी सांगितले तसेच मूल म्हणजे मुलगा किंवा मुलगी झाली तर ~~म्हणजे~~ नाही पण त्याच्या ~~म्हणजे~~ साल व कोणी पंऊन विचारले की काय हो, असे ~~म्हणजे~~ झाले” तर मी त्यांना रोजनिशी प्रमाण म्हणून काढून दाखवी त्यांना वाटे की त्यांनी ऐकले तेच चूक होते. पोक्यांचा हा खुळेपणा नाही तर काय? ~~म्हणजे~~ होणार की मुलगी, हे सांगणारा बेश्र् आजपर्यंत जन्मालाच नाही, या जगत.” अनंताचारी दायकोला आपल्या भविष्यदाणीचे गुरिंत सांगून टाकून मोकळा झाला.

मोहनमाळ

एक गावो एका गृहस्थाला पुढकळ मूल होती. मोठशा मुलाचे नाव राम होते. राम स्वभावाने आलशी व भिनरा होता. इतर मुले ~~म्हणजे~~ कामात थोडाफार हातभार लावीत पण राम एवढीच काम करीत नसे. म्हणून रामावर ~~म्हणजे~~ राग होता. बरेच दिवस ~~म्हणजे~~ खाऊन एके दिवशी ~~म्हणजे~~ म्हणाला-“वैला सायंका दिवसभर चरत असतास वैला देवील काम करता, पण तू?”

वापाने असे म्हटल्यावर राम खाद्यावर एक कांबळे टाकून कोणाला काही सांगितल्या शिवाय घराबाहेर पडला. पाय नेतील तिकडे तो जात होता. काळोख पड लागला तेव्हा आपण एका जंगलात असल्याचे त्याच्या लक्षात आले. मृदेवाने त्याला एक मोठे झाड दिसले. त्याला एक मोठी पंक्ती होती. ती तो त्या पोकळीत कांबळे पावतून आपला

मध्य रात्रीच्या सुमारास त्याला काही तरी ~~म्हणजे~~ ऐकू आला. तोंडावरचे पाथळण धोरे दाजला सापून त्याने बाहेर पाहिले. समोर दोन बोर दिव्याच्या कपडेहात दागिते बांदून घेत असलेले त्याला दिसले.

एक बोर हिऱ्याचा द्वार हातात पंऊन म्हणाला-“हा एक द्वार एकाच्या बांदण्याचा व उरलेल सर्व दागिते दुसऱ्याच्या बांदण्याचे. हा रत्नद्वार मी राजकन्येच्या गळ्यातून काढून आणला. राजकन्या शोपली होती, तिला मी ~~म्हणजे~~ द्वार काढून घेतला, काळले मुखा नाही. पाडो नशीब बलवत्तर नाहीतर आज भाक्षा जीवच जायचा!”

चोरांच्या बोलण्यावरून रामाला ती चोरी राजबाड्यात झाली असल्याबद्दल धका रुगली नाही.

राम त्या सर्व गोष्टी बद्दल आश्चर्य करीत असता त्याला एकापाकी अशा किती

उजाडले होते त्याने पाहरेकन्याला, महाराजांना भेटायचे आहे असे सांगितले.

पाहरेकन्याने रामूकडे न्याहाळून पाहिले. राजांना भेटायला येणारा हा खंडवळ कोण? त्याला आश्चर्याचे वाटले म्हणून त्याने त्याला विचारले— काय रे, राहत्या भेटायला येणारा कोण रे तू?

राजवाड्यात येगी झाली होती. दागिने चोरली गेले होते. ते दागिने धो उडून भांगी आहे. स्थल सरकाराकडे पावे पळवून घ्यावे आहे. रामू म्हणाला.

पाहरेकन्याने त्याच दुसऱ्या एका पाहरे- कन्याला बोलावून पाहण्यावर उभे केले. रामूला बरोबर घेऊन आपल्या घरी गेला. तो रामूला म्हणाला— सरकार स्वारी शिकारीला गेलो आहे. तू पिकुल घे. थोडा बाराम कर. सरकार स्वारी आल्याबरोबर मी तुला बोलावून घेऊन जाईन.

भोळ्या रामूला पाहरेकरी म्हणाला ते खरे वाटले. पाहरेकन्याने त्याला जेवायला वाटले त्यातून भूत गंगारे ओषध टाकले होते जेवण होताना रामू वेगळ झाला. पाहरेकन्याने त्याच्या जवळचे दागिन्यांचे गोडोडे लपवून ठेवून दिले व रामूला तानात

एका निजंन जागी नेऊन ठेवून तो परत आपल्या कामावर निघून गेला.

संध्याकाळच्या सुमारास रामूला भूद झाली. हळूच उठून कोठे निघण्याची जागा दिसते का पाहू लागला. तेव्हा त्याला म्हातारीचे झोपडे दिसले. त्याला तहान नाचवो होती. तो झोपडोत गेल्या म्हातारीने त्याला प्यायला पाणी दिले. त्याने घडलेली गोष्ट म्हातारीला सांगितली. म्हातारी म्हणाली— "तू तर भगवान गुणी असतो. दिसतो आहेस. सगळ्या जणांची झोपणी का ऐकावी लागतात? माझ्या घरी राहतोस का? तुला आपला मातुं मानून तुला जेवायला वाढीत जाईन."

रामू पाहरेकरी घरी परत आला तो परंत त्याच्या शय्येने दागिन्यांचे गोडोडे सोडून पाहिले होते. त्याने दागिने पाहून तिला फार आनंद झाला. तिने हिम्यांची माळा आपल्या गळ्यात घालून पाहिली. तिला ती फार आवडली. त्याच वेळी पाहरेकरी आला. शय्येच्या गळ्यात नी मोहनमाळ पाहून तो म्हणाला— "अग, हे सर्व दागिने राजवाड्यातच आहेत. ही मोहनमाळ कोणाच्या नजरेस पडली तर तुला स मला फाजी होईल."

"मी घरातच होईल घालणार आहे. चुकून तुला वाढीत जाईल नाही." पाहरे- कन्याची शय्येची म्हातारी. रायभर तिच्या गळ्यातच नी माळा होती. दुसऱ्यादिवशी आंधोळीला जाताना तिने ती एका जागी काढून ठेवली. थोड्या वेळाने तिच्या तीन वर्षांचा मुलगा नेमका तिथे आला व तो माळा घेऊन काहीतरी खात घराबाहेर आला. तेव्हाचाल तेथे एक कावाळा आला आणि मुलाच्या हातातली ती माळा घेऊन उडून गेला. तो कावाळा उबत उभत येऊन म्हातारीच्या झोपडीवरच बसला. रामू त्यावेळी बाहेर बसलेला होता. त्याला

कावळ्याच्या चौकीत काहीतरी चकचकात वस्तू दिसली. थोड्यावेळाने तो उडून गेला तेव्हा त्याच्या खोचीत ती माळा नव्हती. रामूने शोंपडीवर चढून तो मोहनमाळ खाली काढून आणली.

ती माळा घेऊन तो पुन्हा राजवाड्यात गेला. मुख्यदारावर तोंच पाहरेकरी उभा होता. त्याला तो म्हणाला—“काज सरकार स्वारी शिकारीला येवी होती! आज तु ने दामिन्याचे गाठारे राजाला नेऊन दिले असतील नाही? पण ही पहा, त्या गाठाड्यातली माळा नवबळा घेऊन आला होता.”

पाहरेकरी चकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागला. दुसऱ्या क्षणाच्या काहीतरी मुनक्यासायत्या तो मोठ्याने “चोर चोर म्हणून ओरडू लागला व त्यान रामूला एका हाताने धरले. राजाचे शिपाई धावत त्यांनी रामूला बागीचाजुनी घेरले. पाहरे

करी त्यांना म्हणाला—“हा रहा चोर! याने राजवाड्यात शिरून चोरी केली आहे. ही पहा, मोहनमाळा!”

राजाच्या शिपायांनी रामूला कंठ करून राजासमोर हजर केले. रामूने पडलेले वृक्ष जमेल्या तसे राजाकवळ निवेदन केले. राजाने पाहरेकऱ्याची लवारी ओळखली. त्याने आपल्या शिपायांना लाबडतांब त्या पाहरेकऱ्याच्या घरी पाठवून त्याच्या घराची ~~सुवा~~ ध्यायल्या सांगितले. तेथे राजवाड्यात झालेल्या चोरीतले सर्व दामिने सापडले.

राजाने त्या पाहरेकऱ्याला कंठेत टाकले व रामूला मोठे ~~जखम~~ देऊन त्याला आपल्या दरबारात मोठी नोकरी दिली. रामूला जे इनाम मिळाले ते त्याने म्हातारीला नेऊन दिले. म्हातारीने चांगलेमे पण विकत घेतले व रामूदरोवर त्या घराने मुखाचे राहू लागली.

शिर्यादि

फार पूर्वी पंचवधेन नावाचा एक न्यायशील राजा राज्य करीत अस. त्याच्या राज्य्याच्या एका कापऱ्यातल्या गावी दरी नावाचा एक व्हानग म्हान अस. त्याचा लहानगो शेतीभाती होती. लवकर त्यान आपले शेत नांगरण्यासाठी एका शेतकऱ्याकडे जाऊन त्याचे बेल मागून आणाय. शेत नांगरून झाल्यावर दरी येथेला घेऊन त्या शेतकऱ्याच्या घरी गेला. त्या वेळी तो शेतकरी ~~हो~~ वसणार होता. त्यान बेल आणल्या पाहिले होते. दरीन विचार केला. शेतकरी जेवायला वसणार आहे, त्याला कशाला ग्राम ~~हो~~? त्यान बेलाना त्या शेतकऱ्याच्या गोठघाजवळ जायला म्हणून नादल आणि आपल्या घरी निघून गेला.

शेतकरी खालून पिऊन बाहेर येऊन पाहता तो बेल जागवर नव्हते. तो तसाच

दरीच्या घरी गेला. “बेल कोठे आहेत?” म्हणून त्याला विचारले.

“मी तुझ्या गोठघाजवळ मागून होते, काट गेल आता मला काय माहीन?” शेतकरी म्हणाला.

“सर्व नाही मला माहीत. मात्र ~~हो~~ परत आणून दे.” शेतकरी त्याच्याला भाटू लागला.

“मी तुझ्या बेलाना परत तुझ्या घरी पाचविले ते तु पाहिले होयस. मी काय त्यांना आपल्या घराने चोरून आणून ठेवले आहे का?” येऊन पहा, पाहिले तर घरात. दरी म्हणाला.

मला ते सर्व काही तबो. मला माझे बेल परत आणून दे. नाही तर, चर राजाकडे तोंच काज तो न्याय निवाडा करील.”

शेतकरी ताबल्याजाने दरीला त्या शेतकऱ्याबरोबर राजाकडे जावे लागले.

वाहेत एक नदी लागली. एक सुतार आपला बसुला दातान धावून नदीतून पोहोत येत असलेल्या त्यांना दिसला.

"काय रे नदीत पाणी जास्त आहे का?" दंडीने त्या सुताराला विचारले.

"जोल पाणी तसते तर मला पोहात येण्याची गरजच काय होती?" सुताराने विचारले.

बोलण्यासाठी तोंड उघडल्यामुळे तोंडात धरलेल्या बसुला पाण्यात पडून तळाशी गेला.

"पहा, तुझ्यामुळे माझा बसुला नदीत बुडाला मला दुसरा थसुळा आणून दे." सुतार म्हणाला.

अरे, पण त्यास माझी चूक? तोंड उघडलेस म्हणून बसुला पाण्यात पडला. त्याला आता मी काय करू?" सुताराने विचारले. "तू विचारलेस म्हणून मला उतर घावे लागले. तू बसुला दातास की नाही सांग, नाही तर मी राजाकडे फिर्याद करतो." सुतार धमकी देत म्हणाला.

"आम्ही राजाकडेच जातो आहो, तू पण चल." शेतकरी सुताराला म्हणाला. तिथे मिळून आणखी थोडे पुढे गेले. त्यांना एक ~~मंदीर~~ व त्याच्या ~~मंदीर~~ व मंदीरे दिसली. ~~मंदीर~~ मंदीरे झाडाखालीच उभी राहून ~~मंदीर~~ होती.

"काय रे धनगरदादा! समोर एवढे हिरवेगार कुरुष्ण अमृता तुझ्या अकन्या झाडाखाली उभ्या राहून कां रे चरत आहेत?" दंडीने त्या धनगराला विचारले.

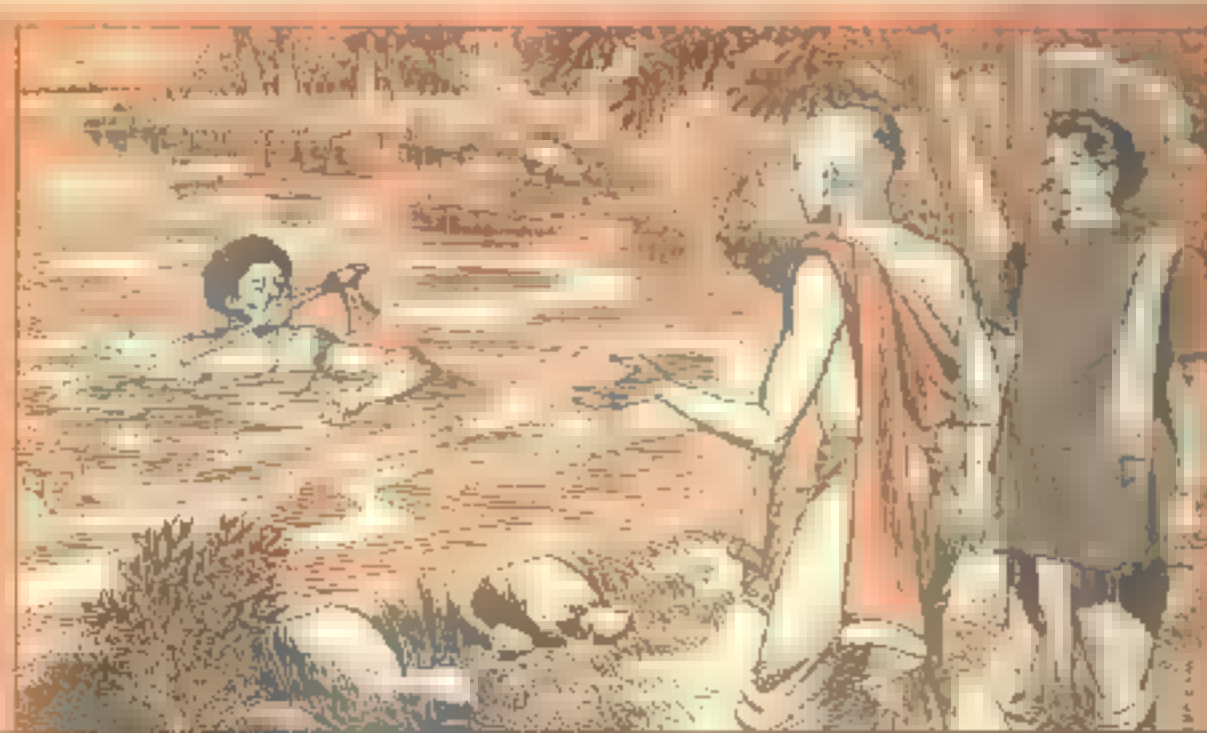
"मला नाही माहीत! ~~मंदीर~~ झाडा-खालीच चरणे जावढे त्याचे कारण फक्त राजाला माहीत आहे." धनगर म्हणाला.

"ठीक, मी राजाला विचारून कारण सांगतो." दंडी म्हणाला. आणखी पुढे गेल्या-चर त्यांना एका ~~मंदीर~~ एक मनुष्य उभा असलेला दिसला. "कां रे ~~मंदीर~~ या ~~मंदीर~~ उभा राहून त्या चिळान टसके लक्ष देऊन ~~मंदीर~~ पाहतो आहेस?" दंडीने विचारले.

"या चिळानून थोड्या वेळापुर्वी एक साप आला परंतु ~~मंदीर~~ ~~मंदीर~~ जातांना तो अगदी हळू हळू मरकत आत चालला होता मला याचे कारण नाही समजले." तो मनुष्य म्हणाला.

"त्याचे कारण कदाचित राजालाच माहीत असेल!" दंडी म्हणाला.

त्यानंतर ते सर्व राजाकडे गेले. राजा धर्मवर्धन शेतकऱ्यांशी फिर्याद ऐकून त्याला म्हणाला—"दंडी बैलांना घेऊन आलेल्या तू पाहिले होतेस पण ~~मंदीर~~ त्यांना वाधून ठेवले नाहीस की ठेविलेस नाहीस. म्हणून मी तुम दोळे काढवतो. दंडीने तुला ~~मंदीर~~ नाही

मांगितले की देवना गोंठपात सोडून जातो आहे. म्हणून त्याची जीभ कापून टाकायला मागतो. आहे ना कबूल तुला?" राजाने शंतकन्याच्या विचारले.

"तका महाराज! देवना हुद्दकून काढतो आपली फिर्दाद मागे घेतो."

नंतर राजाने सुताराची फिर्दाद ऐकून विचारले- "तोडात वसुला असून तू बाल्यास त्या चुकीबद्दल मी तुझी जीभ उपटून काढवतो तू पोहोच होतास हे पाहिले होते तरी पाणी खाल आहे का हे दंडीने विचारले. म्हणून मी त्याचे रोंळे काढवतो आहे ना कबूल?"

सुताराने पावकून आपली फिर्दाद मागे घेतली.

त्यानंतर दंडीने राजाला विचारले- "एका आडाव्याची काही शक्यता चरत होत्या त्या जागेपेक्षा चांगल्या चारा वाजुला होतो तरी शक्यता आडाव्यालीन चरत

होत्या. त्याच कारण त्यांना चरायला नव्हत्या शेतगाराच्या पण माहीन नाही.

त्या आडावर मधाची पोळी होती त्यातून मध गळत होता म्हणून शक्यता नेघेच चरत होत्या लवकरच त्या आडावरची पोळी काढवतो म्हणजे शक्यता कुण्यात चकू लागतील राजा म्हणाला.

आणखी एक विचित्र गोष्ट पाहिली महाराज' एका वाळक्यातून एक माप मरमर वाहते आला. वाळक्यात परत शाने काही दळे गेला त्याचे काय कारण असावे?" दंडीने राजाला विचारले.

"मी भूक लागल्यावर अहेर घेतो पोटात भरत घेतो. शिल्लकी म्हणून परत शाने वेळी त्याला घाम होती. राजाने कारण मांगितले त्यानंतर दंडी, शेतकरी, सुतार वगैरे त्याच्या मनाचे ममाधान जात्यावर त्याचा निरोप घेऊन राजाच्या चातुर्वर्तीची प्रशंसा करीत आणायला घरी पावले.

न उलगाडलेले कोडे

एका गावात एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे तो चिक्क मारवाडी होता. त्याच्या घरी पुण्डळ असे दोन माणसे कामाला असली तरी काम पुरे होण शक्य नव्हते परंतु तो श्रीमंत मनुष्य नोकर ठेवायला नयार साधा नाही त्याला एकच एक मुलगी होती तिच्याकडून सर्व काम करून जेई कधी वाहेर कामाला नोकर ठेवलाच नव्हता त्याच्याकडून असून करवून घई आणि त्याला पुरी मजुरी देत नसे महिला यपल्यावर नोकरांना पगार मागितल्या की ना म्हण- अरे तुला जेव्हायला घालतोच आहे पगाराची गरजच काय? तू माझ्याकडची नोकरी सोडून निघायला की देईन तुझा सगळा पगार एकट्या

लोका पदभान पडली ती तीन महिन्यांची मजुरी घेऊन निघून गेली.

एकदा रघू जावाचा एक भोळाभावाचा तरुण नोकर त्याच्या घरी नोकरी मागायला आला. त्या श्रीमंताने त्याला नोकर म्हणून ठेवून घेतले घन्याने किती काठीण काम मांगितले तरी तो सहज करून टाकी. त्याला आईवडील कोणी नव्हते. त्याचे लग्न झाले नव्हते. त्याचे काम पाहून पडिल्याच दिवशी तो श्रीमंत मनुष्य लुप झाला. तो त्याला म्हणाला- "काय रे रघू! तुला घरचे कोणी नाही, मग रहा आमच्याच घरी तुला दोन वेळचे जेवण व कपडे देत जाईन आणि जर पगार दहा रुपये दर महिन्याला देत जाईन

रघू कबूल होऊन नोकरीला लागला.

त्या श्रीमंताच्या घरी काही सोब फुकटची नोकरी करायला येत देखील नमन काही

त्याने महिनाभर काम करून आपला पगार मागितल्या त्या वेळी तो श्रीमंत मनुष्य

काही प्रमुख गावकऱ्यांशी त्या वेळी झोळत होता. ती म्हणाला-“अरे खुळ्या! पगार मागायची ही वेळ का. समज, मी आतांच देऊल दाकला पगार तर तू काय करणार? तुझे ~~काम~~ होईल तेव्हा मागितलेस ~~चार~~ पैसे जमा तरी होतील. म्हणून तुझ्या पगाराचे पैसे मी जमा करीत जाईन. एकदम मोठी रक्कम मिळाली तर उपयोगी तरी पडेल.” ती श्रीमंत जे म्हणाला ते अरोबर असल्याचे गावकरी गण म्हणाले.

इतक्या लोकांसमक्ष धन्याने सर्व पगार जमा करून ठेवून एकदम लग्नाच्या वेळी देतो हे कबूल केले आहे तेव्हा नक्कीच मिळेल

असा निव्वार करून पगार काढाच ठरवून नाही काही दिवसांनंतर रघुला दिसून आले की मानक फक्त त्याच्या कडूनच कसून काम करवून घेत नाही तर आपली एकुलती एक मुलगी गिरिजा हिच्याकडून मुद्धा खप काम करवून घेतो तिला एक क्षणभरदेखील किधांती मिळत नाही. मुलगी दोन नोकरांचे काम करी तिचे लग्न करून दिले तर आपणही दोन नोकर ठेवायला कामतील, म्हणून ती श्रीमंत मनुष्य मुलीचे लग्न पण टाळीत होता

रघू गिरिजाच्या कामात मुद्धा हातभार लावू लागला दीर्घ परस्परांच्या मेहनती

स्वभावाचे कौतुक करीत व परस्परांच्या कामात मदत करीत हळूहळू त्यांचे परस्परांवर प्रेम जडले

एकदा गिरिजा रघूला म्हणाली-“तुम्ही पगार वावांकडे जमा करून ठेवीत आहा परंतु त्यांच्या हातून पैसा सुटेलचं मला नाही वाटत जिवापलीकडे त्यांना पैसा वाटतो तुम्हांला तेव्हा सुटका नाही व मला पण नाही. आपले ~~काम~~ झाले तर दोघांना सुटका मिळेल म्हणून तुम्ही, लग्न करा-वयाचे आहे असे मागून वावांच्याकडून पैसे मागून घ्या आणि निदान आपली सुटका करून घ्या.”

“पण माझे लग्न कोडे ठरले आहे. मी अजून मुलगी मुद्धा राहिली नाही.” रघू म्हणाला.

“ते सर्व वावांना सांगण्याची गरजच ~~आहे~~ आहे? पगार घेऊन तुम्ही आपली ~~सुटका~~ सुटका करून घ्या. लग्न करायला मुलगी का मिळणार नाही. तुमच्यात रांगल्या गोष्टीची उणीव आहे.” गिरिजा म्हणाला.

“बरे तर मी आज मागतो.” रघू ~~म्हणाला~~

त्याप्रमाणे एकदा रघू माळकाला म्हणाला-“माळक! मी कामाला लागून

इहा महिन मज्जि लम्न ठावळें आहे. म्हणून माझ्या पगाराचे पैसे चावें पगाराचे ठीक शभर होतात ते तुम्ही द्यावंचे. लम्न कार्याला थोडा खर्च आम्हांचे होईल म्हणून इहा बीस आम्हांचे हा पगारातून कापून घ्या."

आता इतका चांगला नोकर काही दिवस कामावर राहणार नाही हे पाहून मालकाच्या 'हार वॉर्डर' वाटले पण वस्करणी हसून म्हणाला—"वा रे वा! आम्हांच्या कोणाच्या काही कळलेच नाही. आणि केव्हां हे लम्न ठरवून टाकलेस? देतो वर तुम्हा पगार."

नंतर त्याने उपवाची घेली कावली व एकक पय्या जमिनीवर ठेवीत विचारले—"कीण मज्जि पाहिली आहेस? आणि केव्हा पाहिलीस?"

राजच पाहतो आहे. तुमचीच मुलगी!" रघू लाजून लाजून म्हणाला

मालकाचा हात जागच्याजागी थांबला. त्याने आपल्या दाराकडे पाहिले. तेथे मुलगी उभी होती त्याने मुलगीला विचारले—"होय ग. तु होकार दिल्यास का?"

गिरिजा स्मित करून हे काय हो वारा? म्हणत पगार पडून गेली. मूज बापाला सर्व कळले त्या थोपत माणसाच्या नांदावर स्मित झळकले त्याने बाहेर काढलेले पय्य पुन्हा धेवीत ठेवले व म्हणाला—"नगी नकार का देईत वर नर मो बोलावनो भटजीना आणि शस्वती मुहंत

दुभाच्याच महिन्यात रघू व गिरिजाचे लग्न झाले आता नोकर जावई आला. भानस त्याला पगार काही देण्याची गरजच नाही गिरिजा नेहमीसारखे धरातले काम पाही व जावई बाहेरने काम पाही.

मालक 'श्वश्रू' व 'नोकर' पण खूप परात सर्वत्र आतडी आवंद

प्राहणा

मलकापुराहून गोपाळपुरास जाण्याच्या

वाटेवर कित्येक गावे लागताना. त्यात ब्राह्मणवाडी नावाचे एक गाव होते त्या गावी रामशर्मा नावाचा एक गरीब ब्राह्मण रहात असे. एकदा संध्याकाळी रामशर्माचा मुलगापुरच्या इनामदारांच्या घरी गाव-जंक्ण असल्याचे कळत

रामशर्माची पहिलेच जाण मोडली अंधोळ सध्या वगैरे आटोपून तो मलका-पुरा जाण्यासाठी निघाला. दोन कोस चालून गेल्यावर लक्ष्मणपुर गाव लागले तेथे काही ब्राह्मण मंडळी समासन घेत भ्रमलली भटकी

रामशर्माने चकित होऊन त्यांना विचारले—"काय हो! मलकापुरच्या इनाम-दारांच्या घरी ब्राह्मणभोज आहे. तुम्ही उलटधा वाटेने कोठे निघालात?"

"अहो. तुम्हाला कळेल नाही वत. गोपाळपुरच्या इनामदारांच्या घरी त्याच्या

मुलीचे लग्न आहे त्याच्याकडे जंक्णच काय वर मोठी दक्षिणा पण मिळणार आहे."

रामशर्मा विचारात काही तरी मनाची ठरवून त्या ब्राह्मणमंडळींचेरोबर परत गोपाळपुरच्या निघाला तो एक कोस चालत गेला त्याच्या ब्राह्मणाची एक मोठी गदी दिमली.

"काय हो, गोपाळपुरच्या ब्राह्मणभोज आहे व वर दक्षिणापण मोठी मिळणार आहे. तुम्ही सर्व निकड का नाही जात?" रामशर्माने त्यांना विचारले

दक्षिणाच म्हणाल तर मलकापुरच्या इनामदारांचा हात धरू शकणारा एक देखील यजमान आपल्या पंचक्रोशीत नाही! गाड्या भरभरून फणस मागविले आहेत गोपाळपुरच्या इनामदारांकडची दक्षिणा मलकापुरच्या इनामदारांकडच्या फणसांच्या

इंगोवर देखील नाही. असे सांगून ती ब्राह्मणमंडळी पूर्वेकडे निघाली.

रामशर्मा मनातल्या मनात पडचाताप करू लागला, आपण केवढी मोठी चूक केली? आपण मलकापूरला आसापर्यंत पोचलो भुड्डा असतो. दक्षिणा आणि चांगले जेवण हातचे गेले. असा विचार करून ती मलकापूरच्या वाटेने चालू लागली.

आणखी एका तासाभरात त्याला समोरून ब्राह्मणमंडळी देकरा देत परत येत असले दिसली. त्यांनी रामशर्मांना पाहून विचारले—“काय हो! कोठे निघालात? मलकापूरची जेवणावळ मंयली आजपर्यंत जन्मान अशी वासुंदी खायला नव्हती मिळाली जेवण असावे तर...”

रामशर्मा काय करावे, हे सुचना निदान गोपाळपूरचे जेवण तरी पडते का पाहु या असा विचार करून तोपर्यंत फिरला.

ता आपल्या गावी पोचला तोपर्यंत सर्व ब्राह्मणमंडळी गोपाळपूरहून जेवून परत आली होती त्यांनी त्याला विचारले—“काय हो, तुम्ही मलकापूरला गेला होता वाटेने जेवायला? तेथे जेवण चांगले दिले इनामदाराने, फळले आम्हांला. पण गोपाळपूरचे जेवण तरी काही विचारून नका. अहो पुरणोळी होती व दोन भग्भक्त रूप वाडले तिथले इनामदार मलकापूरच्या इनामदाराची उत्तरेची करू गकणार नाहीत कदाचित, पण त्यानो दक्षिणाभाष खूप दिली होती.”

“जेवणं चालू आहेत का भवून?” रामशर्माने स्वरात विचारले

“आमची पसतच शेवटची होती ब्राह्मणमंडळी म्हणाली रामशर्मा उपाशी असल्याचे कळल्यावर सर्व म्हणाले— दोन भरचा शहूणा शेवटी उपाशीच!

चाणाक्ष वजीर

मलया देशाच्या मलक्का राज्याच्या गादीवर मुझफ्फरजाह नावाचा मुलतान राज्य करीत होता त्याच्या राजवटीत राज्याची धूप भरभराट घाली राजधानीचे शहर फार सुंदर होते ते पाहून मलया देशाच्या लोकांच्या पोटात गांजा उठत असे छुस्की मार्गाने राज्यावर स्वारी करणे शक्य कारण वाटेत फार मोठे जंगल होते त्या वाटेने सैन्य घेऊन गेल्यास एवढे देखील सैनिक विवत परतणार नाही हे त्यांना ज्ञानले छाऊत होते

म्हणून मलया देशाच्यामिणांनी समुद्री मार्गाने मोठे आरमार घेऊन मलक्कावर स्वारी केली. मलक्का राज्याशी दूर दूरच्या देशांचे व्यापारी संबंध होते. मलयाचे आरमार येत असलेले विदेशी व्यापाऱ्यांना प्रथम कळते. त्यांनी मलक्काच्या सुलताना

लाक्षा ती गाष्ट कळविली. मलयाचे आरमार प्रथम पूर्वेकडील वेळा घालून नंतर पश्चिमेकडे वेळा घालण्यास जात होते ही बातमी व्यापाऱ्यांनी मलक्का राजाला दिल्यामुळे त्याला तयारी वेळ मिळाला. मलया देशाचे सैन्य मलयाच्या किनाऱ्याला पोचताच मलक्काच्या सैन्याने ता हत्ता परतविला मलक्काच्या गोळीबारासमोर मलयाच्या सैन्याची दाणादाण उडून गेली व ते त्यांच्या जहाजावर ओ दाणा गोटा व शस्त्रास्त्र होती ती समुद्रात फेकून देऊन पळून

परंतु मलयाचे लोक स्वस्थ राहून नाहीत त्यांनी अनेक वेळा हल्ले केले आणि प्रत्येक वेळी त्यांना पळून जावे लागले. शेवट ते रात्रीच्या वेळी काळोखात निघाले. उजाडण्यापूर्वी सिगापूरला येऊन पश्चिमी किनाऱ्यावर पोचले.

तोपणने मलाकडाच्या मुलानाच्या शत्रूच्या हल्ल्याची वार्ता देखील नव्हती तो घाबरला सैन्य उभे करण्यासाठी पुरेशी मजद नव्हती दोन प्रहर रात्र उलटण्याच्या आत शत्रूचे आरमार गांध्याच्या सीमेवर येऊन थडकणार हे निश्चित होते म्हणून मुलतानाने आपल्या वजीर बदशार व मनापती विजयीरज यांना बोलावून सल्ला घेतला

मेतापतीने आपल्या धाकट्या मलाका बोलावून त्याला एका लहान भावेत किनाऱ्या किनाऱ्याने जाऊन जवळ आरमार किती आहे हे सैन्य बघून वसे रात्र आठ याची साक्षिनी काढून आणावया सांगितले त्याप्रमाणे मेतापतीचा मुलगा जे पातळून शत्रूच्या आरमाराच्या मधून फलीकडे जाऊन पारला आला त्याने शत्रूची किती जहाज आहेत व सैन्य बघून कितीत आह हे पाहून घेतले होते त्याला पण साधारण मासिक

समजून मजपावडून देखावे काणो पकडले नाही मराम उभाच आरमार मज हात इतके मोठे आरमार रात्रभराने लपार करणे नवसे नव्हते मनापती काळजीत पडल्या परतु वजीर म्हणाला- मनापती भाड्यावरगाव या असे मानून मनापती- वगवा आपल्या लहानशा मच्छ्याने वधून बघ पहाट नामक किनाऱ्यावर आला तेथे समुद्रतटावर 'माणाव नावाचा वडी समुद्र हाता त्या वडी प्रादावर वजिराने मशाळी लावून उभापला मागिनस

त्याप्रमाणे मेतापतीला आपल्या अनुयायाच्या मदतीने राजाचे मनापती दाखून द्याविल्या मनापतीच्या सैन्याला त्या मशाळी व त्याचे परस्पर पडलेले प्रतिलिप दिमले त्यांना वाटले की असल्या शत्रू सैन्य बघ आह त्याच्या जागीत पडकीप भरली त्याला आपले आरमार घात कितीत आहे व मला मनापती नसे वाटल्या

योग्य वर

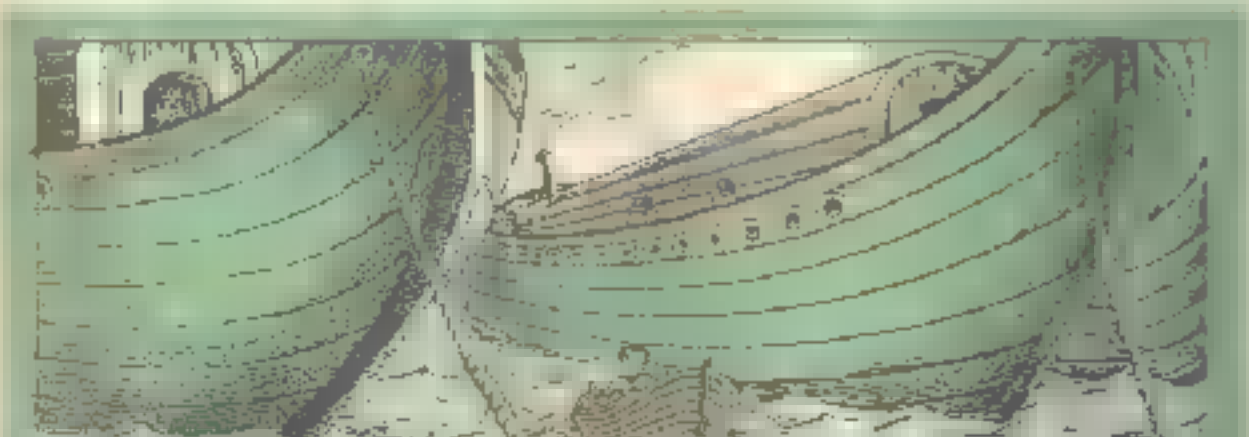
प्रभीकर नगरच्या राजाला फार अशिरा मूक मुलगी झाली मदीचे नाव प्रियंवदा होते मुलगी लग्नासाठी बांधू जाला तोपणीत राजाचे उनाह होते राजाला काळजी वाट पाहली ती मला म्हाणाला- "मुली" तुझ्या लग्नाची काळजी वाटते! तुझे लग्न होऊन म्हणजे मी आनंदाने होई मिठीने "बाधा" तुम्ही म्हणता न मजे शरीर आहे पण मी लग्न कोणाशी करू म्हणता प्रियंवदेने विचारले

"तुझ्याशी लग्न करील तो एकतर तुझ्या पगतीचा असण्या गरिज हे राख मलाकण्यास पण कोण असल्या गरिज! म्हणून आपण तुला पसने असल्या राजकुमाराला बोलावले त्याची पराक्षा घेऊ या त्याने यशस्वी होईल ती तुझ्या घनतीचा होईल व माझ्या पसंतीचा पण असले राजात मुलीला विचारले

प्रियंवदाने हांकर दिली व तिने तिचा राजकुमाराविषयी आपली पसंती दर्शविली त्याच्यापेकी शत्रूलाही देखील जो पसने पडेल त्याच्याशी तिचे लग्न होणार होते व त्याच्या राखाळा वारसा म्हणून मान्य होणार होना

राजाने त्या तिघांना येऊनपण्यासाठी राजदूत पाठविले तिचे स्वरूपसंपन्न व राजकन्येला सर्व प्रकाशे बांधू वर शोभतील असेच होते विश्वाभ्यासाने हे समजून विद्युत पण ने परस्परपेशा कमी नव्हते

तिचे राजकुमार आल्यावर राजा त्याला म्हणाला- राजकुमार हो! मी माझी मुलगी प्रियंवदा हिच्या स्वयवरगाठी तुम्हाला निमंत्रण पाठवून बोलाविले आहे तुम्हा तिचा पेकी ती कोणाची निवड करील त्या पूर्वी तुम्ही तिचे निगनिराल्या दिशेने जाऊन एका महिन्याने तिला आवडले अशी

एक भेट झाल्या गा. आज पौर्णिमा आहे. पुढच्या पौर्णिमेपर्यंत तुम्ही परत या." राजा तिघां राजकुमारांना म्हणाला.

तिघे राजकुमार त्याच दिवशी निघाले. एक महिना पूर्ण झाल्या पौर्णिमेचा दिवस उजाडला.

रत्नपुरीला राजकुमार रत्नवंतु एक वामड्याची पिशवी भरून रत्ने घेऊन आला आणि राजाच्या हातात देत म्हणाला- "यात हिरे, माणिक्ये, पाचू, अनेक प्रकारचे मणी आहेत. मी ही सर्व रत्ने जडवून एक सुंदर किरीट व रत्नहार तयार करवून देईन."

चांदोदा

अयोध्येचा राजकुमार शूरवीरवर्मा एक बंदूक घेऊन आला. तो बंदुकीचे वर्णन करून म्हणाला- "ही विलायतेतून आणलेली बंदूक आहे. याच्या तोंडाचे शस्त्र दुसरे नाही. समोर तीर, भाले परशू, गदा वगैरे निरुपयोगी ठरतील. या बंदुकीच्या मदतीने सर्व जग जिंकता येईल."

तिसरा राजकुमार मुक्त देशाचा ध्वराज होता. त्याचे नाव रत्न गुणनिधी असे होते. मी रत्नाच्या हाताने परत आला.

राजाने नु काय घेऊन आला आहेस या अर्शी त्याच्याकडे पाहिले. तेव्हा तो म्हणाला- "महाराज! भ्रमा करा, मी एकही भेट राजकन्येसाठी घेऊन आलो नाही. मला त्या विषयी विचार करावयास वेळच मिळाला नाही. काय गोष्टी मो चढाकरे पाहिले. तेव्हा आज महिना पुरा होऊन पौर्णिमा आज अमन्याने आरुबल.

असे कोणते जरूरीचे काम होते की तुला दुसरे काही सुचलेच नाही. काय झाले काय राजकुमार! सर्व शविस्तार माग!" राजाने त्याला विचारले.

"मी दिवशी येऊन तिघांला त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी दुसरी लोकांची गर्दी

मला एका जागी दिवशी लोकांची गर्दी वायका व मुलेंच जास्त होती. त्यांची ती केविलवाणी स्थिती पाहून मी त्यांना विचारले- काय झाले तरी काय?" तेव्हा ते म्हणाले- "त्याच्या वस्तीवर पेंढारी लोकांनी हल्ला केला आणि अनेक धडधाकट पुरुषांना त्यांनी ठार केले. त्याच्या हातातून जे सुटले ते स्वतःचा जीव घेऊन पळून गेले. पेंढारी लोकांनी आमची घरेदारे छुटली होती. मी त्यांना घोर देऊन त्यांना त्यांच्या गांवी पोचले. वादत कित्येक सत्यधारी लोक मदतीला आम्ही सर्वांनी मिळून पेंढारी टोळीला पळवून लावले. आम्हाला त्यांच्यादरोवर कित्येक तास युद्ध करावे लागले. त्या गावचे लोक आयला भोत होते. पण आम्ही त्या गावी राहून त्याची घरेदारे बांधून देण्याला मदत केली. जो उद्ध्वस्त झाली होती पुन्हा बांधून

काढायला उशीर लागला. मेलेल्यांची अंत्येष्टी करावी लागली. या गडबडीत राजकन्येसाठी भेट आणायची गोष्ट मी पार विसरून गेलो." गुणनिधी म्हणाला.

राजाला गुणनिधीने दाखविलेले शौर्य व पाहून आनंद झाला. त्याने दाखविलेली कर्तव्यनिष्ठा व दुसरी लोकांच्या उद्धारासाठी घोषा असूनही त्यात उडी घेण्यासाठी दाखविलेली तयारी पाहून राजाच्या मनात त्याच्याविषयी आदर वाढला. त्याला राजा म्हणाला- "मुला! तुझ्यासारखा राजकुमार एकाद्या राज्याच्या गादीवर बसला तर ते राज्य सुखी होईल. यात शंका नाही. मी राजकुमाराच्या शोधार्थ होना. आज आमच्या भाग्याने नु भेटलाम."

त्यानंतर प्रियंवदेने वरमाला त्याच्या गळ्यात घातली, दोघांचा विवाहसमारंभ थाटामाटाने झाला.

व्यास महर्षींनी गणेशाचे स्मरण केल्या बरोबर, त्याने प्रत्यक्ष दर्शन देऊन व्यास मुनींना स्मरण करण्याचे कारण विचारले. महर्षींनी महाभारताचे लेखन कार्य करण्याची विनंती केली. तेव्हा गणपती म्हणाला—

“लेखन कार्य करण्यास एका अटीवर कबूल आत्रे. मी लेखणी हातात घरली की ती खोळंबून देवण्याची गरज राहता कामा नये.” मुनींनी निवेदन केले—“ते आहे, आहे, हे गणाधिपा! मी खोळत जाईन ते तू विचार, रपान काही बूक नाही ना एबरेच पाहून मग दिभोत म्हणजे

गणरावाने माध्य केले. याप्रमाणे व्यास मुनींनी महाभारत कथा रचून संपितली धीमणनायकाने ती लिहून काढली. त्या महाभारताचा देवलोकात नारदाने, पितृलोकात असित याने आणि गंधर्वादि लोकांत णुकल केला. जनमेजय राजाने केला तेव्हा वंशपायनाने त्याचे वाचन करून भूमीकात महाभारत कथेचा प्रचार केला. गोनकादि मुनींनी महाभारताची रचना व त्याचा प्रचार कसा जाला क्तांत ऐकून सुताला विचारले—

“कोरव व पांडव यांचे युद्ध ज्या युद्ध

क्षेत्राने झाले त्याचे नाव शमनपत्रक असे का पडले?”

सुताने त्याचे उत्तर दिले ते असे—“मध्य युग” व “वेत्ता युग” व द्वापर यांच्या मध्यंतर काळाने राजे लोक आपल्या पालनातून च्युत तेव्हा परशुरामाने एकवीस वेळा मवं पृथ्वी तिळाविष करून टाकली. त्याच्या पान पृष्ठ करून त्या कुरात पितरांच्या भावे तर्पण केले. तेव्हा त्याच्या पितरांनी त्याला दिला की ती कुरे पवित्र तीर्थ क्षेत्र म्हणून प्रसिद्ध होतील. त्याच क्षेत्रात महाभारत युद्ध झाले व कुरे वध झाला म्हणून त्याचे नाव कुरुक्षेत्र असे झाले.

परीक्षित राजाचा मुलगा याने त्याच कुटुंबात आपले प्राकट भाऊ धृतसेन, द्रुपसेन व भीमसेन यांच्या मदतीने सत्र यज्ञ केला. त्या वेळी सरम देव भुनकाचा म्हणजे देवलोकांतून कुम्पाचा मुलगा भारमेय याला वज्रवादिकेन हिडत असलेला पाहून त्याच्यावर मारहाण केली त्या कुम्पाने आपली आई सरम हिला ते जाऊन सांगितले. तेव्हा ती गगावून म्हणाली—“गरीब व साधुजन यांना कोणी नास दिला तर तो कुकट जात नाही

जनमेजय राजाच्या ती म्हणाली ना ठरले की काय अशी भीति वाटली. म्हणून माझे शांत करण्याच्या हेतूने तो एका पुरोहिताच्या ओंधाथे हस्तिनापुरला आला. तेथे तो अरण्यात शिकारीला गेला असता तेथे त्याला धृतश्रव मुनींचा जाथम दिसला. त्या मुनींच्या मुलाचे नाव भीमश्रव. राजाने धृतश्रव मुनींना, मुलाला पीरोहित्य करण्यास पाठवू शकाल का विचारले

धृतश्रव म्हणाला—“माझ्या मुलाचे एक वन आहे. कोणी ब्राह्मणाने त्याच्याकडे येऊन काही पागिनले तर ते तो देतो. त्याचे हे वन मांडणार नमेल तर त्याला

हिमालय पर्वताने शीर्षकाळ तपस्वर्षी केली. धृतराष्ट्राच्या पिढीतले सर्व लोक नित्यतत्पावर सर्वांस वाचनीय होईल अशा तऱ्हेने महाभारताची रचना कधी काय भगवी विचारात व्यासमुनी असता तेथे ब्रह्मदेव आला. व्यास मुनींनी ब्रह्मदेवाला प्रणाम करून विचारले—“देवाधि देवा ब्रह्मदेवा! मी वेद व वेदा यांचे सारभूत महाभारताची कथा मनाने रचली आहे. पण सर्वजन मुलभ ती होईल अशा तऱ्हेने लिहिणारा कोणी दिसत नाही.”

“गणेशाजवळ प्रार्थना तो ते लेखन कार्य करील” ब्रह्मदेव म्हणाला

खुशाल पोरोहित्य करायला घेऊन तां
जनमेजयाने ती अट लावली आणि
हस्तिनापुरला जाऊन अनेक पत्रे पाठवली.

एके दिवशी जनमेजयाकडे उदक नामक
एका शोधने पत्रे प्राप्त झाले. "राजा!
तुम्हाला आपले कर्तव्य सांगितले हे काम करीत
बसला आहेस?"

राजाने विचारले- "मुनिवर्य! मी कोणते
कर्तव्य पाळत केले नाही?"

"तुम्हाला नागपत्र कर, दुष्ट नक्षत्र भस्म
झाला पाहिजे. हाच नक्षत्र तुझ्या बापाला
कायला होता. त्या मूळचे तो मेल्या. तुझ्या
बापाच्या रक्षार्थ घेणाऱ्या काव्यपाला

अपार धनसंपत्ती दाखवून त्या नक्षत्राचे
तार पत्रे पाठवले होते!" उदक म्हणाला.

उदक देखील नक्षत्राचा शोध घेत होता.
त्याने एक कारण होते. उदकने वेद नामक
ग्रंथां जवळ विद्याभ्यास केला होता. त्याने
गुरुचा निरोप घेते वेळी गुरुचा गुरुदक्षिणा
दाऊ. असे विचारले तेव्हा गुरुपत्नीला
विचार असे पत्रे पाठवले.

गुरुपत्नी म्हणाली- "आज पासून चवथ्या
दिवशी त्या गुरुचा शोध करणार आहे.
त्यावेळी कर्णकुंडल घालून ते कराने घेणेत.
परंतु मला हवी असलेली कुंडले गोप्य
राजाच्या राणीच्या कानात घालून कुंडल
शोध असेच पत्रे तो आणून दे.

उदकने गोप्य राणीजवळ
जाऊन मागताच तिने ती दिली. पण त्या
कुंडलावर नक्षत्राची दप्ती आहे. ती चालून
घेऊन तो टपलला आहे. तेव्हा
मावज रडा असे निने कडावून मागितले.

उदक ती कुंडल मिळाली. त्याने एका
मराठ्याच्या काठी ती कुंडल ठेवून ती
शोधायची ती मराठ्याला ठेवली. ती संघी
साधून त्याच्या पाठीमागून येणाऱ्या नक्षत्राचे
ती कुंडले चोरली व पट्टे लावली. एक
नक्षत्र मानव कुंडले घेऊन घेऊन असलेला

पाहून उदक त्याला पकडण्यासाठी
तत्क्षण नक्षत्राचे नागपत्र घालून केले आणि
एका विद्वान शिरला.

उदकने एक काठी घेऊन व दोळे
काढले आणि पत्ताळ लांकी गेला. तेथे
त्याला एक घोडेस्वार दिसला. तो घोडा
स्वतः अग्नि होता व त्याच्यावर
बसलेला स्वार इड होता. उदकला ते
माहीत नव्हते. घोडेस्वाराचे उदकाचा
विचारले- "काय पाहिजे तुला?" तेव्हा
उदक म्हणाला- "नागलोक स्वाधीन करून
त्या वरावर घोडेचाच्या
अंगातून यज्ञ लागल्या तेव्हा
नागलोक नष्ट होणार. पाहून नक्षत्राचे
निमृदपणे कुंडले आणून दिली ती कुंडले
उदकने गुरुपत्नीस ठेऊन दिली.

उदकच्या तोंडी जनमेजयाला नक्षत्राचे
परीक्षेसाठी चावून त्याचे प्राणहरण कामे
केले हे कळले तेव्हा जनमेजयाने आपल्या
संघांना नक्षत्र चावल्या हे विचारले.
संघांनी ती कथा सांगितली. म्हणजे-

"महाभारत युद्ध संपल्यावर मृत
अभिमुखी दायकी उत्तर हिंदू एक
पुलगा झाला. तोच राजा परीक्षित.
कृपाचार्यांचेवट तो अस्त्रविद्या शिकला व

त्यानंतर राज्यकारभार पाहू लागला.
त्याला शिकारीचा नाद होता. त्याने
मारलेला याण लागल्यावर सावज
पळू लागले. सावजाचा पाठलाग
करीत असता त्याला एके ठिकाणी शमीक
मुनी ध्यान मग्न बसलेले दिसले. परीक्षित
राजाने शमीक शूचीना, त्यांनी ते सावज
कोडे पडत गेलेले पाहिले का, विचारले.
पण शमीक शूची ध्यानमग्न होते. त्यांनी
त्याचे उत्तर दिले नाही. त्या गोष्टीचा
राजाला राग आला व त्याने तेथे मळून
पडलेला सावज राणाच्या टोकाने उचलून
शमीक शूचीच्या गळ्याभोवती

आणि निघून गेला. थोड्या वेळाने शमीक ऋषींचा मुलगा शृंगी तेथे आला व दडिलांच्या गळ्यात तो मेलला साप पाहून रमाच्या भग्न त्याने शाप दिला— "आता पासून मातल्या दिवशी ~~आता~~ देवाने परीक्षिताला ~~आता~~ घेईल."

मुलाने जसा भयंकर शाप परीक्षिता-
~~आता~~ ~~आता~~ दिला अगत्याचे तेव्हा शमीक ऋषींना कळले तेव्हा त्यांना फार वाईट वाटले. त्यांनी आपला शिष्य गौरमुख ~~आता~~ हाती परीक्षित राजाला ते वृत्त कळविले.

परीक्षित राजाला केलेल्या दुकीबद्दल पश्चात्ताप वाटला. त्या जप्याचे ~~आता~~ वाटले. त्या ~~आता~~ हातून स्वतःच्या रक्षणाचा काही उपाय आहे का राजाने आपल्या मंत्र्यांना विचारले. तेव्हा मंत्र्यांनी एका छावावर ~~आता~~ असलेला शूरा महाल शोधला. त्यात वाहेरून वायूला देखील प्रवेश मिळणे शक्य नव्हते. त्या महालात विष उत्तरविषाने वनस्पती आणून ठेवले विष उत्तरविषाने शेष. मांत्रिक व सिद्ध पुरुषांना ~~आता~~ आणून ठेवले. राजाद्वारेच सर्व मंत्री ~~आता~~ एक लंभी महालात राहून राज्यकारभार पाहू लागले.

~~आता~~ - दिवस निविघ्न पार पडले. सानच्या दिवशी काश्यप नावाचा एक ब्राह्मण राजाला सर्पदंश होणार असल्याची वार्ता ऐकून त्याचे विष उत्तरविष्यासाठी दस्तिनागुराला निघाला. त्याच वाटेने तक्षक राजाला कसे चावायचे याचा विचार करीत ब्राह्मण वेप धारण करून येत होता. तक्षकाने तिकडे येण्याचे कारण काश्यपाला विचारले. काश्यपाने ब्राह्मण वेपधारी तक्षकाला न ओळखून उतर दिले— "मी सर्पदंश उतरवितो. परीक्षित राजाला तक्षक चावणार असल्याचे ऐकून मी राजाला वाचविष्यासाठी व मोठे इनाम मिळविष्यासाठी मात आहे."

गांधीचे चरित्र

तेव्हा तक्षक म्हणाला-“हे ब्रह्मश्रेष्ठ मीच तो तक्षक आहे. मी ज्या पदार्थांना किंवा व्यक्तीला चावतो तक्षण तो होऊन जातो. तुझ्या मंत्रबळाने त्याला पूर्व रूप मिळणे अशक्य. तू स्वयं घेऊ नकोस, परत जा.”

परंतु काश्यपाने ते ऐकले नाही तेव्हा तक्षकाने आपल्या विषाचा प्रताप दर्शविण्यासाठी जवळच्या वटवृक्षालाच तक्षण तो वृक्ष भस्म होऊन गेला. काश्यपाने मंत्रबळाने तो वट वृक्ष पुन्हा जिवंत केला.

तक्षक म्हणाला-“तू पाह्या विषाचा प्रभाव दूर केलास. मी दिलेल्या क्षायापासून कोणाला मुक्ती नाही. एवढं मात्र लक्षात घेव. तुला, राजाकडून जेवढा धनाची अपेक्षा आहे त्याच्याहून जास्त मी तुला देतो. तू परत फिर.” त्याप्रमाणे काश्यपाला पुष्कळ देऊन तक्षकाने परत पाठवून दिले.

त्यानंतर तक्षकाने काही सापांना ब्रह्मण वटूंचे रूप देऊन त्यांच्या हाती काही फुले फेळ राजाकडे उपहार म्हणून पाठविली. त्यांनी नऊ दिलेल्या फळांपैकी एकाला तक्षक चावला होता व त्याने आपले बिच मोडले होते. त्या फळाने त्या विषाची एक वारंरिक अळी झाली

परीक्षित राजा आपल्या मध्याना व इतर लोकांना म्हणाला-“शापमुक्तीची वेळ आली आहे योद्ध्या वेळाने मूर्खास्त आता मला चावेलच तर अळीच चावणार. सापाचे भय मला उरले नाही.”

तोडून तेवढे वाक्य बाहेर पडनाच तो अळी भाषासारखी मोठी झाली. तीच तक्षक होता. सगळ्या तो चावला. त्यानंतरच राजा व त्याच्या बरोबर तो एक स्तनी महान भस्मी झाला.

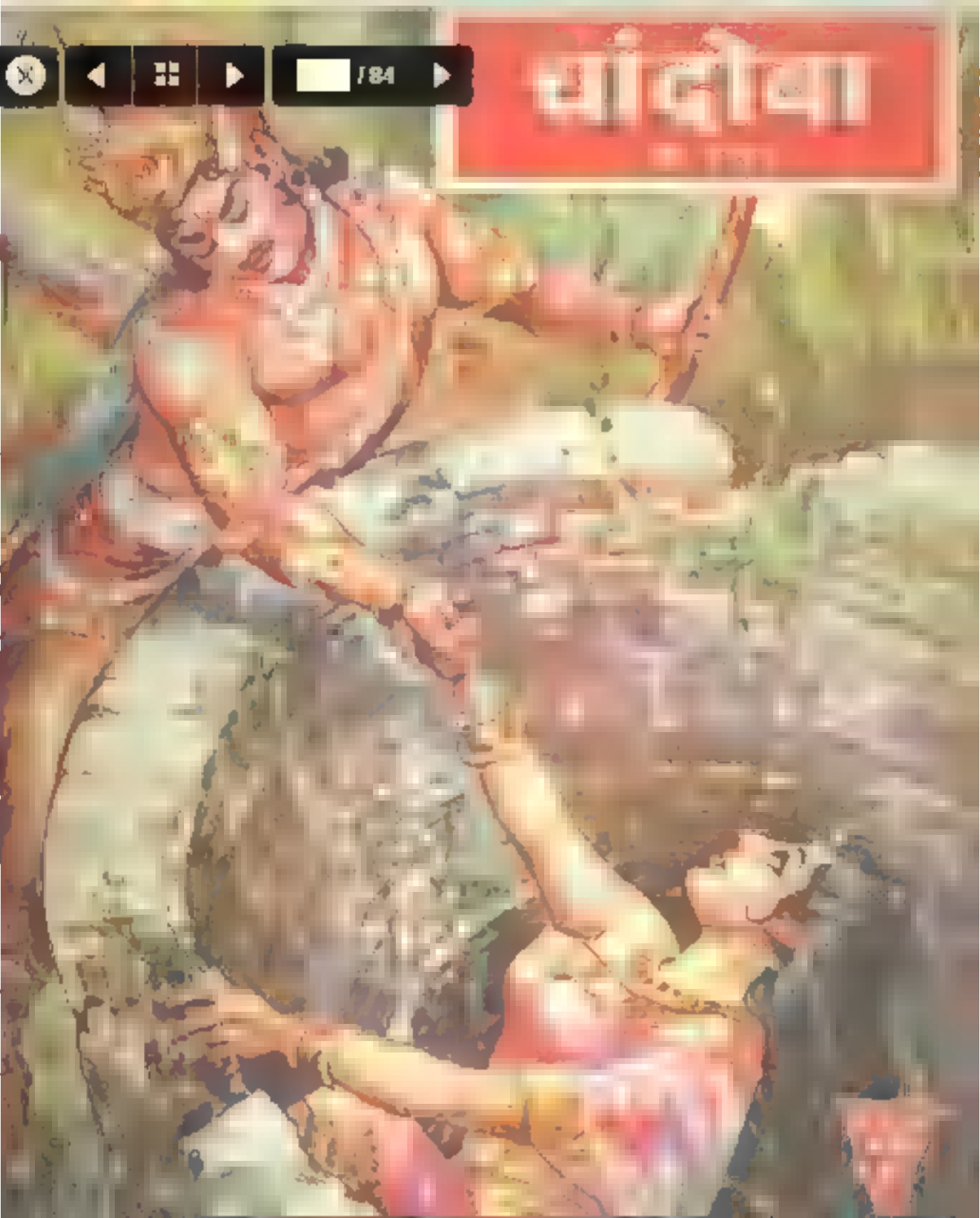

गुजरात प्रांत हा अनेक शक्तीने प्रसिद्ध आहे. गारकेला अनेक वर्षे राज्य मोमनाथाचे इतिहास प्रसिद्ध गुजरात प्रांतातच आहे. दोन्ही तीर्थक्षेत्रे म्हणून आपल्या सर्वांच्या परिचयाची आहेत गुजराती जनतेवर जैन वर्माचा मस्थापक महावीर उपदेशाचा प्रभाव आहे वल्लभ संप्रदायाचे अनुयायी गुजरात प्रांतात पुष्कळ आहेत मीराबाईने अनेक भक्तिमते गुजरातीत रचिली आहेत. विद्वांसर्माची सुधारणा करण्याच्या हेतून आर्यसमाजाची स्थापना करणारे स्वामी दयानंद सरस्वती व पाकिस्तानाचे जन्यदाने महंमदअल्ली जिन्ना हे याच प्रांताने जन्मले

गुजरात प्रांतातील काठियावाड या प्रदेशात इथजच्या राजवटीच्या काळात ३००

वर संस्था शक्ती त्यात पोरबंदर हे संस्थान प्रसाराच्या शतकात अनागत संस्थानचे रहिवासी हरजीवन गांधी हे एक वाणी मध्य पोरबंदरला आले व १७७७ साली एक धर घेवत घेतले ते व त्याची मूल भिन्न व्यापार कर त्यामळे हरजीवन याचा उत्तमचंद नावाचा एक मुलगा पोरबंदराच्या राणा जीमाजी यांची मर्जी मगावन करून त्या राज्याचा दिवाण झाला. अशा तऱ्हेने गांधी घराण प्रसिद्ध झाले.

उत्तमचंद हे राज्य कारभारात फार हुशार होते म्हणून त्यांनी आर्थिक राजकीय दृष्टीने राज्याच्या हिताची अनेक कामे केली परंतु राणा जिमाजी अल्प वधानेच निवृत्तीवर त्यांच्या मातोश्रींनी सर्व राज्यसूच स्वतःच्या हाती घेतली. दिवाणांनी स्वतःची वली कडक स्वभाव राजमातेला आवडला नाही या विवाह

एकपञ्चाशत्तमः सर्गः

[illegible][illegible]

प्राकृत खजिन्यास्तत्या वस्तु मवे वगेव
अहेत की माहो याची आत्री कस्तन वस्त असे
महणून चोगी होत असल्याची गण्ट त्याच्या
वजरेस जाली ती प्राई त्या गुप्तद्वारावर
त्याची मोहर जरीच्या तशी असे खाग्रन्याच्या
भित्ती इतक्या बळकट हात्या की मृगीया मुदा
आत प्रवेश मिलणे नव्हते म्हणून चोगी
खजिन्यात कोणत्या बळकट शिरो हाचा
उपगार होईना म्हणून असे
घोसला परण्यानाही खोजणाना एक सापळा
तयार

त्यानंतर एकदा राधा ~~आली~~ नार राटने
 त्रिजिन्नात दिगळे ~~आली~~ मांड्या भावाचा
 पास त्या सापळ्यात सापडला काळ्यात
 असल्या कारणाने त्याला या सापळ्या दिसला
 नाही. पुढील प्रयत्न करून पाहिल्या नवी
 सापळ्यातून गुढणे शक्य होईना. म्हणून या
 आपल्या मांड्या भावाला म्हणाला-
 'भाकट' याचा ~~आला~~ सापळ्यात सापडला
 नाही माझे मरण निश्चित ~~आले~~ होई
 स्वतः या जीव देऊन जाईल. तुम्ही करणं
 बरोबर होणार नाही तु माझ मुलं कायून
 घेऊन जा. म्हणजे ~~आला~~ जेव्हा आलेल
 शकणार नाही मांड्याला निश्चिंतपणे हा
 ब्रयाचा निरोप घेईन "

मोटा भाऊ म्हणाला त्याच्या विचारां
स्पष्ट दिसत होता तो म्हणाला धाकट्या
भावाच्या लक्षात घटकून आला त्यान
जायत्या मोठ्या भावाचे डोकं कापून घेतलं
आणि चोर दग्याच्या नेहमीप्रमाणे नोट
करून घरी गेला आणि आईला घडलेली
मोष्ट सांगितली. त्यानंतर त्याने भावाचे
मंडके पुन्हा टाकलं

दुसऱ्या त्रिवर्षी राजा स्वर्गिन्यास मंथर
तेव्हा ग्याला चोराचे धड दिशले. त्याच्या
अंगावर कपडे नव्हते की त्याला डोके
नव्हते. ना आज आला वासा हे कळायला
देखील मार्ग नव्हता परंतु राजाने एक

गोष्ट कळली, चोराच्या एक साथी आहे त्याने आपल्या मित्राचे डोंक कापून नेले आहे त्याला पकडण्याचे राजाने मनाशी ठरविले. राजाने मृत चोराचे किल्ल्याच्या भिंतीला टांगून ठेवले. त्याच्यावर पहार ठेवल्या आणि पाहरेकऱ्यांना अजाबून मागितले की हे थप उचलून नेण्याचा कोणी प्रयत्न केला किंवा या भंडाला पाहून कोणाच्या डोळ्याला टिपे आल्याचे कळले तर त्याला मर्ग्य अटक करून पाड्यासमोर हजर करावे.

आपल्या मुलाचे घड किल्ल्याच्या भिंतीला टांगून ठेवल्याची गोष्ट चांगल्या

आईला कळली. तेव्हा तो आपल्या धाकट्या मुलाने म्हणाली, "माझ्या मुलाने अशीच अपघाती शिवाय असे लावणून घडत तर गित्तीला कात त्याच्या आज्ञ्याला किती दुःख होईल? म्हणून तू जाऊन त्याचे शरीर घेऊन ये. राजाकडे जाऊन ते मागून येईल."

"आई! गरिब गरीब डोंकच मुख्य नाही का? मी किल्ल्यासमोर किती पुरले आहे." घानाटा मुलगा आईला म्हणाला. तिने हड्डि धरला तेव्हा भाषाणा देऊन वाटेला ते करून आणण्या शिवाय त्याला दुसरा उपाय मुचला नाही.

धाकटा भाऊ एका म्हाणाच्या व्यापाराचा वेप घेऊन एका गाड्यावर दारूचे दोन बुटले ठेवून गाड्याला हाकीत घड टांगलेले होते त्या जागी पोचला त्याने एका बुटल्याला एक भोक पाडले व मोठ्यागुंड्याने गड लांगला त्याला रडत जसलेला पाहून पाहरेकरी घाबून आले व विचार लागले- 'म्हाताच्या! काप ने आले?'

"माझी सर्व दाह मळून चालली आहे! दाह फार किमतीची आहे हो!" त्याने रडत उत्तर दिले तो असे देखील म्हणाला- "दुकानापर्यंत पोचतो सर्व दाह गळून

जाईल. ते ऐकून पाहरेकऱ्यांनी दारूची चव घेऊन पाहिली व आज्ञ्यावर मिटक्या मागून सर्व दाह पिऊन टाकली.

"हा दुसरा बुटला गाड्याच्या पाठीवर कसा काय राहणार? म्हणून तो तुम्ही शिकामा रेल्यात तरी चालेल" व्यापारी म्हणाला.

दुसऱ्या बुटल्यातली दारू पिऊन आज्ञ्यावर पाहरेकरी झिगून लोळू लागले. काळोख पडला तेव्हा धाकटा भाऊ आपल्या भावाचा मृतदेह गाड्यावर घालून त्यावर गिताळा व पोती टाकून घरी गेला. मीनी प्रमत्त भावाच्या देहाला मूकमाती दिली

प्रेम चोरीला गेल्याचे कळल्यावर संपाताने राजाचे सर्व अंग धरधर कापू लागले. आपल्या हुकमाप्रमाणे चांगल्या पाहरेकऱ्यांना त्याने वायकाने ओडून काढले आणि त्यांना कंठेत टाकले. चांगल्या पकडण्याचा त्याने मनाशी स्वका निश्चय केला म्हणून त्याने एक युक्ति योजली. त्याने एका राजकन्येला किल्ल्याच्या फाटकाबाहेर सुंदर कपडे घालून यमविले. स्वतःला एक परदेशी असल्याचे सांगू तिने अंगे जाहीर केले की ज्या कोणी भयकरात भयकर असे कृत्य केले असेल त्याच्याशी मी लग्न करीन.

धाकट्या मलाने त्याला पकडण्यासाठी रागाने टाकलेले ते एक जाले आहे हे चटविशी ओळखले आपण हुशारीन राजाहून कमी नाही हे दाखविण्यासाठी काढावे पद- त्यावर तो राजकन्याला पाहण्याला निघाला तिकडे गान ती असली वधवस्थानी त्याच दिवशी काशी दिलेल्या एका भारोपी बाहान कापून तो शालदुडीस लपवून ठेवून निघाला

राजकुमारीजवळ आल्यावर तिच्या म्हणाला—“मी तुझ्याशी लग्न करायला आली आहे तेव्हा राजकन्याने त्याला विचारले—“ह आपल्या साहसाचे कायते कसे भासेल?”

ती म्हणाला—“मी वरील भावाचे ठीक कापून त्याच शरीर युक्तो लढवून पाळवून येते.” यदील त्या चोराच्या शोयार्थे आहेत तो हाच चोर आहे, हे ओळखायला राजकुमारीला वेळ लागला नाही. ती म्हणाली—“ठीक! मी तुझ्याशी

लग्नाला तयार आहे. तुझा हात पुढे कर!” धाकट्या मनाने प्रेताचा कापून आपलेला हात शालातून पुढे केला. राजकुमारीने तो हात बट्ट धरला व मोठ्याने ओरडली—“चोर सांपडला! चोर! चोर! पकडा!”

पहरे करी धाकटा भाय धाकटा मुलगा तो प्रेताचा हात तसाच मोडून मागच्या बाजूने उडी मारून निघून गेला होता काळोखात तो कोठे गेला कोणाला कळले नाही.

राजाला कळले की हाकी लागल्या होत्या हातावर तुरी देऊन येऊन गेला त्याच्या चातुर्यावर खूप होऊन त्याने आदेश द्या की चोर स्वतः येऊन आपली भायला सांगेल तर त्याला देवा आपल्या मुलांवर रावत त्याचे लग्न करून देईन आणि त्याला आपल्या घर बाबत माताची देईन.” त्याप्रमाणे सजिन्याचा चोर खरोखरच राजाचा जांघई दरवारीच एक माळा

कोणी वांचत नाही

एका राजाच्या समेत एक विचित्र गदावाच साद होते वर्षातून फक्त एकदा एक फळी येई, परंतु ते फळण्याच्या आधी ते राजाच्या घरात येऊन पडते. परंतु कीड लागण्याचे नाही. आपली एका साळ्याने फळी पाहून ती प्रतिज्ञा केली की त्या फळीला ती शकला नाही त्याचे उडवाव

माळी ज्या महिन्यात मोकरीला जायला त्याच महिन्यात त्या मुलावाला एक कळी लागली दुसऱ्या दिवशी ती कळी उमलधार होती माळी रायभार त्या मुलाच्या साडाजवळ डोळ्यात तेल घालून घेऊन गेला. उजाडण्यापूर्वी एक किडा येऊन साडावा वनला माळी जवळ त्या किड्याला मास लावून नेला एक आदर उडत आले आणि त्या किड्याला उचलून घेऊन गेले दुसऱ्या दिवशी तो कळी

उमलली खरोखरच एक गदर फळ हाते. माळ्याने आमदान ते फळ वाडून राजाला दिले

“ती फळी वांचविलेस माला?” राजाने माळ्याला विचारले

“माला मी मारायला गेला तेव्हाच त्याला एक पाखळ उचलून घेतून महागज माळी मारायला

राजा मुलाचा वाडून म्हणाला—“त्या किड्याला पाखळ घेऊन घेऊन गेले उद्या त्या पाखळ्या कोणी दुसरा प्राणी घाळत नाही कोणी वांचत नाही”

दुसऱ्या वर्षी त्या मुलावाला आणखी एक कळी लागली ती खपेस पण किडा माला तो कळीवर बसण्यापूर्वीच पाखळ त्याला काढीत घेऊन उडाला व दुसऱ्या दिवशी त्याने अणार विळवून घेतला आणि त्याने त्या पाखळाला बसले

मान्छ्याने गुलामबाणे फुट राजाच्या भेद
करते वेळी जे वरदान ते थाडक्यात वणन
काजत सांगितले. तेव्हा राजा म्हणाला—
"कांणी वादल नाही ! या सोपेस त्या
सावार्थी पाळी आहे "

त्यानंतरच्या वर्षी ~~सामान्य~~ कळीमाळा
किंवा आळा त्या फिडवाळ एका पाणयाने
धरजे. त्या पाणयाने सामाने धरजे आणि
त्या मांवाला माळीयाने ~~सामान्य~~ ठेव.

मालाध्यानं गलान्नाम फलं राजाणां भंड
कारने ज्ञानी ध्यान साधनां करोति तत्र फलं
२. ज्ञानं साधितले, ज्ञाना राजा मुक्ताय
गोचरं गुरुणां... फलं ज्ञानं, ज्ञानी ज्ञान
नाही ! परंतु या ज्ञानीने ज्ञान ज्ञान
पात्र दाढ : फल २.

एकदा भारती आश्रमक बहुत सभ्य
नामक साधन की आश्रम स्थित है।
साधन आश्रमः सर्वसाधारण भाषा में
सर्व साधारण भाषा में सर्वसाधारण भाषा में

पाण्यात उतरल्या. राणीसरकारांना आपण
 शहावर आहो. कळू नये म्हणून तो
 शाहाला चिठ्ठ देऊन त्याचे लपवून घेतला.
 परंतु शाहच्या दुर्दैवाने राणीने पाण्याबहेर
 पैवांना लावून पाडिले. याने तो पाहून
 खूबसावर भयान्नास झाला. त्याने
 शाहला उद्‌विषपात हाक मारली.

राजाच्या विषयांनी मालव्याला घडून
आणले मालव्याने निवेदन केले- "महाराज!
मला ते काळजीने आहे आहे गलादाची
नवीन बांधास किती आवला नाही त्याला
आणत पाहिले वाचले नाही त्याला
आणत मला काळजी नाही मला हाती
आहे आहे! मी देखील कोठे वाचतो
आहे? मला मरण आहे!
मला वाचने नाही आहे"

[illegible]

पडकों दुकाळ

[१६]

[बंधाने जेव्हा [] पुढेपर हज्या केला तेव्हा [] याक. [] पेऊन पळाने. शिबीरमुक्ता नागमल्ली [] आहे [] कळता. भूतनायकाने. किंवा उधलुने पुकारी पेऊन गळ्याने रागितने शीरभटाच्या गहाभ्याने पळन जाणव्या. गहाभ्याला शिबीरमुक्ते पाटलाय मुक्त केला. पुढे-]

शिक्षीमुखन खोन्यात उतरून पाहिजे.
त्याला पुढारी किंवा नागमन्त्रीला
घटईत गूढळून घेऊन जाणारा तो तानगिघाड
दोघार्पकां एक जण हो दिमला नाही. ते
दोघे घोड्याच वेळापूर्वी खोन्यात उतरून
होते. शिक्षीमुखन एकदा चारी वाजूला
पाहिजे तेव्हा त्याला एका बखून घोड्याच्या
खेकाळ्याचा आवाज ऐकू आला. लगेच
तो त्या वाजूला वाहत गेला परंतु

काळोशात घोड्याच्या टांगांचा आवाज मात्र
दूर दूर जाऊ लागलाला ऐकू आला.
शिक्षीमुख हलका होऊन, पृष्ठे
करावे या विचारात होता. त्याच वेळी
विक्रमनेगरी दोरखड भरणे गेली उतरून
आली होता. त्याने जवळ येऊन त्याला
हसत हसत म्हणाली—“ शिक्षी ! ”

तो ओळखीचा जादवा ऐकून त्याने मागे
वळून पाहिले. तेवढ्यात विश्वमकेश्वरीने

आंघावर हाल ठेवून विचारले-
"ती दुष्ट निमटून कोठे गेली?"

"अरे तुमता निसडलाच नाही. ती दुष्टीस देखील पडला नाही दुष्टन धोडा गेल्याचा आवाज ऐकू आला." शिखीमुख म्हणाला

"ती पुजारी नाही तर नागपिशाड कोणीतरी किंवा घोड्यावर उचलून घेऊन पळून गेल्या असावा. त्या पुढाऱ्याला मदत करणारे लोक या प्रदेशाला असले पाहिजेत नाही तर त्यांना धोडा कोठून मिळाला?" विक्रमकेशरीने त्याला वाटलेली व्यक्त केली.

"ते शक्य, अर्हे, पण आपण या गोष्टीचा शोध लावण्यात वेळ कुकट घालविणे बरोबर होणार नाही. पास नव्हता तोच लावून पाहू या. आपले माथी डोंगर उतरून येतच आहेत." शिखीमुख म्हणाला

"येत आहेत, त्यांना थोडा वेळ लागत थोड्यांच्या टापावर आकार न कोण त्यादिवेला जाताना ऐकलास?" विक्रमकेशरीने विचारले.

शिखीमुखने साजुला हाताने लूण करून दोघे साही सोलत्याशिवाय त्या साजुला जाऊ लागले. त्या जागा सोन्यापासून पोड्या इव जागी होती. त्या काळासातदेखील त्यांना साडा-मधून जाणारी पाऊलवाट दिसली त्या वाटेने ते थोडे पुढे गेल्यावर त्यांना पाऊलवाट एका साजुला दूर झालीत दिव्याचा उजळ दिसला.

शिखीमुखने त्या दिव्याकरे बोट दाखविले व म्हणाला-"साजुला कोणी संकोटी पेटवून घमन आहेतसे वाटताहेत जंगली जनावरांच्या भीतीने चोर डाकू मुढा करून रात्रीच्या वेळी त्यांच्या जवळ बसून राहतात. हे कोण आहेत.

आपण पुढे जाऊन पाहू तर साजुन शिखीमुख साजराच्या पावलांनी त्या साजुला जाऊ लागला. विक्रम त्याच्या पाठीमागून जाऊ लागला

शिखीमुख व विक्रमकेशरी साजराच्या जाद नों मराठी होती तिच्या वरच थोडक्या वेळा त्यांना नेथ दोघे दिसले त्यांच्या पेढगवावरून ते जंगली चोर होते. हे साजरा होते ते, त्यांच्याजवळचो चांदीची नाणी मोजांत होते शिखीमुखने त्या चोरांच्या पाठीमाग माडीत लपून साजरा साजरा व वाटपार काढित एकदम चोरसमोर जाऊन इशारेने म्हणाला-"खबरदार जागचे हवाण तर!"

दोघांचे हाल तलवारीच्या पट्टीवर गेले समोर शिखीमुखला पाहून भयभीत होऊन ते त्यांच्याकडे पहात विक्रमकेशरी विमूड स्थितीत जागच्या जागी बसून राहिले कारण त्याच वेळी विक्रमकेशरी तलवार उगमून पाठीमागून घेऊन दगड म्हणाला-"खबरदार! येथून पळून जाण्याचा काळजी करू नत."

चोर मध्य सायणवेळ होते शिखीमुखने पुढे होऊन त्यांच्या तलवारी ध्यानेतून काढून दूर फेंकून दिल्या व विचारले-

"पडक्या देवळाचा पुजारी कोठे आहे? वाळा नाही तर दोघांची डोकी उडवितो."

एक जण तोड बसवून म्हणाला-"पडक्या देवळाचा पुजारी! आम्ही तर हे नाव आजपर्यंत कधी ऐकले नाही."

"तुम्ही ने नाव ऐकलेन आणि त्याच्या जवळून ही चांदीची नाणी पण घेतलीत. आमच्या जवळ तुमची ही खराडी चालणार नाही." शिखीमुख म्हणाला व विक्रमकेशरी बघून पुढे म्हणाला-"या खराडाकडून चोर बदविणे तेवढे कठीण नाही! जो येथून निमटून आपल्याचा प्रयत्न करील त्याला

जागच्या जागी ठार कर!" असे मागून शिलीमुखने एकाच्या रांग्याचा हात मोडून त्यानेच त्याचे हात बांधले. "आता तु खरे काय ते बालकील!" असे म्हणत शिलीमुख एक जळत असलेले काकड घेऊन एका बांग्याजवळ गेला.

जीव बांध्यात पडलेला पाहून तो चोर पावले म्हणाला—"मला तका मारू मी खरे नेव मांगतो. आम्हाला तो दे म्हणोच माहीत नाही. आम्ही त्याला एक विकला. त्याने जे पैसे दिले. आम्ही आपसात वाटून घेत होतो."

"अस्स! म्हणजे तुला एवढेच माहीत आहे तर! तुझ्या या मित्राला आणखी काय माहीत आहे ते पाहू या." असे मागून शिलीमुखने ते जळत असलेले दुसऱ्या बांग्याच्या अगदी बांध्याजवळ गेले.

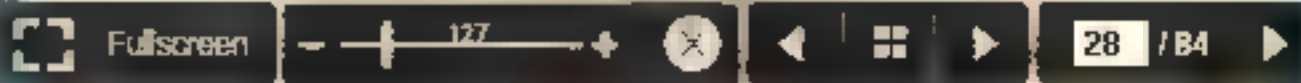
दुसरा चोर मोठ्याने आरडून म्हणाला—"मला असा जिवंत बाळू मी खरे न मांगतो. त्या पुज्याचरीवर एक गळे लट्ट होता. तो एका चटईत कोणाला तरी गुंडाळून आसा. पुजारी त्या चटईतल्या व्यक्तीला पांढऱ्यावर टाकून मारतो. म्हणून निघून गेला."

"नातो, तुम्हाला आणखी पुढील माहिती विकत आणखी एक लाकूर." शिलीमुख म्हणाला.

विक्रमकेसरी आणखी एक घेऊन आला व पहिल्या बांग्याजवळ गेला म्हणाला—"पाहोला चटका येण्यापेक्षा याच्या कपाळाला चटका दिला तर दोळे ठिकाणावर येईल मांचे." म्हणत विक्रमकेसरीने ते जळत लाकूड पहिल्या बांग्याच्या बांध्याजवळ गेले.

तो चोर आता बरबरे कापू पांगला. म्हणाला—"मालक! आमचा जीव नका घेऊ. जे काही माहीत आहे ते

कुण्याचे भुक्षण ऐक आले. त्याने
तो आल्लवका तो शिखीमलच्या
लाल कुण्याचा होता. याचा अर्थ जिवाजी
किवा शबरांच्या वस्तीतलो शिखी
मातेवाईक मंडळी निकडने असावीत.

द्विक्रम लगच कुम्भारचा। येत
होता त्या बाजूला निघाला. श्रीहन्नाच
बेळ्यात त्याला निवाजी नागनायक लढसुसिंह
आणि चारपाच सत्र व नाग श्रीध्यातून
डोंगर चढत येत असलेले दिसले. एक
सत्र लालकुम्भारजी दोरी घेऊन येत होता.
कुवा दोरी ओढत पुढे धावत जाण्यासाठी
उतावीळ दिसत होता.

‘मांगक’ तुम्हीं ‘शाम्हाला’ जीवदान
 दिले आहे. ‘शाम्हा’ जयभ पंजल मांगतो,
 ‘शाम्हाला’ नो पुजारी कोडे दिसला न
 लगेच ‘शाम्हा’ नी वानेसी शवरस्य्या वस्तीन
 पोचनी कम.” पोरणैही एकवण म्हणाला.
 शिक्कीमन्व होकारार्थी यान हन्वून
 विक्रमकेसरी शरंगर थांडा बाजूला जऊन
 म्हणाला— ‘विक्रम! या लडाडांतो एक
 मोष्ट आयल्योना मांगितलो नाही या

जिवाजीने विक्रमवैजयीला पाहताच विचारले-“विक्रम! तू खुशान आहेस ना? शिखी कोठे आहे? ती दुष्ट पुजारी नागमल्लीला उचलून घेऊन गेला, हे सारे का?”

विक्रमकेसरी काही उत्तर देणार नव्हताच लट्ठूसिंह ओरडून आवेशाने म्हणाला-“आहे तो पुजारी? त्याने नामदे ओढवतो!”

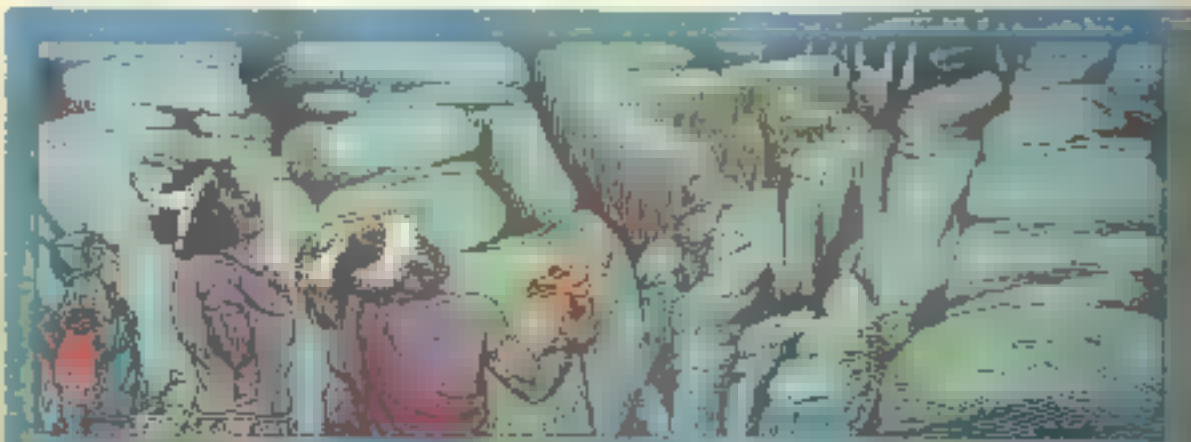
जिवाजी त्याच्या आवाजवर हात ठेवून त्याला शांत करीत म्हणाला-“अगो पाई करू नकोस लट्ठूसिंह! पहिल्याने सर्व परिस्थिती तर ठीक देवील!”

विक्रमकेसरीने जंगलात पाऊस ठेवल्या पासून आकाश गुहेत प्रवेश करण्यापर्यंत घडलेले वृत्त थोडक्यात सांगितले आणि म्हणाला शिखी चोरांच्या पाठीमागून ने कोठे जातात व काय करतात? पन्नाळ्या गेला आहे.”

“एकादशाने चोरांचा पाठलाग करण्यात घोबर आहे. तरी त्याने केले ते बरोबरच

आहे असे म्हटले पाहिजे. काय वाटेल ते झाले तरी काळोखात पुजाऱ्याला पकडण अवश्य! उजाडल्यावर तबे डोंगर व रान पालख घालू या” असे मागून जिवाजीने लट्ठूसिंहचो मनबूत पाळण्याला प्रयत्न केला. म्हणाला-“तू पाऊस नकोस लट्ठूसिंह! नागमल्ली त्या दुष्टाच्या हातून स्वतःचा रचाव स्वतःच्या बळावर करून परत येईल मला तरी त्याला वाटत नाही. तसे सांगत नाही तरी पुजारी आमच्या वाळपानून सुटणे अवश्य.”

जिवाजी हे बोलतच होता की त्याच्या आज्ञेला एका उंचवट्यावर त्याचा एक मशाल दिसली. कोणीतरी हवेत हलकून काही तरी म्हण करीत होता. जिवाजी व त्याच्या बरोबरच्या सर्वांनी ते पाहिले. तेव्हाच एक शिट्टीचा एक आवाज. (पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

कारस्थान

विक्रमादित्याने हट्ट सांवरला नाही. तो पुन्हा गेला. त्याच्यावर पाहून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मोन होऊन स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रताप बसलेला वेताळ म्हणाला-“तुमचा सारथ्याच्या विकटच स्वरूपी जाणता म्हणून तुला रात्रीच्या काळीस करून करावे लागत आहेत. तुला हलके पादावे म्हणून तराईच्या राजाच्या विरुद्ध झालेल्या कारस्थानाची गोष्ट मी तुला सांगतो ऐक!” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

पूर्वी उज्जैन येथे वज्रगुप्त नावाचा एक रत्नपारखी व्यापारी रहात असे. त्याच्याकडे हिरे चांगले मिळत म्हणून मोठ-मोठे श्रीमंत सावकारच नव्हे तर राजेमहाराजेपण त्याच्याकडे हिरे विकत घ्यायला येत.

वेताळाच्या

तो समुद्र पार देखील प्रवास करी व हिरे खरेदी करून आणी

एवढा त्याने फीच झेपात 'शिरीषक' नामक एक अपूर्व हिरा विकत घेतला. तो पत्ताम लाखांचा विकामचा २०० मनाशी दूरवून तो स्वदेशी परतला.

उज्जैनच्या राजाला वज्रगुप्ताकडे शिरीषक नावाचा हिरा असल्याचे ज्ञात झाले तेव्हा राजा २००० बोलावून म्हणाला—'वज्रगुप्त! हा हिरा पंचवीस लाख रुपयांचा तो खरेदी करतो.'

वज्रगुप्त घाबरला. त्याने त्या हिऱ्याची जी किंमत घ्यायचे ठरविले होते त्याची

अर्धी किंमतच राजा द्यायला तयार झाला होता. राजाने ज्या किंमतीला हिरा मागितला त्याच्याहून जास्त किंमत मागितल्यास २००००० राग धणार. वज्रगुप्त मोठ्या वेचात मापडला. काही दोमत्याच नाही.

वज्रगुप्त काही बोलत नाही हे पाहून राजाने त्याला विचारले—'असही सांगितल्या किंमत कमी वाटली का?'

'नमो नमो महाराज! या हिऱ्यावर यज्ञाचा २००००० आहे. काहीना हा नामगार नाही ज्यांना लाभ नसतो त्यांचे सर्व वैभवच नष्टे तर प्राणहानी होण्याची मुद्या भीती आहे.' वज्रगुप्त म्हणाला.

वज्रगुप्त ते माफ कर दोलला. राजाने ओलखले म्हणून त्याने स्वतःचे ब्रह्मनक्षत्र मागून वज्रगुप्तला विचारले—'माझ्या जन्म नक्षत्रप्रमाणे हा हिरा पंतल्येस त्याचा काय परिणाम होईल असे तुला वाटते?'

वज्रगुप्त लगेच म्हणाला—'महाराज! अणिषाम या हिऱ्यामुळे प्राणभय आहे!'

त्यावर राजा स्मित रुदन म्हणाला—'मला मरणाचे भय नाही. मरणाला तयार होऊनच मी हा हिरा विकत घ्यायला नयार झालो आहे.'

वज्रगुप्ताला तो शिरीषक हिरा राजाच्या हाती विकवा लागला.

ही सर्व माहिती युवराज प्रसेन याला कळली. तो महत्वाकांक्षी व दुष्ट होता. तो वज्रगुप्ताकडे २००००० म्हणाला—'वज्रगुप्त! महाराजांनी तुझा हिरा फार स्वस्तात विकत घेतला माही का? तु महाराजांना भोति दाखविलेस की तो हिरा त्यांना त्यानगार नाही व त्यामुळे त्यांना प्राणभय पण आहे. परंतु त्यांनी त्याची फिकीर केली नाही. झाले ते ठीकच झाले. माझे एक लहानसे काम करून दिलेस तर मी तो हिरा तुला परत मिळवून

देईन. हिरा विकून तुला जी पंचवीस लाख रुपयांची रक्कम मिळाली आहे तीदेखील परत कऱ्ण्याची गरज नाही. मी सांगतो ते करशील का?'

'बोला तर युवराज! आपली आज्ञा तर होऊ दे.' वज्रगुप्त म्हणाला.

'मला, महाराजाचा मृत्यू इतका लवकर होईलने २००००० नाही आणि माझा राज्याभिषेक होण्याची चिन्हे पण दिसत नाहीत. २००००० काहीतरी उपाय करून राजाचा २००००० दूर साला तर आपल्यावर कोणी गंजय धणार नाही तो त्या हिऱ्याचा रोव पाहून लोक स्वस्थ राहतील तसे नू सांगितलेच

आहे की हा हिरा महाराजांना लाभत नाही. हिरकणी खाल्ल्याने मनुष्याचा जीव जातो इतर विषासारखा हिरकणीला ॥३॥ कित्या वास पण नसतो. हिऱ्याचा चुरा तुझ्याजवळचा दे. मी तो दुधात घालून राजाला प्यायला देतो." युवराज म्हणाला.

वज्रगुप्त थोडा वेळ विचार करीत राहून नंतर म्हणाला—"माझ्याजवळ हिऱ्याचा चुरा आहे. पण हे पहा, सुम्ही तो स्वतःच दुधात घालून राजाला प्यायला द्या. दुसऱ्या कोणाच्या हाती देऊ नका."

प्रसेनने वज्रगुप्ताचा मुल्ला मान्य केला आणि हिऱ्याचा चुरा घेऊन गेला.

काही वेळाने वज्रगुप्त गप्पपणे महा- राजांकडे गेला आणि म्हणाला—"महाराज! आपण फार सावध रहावे, आपल्याला विष देण्यासाठी आपला शत्रू संघी ॥३॥ आहे. माझी अशी विनंती आहे की वेदांकडून तपासून घेतल्याशिवाय ॥३॥ कोणत्याहि खाद्य पदार्थावर तोंड लावू नये.

हा मुल्ला राजाच्या हिताचा होता. म्हणून तेव्हापासून तो साण्याचा किंवा पिण्याचा प्रत्येक पदार्थ वेदांकडून तपासून घेऊन ॥३॥ त्याचे सेवन करू लागला. ॥३॥ गोष्ट नियमितपणे होऊ लागली.

एके दिवशी राजा रात्री सोपायला निघाला तेव्हा त्याच्या शयनगृहात प्रसेन स्वतः दुधाचा पेला घेऊन आला.

राजाने मुलाला विचारले—"बाळ! तू स्वतः आज दुध घेऊन आलास! नोकराच्या हाती का नाही पाठविलेस?" आणि दुधाचा पेला घेऊन नोंदाला सावणार इतक्यांत त्याला वज्रगुप्ताने दिलेला सल्ला आठवला. राजा दुधाचा पेला घेऊन आरल्या खान महालात गेला. तेथे वेद्यांनी दुधाची परीक्षा करून त्यात हिऱ्याचे चूर्ण असल्याचे सांगितले.

दुसऱ्याच दिवशी राजाने युवराजाला राजद्रोही म्हणून वारोप लावून त्याला

जन्मठेप तुज्यावासाची शिक्षा दिली आणि वज्रगुप्ताला अनेक वक्षिसे ॥ इनाम देऊन त्याचा गौरव केला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—"राजा! वज्रगुप्ताने ॥३॥ कारस्थानात असे विष का आणले? त्यामुळे त्याचे मुकसानच झाले. ॥३॥ काहीच झाला नाही. मागे उत्तर माहिती असून तु दिल नाहीस तर परिणाम तुला भडोत आहेच. युद्धाः डोक्याची लभर सकले होऊन तुझ्याच पायावर लोटू लागतील.

त्याने उत्तर म्हणून विरुमादित्य म्हणाला—"वज्रगुप्त राजद्रोही नाही ॥३॥ युवराजांना हिऱ्याचा चुरा दिला ॥३॥ आहे. त्याने हिऱ्याचे चूर्ण दिले नसते तरी युवराजाने भाणखी काही तर्गे कारस्थान करून राजाचा वध केला असता राजा मेळ्याचे सर्व शिरोपक हिऱ्याची निदा करू लागले असते. त्या शिरोपक हिऱ्यासाठी तो

जे कांटे बोलला होता ते युवराजाच्या रक्षणार्थ सहाय्यक झाले असते. परंतु स्वामिभक्त वज्रगुप्ताने विचार केला की त्याला कायदा होवो किंवा न होवो, निदान राजाचे रक्षण तरी होईलच. ते कर्तव्य त्याने पाळले ॥ आपली स्वामिभक्ति दाखविली. म्हणून त्याने राजाला सावध केले. अशा तऱ्हेने त्याने स्वतःपेदेखील रक्षणच दिले. कारण राज्यलोभाने आपल्या आपाचा जीव ग्यायला तयार झालेला प्रसेन राजा झाल्यावर ॥३॥ कारस्थानाची माहिती असणाऱ्या वज्रगुप्ताला जिवंत सोडणार नाही ॥३॥ ठाऊक होते. काही असो, वज्रगुप्ताने केले ते इष्टच होते."

अशा प्रकारे राजाचे मोन मंग होताच वेताळ प्रेताचरोवर अदृश्य झाला व पुन्हा झाडाला जाऊन लांबकळू लागला.

(कल्पित)

पराचा कायला

एका रात्री एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे. त्याला नेहमी छोटे बोलण्याची व कुशालच्या मारण्याची सवय होती. एकदा त्याला एका गाडीवालाची गरज होती. एक मनुष्य गाडी हाकायला नोकरी देता का विचारण्याला आला. श्रीमंताने त्याला विचारले—“काय ते पराचा कायला करता येतो का तुला ?”

“वेळ आली की का नाही करता येणार महाराज !” गाडीवाला म्हणाला.

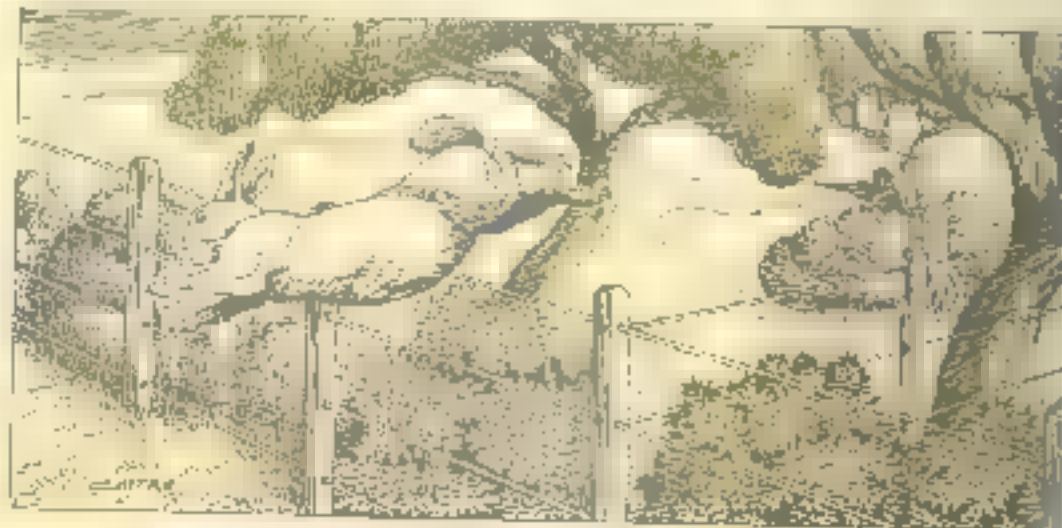
“कारण तुम्हाला मला खालू असताना गाडीला असणार, म्हणून विचारले.” तो श्रीमंत म्हणाला.

गाडी विवगानी तो श्रीमंत मनुष्य एका बेजारच्या गाडी गेला आणि निघत्या वाटसर्या म्हणाला—“मी हवेत एकदा तीन सप्ते ठार केले होते, गाडीस साहेत म्हणाला.”

“जे मरणम् आहे !” गाडीला म्हणाला.

“श्रीम अगदी खरे आहे. गाडीला साहेत एकदा आमचे धनी फिरारीला केले. गुणगावकून मगाने उडी मारला. तो गाडी समितीवर परव्यापूर्वीच भागव्या धन्याने गोळी मारून त्याला ठार केले. आम्हा त्याचे पोट किटून पाहिले तर त्यात दोन आणखी मर्गे होते. दो.” गाडी हाकिणारा म्हणाला.

“अस इहय !” गाडी वाल्याने जी त्राणकडी ओकून दिली होती तिच्यावर निघाय बळून गाडीलासाहेताना यनाचे समाधान कळून ध्यावे लागले.

आरीष

साकतपुर येथे एक श्रीमंत व्यापारी रहात असे. त्याला सुदशन नावाचा एक मजदूर व सुनीता नावाची एक मुलगी होती. मुलाच्या लग्नानंतरही त्याची पालणी म्हणून त्या व्यापाऱ्याचाच मुलाचा गळ भार येऊन पडला. परंतु त्याने आनंदाने मजदारे सर्व साद पुरविले आणि त्याला स्वयं शिक्षण देवविले. मरणसमयी त्याने आपल्या मुलाला जवळ बोलावून म्हटले—“बेटा ! मी व्यापार करून त्याही रूपे मिळविले आहेत. आता मला देवाभरणे बाळगण्याचे आले आहे. तेव्हा एक दोन दिवसांच्या गोष्टी तुला मागून ठेवतो. आपल्या जवळ किती धन व वैभव असले तरी त्यात नित्य भर पडत गेली तरच ते वास्तव राहील. स्वस्थ वसुन येतील ‘देवम कदायचे ठंबविलेस तर कापरा-माल्ले हे’ वैभव पाहता पाहता नाहीसे

होईल. श्रीपुर येथे माझ्या ओळखीचे एक व्यापारी मित्र आहेत. ते मला मजल्या भावासारखे आहेत. त्यांचे नाव लक्ष्मीगुप्त आहे. ते तुला व्यापारात मार्गदर्शन करील रातील.”

सुदर्शनने वडील वारल्यावर अत्येष्टी वरीरे सर्व धार्मिक विधी करून बहिणीच्या नावात पुष्कळ दानधर्म केला. नंतर आपल्या बहिणीला म्हणाला—“सुनीता ! बाबांनी सांगितल्याप्रमाणे व्यापार घंदा मुरू करण्याचे मी ठरविले आहे. मी श्रीपुरला जाऊन बाबांचे एक मित्र लक्ष्मीगुप्त यांना भेटून व्यापार सुरू करावा, म्हणतो.”

सुदर्शनला बहिणीला परी एकटीला ठेवून जावे लागले. तरी त्याने तिच्या सोबतीला म्हणून एका प्हाताच्या मोलकरणीला ठेवून दिले. त्याने आपला एक फोटो बहिणीजवळ ठेवून दिला. तिचा आपल्याजवळ ठेवून

राजाला प्रताप नांवाचा एक मुलगा होता. मुदशेन ३३ प्रताप शोधाची परस्परशी ३३३ लवकरच मैत्री जमली. म्हणून मुदशेन दररोज राजवाड्यात येत येत असे, तेथेच तो जेवत पण असे व आपल्या मित्रांबरोबर ३३३ मारीत बराच वेळ बसे.

एकदा मुदशेन लक्ष्मीगुप्ताला म्हणाला— "काका! मी पुष्कळदा, जवळ जवळ दररोज पुढराजच्या बरोबर जेवत आलो आहे. एकदा त्याला आपल्या घरी जेवायला बोलावू या का?"

"अवघड बोलाव, मुला!" लक्ष्मीगुप्त ३३३३३३ मुदशेनने प्रतापला ३३३३३३ घरी जेवायला बोलाविले. ३३ राजा व राणी दोघांनी त्याला ३३३३३३ मित्राच्या घरी जेवायला जायला परवानगी दिली.

भोजवजांच्या दिवशी लक्ष्मीगुप्तने जेवणाची व पाहुण्यांच्या वादरातिथ्याची उत्तम व्यवस्था केली. पुढराजांच्या इतमामाना शोभेल अशी पंचपरवासे तयार करवून मनोरंजनाची ३३३ सर्व व्यवस्था उत्तम केली. आपल्या मित्राच्या आग्रहावरून प्रताप रात्री त्याच्याच घरी राहिला.

तो ओपायला निघाला तेव्हा त्याने मुदशेन, मितीवर टांगलेल्या सुतीतेच्या

तसविरीकडे पहात आहे हे ओळखले. त्याचो दृष्टी पण त्या तसविरीवर गेली त्याची दृष्टी त्या तसविरीवरच खिळून राहिली. त्याला त्या दिवशी रात्री ओपच आली नाही.

दुसऱ्या दिवशी प्रताप आपल्या घरी निघाना तेव्हा त्याचा चेहरा वतरलेला दिसला. ते पाहून मुदशेनने त्याला विचारले— "मित्रा! तू काल दिवसभर कसा ३३३३३३ तनंदात होतास, ३३३३३३ आता जसा उदास का? माझ्या हातून काही चुक झाली असली तर सांगा! मी पुन्हा ती चुक न होऊ देण्याबद्दल मुला यत्न देतो."

"तु आपल्या मनातले गुपित इतके दिवस माझ्यापासून असे लपवून का ठेवलेस?" प्रतापने विचारले.

"लपवायला माझ्याकडे कांही गुपित असेल तर ना?" प्रतापने चकित होऊन विचारले.

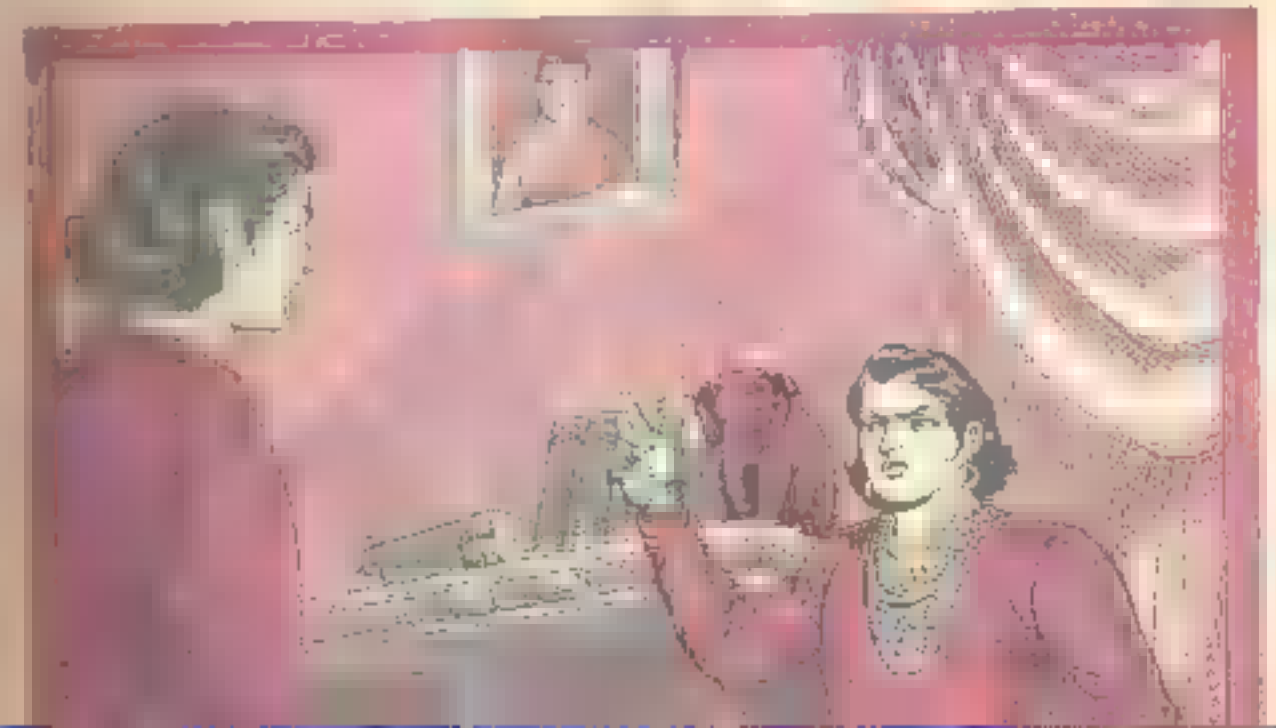
"ही तसवीर कोणाची होती रे? काय पण सुंदर मुलगी आहेती! तू तिच्या विषयी माझ्याजवळ एक प्रकार शब्द कधी उच्चारलास का?" प्रतापने विचारले.

मुदशेन जागने हसला व म्हणाला— "अरे ती माझी बहीण सुनीता मी तिच्याविषयी तुला सांगितले होते?"

घेतला. मंतर तो काही विश्वासपात्र नोकरांना बरोबर घेऊन श्रीपुरला निघून गेला.

आपल्या मित्राच्या शक्तिपूर्ण मृत्युची वार्ता कळल्या पासून लक्ष्मीगुप्ताचे मन कोणत्याच कामात लागत नव्हते. त्याला मूलवाळ नव्हते. म्हणून मुदशेन जेव्हा आला तेव्हा लक्ष्मीगुप्त व त्याची बायको दोघांना परमानंद झाला.

लक्ष्मीगुप्तवर श्रीपुरच्या राजाची फार मर्जी होती. म्हणून तो एकदा राजाच्या भेटोम निघाला तेव्हा बरोबर मुदशेनला पण घेऊन गेला आणि त्याने राजाशी मुदशेनची ओळख करून दिली.

विचारले तेव्हा प्रताप थोडा काजत व संकोच करीत म्हणाला-“मुदर्शनची वहीत मुनीता हिच्याशी विवाह झाला तरी तर मी या मुद्दे दुसऱ्या कोणत्याही मनीशी लग्न करणार नाही.”

राजा व राणी म्हणाले-“युवराज! एका सामान्य व्यापाऱ्याच्या मुलीशी लग्न करणार?”

मला राजकन्या नकोत, मी लग्न करणार तर मुनीताशीच. प्रतापने निश्चून सांगितले नाइलाजाने राजा व राणी दोघांनी लक्ष्मीगुप्त व मुदर्शन दोघांच्या झोळवून घेतले. राजा म्हणाला-“माझा मुलगा प्रताप याची मुनीताशीच लग्न करण्याची इच्छा आहे. तुला त्यात काही हरकत नाही ना?”

“याहून जास्त आनंदाची गोष्ट तो काय असणार महाराज? प्रताप माझा जिवंत कंठूच मित्र आहे. त्याने माझ्या वहीतशी लग्न करण्याची इच्छा प्रगट केली असल्याने ती गोष्ट आमच्या भाग्याचीच मानली पाहिजे!” मुदर्शन म्हणाला.

त्यानंतर राजाने आपल्या मंत्री नागाभट्ट याला बोलावून त्याला युवराजाच्या विवाहाची सर्व तयारी करण्यास सांगितले.

नागाभट्टाच्या सर्व काही पूर्वीच कळले होते. सुनोता अनुपम सुंदरी आहे हे त्याला माहीत होते. तिच्याशी लग्न करण्याची त्याच्या मनात इच्छा होती. म्हणून त्याने युवराजाच्या लग्नत विचित्र अणण्यासाठी एक पृक्ती योजली आणि राजाकडे जाऊन नम्राने म्हणाला- महाराज! आपण ही विवाहासाठी इतकी धाई करणे इष्ट नाही. साकेतपूर येथे मुनीताचा अनेकदा अमल्याचे ऐकित आहे.

ते ऐकून राजा लगेच लक्ष्मीगुप्त व मुदर्शन दोघांना बोलावून म्हणाला-“मी आपल्या मुलाशी मुनीताच्या लग्नाची गोष्ट

विचारली तेव्हा ती मदतचरणी नसल्याची गोष्ट तुम्ही माझ्या पासून लपवून ठेवलीत. मला देशाच्या राजाला फसविता आहा का?”

सुनोतावर असा खोटा आरोप केल्यावर लक्ष्मीगुप्त मुदर्शन म्हणाला-“महाराज! माझी वहीत दुराचारणी आहे याचे प्रमाण कोणी दिले तर मी फांसी जायला तयार आहे. परंतु हा आरोप खोटा दिसला तर ज्याने आपल्या गतात हे विष कालविले आहे त्याला फांसीची शिक्षा द्याली पाहिजे.”

“मी याची वहीत दुराचारिणी असल्याचे प्रमाण द्यायला तयार आहे.” नागाभट्ट म्हणाला.

तागामात्य त्याच दिवशी साकेतपूर गेला. सुनीताच्या घरी जाऊन द्वारपालकाच्या हाती असा निरोप कळविला. सुनीताच्या भावाने एक पत्र देऊन पाठविले आहे व मी तिला भेटण्यासाठी जातो आहे.”

सुनीताने द्वारपालकाच्या हाती परत निरोप पाठविला की मी प्रथम ते पाहून नंतरच पत्र घेऊन येणाऱ्याशी भेटावे की नाही हे कळवीन. तागामात्याने एक खोटे पत्र तयार करून आणले होते ते त्याने द्वारपालकाच्या हाती सुनीताकडे पाठविले. सुनीता. पत्र वाचून द्वारपालकाला म्हणाली—”हे पत्र कोणीतरी लबाड घेऊन

आला आहे त्याला धक्के मारून हाकलून द्यावे.”

तागामात्याचा तो वेत फसला. पण तो निराश आला नाही. त्याने सुनीताच्या दासीच्या काही मुवणंमुद्रा देऊन तिच्या कावी चोरीने सुनीताची गोष्टांची अंगठी पाहिली आणि ती श्रीपुर तिथून गेली. राजाने विचारल्यावर तो म्हणाला— ‘महाराज! राजवाड्यात युवराणी दारुण येणाऱ्या सुनीताकडे मी स्थल राहून आहे तिने आपल्या प्रेमाधी खूण आपली ही अंगठी गला दिली आहे.’

राजाने सुदर्शनला बोलावून तागामात्याला आपून दिलेली अंगठी दाखवून विचारला— “ही तुझ्या बहिणीचीच अंगठी आहे ना? माझा मंत्री एक रात्र तिच्या घरी राहून तिची ही अंगठी तिच्याकडून घेऊन आला आहे. माझे उत्तर तुझ्याकडे काय आहे?”

सुदर्शनला आश्चर्य वाटले. तो राजाकडे म्हणाला— महाराज! मी फांशी जायला तयार आहे. परंतु मला एका आरवड्याचा अवघा देण्याची हुजा करावी.”

राजाने सुदर्शनला फांशीची शिल-देण्याने ठरवून एक आरवड्याचा अवघा दिला. सुदर्शनने आपल्या बहिणीच्या नावा एक

पत्र लिहिले. पत्राचा भजकुर असा होता—

आपले शक्तिचिन्ह व आपल्या कुळाने मी कळविलेलेले व आपले पावित्र्य काळविलेले, मी आपला प्राण गमावीत आहे मी आपला प्राण पणाम की त्याचीच आहे हे मला वाटते आहे हे पत्र लिहिले आहे.

भावाचे ते पत्र पाहून सुनीता घाबरली. त्याचा श्रीपुरातून काही असा होता. त्याचा प्राण घेऊन नाही तो कशासाठी ते पत्र पत्र दाखवून भेटायला आला होता व त्याने कसे काम साधले हे तिला माहीत नव्हते. त्यानंतर दोनच दिवसांनी तिची अंगठी चोरीला गेली तिच्या दासीशिवाय इतर कोणाच्या हाती ती अंगठी जाण शक्यच नव्हते. दासीने आणाशपट्या घेतल्या. तसे पत्र हुडकून पाहिले तरी अंगठी सापडली नाही. अद्यापसंगी भावाचे, तिच्या शत्रुवर्णाविषयी असा व्यक्त करून लिहिलेले पत्र मिळाले. त्याबद्दल हे सर्व कारस्थान को बिंदुला घेऊन येणाऱ्यांचेच अमले पाहिजे हे तिने ओळखले.

तिच्यावर जो आरोप लावला गेला होता त्यामुळे स्वतःच्या अपकीर्ती पेक्षा खोटा आट भावाच्या मरणाचा कारण होत आहे हे ऐकून तिला फार वाईट वाटले म्हणून

तिने आपल्या घराला कुलूप लावले व सरळ श्रीपुरला आली. तेथे असल्यावर, मंत्र्याने ती दुराचारिणी असल्याचे प्रमाण दिव्यावरून राजाने त्याच दिवशी तिच्या भावाला फांशी देण्यास हुकूम काढला असल्याचे तिला कळले.

सुनीता सरळ बध्यस्थानी गेली. सुदर्शनला फांशी देण्याच्या जागी उभे करण्यात आले होते. धोड्याचे वेळाने राजा व मंत्री तेथे आले. सुनीताने सरळ राजाकडे जाऊन नम्रपणे निवेदन केले—“महाराज! माझी आपणांजवळ एक विनंती आहे. आपण या मंत्र्याच्या बोलण्यावर व लबाडीवर विश्वास करून एका निरपराध माणसाला

फाशी देम आहो! पण आपला मंत्री चोर व लुच्चा आहे. तो साकेतपूरला माझ्या घरी येऊन माझ्या घरातलं दाग दागिने चोरून घेऊन गेला आहे."

नागामात्य साकेतपूरला गेला होता. ही गोष्ट राजाच्या मुद्धा माहीत होती म्हणून त्याने मंत्र्याला विचारलं— "काय नागामात्य! तू या बाईच्या घरून हिने दागिने चोरून आणलं होतंस का?"

"खोटे, साक खोटे! मी कधी हिने तोंडसुद्धा पाहिले नाही, आजपर्यंत!" नागामात्य म्हणाला.

"तू माझे तोंड देखील पाहिले नाहीस म्हणतोस, आणि तू माझ्या घरी एक रात्र काढली होतीस असे या गावातला प्रत्येक मनुष्य सांगतो आहे, आणि माझ्या प्रेमाची खूण म्हणून मी दिलेली अंगठी पण तुला मिळाली आहे मग हे सर्वच खोटे का?" मुनीताने नागामात्याला दरचावून विचारलं

राजाने मुनीताने ते सर्व बोलणे श्रवण ऐकून चकित होऊन विचारलं— मंत्री! तू कोण हे नाही कळव्ये मन्हा!"

"महाराज! तुमच्या मंत्र्याने दुराचारांनी म्हणून आरोप लावलेली मुनीता ती मीच! निष्कारण फाशी जाणाऱ्या निष्कारण मुदर्शनची मी बहीण! हे सांगून तिच सुरवाती पासून मंत्र्याने काय काय केले ते सांगितले व तिच्यावर निष्कारण खगदरव्या खोट्या आरोपावरून आपल्या भाग्याला दोष देऊ गड लागली

नागामात्याचा नेहम पांढरा कट्ट पडला. राजाने मुनीता निर्दोषी असल्याचे ओळखले. त्याने मुदर्शनला सोडून देण्यास सांगून त्याची मुनीताची क्षमा मागितली व मंत्र्याला फाशीची शिक्षा दिली

स्थानंतर मुनीता व प्रताप यांचा विवाहसमारंभ मुसहूर्तावर पाटामाटाने पार पडला

पांढरलेला खुलेपणा

एकदा एका राज्यात मोठा दुष्काळ पडला. कायदा अन्न नाही की प्यायला पाणी नाही. त्याच काळात एक उट माठ तशी नाहीता झाला. त्याच्या शोचार्थ गावाने आपल्या निपायाना पाठविले.

त्याच रात्यात एक खुळी श्वान असे. तिच्या तीन मुलगे होते. त्यातला मोठा शेकीमानी काली दुसऱ्यात मल्ला काढला होता व तिसरा विणकाय करून उदरनिर्वाह करी. राजाचा उट त्याच्या घराच्या बाजूला अन्ना वेडा त्या तिघांनी त्या उटाचा चरून आणि त्याला कापून त्याच्या पोटातून पत्ती मटरयांन आणि त्याचे मान मोठमोठ्या भायच्यान खसवून देऊन दिले.

हा सर्व प्रकार त्याची खुळी आई पहात होती. तिच्या तोंडात कोणती ही गोष्ट लागत नसे. म्हणून मुलांनी तिच्या मागितले की आई आज अन्नाही तुला नवी नवेवेली कडून तुझे नख लावून देणार आहे! तुझ्या

लाभाच्या वळी उटांचे मानच पिताचून पाहण्याला वाढणार आहे!

राजाचे निपाई शेकीमानी करणाऱ्या आल आणि त्यांनी उटाविषयी नयकलां येकी वेडा तो म्हणाला— "अहो, तुम्हाला दिसत नाही का, मी एक सामान्य शेतकरी आहे मी जेत नांगरती आहे, दिसत नाही का तुम्हांला?"

"पण राजाचा उट हरवला आहे तू पाहिलास का वेडा?" निपायाने विचारले

"एका दिवसात दोन एकर जेत नांगरून होत नाही, मग पंधरा एकर कसे होणार?" त्याचे ते उत्तर ऐकून निपायाना वाटले की वेडा विडा अन्नाचा आणि त्याचा नाद सोडून ते भळबळ्याकडे गेले. ती त्या वेळी आवे तोंडोत होता.

"तू राजाचा उट पाहिला आहेस का रे?" निपायानी त्याला विचारले.

"तुम्ही पाहतांच बाह्या मी आंबे तोडतो आहे." माळी म्हणाला.

"तू आंबे तोडतो अहिस हे आम्हाला दिसते आहे. परंतु आम्ही विचारतो आहे की तू राजाचा उंट या बाजूला आम्हाला पाहिलास का?" शिपायांनी विचारले.

"आमच्या आंब्याला भोंपळभाएवढे आंबे लागतात हो!" माळी म्हणाला.

ही स्वारीदेखील वेडीच दिसते आहे असा विचार त्याने विणकराकडे गेले आणि त्याला त्यांनी विचारले— "रे, बाजूला आलेला पाहिलास का?"

तो देखील वेड्यासारखाच काहीतरी बोलला. म्हणाला— "कधी कधी एक ठाण विणतो तर कधी एक बारभर कापर मुढा विणून होत नाही."

"ते नव्हे रे, तू राजाचा उंट कुठे पाहिलास का एकडे आलेला?" शिपायांनी पुन्हा त्याला विचारले.

जमन सगईच्या वेळी मिळतात चार पैस जास्त! नाहीतर व्यापारी कोडे रेंतो पुरे किमत?" तो म्हणाला.

"त्या निघाच्या उतराला कोडून शिपाई त्याच्या आईकडे गेले ती सुता दारात उभी राहून त्या शिपायांकडेच पहात उभी होती त्यांनी काऊन तिला तोच प्रश्न विचारला— "म्हातारे! राजाचा उंट पाहिलास का?"

"का नाही, पाहिला तर! माझ्या मुलांनी त्याला ठार केले." म्हातारी म्हणाली.

"केव्हा ठार केले म्हातारे?" शिपायांनी विचारले.

"ज्या दिवशी मला नवी नवेळी केले त्यांनी त्याच दिवशी." म्हातारी म्हणाली.

शिपायांना वाटले की या कुळीजवळ आपण नवकशी आपलाच मूर्खपणा!"

भुतांचे डोस

फार पूर्वी बोलाल देवाच्या सोमेवर रंगपुरी

नामक एक लहानसे राज्य होते त्या गावातले लोक फार गरीब होते याचे कारण गावाच्या मीन बाजूची जमीन ओलांड होती. फक्त उत्तरेकडे सुपीक जमीन होती. पण गेली आठवडा वर्षे गावकऱ्यांनी त्या जमिनीत मागवड करण्याचे सोडून दिले होते. मोलमजुरी करून जे पैस मिळत त्यावर त्यांना आपला उदर निवाह करावा लागे. कारण उत्तरेकडील जमिनीत भुताटकी मुरु भावो तेव्हापासून निऊडे त्यांनी जाणेच सोडून दिले. काही जण हिमत करून तिकडे गेले. त्यांच्या ऐकी काही परतलेच नाहीत, आणि जे परतले ते वेडे होऊन परतले. म्हणून गावकऱ्यांना इहून दसवी आणि त्यांना तिकडे जाणे सोडून दिले अशा नव्हते की जमिन भोकरडे पडून राहिली.

गावात सुधीर मावाचा एक लहण युवक रहात असे. तो लहानपणी काशीला विद्याभ्यासासाठी गेला होता. पदशास्त्राचा कळून तो नुकताच परत आला होता गावकरी फक्त मजुरी करतात हे ऐकून सर्व गावकऱ्यांना बोलावून त्याने त्याचे कारण विचारले व ते ऐकल्यावर त्याला गावकऱ्यांच्या भोळेपणाबद्दल आश्चर्य वाटले. गावकरी म्हणाले— "देवाच्या मध्यभागी एक मोठे वडाचे झाड आहे. त्या वडावर भुते रात्री मघाली लावून शेतात हिडतात. ही गोष्ट कोणी सांगून आम्ही ऐकली असे नसून आम्ही स्वतः डोळ्यांनी पाहिली आहे."

सुधीरने त्यांना जलट सुलट सर्व प्रकारचे प्रश्न विचारले तेव्हा म्हणाले— "मी पालवी घेऊन शेतात नाचतात. हसतात व म्हादळतात."

ने ऐकून धऊन मुधीर कोणाला काही मागितल्याशिवाय राखी काळोम पडल्यावर भुतांच्या निघाला गावाबाहेर आल्यावर त्याला दुकनच न वडाच मोठे दिसले त्या माडाच्या टोकाला त्याला काही तरी पांढरे अमलेले दिसले त्या पांढऱ्या धळूजवळीच त्याला एकदम कमळा तरी जाले आल्या मारखा दिसला. तो जाले फार थोडे टिकला नाही. कोशी तरी माठ्यात दमल्याचा आवाज पण ऐकू आला नंतर पुन्हा सर्व माभसून मुधीरने ते सर्व एक गमत म्हणून पाहिले व दावओठ सावून 'पाया, खो

मोडतो तुमची!' असे मनातल्या मनात म्हणून व काही तरी करण्याचे ठरवून तो रथी संजत जाणला

दुसऱ्या दिवशी दुपारी जेवणामाग आल्यावर सर्वे आपापल्या घरी गप्पा मारीत आराम करीत मुधीरने जखम जरूर अमलेले घेतले त्याने एक माळोटे बांधून घेऊन निघाला. वाटेत कोशी विचारले की कांटे निघालास तर त्याला तो परगावी जालो आहे असे सांगून पुढे निघून गेला

सूर्यास्ताच्या आधी मुमारे दोन नाम मुधीर भुतांच्या गला. त्याने स्वतः पासची जागा लक्षपूर्वक पाहिली त्याला पावल्याच्या त्या दिसल्या त्या खुणा जुन्या नव्हत्या. वरून तिकडे लोक येतजात असावेत असे त्याला वाटले

सूर्यास्ताच्या मुमारास मुधीरने आपले गाठीडे माडून त्यात ठेवलेले काळे कापड काढून भगत पावले आणि मागील घेतून माडावर बडला. एका उच फाडीवर उभून त्याने स्वतः मोवती दोरी बांधून घेतली. वसत्या वसत्या दुलक्या त्याच्या उपासना तर चुकून काळो पडण्याचा असावेत असे

म्हणून त्याने ती व्यवस्था केली होती. काळो पडल्यावर त्याने वरोवर सापल्या आणलेले सात पदार्थ खाऊन घेतले आणि भुतांची वाट पहात बसला.

मध्यरात्रीच्या मुमारास काही लोक त्या भुतांच्या संतात जाले त्या लोकाना ती जागा धांगली माहीत वसत्याचे स्पष्ट दिसत होते. ते एकंदर असे होते त्यांनी एका जागी एक शेकोटी घेतविली त्यात त्यानी कसडी तरी पूड टाकली. वरोवर एकदम मोठा प्राणा व विझला. त्यानवर त्यानी गंधात केला. एकाच एक माळी काठी घेतली. काठीला मोठे पांढरे पांढरे बापले आणि पांढा केळ हाळवीत राहून नंतर ते खाली सरले. मधून मधून एक मनूष्य कोळ्या-कारखान्या ओगटत राहला असे आणखी एक असे मागितल्याने त्याने पाहिले

असा वटेन ते काही वेळ भुतांकोने पाहून करीत राहिले. काही वेळात आणखी दहाला नेथ आले त्याच्या घरी प्रत्येका-जवळ गाठीची हंडी ने एक जळणार पावले घेतून कोळ्या कारखान्या एका जागे मोठा दगड होता नेथे आले त्यांनी मजलीर मिळून या दगड बाजूला सरकवला

आणि त्याच्या खाली खणले. थोडी मागील म्हणून आल्यावर खड्यात काही गाठीडी दिसली. दहा जणांनी आपापली गाठीडी त्या खड्यात ठेवून खड्या बुजवला आणि दगड पुन्हा त्या खड्यावर सरकवून ठेवला. नंतर मजलीर मिळून एकाच वसून वरोवर आणलेले साप्याचे पदार्थ खाऊन घेतले नंतर काही वेळ भुतांचे खळ खळन नेथून निघत गेले

ते लोक चोर होते हे मुधीरने ओळखले. चोर मिळून गेल्यावर मुधीर निश्चित होऊन आडावरच आणला त्याची ओप मोडली मेव्हा सूर्य उगवत वर आला होता

त्याने स्वतः भांबती बांधून घेतलेली दोरी गोडली व जाली उतरून गावात गेला.

गावातल्या तरुण मंडळींनी सुधीरला विचारले—“काय रे, तू गांवाबाहेर कोठे तरी गेला होतास म्हणे? कोठे गेला होतास व इतका लवकर परत कसा काय आलास?”

“मी कोठे दूर नव्हतो गेलो. भुतांच्या शेतात भुतांच्या बरोबर होतो.” सुधीर म्हणाला.

भुतांनी तुला जिवंत कसे काय सोडलं बुवा?” गावकरी चकित होऊन विचार लागले.

“अरे ती भूते आपल्यासारखाच भूते आहेत. हिमत करून तिकडे गेलो तर ती सर्व पळून जातील. तुम्हांला एक गमत सोदाववणार आहे आज!” सुधीर म्हणाला.

सुधीर काहीतरी मूर्खपणा करून आपल्या सर्वांना धोक्यात ठेकवणार असे पाहिलेला वाटले. परंतु काही तरुण मंडळी सुधीर बरोबर भुतांच्या शेतात जायला बघायला त्यांनी भुतांचे शेत हिडून पाहिले. ‘भूते’ कोठे असून करताना. त्यांनी भुतांची कांठ पेटविली होती. एकदम जाळ कसा झाला. तो चिमळा, एका ‘भूता’ने कांठी घेऊन त्याला पांढरे कपडे घेऊन कोठे व कसे हलकले. त्याच्या बरोबर ‘भूते’ कशी ओरडली व हसली वगैरे वर्णन करून सुधीर म्हणाला—“ही ‘भूते’ एकदम पंधरा आहेत. मी हे सर्व झाडावर बसून पाहिले. ही ‘भूते’ नसून चोर आहेत. भुतांसारखे खेळ करून त्यांनी गावकऱ्यांना दहशत वसेल असे केले आहे. हे बांधून आणलेला साल या झाडाखाली एका लड्डूघात पुष्कळ ठेवतात. गावकऱ्यांना हे सर्व कळू नये व त्याचा बंदो निविघ्न करू नये यासाठी ह्या चोरांनी भुतांसारखे हे नाटक रचले आहे.

नंतर सर्वांनी मिळून ती दगड बाजूला झारला व खड्डा खणून पाहण्यावर त्यांना सुधीरने सांगितल्याप्रमाणे शंभरावर भूते दिसली. सुधीरने ती सर्व गाठोडी तरुण मित्र मंडळींच्या मदतीने उचलून गावात नेली. त्याने सर्व गावकऱ्यांना एकत्र जमवून भुतांच्या शेताचे गुपित समजावून सांगितले. गावकऱ्यांना तो म्हणाला ते कळू करावे लागले व स्वतःच्या मूर्खपणाबद्दल पश्चात्ताप करावा लागला.

सुधीर म्हणाला—“गावाला फसविणाऱ्या या चोरांना अहल घटेल असे काही ठरी केले पाहिजे. माही तर हे आपले गाव सोडून दुसऱ्या गावी जाऊन पुन्हा त्या गावाच्या लोकांना देतोय.”

त्यांनी सर्वांनी मिळून मिळालेला तो सर्व ठेवा देण्याचे ठरविले. त्या प्रमाणे त्यांनी राजाकडे ती सर्व गाठोडी घेऊन दिली.

त्या दिवशी रात्री चोर आपली गाठोडी घेऊन त्या वडाच्या माडाजवळ आले तेव्हा झाडाखाली रिकामा खड्डा पाहून त्यांना आश्चर्य वाटले. कितंतच विमूढ स्थितीत उभे असता सुधीरला पुढारी करून गावातल्या पन्नासवर तरुण मंडळींनी काठघा घेऊन त्या चोरांवर हल्ला केला. सर्व चोरांना खूप चोप दिला आणि त्यांना कैद करून राजाकडे घेऊन गेले.

राजा गावकऱ्यांवर खूप क्षाला. त्या चोरांनी कित्येक वर्षे राज्यात घुमाकूट माजविला होता. सुधीरने चातुर्याने चोरांना पकडवून दिले. याबद्दल राजाने शहासकी दिली आणि गावकऱ्यांना चार महिने पुरेल एवढे धान्य दिले.

त्या वर्षी रंगपुरीच्या शेताकऱ्यांनी शेत नागरून पुन्हा पीक काढले. अशा तऱ्हेने गांवावरचे संकट कायमचे दळले व गावकरी सुखी झाले.

मिठा-पायी काठी

एका गावी एक भिकारी रहात असे. त्याच्या हातात पिशळी मूठ असलेली एक काठी नेहमी असे. काठीने दुसरे टोक पण पिशळी होते.

त्या गांवच्या रामूने एक गोष्ट पाहिली. तो भिकारी एका धाग्यावर वेळीस ती काठी दूर ठेवीत नवी. तो भिकारी म्हणताना नव्हता अन् आंधळा पण नव्हता. मग नेहमी स्वतः जवळ ती काठी कणासाठी ठेवतो वर? कदाचित त्या काठीत ना पैसे जमवून ठेवीत असावा, असे समजून रामूने ती काठी केव्हा नरी लांबविण्याचे मनाशी ठरविले. एकदा रामू, भिकारी झोपत असे तेथे रस्त्याचा वाजूला स्वतः पण जाऊन झोपला. भिकारी या कुशीवरून त्या कुशीवर वळलेला पाहून रामूने ती काठी हळूच उचलून घेतली आणि तेथून पाय काढला.

दाटत रामूला एक वाणी भेटल्या. तो विकत घ्यायला दाजारात धावला होता. त्या वाण्याजवळ पैशाची धंदी रामूला दिसली. रामूने वाण्याला आठ नाटंला अडवले व दरडावून पैशाची पिशवी मागितली. वाण्याने नकार दिला.

रामूने गुन्हा दरडावून विचारले- "मुकटपाने देसोस की काही?" आणि त्याच्या ती काठी मारली. काठीचा मार डोक्यात बसल्यामुळे वाणी वंशुद्ध होऊन स्वाली पडला.

वाणी वंशुद्ध होऊन पडलेला पाहून रामूला वाटले की ती मेली असावा. आपल्या हातात काठी पाहून आपल्यावर कोणी संशय करू नये म्हणून रामूने ती काठी तेथेच टाकली आणि पळून गेला.

घोड्या वेळाने वाणी गुडीवर आला. त्याची पिशवी नाहीशी आलेली होती. परंतु

एक काठी जवळ पडलेली होती. वाण्याने काठी उचलून पाहिली. त्याला ती आकाराच्या मानाने जड वाटली. काठीची दोन्ही टोके पितळी होती. त्याने विचार केला त्या काठीचा काही तरी कल्पित महिमा सांगून ती काठी बीस विकता येईल त्याच्या पिशवीत स्पष्ट स्पष्ट होणे.

असा विचार करत वाण्याने शेजारच्या गावी एका सोनाराला हाती ती काठी बीस विकली. सोनाराला म्हणाला- "या काठीत हिरे ठेवलेले आहेत. माझ्या जन्मकंदवीप्रमाणे हे हिरे तो किंवा टोक काढणे त्यांना शक्य नाहीत म्हणून स्वस्थान विकण्याला नाही शिवाय कोणी फितो हिरे

तयार झाला. न ही काठी विकत घेऊन यात जे हिरे आहेत ठेवून घे."

वाण्याच्या भूलावणीला भूलून जाऊन सोनाराने ती काठी बीस द्यायला विकत घेतली.

वाणी व सोनार दोघांचे बोलणे दुसरे दोन चोर ऐकत होते. रात्री त्या चोरांनी ती काठी चोरली. काठी घेऊन चोर गावा-बाहेर गेले. काठीची पिशळी मूठ शोक काढून आतल हिरे काढून सांगणे वाटून घ्यायचे दोघांनी ठरविले होते परंतु तो किंवा टोक काढणे त्यांना शक्य नाही शिवाय कोणी फितो हिरे

प्यायचे. प्रश्नावर दोघांची मारामारी झाली. त्यांची ती मारामारी पाहून राजाच्या शिपायांनी त्यांना धरले आणि राजासमोर नेऊन त्यांना हुजूर केले. त्यांचे भांडण त्या काठीत लपवून ठेवलेल्या हिऱ्यांसाठी आहे आणि ती काठी त्यांनी कोठून तरी चोरून आणली आहे, राजाला कळले. म्हणून राजाने त्या दोघांना कैदेत टाकले. त्यानंतर राजाने आपल्या राग्यात अशी दवंडी पिठविली की जो कोणी काठीच्या आत काय ठेवले आहे व ते कसे काढावयाचे सांगेल त्याला मोठे इनाम दिले जाईल. ती दवंडी ऐकून रामू, वाणी, सोनार व भिकारी चौघे राजाकडे आले. रामू म्हणाला- "महाराज! या काठीत मोने लपवून ठेवले आहे."

"नाही महाराज, हिरे आहेत!" वाणी म्हणाला. "बरोबर आहे महाराज, हिरेच आहेत." सोनार पण म्हणाला

"महाराज! ही काठी माझी आहे. ती माझी मला सावी." भिकार्याने राजाजवळ प्रार्थना केली.

"यात आहे, हे प्रथम मांग!" भिकार्याला राजा म्हणाला.

"महाराज! भिकार्याच्या काठीत काय असणार? कोर पुरुषाने या काठीच्या दोन्ही टोकांना पितळी टोपणे बसवून दिली होती." भिकारी म्हणाला.

भिकारी जे म्हणाला ते राजाला खरे वाटले. त्याच्या बोलण्यात कृत्रिमपणा नव्हता. रामू, वाणी व सोनार तिघांपैकी एकालाही काठीत काय आहे हे सांगता आले नाही. म्हणून राजाने सर्व गोष्टीची बवकशी करून व काठी त्या भिकार्याचीच असल्याबद्दल खात्री करून घेऊन ती काठी त्याला दिली आणि तिघांकडून गंभर रुपये दंड वसूल केला.

राजदंड

विक्रमसिद्धी जेव्हा कलिंग देशाच्या गादीवर

उसला तेव्हा त्याने सर्वे प्रथम आपल्या राज्याच्या चारी वाजूला जे शत्रु राज्य होते त्या सर्वांना जिंकून आपले राज्य सुरक्षित केले. परंतु भुवनागिरीचा मांडलिक राजा जयदेव याने, पुकारले त्याचे पारिपत्य करण्यासाठी विक्रमसिद्धीने विप्रवास पात्र व हुशार सेनापती शक्तिसिंह याला पाठविले. शक्तिसिंह निघाला तेव्हा राजाने आपला राजदंड त्याच्या हातात दिला. म्हणाला- "हा राजदंड माझा प्रतिनिधी आहे. हा दंड तुझ्या हातात जसेपर्यंत तू जो जो निर्णय घशील तो निर्णय आहे असे समज तू विजयी होशील."

शक्तिसिंह एक मोठे सैन्य घेऊन भुवनागिरीच्या किल्ल्यापासून एका मैलावर येऊन पांचना स्वारी करून तो किल्ला जिंकणे त्याला कठीण वाटले.

म्हणून शक्तिसिंहने लढाई करून किल्ला जिंकण्याचा विचार घेतला आणि जयदेवशी संधीची बोलणी सुरू केली. त्याने दोघांच्या भेटीसाठी किल्ल्यापासून थोड्या अंतरावर एका तंबू उभा केला व त्या तंबूत दोघांभी भेट होण्याचे ठरले. त्याने तंबूत भोठमोठ्या गंभर पेलघा आणून ठेवल्या. गोजक्या अंगरक्षकांबरोबर तो तंबूत पोचला व जयदेवची वाट पाहू लागला थोड्या वेळाने जयदेवदेखील काही अंगरक्षकांबरोबर आला.

शक्तिसिंह जयदेवला सामोरा गेला. तो त्याला म्हणाला- "मी आपल्या अंगरक्षकांना दूर जायला सांगतो, तू पण त्यांना दूर राहायला सांग. मी एक देखील शस्त्र घेऊन आलो नाही. तू देखील निःशस्त्र भेटीला ये. काय बोलतो हे कोणाला कळता कामा नये." जयदेव त्या गोष्टीस कबूल झाला.

आता फक्त दोघेच डेन्यात उरले. तेव्हा शक्तिसिंह जयदेवाला म्हणाला-
“महाराजांनी माझ्यावर पहा, एकदम केवढी जबाबदारी टाकली आहे. तुला किल्ला जिंकणे मला शक्य वाटत नाही. पराभव होऊन मी परतलो तर माजी मान उडविली जाईल, नु महाराजांविरुद्ध बंड पुकारण्याचे पाहून तुझ्या काये साहसाचे जेवढे कौतुक करावे तेवढे थोडेच आहे. कधी कधी जसे वाटते मी तुझ्याच सारखे बंड करून सुद्धी येथी मिळवून एक स्वतंत्र राज्य स्थापन नथे.”

“पाहून जाम्म आनंदाची गोष्ट नी काय असणार? नु एक शूर सोडा आहम आपण दोघे मिळून कलिय राज्य जिंकू या. साम्राज्यात माझ्यानंतर माझ्या बरोवरीच्या पदारा अधिकारी नूच होशील. पण नु माझ्याशी करणार नाहीस याची काय खात्री?” जयदेवाने शका केला.

“मी अपथ्य अपथ्येची किमत इतकी स्वस्त इच्छित नाही.” शक्तिसिंह म्हणाला.

“नु माझ्या पदरी करणार नथार असणोळ तर तुझ्या बोलण्यावर माझा विश्वास येलेल.” जयदेव म्हणाला.

“त्याला मी कबूल आहे पण मी या सर्वांहून अधिक मूल्यवान वस्तू तुला द्यायला तयार आहे.” जसे सांगून शक्तिसिंहने आपल्या एका अन्वचराला बोलावून त्याला एका पेटोवट बंद दाखवून त्या पेटोचे कुत्रेच नोदण्यास सांगितले.

त्या पेटोत सोनेच सोने होणे ते दाखवून शक्तिसिंह म्हणाला महाराजांनी पेटघा युद्धाच्या खर्चासाठी मला दिल्या आहेत. कुत्रेच फोडणे ती पेटो तेवढी मागे मांड. याची पेटघा नु किल्ल्यात घेऊन जा. आपण साम्राज्य स्थापन करू तेव्हा प्रजेच्या सुख-सोयीसाठी पंशा खर्च करावा लागेलत

इनामे वांटून जय पक्षांतील लोकांस फिरत करून घेण्यास या पंशांचा उपयोग होईल. या शिवाय हे सर्व सोने तुला देऊन दाखल्यावर घनाभावे माझ्या सैन्याने माझ्या विरुद्ध बंड केले तरी त्या सैन्याला जिंकणे अशक्य नाही. या पेटघा घेऊन जायला दोनशे शिपाई मी पाठविलो. त्याच्याजबळ वारुने राहणार नाहीत. न्यानंतर मला बोलायल्यावर किल्ल्यावर येऊन तुला भेटेन.” शक्तिसिंहने आपली योजना जयदेवाला समजावून सांगितली.

जयदेव ती सर्व योजना ऐकून खूब भाला. सर्व पेटघा किल्ल्यात घेऊन जाण्यासाठी

कलिंग देशाचे दोन दोन सैनिक होते. जयदेवने आपल्या अंगरक्षकांपैकी एकाला संगिताने की किल्ल्याच्या दरवाज्यावर पाहू देत असलेल्या पाहारेकऱ्यांना पेटघा आत घेऊन जाणारास पेटघांसह प्रवेश देण्यास सांगिते.

सैनिक निघून गेल्यावर दोघे परस्परांशी बोलू लागले. त्यावेळी जयदेव शक्तिसिंहाला म्हणाला—“तुला आपला राजदंड देऊन महाराजांनी पाठविले आहे, असे ऐकतो. बापुदे ती राजघड ~~आज~~ ठेव!”

शक्तिसिंह होकार देऊन राजघड घेऊन आला. म्हणाला—“हा एका अपूर्व राजदंड आहे. ज्याच्या हाती असेल त्याला कोणी जिंकणेच शक्य नाही. जो राजद्रोह करील त्याचा शोध करण्यास हा राजायुधा सारखा उपयोग आहे.” असे म्हणत शक्तिसिंहने एका अनाधर्तित तो राजदंड जयदेवच्या डोक्यावर टाकला जोराने मारला की जयदेव तत्काळ मरण पावला.

तिकडे किल्ल्यात पोचल्यावर सडे पेटघा शिपायांनी उचडल्या त्यांतून एकेक शिपाई व शस्त्रास्थे बाहेर झाली. पेटघा तल्या शिपायांना ती शस्त्रे पेटघा आणि त्याच्या शिपायांना दिली. अशातच त्या तीनघे शिपायांनी एक जुटीने मूढ करून किल्ल्यातील मुख्य दारावर अधिकार मिळविला.

तिकडून कलिंग देशाच्या संन्यात त्याच वेळी किल्ल्यात प्रवेश केला व किल्ला काबीज केला.

शक्तिसिंह इतक्या घातुर्याने घडकोर मुवनगिरीच्या मांडलिक राजाचा वध करून ~~किल्ला~~ किल्ला जिंकून अमे कलिंग देशाच्या राजाला स्वप्नातदेखील वाटले नव्हते त्याने शक्तिसिंहाला जयदेवाचे राज्य देऊन ~~आपला~~ आपला एक मांडलिक राजा म्हणून नेमले ~~आले~~ अनेक पदव्या बहाल करून सन्मानित केले.

धुळीचे पाय

मुले धंद्यापाळण्यांत खेळून घरी परत आली. आजोबा म्हणाले—“आला का रे मुलांनो हात पाय धुवून?”

सर्वे मुले भराभर हातपाय धुवून आली. एकटा छोटू हातपाय धुवायला नाही गेला असे मुलांनी आजोबांना सांगिताने त्याला त्याचे आजोबा म्हणाले—“छोटू बाळ, जा म्बच्छ पाय धुवून ये पहा, पायावर केवढी धूळ असा घाली आहे!”

“तो कधी पाय धुवील नाही, आजोबा! तसाच येऊन अथकणावर लोट्टे लागतो.” मुलांनी त्याच्या विरुद्ध तक्रार केली.

“पाय धुतले तरी पुन्हा माती लागते पायाला, आजोबा.” छोटू म्हणाला आणि पाय आपटीत जाऊन हात पाय धुवून आला.

“फार पूर्वी छोटू नगराचा एक राजा होता.” आजोबांनी म्हटले मात्र मुले ‘गोष्ट’

गोष्ट’ म्हणत आजोबांच्या शारी बाजूला पाळका करून चिबटून बसली. छोटूने विचारले—“कोण होता हा तो राजा?”

“सांगतो हं!” असे म्हणत आजोबांनी तपकीर नाकात शोचली. गोष्ट सांगू लागले—“त्या राजाला आणि मातीच्या सांबाने राम येत होता पायाला धोडीशी धूळ लागली की तो लगेच पाय धुवीत असे, पण पायाला पुन्हा माती लागे.

म्हणून एकदां राजाने आपल्या मंत्र्याला बोलावून हुकूम सोडला—“मी तुला एका महिन्याचा अवधी देतो. राज्यात धुळीचा किंवा मातीचा एक कणदेखील कोठे दिसता कामा नये जर दिसला तर तुझे डोकेंच उडवीन.”

राजाचे ऐकून मंत्री घाबरला. त्याने दरवारातल्या पंडितांना बोलावून त्यांचा सल्ला घेतला. सर्वांनी मिळून असे

ठरविले की एक लाख केरमुण्या घेऊन राज्याची सफाई मुरू करावी.

एक लाख मजूर केरमुण्या घेऊन सफाई करू लागल्यावर उत्की वृळ उडू लागली की द्वासोच्छ्वास घेणे कठीण झाले. राजाला तर शिकावर शिका येऊ लागल्या. राजाने मंत्र्याला बोलावून दरशावून विचारले—“हे तू काय आरंभविले आहेस? तुला फुल नाहीशी करायला सांगितले होते आणि आकाशच धुळीने धुद आहे. आजच्या आज धुळ खाली बसली नाही तर तुझे होके उडवोन.” मंत्री पावरला न त्याने पुन्हा दरबारी

पंडितांचा सल्ला घेतला. सर्वांनी एक स्नाने मल्ला दिला की घुळीचा जड पाणी आहे. दहा लाख बालइथा पाण्याने राज्यभर पाण्याचा छिडकाव करावा.

त्याप्रमाणे दहा लाख लोक दहा लाख बालइथा घेऊन विहिरीतून पाणी काढून छिडकाव करू लागले. योड्याच घेऊन सर्व विहिरी कोरड्या पडल्या. आगोजाती लहान इत्रकी क तलाव तयार झाले.

■ मल्ल्यावर पुन्हा मंत्र्याला बोलावून त्याला दरडावून म्हणाला—“तुला एक समम्या मोडवायला सांगाकी तर तू दुरारी उभी करतो आहेस. उधा या येऊ-

पर्वत हो समम्या मुठ्ठी नाही तर तुला तुझे होके नुव्या खांद्यावर दिसणार नाही. नक्षत्र ठेव.”

आता मात्र मंत्र्याची गालगणच उडून गेली. त्याने सर्व दरबारी पंडितांची सभा बोलाविली. त्यांच्या पैकी एकाने सल्ला दिला—“आपल्या राज्यात जेथे जेथे म्हणून समम्या चालतात तेथे तेथे कातडी अथरून ठेवावी.”

सर्वांनी त्याच्या दृढिमत्तेचा वात्सावणी केली.

मंत्र्याने राजाजवळ जाऊन त्याने जो स्नाय करण्यावर ठरविले होते ते सांगितले

राजाने त्याला शाबासकी दिली व म्हणाला—“छान! आजपर्यंत या सर्वांची अवकल कोटि गेली होती? जा, सर्व चांभारांना सांगा, असेल तेवढे चामडे घेऊन या.”

राजाच्या हुकमाने राज्यभर दवडी पिटविण्यात आली. सर्व चांभार राजवाड्या-समोर हजर झाले. राजा त्यांना म्हणाला—“रस्ते व वाटा, जेथे जेथे आपण मनुष्य जातो घेतो ती सर्व जागा कातडे अथरून आकून टाकावयाची आहे. तेव्हा एवढ्या वाटेवर अथरायला किती कातडी लागतील हे मला सांगा.”

तेव्हा एक म्हणताच चांभार समोर येऊन हात जोडून नम्रपणे म्हणाला— "महाराज! पहिल्याने हवे रस्त्यांची लांबी रुंदी मापून पाहिली पाहिजे. तेव्हा किती कातडे लागेल हे मागता येईल. हे काम एका आठवड्यात किंवा पंधरवड्यात पुरे होईल ~~आणि~~ नाही मला सादल."

राजाने कूट मुद्रेत एकदा मंत्र्याकडे पाहिले, जणूकाही तो म्हणत होता की तू आतांपर्यंत जो जो उपाय केलास त्यामुळे कुकट वेळ येऊ नये आणि व्यर्थ खर्च व ~~करावा~~ करावा लागला.

~~एकदा~~ एक तरुण चांभार पुढे येऊन हात जोडून म्हणाला— "महाराज! माझी एक यंत्रिनी आहे. मला यादसे, सर्व रस्त्यांवर कातडी अथवा दगण्याची गरजच नाही त्या ऐवजी पाय झाकण्या पुरेसे चामडे वापरले तर पुरेले. आपली आज्ञा असेल तर मी ~~आणि~~ तसे चामडे पावून तयार करून दाखवितो."

"असे म्हणतोस होय? वर तर उद्या तयार करून घेऊन ये." राजा म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी तो तरुण चांभार चामड्याच्या वहाणा तयार करून घेऊन आला आणि त्या राजासमोर ठेवून म्हणाला— "गायात घालून घेहा, महाराज!" त्या वहाणा खात्रीवर चामड्याच्या पट्ट्या लावून पाय झाकतील अशा होत्या. राजाने त्या ~~वहाणा~~ घालून चार पावले घालून पाहिले, रस्त्यावर जाऊन आला ~~आणि~~ बाहेर काढून पाहिले. पाय स्वच्छ होते. धुळीचा एक कणदेखील ~~नव्हता~~ नव्हता.

त्या तरुण चांभाराची पाठ धोवून ~~म्हणाला~~ म्हणाला— "अरे! तू तर माझ्या मंत्र्याहून हुशार निघालास! तू माझ्या दरबारातल्या सर्व दरबारांसाठी वहाणा तयार करून घेऊन ये."

त्या दिवसापासून सर्व लोक वहाणा, ~~किंवा~~ किंवा जोडे घालू लागले.

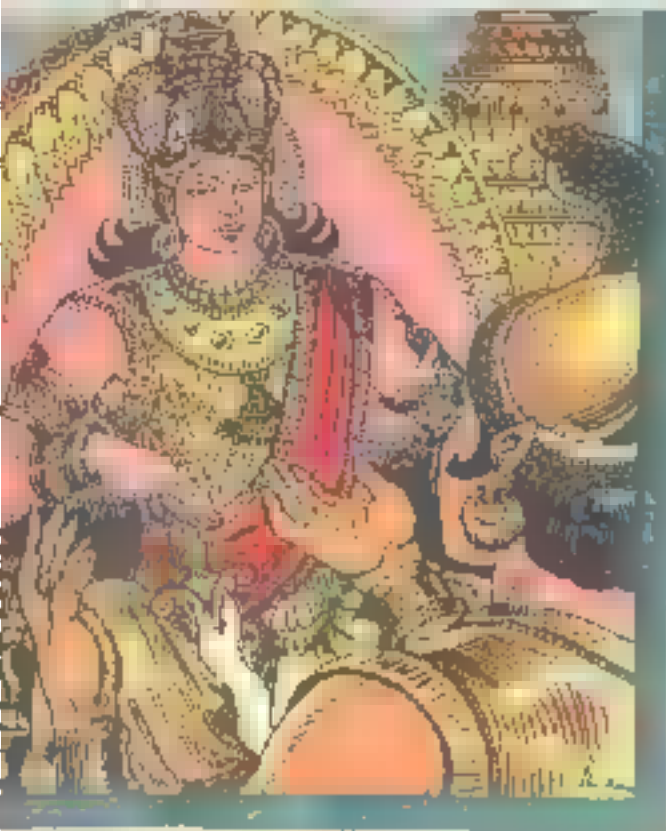
आमच्या वडिलांचा मृत्यू कसा झाला आता हे जन्मेजय ~~म्हणाला~~ म्हणाले. बालपणीच मंत्र्यांनी त्याचा राज्याभिषेक केला, नागय येंतान काळोमरेणाची मुलगी वपुष्ठा हिच्याशी त्याचे लग्न करून दिले. त्यानंतर त्यांनी त्याला मुचविले की महाराज, आपल्या वडिलांचा मृत्यू तबक नावाच्या सर्पाच्या दंशाने झाला आहे. म्हणून उदक क्षणींनी मागितल्याप्रमाणे आपण नागयज्ञ करावा.

म्हणून जन्मेजय राजाने नागयज्ञ करून तक्षकादि सर्पांची त्यात आहुती देण्याचे ठरविले. राजपुरोहित व ऋत्विकांना बोलावून नागयज्ञ कसा करावा हे विचारले. त्यांनी मुचविल्या प्रमाणे आवश्यक सर्व

यज्ञसामुची जमविण्यात आली. यज्ञ वेदिका तयार करण्यात आली. यज्ञाची तयारी सुरू होती तेव्हा लोहिताक्ष नावाच्या सुताने येऊन भविष्य वर्तविले— "हा यज्ञ पुरा होण्यापूर्वी ~~आणि~~ ब्राह्मण हा यज्ञ थांबवील."

जन्मेजय ~~म्हणाला~~ लोहिताक्षाच्या म्हणण्याकडे दुर्लक्ष केले, एवढेच नव्हे तर कोणाच्या यज्ञ चालू असता यज्ञमंडपात प्रवेश मिळणार नाही याचा बंदोबस्त करून ~~म्हणाला~~ म्हणाले. त्यानंतर जन्मेजय राजाने वपुष्ठा महाराणीसह यज्ञ दोक्षा घेतली नागयज्ञासाठी चंद्रभार्यव होता म्हणून आणि पियल, उच्चर्य व कीटसु हे उद्गाता म्हणून नेमले गेले. ठरलेल्या मुहूर्तावर यज्ञ आरंभ झाला. सर्व दिशांचे लक्षावधी साप येऊन यज्ञकुंडात पडू लागले.

मातेच्या आज्ञेने आस्तिक यज्ञमंडपात जायता. स्वस्ति वचन सांगून त्याने राजा, अग्नि आणि ऋत्विक् सर्वांचा स्तोत्रपाठ केला. राजाला जनमेजय ने स्तोत्र ऐकून खुश झाला—“हा लहान किशोर वय आहे पण मोठा ज्ञानी पुरुष दिसतो आहे. हा मागेच तो वर भी देईल.”

लग्नच आस्तिकाने नागयज्ञ बंद करवा अशी विनंती केली.

जनमेजय त्याला म्हणाला—“हा एक वर सोडून तु पाहिजे तो दुसरा मागून घे.” पण आस्तिक त्याला कबूल झाला नाही इतर लोकानी वचन पालन करावे अशा मन्त्रा दिला अशा तऱ्हेने नागयज्ञ थांबला.

त्या वेळी जनमेजय राजाने पर्वे इत्यादींना दक्षिणा दिली व्यास पत्नी जेव्हा आपल्या शिष्यांसह यमीवरोवर नेथे आले तेव्हा वैशंपायनाच्या सोडून राजाने आपल्या पूर्वजांचा वृत्तांत ऐकला.

भारत वंशाचा मूळपुरुष वैवस्वत ऋषी हा होता. तो अदितीचा नान्द होता. वैवस्वताची मुलगी इला हिच्या पुरुषदा नावाचा मुलगा झाला. पुरुषदा व इक्ष्वाकी यांना मूल झाले त्यांत अश्वि नावाचा एक मुलगा होता. त्याला नहुष वगैरे चार

मुलगे झाले. सोमर यज्ञ करून नहुषाने इंदु पद मिळविले त्याला सहा मुलगे झाले. ययाती हा त्याचा दुसरा मुलगा. मोठा मुलगा यती नपवल्या करून मोठ्याच्या शोधास गेला तेव्हा दुसरा मुलगा ययाती हा गादीवर बसला.

ययाती राज्य करीत असता शुक्राचार्य राज्याचे शासक म्हणून होते. देव व मानव यांच्या मुद्द्यात जे राक्षस सतत येतात शुक मंजीवनी प्रयोगाने काढून जिवंत करी. देवांचा नम बुद्धिमान पाला मंजीवनी विद्या अवगत नव्हती म्हणून देवांनी बुद्धिमानाचा मुलगा कन मंजीवनी विद्या शिकवून घेण्यासाठी शुक्राचार्य पाठविले.

कनने गरुडी भक्तिपूर्वक सेवा केली व गुरुपुत्री देवयानी हिने मम स्वन कर सोडून घेतले. पुढे काही दिवसांनी कन हा बुद्धिमानाचा मुलगा असल्याचे राजमाना कळले. एकदा कन आपल्या गुरूच्या गाई चरायला घेऊन गेला असता राक्षसांनी त्याचा वध केला आणि त्याच्या दारिद्र्याचे तुरुड करून कांडग्यांना खायला घातले. ती गोष्ट देवयानीला कळताच शुक्राचार्यांनी मंजीवनी विद्याचा प्रयोग करून त्याला जिवंत केला. दुसऱ्या क्षेपेस कन देवयानी

माझे मुल आणायला गेला होता शुक्राचार्यांनी त्याचा वध करून त्याला समुद्रात फेकून दिले. देवयानी २५ लागली तेव्हा शुक्राचार्यांनी त्याला पुन्हा जिवंत केले.

तिसऱ्या क्षेपेस राक्षसांनी कनाना काढून त्याला जाळून त्याचे भस्म पसरत घालून ते स्वतः शुक्राचार्यांना पाजले. या क्षेपेस मंजीवनी विद्याचा प्रयोग शुक्राचार्यांनी केला तेव्हा तो त्याच्याच पोटात होता. तो जिवंत झाला, पण बाहेर आला असता तर शुक्राचार्यांचा जीव गेला असता. म्हणून नाइलाजाने शुक्राचार्यांनी त्याला प्रथम मंजीवनी विद्या शिकवून बाहेर आल्या-

वर आपल्या गुरूला जिवंत करायला मागितलं.

कचन त्या प्रमाणे गुरूचे पोट चिकन बाहेर आल्यावर शुक्राचार्याला त्याच संजोवनी विद्येचा प्रयोग करून जिवंत केलं.

कच ज्या कामासाठी आला होता ते पुरे झाले होते म्हणून त्याने गुरूचा निरोप घेतला. तेव्हा देवयानी त्याला म्हणाली-
"मी तुझ्या तोंडात जिवंत करविले. म्हणून तू आज माझ्याशी लग्न कर."

कच म्हणाला-"तु गुरुपुत्री म्हणजे भगिनीसारखी आहेस. तुझ्याशी विवाह महापाप होईल."

"तर मग तुला संजोवनी विद्येचा काही उपयोग होणार नाही. असा ज्ञाप देवयानीने त्याला ज्ञाप दिला.

"वरे तर तुझ्याशी कोणो ब्राह्मण लग्न करणार नाही." म्हणून कचने तिला प्रति विला आणि देवयानीला निघून गेला.

तेव्हा राक्षसाचा राजा वृषभदेव हा होता त्याला शर्मिष्ठा नावाची मुलगी होती एकदा ती देवयानी वरोवर गेली. सर्व सखींसह वनविहार करायला गेली. एका जागी त्यांना सुंदर दिसले. यदांनी आपले कपडे काढायला काढून देवदेव व रानांला पाण्यात उतरल्या. तेव्हाचत गोसावऱ्यात

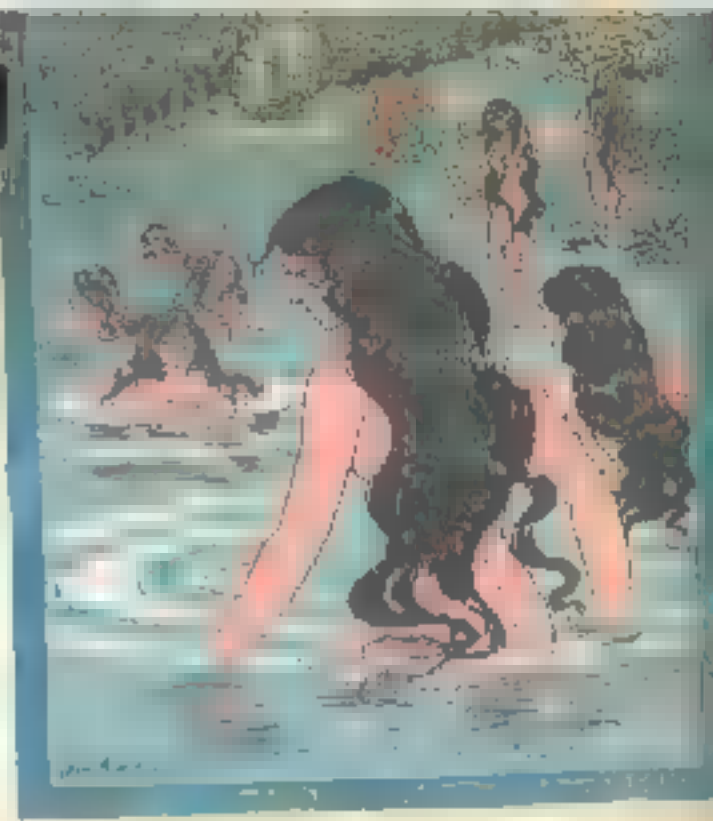
वासा आला आणि त्यांची वस्त्रे पडून गुरुकटून गेली. त्या पाण्याबाहेर आल्या तेव्हा पाईत शर्मिष्ठा देवयानीचाच साडी नेमली. देवयानीला नेसायला शर्मिष्ठेची माहीत पडली.

देवयानी घमंटीत शर्मिष्ठेला म्हणाली-
"तु किती प्राने तरी राक्षसीपण मी ब्राह्मण स्त्री आहे. तुझी साडी मी नाही नेमणार."

ते ऐकून शर्मिष्ठेला गग आला व ती म्हणाली-"ए पोरी' तोंड बंद कर. तुझा बाप माझ्या बापाने दिलेल्या भिक्षेवर जगतो आहे मग मी सोडलेली साडी नेसण्यात तुला काय वाढत?" तिने रागाच्या अंगत देवयानीला एका विहिरीत उकलले आणि आपल्या भस्मीवरोवर राजवाड्यात परत गेली.

घोड्या वेळाने ययाती राजा शिकार करून दमत्यासुळे विसावा घेण्यासाठी त्याच विहिरीवरच आला. पापल्या पाणी काढून आला तेव्हा त्याला विहिरीत पडलेली देवयानी दिसली.

"कोण तू" आणि विहिरीत काडी काप पडलोस?" ययातीने देवयानीला विचारले.

ती म्हणाली-"मी राक्षसाने गुरु शुक्राचार्य यांची मुलगी. माझे नाव देवयानी मला वर काढा." असे म्हणत देवयानीने आपला हात वर केला. ययातीने तिचा हात घेऊन तिला वर काढला आणि आपल्या राजधानीस निघून गेला.

त्याच वेळी घृणिका नामक एक दासी देवयानीला शोचत तेथे आली. देवयानी विला म्हणाली-"वार्चाना जाऊन मांग की मी कुपपर्वाच्या राजधानीत पाऊल देखील टाकणार नाही. शर्मिष्ठाने माझा जी अपमान केला आहे." त्यानंतर देवयानीने दासीला मागितलं. वृत्त कळल्यावर शुक्राचार्य

मुलीला भेटायला आल त्यांनी तिला विचारले—“मुली! तू शमिष्टेला काही म्हणालीस का? नाहीतर तिने तुला असे उगाथे विहिरीत का ठेकाल?”

देवयानीने जे घडल ते बघिल्यांना सांगून शमिष्टेने तिच्या बडिलाच्या गळ्या अपमानास्पद असे जे शब्द उच्चारले ते ऐकील सांगितले. ते ऐकून मुक्ताचार्य म्हणाले—“तू राजधानीत प्रवेश केल्या नाहीस तर मी तरी कसा काय करीन?”

तिकाडे वृषपर्व राजाला पण सर्व वृत्त कळले. तो स्वतः विहिरीजवळ धावत आला व मुलीच्या चुकी बद्दल क्षमा

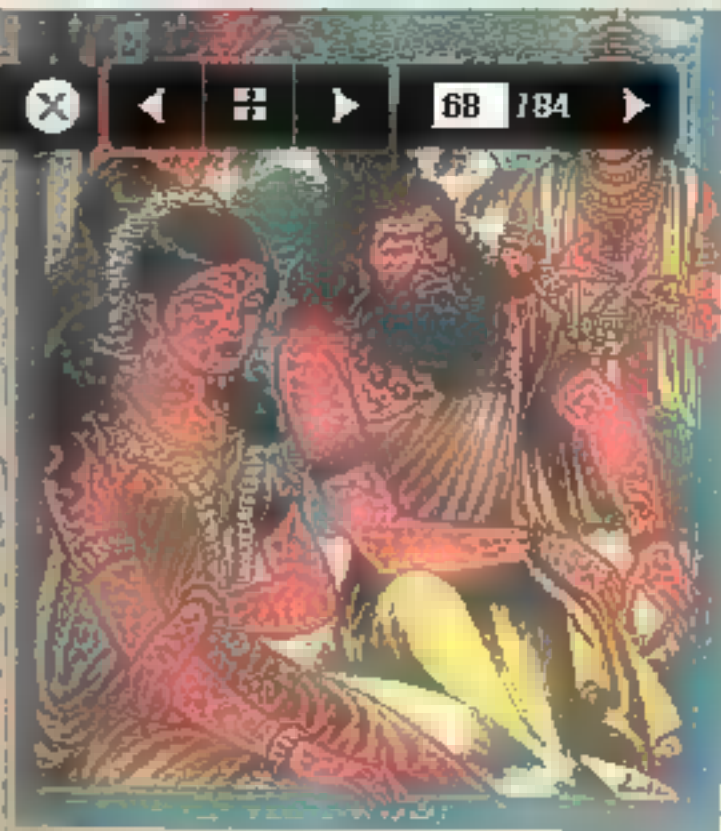
मागून दोघांना राजधानीत पायला धरून नेली.

गुरू मुक्ताचार्य म्हणाले—“राजा! तुझ्या अनुयायांचा व्यवहार माझ्याशी बरोबर नाही. तुझ्या अनुयायांनी माझ्या शिष्याला तीनदा ठार केल्या आणि आता तुझ्या मुलीने माझ्या मुलीचा अपमान केला. या पुढे मी तुझे पीरोहित्य करण्यास तयार नाही.”

वृषपर्वाने मुक्ताचार्याची अनेक प्रकारे क्षमा मागून नगरात येण्यास विनंती केली. तेव्हा म्हणाले—“राजा! देवयानीने पण्याचे केले तर मी येईन.”

राजाने देवयानीला नगरात येण्यास विनंती केली तेव्हा ती म्हणाली—“शमिष्टा व निच्या दामो माझ्या दामो होऊन माझ्याबरोबर रहायला तयार असतील तर मी नगरात प्रवेश करीन.” वृषपर्वाने ती गोष्ट मान्य केली. शमिष्टा देवयानीची दाम्नी झाली. देवयानीचे शिष्यांसाठी ती निमृदपण सहन करू लागली.

एकदा देवयानी आपली दाम्नी शमिष्टा व इतर दाम्नीबरोबर त्याच वनात गेली. त्यादिवशी मुद्दा यमाची शिकारीसाठी त्या वनात आला होता. शमिष्टा व देवयानी

मुलीला भेटायला पावत आले त्यांनी तिला विचारले—“मुली! तू शमिष्टेला काही म्हणालीस का? नाहीतर तिने तुला असे उगाथे विहिरीत ठेकाल?”

देवयानीने जे घडल ते बघिल्यांना सांगून शमिष्टेने तिच्या बडिलाच्या गळ्या अपमानास्पद असे जे शब्द उच्चारले ते ऐकील सांगितले. ते ऐकून मुक्ताचार्य म्हणाले—“तू राजधानीत प्रवेश केल्या नाहीस तर मी तरी कसा काय करीन?”

तिकाडे वृषपर्व राजाला पण सर्व वृत्त कळले. तो स्वतः विहिरीजवळ धावत आला व मुलीच्या चुकी बद्दल क्षमा

मागून दोघांना राजधानीत पायला धरून नेली.

गुरू मुक्ताचार्य म्हणाले—“राजा! तुझ्या अनुयायांचा व्यवहार माझ्याशी बरोबर नाही. तुझ्या अनुयायांनी माझ्या शिष्याला तीनदा ठार केल्या आणि आता तुझ्या मुलीने माझ्या मुलीचा अपमान केला. या पुढे मी तुझे पीरोहित्य करण्यास तयार नाही.”

वृषपर्वाने मुक्ताचार्याची अनेक प्रकारे क्षमा मागून नगरात येण्यास विनंती केली. तेव्हा म्हणाले—“राजा! देवयानीने पण्याचे केले तर मी येईन.”

राजाने देवयानीला नगरात येण्यास विनंती केली तेव्हा ती म्हणाली—“शमिष्टा व निच्या दामो माझ्या दामो होऊन माझ्याबरोबर रहायला तयार असतील तर मी नगरात प्रवेश करीन.” वृषपर्वाने ती गोष्ट मान्य केली. शमिष्टा देवयानीची दाम्नी झाली. देवयानीचे शिष्यांसाठी ती निमृदपण सहन करू लागली.

एकदा देवयानी आपली दाम्नी शमिष्टा व इतर दाम्नीबरोबर त्याच वनात गेली. त्यादिवशी मुद्दा यमाची शिकारीसाठी त्या वनात आला होता. शमिष्टा व देवयानी

उच्च कुळात शास्त्र आणि विवाहा-
शिवाय तुला हे मातृत्व कसे लाभले?"

शर्मिष्ठा लाजेने मान झाली घालून
म्हणाली—"मला एका महामुनीने हा
पुत्र दिला."

ते ऐकून देवयानीने विचारले—"त्या
महामुनीचे नाव काय?"

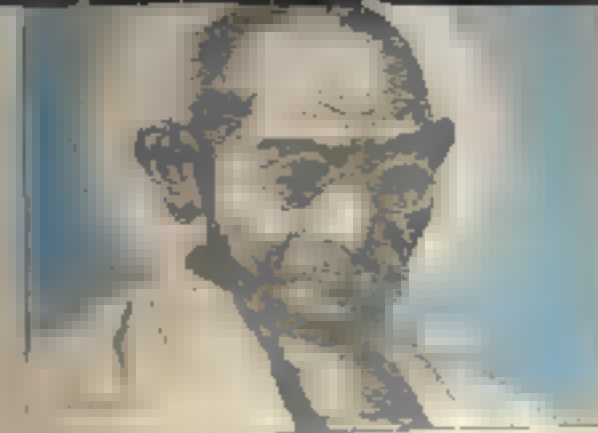
"त्या महामुनीचे दिव्य नेत्र पाहून
त्याचे नाव गांध विचारण्याचे भावच
गवले नाही." शर्मिष्ठा म्हणाली.

एकादा राजा ययाती देवयानीथरोवर
अशोकवनात शर्मिष्ठेच्या निवास स्थाना-
जवळून जाऊ लागला. शर्मिष्ठेच्या भलांत
ययाती राजाच्याच ह्या लावण्याची आंक
देवयानीला दिसली. तेव्हा तिने त्याला
जवळ घालावून विचारले—"खरे माग!
तुझ्या वडिलांचे नाव काय?" तेव्हा मुलाने
ययाती राजा कडे पाहिले. देवयानीला
परमावधीचा राग आला. ती जे तोंडाला

आले ते शर्मिष्ठेला बोलली म्हणाली—"तू
राक्षसीणच खरी! तू माझ्याशी दोह
कंदा आहेस!"

शर्मिष्ठा तितक्याचदुःख शब्दान म्हणाली—
"मी अधर्म केलेला नाही. तू जसे राजाला
केलेस तसेच तू माझ्याहून
मोठी जातेस व शास्त्राणकन्या आहेस. म्हणून
मी तुझा आदर करीत आहे. हे राजपौ
आहेत. म्हणून एक महामुनी कडून
मला ही पुत्रप्राप्ती झाली असे म्हटले तर
त्यात काय गैर केले?"

ते ऐकून देवयानी ययातीवर काढून
म्हणाली—"तुम्ही माझ्याशी दोह कंदात.
म्हणून मी आपुले तुमच्या बरोबर राहणार
नाही." असे सांगून ती पतीगृह सोडून
पितृगृही निघून गेली आणि शुक्राचार्यांना
सर्व वृत्तांत सांगितला. शुक्राचार्यांनी
ययातीला वार्धक्याचा गान दिला. म्हणून
एकाएकी म्हातारा झाला.

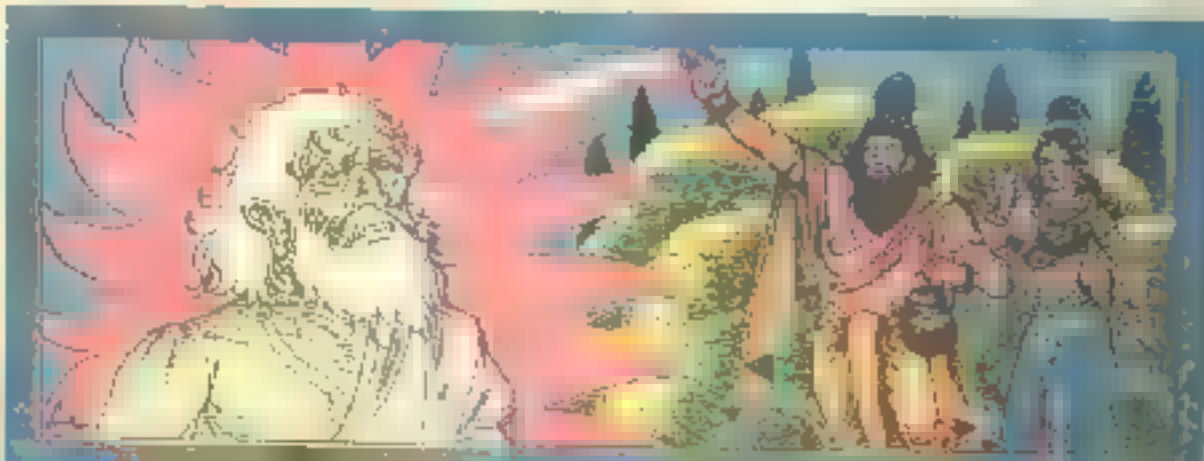
गांधीचे चरित्र

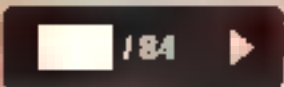
[२]

मोहनदास गांधींना काळज्याने आवडले होते
की दापत्य २ पवित्र नाव
पाहिजे. पतीने आपल्या वापकासा सोडून
परश्वीचा विचारदेखील यउ दता
कामा नये, तसेच पत्नीने पण पतिव्रत्याचे
पालन केले पाहिजे. म्हणून गांधीजी कस्तूर-
बाई, कोटे जाऊ घेऊ देत नसत. देवळांत
जाऊ झाल तरी त्यांची परवानगी
गड लागे. कुलनृत्ताना हे नियम असल्या
कारण त्यांनी त्या विरुद्ध सत्ताग्रह केला.
न्यायेवर किन्येक वर्षांनी गांधीजींनी
स्वतः म्हणून होते— "मी ब्रह्मकावच अधिकार
गारव लागली आणि तिने शिकून
घेतला. तिला माझा मूर्खपणा सहन करावा
नसला. हे कळल्यावर मला स्वतःचाच
त्याच वडिलां मी दिव्याजवळच अहिंसेचे
विहारा देऊन "

गांधीजींनी ते मोठ्यांची कधी
मोठल नाहीं अशा पध्दतीने शिकवणी
आले. परंतु ह्याप्रमाणे कळू लागले
अंधविश्वासाने अनभारण करणं
किंवा त्याच्या मृगण्याप्रमाणे कोले आंकून
वागण ३ मनष्याने स्वतःच्या स्वतंत्र विचा-
राने हुडल करण्यासारखे आहे. त्यांनी त्या
विषय 'बंद' केले. पैणच मतावळनी गांधी
कुटुंबावली मडली माभखाण किंवा सिगारेट
पिणे घाला! महापाप मानीत. एका मह-
पाठ्याच्या संगतीत गांधीजी कांणाच्या
नकळत मांस खाऊ लागले. परंतु वरी
यज्ञ अचले नाही तर आई विचारील. मग
कोट कसे बोलवताच? म्हणून त्यांनी मांस
ज्राणन सोडून दिले.

छात्रां असेच गांधींची बालपणी आणखी
एका मित्राच्या संगतीत सिगारेट वाडू

एका गावी एक शीमंत शेतकरी रहात असे. त्याला दोन मुले होते. मोठा मुलगा भीळभायरा होता व धाकटा चुन व दुसरा दोगा. दोगाचे वयसपाचर कार होते परंतु धाकट्या बाटले को काळांशी होते हाऊन त्याच्या बापचा मृत्यु झाले याले जाली म्हणजे मोठा बापच्या भावसंपणामळे मृत्यु पाडल म्हणजे मृत्यु एक वयस पांजून भावच्या पाटलाला आपल्या घरी बोलावले.

पाटलाने स्वयया सातहीने बोलावण्याचे कारण विचारले तेव्हा तो शेतकरी म्हणाला- "मी आपली सर्व इस्टेट मोंठपा नावे लिहून ठेवावी. म्हणतो. धाकट्याला एक पैदेखील देण्याची माझी मनाही नाही."

"असा अन्याय आपल्या धाकट्या मुलावर का करतास?" पाटलाने विचारले.

"मोंठा मनाही भगदी भोळा आहे. धाकटा मनाही आहे मनाही भावच्या फरायिण्याची मनाही दोगात म्हणतो मनाही मनाही को नाही त्याच पहा. असे नागन याने आपल्या मोंठपा मुलाला मनाही

मी आपल्या मनाही विचारले- "मी दोन फूट लांब व दोन फूट चौक लहान वयस तर याने लिही माती निघेस?"

"एक मोंठा दीपलीमर निघेस, बाबा मोंठपा मुलात उलट दिले.

"वर वर नु जा म धाकट्याला पाटल दे. याने म्हणाला. धाकटा मुलगा आला. त्याला बापाने तोच प्रत्येक विचारला.

"दोन फूट लांब व दोन फूट चौक वयस तर म्हणतो. माती काय निघेस? मनाही निघायची नाही." धाकटा म्हणाला

बापाने मनाही पाटल दिले व पाटलाला म्हणाला- "पाटलाने फरक शोधला? मोंठ्याला मनाही कमी आहे. धाकटा जाईल तिथे चार मने मिळवेल."

त्यानंतर काही दिवसांनी तो शीमंत शेतकरी धाकट्या धाकट्याला बोलावले व म्हणाला- "तुमच्या वडिलांनी हे मनाही लिहून ठेवले आहे. याने मनाही आपली मनाही इस्टेट मनाही नावाने लिहून ठेवली आहे."

म्हणजे मनाही इस्टेट इस्टेट अन्याय करतोय मनाही इस्टेट इस्टेट कधी इस्टेट मनाही कारण इस्टेट मनाही धोर मनाही

असा भेदभाव केलाच नव्हता. याने काही तरी कारण मनाही पाहिजे मनाही विचार केलाच नव्हता त्याला बाटले पुढे काही कारण, असा विचार करून मनाही काही बोलावला नाही.

म्हणजे मनाही जसे लिहून ठेवले होते त्यात अन्याय मनाही मनाही मनाही मनाही तो आपल्या धाकट्या भावाला म्हणाला- "मनाही इस्टेट मी धोरत काय काय? आपण मनाहीमनाही मनाही पळ"

परंतु मनाही त्या मनाहीत कवळ हाता मनाही मनाही- "बाबांनी कोणत्या तरी

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १ ॥

गह्वरन्यासी पूजकृदा पाहिले पण अहो.
रात्री काणी त्या काड्यात पाऊल टाकले
तर ते त्याच्या भव्वावनं म्हणून कोणी
काड्यात पाऊल टाकण्याचा नकार नाही.

" म्हणून राजाने इनका सोड्या गजवाडा
विकासा सोडला आहे म्हणता?" वाकट्या
भावाने भावनर्य प्रगट केले

"साक्षात् हा त्या भूतान्या पद्धतिच्या-
साक्षात् राजान पद्धत मध्येच करविने
पण काही कायदा लावून नाही मघटो
राजान मायभन दवडी विरविर्को ही या
भूतान्या वा कोणी पद्धत शरीर लावून
जेक दस्य ~~दस्य~~ दस्य दिले नाहीत पण
मनान्या वादल्या जामने धारन कोण
दस्यन्याय पद्धति मंगला" पावकरी

धावदा भाऊ गहाकण मंला य
मृषाया- मृगान्त ! आपल्या नव्या
वाड्यातल्या भनाया सह्याची मणी मला
एकदा सादो जवळून ने पावला (सुख
दावेन

[illegible]

मध्य गजोत्था सुमारास एक पुनः
अकृती हवेन तरगत त्यान्यासमोर आली
व तिन वाकट्या भावाला विचारल-
कीण तु.

“मी कौण हें मायाहल सांगेल वण
प्रथम हें माग या [] सादधान शिकन
नो वल्लकावणारा न कौण^१ थाकटपान
निधटवणें गहन केसा

"ममता तथा प्रेमार्थे उत्पन्न इव भार
नृ उभय दिवस तत्र मी हा ~~उत्पन्न~~ उत्पन्न
निश्चय प्राप्त भव ~~उत्पन्न~~ उत्पन्न

११ विचार तुलना प्रश्न प्राप्ता भाग
मूल्यांकन

“इति ॥” इति च दाम कृतं व्याख्यानं
नवीन गणनीयं किंवा भावी निघण्टे
भूताने चिन्तयन्ते

प्रारंभिक भाग, न। प्रारंभिक भाग, न।
प्रारंभिक भाग, न। प्रारंभिक भाग, न।

“तू बगैबर उत्तर दिलेस. ज्ञाना मी
जानो.” मृत महानाथ.

राजभर धाकटा मुलगा वडिली-
विषयीच्या विचारात गर्क होता उजाडल्या-
वर राजाकडे जाऊन म्हणाला- 'आपल्या
राजवाड्यातल्या भुतला मी पळवून लावले
आहे'

गजानन कविता होऊन विनागळे-“पण-
धन लावलेय? ने कसे वाप?

भक्त जया एवमास्मदी युवाच्या अनेकधा
राष्ट्र त्यागत ज्ञान अ मो मुने काढे
अ स्थान अ विषय गळ आवडता
भाऊ मृणाळा

राजापति एक आदित्य राजाधारा आसन
नज्जि नोकर रफ राजसादरत राजा
नोकर आना मन वाएवान मन नाही ३
नयनी नयनी नयनी राजाधारा धाकदारा
धाकदारा एक राजाधारा अक्षिप्त म्हापान दिने
व त्यान्ता आपल्या दारांगी नांकरा दिने

भिकारी जे म्हणाला ते म्हणजे ती वाई गरजूनी. ती मुकाट्याने, आम्हा आम्हा केल्याभिवाय परत कधी काय गेली हे पाहून भिकार्याला आश्चर्ये वाटले.

भिकारी त्या गल्ली पोचल्यावर एका मजलीसने ताल असता स्फोटात एक वडू भग्न आठवायला असलेला दिव्याला भिकार्याला वाटले. हा भग्न आठवायला अंगभंग होय असाकित देऊ शकतो त्याने त्याच्याजवळ अंगभंग होय भागिलेला तो असा काही बांधव्या शिवाय ठरून घरात गेला आणि एका विणवोग अंगभंग होय पोचून आला आणि भिकार्याला ती पिशाची दिली. ती गाणूत एव भिकार्याला विविध वाटली.

"कायरे तु विचाराने पाहण्यापासून दिसली आहम विचार, कोणती अंका लुप्तता मनात आली ती" तो वडू म्हणाला.

त्या मनात मला सर्व विविध विमने आहे. एक वाईला ती त्याही फुलून येत असा असता म्हणजे ती तिचा नवरा माण बावून मेल्या आहे. एव तो वाई गेलो नाही व शोचने परत फिरतो. तो आणखीजवळ अंगभंग होय भागिलेला न बाणण असे नावगाव मुळा न विचाराने ती आम्हा विमने हे विविध बाणणे नाही व ती हीच शेका माल्या मनात होती. भिकारी म्हणाला.

तो वडू म्हणाला- तुझे धोलणे ऐकल्यावर मला एव आला एक भग्न आठवा लागली असा ती ती त्या लुप्तताकडे हे पंने भागिलेला एक व काय पळव दिसीत असे अंगभंग भिकार्याच्या ज्ञानातली पैशाची ती पिशाची पळव परत पळवली.

भिकार्याने विचार केला की पक्षपाताने विचाराने त्या प्रजाती अ परिणाम आला, मला हा कायला घेता मिळाला.

[१७]

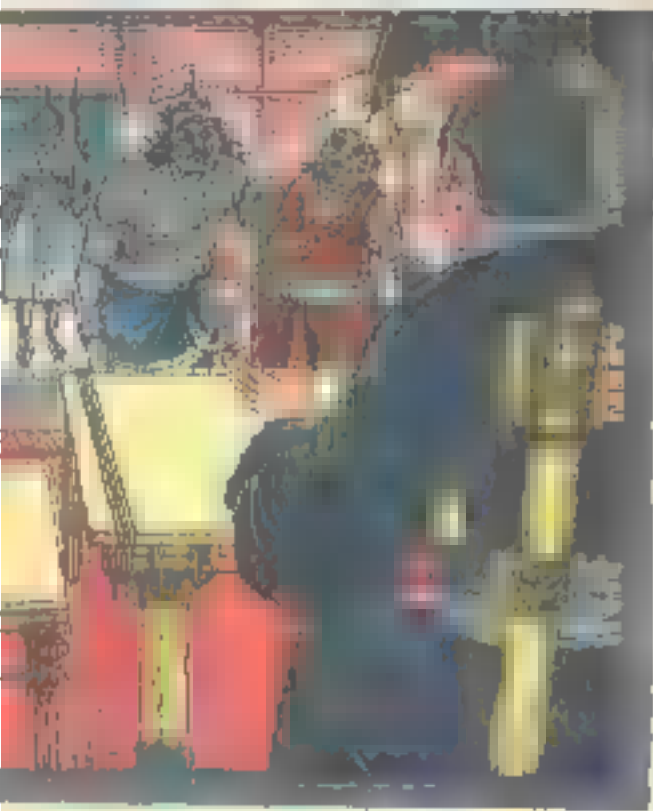
[पडव्या भिकार्याला दुजारी आणला नाकार भागविधात नसलीने नासमळीने उधमूय झालेला वळत गेला. भिकार्याला पुढाच्याला पाहता धिक्क पाहता भक्क करणाऱ्या चोराचा पाहून दिव्यामुन त्याच्या पाहण्या दिवाला, अवाजी व नागनायक लढूनिहा त्या जोराने आले. त्यांनी दूर जिद्दी बांधलेली ऐकली. पुढे-]

जिवाजी मशालीच्या उजेडाकडे अंगभंग झालेला उभा राहून आपल्या अनुयायांना म्हणाला- "हा मशाल्याने कोण झाला वरे? ही सिट्टी थोळखोचो, पूर्वी ऐकल्यानाली वाटते.

मला अनुयायांपैकी एक भग्न म्हणाला- "घनी! ती भग्न ज्या जागी आहे तेथेच गोंडनायकाचो लुप्तता करण्यासाठी तयार केलेली एक झोपडी आहे. आज सध्या-

काळी मी झालेला वाजून आली त्यावेळी तेथे कोणी नव्हता."

त्याच वेळी ज्या वाजून सिट्टीचा आवाज ऐकू आला हातर त्या वाजूला कोणीतरी मशाल हाळवून झालेला कडे येण्यासाठी लूण करीत असल्यासारखे जिवाजीला वाटले. त्या वेळी आणखी जोराने सिट्टीचा आवाज ऐकू आला जिवाजीने लढूनिहाचा सल्ला घेतला व आपल्या अनुयायांना म्हणाला-

परंतु आजून काहीच उत्तर जाले नाही. तेव्हा जिव्हाजीने शोणाने ठकलले. दार उघडले व उघडण्याचा मोठा आवाज झाला. ओपडीत एका चौकीवर पुजारी होता. जिव्हाजीला आत पाहून तो भिम्बिलपणे म्हणून म्हणाला—“अहो! तवे रानटी जातीचे आले आहेत काय? मग मला तुमचे मवाचे स्वागत पाहिजे याय, याय.”

पुजान्याची धाडस पाहून जिव्हाजी चकित झाला. नागनायक लढू-लढू वृत्तचक्र आपली उघडून पुजान्यावर तयार झाला.

जिव्हाजीने त्याच्या सांघावर हात ठेवून रयाला सोबायला सांगितले. म्हणाला—“अशो नको करू! हाती अगळे हा दुष्ट आपल्या हातांतून गुटणे नाही.”

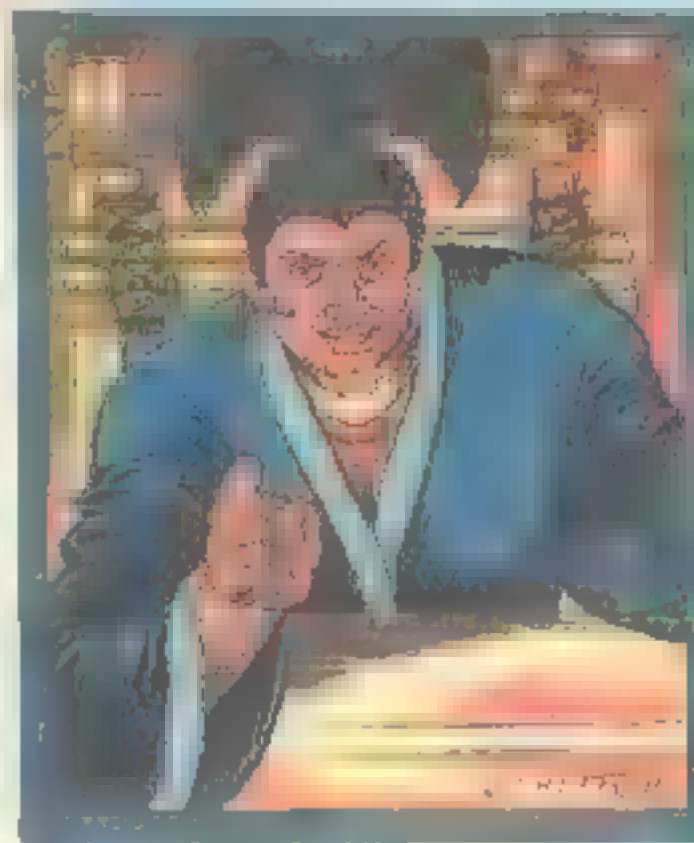
जिव्हाजीने समजावून सांगितल्यावर लढू-लढूने तलवार म्यानेत ठेवली. त्याचे थोळे निखान्यांसारखे मालबुद झाले होते. संधी मिळायची थोटी पुजान्याच्या देहाच्या ठिकन्या उबडायला जणूकाही तो तयार होता.

जिव्हाजी पुजान्याच्या आजून म्हणाला—“तू आजून सर्वांचे नुकसान केले आहेस आणि सर्वांना जो दिव्य आहेस, ते सर्व तर आहेच आहे. नामनायक लढू-लढू हा मुलीला पळवून घेऊन आला आहेस पुढा! असुन ही तुला शत्रुता निघवण्याने इकडे आमच्यासमोर वसलेल्या पाहून आम्हाला आश्चर्यच वाटते.”

त्यावर पडक्या पुजारी साळवणाने म्हणून—“तू आजून-हम अवकलमान दिवसी आहेस तर! वाटते की आतांपर्यंत तुला माझ्या नकरी सामर्थ्याची पुरेपूर आली असवी.”

पुजान्याचे राक्षसी हास्य आणि त्याच्या ओलण्यातली तो हेटाळणी पाहून ओषाने जिव्हाजीचे सवें कापू लागले. दोन्ही हातांनी पुजान्याची मान त्याला धक्के दिले आणि दर-डावून म्हणाला—“बोरा! माझ्यासमोर तुझ्या या माकडपेष्टा नाहीत. लक्षात ठेव. बोल. ठेकले आहेस नाग-मल्लीला.”

पुजारी उत्तरदाखल काही जिव्हाजीने

होते त्याने आजून आहे. जिव्हाजीने विचार केला की ह्या मुर्खाचा जीव घेण्यापूर्वी नागमल्ली कोठे आहे हे शकले पाहिजे. त्याने पुजान्याच्या गळघाची पोडी सेल केली.

पुजारी दोन्ही हात आपल्या मानेवर फिरवीत पिसाळल्यासारखा ओरडला—“जिव्हाजी! शेवटी तू रानटी जातीचा आहेस. आपल्या वर्तनाने सिद्ध केलेस. तुझ्या मित्राच्या पोरीला मी उचलून घेऊन आलो होतो तरी तुम्हांला मोच स्वतः इकडे का बोलाविले ही साधो गोष्ट तुमच्या डोक्यात

“तो कोणी असेना, तो आपल्याला बोलावित आहे, शास! थळा आजून पाहू शर या!”

जिव्हाजी आपल्या अनुयायांसह लढू-लढूमिहारावर लेवे घेऊन पोचला तेव्हा तो मिष्टी बाजविणारा मिष्टी बाजविणें वंद आत गेला. जिव्हाजीने ओपडीच्या दरवाज्याजवळ जाऊन पाहिले, बांबूच्या कामटीचे होते. छिडकीतून मशाळीचा उजेड बाहेर होता.

जिव्हाजीने दार हालवून विचारले—“कोण आहे आत? उघड दरवाजा!”

क्षिरलो नाही. दिशले आणखी काय गोष्ट. देवळाच्या पुजान्याचा पावस्पर्श सोडून कोणत्याही अवयवाला स्पर्श करण्याचे धाडस आजवर कोणी मानवाने दाखविले नाही. साध्या पवित्र श्रंगाचा उच्च भाग गाठण्या मानचा स्पर्श न स्वतःच्या आपल्या कुळाचा सर्वनाशाला स्वतःच बोलावणे दिले जातेस.

"मुर्ती ही बटेबट पुरे कर आणि नागमल्लीला कोठे आहेस हे सांगितले नाहीस तर मी तुझ्या या पापी शरिराला स्पर्शदेखील करणार नाही. माझा

हा कुपा, त्याला जव्हा जव्हा भूक लागेल तेव्हा तेव्हा नव्वके तोडून आपली भूक भागवेल." जिवाजी म्हणाला.

'कुपा' शब्द तांडानून निघताच जिवाजी जाऊन जणुकाही त्याची काय आज्ञा होते आहे, हे कळावे म्हणून जिवाजीच्या तांडाकडे पाहू लागला. जिवाजी कुठ्याच्या तांडावर पाठीला हाताने कुरवाळून म्हणाला—"या दुष्टाचे सर्व विपारी आहे. घाटेने आपला जीव पोख्यात टाकतील! जरा!"

"जिवाजी! हा अपमान निळून घ्याणारा नाही. तुझ्या भन्यासाठी म्हणून एक मांगामळा मी स्वतः होऊन आपला जीव धोतयात घालला पण तुला वतने पाहून मी दोळ्यांचे विलंबित नाही. पंतो अने म्हणत पुजारी उडून उभा राहणा.

पर्यंत राग आवळून एका बाजूला उभा असलेला लट्ठूसिंह सरण घातल्यासारखा पुजाऱ्याला शेन्ही हातांनी वर उचलून त्याला त्रिमूर्तीवर आपटून आर करणार. इतक्यात जिवाजीने पुढे जाऊन लट्ठूसिंहाच्या हातात तडकडणा-या पुजाऱ्याची कंबर धरून त्याला खाली

उतरविले व म्हणाला—"लट्ठूसिंह! थांब! पहिल्याने नागमल्ली कोठे आहे हे कळू. त्यानंतर तुला जे पाहिजे कर!"

देवळाचा पुजारी अनर्पित प्रसंगामुळे घाबरून जाऊन पण स्वतःला धरथर म्हणाला—"तुम्ही इतके मूर्ख हे प्रथमच कळते जमने तर एकदम आलोच सरळ हिमाळयात तिघून गेलो भ्रमलो. शाही, नागमल्लीचा धितो धोवयात पावला जाते. याची कल्पना तुम्हाला काय असणार? तुमच्या सारख्या लोकांना घेण्याच्या कामी आपल्या मंत्रशक्तीचा

करण्याइतका मूर्ख नाही पेशे सत्ता मरण आले तर दुसऱ्या श्रणाला नागमल्लीच्या अंगाची सकले, नव्वे विधवया उडतोल. समजलात काय? या सर्वांचो व्यवस्था करून आलो जाते."

पुजान्याचा जिवाजी व लट्ठूसिंहाच्या चांगला लढात आला. शेवटे पुजान्याच्या जिवाचे काही घाईत तर त्याचे साथी व नाक तिघाडे नाम-मल्लीचा वध करतील.

"पुजारइया! इतका मला तुला सर्व कावेलाजण्या! टीक! तुझ्या जिवाला कोणत्याही प्रकारचा धोका किंवा अपाय

नाही, चाळता हो आपल्या वाटेने, परंतु तू नागमल्लीला ठेवले आहेस हे माग." जिवाजी दरधावून म्हणाला.

"नागमल्लीला असे सहजी तुम्हांला सोपवायचे असते तर मी स्वतः तुम्हांला भेटायला इतका दूर येण्याचे कारणच काय? मला काय वेड लागलं आहे? विक्रमकेसरीने जी ताडपत्रे तुला आणून दिली आहेत ती आणून मुकाट्याने मला दिलीस तर नागमल्ली जिवंत तुमच्याकडे परत येईल. नाही तर उद्यां सूर्योदयाच्या वेळी तिचे श्रेत डोंगराच्या वळणावर पिंपळाला टांगलेले दिसेल." पुजारी श्रमकाबोत म्हणाला.

"ठीक, मी तुला ती ताडपत्रे मागवून देतो. पण तू नागमल्लीला सोडकोल घाचा विश्वास?" जिवाजीने विचारले.

"मी रानटी जातीचा नाही देवोचा आहे देवोचा कधी दिलेले वचन मोडीत नाही. त्या ताडपत्रांची पिशवी उजाडण्यापूर्वी त्या पिंपळाच्या फांदीला टांगलेली असली पाहिजे. नाग्या शिष्याच्या ती येताच नागमल्ली तुम्हांला येऊन भेटेल. पुजारी स्पष्ट म्हणाला.

"तू बोललास त्यावर कायच राहतील-ना?" जिवाजीने.

"या निर्वर्क प्रयत्नाचे उत्तर पहिल्यानेच दिले. आणखी अर्ध्या तासात ठिकाणावर पोचलो नाही तर नागमल्लीचे श्रेत पिंपळाला टांगलेले असेल. ठीक, येतो मी! सूर्योदयापूर्वी..... लक्षात असू द्या!" असे म्हणत पुजारी झोपडीतून बाहेर निघाला व काळोखात दिसेनासा झाला.

पुजारी निघून गेल्यावर जिवाजी लड्डू-सिंहाला म्हणाला-"शेवटी पाल्हाळयची पुजाऱ्याने आपली मान खालीच केली. नागमल्लीच्या जिवापेक्षा ताडपत्रे ज्यास्त

किमतीची वाहते. परंतु मला दुःख वाटते आहे ते गोष्टीवद्दत की माझ्या जुन्या मासकाच्या मुलाने जी ताडपत्रे आपल्या प्राणापेक्षा मूल्यवान म्हणून माझ्याकडे सुरक्षित राहतील यासाठी दिली होती. त्यांचे मी रक्षण शकलो नाही." असे म्हणत दरवाजाजवळ असलेल्या विक्रमकेसरीकडे वळून म्हणाला-"काय म्हणतोस विक्रम! तू एक शब्ददेखील बोलला नाहीस?"

"तुम्ही बघीलधारी मंदळी बोलत असता लहान तोंडी मोठा घास घेणेमला शेर वाटले. नागमल्लीचा जीव पांखविण्यासाठी जी ताडपत्रे मेली तरी चालतील, असे मला देखील वाटते. नागमल्ली सुरक्षित आल्यावर मी ताडपत्रे परत मिलविण्यासाठी त्या पुजाऱ्याचा पाठलाग अग्रगंता करता येईल." विक्रमकेसरी म्हणाला.

"तू तरुण आहेस, पण पोक्त माणसांसारखा बोललास." अर्धी विक्रमकेसरीला शाबासकी देत जिवाजीने आपल्या अनुचर शबरांना लवकर आज्ञा ताडपत्रांची पिशवी घेऊन घाबला पाठविले.

तिरुडे शिखीमुख मांजराच्या पावळाने चोरांच्या पाठोपाठ जात त्यांच्या परापर्यंत

पींचला. चोरांनी दार बाजवल्याबरोबर दार उघडले गेले. शिखीने झोपडीलगतच्या आडून खिडकीतून पाहिले. त्याला मशालीच्या उजेडात दोनचार भाणखी चोर दिसले. नागमल्ली भितीला टेकून एका बाकावर बसली होती. तिचे दोन्ही हात दोरीने घट्ट बांधलेले होते.

ते दृश्य पाहून शिखीमुखचे सर्वांग खाल-पासून वरपर्यंत एकदा हादरले. त्या दुष्टांची डोकी उडवावी असे त्याला वाटले. परंतु लगेच तशी घाई करणे त्याच्या व नागमल्लीच्या जिवाला धोक्याचे आहे, त्याने ओळखले. म्हणून दुसरा विचार त्याच्या

मनात आला. जाऊन विक्रमकेसरी
इतर सदर अनुचरांना मदतीला बोलावून
पेऊन यावे आणि सोपडीला वेडा घालून
पुजाऱ्याच्या या अनुचराचा वध
नागभल्ली सोडवून त्याचे.

त्याचे वेळी त्याच्या मनात आणखी
विचार आला तो दुष्ट पुजारां आणि
त्याचा गोंकर तो नागगिधाड वर
असतील? पुजारी नागभल्लीला चोरांच्या
हाती पेटून स्वयः ब्रह्मपुत्र नदीच्या तीरात
पडून तर गेला नसेल?

विचार करीत वेळ वाळविणे त्याला बरे
ना. गिधाडीसमोरून चालूया
भाडीनून काहीत
त्याचे वेळी त्याला पोंड्याच्या
आवाज ऐकू आला. शिखीमुख लवच
टस्याच्या बाजूच्या साडीत त्याच्या
दगबयात एका झाडाआडून नागगिधाड
धावत पुढे येऊन ओरडला-“कोण विकडे?”

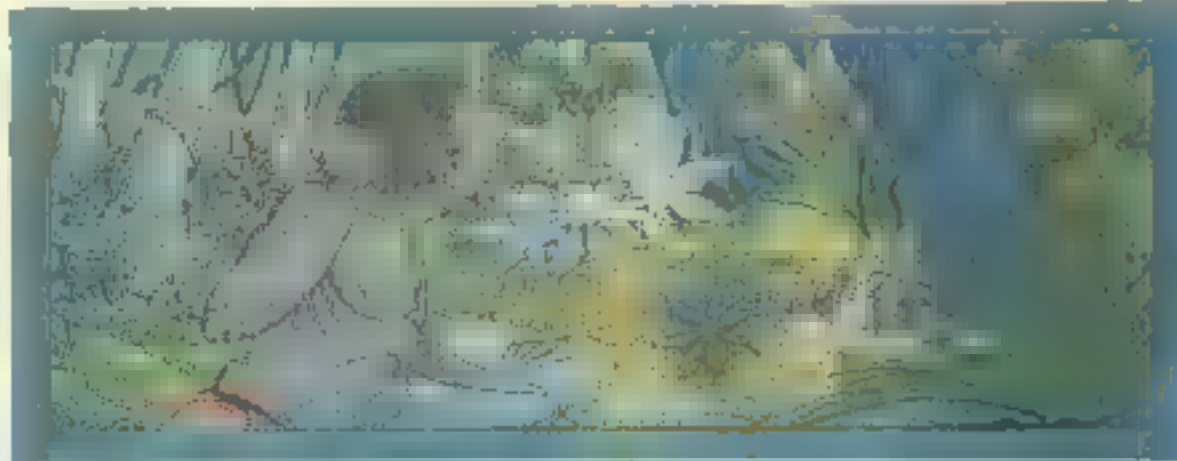
साडीच्या भाद कोण लपला आहे?”
शिखीमुख धोक्याचा डमरू ओढवून
धाडा आणखी दूर निघून गेला त्याचेवेळी
तेथे पुजारी भरघाव घोड्यावरून आला
आणि रागात म्हणाला-“कोण आहे रे,
नागगिधाड! कशासाठी उगीच कंठपोष
करता आहेस? सोपडीचा
पत्ता लागला नसण?”

“नाही, पुजारी वनी! भाडीच्या भाद
पावले कात्रत्याचे ऐकले.” नागगिधाड
धावरत म्हणाला

“तो आवाज शाहेर, तुझ्या टक्कीत
होतो आहे. मी फितीदा पजायले तरी तुझी
साडी मुदत नाही. तर आवाज कोठून
आला, पाहून लककर असे सांगून
पुजारी पाई पाईने निघून

नागगिधाड आपला भाला घेऊन शिखी-
मुखचा माग घेत जाहीत शिरला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

इलाज

विजयादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

जाडाजवळ गेला, घेत लांछावर
सादून घेतला व तेहमीप्रमाणे गोनपणे
स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रताप
वेताळ त्याला म्हणाला-“राजा,
काही शक्ती असा असतात की त्याचा
कायदा होतो. पण त्यांचा जापर
करणाऱ्याचे नुकसानच होते. त्याचे उदाहरण
म्हणून मी तुला सुमंत नावाच्या भाणसाची
गोष्ट सांगतो. तुला आपला भ्रम थोडा का
होईना हलका वाटेल.” असे सांगून वेताळ
गोष्ट सांगू लागला.

समाख्या नगराचा कामपाल नावाचा
राजा एकदा भयंकर समव्याधीने आजारी
पडला. त्याने अनेक प्रकारे औषधपाणी
केले पण काही उपयोग झाला नाही.
उत्तरे त्याचा आजार वाढतच गेला.
काळजीने कामपाल अशक्त होत

वेताळाच्या गोष्टी

"आपल्याला औपध्याच्यावेळी लावणार नाही. मी मांगितल्याप्रमाणे विशिष्ट प्रकारचा व्यायाम माग करवा लागेल. तो मुद्दा फक्त एकराव दुसऱ्याच दिवशी आजाराचे चिन्हसुद्धा राहणार नाही." मुमंत म्हणाला.

किरयेक दिवस गिरनिराळ्या प्रकारची औपध्या घेऊन जो आजार बरा झाला नाही तो एका गिबसात कसा काम बरा होणार बुरा? पोटे आदमर्यव घाटले. राजाने मुमंतला विचारले-

"बैद्यबुवा! तुम्ही म्हणालात तो कोणता मोठेवा करवायचा?"

"उद्या सकाळीच मी आपल्या दर्शनाला येईन. तेव्हा तो व्यायाम मी मांगितल्याप्रमाणे केलात म्हणजे झाले." असे गंगून मुमंत निघून गेला.

त्याच दिवशी मुमंतने एका मुत्ताराला बोलावून एक लाकडी गदा तयार करविली. गदेची मूठ आतून पोकळ ठेविली आणि त्या पोकळ जागी त्याने कमले तसे औपध्या भरून ठेवले. ती गदा घेऊन मुमंत दुसऱ्या दिवशी राजाकडे आला आणि म्हणाला-

"महाराज! ही गदा घेऊन करावयाचा आहे." राजाने गदा घेऊन

मुमंतने सांगितल्याप्रमाणे गदा फिरवून व्यायाम केला. घोट्या वेळाने सर्वांगानून धागाच्या धागा बाहु लागल्या

"बाता आपण धावाचे महाराज!" मुमंत राजाला म्हणाला तसे त्याने राजाला मान करायला सांगितले. शांत्यावर त्याने राजाला स्वस्थ औपायला सांगितले. योडपाच वेळाने राजाला औप लागली. दुसऱ्या दिवशी उजाडेपर्यंत प्रगत काय घडले हे कळले नाही. त्याची औप मोडली तेव्हा अंगावर त्याला एकदेखील किरा पांढराच दिसला नाही. राजाने सर्व अंग मोक्यासारखे

होते. पुनर्जन्म झाल्यासारखे त्याला वाटले.

दुसऱ्या दिवशी राजाने मुमंतला दरवारात बोलाविले व म्हणाला-"बैद्यबुवा! तुमचा इलाज अपूर्व आहे! तुम्ही साक्षात् वनंतरी दिसता. औपधाशिवाय तुम्ही माझा आजार कोणता, तुमच्या या औपधाचे गुपित आम्हांला सांगता का?"

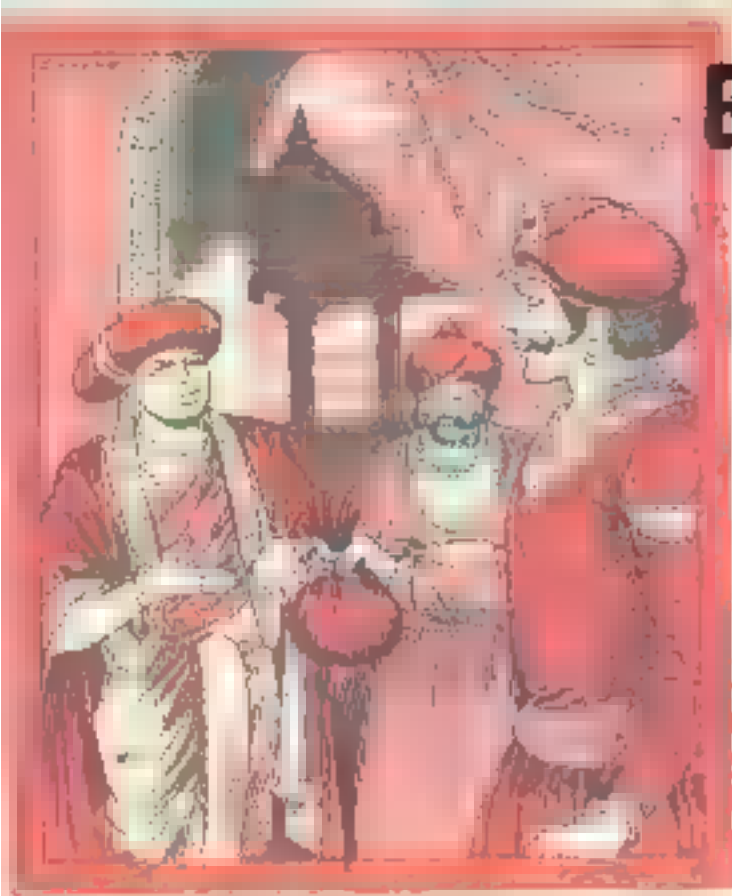
"महाराज! काळ आपण व्यायामासाठी जी गदा घेतली होती तिच्या मुठीत मी औपध्या ठेवले होते. ते तुमच्या हाताला लागून सर्वांगात पसरले व वाताच्या रुपान घरिरातले रोगाचे

गेळा. म्हणून राजाने अशी दबडी पिटविली की जो कोणी राजाचा आजार बरा करील त्याला अर्धे राज्य दिले जाईल.

ते कळल्यावर शोणारच्या वंगदेशातील मुमंत नांवाचा एक वैद्य काण्हाच्या नगरी आला व राजाच्या रोगाची परीक्षा करून म्हणाला-"महाराज! मी लवकरच तुमचा आजार बरा करतो."

"कितो दिवस इलाज चालू ठेवावा लागेल? औपध्या कशी काय घ्यावी लागेल? मला आगाऊ कळलेले बरे." कामपाल राजा बैद्याला म्हणाला.

जंझु गाहेर आले. अशा तऱ्हेने तुम्ही चांगले बरे झालात. अशा जालिम भौदधाचा प्रयोग मी अन्य प्रकारे करविला असता तर आपल्या प्राणावरच येतले असते." सुमंत म्हणाला.

"शाबाश! तुम्ही नटेल हे मागून घ्यावे. मी, माझा भाजार दूर करणाऱ्याला अर्धे राज्य देईन असे जाहीर केले होते. पाहिजे असेल तर मी आपले अर्धे राज्य द्यायला तयार आहे." राजा म्हणाला.

"महाराज! मी या जगात एकटा आहे. अर्धे राज्य घेऊन काय करू? आपली कुषा असली म्हणजे पुरे. या व्यक्तिविक्रम मला

कोणत्याही असली वस्तूची गरज नाही." नम्रपणे सुमंत म्हणाला.

राजाने सुमंतला आपला एक अंगरक्षक म्हणून नेमणे आणि त्याला स्वतःच्या वागवू लागला.

काही काळ लोटल्यावर एकदा राजाचा मंत्री राजाला एकांतात नेदून म्हणाला-"महाराज! एका सूचना करावी म्हणतो."

"बोला ना!" राजा म्हणाला.

"एका सामान्य वेशाला असे डोक्यावर काढून घेणे घोक्याचे भाहे. त्याला ताबडतोब निरोप देऊ." मंत्री म्हणाला.

"तुमच्या सूचनेचा अर्थ काय, मला नाही कळले. त्याचे मात्त्यावर जे उपकार आहेत त्यांची फेड या आमुष्यात करणे मला नाही. म्हणून असला सल्ला किंवा सूचना करण्याची तसदी यापुढे घेऊ नका." राजाने मंत्र्याला बजावले.

आणखी काही दिवसांनी मंत्र्याने राजाला पुन्हा तोच सल्ला दिला.

"तुम्हांला सुमंतचा एवढा हेवा कशासाठी वाटतो. कळत नाही. त्याने तुझे काय वाईट केले?" राजाने मंत्र्याला विचारले.

"त्याने काही एक वाईट केले नाही. त्याच्यामुळे आपला जीव पुढे कधी दोक्यात पडू नये, एवढेच वाटते. आपण या राज्याचे प्रजावत्सल महाराज आहां. आपल्या जिवावर काही अनपेक्षित संकट आले तर आपली प्रजा धमहाय व धोरकां होईल ज्या वेळाने तो भयंकर आजार पडला त्या वेळी केला तो इतक्याच सहज रीत्या विषप्रयोग आपला जीव घेणार नाही कसावरून? आज त्याची वागणूक ठीक आहे. उद्या त्याच्या आपले राज्य धन्याची उत्पन्न झाल्यास आश्चर्य नाही. आपल्या एखाद्या राज्याने त्याला ज्वतःकडे कळवून आपले राज्य जिकण्याचा प्रयत्न केल्यास त्यात वाटण्यासारखे काही नाही. त्या स्वतःच विचार घेऊन आपला मंत्री म्हणून आपणांला सावध करणे माझे कर्तव्य आहे." मंत्री म्हणाला.

मंत्री म्हणाला ते सर्व पटले नसले तरी मंत्री आपल्या हितासाठीच हे सांगत आहे त्यात तय्यार पण थोडासा आहे व राजाला वाटले. राजाचा सुमंतवर इतका विश्वास होता की त्याने अन्तात आपले

असते राजाचा वध करणे असले होते. राजाने त्याला अर्धे राज्य देऊ केले तरी त्याने स्वीकारले नाही. परंतु पुरे राज्य बळकावण्याची संधी मिळाल्यावर तो आपला जीव घेणार नाही कसावरून. राजाच्या मनात संशयाने भर केले.

एकदा संशयाला जागा मिळाल्यावर सुमंतच्या प्रत्येक कामावरून राजाला शंका येऊ लागली. आजपर्यंत स्वतःच्या अंगरक्षकाच्या जागी नेमून तसे सबळ कारण काही नसता त्याला त्या जागेवरून काढणे पण राजाला रास्त वाटेना. त्याला काही कारणाशिवाय काढून लावणे घोक्याचे आहे

आणि त्याला शत्रू म्हणून बाहेर काढून त्याहून जास्त धोऱ्याचे आहे.

म्हणून राजाने सुमंतला बघ करून त्याच्या गाढा दूर करण्याचे मनाशी ठरविले. राजाने त्यासंबंधी मंत्र्याचा सल्ला विचारला तेव्हा मंत्री म्हणाला—“महाराज! सुमंतला मंत्रविद्या प्राप्त आहे. म्हणून आपण त्याला जी शिक्षा द्यावयाची असेल ती पूर्णपणे गुप्त असू द्यावी. आपल्या हितासाठी व राज्याच्या हितासाठी तसे करणे आवश्यक आहे.”

त्या दिवशी मध्य रात्रीच्या सुमारास राजाने, आपल्या शिपायांना पाठवून सुमंतला समोर हजर करण्यास सांगितले.

सुमंतने चकित होऊन मध्यरात्रीच्या वेळी असे अचानक बोलावण्याचे कारण राजाला विचारले.

“तुला शिरच्छेदाची शिक्षा देत आहे.” राजा म्हणाला.

“मी कोणता राजद्रोह केला महाराज! एवढी मोठी शिक्षा द्यायला काही अमेलच की नाही?” सुमंतने विचारले.

“तू माझ्याशी जो द्रोह करणार आहेस त्याबद्दल ही शिक्षा आहे. सर्वांची नजर चुकवून तू माझ्या शरिरावर पूर्वी जसा औषधाचा प्रयोग केला होतास तसा विषाचा प्रयोग तुला करता येईल. तुझ्यामुळे कोणत्या क्षणी कशाप्रकारचे भकट येईल सांगता येणार नाही. म्हणून तुला शिरच्छेद सालातूनच मला सुटाने सोपता येईल.” राजाने मनात होते ते ओकून टाकले.

“मी जिवंत राहणे आपल्या जिवाना धोक्याचं आहे अशी आपल्याला वाटत असेल तर मी आनंदाने आपल्या प्राणाची जाहूती द्यायला तयार आहे. पण मी मेळ्यावरदेखील आपल्याला माझ्या मंत्राचा उपयोग होईल असे काही तरी करण्याची

दृष्ट्या माझ्या मनात आहे. घरी जुन्या ताडपत्रांचे एक गाठोडे आहे. त्यात एक मंत्र लिहून ठेवलेला आहे. माझा शिरच्छेद केल्यावर आपण मंत्राचा प्रयोग करून काही विचारलात तर माझे कापलेले डोकें प्रव्हाचे बरोबर उतर देईल.” सुमंत म्हणाला. राजाला मंत्र शिकून लोभ झाला. सुमंतच्या असामान्य शक्तीवर राजाचा विश्वास बसलेलाच होता. म्हणून राजा म्हणाला—“तरामग तो ग्रंथ आणून दे.”

आपण आपल्या शिपायांबरोबर मंत्रा आपल्या घरी पाठवावे. तो ताडपत्राचा तो मंत्र आहे.”

हुडकून आणून देतो.” सुमंत म्हणाला. राजाने ते मान्य केले. सुमंतने राजाच्या शिपायांबरोबर आपल्या घरी जाऊन ताडपत्रांचा ग्रंथ काढला व प्रत्येक ताडपत्राला विष लावून ठेवले. त्याने हे सर्व केले त्यावेळी शिपाई बाहेर उभे होते. तो घेऊन सुमंत राजाकडे परत आला आणि म्हणाला—“महाराज! हा ग्रंथ हुडकून काढायला थोडा उशीर झाला त्याबद्दल क्षमा करावी. हाच तो ग्रंथ. आपण स्वच्छ हात धुवून घ्या. आपण एकेक ताडपत्र उचलून वाचीत जावे. जिसाच्या पानावर

राजा लगेच हात धुवून आला. परत आल्यावर प्रत्येक पान वाचीत उलटू लागला. दहावे पान उलटू लागला तेव्हाच त्याला आतून नाड्या ओडल्यासारखे वाटू लागले. विसाव्या पानावर बोट पडताच राजा एकदम घेरी आल्यासारखा बेशुद्ध होऊन पडला आणि तत्काळ मरण पावला.

सुमंत राजाच्या सोलीतून बाहेर आला आणि लिपामांना म्हणाला—“महाराजांना शोष लागली आहे. मी उद्या महाराजांच्या दर्शनास येईन.” असे सांगून तो निघून गेला. उजाडण्यापूर्वी तो ~~राजाच्या~~ ~~महाराजांच्या~~ हद्दीबाहेर पोचला होता.

वेताळ येथवर गोंष्ट सांगून म्हणाला—“राजा! कामधाल राजाच्या मृत्यूला जबाबदार कोण? राजाच्या मनात मंजम उत्पन्न करणारा मंत्री को सुमंत? ~~राजाच्या~~ प्रश्नांचे समाधान करक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर तुझ्या डोक्याची

संरचना शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोडू लागतील.”

विक्रमार्क म्हणाला—“त्याच्या स्वतःच्या जिवाला धोका आहे हे कळेपर्यंत सुमंतची स्वामिभक्ति अदळ होती. म्हणून तो दोघो किंवा अपराधी ठरत नाही. मंत्र्याचा मुढा त्यात काही दोष ~~नाही~~ असेच म्हणावे लागेल. कारण त्याने राजाच्या हिताची गोष्ट म्हणून राजाला सावध रहायला सांगितले होते त्याचा तो सल्ला पोरवाऱ्याची म्हणता येणार नाही. परंतु मंत्र्याने ~~राजाच्या~~ केल असून ~~राजाच्या~~ राजाने स्वतःचे मरण, केवळ मंत्र्याने शिकून घेण्याच्या मोहाला बली पडून स्वतःवर ओढून घेतले. मंत्र्याचा सल्ला मान्य करून त्याने लगेच सुमंतचे डोके उडविले असते तर त्याला असे मरण आले नसते.”

अशाप्रकारे राजाचे मौन मंग होताना वेताळ प्रेताशेरोवर अदृश्य होऊन माडांना लोंबकळू लागला (कल्पित)

उडविले. थोड्या वेळाने त्या डोपडोत एक म्हणारी व एक म्हतारी आले.

“मी फार दुसून दसून भागून आलो आहे. जेवायला वाडता का?” सुमंगने विचारले.

“कां साडते हो!” म्हतारी सैपाकघरात बसताना म्हणाली.

“सैपाक करणारी मुलगी कोण? तुमची मुलगी को नात?” त्याने म्हतार्याला विचारले.

म्हतार्याचा चेहरा एकदम ~~लाल~~ फट झाला. म्हणाला—“आम्ही या ~~राजाच्या~~ ~~महाराजांच्या~~ डोपेत आहो. वाळ!”

“तुम्ही कोणत्या तरी भीतीने खोटे बोलता आहा. मी त्या मुलीला पाहिले आहे. तिच्याशी लग्न करण्याच्या हेतूने विचारले होते मी. कोणी भिकारी गका समजू नला. ‘खरे काय ते सांगा.’ सुमंग म्हणाला.

“तू जो मुलगी म्हणतोस तिचा आम्ही कधी पाहिले नाही.” म्हतारा म्हणाला.

“तर ~~तुम्ही~~ दोघे बाहेर गेला होता तेव्हा सैपाका कोणी नेला? सैपाक करणारी ती कोण?” सुमंगने विचारले.

“ते आम्हीला सुडा आजपर्यंत ~~नाही~~ नाही. रोज सोपून उठण्यापूर्वी किंवा

लम्बाला योग्य मुली होतया सुमंगला एकदिलील पसंत पडली नाही.

भाटशहा करीत गेल्यावर एकदा दुपारी तो भिन्नाच्या एका वस्तीत गेलून पोचला. त्या वस्तीत दहावाराच सोपड्या होत्या. वस्तीतले लोक बाहेर कामाला गेले होते. सुमंगने खिडकीतून एका सोपडीत डोकावून पाहिले. एक तरुण मुलगी एकटी वसून सैपाक करीत होती. पृथ्वीच्या पाठीवर इतक्या सुंदर मुली-सुद्धा असू शकतात, हे त्याला स्वप्नातदेखील कधी वाटले नव्हते. कारागिराने तासून मुलाखून जणुकाही नुकतीच घडवलेली एक

सुंदर मूर्ती होती ती सोपडीतल्या सोपडीत तिला फिरतांना पाहून सिरपूरच्या राजा-कडल्या तर्तकी त्याला आठवल्या. लग्न करायचे ते हिच्याशीच, त्याने ठरविले.

सुमंगच्या मनातले हे विचार जणुकाही मुलीला ऐकू जात्यासारखी ती मुलगी त्याच्याकडे वर करून पाहु लागली आणि दबकल्यासारखी ओरडून हुसत्या घणाला अदृश्य झाली.

सुमंग चकितच झाला. सोपडीच्या दाराजवळ दार आत लोटले आणि विचारले-“कोण आहे आत?” दार उघडल्याबरोबर करीत एक काळी कोमडी आणि बाहेर पळून गेली. सुमंगला वाटले की तो सर्व भ्रम झाला असंवा. परंतु त्याच्या डोळ्यासमोर त्या मुलीचा चेहरा जणुकाही नाचत होता. त्याने सारी सोपडी हुडकून काढली. ती त्याला ज्या सोलीत दिसली होती त्या सोलीत नुकताच केलेला ताजा सैपाक माच त्याला दिसला. त्या मुलीने तो सैपाक केला नसेल तर कोणी केला असेल?

गोष्टीची पुरी माहिती मिळतेपर्यंत त्याच सोपडीत वसून राहण्याचे त्याने

ठरविले. थोड्या वेळाने त्या सोपडीत एक म्हातारा व एक म्हातारी आले.

“मी फार दुसून दसून मागून आलो आहे, जेवायला वाढता का?” सुमंगने विचारले.

“वरं वाडते हो!” म्हातारी सैपाकघरात जाताना म्हणाली.

“सैपाक करणारी मुलगी कोण? तुमची मुलगी की नात?” त्याने म्हाताऱ्याला विचारले.

म्हाताऱ्याचा चेहरा एकदम कट झाला. म्हणाला-“आम्ही या घरात फक्त दोघेच आहो, बाळ!”

“तुम्ही कोणत्या तरी भीतीने खोटे बोलता आहा. मी त्या मुलीला पाहिले आहे. तिच्याशी लग्न करण्याच्या हेतूने विचारले होते मी. कोणी भिकारी नका समजू मला. खरं काय ते सांगा.” सुमंग म्हणाला.

“तू जो मुलगी म्हणतोस तिला आम्ही कधी पाहिले नाही.” म्हातारा म्हणाला.

“तर तुम्ही दोघे बाहेर गेल्या होता तेव्हा सैपाक केला? सैपाक करणारी कोण?” सुमंगने विचारले.

“ते आम्हांला आजपर्यंत कळले नाही. रोज सोपून उठण्यापूर्वी किंवा

घोतातून घरी येण्यापूर्वी सैपाक झालेला असतो" म्हातारा म्हणाला.

"असे होऊ लागून किती दिवस झाले?" सुमंगने चकित होऊन विचारले.

"आठवडा दिवसांपूर्वी कोठून तरी एक काळी कोंबडी आली. आम्ही घस्तीतल्या शर्दीचा विचारले, कोणाची ती कोंबडी म्हणून. प्रत्येक जण, आमची नाही बुवा, म्हणाला. ती कोंबडी अंडी घालीत नाही. आम्हांला वाटू लागले की कोण्या वनदेवीने आमच्या मदतीसाठी तिला पाठविले असावे. त्या दिवसापासून रोज आमचा सैपाक तयार असतो." म्हातारा म्हणाला.

सुमंग म्हातारा व म्हातारी शेधांबरोबर जेवून त्यादिवशी रात्री झोपडीतच झोपतो असे सांगून झोपला.

झोपायला जाण्यापूर्वी म्हातारीने काळ्या कोंबडीला चारा घालायचा तो घालून घुराडघाच्या टोपलीवाली तिला ठेवून दिले.

त्या दिवशी रात्री सुमंगला झोपच आली नाही मध्य रात्र उभरल्यावर काहीतरी आवाज झाला त्याने काळी पाहिले. काळी कोंबडी टोपलीबाहेर आली, सैपाक धराकडे निघाली. सुमंगने मांजराच्या पायलांनी सैपाक धाराबाड उभा राहून आत पाहिले.

कोंबडीने एकदा आपले अण फडफडवून झाडले आणि आपले शरीर कोट काढल्यासारखे काढून त्याती जमिनीवर टाकले आणि त्याने पाहिलेली ती मुलगी घाहेन आली. ती काही आवाज केल्याशिवाय सैपाकाला लागली. सुमंग बेंक तिच्याकडे दक लावून पहात उभा राहला. नंतर काम करायचे हे मनाशी जणू काही ठरवून पुन्हा अंधरुणावर जाऊन झोपला. उजाडल्यावर म्हातार्याचा निरोप घेते वेळी म्हातार्याच्या हातावर एक सोन्याची मोहोर ठेवीत म्हणाला—"जायली ती काळी कोंबडी मला देता का?"

म्हातारा चकित होऊन म्हणाला—
"कोंबडीची किंमत इतकी? अंडी देखील घालीत नाही? आम्हांला मूळकाळ काही नाही, आम्हल्या ती आपल्या मुलीसारखी वाटू लागली आहे."

"ती कोंबडी पाहल्यापासून ती विकत घ्यायचे मी ठरविले. पाहिजे मी आणखी एक मोहर तयार आहे. परंतु कोंबडी माझ्या हाती विकलीच पाहिजे." सुमंग म्हणाला.

गरीब नवरावायकोचे शरिरूय दूर म्हायला दोन मोहरा पुष्कळ होत्या. म्हणून दोघानी आनंदाने ती कोंबडी सुमंगला दोन मोहरा घेऊन दिली. तो कोंबडीला केत उचलून घेऊन निघाला.

घरी पोचताच आईने सुमंगला विचारले—
"अरे! मुनवाई कोठे आहे? मी तुला एकदा परत येऊ नकोस म्हणून सांगितले होते."

"मी एकदा कोठे आलो आहे आई! ही पहा, माझी वायको." असे म्हणत सुमंगने लाकेत धरलेली कोंबडी दाखविली.

ते उत्तर ऐकून सुमंगच्या आईला वाटले की मुलगा धट्टा करीत असावा. परंतु सुमंगने जेव्हा तिला, त्या कोंबडीशीच मी लग्न करणार आहे असे निसून सांगितले

तेव्हा माव तिला वाटले की बस्तीतले लोक तिच्या तिथ्या मुलाला नेडघात काढून बस्तीच्या बाहेर कदाचित काढतील.

त्या दिवशी काळी कोंबडी उचलून गेल्यावर आपल्या संवयीप्रमाणे सैपाकपरात जाऊन जेव्हा तवण मुलगी झाली तेव्हा सुमंगने पाठीमागून जाऊन तिला दोन्ही हातांनी धरून विचारले—
"कोण तू? तुझे नाव काय? तू कोंबडी व स्त्री अशी आरुढून पालवून कां होतेस?" ती मुलगी स्वतःच्या सुमंगच्या भुज पाशातून मोडवून घेण्यासाठी ओठाताण करू लागली.

"मी तुला सावणार नाही तुझ्याशी लग्न करण्यासाठी मी तुला घेऊन आलो आहे." सुमंगने सांगून टाकले.

"मी एका भिल्ल नायकाची मुलगी आहे. माझे नाव जंजी. आमच्या वस्तीतल्या एका जादुगाराचा माझ्याशी लग्न करण्याचा विचार होता. मी नकार दिला. तेव्हा त्याने मला कोंबडी करून टाकले. दुपारी मध्यरात्रीच मला मनुष्य मिळते. ठरल्या वेळेबाहेर मी कोंबडीच्या शरिरात प्रवेश केला नाही तर मला मरण येईल. मी कोंबडीच्या रूपात असतांना कोणी माझ्याशी लग्नाला तयार तर

गाय मुक्ती मिळेल." जंजीने तिला मिळालेल्या सापाचे व त्यातून मुक्तीचे गुपित खुमंगला सांगितले.

"ठीक, मी तुला त्या सापातून मुक्ती करण्याचा उपाय करतो." सुमंगने तिला घोर दिवा. त्या दोघांचे दोळ्यांचे चालू असता सुमंगची आई जाली. तिने संपाक घरात रोकावून पाहिले. तिला तिचा मुलगा अप्तारसारख्या सुंदर मुलीला मिठी वधा असल्या दिसला. थोड्या अंतरावर निदोष्ट पडलेली कोंबडी पाहून तिला सर्व उलगावा. ती पाऊल राजकन्या गिऱ्याय आत गेली आणि निदोष्ट पडलेल्या कोंबडीला दोघांची धुकवून बाहेर उचलून घेऊन गेली. वस्तीच्या बाहेर एका जागी एक शेकोटी जळत होती, त्या आगीत तिने ती कोंबडी टाकली. दुसऱ्या क्षणात जंजी मोठ्याने ओरडून तडफडू लागली.

"हाले काय जंजी?" सुमंगने घाबरून तिला विचारले.

"माझे सर्वांग जळत आहे, माझे कोंबडीचे शरीर कोणीतरी आगीत टाकले आहे." जंजी पोळल्यासारखी ओरडू लागली.

तिने मोडलेले कोंबडीचे शरीर त्या जागी नव्हते. सुमंगने बाहेर पाहिले, दूर

विस्तृतांत कोंबडीने ते शरीर दिसले. तो धावत गेला व आगीतले ते शरीर काढून जळलेला भाग हाताने चोळून विसवू लागला. सुंदराने पेटलेली नव्हती व शरीर थोडंच एक दोन जागी भाजले होते.

आई ओरडत राहली. पण सुमंग तिकडे दुर्लक्ष ते शरीर सोपडीत घेऊन आला. आता जंजीला आराम पडला होता. तिने कोंबडीच्या शरिरात पुन्हा प्रवेश केला. जन्मादल्यावर सुमंग कोंबडीला घेऊन भिल्लांच्या समेत गेला आणि भिल्ल नायकासमोर पुढे टाकून नमस्कार करून म्हणाला—"भिल्लेश्वरा! कोंबडीची जंजीशी तर दहा

लग्न करणार आहे. आमचे लग्न लावून देण्याची कृपा करावी."

काही भिल्ल सुमंग जे बोलला ते ऐकून लागले. काहींनी त्याच्या वेडेपणावरून त्याची खूप धट्टा घेली. एकाने असे म्हणा- पला देखील मागेपुढे पाहिले नाही की भिल्ल जातीचा अपमान करण्यासाठीच गाने धड धरला आहे. एक म्हणाला- "मूर्ख! एकाहून एक सुंदर सुंदर मुली मिळतील तुला कोणत्या गोष्टीची उणीव आहे? तुझ्याजवळ पैस नाहीत की काय नाही? सर्व काही आहे. तर दहा जणीशी तर दहा तरी दहात

नाही. पण हे काय, म्हणे, कोंबडीशी लग्न करणार. वेडबीड तर नाही लागलं तुला?

"मी याच कोंबडीशी लग्न करणार. खरी गोष्ट लग्न होताच तुम्हाला सर्वांना कळेल." सुमंग म्हणाला.

"तू असे काही काम केलेस तर तुला व तुझ्या आईला वाळीत टाकू, लक्षात असू दे." भिल्लेश्वर म्हणाला.

"सुम्ही कोंबडीशी माझे लग्न ज्ञान तर ना जातीबाहेर करणार? माझे

होऊ दे. लग्न करून दिल्यावर सुम्ही मला जातीबाहेर करणार नाही, उलट सर्व भेजल्याच्या उड्याल, हे मला माहीत आहे. माझ्या ओळण्यावर विषवास करून माझी एवढी विनंती मान्य करा." सुमंग म्हणाला.

तरी विद्वेषकांनी लग्न होणे इष्ट नाही असे आपले मत दिले. परंतु भिल्लेश्वराची सुमंगवर फार मर्जी होती. म्हणून त्याने जमा निवाडा दिला की सुमंगचे कोंबडीशी

प्रथम लग्न करून देऊ, नंतर त्याला जी शिक्षा द्यायची असेल ती सुद्धा देऊ.

त्याप्रमाणे भिल्लांच्या पुरोहिताने त्यांच्या पद्धतीने लग्नाची सर्व तयारी केली आणि मंत्र म्हटला. तो मंत्र पुरा होण्यापूर्वीच जंगीने आपला कोंबडीचा देह सोडून मनुष्य देह ग्रहण केला. ती नवऱ्यामुलीसारखी नवून लग्नाला तयार होऊन आल्याचे सर्वांना दिसले. तिचे ते रूप पाहून सर्वांचे डोळे विपून दिले.

सुमंगने सांगितल्याप्रमाणे भिल्लांच्या वस्तीला एका महोत्सवाचे रूप मिळाले. जंगीची दापमुगली सत्याचे कळत्याबरोबर तिचा वाप भिल्लेश्वराच्या वस्तीत आला. त्याने सुमंगच्या वस्तीतल्या भिल्लांना माले, धनुष्य बाण, मोंगपल, कणडे, हत्तीचे दात इत्यादी वस्तू व निरनिराळी शस्त्रे वांटून मुलीला व आपल्या जाक्याला आशीर्वाद दिला.

कोंबडी

पूर्वीच्या काळाने राजा असा पन्नाशीत मराठी युद्ध म्हटले की अंगावर काटा उभा राहो. तरी आपल्यातून राजांना जिकून राज्य दादविण्याच्या मोहाने प्रत्येक राजा पडे परंतु दुसऱ्याचे राज्य सैनिक शक्तीने जिकण्या-ऐवजी इतर पद्धतीने जिकण्याकडेच जाऊन बसले. अशी कधी सामल्या ठाकूर उत्तर देणाऱ्या राजाने देणाऱ्याच्या स्वाधीन झाले असे कधीकधी घडे.

अलाच ठेवून शेजारचे राज्य जिकण्याचा विचार घेतून देशाचा राजा कमलनाभ याच्या डोक्यात आला. त्याच्या राज्याच्या सीमेपलीकडे प्रजेने नावाच्या एका राज्याचे राज्य होते ते बलकावण्याचा कमलनाभने विचार केला. त्याने प्रजेकडे एका प्रतिस्पर्धेत भाग घेण्यासाठी निरोप

पाठविला. दोन्ही राज्यांनी याने तयार करून रमाची शर्यत करावी असे त्याने एक पाठवून प्रजेला कळविले. ज्याचा रथ मागे राहील तो देश हारला ठरले.

प्रजेला शर्यतीत भाग घेणे पसंत नव्हते. तरी भनाच्या इच्छेविरुद्ध गावूळ बसून त्याला भाग घ्यावा लागला. कारण प्रतापी कमलनाभ राज्यावर चालून गेला तर सर्व नाशच होणार त्यापेक्षा शर्यतीत हाकून आपण हारल्याचे कबूल करणे त्याला जास्त हिताचे वाटले.

प्रजेने आपल्या राज्यातल्या सर्व गुतारांना व लोहारांना बोलावून एक उत्तम रथ तयार करायला सांगितला. ज्याचा रथ सर्वात बळकट व वेगाने चालणारा निवडला त्याला वरिष्ठ दिले जाईल असे देशील राजाने जाहीर केले.

राज्यातले सुतार लोहार चत्राओडीत उत्तरले. एक जण लोहाराच्या फार हुशार असल्याची प्रसिद्धी होती. खरोखरी तो इतरांसारखाच सामान्य लोहार होता. परंतु त्याच्या हाताखाली काम करणारा एक तरुण मुलगा फार हुशार होता. त्याच्या हातच्या कसबावर त्याच्या मालकाला प्रसिद्धी मिळाली होती. तो तरुण चतुर बुद्धीने चलाख होता. त्याचे जातगरेत कोणाला माहीत नव्हते. एक अनाथ मुलगा म्हणून त्या गावी आला होता. त्याचे नावमाव पण कोणाला माहीत नव्हते. लोक त्याला फक्त 'लंबाडी' या

नावाने हाक मारीत. लंबाडी पगारविगार घेतल्या शिवाय दोन वेळच्या त्रेवणावर सर्व काम करी.

राजाच्या इच्छेप्रमाणे लंबाडीने एक रथ तयार केला. तो किल्ल्यासमोर तेज्ज उभा करण्यात आला. तो रथ पाहण्यासाठी लोकांची गर्दी जमली. त्या रथाला एकाद्या लढान मुलाने जरी पक्का दिना तरी रथ दहावीस पावले जाई. माथी बरोबरी करू नकणारा रथ जगान कोडे भसणंच नाही." असे एक दरबारी म्हणाला.

"आपल्या राजाचे पांढरे घोडे या रथाला तर कसे उपयुक्त!" दुसरा म्हणाला.

"त्या घोड्यांच्या पायांना मी नाम बसवितो. पण पाहून बघ घोडे कसे धावतात ते." लंबाडी मध्येच ओळखता.

"कोण रे तू? आणि या दनविषाच्या लोहाराचा कोण तू?" दरबारी अधिकाऱ्यांनी विचारले.

"मीच रथ तयार केला." लंबाडी म्हणाला.

"होय का? अरे हा रथ दनविषाच्या लोहाराला राजाने मोठे बक्षिस दिले आहे.

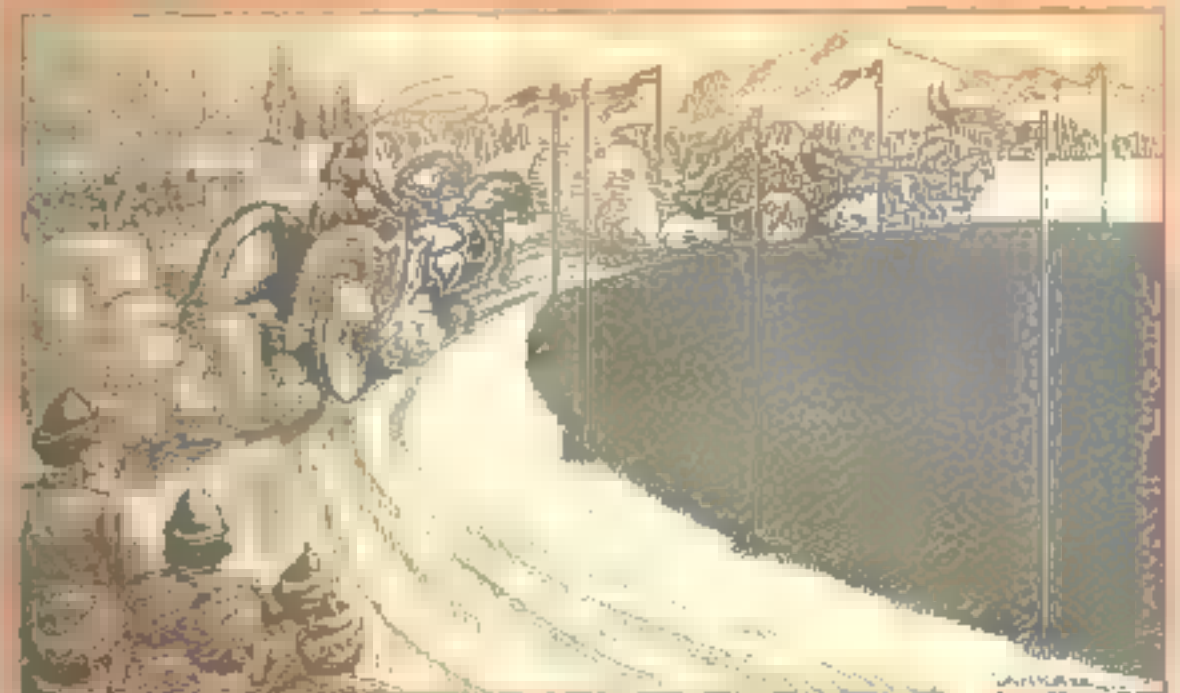
म्हणजे तू मोठा श्रीमंत आहेस म्हणावयाचा?" अधिकाऱ्यांनी विचारले.

"ते इनाम माझ्या मालकाला मिळाले. त्यातली एक पेदेखील मला मिळाली नाही." लंबाडी म्हणाला.

ते उत्तर ऐकून अधिकारी बक्षिस घाले आणि लंबाडीला राजाकडे घेऊन गेले. राजा सर्व ऐकून लंबाडीला म्हणाला—"तू म्हणतोस हे सर्व खरे असेल, तू रथ तयार केलास पण तुझ्या मालकाने तुला काही बक्षिस किंवा इनाम दिले नसेल तर मी त्याची मदकशी करून तुझ्या मालकाला काढक शिक्षा करीन."

लंबाडी म्हणाला—"मला आताच बक्षिस नवी आहे. मी नाल बसवल्यावर घोड्यांनी ही शर्यत जिंकली तर आपण खाल ते बक्षिस मी आनंदाने घेईन."

दरत्याप्रमाणे दोन्ही राज्यांच्या सीमेवर रथांची शर्यत झाली आणि प्रसेनकाच रथ पुढे गेला. त्याने ती शर्यत जिंकली. आपला रथ मागे राहला हे पाहून रागाने कामलनाभच्या सारख्याने आपला रथ प्रसेनच्या रथावर आदळेल अशा तऱ्हेने पण रथाचे एक मोडले. निरुपयोगी साक्षा. प्रसेनचा रथ जागच्या जागी उभा

होता. कमलनाभची मान त्या शर्यतीत घाली गेली.

त्यानंतर प्रसेनने जंवाडीचा बोलावून त्याचा दरबारात जाहीर सत्कार केला. त्याला आपला एक सल्लागार म्हणून नेमले.

कमलनाभला सगळा देशाची मायाविनी नावाची एक बाई होती. तिच्या त्याने पुढे काय करावे, असा सल्ला घेता.

मायाविनीने राजाला एक नवीन युक्ती सांगितली.

काही दिवसांनी कमलनाभ राजाचे दूत प्रसेनकडे एकाच लांबी रुंदीच्या तीन

काठ्या घेऊन गेले व म्हणाले—“आमच्या महाराजांनी या तीन काठ्या आपणांकडे पाठविल्या आहेत. या काठ्याच्या काठ्या एकाच वेळी कापलेल्या नाहीत. सर्वात प्रथम कोणती कापली व उरलेल्या दोन्ही कापल्या क्रमाने कापल्या हे कळवायला नांगितले आहे.”

“मो विचार करून दोन दिवसांनी उत्तर देतो,” असे सांगून प्रसेनने कमलनाभच्या दूताला पाठवून दिले. नंतर त्याने लबाडीला बोलावून त्या प्रसेनाचे उत्तर सांगायला सांगितले. तेव्हा तो म्हणाला—“या तिन्ही काठ्या टाका. जो काठी सर्वात खाली जाईल ती सर्वात शेवटी कापलेली. जो पाण्यावर सरंगेल ती सर्वात प्रथम कापलेली आणि मध्ये राहिल ती मध्ये केव्हा तरी कापलेली समजावी.”

प्रसेनने त्याप्रमाणे काठ्या पाण्यात टाकून परिणाम प्रत्यक्ष पाहून कमलनाभ वडे शाच्यान दूताकडली उत्तर घेतली.

कमलनाभने मायाविनीला विचारले—“हे कसे झाले? प्रसेन माझ्याकडून जास्त हुशार दिसतो. मला मुळा ज्या प्रसेनाचे उत्तर माहीत नाही त्याचे त्याला माहीत आहे.

“तो राजा इतका मोठा बुद्धिमान असेल असे धाटले का महाराज? त्याला कोणो खोशला सल्लागार मिळालेला आहे.” मायाविनी म्हणाली.

“मग त्याला आपण कसे काय जिंकायचे? तो सल्लागार असेपर्यंत शक्यच नाही!” म्हणाला.

“मो त्याला प्रसेनच्या मर्जीतून उतरवून काढा दूर करविते. आपण निश्चित जसवे!” मायाविनी म्हणाली.

एकदा मायाविनी एका योगिनीचा केंप करून प्रसेनकडे गेली व म्हणाली—“महा राजा तो बुद्धीचा लक्ष्मण त्याच्या मनातला हेतू कोणाच्या कळण्या ?” ती नकळीच विषयास-

प्रसेनचा हात पाहून म्हणाली—“महाराज ! आपले सिंहासन डोळ्याच्या वेतात आहे. त्याची आपल्याला कल्पनादेखील नाही? आपण एका सल्लागाराला नेमले आहे. त्याची नजर आपल्या सिंहासनावर आहे. सावध रहावे. त्याचा काय काय दूर करावा.” असे सांगून मायाविनी निघून गेली.

प्रसेनला लंवाडीची नीती वाटू लागली. तो एकदाच त्याचा सल्लागार होता. त्याचे कुठलीही गोष्टी माहीत नव्हते. राजा तो बुद्धीचा लक्ष्मण त्याच्या मनातला हेतू कोणाच्या कळण्या ?” ती नकळीच विषयास-

मात करील. तेव्हा वेल स ~~आपल्या~~ त्याला जिवंत समाधी देऊन टाकली पाहिजे राजाने तो विचार मनात येताच आपल्या स्थापत्य जात्याच्या अधिकाऱ्याला बोलावून लंवाडीला मध्ये उभा करून त्याच्या चारी बाजूला दरवाज्या खिडकी शिंयायच्या भिती बांधून धर गर्ज्याचे पक्के घावे टाकायला सांगितले.

प्रवेनची मुलगी नृभांगी तिला ती राजाज्ञा कळली तिने सर्वात ~~आपल्या~~ लंवाडीला पाहिले तेव्हा पासून तिचे मन त्याने हिरावून घेतले होते. ती त्याच दिवशी अंतःपुराच्या खिडकीतून बाहेर पहात असता

तिला लंवाडीला मध्ये बसवून त्याच्या चारी बाजूला भित बांधण्याचे काम चालू असलेले दिसले. तिने आपल्या दासीला पाठवून एका गवड्यांना बोलावून ते सर्व काम कशासाठी चालू आहे याची चवकशी केली तेव्हा तिला ती विचित्र राजाज्ञा कळली.

गवंडी म्हणाला—“लंवाडीला चिणून टाकायला आज्ञा केली आहे महाराजांनी.”

नृभांगीने विचारले—“पण असे का? त्याने ~~आपल्या~~ कोणता अपराध केला आहे?”

“ते नाही माहीत आम्हांला, राजकुमारी!” गवंडी म्हणाला.

रातच्यानं त्या गवड्याला हातातली अंगठी वक्षस म्हणून काढून दिमी स म्हणाली—“हे पहा, मी सांगते ते कर. कोणासाठी कळणार नाही अशा तऱ्हेने भितीत एक ~~आपल्या~~ त्याच्यातून आत बाहेर येता जाता आले पाहिजे परंतु ही गोष्ट कोणासाठी, स्वतः महाराजांना सुद्धा कळता कामा नये. कळली तर तुझा शिरच्छेद होईल, लक्षात ठेव.”

गवंडी होकार देऊन तेथून निघून गेला.

त्या दिवशी रात्री नृभांगीने त्या दगडा-जवळ जाऊन दगड बाजूला साहून लंवाडीला हाक मारली—“लंवाडी!”

लंवाडी एकाएकी महाराजाचा असा कोप कां झाला, या विचारात गर्क होता. त्याच वेळी कोणी गोंड वारीक आवाजान त्याला हाक मारली, तो ऐकून चकित होऊन त्याने विचारले—“कोण आहे?”

“मों. राजकुमारी, तुझ्यासाठी जेवण वाढून वाणले आहे.” नृभांगी म्हणाली.

लंवाडीला आश्चर्याचा ~~आपल्या~~ बसला स्वतः राजकुमारी जेवण घेऊन का आली आहे? तिचा आपल्यावर अशी एका एकी कृपा केली काय ~~आपल्या~~? तो तिला म्हणाला—“राजकुमारी! आपल्या या उपकारा उद्दण मी जन्मभर वापला ~~आपल्या~~ राहीन

परंतु हे नाही मला कळले की महाराजांचा माझ्यावर असा अकस्मात कोप कां झाला असावा? माझ्या हातून काही अपराध झाल्याचे पण मला आठवत नाही?”

“कोणी तरी माझ्या बाबांचे वान तुझ्या विरुद्ध यरले असावेत. कळेल कोण दुष्ट आहे तो. त्याचा लोकांच्या बोलण्यावर ~~आपल्या~~ श्रिध्यान घेतो. धरी गोष्ट पुढ मागे प्रगट होईलच काही दिवस तुला वी कष्ट सहन करावे लागणार. मी तुझ्या जेवणावाणाची जबाबदारी स्वतःवर घेतली आहे.” अशा तऱ्हेने लंवाडीला धीर देऊन ~~आपल्या~~ निघून गेली

कमलनाभला प्रसेनने विष्णूत दावाल्याच वृत्त काढले. त्याने मायाविनीला शाबासकी दिली आणि पुन्हा प्रसेनला कोणत्या तरी प्रेमाच्या जाळ्यात पकडण्याचा सक्ता विचारला. मायाविनीने एक तपास राजाला सुचविला.

जसाच काही काळ मोठला एके दिवशी अचानक प्रसेनकाडे आला. एकाच पुत्राक एकच वयाचे, स्वभाव व एकाच तऱ्हेचा पोशाख कटन घाले. त्याच्या पैकी एक आण प्रसेनला म्हणाला— "महाराज! आम्हाला कमलनाभ महाराजांनी पाठविले आहे. आम्हाच्या पैकी एक जण सुवर्णज आहे. त्याला आपण

ओळखू शकला नाही तर आपल्याला हार स्वीकारावी लागेल."

प्रसेन तो प्रश्न ऐकून घाबरून गेला. आजपर्यंत ज्या लढायांच्या मदतीने त्याने उत्तर देऊन कमलनाभचे तोंड बंद केले होते त्याला त्याने स्वतःच विणवून ठार केले होते. या संपेत कमलनाभचे राज्य स्वीकारण्या अतिरिक्त दुसरा मार्ग नव्हते. प्रसेन काळजीत महाराजकन्याला महाराज काळजात घडल्याचे समजले. म्हणाली— "महाराज! मी पुष्कळ दिवस झाले, विचारावे, विचारावे म्हणत होते. आपण लढाईला कोणत्या करारा किंवा कर्माविलीत?

"मुली! एका योगिनीने हात पाहून सांगितले की मी एका मुलामाराला समूत विनाकारण त्वंता वा गीव धोक्यात टाकला आहे. काटा दूर वरून टाकण्यासाठी हे सर्व केले. राजा म्हणाला

"समय वाटने, तो समाधी तोंडून पहचवी, कुठ्याच ना अजून जिवंत असेल." सुभांगीने बडिलांना सुचविले.

मुली, तो केव्हाच मेला असेल. त्याला सामला प्यायला काही नाही आणि तो

जिवंत कसा काय राहिल?" असे राजाने विचारले आणि तरो सुद्धा तो समाधी तोंडायला नोकरांना सांगितले. आत लंकाही नुसता जिवंतच नव्हता तर चामला जाडजूड पण झाला होता.

राजाने त्याची क्षमा मागून त्या संकटातून काही मार्ग काढायला विनंती केली.

लंकाही थोडा वेळ विचार करून म्हणाला— "महाराज! आज रात्री त्या चारा जणांना थोडे उधिरा पंचपक्वान्नांचे जेवण वाढावे. त्यांना ज्या ताटात जेवण झालेले पेटलेले ताटे घेताची अस्तावीत." त्या चारा तरुणांना मध्यरात्रीच्या

सुमारास ताटे वाढून जेवायला बोलावण्यात आले. "छी: छी:! ही काय जेवायची ताटे? इतकी धारणेदी. आम्ही नाही जेवणार." तरुण मंडळी म्हणाली.

"क्षमा करा, मी ठरले गरीब. तुमच्या राजासारखा श्रीमंत नाही. जे प्रेमाने वाढून आणले आहे, गोड ध्यावे. संपाक उत्तम पंच पक्वान्नां आहेत." प्रसेन तरुण म्हणाला.

भुकेली तरुण मंडळी एकेका पाहुन जेवू लागली. त्यांच्या पैकी एकाच ताटात हातदेखील नाही. तो गंभीरपणे नुसता बसून होता.

"सहाराज ! तेच मुबराक आहेत. यांना जटक करावी." लंबाडी म्हणाला.

राजा कमलनाभकडे अकराच तरुण मंडळी परत आली आणि त्यांनी प्रसेनचा निरोप सांगितला तो असा—"आपल्याला देणाऱ्या त्या म्हातारोने मुंडके मला पहायला मिळाले. दिवशी मी आपल्या शिरंजीवांना मुखरूप परत पाठवीन. त्याच बरोबर तुम्ही मला पापुढे आसे. वगैरे पाठवून प्राप्त देणार नाही, असे वचन पण दिले पाहिजे." हा निरोप प्रसेनने लंबाडीच्या सल्ल्याने पाठविला होता. निराळे सांगण्याची गरज नाही.

आता कमलनाभचा पारा पूर्णपणे म्हातार्या मायाविनीला बरोबर पोचला आणि तिच्या प्रसेनच्या पायां-समोर आडवी टाकून म्हणाला—"हिला जो वड घावयाना असेल मी. परंतु माझ्या एकुलत्या एका कुलवीरकाच्या जिवाने

कोणत्याही प्रकारे आच येऊ देऊ नका. मी तुमच्या वाटेला न जाण्याची शपथ घेतो."

प्रसेनवरची सकटे कायमची टळली. कमलनाभच्या मुलाला लंबाडीकडून सर्व वृत्त कळले. त्याच्या वडिलांनी प्रसेनला किती तन्हणी पास दिला होता ते ऐकून त्याला वाईट वाटले.

प्रसेनला, समाधीत लंबाडी कसा जिवंत आहे कळले तेव्हा शुभांगीने लंबाडीला मनाने बरले असल्याचे शक कळले. त्याने दोघांचे लग्न आनंदाने दिले त्या विवाहोत्सवाला त्याच्या मुलगा रोखे हजार होते. सगळ्या सभारथ आटीपल्या-वर प्रसेनचा व लंबाडीचा प्रेमाने निरोप येऊन दोघे आपलेक त्वेक्षी परतले.

कमलनाभच्या मृत्यूबद्दल त्याच्या मुलगा गादीवर असला व प्रसेन कारण्यावर लंबाडी गादीवर बसला. त्यांचे परस्परंक्षी नित्य वाढतच गेले.

वेडेपणाला औषध

अरबस्तानात एक जमीनदार रहान असे. त्याला पशुपक्षांशी भाषा येत. त्याच्याजवळ एक घोडा व एक बैल होता.

एकदा बैल घोड्याला म्हणाला—"दादा ! गुझे बरं आहे बुवा. आणि जेवणसाण मात्र छान स्वादिष्ट ! नशीबच फुटक. दिवसभर डोपरभर विसळात नांगर ओढाचा तेव्हा कोठे वाळलेली वेरण समोर येऊन पडते."

त्यावर घोडा म्हणाला—"मित्रा ! मी सल्ला देतो, त्वेप्रमाणे चांगल्या तर तुला गुढा नगरात मिळेल. तुला कोणी शेतात नांगराला जोडायला नेऊ लागला की असून रहा. मारहाण केली तरी उठू नकोस. सायला फोंडा पॅह घातली तरी उठायचे नाव काढू नकोस. म्हणजे पहा, सायला हिरवे गवत दोन्ही वेळ सायला मिळेल.

जनावरांची भाषा कळणाऱ्या मालकाने ते संभाषण एकल होते.

त्या दिवशी रात्री वेरणीला बैलाने तोंड वेखील लावले नाही. दुसऱ्या दिवशी त्याला शेतात नेले तेव्हा तो खाली मालक आपल्या नांगरांना म्हणाला—"तुम्ही बैलाला गोठघात नेऊन बांधून देवा आणि घोड्याला या."

त्या दिवशी घोड्यालाच नांगराला ओढले. दिवसभर काम केल्यावर विचारा संभ्रमाकाली आपल्या तबेल्यात आला. तेव्हा बैल म्हणाला—"दादा ! म्हणालास वागला, म्हणून मला खूप आराम मिळाला, बघ !"

दुसऱ्या दिवशी गुढा मालकाने घोड्याकडून बैलाचे काम करून घेतले. जोवडाच्या वजनाने त्याच्या मानेला एक मोठा गोल झाला त्याचे सर्व अंग पिळवटून

आल्यासारखे झाले. ओतागून परत आल्या-
वर **...** दिसाला म्हणाला- "मित्रा! तू
मरा सावध रहा मर का. **...** नोक-
रांमः **...** होता, मी एकदा, उदादिस्कील
बेल गडला नाही पर **...** झाली
विकून दफा त्याला त्याच कसतडे काढवून
त्याची भाट काढून घेऊ

ते ऐकून बॅग्यानी पाचावर धारण
मगली म्हणाला- "नको रे बाबा! **...**
पासून मी कामावर जातो कसा!" त्याचे
■ संभाषण मार्जकाने ऐकले

दुसऱ्या दिवशी मालकाला पाहताच
बेल उभा राहून जणूकाही मालकाने जवळ

पावे उभी वृण **...** डोके हलवून
हलवून धोळावू लागला

ते पाहून मालक खडबडीत हसला. त्यावेळी
त्याची बायको **...** उभी होती. तिने
विचारले, "हसायला काय झाले?"

"ते एक पुपित आहे मी आता नाही
... नवरा म्हणाला.

"माझ्यात काही बॅगुण्य दिसत वाटत?"
बायकोने बाहेर पणकान्यानेच विचारले.

"**...** तुम्हा पाहून हसत नाही, **...** बाई!
तुमरेच **...** आहे." नवरा म्हणाला

"काय वाटेल ते असू या. बला संगिता
तो नाही?" बायकोने जास्तच रागायून
विचारले

मी सांगितले तर **...** जीव
जाईल ना...? नवऱ्याने विचारले

"काय वाटेल ते झाले तरी घालव,
सांगितलेच पाहिले बायकोने हट्टूच घेवला.

बायकोला **...** बाहेर नवऱ्याने बायको
बाहेर **...** विचार केला. त्याने
सांगितल्याची बायकोला **...** बायकोने
बायकोला **...** बायकोने

दुसऱ्या दिवशी सर्व नातेवाईक मंडळी
बाहेर सोमरोवर जमा झाली. त्या बाधी
मालक मार्ग परमान गेला होता

कॉवडा ऐटीत हिडत किडे व दाणे जे
समोर दिसे ते खात देना. कुसा जवळ
जाऊन त्यांना म्हणाला- " **...** रे आपला
घना मरण्याच्या तयारीत तिकडे आहे
आणि तू ऐटीत बॅगिफोर पण किडे खात
हिडतो आहेस? तुला काहीच वाटत
नाही का?

कॉवड्याने विचारले- " **...** मरण्याचे
कारण काय? कारण असेल की
नाही काही?" कुड्याने सर्व सविस्तर
सांगितले.

"धरे आपल्या पत्न्यासारखा मूर्ख मनुष्य
कोणी नसेल. हे पहा, मला **...**
बायको आहेत. त्या सदांवर माझे सारांश
प्रेम आहे परंतु त्या उगाच हट्टाला पेटल्या
तर मी त्यांना चोधीने टोपून त्यांची **...**
मोडतो. आपल्या **...** एकच बायको
संभाळता येईल तर ना? तिच्या हातचे
वाहुल्य झाले आहेत ते."

जमिनदाराने ते संभाषण **...** ऐकले.
तो बरी आला तेव्हा यत्नाताना तिचेच्यः दोन
लांब **...** काढचा तोडून घेऊन आला.
बायकोला बराच भेल्याबरोबर म्हणाला-
"तू जे वृपित विचारले होतेस ना ते आज
■ सांगतो. असे सांगून जमीनदाराने
काठीने बायकोला छान आडपून काढले.

"नको हो! मी सध्या! माहा मला!
बाबा पडने तुमच्या!" असे म्हणत
बायको पायां पळवी काढचा फेकून देऊन
बायकोला **...** जमीनदार नातेदार
जमळ होते लथे झाला.

"मी बायकोची होम पुरी केली. पाहिले
तर विचारले पहा तिला." जमीनदार
म्हणाला

... नातेवाईक जमिले झाले. त्यांना
... पक्षाबाधी भेजवानी देऊन जमीनदाराने
निरोड **...** त्याच्या बायकोने
... हट्टू केला नाही.

सहजीवन

एका जंगलात एक म्हातारा एक लहानसे भोपडे बांधून त्यात रहात असे. त्याला आयुष्यात कसला 'गल' नव्हता. मुलांने सर्व ठीक चालले होते. फक्त त्याच्या कोवड्यांना कायला एक बोका घेऊन देई. लहान बोक्याला धरण्यासाठी म्हाताऱ्याने कित्येकदा प्रयत्न केला पण तो फुटून काही दिवसांनी त्या म्हाताऱ्यालाच मरण आले. जेव्हा बोका कोवड्यांच्या शोभाय येव्हा तेव्हा म्हाताऱ्याचे प्रेत दिसले. त्याला फार आनंद झाला. त्याने विचार केला, काय पण आजमंजवानी आहे! कित्येक दिवस पुरेला आपल्याला. विचार करून तो म्हाताऱ्याचे प्रेत आपल्या आगी ओढून घेऊन जाण्याचा प्रयत्न करू लागला. पण त्याला ते जमेना?

कोणाची मदत मिळते का हे तो पाहू लागला. तेव्हा त्याला समोर एक नार

विसली. तो तिच्या बोलवून म्हणाला- "अग ए सारी! पहा दोघांना कित्येक दिवस पुरेला एवढे देवाने जेवण वाढून ठेवले आहे. ह्या म्हाताऱ्याचा हा आश्वास देह आपल्या घरी घेऊन जायला जरा हासभार लावलेस का?"

नार बोका म्हणाला म्याला कबूल झाली. दोघांनी लूप उडवा मरकत ते प्रेत ओढण्याचा यत्न केला. पण ते बागचे हालेच ना.

इतक्यात त्यांना एक ससा विसला. बोक्याने पण मदतीला बोलविले. तिघांनी ते प्रेत वाढून घ्यायचे ठरले. तिघांनी मिळून ओढण्याचा यत्न केला तरी प्रेत बागचे हालले नाही. नंतर क्रमाने एक कोल्हा, एक व एक अश्वल दिसले. सर्वांनी मिळून त्या म्हाताऱ्याचा देह वाढून घ्यायचे मान्य केले.

सर्वांनी सहजीवन पाळायचे असे ठरवून वेतली आणि असे पण ठरले की सर्वांनी मिळून पुढे शिकार करायची व प्रत्येकाच्या पोटाला लागेल तेवढे वाढून घ्यायचे.

आता म्हाताऱ्याचा तो देह कोठे ओढून न्यायची त्यांना गरजच उरली नाही. सहा जणांची पोट भरल्यावर म्हाताऱ्याच्या हाडांचा फक्त सांभडाच काय उरला.

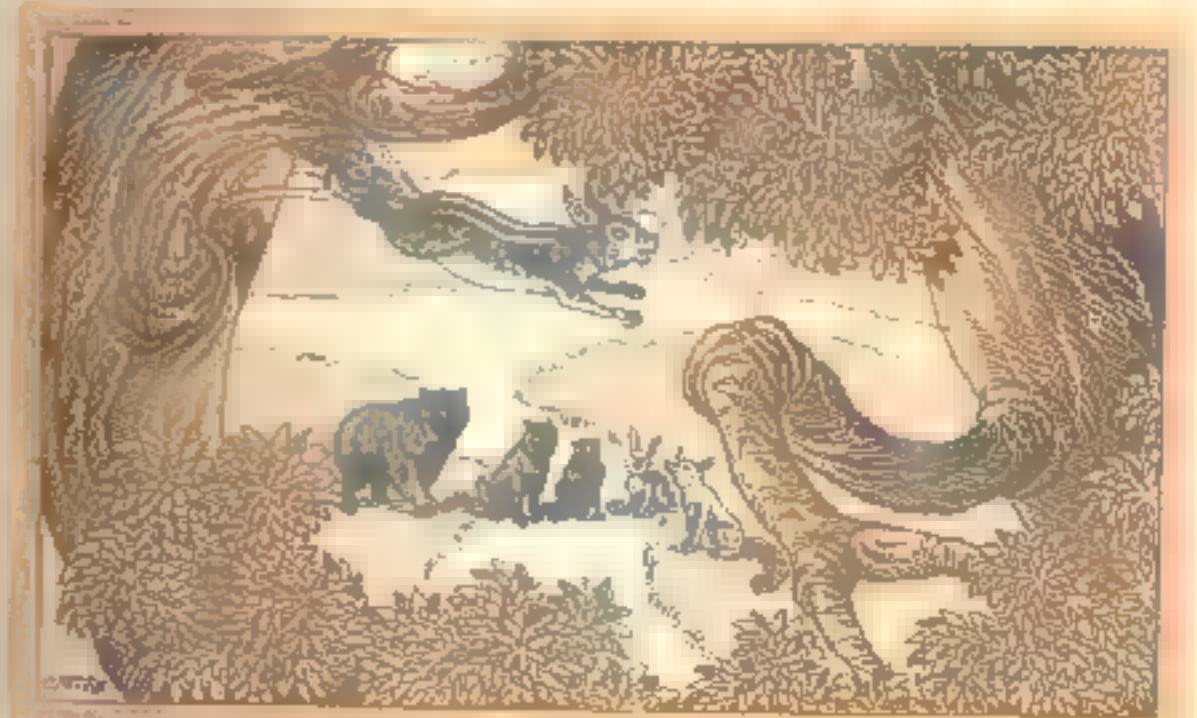
काही वेळाने सर्वांच्या पोटात 'काय काय' दासले. तेव्हा अश्वलाने सुचविले-"मित्र हो! मला भूक लागली आहे. आपल्या समाजाने लवकर काही

तरी साण्याची व्यवस्था केली नाही तर माला जीव प्राणार!"

"म्हणजे हा फार मोठाच प्रश्न उभा राहला आहे. काय करायचे?" बाकी जनावरे म्हणाली.

"त्यात काय? आपल्या पैकी सर्वात लहान प्राण्याला खाऊन टाकू या. मित्रांम आयला जीव बाचवायला दुसरा उपाय मला तरी सुचत नाही." अश्वल म्हणाले.

ते बाक्य सगल्यांच्या आधीच उगी मारून एका वुसऱ्या माडावर जात दुष्टीमाड माली.

"पाहिलेच या खारीला. हिच्यात बोटी देखील घेem सहासुभूतीची भावना नाही आपल्या सह का-मासाठी. एवढादेखील त्याग करू शकली नाही?" असे म्हणत असवन्दा सहासला पकडणार येवढ्यात तो त्याच्या पंज्यातून गिऱ्हातून एका मुड्यात गिरला य विसेनासा जाण्या ओळखून शेवट्याने पण तेंधून नटविली पाय काढला आणि आवाधर जाऊन गेला.

"सहा जणांपैकी तिथे तर पळालेच. त्याचा काय विचकाम आणि घेem नही कामाचे? आपण तिथे उरलो आहो तिथेत तूच लहान आहेem कोठ्या! म्हणून आम्ही दोघं तुला बांदून घ्यातो." असवन्दा कोठ्याला म्हणाले. "मला हरकत नाही. पण या काळो-त्याग आणि या ओवडीत, मला तरी ने नाही कबूल. चला आपण डोंगरावर तेथे मी तुमचा दोघांचा आहार घ्यायला तयार आहे." कोठ्या म्हणाला.

असवन्दा त्याला होकार दिला आणि डोंगराकडे निघाले कोठ्याने पाठीमागून पेत असलेल्या सारग्याला हळूच, असवन्दाला एक सापार नाही असा बेताने विचारले-"काय हो लांडगे दादा! मला खाल्ल्यावर पुन्हा तुम्हाला भूक लागेल तेव्हा तुम्ही काय हो करणार?"

त्याच्याच्या शेवट्याने तेव्हा प्रकाश त्याने त्याने त्याचीच धाडे.

"होम को रे! माझ्यामते हे सहजीवन फुकट आहे. सहजीवमाच्या घोर नाका-आपण मोकळेमणे शिकार करण्याऐवजी लहान मित्रांनाच लाकून विचारात आहो" त्याच्या म्हणाला.

लांडगा मागे वळून म्हणाला-"आमचे शेपाचे मत या सह-जीवमाविरुद्ध आहे. आम्ही आपापल्या जातो, हा शेटने जा!"

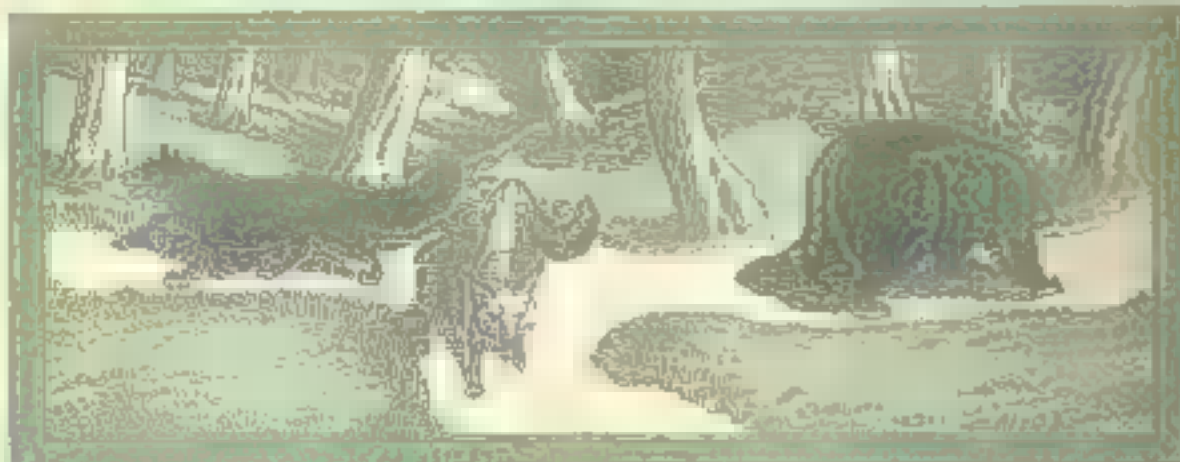

शुक्राचार्यांनी ययातीला वार्धक्याचा शाप दिलावर ययाती शुक्राचार्यांचे पाय धरून विनवण्या करीत म्हणाला-"आपण मला असा शाप देणे वरंवर नाही. शर्मिष्ठेने माझ्याबद्दल पुत्रशिक्षा मागितली. मी ती मान्य केली नसतो तर घोर पाय लागले असते. देवयानीची प्रतारणा करण्याचा विचार माझ्या मनात कधीच आला नाही. म्हणून मला करा!"

"मी दिलेला कधी अर्थ होत नाही. तुला आपली काही काळ पोचन मुळ उपभोगावयाचे असले तर मी तुला एक उपाय सांगतो. तू आपले वार्धक्य कोणातरी तरुण मुलाला देऊन त्याचे तारुण्य

मागून घे. शक्य होईल." शुक्राचार्यांनी ययातीला त्या तंफटांतून बाहेर येण्याचा मार्ग सांगितला. ययातीने विचार केला की कोणा तिन्हाईत त्याचे तारुण्य मागण्या ऐवजी आपल्याच एखाद्या मुलाजवळ विचारून पाहू नये? जो कबूल होईल त्याचे तारुण्य आपण मागून घ्यावे व त्याबद्दल त्याला आपल्या मागून आपल्या गादीला वारस म्हणून नेनावे. शुक्राचार्यांनी त्याने तो विचार सांगितला आणि त्यांनी पण त्याला होणार दिला.

जगेंच ययातीला वार्धक्य आले. त्याचे सर्व केस पांढरे झाले त्याचे डोळे 'ना' 'ना' लागले. त्याच्या तोंडावर सुर-कुल्या दिवू लागल्या आणि संधीवाताने

दिला परंतु जमिष्ठेच्या मुलांपैकी वाकटो पुरु आपल्या वडिलांच्या इच्छेप्रमाणे त्यांना आपले तारुण्य देण्यास कबूल झाला. भूलाचार्याच्या कृपेने ययातीने आपले वार्षस्व पुढेला दिले व त्याचे तारुण्य गागून घेतले. त्यानंतर तो विश्वाचि नावाच्या अमरेश्वरोवर भोगविलास करीत विश्वभर फिरला. काही काळ लोटल्यानंतर त्याने आपला पितृभक्त मुलगा पुरु यांना त्याचे तारुण्य परत दिले व काही वार्षस्व परत घेऊन पुढेला आपला कारस म्हणून गादीवर बसवून त्याचा राज्याभिषेक केला.

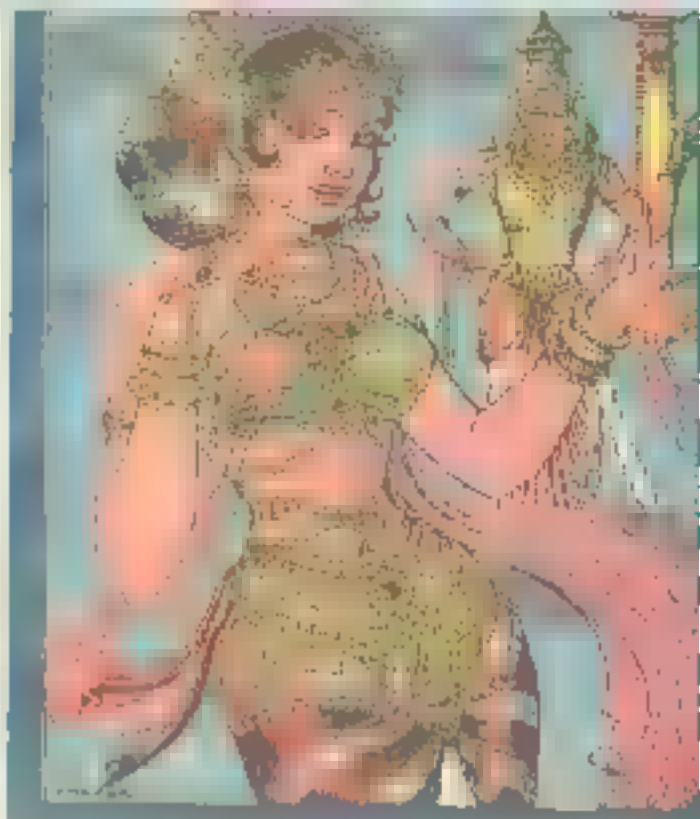
पुढेला पोटी आणि कौसल्या नावाच्या बायका होत्या. दोघींना मुले झाली. कौसल्येला जो मुल झाला त्याच्या पैकी एका मुलाच्या यशात सौल्याच्या पिढीत दुपयंत नावाचा राजपुत्र जन्मला. दुपयंताचे विश्वामित्राची मुलगी शकुंतला हिच्याशी लग्न झाले त्यांचा मुलगा तो भरत. त्याचा वंश तो भरत म्हणून प्रसिद्ध झाला त्याच जन्मेजय जन्मला. विश्वामित्राची मुलगी शकुंतला हिच्या जन्माचा कृतान्त असा :-

एकदा विश्वामित्र मुनींनी घोर तपश्चर्या केली. त्यांची ती तपश्चर्या पाहून इंद्र

घाबरून गेला. त्याने मेनका नावाच्या अप्सरेला बोलावून आज्ञा केली की विश्वामित्र ऋषी तपश्चर्या करीत आहेत तेव्हा जाऊन त्यांची तपश्चर्या वाटेल ते करून भंग होईल कर.

विश्वामित्र ऋषी सामान्य ऋषी नव्हते. त्यांचा जन्म क्षत्रिय कुळात झाला होता. परंतु आपल्या तपोबळाने ते ब्रह्मज्ञा होत. स्वभाषाने ते फार क्रोधी पण होते. वशिष्ठमुनीसारख्यांना विश्वामित्रमुनीं मुळेच वाग म्हण करवा लागला होता. सप्तर्षींच्या शापामुळे स्वर्गलोकांतून त्यांनी येऊ लागलेल्या त्रिशंकूकडून विश्वामित्रांनी करविला त्यामुळे घाबरून जाऊन इंद्राने स्वतः हविर्भाग घेतला होता. अशा त्रिशंकूला आपल्या तपोबळाने विश्वामित्र ऋषींनी पुढील स्वर्गारोहणास पाठविले. देवांनी त्याला सखी इकलले तेव्हा विश्वामित्र ऋषींनी सखी पडत असलेल्या त्रिशंकूला अंतरिक्षात नवीन स्वर्गलोक निर्माण करून तेथे ठेवले. हे सर्व माहीत असून मेनका विश्वामित्र ऋषींचा तपोभंग करण्यासाठी त्यांच्या आश्रमात आली.

मेनका विश्वामित्र ऋषींना प्रणाम करून त्यांच्या आश्रमात विहार लागली.

नौदयं पाहून विश्वामित्रांच्या मनात चर्लचिचल होऊ लागली. चतुर मेनकेने त्यांच्यावर आपल्या सौंदर्याची मोहनी दाखून त्यांना बशीभूत करून घेतले. त्यानंतर विश्वामित्रांच्या कुशाकराक्षाने मेनकेच्या पोटी एक सुंदर कन्या जन्मले. कन्येला विश्वामित्र मुनींनी स्वीकारण्यास नकार दिला तेव्हा मेनका आपल्या मुलीला मात्तिनो नदीच्या काठी निर्जेन जंगलात सोडून स्वर्गलोका निघून गेली.

त्या जंगलात हिंद पशू रहात. शकुंत नामक पक्ष्यांनी आपल्या पंखा खाली तिच्या डाकून ठेवून तिचे रक्षण केले. दुपारी

कण्वमुनी स्नानासाठी नदीवर आले तेव्हा त्यांची त्या नान्हा भुलीवर पडली. जवळपास कोणी मनुष्य दिसला नाही. तेव्हा कण्वमुनी त्या मुलीला आपल्या आश्रमात घेऊन गेले आणि त्यांनी शकुंतला म्हणून नामकरण केले. कण्वमुनींनी शकुंतलेला स्वतःच्या मुलीसारखे आपल्या आश्रमात वाढवले. शकुंतला त्यांनाच पिता मानी. ती लहानाची मोठी झाली व आश्रमातली सर्व कामे करू लागली.

एकदा दुष्यंत आपल्या अनुयायांसह शिकारीला मालिनी नदीच्या जंगलात जमलात. तेव्हा कण्वमुनींचा तो विचारले.

आश्रम दिसला. तेथील शांत वातावरण पाहून राजाच्या मनाचे समाधान झाले. आपल्या सैनिकांना व इतर लोकांना आश्रमाबाहेर सांगून दुष्यंताने आश्रमात प्रवेश केला. तेव्हा आश्रमात कण्वमुनी नव्हते. दुष्यंताला आश्रमात आलेला पाहून शकुंतला व इतर आश्रमवासी शक्यतो व शक्यतो त्यांना राखून घ्यावे. दुष्यंताने पाहिल्यावरूनच तो ते शकुंतलेने ओळखले व त्यांना यशस्वीपणे आसन पंगरे घेण्याचे कारण आश्रमात आले. कण्वमुनींचा तो विचारले.

शकुंतलेचे सौंदर्य पाहून दुष्यंत बकित झाला. म्हणाला—“भट्टे मी या जंगलात शिकारीला आलो होतो. कण्वमुनींचा आश्रम पाहून त्यांचे दर्शन होईल हेतुने आश्रमाने आली मुनिवधू आहेत?”

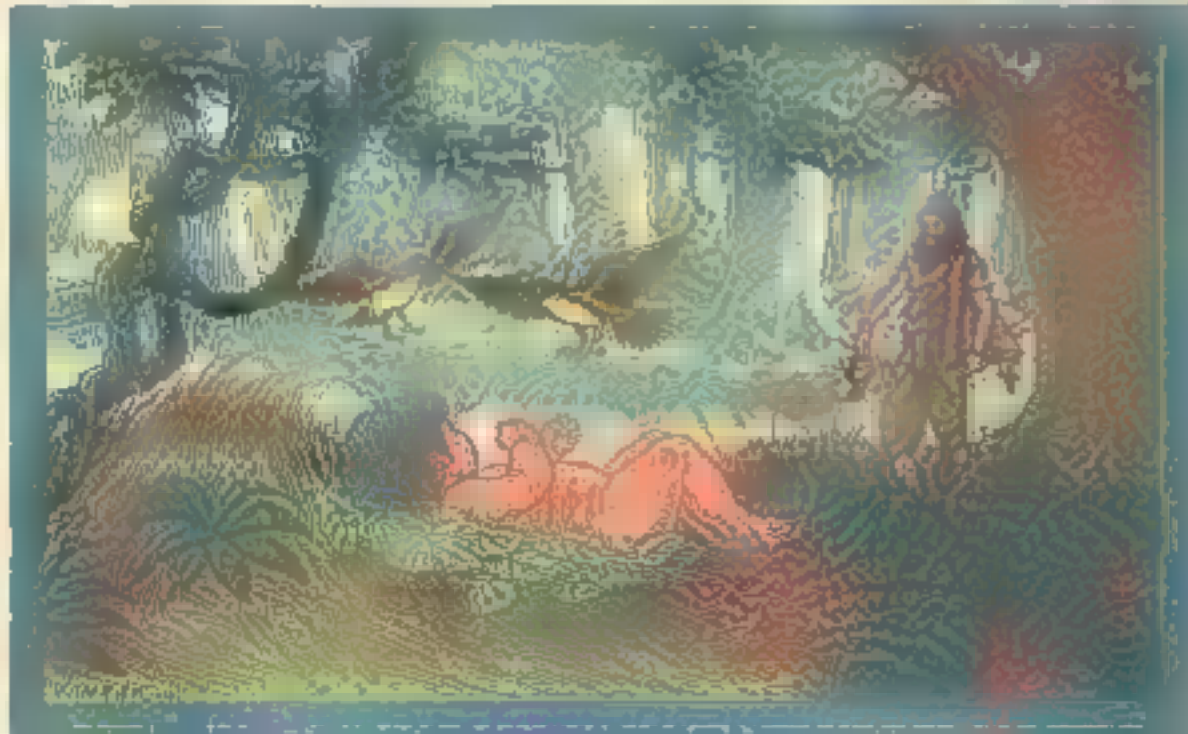
“ते कण्वमुले आणि मणिषा आणण्यासाठी गेले आहेत. पांड्याकडून परत येतील.” शकुंतला म्हणाली.

शकुंतलेचे सौंदर्य व तिची मनाइरा पाहून आणि एवढेच नव्हेत जणूकही देहभानच नाही. तरी स्वतःला त्याने विचारले—“कण्वमुनी ब्रह्मचारी आहेत असे ऐकता. ते

त्यांची कन्या कशी? तू कोणाची मुलगी? या आश्रमात कशी काय जालीस? तुला पाहिल्यापासून माझे मन स्वतःच्या स्वाधीन नाही. खरेखरे काय ते सांग.”

शकुंतलेने आपला जन्मवृत्तांत, कण्वमुनी दुसऱ्या एका मुनींना सांगत असतां ऐकला होता. तिने तो दुष्यंताला सांगितला.

“म्हणजे तू क्षत्रियकुळात जन्मली आहेस तर! असे हे कळू आणि असे सौंदर्य बसकल वस्त्रात सुद्धा पोसू शकते. असे हे सौंदर्य जंगलात पडले व यावर राहिलेले शोभत नाही. माझ्याशी लग्न माझ्या राजपाड्यात

आलीस. "मी तुला आपली पट्टराणी म्हणून घेईन. तुला सर्व गजमुग उपभोगावला मिळेल." दुष्यंताने शकुंतलेला आपला मानस काढविला.

"माझे बाबा परत आल्याबरोबर त्यांच्या संमतीने आपला विवाह होऊ शकेल." शकुंतला म्हणाली.

अशातऱ्हेने शकुंतलेने धातुर्पाने आपली संमती दिलेली ऐकून दुष्यंत तिला म्हणाला- "माझे मन नु वसोमूत करून घेऊन आहेस. क्षत्रियांत सांधर्वविवाह मान्य आहे. सांधर्वविवाहाला मंत्रतंत्रादींची आवश्यकताच नसते. वधूवरानी परस्पर संमतीने

हा विवाह करावयाचा असतो योरा मंडळांच्या संमतीची जरूर नसते.

शकुंतला एका अटीवर त्या सांधर्वविवाहास तयार झाली. तिला मुलगा झाला तर तोच दुष्यंताच्या रादीला वारस होईल हे दुष्यंताने कबूल केल्यावर दोघांचा विवाह झाला.

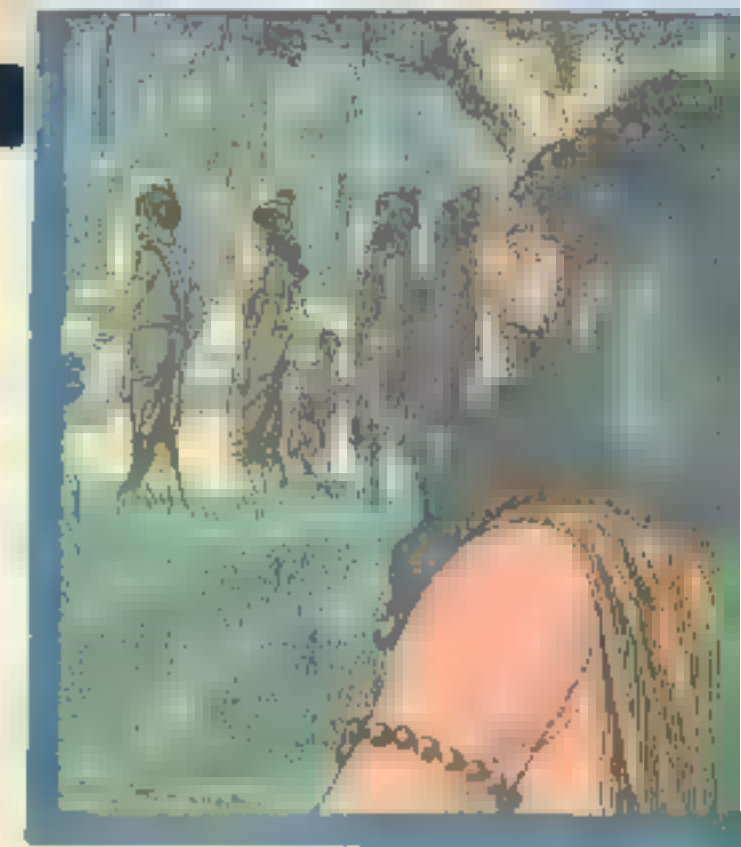
दुष्यंताने १६ दिवस शकुंतलेच्या सह-आश्रमात थांबविला आणि तिचा निरोप घेतांना म्हणाला- "मी राजधानीत परत गेल्यावर तुला आदरपूर्वक घेऊन येण्यासाठी आपल्या मध्याला आणि अनुकराना पाठवीन." त्यानंतर अनेक प्रकारे शकुंतलेची समजूत घालून दुष्यंत तिच्या क्षुण करितां म्हणून आपली भंगडी घेऊन निघून गेला. कण्वमुनी आज्ञावर त्यांच्या पाठी मागे त्याच्या मुलीशी दुष्यंत राजाने विवाह केल्याचे वतमान कळल्यास मुनींना राग येईल या भीतीने दुष्यंत घाईघाईने निघून गेला. शकुंतला पण वात्ता काय म्हणतील या विचाराने धावडन गेली होती.

काही वेळाने कण्वमुनी परत आले. हात पाय सुवून जापल्या वसतावर घेऊन बसले. शकुंतला अपराध्यासारखी संकोच

करीत राहोर घेऊन तशी राहली. कण्वमुनींना दिव्य दृष्टीने सर्व काही कळले. ते म्हणाले- "मुली, तुझा विवाह एका योग्य वराशीच झाला आहे. सांधर्वविवाहाने तुला होणारा मुलगा एक चक्रवर्ती राजा होईल. तुला आणखी काही विचारावयाचे किंवा माग्याचे भ्रमळ तर राहू !

"माझ्या पोटी जन्मलेला मुलगा दीर्घायु, ऐश्वर्यशाली व एक क्षत्रिशाखी वंशकर्ता लक्षात आणू शकतो आहे." शकुंतलेने सनातली भक्तमाकलपण सांगितली. कण्वमुनींनी तिला तसा आशीर्वाद दिल्यावर तिच्या मनाचे समाधान झाले.

पद्यासमयी शकुंतलेच्या पोटी एक पुत्ररत्न जन्मले. कण्वमुनींनी त्या मुलाने जातकर्म इत्यादी संस्कार शास्त्रोक्त विधीप्रमाणे एका क्षत्रियकुळात जन्मलेल्या मुलासारखे केले. तो मुलगा लहानाचा मोठा होऊ लागला तसतसा आश्रमात सेंटू बागडू लागला. आश्रमात येणाऱ्या हरणांबरोबर व आश्रमाबाहेरच्या हिव पशूंबरोबर तो सेंटू लागला तेव्हा आश्रमवासी त्याचा निर्भयपण पाहून सर्वसंयम या नावाने हाक मारू लागले.

काही वेळात लोटल्यावर कण्वमुनी शकुंतलेला बोलावून म्हणाले- "मुली ! तुला मुलगा घेवराज होण्यास योग्य झाला आहे. म्हणून त्याने मा वेली आपल्या यष्टिकांजवळ राहणे उचित होईल. तुरेखोल पतिगृही राहणेच उचित होईल. पितृगृही तू किती दिवस राहणार ? मी तुला तुझ्या पतिगृही पाठवावे. विचार करतो आहे."

कण्वमुनीच्या दोघांतिघा शिष्यांबरोबर शकुंतला आपल्या मुलाला बरोबर घेऊन दुष्यंत राजाच्या राजधानीत गेली. तिचा निरोप घेऊन कण्वमुनींचे दिव्य आश्रमात परत आले.

द्वारपाल शकुंतलला व तिच्या मुलाला घेऊन राजवाड्यात दुष्यंत राजाकडे घेऊन गेले. परंतु शकुंतलेची ओळखच नाही अशा तऱ्हेने राजाने तिच्याकडे पाहिले. तेव्हा शकुंतलेच्या छातीत धस्स झाले. ती राजाला म्हणाली—'राजन! आपण मागे एवढा चिकारीला आला असता कण्ठमूर्तीच्या आश्रमात आला होता. आपणाला ती गोष्ट आठवत नाही का? हा आपलाच मुलगा आहे! माला युवराज करून घेण्याबद्दल आपण वचन दिले होते. त्याचे पालन करावे.'

दुष्यंत वी सर्व माहीन असून माहीत नसल्यामुळे त्या म्हणाला—'दुष्यं-चारिणी! कोण तू? मी तुला मुलीच ओळखले नाही! निरर्थक बटवट बंद कर आणि आपली वाट धर.'

ते ऐकून शोधाने शकुंतलेचे सर्व अंग यथेष्ट कापू लागले. ती दुष्यंताला म्हणाली—'महाराज! आपण आपले वचन

मोडीत आहा. कोणी दुसरा माझी वाही म्हणून कोण वोलता? विवाहाला माझी आपणच दोषे होतो. आपला अंतराधा आपल्याला खरे ते मांगल. सरे लग्नाचे महापाप आहे. आपण त्या सद्भावनेने आपली वारस घेतलीत त्याच सहृदयतेने पण माझा स्वीकार करावा. आपल्या मुलावर पशुपक्षाचे पण अपार प्रेम आहे. हा आपला मुलगा, आपला युवराज आहे आपल्या मुलावर असा दूर लोट नका!'

इतके बोलल्यावर देखील दुष्यंताच्या बागणुकीत काही करक न झालेला पाहून शकुंतलाला गेली

त्याच एक आकाशवाणी ऐकू आली. आकाशवाणीने जगजाहीर केले, शकुंतला दुष्यंताची पत्नी आहे व भरत मुलगा आहे. म्हणून त्याने दोघांना पत्नी व पुत्र म्हणून स्वीकारले.

गांधीचे चरित्र

[३]

मोहनदासांचे शाकाहारी वन त्यांच्या फामत्याचेच उगळे. 'व्हेजिटेरियन' या शब्दाचा नियतकालिकतात त्यांचे त्या विषयावर नऊ पेंस प्रसिद्ध झाले. आहारसमर्था हिंदूंचे आचार विचार त्यांचे गणवार उत्पत्तीचे गविर्गतर वर्णन होते. लहानच्या शाकाहारी समितीने गांधी एक सभासद झाले आणि ते रहान होते त्या महाराष्ट्राचे वेळी त्यांनी एका शाकाहारी पक्षाची स्थापना पण केली

गांधी जींनी वर्षे इंग्लंडमध्ये राहिले ते अद्वैत वादेंच्या जमाती त्यांचा विरोध मजबूत नव्हता. शाकाहारी कलका व्यावर्गिक 'अग्रमन इस्लामिया' या संस्थेचे पण ते आकृष्ट झाले त्या संस्थेत भारतीय मुसलमानांचाच ज्ञान भरणा होना त्यांच्याकडे बहापटो होई या वेळी

राजकीय व सामाजिक प्रश्नांवर कर्वा होई. या शाकाहारी गरीबर अग्रमन ग्रहीत, भजतक रव. महम्मद गफी, सच्चिदानंद मिनहा, इंग्लिशतलाय वरी पण भाग घेऊ लागले. त्यांना जोर जोराने व्याख्याने वन नव्हते.

गांधीजी इंग्लंडमध्ये होते त्या काळी मार्क्स व माक्स यांच्या विचारांनी राजकीय, वैज्ञानिक व साहित्य क्षेत्राला उन्नत गेली होती. परंतु त्यांच्या परिणाम गांधीजींच्या मनावर यत्किचित ही पडला नव्हता व नेहमी भगवद्गीता व वायव्य वाचीत असत. त्यांनी २० जून १८९१ च्या 'व्हेजिटेरियन' या नियतकालिकतात असे लिहिले होते की, 'इंग्लंड मध्ये असनांना मांस व मदिरा भक्षण माझ्या हातून घडने नाही, याबद्दल माझ्या मनाला

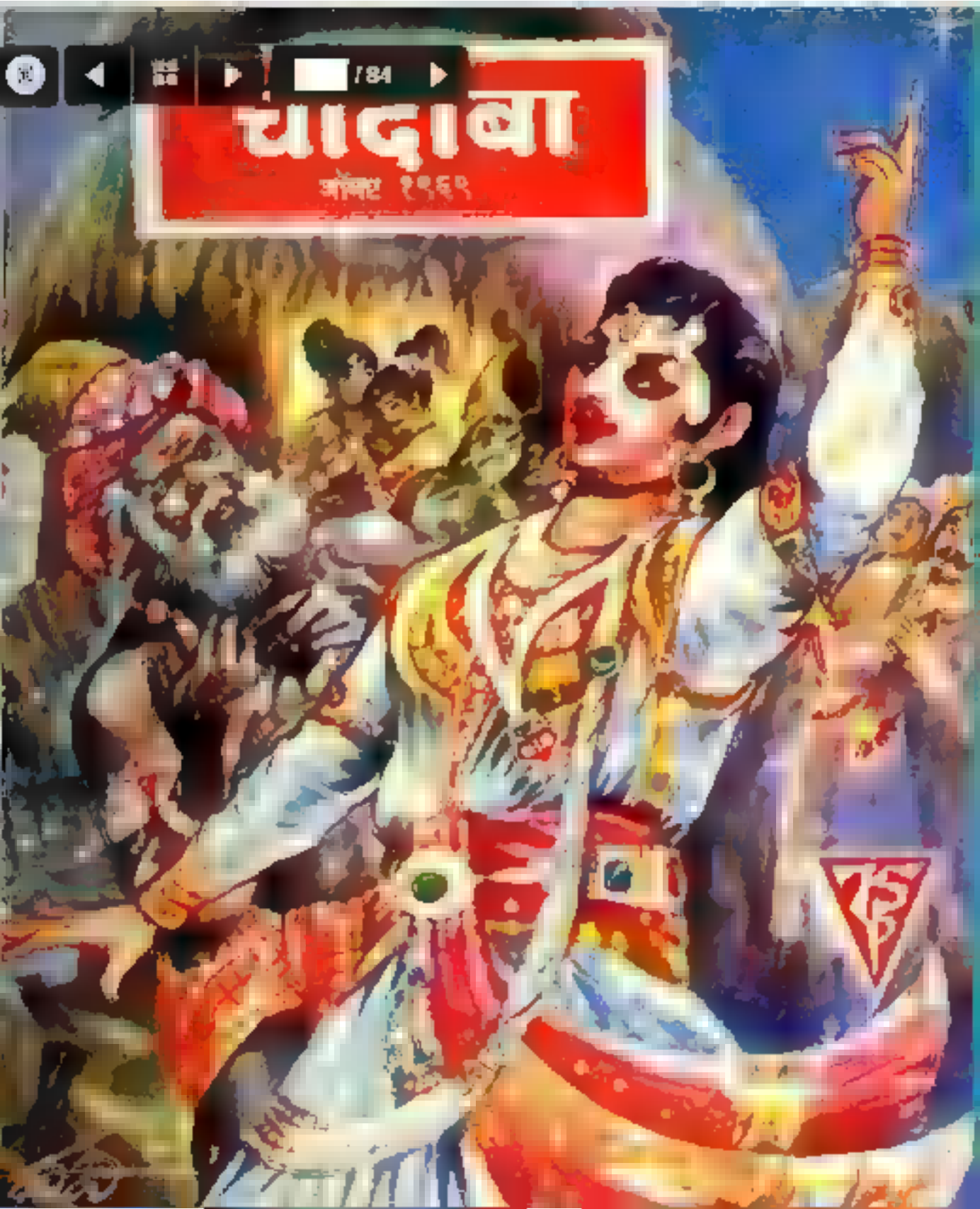

184

यादावा

जुलै १९६९

भितरा

छत्रपूरच्या राजाला सुधीर नावाचा एक मुलगा होता. नावान्या अगवी उसट घासांची डरकाळी ऐकून किंवा हुत्तीचे ओरडणे ऐकून तो मोठमोठ्याने रडू लागे. नावाला पाहल्यावरून त्याला कापरे भरे. त्याचा तो भितरेगणा पाहून लोक म्हणत—“हा मोठा शात्यावर राज्य काय करणार आणि शत्रूची युद्ध तरी काय करणार?”

राजाची कुशमस्करी करणारे लोक म्हणत—“अहो, अजून पोरबय आहे. मोठा शात्यावर साहसाची कामे करील.”

सुधीर लहानाचा मोठा झाला. उंच बांधा व दिसायला राजबिडा. त्याला पाहूनच लोक भीत. परंतु तो स्वतः भितरा होता. पण लोकांना वाटे की युवराजांना समोर उभे पाहूनच शत्रूची गळण उडून जाईल.

एकां काही लुटेरे लूट करीत राज्यात घुसले. नेमके वेळी युवराज कोठे दिसेनात. महाराजांनी स्वतः बरोबर शिपायांना घेऊन लुटेऱ्यांना पिटाळून लावले. त्यानंतर काही वेळाने युवराज राजधानीत आले. फुसारेच्या मारून सांगू लागले की शिकारीला जंगलात गेलो होतो. बापाची शिकार करून परत येत आहे. परंतु त्या गण्यांवर कोणाचा विश्वास नाही. सर्व त्याला ‘भितरी भागूबाई’ म्हणू लागले. राजवाड्यात त्याला माण ताठ करून घालणे अप्रत्यक्ष झाले.

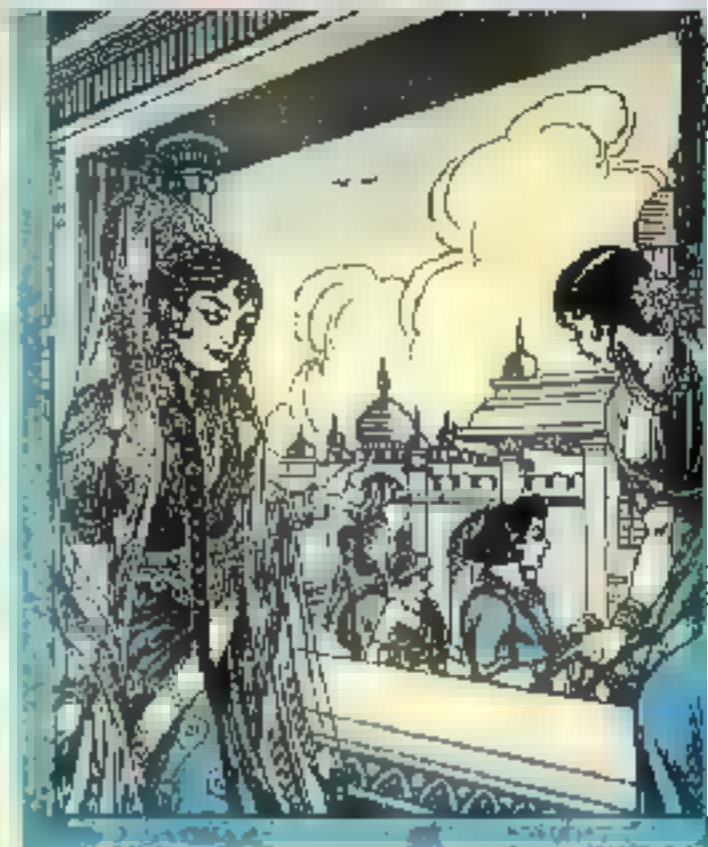
पण अपमान सहन करणे सुधीरला कठीण वाटू लागले. एके दिवशी तबेत्यातून एक उत्तम घोडा घेऊन व सर्वांची नजर चुकवून तो राजधानी बाहेर निघाला. जंगलातून जात असता वाटेत त्याला जंगली वनावरांपासून आपला बचाव करीत

जाण्यास ओ वास झाला त्याचे वर्णन करणे कठीण होते.

फिरत फिरत तो अस्तगिरी नामक गावी येऊन पोचला. तो बोवधावर बसून मुख्य रस्त्याने अस्तगिरीची राजकन्या चारुमती हिने त्याला अंतःपुराच्या खिडकीतून पाहिले आणि आपल्या सखींना म्हणाली—“हा देवलोकातून उतरून आलेला कोणो देवपुत्र दिसतो आहे. तो कोण आहे याची शक्यता करून घ्या सांगा.” चारुमती स्वतः एक सुंदर तरुण स्त्री होती. तिने सुधीर इतक्या तरुण व सुंदर राजपुरुषाला पूर्वी कधी पाहिले नव्हते.

सखींनी शक्यता केली परंतु वेळून राजकन्येला म्हणाल्या—“राजकुमारी! तो तरुण दुसरा तिसरा कोणी नसून छत्रपूरच्या महाराजांचा एकुलता एक मुलगा आहे.” चारुमतीने लगेच आपल्या बडिलाना सांगितले की त्यांनी स्वतः जाऊन आवर-पूर्वक छत्रपूरच्या युवराजांना बोलावून घेऊन यावे आणि त्यांच्या आतिथ्य-सत्काराची व्यवस्था करावी.

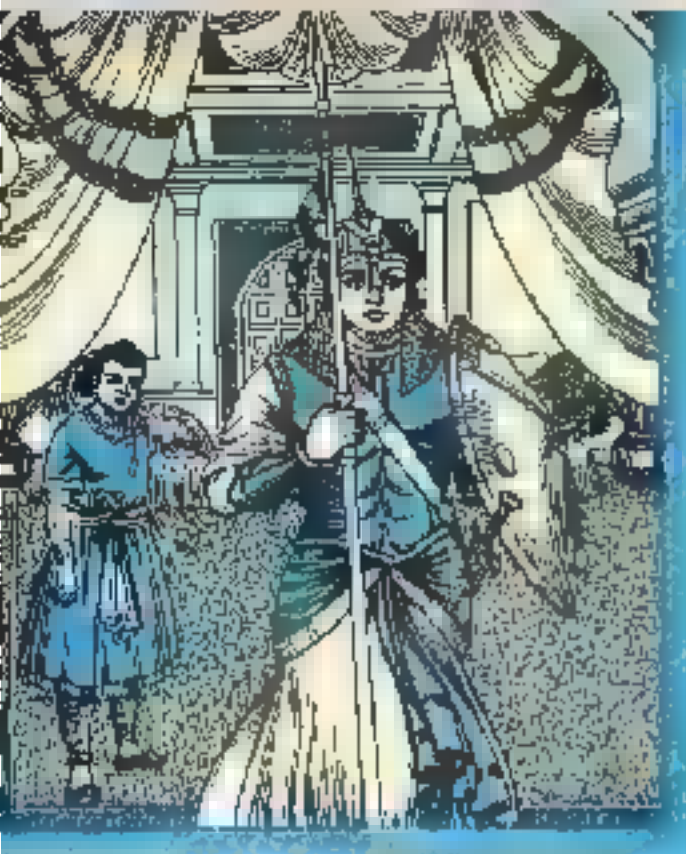
राजकन्येला छत्रपूरचा युवराज पसंत असल्याचे पण अस्तगिरीच्या महाराजांना राजकन्येच्या सखींकडून कळले. म्हणून

महाराजांनी स्वतः छत्रपूरच्या युवराजाला बंदून राजवाड्यात आणले व राजकन्येची ओळख दिली. सुधीर राजकन्येची विवाहास तयार असल्याचे कळल्यावर राजाने दोघांचा विवाह करून दिला.

अस्तगिरीच्या राज्यात देखील बोर व लुटेरे लूट मार करीत. सुधीर व चारुमती दोघांच्या विवाहानंतर काही दिवसांनी राज्याच्या सरहद्दीवरच्या गांवात लुटेरे शिरले आणि जाळपोळ करून त्यांनी गांवकन्यांची गुरे पळवून नेली.

चारुमतीला पतीच्या शौर्यावर फार विश्वास होता. म्हणून ती म्हणाली—

“आपण जाऊन लुटेऱ्यांची खोड मोडायी व त्यांना कैद करून आणावे. आपल्या शरीराने जायला सैनिक तयार आहेत. आरणासाठी कवच, ताल तलवार ■ खोडा पण तयार आहे.”

ते ऐकून सुधीरचा चेहरा पांढरा पट्ट झाला. म्हणाला—“हे सर्व करायला मी तयार नाही. मी दाकूंची युद्ध करू न्हेणतेस? मला लागले किंवा जिवाचे बरेवाईट काही झाले तर? मला मारा मारी व युद्धाची भीती वाटते.”

पतीच्या तोंडचे ते शब्द ऐकून चारुमतीला आपल्याचा धक्का बसला. पुरुषा-

सारखा पुरुष आणि असा कापुरुषासारखा कां बोलतो? परंतु मयामुळे त्याची बोवडी वळलेली पाहून तिला पती बित्तरी मामुवाई असल्याची खात्री झाली.

ती एक सध्दवेसील बोलली नाही. तिने स्वतः ते कवच धारण केले आणि तलवार व ■ पेऊन बाहेर खोडा उभा होता त्यावर बसून निघून गेली. बाहेर सैनिक उभे होते ■ तिच्या पाठीमागून निघाले. तिने लुटेऱ्यांची युद्ध केले. कित्येक लुटेरे हताहत झाले. गुरांना सोडवून आणून ■ राजधानीत परतली.

नागरिकांना वाटले की राजाच्या जाब्याने आपल्या पराक्रमाने लुटेऱ्यांची खोड मोडली. म्हणून त्याचे अभिनंदन करण्यासाठी ■ राजवाड्यासमोर जमले. चारुमती खोडपावकून उतरून अंतःपुरात निघून गेली.

सुधीर आपल्या खोलीत एका कोपऱ्यात बसून होता. चारुमतीने आपल्या अंगावरचे कवच व तिरस्त्राण काढले व पतीला म्हणाली—“कृपाकरून आपण हे धारण करावे. आपले अभिनंदन करण्यासाठी नागरिक बाहेर जमले आहेत.” असे सांगून तिने सुधीरच्या दृष्टीे विरुद्ध त्याच्या

अंगात ■ कवच ■ डोक्यावर शिरस्त्राण घातले.

सुधीरला पाहून नागरिकांनी त्याचा जयजयकार केला. राजवाड्यात देखील कोणाला सुधीर ऐवजी राजकन्येने युद्ध केले असल्याचे माहीत नव्हते. परंतु चारुमतीच्या माथारकी धाकट्याला ते कळले असावे. तो आपल्या मोठ्या भावाला म्हणाला—“सुधीरने लुटेऱ्यांची युद्ध केले नाही, ताईने केले.” पुन्हा गुड होईल तेव्हा मी म्हटले ते जरे होते की नाही ■ सिद्ध करून दाखवीन.” धाकटा म्हणाला.

ही गोष्ट घडली त्यानंतर थोड्याच दिवसांनी पुन्हा चोरांनी लूटमार करायला सुरुवात केली. चारुमतीने पतीला चोरांचे पारिपत्य करण्यासाठी पाठविण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. परंतु तिला यश आले नाही. या जेपेसदेसील तिलाच कवच-धारण करून चोरांचे पारिपत्य करावे लागले. ती चोरांना पळवून काढून परत आली.

राजवाड्यात प्रवेश करते वळी धार-मतीच्या पायाला धाकट्या भावाने खुणेसाठी एक जखम केली. ते तिच्या कळले देखील नाही. ती राजवाड्यात निघून

घाबरण्याचे कारण नाही. ही जखम पाहून लोकांना वाटेला की आपणच जोगना पळविले व युद्ध करीत असता ही जखम झाली असावी. पण हे सोटे बाहेर आले तर आपला जो अवधान होईल त्याचा विचार करावा." चारुमती म्हणाली.

मुधीर मनातल्या मनात चारुमतीला तिच्या देत कवच धारण करून नागरिकांना दर्शन देण्यासाठी बाहेर आला. लोकांनी त्याचा असह्यकार केला. त्यानंतर तो परत आपल्या कोलीत आला.

चारुमतीच्या हाती मार साजून गेलंलं हाकू एका आठवड्यातच पुन्हा चांनली तयारी करून आले.

"वा जेपेस फार मोठे युद्ध होणार. आपलं सैन्य घेऊन जाऊन आपण युद्धाला गेले पाहिजे" असे चारुमती पतीला म्हणाली.

"युद्धाची गोष्ट माझ्याजवळ बोलू नकोस. त्या शिवाय काटेला ते करायला मी तयार आहे. सैन्याचे नेतृत्व मीच केले पाहिजे असे कोणी सांगितले? आपल्या भावार्पकी कोणाला सेनापती करून कां पाठवू नवे? युद्धांत मला मरण यावे असे तुला वाटते आहे का?" पतीने तिला विचारले.

चारुमती थोडा वेळ विचार करून म्हणाली—"तर मग एक काम करावे. आपण कवच धारण करून बाहेर पुढे जावे व तळावाच्या काठी बागेत माझी वाट पहावी. मी दुसऱ्या वाटेने येऊन आपणाला भेटेने. मी आपले कवच धारण करून सैन्याला आदेश देईन व सैन्याने माझ्या मागून यावे."

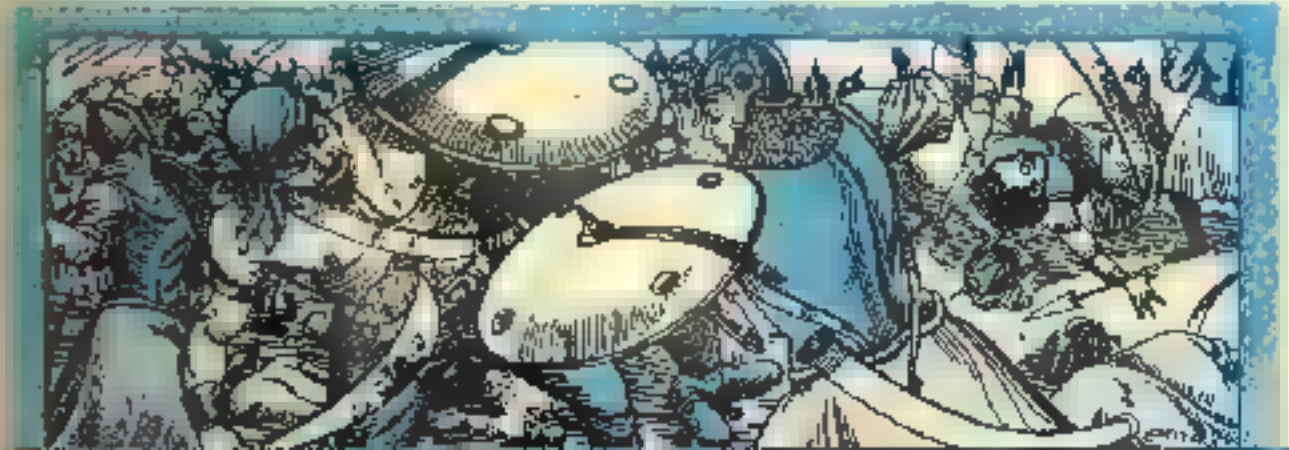
मुधीरला सूचना पसंत पडली. राजकन्या आली माही तर बागेतच लपून बसला बईल आणि युद्धाच्या भानगडीत पडण्याची गरज राहणार नाही. रात्र-वाड्यात राहल्याने लपून बसणेदेखील होईल. कोणी तरी तेथे येऊन ओढून नेईल.

ठरल्या प्रमाणे मुधीर धारण करून बाहेर आला. त्याच्या पाठी मागून येऊन चारुमतीने त्याला थोड्यावर बसविले आणि थोड्याच्या मागच्या पायावर ओराने चावूक मारला. चावूक लागताच थोडा

भरधाव पळू लागला. सैन्य सुधीरच्या मागून निघाले. सुधीरला तलाव जवळ थांबण्याला किंवा बागेत लपून बसायला थोडा थांबलाच नाही. तो सरळ शत्रूसमोर येऊन बडकला.

थोड्यांचे भयंकर युद्ध झाले. भितरा म्हणून ओळखला जाणारा सुधीर नांवा रुपाला साजेल भसाच लडला. त्याने यमराजासारखा शत्रूचा संहार केला. त्याच्या शौर्याची सैन्याने वाढावणी केली. सुधीर विजयी होऊन परतला.

पतीचा पराक्रम पाहून ऐकून चारुमतीचा आनंद गगनात मावेना. तिचा पती शूर आहे, फक्त त्याला शौर्य हावविण्याचा प्रसंग आला नाही अशी तिच्या मनाची जाणी होती. त्यानंतर मुधीर अनेक युद्धात पराक्रम गाजवून बडेल व सासरा दोघांच्या आवराचा पात्र झाला.

खन्यासारखे खोटे

एक राजाले दबंगी पिटविली की जो कोणी मगदी मज्यासारखे छोटे शोलेत थाता एक मोत्याचा आंवा मक्षिप्त दिला जाईल.

सोन्याच्या आंध्याच्या मोहाने अनेक लोक राजवाड्यात लागले. शेतकऱ्याने आपापल्या शेतीचे छोटे सांगितले. पण त्यापैकी राजाला एकाच छोटे देखील पसंत पडले नाही. काही खोटेपण मोठ्या मोठ्या सैन्यासह त्याला घेतले, पण अन्धाळ मोठ्या स्पष्टपणे खोटेपण विसरत. म्हणून राजाने कोणाच्या सोन्याचा आंघा विला नाही.

एकका एक भिजादी एक मोठे मष्टे: राजाकडे आला.

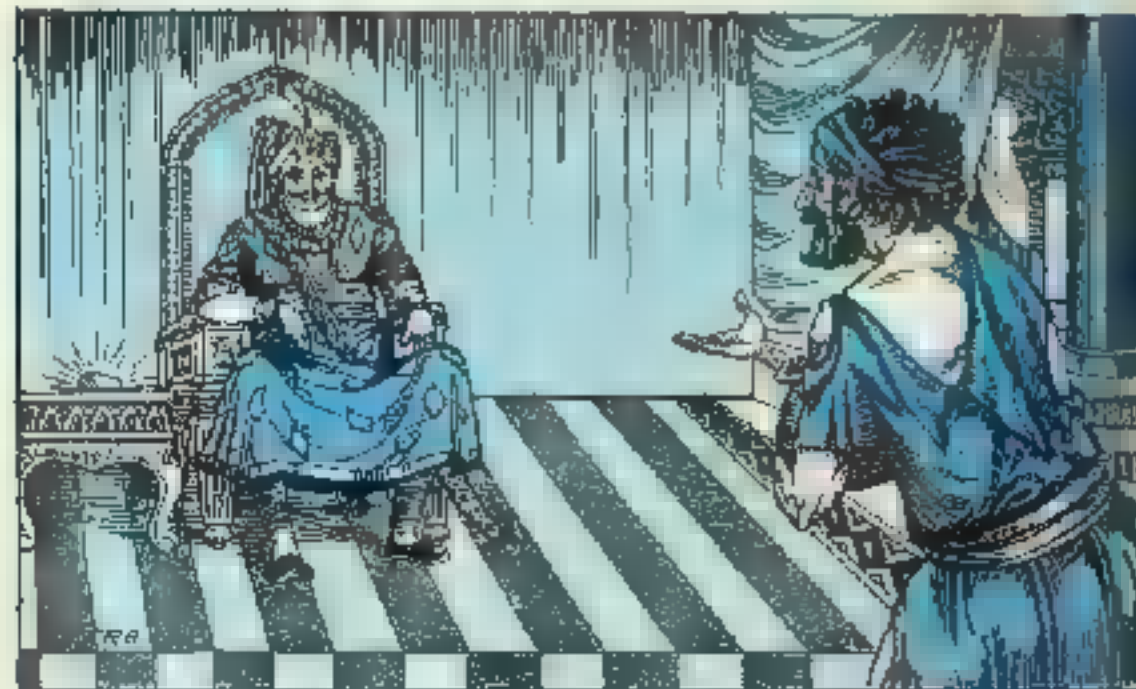
“तुम्हा काय पाहिजे रे ?” राजाने त्याला विचारले.

“आत्मा कसून सवा । मरने भजन दोले मिळाल्याचे । तेवढे ऐक्याचे.”
मिर्जापूर म्हाला.

“हे छोटे ! बेटे मा ! माझ्याकडून ज्ञान काही येथे नाही. छोटे, छोटे.”
राजा म्हणाला.

“गोटे ? सग लो सोभ्याबा आंवा मका देजल ” भिकारी म्हणाला.

राजाचे मृत्यु होऊन स्वर्गाचा योग्याचा जीवा देऊन टाकला.

ਧਰਮ ਦੇ ਦੁਆਰੇ

[୧୯]

॥ नागमल्लीला सोडवण्यासाठी तावपत्राचे पुढे जाणून ॥ अट पडण्या देवळाच्या पुढाच्याने सांगितल्यावर विद्याद्वीने ती माग्य केली. चोरांची राहण्याची जागा आहे ॥ पाहून विद्यामुखावरून येत असतो पावसाच्या पावसापासून पावसापासून ऐकू नको व ती भागा घेऊन त्याच्या मारण्यासाठी तयार झाला. पुढे—

शिखीमुखला पुढें काय करावयाचें हे ठरवायला वेळ लागला नाही. नाग-गिषाडाच्या पाठीमागून जाऊन त्याचा कपाळमोक्ष करणें कठीण नव्हतें. परंतु त्यामूळे पुजान्याच्या अनृपायांना त्याचे निवासस्थान शत्रूला कळल्याचा संशय येण्याची शक्यता होती आणि तसें झाले तर पुजारी नागमल्लीला ~~आधी~~ कोठें तरी घेऊन जाईल किंवा तिला ठार करून मोकळा होईल याची देखील शक्यता होती. तो धोका टाळून नागमल्लीला वांचविणें हे जास्त महत्वाचे काम होते.

~~आतां~~ विचार करून नागगिषाडाच्या डोळ्यात घुळ फेकून पळ काढण्यासाठी शिखीमुखने एक युक्ती केली. तो त्या आधीतून उडद्या मारीत पळून जाणाऱ्या वाघासारखा हरकाळ्या फोडीत चार रांगत निघत गेला. वाघाच्या हरकाळ्या

शायीवर ऐकून नागगिधाड जागण्या जागी थांबला. बाधाच्या भीमीने मागे सरकत त्याने तेथून पळ काढला. मनात म्हणत होता—“अरे! आले, माई करून पुढे गेली नाही, नाहीतर आज बाधाच्या तोंडी मोक्ष मिळाल्या असता.

शिखीमुखाने त्या मूर्त नागगिधाडाला अगदी फसवून स्वतःचा बचाव करून घेतला. तो तसाच उड्या मारीत व डरकाळ्या फोडीत दूर निघून गेला. बाहेर बाधाचा आवाज ऐकून पुजाऱ्याने नागगिधाडाच्या मदतीला दोघां चोरांना पाठविले. ते दोघे आपापल्या तक्रारी उगसून घात

नागगिधाड होता तेथे आधि विचाह लागले—“कोठे आहे रे बाध? कोळ लवकर, त्याला ठार कर या चले!”

नागगिधाड स्वतःला सावरून स्वतःच्या बहादुरीच्या फुसारीच्या मागीत हसत म्हणाला—“अरे! तुम्हांला काय वाटले मी बाधाला जमा जिवंत सोडीन? तो माझ्यावर उडी मारणार एवढ्यात मी त्याच्या छातीत भाव्या भोमकूला मो दूर पडला आणि उडून पडून गेला.”

“मायास!” म्हणजे तुझा काही कमी बहादुर नाहीस? तर काय चले, पुजारी जनी तुझी वाट पहात आहेत. तुला एक महत्वाचे काम सांगणार आहेत.” एक चोर म्हणाला.

“काय वाटले ते मागितले तरी करावना हा मडी तयार आहे. पुजारी घन्याची आज्ञा होण्याची सोदी. मी आकाशात उडायला देहील तयार आहे. मी मनुष्यांच्या जातीतले गिधाड आहे. तुला काय वाटले?” नागगिधाड फुसारीच्या मारीत म्हणाला.

“अरे, आम्ही नाही का ओळखत तुला? इतर लोक तुला नुसता बडबड्या मानतात. पुजारी घन्याच्या मंत्रशक्तीची ओळख

आम्हांला पटली आहे. तू त्यांचा पटुगिष्य!” दुसरा चोर म्हणाला.

“अरे! ही काय बटवट चालविली आहे तुम्ही? त्या नागगिधाडाची मुंडी बाधाने धरली नाही, नशीब बलतर आहे त्याचे. मूष ताडी पिऊन आला आहे तो. माला त्याची बटवट करायला गांगा.” पुजाऱ्याने करड्या आवाजात सर्वांना गण केले.

नागगिधाडाच्या हातावर तुरी केले शिखीमुख जंगलात सरला. मशालीचा उजेड दुरून दिसला. त्या उजेडात सोन्याच्या दाखला कुंपणाच्या आत पूर्वी पाहिलेली झोपडी त्याने ओळखली आणि तेथे आपलेच लोक आहेत पण ओळखले. तेथे पोचल्यावर जिवाजी, मधुसिंह व त्यांच्याबरोबरचे शबर व नाग भेटले. जिवाजीने पुजारी कोणत्या परिस्थितीत भेटला व कोणती अट घालून निघून गेला हे सांगितल्यावर शिखीमुखाने त्यांना नागमल्लीला ज्या जागी पुजाऱ्याने बंद करून ठेवले होते तेथे पुजारी पण असल्याचे सांगून ओरडा आरडा केल्याशिवाय गुपचुप जाऊन नागमल्लीला सोडवून पुजाऱ्याला पकडता येईल हे पण सांगितले.

परस्परांशी सल्ला करून ते निघाले. पिंपळाच्या झाडाला ताडपत्रांचे पुडके टांगून ठेवायला पुजाऱ्याने सांगून ठेवल्याचे जिवाजीने सांगितल्यावर शिखीमुखाने त्या झाडाच्या जवळपास दोघां तिघां शबरांना पाहण्यासाठी नेमले. नंतर दहा शबरांना आणि विश्रमकेसरीला बरोबर घेऊन तो पुजाऱ्याच्या झोपडीकडे सर्वांपुढे निघून गेला. अर्ध्या तासात तो त्या जागी पोचला. झोपडीच्या समोरच्या झाडीत एक चोर पाहून बेत बसला होता. झोपडीच्या छिडकीतून मशालीचा उजेड बाहेर पडला होता.

पाहरेदाराच्या मागे मेला आणि भाल्याच्या मुठीने पाहरेकऱ्याच्या डोक्यात जोराने एकदा व्होव्हो तो खाली पडताना ओरडला व त्याचे तोंड घरून ठेवणे शिखीमुखला जमले नाही.

पाहरेदाराचा आवाज पुजाऱ्याला ऐकू आला त्याने नागगिधाडाला केले व म्हणाला—“अरे गिधाडा! लगेच येथून पाय पाहिजे. माझ्या पाठी मागून ये.” असे सांगून मागचे दार उघडून तो नागगिधाडाबरोबर जंगलात निघून गेला.

शिखीमुखला आपला बेल शरीराने ओपडीला घेऊन उमे रहायला आपल्या अनुयायांना सांगितले. विक्रम-केंसरी सर्वांना बरोबर घेऊन ओपडीला घेऊन उभा राहला. पुढच्या शिखी-मुख व भागण्या दाराने विक्रमकेंसरी एकदम ओपडीत पाय टाकीत ओरडून म्हणाले—“सर्व जण हत्यारे खाली ठेवा. नाहीतर मरायला तयार व्हा.”

चौकीवर नागमल्ली बसलेली होती. चकित होऊन ती दोघांकडे पाहून म्हणाली—“तुमचा बेल कसला. तो पुजारी तिसटून गेला. तो नागगिधाड पण त्याच्या बरोबर

पळाला. हे तिघे चोर झिगून वाहेत. मूकप आला तरी हे उठणार नाहीत.”

शिखीमुख काही बोलल्याशिवाय नाग-मल्लीने बांधून ठेवलेले हात सोडवू लागला आणि शिखीमुखकडे वळून म्हणाला—“ह्या दोघांने दुष्टाला एक न एक दिवस बांधण्याची संधी भास मिळेल. या काळोखान त्याला प्रयत्नात वेळ घालविण्यापेक्षा प्रथम लढूंसिद्धाच्या पोरीला सुरक्षित त्याच्या हाती पोचतो करू नंतर तुम्हा आजोबांनी दिलेल्या सादपत्राच्या पुढक्याविषयी या पुझाऱ्याला कसे पकडावयाचे या विषयी विचार करता येईल.”

बराच वेळ एकदा आगी घसून राहल्याने नागमल्लीला जगातले सर्व रक्त गोठून गेल्यासारखे झाले होते. पुन्हा चौकीवर बसून ती म्हणाली—“या शबर तरुणाला तो पुजारी किती वस्ताद आहे हे कळलेले दिसत नाही. तो तुमच्या सर्वांच्या डोळ्यात धूळ फेंकून ब्रह्मपुत्र नदीच्या ओऱ्यात निघून जाईल.”

“तिकडे कसे जायचे, वाटा आणि मुख्य मुख्य जागा यांचा नकाशा आमच्या-जवळ आहे. मी पहात रहा, आम्ही तिकडे

देखील त्यावर पिच्छा पुरवू. म्हणून तर त्याला जे सादपत्राचे पुडके हवे, ह्या जन्मात ते त्याच्या हाती पडणार नाही.” शिखीमुख म्हणाला.

त्याच वेळी झिगून पडलेल्या चोरांगीकी एक जांभई देत उठू लागला. शिखीमुखला पाहून तो दुसऱ्या दोघांना जागे करण्याच्या विचारात होता. पण शिखीमुखने त्या सर्वांच्या डोक्यात भाल्याच्या मुठीने एकेक टोला देत त्यांना जागे केले व म्हणाला—“उठा! तुम्हा मालक पळून गेला आहे. तुम्हांला तिघांना त्या पिपळाला टांगून ठेवणार आहे.”

दोघां चोरांनी शिखीमुखला ओळखले होते. डोकी उडवीन अशी धमकी त्याने त्यांना दिली होती. तिथे शिखीमुखचे पाय धरून त्याच्या प्राणाची भिन्न भागू लागले. म्हणाले—“प्रभो! त्या दुष्ट पुजाऱ्याने दिलेले सर्व पैसे आम्ही तुम्हांला देतो. जीवदान मागतो तुमच्या पायां-जवळ!”

“पाहू तर घा, त्याने किती पैसे तुम्हांला दिले आहेत ते!” शिखीमुखने विचारले.

चोर परस्परांकडे पाहू लागले. शिखी-मुखने पाहून दटावून विचारले—“तुमचा

तो चवथा साथी कोठे आहे, माहिती नाही का तुम्हांला? तो तुमच्या आधी तुम्हो पाठी मागून येत आहो! ही बातमी घायला यमराजाकडे गेली आहे. बरे, त्याचा बांटापण तुम्हीच घ्या घाटून आणि जमीन विकत घेऊन आजपासून पुढे पोती परण्याचे ठरवा. पुन्हा कोठे चोरी करताना दिसलात तर पहा, आता मिळालेले जीवदान तेव्हा मिळणार नाही.”

असे सांगून चोरांचा नाव सोडून सर्वे बाहेर आले. तेव्हा विक्रमकेसरी शिखीमुखला म्हणाला—“शिखी! पुजारी व चोर या सर्वांना श्लोपडीच अपायला होती. ही अशीच सोडून जाणे नाही पटत. पुन्हा या श्लोपडीच्या आश्रयाला राहून आपला धंदा सुरू करतील. म्हणून आपण ही श्लोपडी जाळून टाकू या.”

शिखीमुख होकारार्थी मान हलवून म्हणाला—“पहा, तुला तसे वाटत असेल तर! विक्रमकेसरी पुन्हा श्लोपडीत जाऊन मशाल घेऊन आला आणि ती श्लोपडी त्या मधालीने जाळून टाकली. पाहता पाहता सर्व श्लोपडी पेटली. शिखीमुख व त्याचे सर्व साथी हसत टाळ्यावाजवीत तेथून निघून गेले. तिथे चोर श्लोपडीकडे आगतां आले

ने त्यांचे माझाने व मोडीकुंडी बाहेर घेऊन आले.

त्या लोण्याजवळच्या एका श्लोपडीतजीक शिखीमुख आपल्या अनुयायांसह जिवाजी, लट्ठसिंह वगैरेना येऊन भेटला. लट्ठसिंहने त्याची मुलगी जिवंत परत आल्याचे पाहून शिखीमुखची पाठ पोपटली. त्याला तो आनंद झाला तो नव्हताने वर्णन येणे शक्य नाही. त्याने आपल्या मुलीला जवळ ओढून प्रेमाने विचारपूस केली. म्हणाला—“मला वाटले होते तो कुत्रा तुला त्राहपुत्र नदीच्या लोण्यात धरून घेऊन गेला. माझे नवीन बलवत्तर म्हणून मू सुरक्षित आपल्या माणसात परत आलोस. त्या कुल्याला धरून त्याच्या जंगण्या ठिकच्या कोल्ह्या कुल्यांना घायला घालीपर्यंत माझ्या मनाचे समाधान होणार नाही.”

जिवाजी स्मित करून म्हणाला—“लट्ठसिंह! आपण असल्या आणामपथा व प्रतिज्ञा करून त्या पुण्या करून दाखविण्याच्या वयात नाही आहो, हे पिसरू नकोस. आपले उत्तरवय जालं आहे. शिखीमुख व विक्रमकेसरी शूरसेन देवात जाऊन विक्रमच्या वडिलांना भेटून त्यांचा मानस

काय विचारून घेतील. नंतर त्राहपुत्र नदीच्या लोण्यात जातील. त्यांना वाटेत तो पुन्हा कोठे भेटला तर त्याला धरून आणून तुझ्या पायांसमोर फेकतील. मग मू काय करायचे ते कर.”

जिवाजी जे म्हणाला ते ऐकून सर्व संभव आनंदाने नागवस्तीकडे निघाले. उजाड-ण्याच्या सुमारास ते वस्तीत येऊन पोचले. दोन दिवस गावांत उत्सव आणि मेजवानीचा चालू होत्या. तिसऱ्या दिवशी उजाडल्यावर जिवाजी लट्ठसिंह व त्याच्या गावकऱ्यांचा निरोप घेऊन नागवस्तीकडे निघाला. तेव्हा नागवस्तीने शिखीमुखला एका शत्रूला

माडाआड खुणावून बोलाविले आणि म्हणाली—“ज्या दुष्ट पुजाऱ्याने माझे हात पाय बांधले होते त्याची सैदी मला हवी आहे.”

“तो अजून याच सोन्यात कोठे असेल तर त्याचे डोके कापून आणून तुझ्या पायांसमोर हजर करीन. परंतु आम्हांला परत यायला किती खिस्त लागतील सांगणे कठीण आहे. ■ अवधीत तू एकाचा नाग तरुणाची बायको छालीस तर तो भाड्यावर भाला उगारायला मागे पुढे पाहणार नाही.” विल्लीमुख शौचक शब्दात म्हणाला.

ते ऐकून नागमल्ली थोडी लाजली. त्याचबरोबर तिला, तिच्यावर विल्लीमुखने जणुकाही आरोप केल्यासारखा मनस्वी रागपण आला. तरी स्त्रीसुलभ रंगाने मान खाली करून कापऱ्या आवारात ती म्हणाली—“माझ्याकडे नागतरुणच काय

दुसरा शहर युवक सुद्धा वांकड्या नजरने पाहण्याची हिमत करील तर त्याचे डोळे निघतील.”

“मला, तू काय म्हणालीस, कळले नाही.” असे म्हणत त्याने नागमल्लीकडे अगदी भोळ्या नजरेने पाहिले.

नागमल्ली त्याचे काही उत्तर देणार इतक्यात जिवाजीचा आवाज ऐकू आला—“बला, सर्व तयार झालात का? निघू या. गिर्ली कोठे आहे?”

नागमल्ली आपल्या घरात लगेच पळून गेली. लाल कुचे मुकत ■■■■■ मालका जवळ येऊन उड्या मारू लागले. विल्लीमुख आपल्या इमानदार कुत्र्याच्या अंगा सांध्यावर प्रेमाने हात फिरवला आणि नागमल्ली जे म्हणाली त्याचा अर्थ काय असावा या गोष्टीचा विचार करीत आपल्या बापा-जवळ येऊन उभा राहला.

(पुडील गोष्ट पुडील अंकी)

दैवी शक्ती

विक्रमादित्याने लहू सोबला नाही. तो माहाजवळ परत आला, प्रेत सांधावर बाटून घेतले आणि स्मशानाच्या दिशेने ■■■ जायला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—“राजा, काही लोक पुष्कळ कष्ट सहन करून मोठी दैवी शक्ती किंवा दिव्य मंत्र भिलवतात आणि स्वतःच्या स्वार्थासाठी त्याचा उपयोग ■■■ वेण्याच्या प्रयत्नात अयशस्वी होऊन कधी कधी त्यांना अपमानदेखील सहन करावा लागतो. त्याचे एक उदाहरण म्हणून मी तुला प्रचंड नावाच्या भागसाखी गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक.” असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी अरुंदी नगरीत प्रचंड नावाचा एक अनाथ मुलगा रहात असे. तो भोक मागे व आपले पोट भरी. अगतांन्हेने तो पंधरा वर्षे त्या हीन स्थितीत कसे तरी

वेताळाच्या गोष्टी

दिवस कोठीत होता. एके दिवशी अवंती नगरीत एक सिद्ध योगी आला. प्रचंडने त्याला पाहिले ■ त्याच्या पाठीमागून जात जात रात्री एका जंगलात गेला.

तो सिद्ध मृतपिशाच व त्याच्या सारख्याच क्षुद्र देवादिकांची पूजा करी. प्रचंड त्या सिद्धाचा शिष्य होऊन त्याची सेवा करू लागला. त्या सिद्ध पुरुषाने प्रचंडला एक मंत्र शिकविला. त्यानंतर तो आपल्या गुरूचा निरोप घेऊन रानावनातच क्षुद्र देवादिकांची आराधना करू लागला.

क्षुद्र देवाच्या क्रुपेने प्रचंडाला अत्यद्भुत देवी वाक्ती प्राप्त झाली. तो कोणाचे

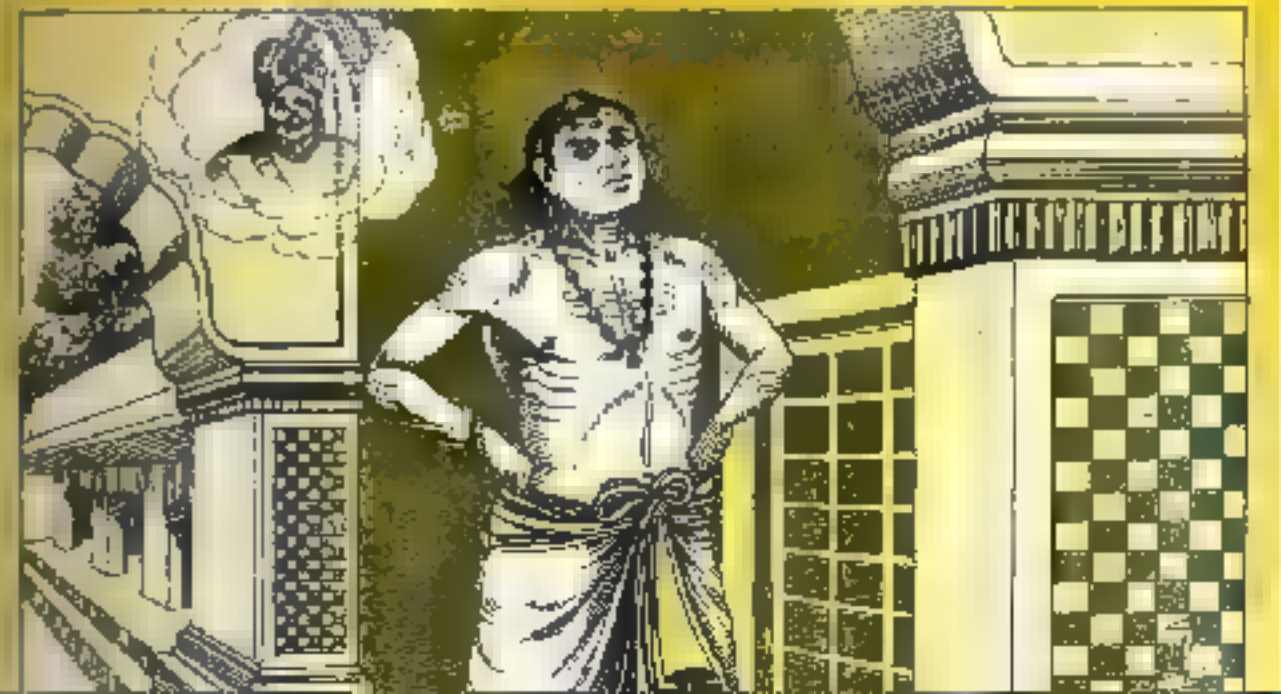
तोंड पाही व तो मनुष्य एका महिन्याच्या आत मरण पावणार आहे की नाही, हे बरोबर सांगे. या अद्भुत शक्तीचा चमत्कार दाखवून प्रचंड गावोगावच्या थोमंतांकडून जे पैसे मिळत त्यावरच आपला उदरनिर्वाह चालवू लागला. परंतु लोकांच्या मनात त्याच्याविषयी आदरमात्र मुळीच नव्हता.

ही गोष्ट ■ ओळखीत होता. म्हणून त्याने कोणत्या तरी राजाला ■ मंत्रविद्येचा चमत्कार दाखवून मोठे वसिस मिळविण्याचे ठरविले. नंतर लगेत सुळाने संसार ■ असा विचार करून

प्रचंड अवंतीच्या राजाच्या दरबारी गेला व आपल्या मंत्रविद्येचा चमत्कार दाखविण्याची इच्छा प्रकट केली. परंतु अवंतीच्या राजाचा असल्या मंत्रविद्येवर विश्वास नव्हता. उलट अशा लोकांच्या विषयी त्याच्या ■ तिटकारा होता. प्रचंडचा दरबारात अपमान झाला. म्हणून त्याच्या मनात सुडाची भावना उद्भवली. त्याने राजाचे तोंड पाहून राजा पंचवीस दिवसात मरणार आहे ■ ओळखले होते. राजाने त्याचा उचित सत्कार केला ■ तर कदाचित प्रचंडने ती गोष्ट राजाला एकांतात सांगितली असती. म्हणजे मरण

येण्यापूर्वी राज्यकारभाराची आवश्यक व्यवस्था राजाला करता आली असती.

अवंती नगराच्या दरबारी अपमान झाल्यामुळे प्रचंड शेजारच्या राज्यात जाऊन राहला. त्या देशाच्या राजाचे नाव सुनंद होते. प्रचंड त्याला जाऊन भेटला. सुनंद वयाने तरुण, पराक्रमी व शाहूणा होता. त्याचे अवंतीच्या राजाशी ह्याउर्वर होते. प्रचंडने त्याला आपल्या अद्भुत मंत्र-शक्तीची माहिती सांगितली. सुनंदने त्याच्या बोलण्यावर विश्वास असल्याचे किंवा न असल्याचे काहीच कळू दिले नाही. त्याने एकच गोष्ट प्रचंडना विचारली-

"आमच्या दरबारातल्या कोणत्या दर-
बाराचे आयुष्य सर्वात प्रथम संपुष्टात
येणार आहे?" ते ऐकून प्रचंडने दरबारात
हजर असलेल्या सर्व दरबारांकडे व इतर
शिपायांकडे एकदा पाहिले व राजाच्या
कानात एक विशिष्ट शिपाई दोन दिवसात
मरणार असल्याचे खुर्गेने सांगितले. त्या
शिपायाच्या तोंडावर भूशुकळा दिसत होती
व प्रचंडने सांगितल्याप्रमाणे तो खरोखरच
दुसऱ्या दिवशी हृदयविकाराने मरण
पावला. तेव्हा सुनंद प्रचंडला बोलावून
म्हणाला-"प्रचंड, तुझ्या रुक्तिसामर्थ्यावर
माझा विश्वास बसला आहे. परंतु तुझ्या

त्या शक्तीचा मला किंवा माझ्या राज्याला
काय उपयोग होणार?"

प्रचंड म्हणाला-"महाराज! माझ्या
मंत्रशक्तीचा उपयोग आपल्याला मनुष्य
वाणि राज्यविस्तार करण्याच्या कामी हो-
ऊ शकेल. आपला शत्रू अवंतीचा राजा आज-
पासून थोडीस दिवसात मरणार आहे.
आपण खरोखर त्याच दिवशी त्याच्या राज्या-
वर स्वारी केलीत. राज्याच्या मृत्यूमुळे
शोकसंगरात बुडलेली प्रजा आपल्यासमोर
बुडाला उभी राहणार नाही आणि
आपल्याला सहज ते राज्य जिंकता येईल."

प्रचंडच्या मल्लघाप्रमाणे सुनंदने सेना
सज्ज करून ठेवली आणि अवंतीचा राजा
ज्या दिवशी मरणार होता त्या दिवशी
स्वारी केली. युद्ध मुरू झाल्यावर थोड्या
वेळाने राजा मरण पावल्याची गोष्ट
प्रजेला कळली. ती बातमी कळल्यावर
अवंतीच्या सैन्याने हाय खाज्ज सुनंदचे
वर्चस्व कबूल केले.

सुनंदने अवंतीचे राज्य आपल्या
राज्याला जोडले. त्यानंतर दोन महिन्यांनी
त्याने प्रचंडला बोलाविले व त्याला बिलके-
घन हवे असेल तेवढे खजिन्यातून घेऊन
राज्याबाहेर निघून जाण्यास सांगितले.

वेताळने येथवर गोष्ट सांगून विक्र-
मादित्याला विचारले-"राजा! सुनंदने
प्रचंडला आपले राज्य सोडून जाण्यास कां
सांगितले? त्याने तर सुनंदचे हितच केले
नव्हते का? कदाचित आपला मरणकाळ
घेऊन ठेपल्यावर प्रचंड ती गोष्ट आपल्या
मनूला जाऊन सांगेल ही भीती त्याला
वाटली असावी. किंवा अशा शुद्धशक्तीचा
उपयोग करणारा मनुष्य आपल्याला व
प्रचंडला केव्हा दगा देईल याची राजासा
शंका वाटली असावी? या सर्व प्रश्नांची
उत्तरे माहिती असून तू दिली नाहीस तर
त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या
शंकाची शंभर शकले होऊन तुझ्याच
पायावर लोळू लागतील."

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला-
"प्रचंडला राज्य सोडून जायला सांगण्याचे
करण यांपैकी एकही नव्हते. अवंती
राज्य जिंकण्यासाठी जेवढा मदतीची

सुनंदला जरूर किंवा गरज होती, तेवढी
पुरी झाली होती. त्यातून जास्त मदत
करण्याची शक्ती त्याच्या अंगात नव्हतीच.
तो दरबारात राहला असता तर
उगाच दर एक दोन दिवसांनी कोण
दरबारी केव्हा मरणार हे सांगून सर्वांना
घाबरवून सोडले असते. म्हणून त्याने
प्रचंडला निरोप देण्याचे ठरविले. त्याने
जी मदत केली होती तिच्याबद्दल त्याने
आवश्यक तेवढी रक्कम नशिस म्हणून
देण्याची व्यवस्था केली. स्वतःच्या खुरीने
तो हवे तेवढे धन घेऊन गेला म्हणजे
त्याचे समाधान झाले की नाही हे
पाहण्याची गरज उरणार नाही हा पण
हेतू होता."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच
वेताळ प्रेताखरोखर नाहीसा झाला व पुन्हा
झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

सामर्थ्यापूर्ती

फार पूर्वी विश्वभ्रम्या गादीवर रघुरामराज नावाचा राजा राज्य करीत असे. नेहमी त्याच्या डोक्यात निरनिराळी कोडी विविध समस्या घोळत. दरबारात बसल्या त्याला एक न एक कोड किंवा समस्या सुचे. तो ती समस्या सोडविण्यास आपल्या दरबान्यांना मागे. कोणी कोड सोडविले नाही अगर कोड्याचे उत्तर असूच शकणार नाही असे सांगितले की राजा त्या दरबान्याला शिक्षा करी.

एकदा राजाने एक विचित्र समस्या प्रस्तुत केली. म्हणाला—“नुकसान न होऊ देणारी चोरी आणि दुःखी होऊ न देणारी लबाडी कोणती?” चोरी झाली तरी नुकसान होणार नाही अशी चोरी अशक्यच. कोणी फसविले तर फसणारा दुःखी होतोच. म्हणून सर्व दरबारी विचार करू लागले की महाराजांनी ही दोन्ही कोडी निरर्थकच

दिली आहेत. पण तोंड उघडून सांगण्याची हिंमत कोणीच केली नाही.

कोणी उत्तर दिले नाही हे पाहून राजाने मंत्र्याला आज्ञा केली—“मी म्हटल्या प्रमाणे चोरी आणि लबाडी कोडे तरी होतच असणार. कोडे होत माहे गोष्टीची चवकशी मला एका आडवड्याच्या आत कळवावे.”

सर्वांना वाटले की मंत्र्याचे मरण आता चुकत नाही. मंत्री दुसऱ्या दिवसापासून दरबारात आलाच नाही आणि नोकरां-करवी दररोज दरबारात काय काय होणे, या गोष्टीची इत्थंबूत बातमी ठेवीत होता.

मंत्री दरबारातून निघाला त्याच्या ठीक तिसऱ्या दिवशी राजाची फार आवडती अशी काळी गाय आजारी पडली. पुष्कळ औषधपाणी केले तरी ती बरी झाली नाही. सर्वांना गाय मरणार असे वाटले.

परंतु तो मेली नाही. व हळू हळू छान बरो जाली आणि तीन चार दिवसांनी नेहमी-सायबे दुध पण देऊ लागली.

मंत्र्याने आठव्या दिवशी दरबारात येण्यापूर्वी ते उत्तर योजून ठेवले होते. ठरल्या वेळी तो दरबारात आला. मंत्र्याला पाहून राजाने विचारले—“काय मग उत्तर घेऊन आलात का? नुकसान न होणारी चोरी कोणती आणि दुःख न होऊ देणारी लबाडी कोणती?”

“महाराज! ती उत्तरे झाल्या तर आली आहे. कोणाचे नुकसान होणार नाही अशी चोरी मीच केली. आपण जीवदान देण्याचे मी ते उत्तर सांगतो.” मंत्री म्हणाला.

“वरं तर सांगा.” राजा म्हणाला. मंत्री म्हणाला—“महाराज! मी देव पालटून आपल्या कोड्याची उत्तरे जोडीत आडवडाभर सर्व राज्य हिडून फिरवून आलो. हिडत असता मी महोबा नावाच्या गावी पोचलो. तेथल्या शेतकऱ्याच्या घरा-समोरच्या अंगणात एक काळी गाय दिसली. ती आजारी व रोगिण होती. अगदी मरायला टेकलेली. तो शेतकरी आपल्या नोकरांना सांगत होता—“अरे ही

गाय आता लवकरच मरणार. मरेपर्यंत हिला फुकटाचे कायला घालावे लागणार. मेली तर केवडा खर्च करावा लागणार. गोमाता आहे ना? अन्वयेष्टीचा खर्च किती होईल कोण जाणे?” हे सर्व ऐकून मी त्या गावात ती रात्र काढायचे ठरविले. रात्री मी ती गाय बोलून एका गाडीत घातली आणि निघून आलो. पणुचंथ म्हणाला, मी घेऊन आलो ती गाय दम्याच्या आजाराने आजारी आहे. तिचे औषधपाणी नोट झाले तर ती बरी होईल. त्याच वेळी आपली गाय मरायला टेकली असल्याचे मी ऐकले. लगेच मी बोलून

आणलेली गाय आपल्या गाईच्या जागी ठेवून दिली आणि आपल्या गाईला नवी काठी टाकून आलो. ती थोड्याच वेळाने मेली. मी ठेवून गेलो होतो ती गाय आता बरी झाली आहे व दूध पण देऊ लागली आहे म्हणे. आपण बैद्यांना त्यांनी दिलेल्या औषधाबद्दल बक्षिस पण दिलेत. महोबा गावचे शेतकरी गाय चोरी गेल्याबद्दल खूष दिसले, कारण त्यांना एक पैचादेखील पर्ब झाला नाही, पाहिलेत मी चोरी करून कोणाचे नुकसान केले नाही. केला तो बोपांचा फायदाच केला. आपल्याला चांगली दूध देणारी गाय मिळाली. गावकऱ्यांना गाईच्या अग्येष्टीसाठी एक पैचादेखील खर्च करावा लागला नाही.”

दरबारी म्हणाले—“मंत्री खरोखरच हुशार आहेत. राजाने टाकलेली समस्या कशी छान सोडविली?” राजाला पण कोमत्याही प्रकारची शंका राहिली नाही.

त्याने खूष होऊन विचारले—“दुसरी न करणारी लबाडी तू केलीस का?”

“हो तशी लबाडी पण मी केली आहे.” मंत्री म्हणाला.

“तू लबाडी केलीस? कोणाला फसविलेस? आणि त्याला दुःख वाटले नाही?” राजाने मंत्र्याला एका दमात विचारले.

मंत्री हात जोडून म्हणाला—“महाराज! मी आपणांलाच फसविले आणि आपल्याला बोंबे देखील दुःख झाले नाही. मी महोब्याला गेलोच नाही. गाय आजारी पडली नाही. मी चोरी केली नाही, सर्व सोटे. परंतु हे सर्व आपणांला खरे वाटाने अवातऱ्हेने सांगून आपणांला फसविले. आपल्याला त्याचे दुःख तर झालेच नाही, नुकसान पण आपले काही झाले नाही.

मंत्र्याचे चानुर्य पाहून राजा दरबारी थक्क होऊन त्याच्या तोंडाकडे पाहू लागले.

प्राचीन काळी मगध देशाच्या गादीवर राजसिंह नावाचा एक राजा राज्य करीत असे. त्याच्या कारकीर्दीत मगध राज्याच्या गोजारी कल्याणपूर नावाचे एक छोटेसाणी संस्थान होते. विक्रमसिंह नावाचा राजा त्या संस्थानाचा राजा होता. ते संस्थान एक स्वतंत्र राज्य होते. मनात आले असते तर कल्याणपूरचे संस्थान जिंकून ते आपल्या राज्यात मिळवून घेणे राजसिंहाला सहजी शक्य होते. परंतु त्याच्या मनात तो विचार कधीच आला नाही. उलट त्याने विक्रमसिंहाची मैत्री वाढविण्याचाच प्रयत्न केला. त्याचे आणि एक कारण होते. विक्रमसिंह लहान संस्थानिक असला तरी हुशार व विश्वासपात्र होता. तो एक प्रभावत्सल राजा पण होता.

कल्याणपूरच्या हद्दीला लागून कांचनपूर नावाचे आणि एक लहानसे संस्थान होते.

पण ते मगध साम्राज्यातच होते. कांचनपूरचा चंडवर्मा राजसिंहाचा एक मांडलिक राजा होता. राजसिंहाने त्याचा पराभव करून त्याला आपला एक मांडलिक बनवले होते. चंडवर्मा स्वभावाने दुष्ट होता. विक्रमसिंहाची त्याची पूर्वी मैत्री होती. परंतु स्वतः मांडलिक झाल्यापासून त्याला विक्रमसिंहाच्या स्वातंत्र्याचा हेवा वाटू लागला. त्यात विक्रमसिंहाची राजसिंहाशी दिवसेंदिवस वाढत चाललेली मैत्री पाहून त्याच्या चित्ताचा जळकळाट होऊ लागला.

चंडवर्माच्या मनात विचार आज्ञा की राजसिंहाने मनात आणले तर त्याला विक्रमसिंहाचे राज्य एका दिवसात जिंकता येईल आणि त्या राज्यातला राज्यकारभार राजसिंहाच्या कृपेने आपल्यालाच मिळू शकेल. हे विचार त्याच्या मनात घोळत

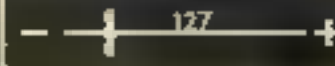

होते. विक्रमसिंहाचे वैभव त्याच्या बोटघात सकल होते. म्हणून तो एकदा राजसिंहाला एकांतात बेटून म्हणाला- "महाराज! आपण सृज आहांत, मी सांगण्याची गरज नाही. विक्रम विसामला सज्जन आहे, परंतु त्याच्या मनातला हेतू बुसऱ्याला कळणे शक्य नाही. मी लहानपणापासून त्याला चांगला ओळखतो. माझ्या राज्याला लागूनच त्याचे राज्य आहे. संधी मिळायचो खोटी, तो आपल्या राज्यावर स्वारी केल्याशिवाय राहणार नाही." ते सर्व शांतपणे ऐकून घेऊन राजसिंहाने फक्त थोडे स्मित केले. पण काही बोलला मात्र नाही.

बांदोपा

Fullscreen

127

असाच आणखी काही काळ लोटला. विक्रमसिंहाचा नाश कसा होईल हा एकच एक विचार चंडवर्माच्या मनात घर करून बसला होता. तो संधीची वाट पाहू लागला.

दरवर्षी विजयादशमीला राजसिंह थाटा-माटाने दसऱ्याचा सण साजरा करीत असे. त्यावेळी सर्व सामंत सोळावणी जात. या उत्सवाचे खास निमंत्रण शक्तिसिंह नांवाच्या एका योद्ध्याच्या हाती कल्याणपूरला पाठविण्यात आले. शक्तिसिंह एक स्वामिभक्त शूर विष्वासपात्र योद्धा होता. तो महाराजांचा एक अंगरक्षक पण होता.

शक्तिसिंह कल्याणपूरच्या वाटेवर विश्रांती माठी काचनपूरला राहला. चंडवर्माने त्याचे सर्व प्रकारे आदरातिथ्य करून त्याला खूब ठेवले. त्याच बरोबर एक दृष्ट विचार त्याच्या मनात विक्रमसिंहाच्या हाती शक्तिसिंहाचा वध झाला तर राजसिंहाचा विक्रमसिंहावर कोप होईल. नंतर राजसिंह विक्रमसिंहाचा वध करून त्याचे राज्य स्वाधीन करून घेईल. मुक्तीने त्या राज्याची व्यवस्था पाहण्याचे काम महाराजांकडून मागून घेऊ.

त्या दिवशी रात्री शक्तिसिंह झोपला असता त्याच्या खिशातून विक्रमसिंहाच्या नावे लिहिलेले निमंत्रण पत्र चंडवर्माने काढून घेतले व त्या जागी दुसरे पत्र ठेवून दिले. शक्तिसिंहाला ते काही कळले नाही व तो दुसऱ्या दिवशी उजाडताच कल्याणपूरला निघून गेला.

विजयादशमीचा उत्सव संपला. विक्रमसिंह उत्सवाला हजर नव्हता. त्याच्याकडे निमंत्रण घेऊन गेलेला शक्तिसिंहदेखील परत आला नव्हता. तो परतला नाही व नेहमीप्रमाणे विक्रमसिंह का हाजर झाला नाही. कोणाला कळले नाही.

चंडवर्मा राजसिंहाला म्हणाला- "महाराज, शक्तिसिंहाला आपण विक्रमसिंहाकडे पाठविला होता. तो तेथे गेला होता की नाही आणि त्याने पत्र पोचते केले की नाही हे विक्रमसिंहालाच विचारून पहावे. यामागे काही तरी भयंकर गुपित आसतरे."

"म्हणजे तुझ्या मते शक्तिसिंहाचा जीव धोक्यात आहे का?" राजसिंहाने विचारले.

"महाराज, मी आजपर्यंत कधी बोललो नाही, परंतु आपण विचारलेत म्हणून बोलत आहे. विक्रमसिंह आपल्याला वाटतो तसा सरळ नाही. तो वातस्मा गाडीचा आहे." चंडवर्मा म्हणाला.

त्यांचा विश्वासपात्र अंबरराज शक्तीसिंह आता या जगात नाही.

“विक्रमसिंहाने विश्वासघात करून स्वतःच माझ्या भेत्रीचा [] केला आहे. त्याच्या राज्यावर स्वारी करून त्याची घमंड उतरविली पाहिजे.” राजसिंहाने जणुकाही प्रतिज्ञाच केली. चंडवर्माला, त्याचा दुष्ट हेतू साम्य झाल्याबद्दल परमानंद झाला.

मगधच्या सैन्याने कल्याणपूरला वेढा दिला. महाराजांच्या जिंदिरात चंडवर्मा वधून महाराजांना सल्ला देऊ लागला. दोघे परस्परोशी सल्ला करीत असता अचानक तेथे एक सामान्य शिपाई विक्रमसिंहाचा दूत म्हणून आला.

“तुम्हा राजाने माझ्याकडे कोणता निरोप पाठविला आहे?” महाराज राजसिंहाने दूताला विचारले.

“आपण एकाएकी ही स्वारी केनी याबद्दल विक्रमसिंहाला आश्चर्य वाटत आहे. आमचे महाराज आज या युद्धाला भुळीच तयार नाहीत. आपण थोडी सवड दिल्यास ते तयारी करू शकतील.” तो दूत म्हणाला.

“आम्ही आपल्या शक्तीची परीक्षा देण्यासाठी तुमच्याकडे आलो नाही. तुम्हा

राजाने माझ्याशी जो द्रोह केला आहे, [] जाच विचारण्यासाठी व उचित दंड देण्यासाठी आलो आहे. तुम्ही युद्धाला तयार नसाल तर त्याचे फळ भोगायला तयार रहा.” राजसिंह कठोर शब्दात म्हणाला.

चंडवर्मा मध्येच म्हणाला—“महाराज! या लोकांनी आपल्या दूताचा [] केला आहे. आपण त्याचा सूड घ्यायला नको का?”

दूत ते सर्व ऐकून काहीच बोलला नाही. पुढे काय होते हे पहात स्वस्थ बसून राहला.

राजसिंहाचे सर्वांग क्रोधाने धरधर कापत होते. तो मोठ्याने ओरडून म्हणाला—“तू बोलत का नाहीस? तुझ्या राजाने माझ्याशी द्वेषभावाने विश्वासघात करून एका निरपराध व्यक्तीचा वध केला. भेत्रीचे वीर करून गळ्यावर सुरी फिरवायला त्याला लाज नाही वाटली?”

त्यावर राजदूत म्हणाला—“महाराज! आमच्या महाराजांनी विनाकारण आपल्या दूताचा वध केला नाही!”

मध्येच चंडवर्मा म्हणाला—“विना कारण वध केला नाही? तरमग राजसिंह महाराजांनी त्याचा वध करण्यास पत्र लिहून त्याच्या हाती पाठविले होते? निमंत्रण

पत्रात तेच लिहिले होते का? बोल ना!” चंडवर्मा मोठ्याने व्यंग्य हास्य करीत म्हणाला.

“होय! आपण म्हणालात तेच पत्र आहे. हे त्या ते निमंत्रणपत्र महाराज!” असे सांगून राजदूताने राजसिंहाच्या हातात निमंत्रण पत्र दिले. ते पत्र वाचून राजसिंह चकित झाला. पत्रात हा मजकूर होता—

“हे पत्र घेऊन येणारा दूत राजद्रोही आहे. भुक्षपणे याचा वध करावा.

—राजसिंह.”

“काय लिहिले आहे?” असे विचारीत चंडवर्माने राजसिंहाच्या हातातून ते पत्र

घेऊन वाचले. ते पत्र त्याने स्वतः लिहून पत्रितसिंहाच्या खिशात ठेवले होते. चंडवर्माला ते पत्र राजसिंहाच्या हातात पडले असे स्वप्नातदेखील वाटले नसेल.

राजसिंहाने सर्व लक्ष त्यावेळी चंडवर्माच्या चेहऱ्यावरच होते. त्याने दरबानून त्याला विचारले—“बोल, हे पत्र कोणी लिहिले. तूला या पत्राविषयी आधीच कसे काय कळले?”

“महाराज! मलादेखील तेच विचारावयाचे होते!” असे म्हणत राजसिंहाने आपल्या डोक्याची पगडी काढी काढून ठेवली.

त्याला ओळखून राजसिंह चकित होऊन म्हणाला—“विक्रमसिंह! आपण स्वतः?”

चंडवर्माचे कपट सर्वांना कळले. राजाच्या आज्ञेने सैनिकांनी त्याला कैद केले.

“विक्रमसिंह! या दुष्टाचा दुष्टपणा मला लगेच कां कळविला नाही? आज-

पर्यंत गप्प कां होता?” राजसिंहाने विचारले.

याचा दुष्टपणा सर्वांना नीट व पुराव्यानिशी घाला पकडता याचे म्हणून मी बोललो नव्हतो. नाही तर त्याने पुढे आणखी कोणकोणते कट केले असते सांगणे कठीण आहे. याने माझे राज्य नष्ट करण्यासाठी आणि आपले मोठावे यासाठी हा सर्व प्रयत्न केला होता. परंतु आपला धोरण याची ओळखत होतो. म्हणून मी शक्ति-सिंहाचा बंधन करता त्याला आपल्याकडे आजपर्यंत मुक्त रूप ठेवले आहे. चंडवर्माने माझ्यासाठी जे जे टाकले होते तो स्वतःच सापडला.

राजसिंहाने चंडवर्माला फाशीची शिक्षा दिली. शक्तिसिंहाला कांभनपूरचे राज्य देण्यात आले. त्यानंतर राजसिंह काही दिवस विक्रमसिंहाचे अतिरिक्त स्वीकारून आपला राजधानीला परतला.

एक गावी धर्मानंद नावाचा एक जमीनदार रहात असे. त्याचा मोठा होता. त्याच्याकडे शेकडो गाईपुरे, रत्न-माणिक्ये शेकडो एकर जमीन होती. नोकरचाकर पुष्कळ होते.

धर्मानंदाला तीन मुलगे होते. त्याचा मोठा मुलगा श्रीधर दिसायला फार सुंदर होता. परंतु तो भोमविलासात गुरफटलेला होता. दुसरा मुलगा विजय स्वभावाने भितव्ययी होता. शेतीची कामे व इतर कामे करण्याची त्याला आवड व चांगली माहिती पण होती. तिसरा मुलगा महेश आळशी व स्वभावाने स्वच्छिन्न होता.

मरण भयभीत धर्मानंदने आपले मृत्यु पत्र लिहून ठेवले. मृत्युपत्राची माहिती व त्या श्रमाणे त्या मृत्युपत्राची वजावणीचे काम दिवाणाला सोपविले होते. दिवाणाला महेश दिवाणाला म्हणाला—“हे मृत्युपत्र नव्हे सांगून धर्मानंदाने डोळे मिटले. त्यानंतर

दिवाणाने धर्मानंदाच्या तिघां मुलांना बोलावून त्यांच्या बापाने लिहून ठेवलेले मृत्युपत्र वाचून दाखविले. मृत्युपत्रात खालील जुलासा व अटी होत्या.

सर्व इस्टेट तिघां मुलांना सारखी सारखी वांटून देण्यात यावी.

जो वाटा प्रत्येकाला मिळेल तो कोणाच्या स्वाधीन होणार नाही आणि अधिकार असल्याचा अनुबंधपण त्यांना होणार नाही.

प्रत्येकाला आपल्या वांट्यावर पूर्ण अधिकार नाही. प्रत्येकाने आपल्या वांट्यातले दोन दोन हजार आपल्या आईला दिले पाहिजेत.

त्या अटी दिवाणाने वाचून दाखविल्यावर तिघे चकित झाले. कारण त्यांचा अर्थ कोणत्याच कळला नाही. तिसरा मुलगा महेश दिवाणाला म्हणाला—“हे मृत्युपत्र निरर्थक आहे. मला वाटते की हे मृत्युपत्र

लिहीत असता बाबांचे डोळे ठिकाणावर नव्हते. म्हणून आपण बाबांची इस्टेट आपल्या इच्छेप्रमाणे आम्हांला वांटून द्यावी."

"तुमच्या वडिलांनी हे मृत्युपत्र स्वतःच्या हाताने लिहिले आहे. त्याची अंमल बजावणी करण्याचे काय त्यांनी माझ्यावर टाकले आहे अ त्याप्रमाणे अंमल बजावणी झाली पाहिजे. अर्थ नाही कसा? या अटीप्रमाणे वांटे करून घेण्याचे कर्तव्य माझे आहे. मी पंचांना बोलावून त्यांच्या समक्ष मृत्युपत्राच्या अटीप्रमाणे वांटे करून देतो. मी अटीप्रमाणे वांटे करून दिल्याची साक्ष पंचांनी दिव्यावरच मी आपले कर्तव्य पालन केल्याचे समाधान माझ्या मनाला वाटेल." दिवाण मुलांना म्हणाला.

नंतर दिवाणाने पंचांना बोलावून त्यांच्या समोर मृत्युपत्र वाचून दाखविले आणि म्हणाला—"मृत्युपत्राच्या अटीप्रमाणे मी माझ्या धम्माची इस्टेट त्याच्या मुलांना वांटून देतो :-

मी अत, गुरे नोकन व इतर शेतांचे सामान मोठा मुलगा श्रीधर याला देतो. राजवाडा व त्राम मंत्राला मुलगा विजय याला देतो. कपडे, दागदागिने व इतर मूल्यवान वस्तू सर्वांस धाकटा महेश याला देतो." दिवाण म्हणाला.

असे वांटे केल्यामुळे घर्मानंदच्या तिघां मुलांना त्यांच्या त्यांच्या उपयोगाच्या व आवडीच्या नसलेल्या वस्तू मिळाल्या म्हणून त्यांना आपापसा वांटा बदलावामा वाटला. महेशचा श्रीधरला, श्रीधरचा वांटा विजयला व विजयचा वांटा महेशला बदलून लागला. अशा-तऱ्हेने प्रत्येकाला सारखा सारखा वांटा मिळाला असूनही तो वापरता आला नाही. ते पाहून तिघांना दिवाणाच्या हुशारीची व चातुर्याची कल्पना झाली. तिघांनी आपापल्या वांट्यातले दोन दोन हजार रुपये आपल्या माईला दिले.

योग्यतेची परीक्षा

एका गावी गोपू नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याच्या एकुलत्या एका मुलीने नाव लक्ष्मी होते. ती बघाल लक्ष्मी तिच्यासाठी चांगली चांगली स्वळे गाणून घेऊ लागली. चांगले स्वळ निवडून मुलीला त्या घरी देण्यासाठी गोपूला विचार करून एक उपाय बारावा लागला.

गोपूच्या घरी शेतकऱ्यांची स्वळेच सांगून येत. मुलगी सुंदर होती. गोपूची शेतीभाती मोठी होती. म्हणून आपल्या तरुण मुलांना घेऊन शेजार पाजारच्या गात्रची शेतकरी मंडळी येऊ लागली. गोपूने सर्वांचे यथायोग्य आदरातिथ्य केले व त्यांना म्हणाला—"मला हीच एकुलती एक मुलगी. हिला योग्य वर मिळावा हा माझा प्रयत्न आहे. मुलाची निवड मी एक दोन गोष्टींची परीक्षा करून करणार आहे.

तेव्हा तुम्ही आपल्या मुलांना तसे सांगून पाठवावे. जो मुलगा मी ठेवलेल्या परीक्षेत उत्तम ठरेल त्याला मी आपली मुलगी आनंदाने देईन."

अर्थातच ही अट शेतकरी मंडळींना पसंत पडली नाही. तरी दोघां तिघां मंडळींना अशी परीक्षा घेण्यात पाही गैर दिसले नाही. म्हणून तिघांचे तिघे मुलगे ती परीक्षा घेण्यास झाले. त्यांचे बघ जवळ एकच होते तिघे दिसायला तरतरीत व सुशील होते.

गोपू त्या तिघा मुलांना म्हणाला—"तुम्ही बरोबर एक पै किंवा पैसा काही घेतल्याशिवाय निरनिराळ्या दिशेने जा व एका महिन्याने शंभर रुपये मिळवून घेऊन या. त्यानंतर कोणाला आपली मुलगी मायची हे मी ठरवीन."

तिघे त्याप्रमाणे तीन निरनिराळ्या दिशांनी निघाले. त्यांच्यापैकी लखू हा

पूर्वेकडे निघाला. तो एका जंगलातून ■■■ असता त्याला एका जागी एक लाकडी बाहुली सापडली. ती पाहून त्याच्या मनात एक विचार आला. त्याने एकाद्या साधू-सारखा बेष केला आणि एका गांभी जाऊन त्याने त्या बाहुलीला हळबकुंक लावून तिला एक बस्त्र नेसवले आणि तलावाच्या काठी एका झाडाखाली तो बाहुली ठेवून भक्तासारखा तिची पुजा करीत बसला.

गावच्या बायका पाणी भरवता तलावावर येत आणि त्याला विचारीत की ही देवी कोण कोठची? नेव्हा तो त्यांना

सांगे-"ही देवी कासीजवळ गंगापात्रात माझ्या गुरूवर्यांना मांपडली. स्वतः गंगाच अवतरली आहे. आपल्या गुरूवर्यांच्या आज्ञेप्रमाणे मी या देवीची स्थापना करण्यासाठी या तलावाच्या काठी आलो आहे. या देवीची श्रद्धा भक्तिपूर्वक पूजा केल्यास कधी दुष्काळ पडणार नाही व तलावात धारा महिने बत्तीस काळ पाणी राहील."

भाबड्या बायकांचा त्यावर विस्वास ■■■. त्या नारळ पान सुपारी केळी व इतर फळफळावळ आणून देवीला वाहून नमस्कार करू ■■■. काही लोक देवी पुढे वैसे पण ठेवू लागले. हळू हळू देवीचे महात्म्य वाढत गेले. धर्माची पेटी ठेवण्यात आली. पेटीत पडलेले वैसे लवू एका जागी पुरून ठेवू लागला. काही दिवसांनी शंभर रुपये जमा झाले. एक महिना पुरा होणार हे लक्षात येताच लवूने दोघां भक्तांमा देवीच्या सेवेला नेमले ■ भी लवकर परत येऊन देवीचे देऊळ बांधीन असे सांगून निघून गेला.

दुसरा तरुण शेतकरी - नंदू गोष्टीने सांगितल्याप्रमाणे पश्चिमेकडे निघाला. एका महिन्यात शंभर रुपये मिळवून आजण्याची

गोष्ट तर सोडाच, त्याला सकाळी संध्याकाळच्या जेवणाची व संध्याकाळी सकाळच्या जेवणाची भांत ■■■ देई. उपाशी मरावे लागले तरी चालेल पण परक्यासमोर हात कसा पसरायचा? किती झाला तरी तो एक स्वाभिमानो शेतकऱ्याचा मुलगा होता. चोरी करायला मन कचक लागले. म्हणून गावातून फिरते वेळी लहान मुलांच्या हातात काही लाण्यासारखे दिसले की ■■■ हिंसकावून वेऊन तो पार्ड. असे चार आठ दिवस गेले.

परंतु नंदूला ■■■ जिणे आवडेनासे झाले ■ त्याने निराश होऊन ■■■ फिरण्याचे ठरविले.

त्या दिवशी रात्री तो त्याच मनस्थितीत कालव्याच्या काठाने चालत असला कोणी तरी पाटीमागून आला ■ एक गाठोडे त्याच्या खांद्यावर ठेवून पळून जाऊ लागला. त्याचवेळी त्याला पाटीमागून लोक "चोर चोर, पकडा त्याला!" असा आवाज ऐकू झाला. प्रसंग लक्षात यायला नंदूला जास्त वेळ लागला नाही. त्याने ते गाठोडे जमिनीवर टाकले व त्या चोराला त्याचा पाठलाग ■■■ पकडले.

इतक्यात चोरांचा पाठलाग करीत भावत येणारे लोक पण आले. नंदूने ज्याला धरले होते तो एक अड्डल चोर होता. तो

भोर एका जमिनदाराच्या घरात शिरून घरातले दागदागिने घेऊन पळून जात होता. कुत्र्यामुकू लागला तेव्हा जमिनदारचे नोंकर आगें झाले. य चोराच्या धरायला घावले. त्याच चोराच्या तंबूने धरले होते. चोराला मृदेमालासुकाट घडावून दिल्याबद्दल जमिनदार खूब झाला व त्याने तंबूला शाबासकी देऊन त्याला बंधिऊ म्हणून शभर रुपये दिले. ते रुपये घेऊन तंबू आनंदाने परतला.

तिसरा तरुण विठू गोपूच्या घरात उत्तरेकडे निघाला. दुपारच्या सुमारास तो एका गावाच्या शेतकऱ्याच्या घरी पोचला. त्याने शेतकऱ्याला विचारले— "काही काम

देता का? काम करून पोटभर जेवायला वाढले की पुरे. मला शेत नांगरता येते व शेतीच्या व चागायतीच्या कामाची मला चांगली माहिती आहे."

त्या शेतकऱ्याला तो तरुण शेतकरी हुशार व होतकरु वाटला. त्याने प्रथम त्याला खायला वाढले आणि मग रानावर घेऊन गेला. विठूने मग लावून काम केले. त्या दिवशी रात्री शेतकऱ्याने त्याला जेवायला वावून एक मजुरी म्हणून दिले. विठू दुसऱ्या दिवशी पुढे निघाला.

असाच प्रत्येक दिवशी एकेका गावाला मुक्काम करीत मेहुतत करून पोटपाण्याची व्यवस्था करीत तो पुढे निघाला. अशा-तऱ्हेने एक आठवडा कोटला. खाण्या-पिण्याची त्याला फिकीर नव्हती. परंतु एका महिन्यात शभर रुपये जमवावचे काम हाथ मोठ्या प्रश्न त्याच्यासमोर उभा होता. असे शिली दिवस चालणार? काही तरी दुसरा विचार केला पाहिजे.

असाच विचार करीत तो आणखी एका गावी आला. गावातल्या पिंपळाच्या पांग-वर वसुन चार पांच जण मोठमोठ्याने जोरवून काही तरी प्रस्तावर भांडत होते. त्याने जकडत जाऊन भांडणाचे कारण

विचारले. भांडण करणारांपैकी एक जण सेंपाक्यांमधल्या एक प्रमुख होता. तो जेवणावळीच्या देहली सेंपाकी ठरवून देई व सेंपाक्यांकडून ■ यजमानांकडून पैसे घेई. एका सेंपाक्याने चौघां सेंपाक्यांना घेऊन येतो असे वचन दिले होते, पण तो फक्त तिघांना बोलावून घेऊन आला होता. म्हणून तो प्रमुख सेंपाकी त्याच्या रागावत होता.

विठू ■ ■ ■ म्हणाला—
"■ सेंपाक्यांचे काम ■ म्हणून नाही रांगणार, आणि ते काम मला करता पण येणार नाही. पाणी भरण्याचे, भांडी धासून

खायचे व अशीच इतर वरची कामे मी करीन."

प्रमुख सेंपाक्याने विचार केव्हा की तरुण मुलगा हुशार दिसतो आहे. त्याला मदतीला ठेवला तर तिघे सेंपाकी वेळ साधून नेतील. त्या दिवशी रात्री एका जमिनदाराच्या घरी जेवणावळ होती आणि वचन दिल्याप्रमाणे सेंपाकांची राव जवाब-दारी त्याच्यावर घेऊन पडली होती. म्हणून त्याने विठूला मदतीसाठी कामावर ठेवून घेतले.

त्या दिवशी विठूने खूप मेहनत करून मुख्य सेंपाक्याला खूब केले. पुढे त्या

सैपाक्याने निरनिराळ्या गावी सैपाकाच्या वेळी मदतीसाठी त्यालाच नेले. दहा पंधरा दिवसातच विठूला पुष्कळ मजुरी मिळाली आणि त्याला हवे होते तेवढे शंभर रुपये त्याच्याकडे जमा झाले. तेव्हा तो गोपूच्या गावी निघाला.

एक महिना पुरा झाला त्या दिवशी तिचे सगळे गोपूच्या घरी आले. तिचे शंभरशेभर रुपये घेऊन आले होते. गोपूला आनंद झाला. प्रथम त्याने लखूला विचारले—“काय रे बुवा, तू कसे काय मिळवलेस हे शंभर रुपये?”

तो म्हणाला—“मी मातुर्ये वाळवून शंभर रुपये मिळविले.” नंतर त्याने लोकांच्या अंधविश्वासाचा दुरुपयोग करून गंगेची मूर्त म्हणून एक माहुली ठेवून कसे पैसे मिळविले हे फुशारक्या मारीत सांगितले.

“आणि तू रे कसे मिळविलेस शंभर रुपये?” गोपूने नंदूला विचारले.

“माझे नशीबच बलवत्तर.” असे सांगून त्याने चोराळा एकडवून देऊन जमिनादाराकडून शंभर रुपये कसे बडोस मिळविले हे ऐटीत वर्णन करून सांगितले.

“आणि तू रे?” गोपूने विठूला विचारले. तो म्हणाला—“मी लोकांच्या अंधविश्वासाचा गैर फायदा घेतला नाही की नशिवावर अवलंबून राहलो नाही. स्वतःच्या मेहनतीने हे पैसे मिळविले आहेत.” त्याने सैपाक्याच्या हाताखाली पडेल ते काम करून पैसे कसे मिळविले सांगितले.

गोपूने विचार केला, लखू हुषार आहे पण त्याने लबाडी करून पैसे मिळविले आहेत. नंदूला केवळ नशिवाच्या भरोवशावर पैसे मिळाले. परंतु विठूने स्वतः अंगमेहनत करून पैसे मिळविले आहेत. तेव्हा तोच मुलीला योग्य वर आहे, विचार करून गोपूने विठूशीच आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले.

एका गावी माक्या वाटताने गांवकऱ्यांच्या इच्छेप्रमाणे बिहीर खणण्याचे ठरविले. त्याने एका माणसाला मजुरांना कामाला लावून बिहीर खणून घेण्याचे काम दिले. त्यासाठी किती मजुरी द्यायची हे पण ठरले.

त्याने सर्व व्यवस्था करून वाटसाला विचारले—“धनी! मजूर कामावर आले आहेत. बिहीर खणतांना माती तिथेस कोठे टाकायची?”

पाटील बोला केळ विचार करून म्हणाला—“ती माती टाकायना एक खणून घे, विचारायचे काय?”

“एवढे मज त्या कडुघातली माती कोठे टाकायची? तो प्रश्न उभा राहील ना?” तो मगुप्य म्हणाला.

“तुला एवढेदेखील कळू नये? अरे ती माती आणि ही माती दोन्ही मावेल इतका मोठा खणवून घे! मला लोकांच्याभारचा विचारीत असून केळ का घालवतो आहेस?” पाटील म्हणाला.

गावातल्या टोकाच्या गल्लीतल्या कवळारु घरात राहणाऱ्या मुलाला मुले खूळा व मूर्ख म्हणून त्याची ढर उडवीत होती. तितक्यात आजोबा आले व रागावून म्हणाले—“अरे काय दंगा चालवला आहे? अक्कलशून्य कुठ्यामै लग्नदेखील एखाद्या राजकुमारीशी होते. ठाऊक आहे का?”

आजोबांच्या तोंडचे ते वाक्य पुरे व्हायची खोटी, मुले ओरडू लागली—“तीच गोष्ट सांगा, आजोबा!” आजोबा नाकात तपकीर कोंबून गोष्ट सांगू लागले.

फार पूर्वी एक म्हातारी होती. तिला एकाच एक मुलगा होता. त्याच्या डोक्यात वटाटे भरलेले होते आणि त्याच्या डोक्याला एक केस नव्हता, बिनबुडाची गोल लोटीच जणुकाही. त्याची आई त्याला म्हणे—“तुझे

कसे रे व्हायचे? तुला मुलगी कोण देणार पोट तरी कसे भरणार?”

तो होताच मुळी अक्कलशून्य म्हणून लग्न आणि पोट भरणे दोन्ही गोष्टींची त्याला काळजी असो वाटलीच नाही.

एकदा त्या गावची राजकुमारी पालसीत वसून कोठेतरी चालली होती. त्या अक्कलशून्य टकल्याने तिला पाहिले. त्याने विचार केला आई म्हणते तसे लग्न करायचे तर या राजकुमारीशीच करायचे आणि परी गेल्यावर आईला म्हणाला—“आई! तू राजाकडे जाऊन सांग की त्या राजकुमारीशी मी लग्न करणार आहे.”

ती म्हातारी चकित होऊन म्हणाली—“अक्कलशून्य मूर्ख! डोकं चिकं फिरलं आहे वाटतं तुझं? माझ्याजवळ बोललास तर बोललास, आणखी कोणाजवळ बोलू नकोस. राजाच्या कामावर ही गोष्ट गेली तर तुझ्या

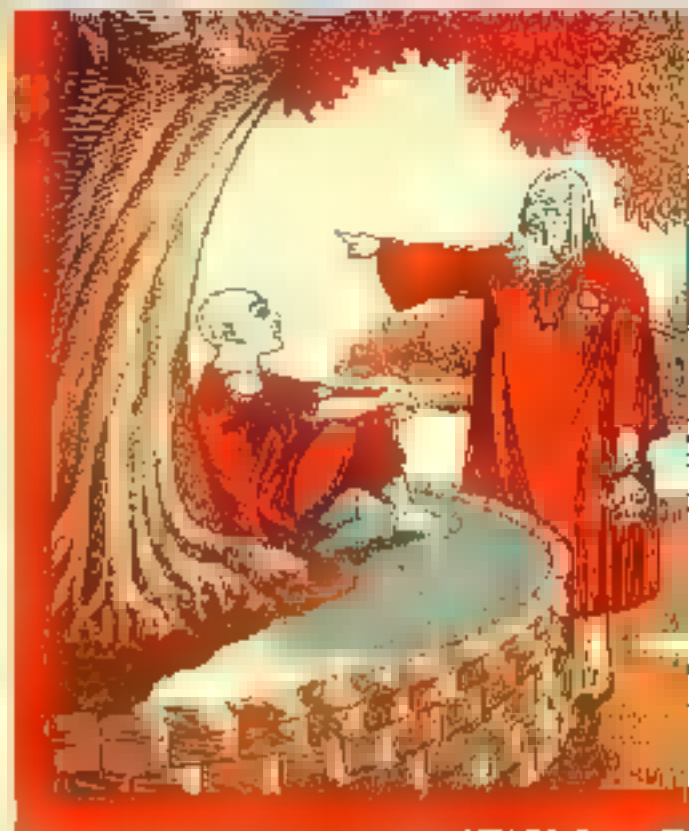
बरोबर माझे डोकं देखील जाईल. पुन्हा तोंडावाटे असे काही बंडे वाकडे बोलू नकोस.” म्हातारीने बजावले.

परंतु त्याने म्हातारीचे एक ऐकलं नाही व हट्ट धरून बसल्या की राजाला जाऊन सांगितलंच पाहिजे. म्हणून म्हातारी राजाच्या दरबारात गेली आणि हात जोडून म्हणाली—“महाराज! माझ्या मुलाला लग्न आहे बंड. तो राजकुमारीशी लग्न करणार म्हणतो.”

राजा सुद्धा विक्षिप्तच होता. ते ऐकून तो विचार लागला, पाहू तर या गंमत होते आणि म्हातारीला म्हणाला—“म्हातारे ही गोष्ट तुझ्या मुलाने स्वतः येऊन सांगायला काही हरकत आहे का? कशाला बोली आहेस?”

म्हणून म्हातारीने दुसऱ्या दिवशी मुलालाच राजाकडे पाठविले. तो अक्कलशून्य मूर्ख दरबारात जाऊन राजासमोर हात जोडून उभा राहला.

राजा पाहून म्हणाला—“काय म्हणे, तुला राजकुमारीशी लग्न करायचे आहे? तर मी सांगतो ते कर. आमच्या बसलेत माणारे पक्षी नाहीत. तू जाऊन तसे पक्षी जमवत आणून पोचते कर. जो कोणी

असे पक्षी पोचते बारील त्याच्याशी राजकन्येचे लग्न द्यायचे मी ठरविले आहे.”

तो अक्कलशून्य मूर्ख म्हणाला—“अब्रार महाराज! मी प्रयत्न करून पाहतो.” असे सांगून तो निघाला. परंतु असे पक्षी अमतात कोठे हे त्या मूर्खाला माहीत नव्हते. समजा, तसे पक्षी मिळालेच तर त्यांना आणून राजाच्या बागेत कसे सोडायचे हे देखील त्याला माहीत नव्हते. म्हणून तो त्याच विचारात अमिष्टासारखा एका गावाहून दुसऱ्या गावी फिरत राहला.

एक दिवशी त्याला एक वैरागी भेटला, बैतग्याने त्यालाजवळ बोलावून विचारले—

“... मुला! असा ... कां?” त्या अक्कलशून्याने त्या बैराग्याला आपली रडकथा सांगितली.

“तू जुळा आहेस, मनात आलेली गोष्ट मिळाली म्हणून तेच जुळ तुझ्या डोक्यात धोळत आहे. दुसरा कोणी असता तर तो विचार केव्हाच मनातून काढून मोकळा झाला असता. बरं तर मी सांगतो तसे कर. तू सरळ पुर्वेकडे जा. तुला एका कोनावर एक वडाचे झाड दिसेल. त्या झाडावर ते पक्षी राहतात. तू झाडाखाली गेल्याबरोबर “ओम् फट्!” असे म्हण. म्हणजे ते पक्षी जागच्या जागी बसून

राहतील. त्यांना उडता येणार नाही. तू त्यांना घेऊन जाऊन राजाच्या बागेत सोडून पुन्हा “ओम् फट्” म्हण, म्हणजे ते गाऊ लागतील. त्यानंतर तू राजकन्येशी लग्न करून घे.” असे अक्कलशून्य मुखाला सांगून तो बैरागी निघून गेला.

बैराग्याने सांगितल्याप्रमाणे तो अक्कलशून्य त्या वडाच्या झाडाखाली गेला. त्या झाडावर चिचविचिच रंगाचे लहान मोठे पुष्कळ पक्षी बसून निरनिराळे ... काढून गीत होते.

अक्कलशून्याने ‘ओम् फट्!’ म्हणताच सर्व पक्षी गप्प जागच्या जागी हलल्या. हलल्या निवाय बसून राहले. त्याने ... सर्व पक्षांना धरले आणि नेऊन राजाच्या बागेत सोडून पुन्हा ‘ओम् फट्’ म्हटले, त्याबरोबर पक्षांचा गोड किलबिलीत मुरक झाला.

त्यानंतर मी अक्कलशून्य राजाच्या दरबारात जाऊन म्हणाला—“महाराज! आपल्या आज्ञेप्रमाणे मी गाणारे पक्षी घेऊन आलो आहे आणि ते बागेत बोलत आहेत. आता माझे लग्न राजकुमारीशी करून द्यावे.”

“अरे! त्यात काय मोठेपे? मी लग्न करून द्यायला तयार आहे. तुला मंत्र तंत्र

बेतात असं दिसतं. तुझ्या डोक्यात पडलेल्या या डोक्यावर केस उगवून दाखविलेस तर राजकन्येशी मी तुझे लग्न करून देईन.” राजा म्हणाला.

“बरे महाराज!” असे म्हणत अक्कलशून्याने लवून राजाला मजस केला आणि डोक्याला केस कसे येणार याचा विचार करीत तो घरी आला.

अक्कलशून्य निघून गेल्याबरोबर मंत्र्याला बोलावून राजा त्याला म्हणाला—“महामंत्री! मी तुमच्या मुलाबरोबर राजकन्येचा विवाह करून द्यावा, म्हणतो. लग्नाची तयारी ... करावी.”

राजधानीभर मंत्र्याच्या मुलाशी राजकन्येच्या विवाहाची बातमी पसरली. हे लग्न दुसऱ्याच दिवशी होणार आहे हे ऐकून प्रजेला वाचनचमक वाटले.

तो अक्कलशून्य राजाकडे त्या विषयाची चवकशी करायला गेला. “असा अन्याय कां?” त्याने राजाला जाऊन विचारले. तोंपवत लग्नाची सर्व तयारी झाली होती. बरबधूस बोहोल्यावर समोरासमोर उभे करण्यात आले. भटजी व इतर बडीलधारी मंडळी पाहुण्यांना ... बसत होते. भटजींनी मंगलाष्टके म्हणायला सुरुवात केली. सर्व कावेचम उरवून बधूच्या गळ्यात मंगळसूत्र

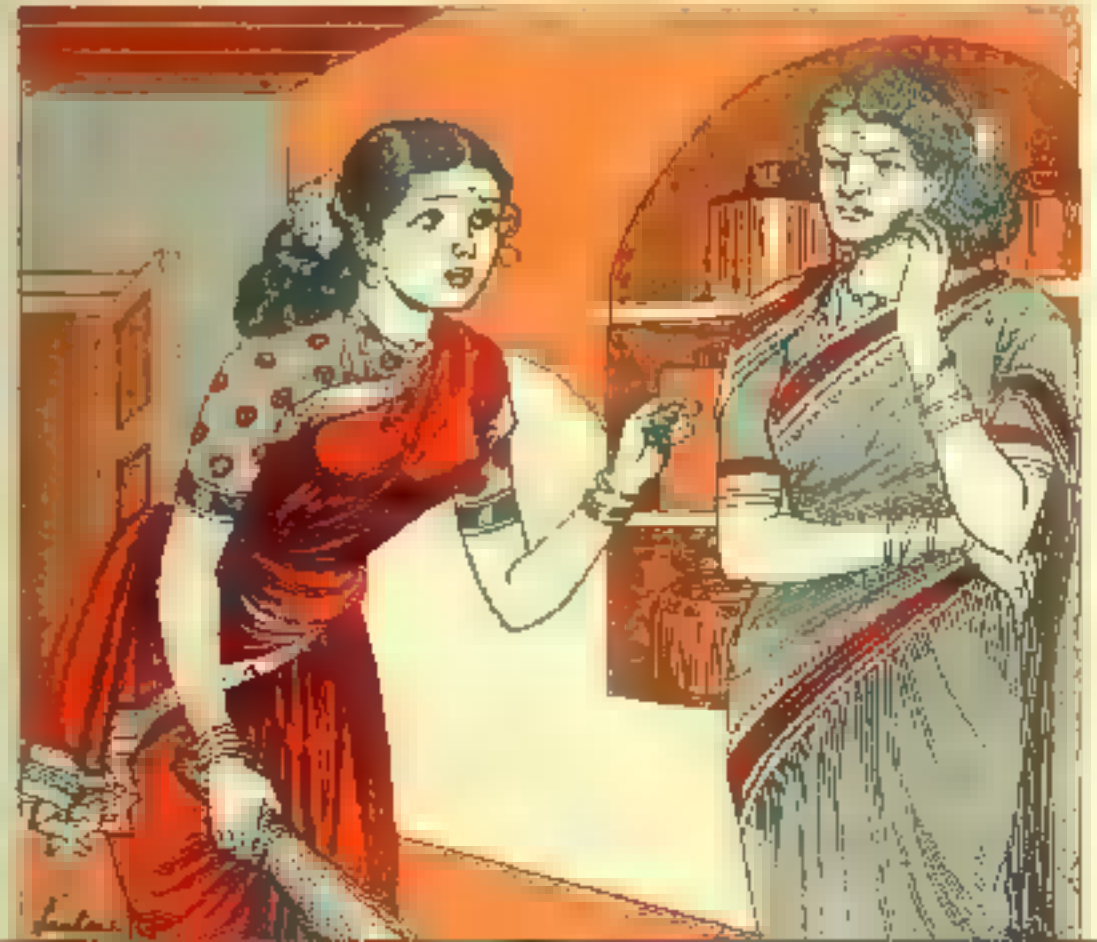

भांजी सासू

एक मुलगा मुकतीच सासरी आला. तिचा काजू फार जायडत. सासूची नजर पकवून ती काजूच्या वरणीतला काजूचा एखाद तुकडा मोडात टाकी आणि चंगळी संधी मिळायो की मूठमूठभर काजू घट्ट पारी. काही दिवसांनी अर्धे अधिक काजू नाहीसे झाले. सासूला पुढेवर संशय होता. कारण निचव्राशिवाय दुसरे घरत कोणी नव्हते.

मुनेला कळले की सासूबाईला आपली चोरी कळली आहे. एकदा ती केर वाडीत होती. जमिनीवर काजूचा तुकडा पडला होता. तो सासूबाईला दाखवून तिने विचारले- "सासूबाई! काय हो हे?"

"अग हा काजू!" सासू म्हणायो व पुढेवर मापण विनाकारण मंगय केव्हाबद्दल तिचा वाईट वाटले.

समजावून सांगतल्यावर राजाने अर्ध्या मुलीचे लग्न अक्कलशून्याशी करून दिले.

"आजोबा! पण त्या अक्कलशून्याला टक्कल होते ना? मग राजाने त्याच्याशी लग्न कसे करून दिले?" मुलांनी विचारले.

"अरे त्याच्या डोक्याला केस होते. नाही तर राजकुमारी त्याच्याशी लग्नाला कशी तयार झाली असती?" असे सांगून आजोबा भांघोळीला उठले.

"पण आजोबा त्याच्या डोक्याला केस कोटून आले हे सांगितल्याशिवाय तुम्ही निघालात" मुले ओरडली.

"अरे त्यात काय मोठे से? नाटकात काम करणाऱ्यांकडून एक टोप मागून घेतला आणि डोक्यावर टाकून 'ओम् फट्' म्हटले. झालं, ती टोप कायमचाच डोक्याला चिकटून बसला. एवढे तुम्हांला कळू नये. तुम्ही नरी अक्कलशून्याच!" असे म्हणत मोठयाने हसून आजोबा निघून गेले.

बांधण्यासाठी भटजींनी नवरदेवांना सांगून ठेवले.

त्यावेळी अक्कलशून्य तेथे आलेला कोणाच्या दृष्टीस पडला नाही. ऐत वेळी "ओम् फट्" असे अक्कलशून्य ओरडला. सर्व जागच्याजागी पुतळ्यासारखे उभे राहले आणि चकित होऊन अक्कलशून्याकडे पाहू लागले.

तेवढ्यात राज्याचे काही प्रमुख अधिकारी मांडवात आले. त्यांनी ही सर्व काय भानगड आहे असे विचारले तेव्हा अक्कलशून्य म्हणाला-"राजाने मला वचन देऊन माझ्या ऐवजी सध्याच्या मुलाच्या विवाह आरंभला. म्हणून मी मंत्र टाकला आहे."

"तरमग हे लग्न होणे शक्य नाही. अक्कलशून्या तू मंत्र काढून घे. आम्ही मुझे लग्न राजकुमारीशी करून देतो." ते म्हणाले.

अक्कलशून्याने "ओम् फट्" म्हणताच पुन्हा सर्वांची हालचाल सुरू झाली. सर्वांनी

महामूर्ख

एका गावी गणपतराव ■ सरस्वतीबाई नावाचे जोडपे रहात असे. त्यांना फार दिवसांनी एक मुलगा झाला. म्हणून त्यांनी त्याचे ■■■■■ थोडू ठेवले. मुलगा झाल्यावर थोड्याच दिवसांनी त्याची आई वारली. तेव्हा मुलाची सर्व जबाबदारी बापावर येऊन पडली. बापाने आपल्या एकुलत्या एका मुलाचे सर्व लाड पुरविले.

गणपतरावाला गावकरी गणोबा म्हणत. गणोबाचा एक लहान मुल्ला होता. ■ स्वतः ■■■■■ भाजीपाला लावून तो बाजारात विकीत. त्यावरच बापलेक दोघांचा उदरनिर्वाह चाले. गणोबांनी मुलाला कधी कोणते काम करायला सांगितले नाही. दोन वेळ जेवण आणि दिवसभर उनाडक्या, असा त्याचा कार्यक्रम असे.

थोडू लहानाचा थोडा झाला. त्याच्या वयाला आता पंधरावे वर्षे लागले. तरी

तो बापाच्या कामाला हात मार लावीत नसे. ■ पाहून गावकरी गणोबांना म्हणत— "गणोबा! जाहो, मुलाला तुम्ही असा मोकळा सोडून त्याच्या जीविताचे मातेरे करणार आहात."

पण गणोबा ■■■■■ भिनमंडळीच्या झोल्याकडे दुर्लक्ष करी आणि म्हणे— "अहो मुलगा अजून लहान आहे. केळण्याचं वय हेच तर आहे. पुढे काम सुटतं आहे का? शिकेल स्वतःच हळूहळू."

एकदा गणोबांना पहाटे उठून भाजी घेऊन बाजारात जायचे होते. जातांना त्यांनी मुलाला सांगून ठेवले— "थोडू! मी जातो आहे बाजारात. मला घायला उशीर होईल कदाचित. तू झाडांना पाणी घाल वरं का? नवी दोरी विहिरीवरच आहे."

संध्याकाळ ज्येष्ठ्या माघी बाबा न आलेले पाहून थोडूने दोरीचे एक टोक

विहिरीत सोडले व दुसरे वर एका झाडाच्या बुंध्यात बागेत सोडून दिले.

गणोबांनी भाजीपाला लवकरच विकला आणि तीन चार बाजण्याच्या सुमारास घरी परत आले. त्यांनी मळघात जाऊन पाहिले तर दोरखंड विहिरीत लोंबत असलेले व एक टोक बागेत सोडलेले दिसले. आपल्या चिरजिवाच्या कर्तृत्वशक्तीची साक्ष त्यांना पटली. त्यांना भयंकर राग ■■■■■ त्यांनी मुलाला बोलाविले आणि म्हणाले— "कायरे, तू मूर्ख आहेस हे मला माहीत होते, पण तू इतका मूर्ख निघणील हे माहीत नव्हते. आजपर्यंत तुझ्यासारखे मूर्ख या जगात आहेत, याची कल्पनादेखील नव्हती. मी तुझे सर्व लाड पुरविले आणि शेवटी मीच मूर्खात काढला गेलो. आता तुझ्याहून जास्त कोणी मूर्ख कोणी आहे का हे मी पाहणार आहे. आज मी त्याच कामावर पराबाहेर पडत आहे." असे सांगून गणोबा पराबाहेर पडले.

गणोबा एका गळोतून जात असता त्यांना एका गोठघातून एका मुलाचा मोठ-मोठ्याने ओरडण्याचा आवाज ऐकू आला. गणोबा घाबत त्या गोठघात फिरले. तेथे त्यांना गाईच्या मागच्या पायांवरून एक

मुलगा तडफडत पडलेला दिसला. त्याला उभा करून गणोबांनी त्याला रडण्याचे कारण विचारले.

मुलगा रडत रडत म्हणाला— "आईला ताप आला आहे. बाबा घरी नाहीत. आईने सांगितले की वासरू गाईचे दूध जास्त पिऊन टाकील. म्हणून एक थेंब सुद्धा दूध जमिनीवर पटू न देतां सर्व घर काढ वासरू पितंका एक थेंब सुद्धा खाली पडला नाही हें मी पाहिले. तेव्हा मी पण तसेच दूध पिऊ लागलो. तेव्हा आईने लाथ मारली."

ही स्वारी माझ्या मुलाहून जास्त मूर्ख आहे. हे ओळखून गणोबांनी दूध कसं

काठावयाचे हे शिकवले आणि पुढे निघाले. गणोबा आणि एका गावी गेले. गावात पाऊल टाकताच त्यांना एका वार्डेचा मोठमोठ्याने राहण्याचा आवाज ऐकू आला. ती वार्ड ओरडत होती—“अरे मुला! मला थंडी वाजते आहे रे लवकर पेटव विस्तव!”

त्याचे उत्तर म्हणून मुलगा म्हणाला—
“आई ओरडू नकोस मी पेटवतोच आहे.”
त्याच वेळी गणोबांना एक विचित्र गोष्ट बघायला मिळाली. तो मुलगा एक पेटलेले लाकूड सोपडीवर ठेवायला निघाला होता. गणोबांना हे दिसा, पंढी गावी म्हणून सोपडीला भाग लावण्याची पाळी यायचे कारण काय? तेवढ्यात त्याला त्या वार्डेचा आवाज ऐकू आला—“लवकर पेटव रे! सोपडे पेटले म्हणून काय झाले? दुसरे बांधता येईल! पण जीव गेला तर परत येईल का?”

गणोबांनी मुलाच्या हातातले लाकूड ओढून काढून घेतले. आपल्या मुलांहेन हे मायलेक जामन मूर्ख दिसतात! त्याने म्हातारीला व मुलाला बोलावून थंडीपासून स्वताचा वचाव करण्यासाठी शेगडी पेटवून घ्यायला सांगितले. त्यांनी मुलाला शेगडी कशी पेटवायची हे समजावून दिले आणि आपल्या घरी गेला.

गणोबांना तेज्जी कळले की जगान मूर्ख लोकांची कमतरता नाही. नंतर मुलाचे लाट जास्त केल्यामुळेच तो मूर्ख निघाला आहे हेदेखील त्यांना कळले. दुसऱ्या दिवसापासूनच त्यांनी आपल्या मुलाला वागेचे काम शिकवायला सुरुवात केली. काही दिवसांनी थोडू वागेचे काम यापल्या बरोबरीत करू लागला. नंतर तो भाज्या घेऊन बाजारात जाऊन विकून घरी पैसे आणून देऊ लागला. अनातन्हेने तो गणोबांना भडन करू लागला.

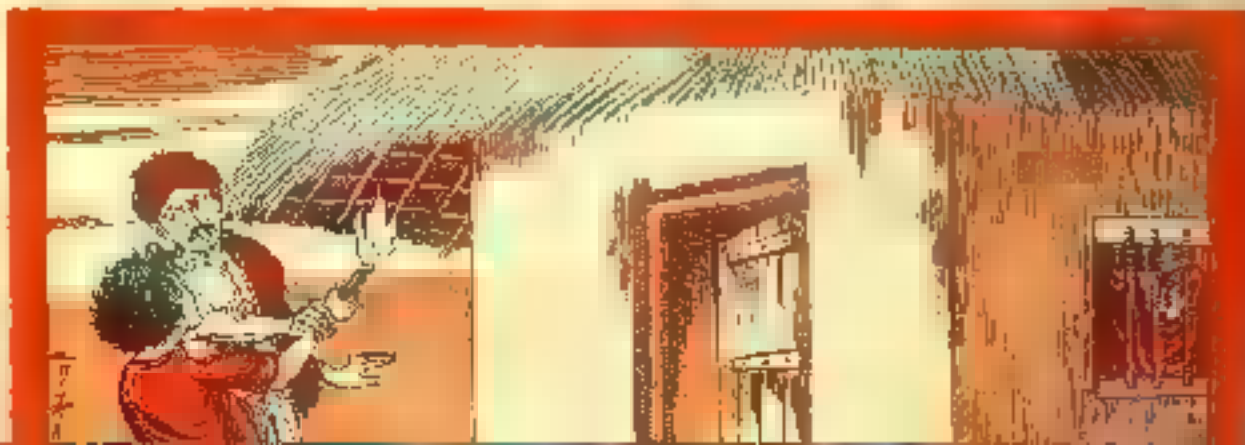

महाभारत

दुष्यंतानंतर भरत गादीवर बसला आणि कृष्ण ऋषींना त्याने राजपुरोहित म्हणून नेमले. त्याच्या कारकीर्दीत सुखी होती. भरताच्या नातवाच्या एका मुलाचे नाव हस्ति असे होते. त्याच्याच नावाने हस्तिनापुराची राजधानी म्हणून स्थापना झाली. हस्तीनंतर पांचव्या पिढीत क्रूर राजा झाला व त्याच्यानंतरच्या सातव्या पिढीत प्रतीप झाला. त्याची बायको मुनंदा ही जिची राजाची मुलगी. त्यांना देवापी, शंतनु आणि आर्द्धिक असे तीन मुलगे झाले. मोठा मुलगा देवापी हा राज्यत्याग करून तपश्चर्या करण्यासाठी निघून गेला. म्हणून शंतनु गादीला वारस झाला आणि गादीवर बसला.

एकदा राजा शंतनु जंगलात शिकार करून बसून भागून गंगेच्या काठी आराम करीत असता त्याला तेथे एक सुंदर स्त्री दिसली. तिचे रूपलावण्य पाहून ती बेवकूफीत असेल असे घाटले. शंतनूने जवळ जाऊन तिला विचारले—“हे सुंदरी! तू कोण व अशी गंगेच्या काठी एकटी काशी?”

दुसरे तिसरे काही उत्तर ■ देता तिने सरळ विचारले—“तुम्ही माझ्याची लग्न करण्यास तयार असाल तर मी लग्नाला तयार आहे. परंतु माझी एक अट आहे. मी वाटेला ते केले तरी तुम्ही विघ्न आणता कामा नये व माझी निंदा करता कामा नये. तसे केलेस तर मी लगेच निघून जाईन.” शंतनूने तिची ती अट कबूल

पोटच्या मात मुलांना स्वतःच्या हाताने गंगेत सोडलेस. होळ्यातून एक डोंगूस देवाळ गाळले नाहीस. जगात इतकी निष्ठूर माता आजपर्यंत कोणी जन्मली नाही. निदान पुढील मुलं तरी जगू देत. तू आहेस तरी कोण? असा मुलांचा वष तू कां करतोस?"

"तुला मुलगाच हवा आहे ना? तर मला ठेवून घे. तू कसूल केलेली अट मोडलीस. म्हणून मी तुला सोडून आहे तू माझी भोळ्या विचारलीस, तर ऐक,—" एकदां अट वसुंता वशिष्ठ मुनींनी मिळेल असा वाप दिला. त्यांनी मला व तुला माता व पिता म्हणून मागून घेतले. मी त्यांच्या उद्धारार्थ मानवरूप धारण केले व तुझ्याशी लग्न करून आपल्या पोटी जन्म घेण्यास त्यांना सोय करून दिली. त्यांना परधंलोकातल्या हालवपेष्टा सहन कराव्या लागू नयेत यासाठी मी जन्मताच त्यांना नदीत फेकीत होते. माता मी याला ठार केले तर तू पुत्रहीन होशील म्हणून मी याला सोडीत आहे." गंगा म्हणाली.

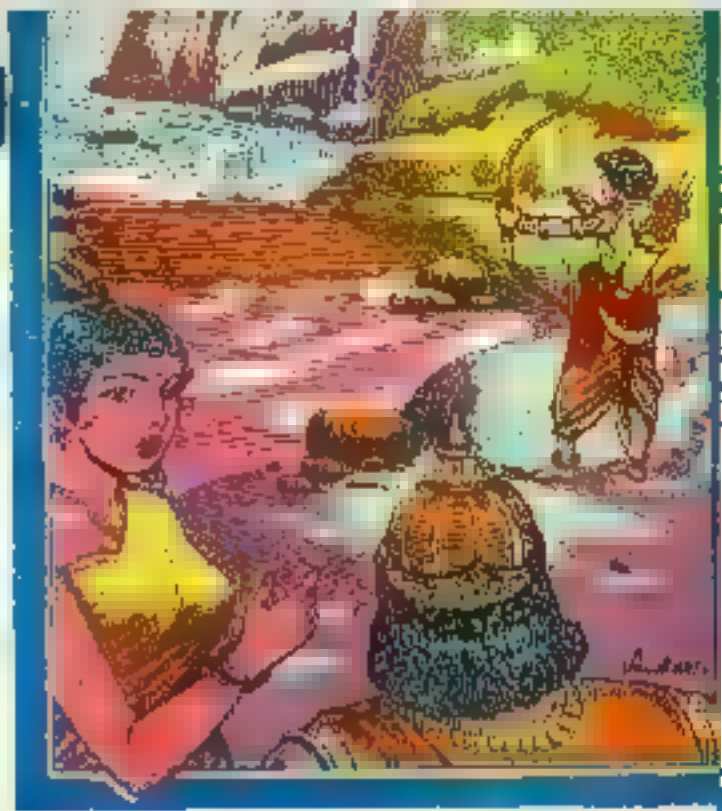
परंतु गंगेने त्या मुलाला जंतूच्या हातात दिला नाही. त्या मुलाला घेऊन ती अंतर्धान पावली. पत्नी व पुत्र दोघे अदृश्य झाल्याने दुःखी होऊन शंतनु हस्तिनापुरी परत आला.

असाच बराच लोटला. राजा शंतनु शिकारीसाठी एकदां गंगेच्या काठी पुन्हां आला. गंगेची धारा एका जागी बारीक झालेली पाहून राजा चकित झाला. त्याला एक तरुण मुलगा बाण तोडून गंगेची धारा चोपवून ठेवत असलेला दिसला.

तेव्हा गंगामदी आपल्या मानवरूपात प्रकट होऊन, त्या तरुण मुलाची ओळख करून देत. राजाच्या म्हणाली—"महाराज! हाच आपला आठवा मुलगा. आजपर्यंत मी याला वाढवून लहानाचा मोठा केला. याने वशिष्ठ मुनीजवळ सर्व विद्याभ्यास केला आहे. परशुरामाजवळ हा धनुर्विद्या शिकला आहे. याचे देवव्रत आहे. याला आपण आपल्या बरोबर घेऊन जावे."

शंतनु आपला मुलगा देवव्रत याला आपल्याबरोबर घेऊन गेला आणि त्याला युवगाव भव देऊन आनंदाने राहू लागला.

अशीच चार वर्षे लोटली. एकदां शंतनु यमुनेच्या काठी विहार करीत असता त्याला कोठून तरी गोड वास येत असल्याचा भास झाला. राजा वास येत होता त्या दिशेने चालू लागला. काही अंतर चालून येत्यावर एक सुंदर स्त्री नावेत बसलेली दिसली. तिच्या अंगचा तो मोहक वास होता. राजाने

जाऊन तिला विचारले—"सुंदरी! तू कोण व कोणाची मुलगी?"

"मी दाशराजाची मुलगी आहे. माझे नाव मत्स्यगंधा असे आहे. मला घोजून गंधा म्हणून देखील म्हणलात. मी आपल्या वडिलांच्या आज्ञेने ही तर बाळगते. मी लोकांना पदीपार घेऊन जाते व नदी-पारच्या लोकांना या तीरावर आणते."

शंतनु लगेच दाशराजाकडे गेला व त्याला म्हणाली—"मी तुझ्या मुलीला मागणी चालण्यासाठी आलो आहे."

दाशराज म्हणाला—"महाराज! आपल्या सारख्या एका क्षत्रिय राजाने माझ्या

मुलीला मागणी घालावी पाहून मोठे भाग्य माझे अमणार? पण या लग्नाला मान्यता देण्यापूर्वी आपण एक अट काढली पाहिजे. माझ्या मुलीच्या पोटी जन्मलेल्या मुलालाच आपल्या मागून गादी मिळाली पाहिजे." दाशराज म्हणाला.

राजा ती अट कशी पुरी करणार? कारण त्याने आपल्या लाडक्या देवव्रताला युवराजपद दिले होते. म्हणून राजा काही उत्तर दिल्याशिवाय राजधानीत परत आला. मत्स्यगंधेची आपला विवाह होणार नाही हे समजून राजा उदास झाला. त्याचे चित्त राज्यकारभारास लागेना.

देवव्रताने आपल्या वडिलांचा उदास चेहरा पाहून त्याच्या दुःखाचे कारण विचारले. शंतनूने दाशराजाच्या मुलीशी लग्न करण्यास उत्पन्न झालेल्या विघ्नाची गोष्ट सांगितली. देवव्रत ते ऐकून दाशराजाकडे गेला आणि त्याच्या मुलीचे लग्न आपल्या वडिलांशी करून देण्यास विनंती केली व म्हणाला—"मला त्यात आनंदच होईल."

ते ऐकून दाशराज म्हणाला—"युवराज! ही उपरिचर वसूची मुलगी आहे. या मुलीला माझ्या हाती सोपवितांना त्याने मी योग्य वर पाहून हिचे लग्न करून द्यावे असे सांगितले होते. हिचे नाव सत्यवती असे आहे. असित अमित देवलयाने हिच्याशी लग्न करण्याची इच्छा प्रकट केली होती. पण मी नकार दिला. तुझे वडील लग्नाला तयार असतील तर मी लग्न करून द्यायला तयार आहे. परंतु मला एका गोष्टीने भय वाटते. तू एक शूर योद्धा आहेस. सत्यवतीच्या पोटी जन्मलेल्या मुलाच्या जिवाचे बरे वाईट होण्याची शक्यता आहे. म्हणून होकार देतांना मज कचरते."

ते ऐकून देवव्रत दाशराजाला म्हणाला—"तर मग माझी प्रतिज्ञा ऐक. मला राज्य शक्य झक्य सत्यवतीचा मुलगाच राजा

होईल मी शपथ घेऊन प्रतिज्ञा करतो." दाशराज ती प्रतिज्ञा ऐकून स्मित करून म्हणाला—"तुमची प्रतिज्ञा तुम्हाला स्वरोत्तर भूषणावह आहे. पण काय मला शपथ का बसतील?" ते ऐकून देवव्रताने आज्ञाची एक भीषण प्रतिज्ञा केली. म्हणाला—"दाशराज! मी राज्यत्वासाठी प्रतिज्ञा केलीच आहे. माझ्या मुलाची तुला भीती वाटू नये म्हणून अशी प्रतिज्ञा करतो की मी नानाच करणार नाही आता तुला भिण्याचे मुद्दीच कायना टागले नाही. तू आजच्या मुलीचे लग्न माझ्या वडिलांशी करून दे."

दाशराजाने प्रतिज्ञा ऐकल्यावर झुकून पडला पुढीलच सत्यवतीचे लग्न शंतनूशी करून दिले.

देवव्रताने भीषण म्हणजे 'भीष्म' प्रतिज्ञा केली त्यावरून त्याला लोक त्या नंतर भीष्म या नावानेच ओळख लागले.

राजा शंतनूला सत्यवती पावून चित्रांगद आणि विचित्रवीर्ये नावाचे दोन मुलगे झाले. दोघे लहान असतांनाच शंतनूला आले. भीष्माने वडिलांची अन्वेषणी चंगरे झाल्यावर सत्यवतीचा मोठा मुलगा स्वयंगद याला गादीवर बसविले.

चित्रांगद एक पणफर्मी करण होता. तो नेहमी देव, दानव, व गंधर्व यांच्याशी युद्धांत गुसलंला असे. एकदा चित्रांगद नांवाच्या गंधर्वाने स्वयंगद युद्धासाठी आव्हान केले. सत्यवती नदीकाठी दोघांचे युद्ध झाले. शत्रुही चित्रांगद गंधर्वाने मारला युद्ध करून सत्यवतीचा मुलगा चित्रांगद याचा वध केल्या.

चित्रांगद मरण पावल्याने भीष्माला फार दुःख झाले. त्याने त्याचा धाकटा माऊ विचित्रवीर्ये याला गादीवर बसविले. विचित्रवीर्ये याने फार लहान होता. म्हणून त्याच्या वतीने सर्व राज्यकारभार पाहण्याचे काम सत्यवतीच्या आज्ञेने भीष्मच

नेपथार आहे. साहम असेल याने थाना गोंडकुन न्यावे." असे सांगून भीष्माने अंबा, अंबिका व अंबालिका तिघींना रथात बसविले.

सर्व राजांनी मिळून भीष्माला अडविण्याचा प्रयत्न केला. भयंकर युद्ध झाले. भीष्माने अनेक राजांना ठार केले. काहींना जखमी केले आणि शेवटी काणी राजाच्या तिघां मुक्तींना पुन्हा रथात बसवून हस्तिनापुराकडे निघाला. मात्र नांवाच्या राजाने भीष्माला अडविण्याचा शिकम्पीचा प्रयत्न करून पाहिला. पण भीष्मासमोर तो टिकाव धरू शकला नाही म्हणून त्याला देसील पठ काढावा लागला.

हस्तिनापूरला पोचल्यावर भीष्माने सत्यवतीचा सल्ला घेऊन तिघींचा विवाह विचित्रवीर्याशी करण्याचे ठरविले. परंतु अंबा त्या जमान्या तयार झाली नाही. ती म्हणाली—"मी राजाला मनाने वरले आहे. त्याचे देसील माझ्यावर प्रेम आहे. स्वयंवर मुरळित झाले असते तर मी त्यालाच स्वयंवराची धातळी असती मला माझ्या इच्छेविरुद्ध तुम्ही इकडे उचलून आणले आहे. अजून तरी मला माझ्या इच्छेप्रमाणे लग्न करण्यास परवानगी देणे तुमचे कर्तव्य आहे."

करीत असे विचित्रवीर्य भीष्माच्या सल्लाचा प्रमाणेच राज्यकारभार पहात असे.

विचित्रवीर्य मगनाला योग्य झाला त्याच सुमारास काणीच्या राजाने अंबा, अंबिका व अंबालिका नांवाच्या आपल्या तिघा मुलींच्या स्वयंवराची गोष्ट जाहीर केली. ती बातमी कळल्यावर भीष्म सत्यवतीच्या आज्ञेने रथात बसून काणीला आला. भीष्म उत्तर राजाबरोबर जाऊन बसला. राजकन्यांना सर्व राजांचा परिचय करून देण्यात आला. तेव्हा भीष्म पुढे होऊन म्हणाला—"मी या कन्यांचा विवाह आपल्या भावाशी करून देण्याच्या हेतूने आलो आहे. मी यांचे अपहरण करून

भीष्माने मंत्री, गुरोहित व इतर योग्य मंडळींचा सल्ला घेऊन अवेला सान्ध्य राज्याकडे पाठविणे आणि अंत्रिका व अंबालिका यांचा विवाह विचित्रवीर्याशी करून देला.

विवाह झाल्यानंतर विचित्रवीर्य भोग-विलासात गुलफटून गेला आणि राज्य कारभारात त्याचे मुळीस लक्ष लागेना. पुढे तो अयरोगाने आजारी पडला व त्यातच त्याला मरण आले. भीष्माने आपल्या भाकटचा भावाची अन्त्येष्टी क्रिया वगैरे केली व पृथ्वीशोकाने विलाप करणाऱ्या सत्यवतीच्या मनाला सात्वता देण्याला घटन केला.

पुढे काही काळ लोटल्यावर सत्यवती भीष्माला बोलावून म्हणाली—“भीष्मा! तुझ्या वडिलांचा वंशवृक्ष चालू ठेवायला हवा, तपेण, पिडवात वगैरे नियमित झाले पाहिजे, नाहीतर पितरांना मुक्ति मिळणार नाही. त्यांच्या वंशात तूच एक एकल आहेस. नू अंत्रिका व अंबालिका यांच्याशी विवाह करून

वे. हें पसंत नसेल तर योग्य कन्या पाहून तिच्याशी लग्न कर आणि वंशाचे रक्षण कर.”

भीष्माने सत्यवतीच्या विनंतीला होकार दिला नाही. म्हणाला—“मी आपली प्रतिज्ञा भंग होऊ देणार नाही. मला इंदु पदाचा लोभ जरी कोणी दाखविला तरी मी आपल्या विषयापासून दळणार नाही. नू धर्म म्हणून जे मुचविन्देस ते खरोखरी धर्मधिरुद्ध कार्य आहे. मंकट समयी आणू धर्म म्हणून निराळ्या नियमांचा आश्रय घ्यायला आगतो. परंतु ते करतांना देखील बडील मंडळी, मंत्री व विद्वान लोक यांचा सल्ला घ्यायला आगतो. रक्षणासाठी तुझ्या सुनारी बाह्यणाच्या रूपेने संतती होऊ शकेल. पूर्वी परशुरामाने पृथ्वी जि.सविष्य केली होती तेव्हा मृत अत्रियांच्या पत्नींना बाह्यणाच्या रूपेने संतती प्राप्त झाली होती व वंश चालू ठेवता आला होता. तेच आपण या आपत्काळी करावे.”

चांदोबा

सप्टेंबर १९६९

एकदा एक राजा एका गावाहून दुसऱ्या गावी जात असता एका गरीब म्हातारीच्या झोपडीत उतरला. म्हातारीला एक सुंदर मुलगी होती. तिने राजाचे सर्व प्रकरणे आतिथ्य केले. राजाने तिच्याशी बोलले आणि तिला एक मुलगा दिला.

एकदा राजा आपल्या बायकोला म्हणाला "राज्य सोडून मला बरेच दिवस झाले आहेत. आपला हा मुलगाच गादीला वारस होईल. तू ह्याचे नीट पालनपोषण करून तो मोठा झाल्यावर त्याला पाठवून दे. त्याची ओळख पटावी म्हणून मी तुला एक पदक देऊन देवतो. ते पाहिल्याबरोबर मी त्याला ओळखून त्याला युवराज करीन." असे सांगून राजा बायकोचा निरोप घेऊन राजधानीला परतला.

मुलगा मोठा झाल्यावर आईला विचारला "आई! माझे बाबा कोठे आहेत?"

त्या गरीब बाईने विचार केला की मुलाला त्याच्या वडिलांकडे पाठविण्याची हीच वेळ आहे. म्हणून तिने मुलाच्या हातात ते पदक दिले आणि म्हणाली— "तुझे बाबा मद्रदेशाचे महाराज आहेत. तू त्यांना हे पदक दाखविलेस म्हणजे ते तुला ओळखतील. पण एक गोष्ट लक्षात ठेव, वाटेत तुला कोणी दादी मिशा नमलेला बुळा भेटला तर तू परत ये."

मुलगा आईचा निरोप घेऊन आपल्या वडिलांच्या राज्यात पोचला. त्याच वेळी एक बुळा त्याला समोरून येत असलेला दिसला. म्हणून राजाचा मुलगा परत आपल्या आईकडे गेला. मुलगा सांगितल्या प्रमाणे बुळा भेटताना परत आला या बद्दल त्याच्या आईला फार वानंद झाला.

एका महिन्यानंतर तो पुन्हा निघाला. संपेस तो त्याच्या वडिलांच्या राज्याच्या

सरहद्दीपर्यंतच पोचला असेल त्याला तो बुळा समोरून येत असलेला दिसला. म्हणून तो पुन्हा परतला.

महिनाभर आईकडे राहून तो पुन्हा आपल्या वडिलांकडे निघाला. या संपेस तो राज्यात प्रवेश करून बरेच काळ वास्तव्य केला. विधातीमाठी तो एका जालीत बसला. तो बुळा दिसला.

"हा बुळा जणुकाही पाठीसच लागला आहे. या संपेस आपण नाही परतायचे!" स्वतःशीच तो पुटपुटला.

आजच ऐकून बुळा त्याच्या जवळ गेला व विचारला— "काय रे सोले? स्वतःशीच काय बोलतो आहेस?" राजकुमाराने तो क्रोध, कशा करिता आला होता वगैरे सर्व सांगून दाखले. पण त्याने पदकाची गोष्ट त्याला सांगितली नाही. ते त्याला दाखविले पण नाही.

"मी राजवाड्याकडेच निघालो होतो. दोघे बरोबर जाऊ. रावाने तुला कधी पाहिले आहे का?" बुळाने त्याला विचारले.

"पाहिलं कां नाही? मी लहान होतो तेव्हा पाहिलं होतं." तो तरुण मुलगा म्हणाला.

दोघे बरोबर निघाले. दोघांना तहान लागली होती. वाटेत एक बावडी लागली. बावडीत पाण्यापर्यंत जायला पायच्या होरपा. बुळाने जात बांकून पाहिले म्हणाला— "अरे! आत खोल पाणी आहे. जाऊन आणायचं कसं?"

"मी आणून देतो," असे सांगून तो तरुण मुलगा तांब्या घेऊन बिहिरीत पायच्या वतून गेला. बुळाने, बिहिरीत उतरायला जी वाट होती त्या दारावर एक मोठी शिळा आणून ठेवली आणि म्हणाला— "मूर्ख मुला! आता तू माझ्या तावडीत सापडला आहेस. तुला वाता सुटका नाही."

तो तब मुलगा बाबरन म्हणाला-
"अरे, मला बाहेर येऊ दे।"

"मी एका अडीवर तुला सोडीन. आपण राजाकडे गेल्यावर मी सांगेन की मीच राजकुमार आहे. तू नोकर आहेस. तू खरी गोष्ट चुकून सुद्धा तोंडाने काढा नये." तो बुळा म्हणाला.

"या मी खरी गोष्ट सांगणार नाही." तब मुलाने कवून केले.

त्यानंतर दोघे राजवाड्यात पोचले. बुळ्याने तोच राजकुमार असल्याचे सांगून त्याची आई अमुक जमुक गावी आहे असे सांगितले, राजाने त्यालाच आपला मुलगा

मानून प्रमाने त्याला आलिंगन दिले. पदयात्री गोष्ट विचारामुळे राजा कदाचित विसरला ही असावा. राजाने त्याला सर्व राजवाडा दाखविला आणि त्याला छोपच्या-साठी चंदनाचा पसंग दिला.

राजघर बुळाका भोम माली नाही. त्याला बाटले की राजाच्या मुलाने खरी गोष्ट सांगून टाकली तर आपल्याला जमायात लावलेले सर्व वैभव हातचे जाईल. म्हणून राजकुमाराचा खेवट कळकळ टाकावा हा विचार मनात घोळू लागला.

तुल्य्या दिवशी राजाने बुळ्याला बोलवून विचारले-"राजवाड्यात तुम्ही राहण्याची व्यवस्था तुम्हाला मलासारखी माली ना?" त्यावर बुळा म्हणाला-"सर्व ठीक आहे. एकाच कोष्टीची उणीव भासते."

"तो कसली?" राजाने विचारले.
"विश्वसुंदरी नाही! ती वाली की राजवाडा इंद्रमजनासारखा सुंदर होईल." बुळा म्हणाला.

"अरे ती विश्वसुंदरी मिळणार कोठे?" राजाने विचारले.

"मी आपल्या नोकराला पाठवितो, तिला हुकून आणायला." बुळा म्हणाला.

त्यानंतर त्याने सत्या राजकुमाराला बोलाविले व म्हणाला-"राजाची आज्ञा आहे की तू जाऊन विश्वसुंदरीला सोडून आण. मी एक उत्तम मोठा बायला सांगतो, तू लगेच नीच.

तो तब मुलगा मोठा बाबरला. म्हणाला-"ती विश्वसुंदरी कोठे आहे हे मला नाही माहीत."

"असं होय? तर मी राजाला सांगतो, म्हणजे राजा तुझे दोळे उडवील." बुळा म्हणाला.

जवळी वाइलाजाने राजकुमार मोठा खेऊन नगराबाहेर निघाला. पण राज-

धानीच्या बाहेर गेल्यावर निराश होऊन एका झाडाखाली बसून, आपण आईने वजा-वल्या प्रमाणे न वागल्याबद्दल व त्या बुळ्याची बोलल्याबद्दल पदमात्ताप लागला.

एक म्हणारी त्याच्याजवळ आली व म्हणाली-"काय रे बाळ! असा रडतोस का?" राजकुमाराने आपली रडकथा सांगितली.

"हत् तिच्या! एवढ्याच साठी रडतो आहेस? हिमंत हाकून बसलास तर कसे बालेक? विश्वसुंदरीच्या महाला-पर्यंत पोचणे तसे कठीण नाही. बाटेत

पुष्कळ धोन्यांचे प्रसंग येतील. तू अमा-
वासवेच्या रात्रीपर्यंत विश्वसुंदरीच्या महालात
पोचशील. वाटेत एका जागी तुला सिंह
आडवे येतील. तू त्यांना अमावास्येला
विश्वसुंदरीच्या महालात पायला सांग.
त्या दिवशी त्यांना पोटभर कायला मिळेल.
मोठा पुढे मेलास की मुंग्यांची रांग जाडवी
येईल. मुंग्या तुला चाबून नकोसे करायला
येतील. तू त्यांना प्रतिपदेला विश्वसुंद-
रीच्या महालात पायला सांग. त्यानंतर
मघमाशा तुला नावायला येतील. तू
त्यांना द्वितीयेला विश्वसुंदरीच्या वाड्यात
पायला सांग. या संकटातून पार पडल्यावर

पुढे काय करावयाचे हे तुण ठरव." असे
सांगून ती म्हातारी निघून गेली.

म्हातारीने सांगितले होते अगदी तसेच
सर्व धडले. राजकुमाराला वाटेत सिंह,
मुंग्या ■ मघमाशा येतल्या व स्थाने त्यांना
म्हातारीने सांगितल्याप्रमाणे सांगावयाचे ते
सांगितले. तो अमावास्येला विश्वसुंद-
रीच्या किल्ल्यांत पोचला.

किल्ल्याच्या ■ तभर पाहरे
करी पाहोरा येत होते. त्यांनी राजकुमाराला
पाहून विचारले—“काय पाहिजे रे तुला?”

“मला विश्वसुंदरी पाहिजे!” राज-
कुमार म्हणाला.

पाहरेकरी भोठ्याने हसून म्हणाले—
“वा रे वा! काय पाहिजे तर म्हणे,
विश्वसुंदरी, अरा आत जाऊन तर गहा,
म्हणजे कळेल. खोड मोडेल तुशी.”

“पी विश्वसुंदरीला घेऊनच परत
येईन.” राजकुमार म्हणाला.

“ठीक, तर चल.” असे सांगून ते
राजकुमाराला एका खोलीत घेऊन गेले
आणि चाळीस भांड्यात नल्ल ठेवलेले
मांस दाखवून म्हणाले—“उजाडप्यापूर्वी तू
ते सारे मांस खाल्ले नाहीस तर तुझे
होके उडवू.” असे सांगून राजकुमाराला

एका खोलीत बंद करून पाहरेकरी
निघून गेले.

राजकुमार ■ घाबरला. पण
सितक्यात त्याला सिंहांची वाठवण झाली.
त्यांना त्याच रात्री बोलवायचे ठरले होते.
त्याला शंका वाटली की सिंह येतील की
नाही. परंतु सिंह आले आणि सर्व मांस
■ गेले. त्याला हे कळेल ■ त्या
पाहरेकऱ्यांची ■ चुकवून ते आत आले
कसे? दुसऱ्या दिवशी पाहरेकऱ्यांनी खोली-
तली मांसाची ■ भांडी रिकामी झालेली
फडून त्यांना बाधन्य वाटले. हा विसायला
तर एवढाच दिसतो आहे, पण त्याने सर्व
भांडी ■ करून टाकली.

दुसऱ्या दिवशी पाहरेकरी राजकुमाराला
दुसऱ्या एका खोलीत घेऊन गेले. त्या
खोलीत धान्याचे डीग होते. राजकुमाराला
त्यांनी बजावून सांगितले की उद्या सकाळ-
पर्यंत हे सर्व धान्य ■ नाही तर होके
उडवून दिले जाईल. राजकुमाराने स्मरण
केल्याबरोबर असंख्य मुंग्यांनी घेऊन सर्व
धान्याचा बुड्या उडविला.

तिसऱ्या दिवशी पाहरेकरी राजकुमाराला
आणखी एका खोलीत घेऊन गेले. त्यात
चाळीस भांडी मधाने भरलेली होती.

उजाडप्यापूर्वी ती रिकामी करायला
पाहरेकऱ्यांनी राजकुमाराला सांगितले.
रात्री मघमाशांनी घेऊन सर्व मडकी
रिकामी केली.

तिन्ही परीक्षा देऊन त्यात यशस्वी
झाल्यावर राजकुमार विश्वसुंदरीला जिकून
राजवाड्याकडे तिघाला,

बुड्या त्यावेळी किल्ल्याच्या एका
बुड्यावर बसलेला होता. राजकुमार
विश्वसुंदरीला घेऊन येत असलेला त्याला
दिसला. राजकुमार जबळ आल्याबरोबर
बुड्या त्याला म्हणाला—“त्या विश्वसुंदरीला
माझ्याकडे घेऊन ये.”

दोघे पायन्या घवून मुखार पोंचले. दुळ्याने लगेच विश्वसुंदरीचा हात धरला व तिला ओढून नेत म्हणाला-“चल आपण लग्न करू या.”

विश्वसुंदरीने बुळ्याचा हात घटकून आपला हात सोडवून घेतला आणि म्हणाला-“कोण रे तू? कुष्टा! दूर हो! मला जिकून घेऊन वेणाराशीच मी लग्न करणार.”

■ ऐकून बुळा हातका रागावला की त्याने राजकुमाराला किल्ल्यावरून खाली ओढकात ठकलले आणि विश्वसुंदरीला म्हणाला-“तू बोल, आता तरी ■ माझ्याशी लग्न करणार की नाही?”

विश्वसुंदरीने काहीच उत्तर दिले नाही. सपासप पायन्या उतरून राजकुमार पडला होता त्याच्याजवळ गेली आणि आपल्या वेणीत लोवून टेवलेली संजीवनी बूटी काढून राजकुमाराच्या अंगाला ती लावली. त्याबरोबर राजकुमार जिवंत झाला. त्याने

बुळ उघडून तिच्याकडे पाहून विचारले-“इतक्या उंचावरून खाली पडलो तरी बांचलो कसा?”

“मी तुला जिवंत केले.” विश्वसुंदरी म्हणाली.

“खरोखरच का, मेलो होतो आणि आता जिवंत झालो? तर मी त्या दुष्ट बुळ्याला दिलेल्या वचनाने आता बांधलेला नाही. मी राजाला जाऊन खरी गोष्ट सांगून टाकतो.” असे सांगून राजकुमार विश्वसुंदरीला बरोबर घेऊन राजाकडे गेला आणि त्याला ■ पदक काढविले.

ते पाहून व सर्व प्रसंग ओळखून राजा म्हणाला-“त्या दुष्टाला मी आतांच्या आता फांशी देतो.”

परंतु तो बुळा त्याच्या आघोष कोठे तरी पळून गेला होता.

राजाने राजकुमाराचा राज्याभिषेक करून त्याचे विश्वसुंदरीशी लग्न करून दिले.

पडकें दंडळ

[१९]

[१] जिवाजी व विक्रमकेशरी यांची पडक्या वेळाला पुजाऱ्याच्या शोमडीला भवानक [२] बाभूत नागमल्लीला बंधनमुक्त केले. पुजारी नागमल्लीबरोबर जंगलात पशून [३] नागमल्लीने जिवाजीला दिले की तो [४] नदीच्या कोऱ्यात परत येईपर्यंत ती लग्न [५] नाही. पुढे-]

जिवाजी आपल्या अनुयायांसह दुपारच्या सुमारास अंबराच्या वस्तीत येऊन पोचला. वाटेत त्याला सतत एका गोष्टीची काळजी होती. त्याच्या गैरहजेरीत दुष्ट पुजाऱ्याने अंबराच्या वस्तीवर हल्ला करून नासधूस तर केली नसेल. परंतु वस्तीत पोचल्यावर तसे एकही संकट न आलेले दिसले तेव्हा त्याच्या मनाचे समाधान झाले. त्याचे गांव सुरक्षित होते.

जिवाजीला विक्रमकेशरीचे बडील जय- यांनी पाठविलेल्या ताडपत्रातला मजकूर निदिवत होऊन बाबायला पुष्कळ दिवसांनंतर सबड मिळाली. त्या ताडपत्रात उल्लेखिलेल्या काही प्रदेशांची नावे बाभूत झाल्यावर त्याला जयपालचे बडील विक्रम- केशरी यांना पुन्हा ब्रह्मपुत्र नदीच्या कोऱ्यात कां जावे लागले त्याचा चळवळा होण्यास थोडी मदत मिळाली. त्याने दुसऱ्या खेपेस

कुणाचे पूर्ण कर्तव्य लिहून ठेवले होते. म्हणे, ते वेळाले धतकांपूर्वी इम्पू नामक एका रानटी जातीच्या लोकांनी बांधलेले होते. निसर्गाच्या कोपामुळे व ब्रह्मपुत्र नदीला दरवर्षी येणाऱ्या पुरामुळे त्या बेटाच्या चारी बाजूचा प्रदेश पाण्याखाली बुडून जात असे. म्हणून कित्येक वर्षे त्या बेटात असे एखादे वेळाले असेल याची कल्पनाच कोणाला नव्हती. तरी इम्पू जातीतल्या काही बूढ वडळींना त्या बेटा-संबंधी त्यांच्या बाडवडिलांनी सांगितलेल्या गोष्टी माहीत होत्या.

शिवाजीने शंकडो ताडपनांदून पडक्या देवळाले व देवळापर्यंत जाण्याचा वाटेचे वर्णन ताडपनावर होणे ती ताड-पत्रे निवडून काढून विक्रमकेसरीला त्यावरचा मजकूर चून दाखविला आणि म्हणाला— "विक्रम! तुझे आजोबा प्रभू विक्रमकेसरी अजून जिवंत असतील असे मला वाटत नाही. ते कयाने माझ्याहून मोठे होते. या शिवाय ब्रह्मपुत्र नदीच्या सोऱ्यातल्या विचारी हवेत फार दिवस ते जगू शकले असतील असे मला वाटत नाही. तरी तुम्हाला आपल्या वडिलांना मो सांगितले ते सर्व बूढ मांग. ते सर्व ऐकल्या-

नंतर त्यांना त्या प्रदेशात जाण्याचे जमेल तर आम्ही नकार देणारा नाही. तुला तिकडे पाठविण्याचे त्यांनी ठरविले तर तुझ्या मदतीला शूरसेन देशापर्यंतच नव्हे, ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात तुझा मो आपल्या मुलाला पाठविण्यात तयार आहे."

त्यानंतर विक्रमकेसरीने जिवाजीचे आचार मानले आणि सर्वांचा निरोप घेतला. दुसऱ्या दिवशी तो शिखीमुखला बरोबर घेऊन स्वदेशी निघाला. वाटेत चोर नटरे किंवा देवळाचा पुजारी यांपैकी कोणी विघ्न आणल्यास मदतीसाठी म्हणून जिवाजीने दोघां गूर शहर तहनांता बरोबर पाठवून दिले.

वाटेत कोणतेही विघ्न आले नाही. लागोपाठ पंधरा दिवस प्रवास केल्यानंतर विक्रमकेसरी शिखीमुख गूरसेन जयपालच्या राजधानीत पोचले. गूरसेन जयपाल याने विक्रमकेसरीच्या तोंडून सर्व बूढ ऐकून घेतले व म्हणाला— "कोणतेही संकट आले तरी त्याची फिकीर न करता ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यात गेलेच पाहिजे. बूढ वडिलांना घेऊन सर्व माहिती विचारून घेतली पाहिजे."

जयपालने निश्चय कळविल्यावर त्याचे मंत्री प्रमुख दरबारांमधील वधू सखात स्वतः जयपालने त्या धोक्यात पाऊल न टाकता तरुण मंडळीवर ती जबाबदारी टाकावी असे सुचविले. उत्तर-वयात परवेशा गमन धोक्याचे आहे असा त्यांनी सल्ला दिला. त्यांच्या शब्दाला मान देऊन जयपालने त्या कामाची जबाबदारी विक्रमसिंह आणि शिखीमुख दोघांवर टाकली. विक्रमसिंहाच्या प्रवासासाठी आवश्यक सर्व तयारी झाली. विक्रमकेसरी व शिखीमुख यांच्या बरोबर दोघां सत्काराने विद्येत कुशल अशा बोन तरुणांना पाठ-

विष्याने ठरले. एके विवशी उजाडसाच सवे
■ ब्रह्मपुत्र नदीच्या स्रोत्यात जाण्यासाठी
तयार झाले. निघण्यापूर्वी जयपालने
मोठ्या प्रेमाने शिखीमुखला आपल्या
मुलाप्रमाणे मानून त्याला प्रेमाने आलिप्त
दिले ■ त्याच्या गळ्यात एक गंडा
बांधला. त्या गंड्याला एक पदक होते.
ते जयपालच्या बडिलानी ठेवलेल्या ताड-
पत्रांच्या पेटीत होते. त्यावर काली मातेची
मूर्त कोरलेली होती.

शिखीमुख व विक्रमकेसरी आपल्या
दोघां साथीदारांबरोबर चार पाच महिने
जंगलात व डोंगरात फिरत अनेक नद्या

पार करीत कामाख्यापुर या गावी येऊन
पोचले. तेथे काही दिवस विश्राम करून
बरोबर वाट दाखवायला दोघां निघांना
घेऊन जावे म्हणजे इग्यु जालीच्या
लोकांच्या बस्तीत सहजी पोचता येईल असे
त्यांनी ठरविले. शूरसेन देशाच्या एका
वंडिताने जयपालला त्याचे बडील त्या
प्रदेशात काही दिवस रहात होते असे
सांगितले.

विक्रमकेसरी व त्याचे साथी कामाख्यापुर
येथे पोचल्यावर एका धर्मशास्त्रेड उतरले.
त्यावेळी ■ गावी देवीचा ■ चालू
होता. त्या उत्सवात भाग घेण्यासाठी बहा
बारा कोसावरच्या डावूतले लोक आले
होते. त्यात निरनिराळ्या जातीतले लोक
होले. ब्रह्मपुत्र नदीच्या स्रोत्यावली वाट
दाखविण्यास त्यांच्या पेकी कोशी एखाद्या
मनुष्य मिळाला तर बरे असे शिखीमुखला
वाटले. त्या हेतूने तो विक्रमकेसरी व
दोघां साथीदारांना बरोबर घेऊन देवीची
जत्रा भरली होती तिकडे गेला.

गल्लीच्या दोन्ही बाजूला असलेल्या दुकाने
सजलेली होती. त्या दुकानातून हस्तीदंती
वस्तू, संगमरमरी दगडूच्या उत्तमोत्तम
मूर्ती, जनावरांच्या कातड्यांच्या वस्तू आणि

अद्याच अनेक प्रकारच्या वस्तू दुकानात
विकायला ठेवलेल्या होत्या. विक्रमकेसरी
व त्याचे तिचे तरुण साथी मित्र त्या
वस्तू पाहण्यात गर्क झाले. ते गल्लीच्या
टोकाळा वरले. तेथे एक ज्योतिषी हत्तीचे
कातडे बंधून त्यावर मनःपूर्वक होडे ठेवून
बसलेला दिसला. येणाऱ्या जाणाऱ्यांचे
त्याच्याकडे सहजी लक्ष जात होते. त्याची
दावी लांब होती ■ साधूसारख्या लांब
केसांच्या ■ पण होत्या. ■ कपा-
ळाला लाल कुंकुमाचा टिळा होता.

शिखीमुखने ■ त्याच्या तिघा मित्रांनी
■ एकदाच पाहिले व पुढे ■ लागले.

इतक्यात त्या ज्योतिष्याने विक्रमकेसरीला
बोटाने खुणावून हाक मारली—“शूरसेन
देशाचा केसरी नव्हेस का तू? थांब, सांगतो
ते ऐक!”

आपले नाव घेऊन हाक मारणाऱ्या
ज्योतिष्याकडे पहात विक्रम थकला.
त्याला हात दाखवणारे लोक विक्रमकेसरी
■ त्याच्या मित्रांकडे निरक्षून पाहू लागले.

शिखीमुख ज्योतिषी बसला होता त्या
बाजूला दोन पायले टाकून म्हणाला—
“ज्योतिषी युवा! हात पाहून लोकांचे नांव
सांगणारे ज्योतिषी मी पाहिले आहेत. परंतु
तुम्ही नेहमी पाहूनच नाव ■ नाव ओळ-

संलत. तुम्ही कधी आमच्या वेष्टात राहला होता, वाटते ? ”

उद्योतिषी मोठ्याने व्यंग्य हास्य म्हणाला-“मो अशोरी आहे. उद्योतिष-शास्त्रात प्रवीण आहे. भूत, भविष्य व वर्तमान काळ मला तळ हातातल्या आकळ्यासारखा आहे. तुम्ही आल्या वाटेने परत जा. म्हातारा विक्रमकेशरी आतां या जगात नाही. उलट तुम्ही एक हजार वर्षे आयुष्य असलेल्या शक्तिशाली महा-पुरुषाचे वैर स्वीकारून स्वतःचा जीव कां धोक्यात घालून घेता ? जिवंत परत जाता येणार नाही तुम्हांला लक्षांत ठेवा.”

ते ऐकून विक्रमकेशरी तलवार उपसून त्याला पार करण्याच्या विचारात होता. पण शिखीमुखने त्याला मध्येंच अडविले व हळुच म्हणाला-“विक्रम ! घाई करू नकोस. आपण परमुलखात आहो. हा कपटी उद्योतिषी पुजाऱ्याचा साथी किंवा नोकर असावा. त्या दुष्टाकडूनच मला आपलो ओढक पिडाली असावी. अरे असा की तो दुष्ट याच गावी कोठे तरी असला पाहिजे. त्याची नजर मुरवातीपासूनच आमच्यावर होती, म्हणायची.”

“मला मुळां तेच आहे. त्या दुष्टाची पीडा टक्कळी अस मला वाटत होतं. आता आपण गर्दीत फिरणे धोक्याचे आहे. त्याचे नोकर धरून आपल्याला अमावस्य पाहून हलका करतील. पला, आपण धर्मशाळेत परत जाऊं या.” विक्रम म्हणाला.

थोडे अर्ध्या तात्ताने धर्मशाळेत परत आले तेव्हा धर्मशाळेचा त्यांना म्हणाला-“तुमचे गुरू तुमच्या खोलीतच उतरले आहेत. एक तास झाला, तुमची वाट पहात आहेत ? ”

ते ऐकून सर्वांना आश्चर्याचा धक्काच बसला. शिखीमुखने अस्तंकि नजरेने

धर्मशाळेच्या मादकाकडे पाहून त्याला विचारले-“आमचे कोणी गुरू नाहीत. तो कोणी तरी लुच्चा लबाड असावा. तू त्याला आमची खोली दाखविलीस का ? ”

धर्मशाळेचा मालक घाबरेन गेला म्हणाला-“मो त्याला तुमची खोली दाखविली खरी. काही मानेचा भक्त दिसतो आहे. तो म्हणाला की तो कोणत्यातरी देवळातला पुजारी आहे आणि तुमचा गुरू आहे.”

“ठोक ! समाचाराला आम्ही आतो तू आमच्या सोमोतून कोणाचे ओरडणे ऐकू मालं तर अर्धा तामभर तरी कोणाला तिकाडे देऊ नकोस.” सांगून शिखीमुख घाई घाईने जिना बंदून बरक्या मजक्यातल्या त्याच्या खोलीकडे गेला. हाकी तिचे त्याच्या यामून पावले टाकीत गेले.

विक्रमकेशरीने ओ खोली मादक्याने घेतली होती तिचे दार सताड उघडे होते. शिखीमुखने दारात पाऊल टाकताच सर्वांत पुजाऱ्याला पाहिले. पुजारी एक लहानगी लाकडी पेटी एक सुरी घेऊन फोडण्याचा करीत होता. शिखी-मुखला दारत उभा पाहून व्यंग्य हास्य

करीत तो म्हणाला-“शिखी, तू कसा अगवी वेळेवर आला आहेस बघ ! बरं. तू आणि तुजं साथी दरवाज्यातच थोडा थांबा. ही लहानगी पेटी उघडायला मी आपल्या मंत्रशास्त्राचा प्रयोग करण्यापेक्षा या सुरीने ती फोडावी म्हणतो.”

शिखीमुख दरवाज्यातच थकला. त्याच्या पाठीमागे उभे असलेल्या दोघां क्षत्रिय तरुणांना खुणेने दारावर बांगले लक्ष ठेवायला सांगून दोन पावले खोलीत टाकून पुजाऱ्याला म्हणाला-“पुजाऱ्या ! तुम्हा वाटत असेल की या पेटीत तुला पाहिजे असलेला नकाशा असेल. पण ने

ताडपत्र त्यात नाहीत. हे पहा. विक्रमकेसरी नेहमी ते बरोबर घेऊन हिडतो आहे. पुढे येऊन मागून का घेत नाहीस? तो देखील."

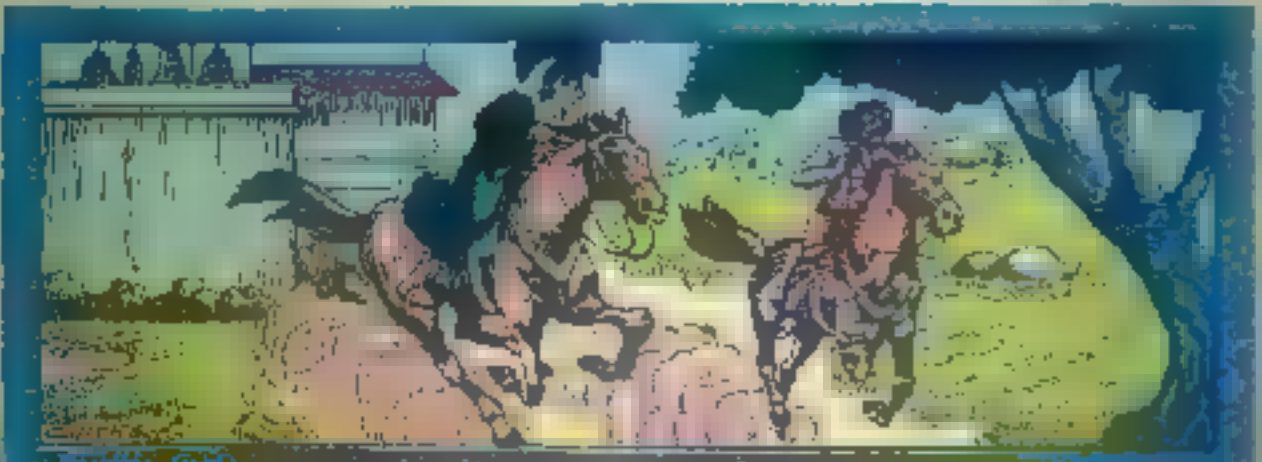
विक्रमकेसरीने आपल्या कोटाच्या बात ठेवलेले एक मोठे ताडपत्र दाखविले. पुजान्याने ते पाहिले व रागाने दांत ओठ चावून म्हणाला—"अस्स! म्हणजे मी ताडपत्राची त्याच्याजवळ भीक मागू म्हण-तोस? बरं तर मागतो, पण तोंडाने नाही, या खंजिराने." असे म्हणत त्याने तो खंजीर विक्रमकेसरीच्या अंगावर फेकला.

विक्रमकेसरी प्रथमपासूनच होता. म्हणून शिखीमुखला त्याने खांद्याला बसविले व स्वतः पण बसला. म्हणून पुजान्याचा वार चुकला आणि सुरा दरवाज्यात खुपसला गेला. शिखीमुखने पुजान्याला पकडण्यासाठी उडी मारली. परंतु खोलीचा मागचा दरवाजा उघडून

पुजान्याने माडोवरून खाली उडी मारली शिखीमुख व विक्रमकेसरी दोघांना त्याच्या जागला थोडा उगोर झाला. त्यांना वाटले की वरून खाली उडी मारल्यावर तो हात पाय सोडून पेटेल परंतु खाली उभा असलेला नागविघाड जणुकाही त्याच्या बरच्यावर अलगद सेलण्यासाठी उभाच होता. त्याप्रमाणे अलगद धरले त्याने खाली तयार ठेवलेल्या एक चोडघावर पुजान्याला बसविले व तो दुसऱ्या चोडघावर बसला.

शिखीमुख लगेच मागे वळला आणि ओरडून रोमा क्षत्रिय तरुणांना म्हणाला—"अजित व वीरभद्र! तुम्ही दोघे त्या पळणाऱ्या दुष्टांमागे पळत व शक्य तर त्यांना

ते दोघे धाकत खाली गेले.
(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

गुप्त

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो साडाजवळ गेला, प्रंत खाद्यावर काढून बेलले आणि स्वसालाच्या विषाने मोनपणे चालू लागला. तेव्हा नसलेला बेताळ त्याला म्हणाला—"सु. के कष्ट सहन करित आहेस, याचे काही तरी गुप्त कारण असावे असे दिसते. परंतु काही गुप्त गोष्टीत शोका असतो. उदाहरण म्हणून मी तुला एक गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून बेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी अवंती येथे चंद्रसेन नवाचा राजा होता. त्याच्या राणीचे नाव प्रभावती असे होते. दोघे स्वभावाने उदार व दानी होते. त्यांना सर्व ऐश्वर्य व सुख प्राप्त होते. परंतु त्यांना मूल वाढ नव्हते. त्यांना भेटण्यासाठी साधू व बैरागी येत. चंद्रसेन राजा आपल्या दुःखाचे कारण

त्यांना सांगे. परंतु एकाच्या ही कपेने त्याला पुत्रप्राप्ती झाली नाही.

एकदा एक साधू राजाच्या दर्शनाय आला. राजा व राणी त्याला सामोरे गेले. त्यांच्याकडे पाहून तो साधू स्वतःच म्हणाला—“तुम्ही दोघं अपत्य नसल्याने दुःखी विसता आहां. गादीला वारस नसल्याचे दुःख राजाला आहे तर कोड-नीतुक करायला मुलगी नाही म्हणून राणी दुःखी आहे. मी तुम्हाला एक फळ देतो. राणीने स्नान करून काली मातेच्या देवळात जावे व मध्यरात्रीच्या वेळी हे फळ खाण्यापूर्वी तिने तिला पुत्र हवा की

कन्या हे मनातल्या मनात मागून घ्यावे. ती इच्छील तसे अपत्य होईल.” असे सांगून त्या साधूने राणीला एक फळ दिले.

वंतपुरातच काली मातेचे एक देवळा होते. त्या दिवशी रात्री राणी स्नान काली मातेच्यासमोर बसून मुलगा मागावा की मुलकी या विचारात मग्न झाली. परंतु ती एक निश्चय बाब झाली नाही. उन्क्यात रात्रीचे वारा वाजल्याची झाली. राणीने फळ टाकले.

नऊ महिन्यांनंतर राणीला एक मुलगा झाला. तिला परमानंद झाला. गादीला वारस जन्मला.

परंतु त्या दिवशी रात्री त्या आनंदाबद्द दुःखाची छाया एकाएकी पडली. कारण मुलगा मध्यरात्रीच्या सुमारास मुलगी झाला. सकाळी उजाडल्यावर पाहतात तर मुलगी मुलगा झाली होती. रोज असेच होऊ लागले. रात्री जी मुलगी असे ती दिवस मुलगा होई व रात्री पुन्हा मुलगी होई. तेव्हा राणीच्या लक्षात तिची चूक झाली. तिने फळ खाण्यापूर्वी मुलगी व्हावी की मुलगा हे नक्की ठरवून मागून घेतले नव्हते. राणीने ते द्रुष्टि स्वतःजवळ राखून ठेवले.

राजाला वाटे की त्याला मुलगा झाला आहे. कारण राजा त्याला दिवसाच पहात असे. म्हणून राजाने त्याचे नाव विजय असे ठेवले आणि त्याला सविशेष शिक्षण देऊ लागला. अशातचने राजकुमार दिवसा विजय व रात्री विजया होऊन लहानाचा मोठा होऊ लागला. परंतु कोणाला त्याच्या अत्माचे गुपित कळले नाही.

एके दिवशी डोंगराळ प्रदेशात राहणाऱ्या लोकांनी येऊन निवेदन केले की एक बाघ त्याच्या बस्तीत शिकन. त्यांना नाम देतो आहे. महाराजांनी येऊन त्याची शिकार करावी. तेव्हा महाराज

म्हणाले—“मी युवराजांना शिकार करण्यास पाठवून देतो. ते आता धनुर्विद्येत व खड्ग-विद्येत निष्णात झाले आहेत. परंतु आज-पर्यंत त्यांना शिकार कोळप्याची संधी कधी मिळाली नाही.”

राजाच्या म्हणण्याप्रमाणे विजय आपली सर्व शस्त्रास्त्रे घेऊन रथात बसला व त्या प्रदेशात शिकारीला गेला. दिवसभर शिकार करण्यात गेला. सायंकाळ होण्या-पूर्वी विजयने बाघाची शिकार केली. नंतर आपल्या बरोबर नेलेल्या शिपायांबरोबर राजधानीकडे निघाला. सूर्यास्ताची वेळ होती. एक मदोगमत हत्ती अचानक राज-

कुमाराच्या दयासमोर येऊन उभा राहला. त्याला पाहून बरोबरचे शिपाई पळून गेले. हत्तीने विजयला आपल्या सोंडेने अस्सम उचलून घेतले व जंगलात पळू लागला. विजय मोठमोठ्याने ओरडू लागला. त्याचे ते ओरडणे भाणिकपूरचा राजकुमार बसतं याने दुरून ऐकले. तो जंगलात शिकार करीत हिंडत होता. एका उंच-वट्यावर एक राहटी बांधून तो रहात होता. विजयचे ओरडणे ऐकू आले तेव्हा त्याला तो आवाज एका बाईचा वाटला. कोणीतरी चोर किंवा लबाड कोणतरी गरीब असहाय स्त्रीला उचलून नेत असावा असा विचार

करून बसंत उठला व हातात एक कटथार घेऊन निघाला. त्याच्या दुकून एक हत्ती सोडेत एका मनुष्याला उचलून पळत असलेला दिसला.

वसंत पल्लव टेंकडीच्या पारम्यांशी गेला
आणि त्याने आपल्या कटयारीने हत्तीचा
सोंड कापून टाकली. सोंड कापली गेल्याने
विजया झालेला विजय जमिनीवर पडला
आणि हत्ती जंगलात पळून गेला. वेगुळा-
वस्थेत असलेल्या विजयाला वसंत
नेत्यात उचलून घेऊन गेला.

विजया शुद्धीवर वसंतने
 विजया ज्ञानलेल्या विजयला विचारले-
 “कोण तू? या जंगलात कशी काय आलीस
 ■ हत्तीने तुला कसे काय सोडलेने उचलून
 घेतले. तू कोणी राजकुमारी असावीस असे
 मला वाटले.” वसंतने एका दवासात सर्व
 प्रश्न विचारले.

विजया म्हणाली—“मी अवंतीपूरच्या राजाची राजकन्या आहे. वनविहारसाठी आरुह्य होते. संध्याकाळी राजधानीकडे परत निघाल्ये. वाटेत हत्तीने मला उचलून घेतले. मला तुम्ही सोडविलेत, मी या ऋणातून कधीही मुक्त होईन हे त्या पर-
मेस्वरालाच माहीत.”

“माझे नाव वसंत. माणिकपूरचा युव-
राज आहे मी. [redacted] दोष लमन करून.
म्हणजे तू या श्रृणामून अन्यायस मुक्त
होशील.” वसंत म्हणाला.

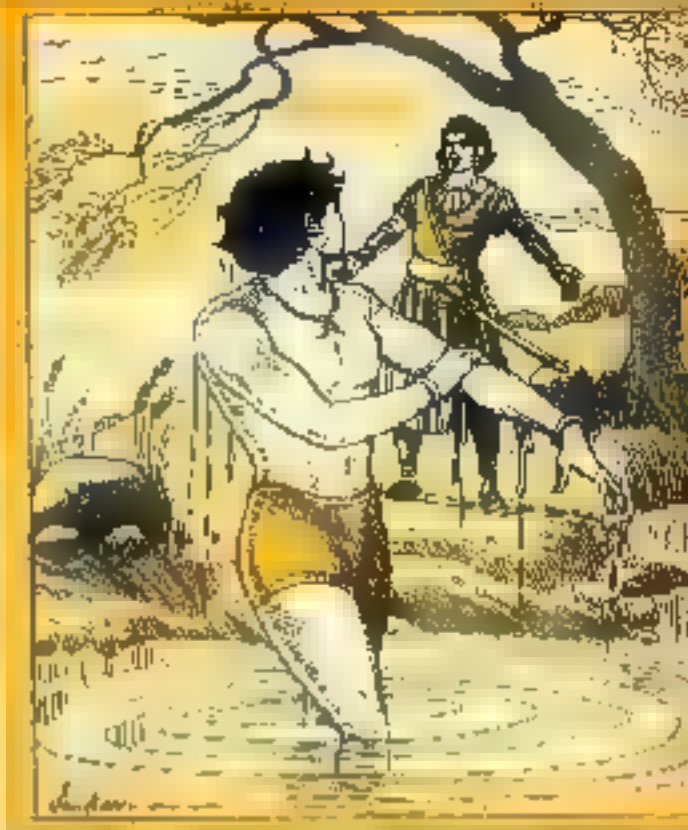
“મી સન્નાલા તમાર બાહે. ■■■
 જલપ્યા વહિલાંની સંમતીવળ ■■■ વિવા-
 હાસ પ્યાવો. ખાંગલા મુદ્દતે પાહૂન આપળ
 અંતીપૂરત્ત માંબે. જલપ્યાસ કોઠે તલાવ
 રિવા નદી અસેલ તર સાંગાંબે. મી આંબોલ
 કરૂત પ્યાંબી મ્હજતે.” વિજયા મ્હજાલી.

"जरा खाली बळणावर एक तळे आहे, मू आंघोळ करून ये. मी येथेच तुम्ही वाट पाहतातो." वसंत विजयलाला म्हणाला.

विजया निघून गेली. वसंत विचार करीत तिच्याशी आपले सगळे झाले तर आपले आपणुष्य किसी सुनाने जाईल असा मनातल्या मनात विचार करीत अंधकणावर पडून होता. उजाडले तरी विजया परत आली नाही. वसंत पाबरला ■ तलावात बांधोळ करताना विजयला त्याने पाहिले.

“कौण रे तू? येके आंचोळीला एक
राजकन्या वाली ह्योती तिन्हा माहिलेस
तू?” बसंतने विचारले.

“कदाचित् तु माझी बहीण विजया 'त्यांना दुसऱ्या एका अस्तहाय स्त्रीचा आवाज हिश्याविषयी विचारित असतील. ती ऐकू नाला. विजयने आपला रथ त्या

थोड्याच नेळापूर्वी भरपल्या लव्या जम्या-
समवेत राजधानीकड पळत गेली. श्री तिचा
भाऊ आहे. आम्ही दोघ जुळी मरवडे माहो.”
विजय म्हणाला.

स्थानंतर वसंतशी थोडा वेळ गप्पागोष्टी करून व त्याचा निरोप घेऊन विजय ती टेकडी उतरून खाली आला. त्याच वेळी त्याला शीवत त्याने विपारी रात्रभर हिंडत होते ते भेटले. राजकुमार सुखरूप आहेत हे पाहून स्थाना आनंद झाला.

ते सर्व राजधानीकडे परत येत असता त्यांना दुसऱ्या एका असहाय स्त्रीचा आवाज ऐकू लागला. विजयने आपला रथ त्या

बाजूला बळवला. कोणीतरी पुरुष एका स्त्रीला ओढून नेत असलेला दिसला. विजयने रथातून उडी मारून त्या पुरुषाचे बोके ठबवले. ती स्त्री बेगुडावस्थेत असता विजय तिला बुडीवर आपल्याचा प्रयत्न करीत होता. इतक्यात काही शिपाई घाबस्त आले व विचारू लागले—“आमच्या राजकुमारीला काय झाले? आमच्या सेनापतीला कोणी ठार केले?”

शिपायांनी, ती माणिकपूरची राजकन्या असल्याचे सांगितले ■ असेही सांगितले की आपल्या बडील अंबुंच्या बरोबर ती शिकारीला आली होती. सेनापती बरोबर

होते ■ ती दोघे शिकारीमाटी हिडत हिडत त्या बाजूला आली. रात्री राजकन्या ठिकाणावर पोचू शकली नव्हती.

“कुमन! ■ सेनापती दुष्ट होता. राजकन्येवर ■ करण्याचा प्रयत्न त्याने केला. तेव्हा राजकन्या ओरडली. मी येऊन राजकन्येचे रक्षण केले आणि या दुष्टाला यमलोकी पाठविले.” विजय म्हणाला.

शिपायांनी बरोबर आबलेले पाणी राजकन्येच्या तोंडावर सिपवले तेव्हा ती बुडीवर आली. तिने होळी ठबवून पाहिले व विजयला विचारले—“आपण कोण? आणि तो दुष्ट कोठे गेला?”

“तो दुष्ट आता या जगात नाही.” विजय म्हणाला.

राजकन्या लवंगी म्हणाली—“तुम्ही वेळेवर येऊन माझे रक्षण केले मसते तर मी या दुष्टाच्या हातून आपला जवान करू शकले मसते. मा म्हणातून कशी उतराई होईल?”

“मी अवंतीपूरचा राजकुमार माझे नाव विजय. तू माझ्याशी लग्न करायला तयार झालीस की झाले.” विजय म्हणाला.

लवंगीने मान खाली करून व स्मित करून आपला होकार दिला व म्हणाली—“माझे एवढे माथ्य कोठून असणार?”

“तर मग तू आपल्या घरी जाऊन आपल्या वविलांना तसे सांग. त्यांनी मुहूर्त ठरवला की माझ्या बाबांना कळवा म्हणावे.” असे सांगून विजय लवंगीला निरोप देऊन अवंतीपूरला परत आला.

घरी आल्यावर विजयने बडलेल्या बोष्टीपैकी एक बोष्ट वेळील घरात सांगितली नाही. एका महिन्यानंतर माणिकपूरच्या राजाने अवंतीच्या राजाकडे लग्नपत्रिका पाठविली. पत्रिकेत माणिकपूरच्या राजकुमाराशी अवंतीपूरच्या राजकन्येचा ■ माणिकपूरच्या राजकन्येची अवंतीपूरच्या राजकुमाराचा विवाह अवंती-

पूर येथे होणार असल्याचा उल्लेख होता.

ती पत्रिका पाहून राजा घाबस्त गेला ■ राणीला म्हणाला—“ही आनंदाची गोष्ट आहे की युवराजाचा विवाह माणिकपूरच्या राजकन्येशी होणार आहे. परंतु माणिकपूरच्या राजकुमाराशी लग्न करणारी राजकन्या आपल्याकडे कोठे आहे? ही चूक कशी काय झाली?”

चूक होण्याची शक्यता आहे हे राणीला वाटत होते, पण वस्तुस्थितीची पूर्ण माहिती विषयकडूनच कळणे ■ होते. म्हणून राणीने जे गुपित राजापासून आजपर्यंत

लपवून ठेवले होते ■ आज ■■■ सांगितले.

"म्हणजे 'आपण चांगलेच लोंढपशी पडणार! आतां या संकटातून मुटका काढो काय होणार? दिवसां पुरुष व राणी वार्ड होणारा आपला मुलगा कोणाशी लग्न करणार?" राजा काळजीत पडला.

आपल्या मूर्खपणाने हे सर्व घडले ही गोष्ट विजयच्या लक्षात आली. आता आपल्या आईवडिलांचा भान रास्तावयाचा असेल तर आत्मबलिदान हा एकच उपाय आहे. ■■■ विचार करून विजय कालीमातेच्या देवळात गेला ■ देवी समोर होके टेकून

म्हणाला—"अंबे! तू मला जन्म देऊन माझ्या आई वडिलांना मुख देण्याऐवजी दुःखन दिलेस. ■■■ जन्म जशा तऱ्हेने अर्थ लावा आहे. म्हणून मी तुझ्या चरणावर आरमावुती देत आहे." असे सांगून त्याने तलवारीने स्वतःचे डोके नापून देवीला अर्पण केले.

ठीक ■■■ माणिकपुराचा राजकुमार व राजकन्या अवंतीपूरला येऊन पोचले. त्यांना विजयची जन्मकथा कळली. दिवसां पुरुष होणाऱ्या स्त्रीवर प्रेम करून तिच्याशी लग्न करण्याचे ठरवल्यावरून वसंतला स्वतःचा राग आला. परंतु लवंगीला तसा स्वतःचा राग ■■■ नाही. उलट दिवसां काही वेळ का होईना त्याची पत्नी म्हणून राहून आपला जन्म सार्थक करवा आला असता असे लवंगीला वाटले. तो कालीमातेच्या देवळात गेला असल्याचे तिला जेव्हा कळले तेव्हा ती तिकडे गेली. तेथे तिला विजयचे प्रेत दिसले.

"कालीमाते! मी ज्या पुराला वरले तू त्याला आपल्या मांडीवर घेतलेस तर आता मला पण घे." असे म्हणत ती विजयच्या मृत देहाच्या हातातली कटचार घेऊन स्वतःचा कळी देणार एवढ्यात कोणी-

तरा तिचा हात बरच्यावर घरल्यासारखे तिला कटले. त्याच वेळी तिला ऐकू आले—"मुखं मुली! अशी वार्ड करू नकोस! भोल, ■■■ मृत देहाला पुरुष करू की स्त्री करून जिवंत करू?"

वेताळने घेववर गोष्ट सांगून विचारसे—"राजा! लवंगीने काय मागणे सांगावे? विजय म्हणून की विजया म्हणून त्याला जिवंत करायला सांगावे? तिचे विजयवर प्रेम वसले होते त्यापूर्वी तिच्या भावाने विजयाशी निवाह करण्याचे नव्हते का ठरविले? भावासाठी तिने ■■■ नको ■■■ करायला? स्वतःच्या स्वार्थासाठी तिने त्याला पुरुष रूप देण्यास देवीजवळ मागणे बरोबर होईल का? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तू विडी नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.

त्यावर राजा म्हणाला—"ही शंकाच मुळी मुळात चुकीची आहे. विजयाची गरज खरोखरी कोणाला उरली नव्हती. राणी समोरच ही लहानाची मोठी झाली होती. कन्येपासून मिळणारे सुख राणीला मिळाले होते. तिचे लग्न ■■■ देऊन तिला सासरी कसे, पाठवायचे ही एकच एक काळजी तिला वाटू लागली होती. वसंतला फक्त रात्री स्त्री होणाऱ्या पुरुषाविषयी घृणा वाटू लागली होती. अवंतीच्या महाराजांना गादीला वारस म्हणून पुत्रप्राप्तीची इच्छा होती आणि लवंगी तर पत्नीकरिता आत्मावुती घायलाच तयार झाली होती. कालीमाता लवंगीला वर देणार होती, वसंतला नव्हे. म्हणून विजय म्हणूनच त्याला देवीने जिवंत करणे बरोबर झाले असते."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अक्षय झाला व झाडाळा जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

बैरागी

एक बैरागी होता. तो नेहमी तीर्थयात्रा करीत हिंडे. तो कोणाकडून पैसा घेत नसे. कोणी काही लायला दिले की तो तेचकपावर समाधान करून घेई. नाही तर उपवास करून दिवस काढी.

एके दिवशी मुसळधार पाऊस होता. त्याचे सर्व अंग पाण्याने ओले चिब झाले होते. तो एका गावी एका श्रीमंताच्या घराच्या ओसरीत जाऊन बसला.

घर मालकाने खिडकीतून बाहेर बैराग्याला ओसरीत बसताना पाहिले व ओरडला— "ऊठ तेथून, घाणेरडा! घाण वास येतो आहे तुझा अंगाळा व कपड्यांना. सारी ओसरी घाण केलीस! ऊठ, चालता होतोस की नाही येथून?"

"शंकर, शंकर!" म्हणत बैरागी तेथून उठला आणि धावसात भिजत पुढे निघाला. जवळच्याच शोपडीच्या भिंतीला

टेकून उभा राहला ■ म्हणाला—"शंकर, शंकर!"

त्याचा आवाज ऐकून त्या शोपडीतला गरीब मनुष्य दिवा घेऊन बाहेर ■ म्हणाला—"पाऊस पडतो आहे, बाहेर! बात या तुम्ही!"

बैरागी शोपडीत गेला. त्या गरीब माणसाच्या बायकोने तिच्याकडे एक थोम फाटकी चिरगुटे होती ती आणून दिली व म्हणाली—"तुम्ही अंग पुसून घ्या ■ हे कोरडे धोतर नेसून उपरणे अंगावर घ्या." बैराग्याने त्याप्रमाणे केले आणि स्वस्थ बसून राहला.

बोड्या वेळाने त्या गरीब माणसाची बायको त्याला खायला एक भाकरी व चटनी आणि थोडी पेज देत म्हणाली—"एवढ्या वर मिटेल तेवढी भूक मिटवून घ्या!"

"शंकर, शंकर!" म्हणून तो बैरागी खाऊन घेऊन फाटक्या चटईवर बाडवा झाला.

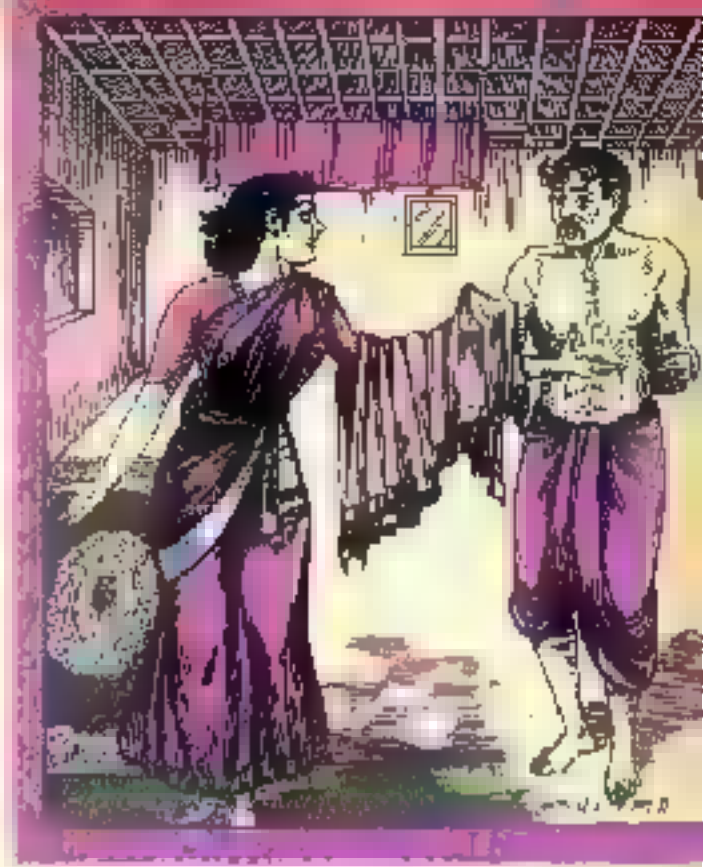
दुसऱ्या दिवशी तो झोपून उठला. त्याने आपले कपडे पुन्हा घातले व त्या गरिबाने दिलेले कपडे काढून ठेवले आणि पुढे जायला निघाला. तेव्हा त्या गरीब माणसाने एक डबा आणून त्यात होते नव्हते ■ सर्व पैसे काढून त्या बैराग्याला दिले व म्हणाला—"बैरागी बुवा! हे ■ ठेवून घ्या! प्रवासात यांचा उपयोग होईल!"

तो बैरागी "शंकर, शंकर!" म्हणाला आणि गरिबाने दिलेले पैसे पुन्हा ■ ठेवीत म्हणाला—"बेटा! मी पैसे घेत नाही!" आणि निघून गेला.

गरिबाने तो उचलला. पहिल्या पेक्षा वाटला. त्याने पकित होऊन उभ्यातले पैसे हातात ओतले तेव्हा ■ सर्व पैसे सोम्याने झालेले त्याला दिसले.

"कोणी सिद्ध पुरुष दिसतो आहे हा!" तो गरीब आपल्या बायकोला म्हणाला.

"वर्ण हे कपडे पाहिले का? पहा नवे कोरे आहेत." बायको कपडे बाहेर आणून दाखवीत म्हणाली. तिने जी फाटकी चिरगुटे दिली होती, ती चांगली जरी काठी धोतर व उपरणी झाली होती. तो ज्या फाटक्या चटईवर शोपला होता तिच्या

जागी एक सुंदर गालिचा झालेला दिसला. त्या दिवसापासून त्या गरीब माणसाचे भाग्यच जणूकाही पालटले. त्याचे पडके शोपडे एक महीन घर झाले.

शेजारच्या शोपडीत राहणाऱ्या गरिबाच्या घरात बघल झालेला त्या श्रीमंत माणसाच्या नखरेत आल्यासिवाय राहला नाही. विचारपूस केल्यावर, ज्या बैराग्याला त्याने हाकलून घराबाहेर काढले होते त्याच्या कुपेनेच सर्व बदल झाल्याचे त्याच्या कळले.

तो एवढा मोठा सिद्ध आहे, हे मला नव्हते माहीत. मी काढून आलेली संधी

गमावून बसलो आहे, असा विचार करीत तो श्रीमंत मनुष्य तो बैरागी पुन्हा यावा असे देवाजवळ मागणे भागू लागला व त्याची वाट पाहू लागला.

एक वर्ष लोटले. पुन्हा पावसाळा सुरू झाला. पाण्यात भिजत तोच बैरागी श्रीमंताच्या घराकडे पहात व गेल्या वर्षी त्याला आलेला अनुभव आठवीत त्या गरीबाच्या घराकडे जाऊ लागला.

श्रीमंत गृहस्थाने बैराग्याला पाहिले ■ बाबत जवळ जाऊन म्हणाला—“बैरागी बुवा! यावे! या पावसात तुम्ही जाणार तरी कोठे? आमच्या घरी येऊन ते पवित्र करावे.”

त्याने त्या बैराग्याला घरात बोलावून नेले ■ त्याला अंग पुसायला व अंगात घालायला फाटके कपडे दिले. शिळी भाकरी, चटणी व पेज लायला देऊन म्हणाला—“सावे, बैरागी बुवा!”

बैराग्याचे लागेपिणे झाल्यावर त्या श्रीमंताने बैराग्याला एक फाटकी चटई क्षोपायला दिली. उजाडताच बैरागी उठला. श्रीमंताने दिलेले कपडे सोडून ठेवले आणि स्वतःचे कपडे अंगात घालून निघाला. तेव्हा तो श्रीमंत मनुष्य हातात तांब्याचे पैसे घेऊन आला व बैराग्याला देत म्हणाला—“हे पैसे वाटेतल्या लुकांसाठी ठेवून घ्यावे.”

“मी पैसे घेत नाही, बेटा!” असे सांगून बैरागी निघून गेला.

त्या श्रीमंताने ■ हातातल्या तांब्याच्या नाण्यांकडे निरखून पाहिले. तांब्याची नाणी जशीच्या तशीच होती. त्याने सोडून ठेवलेले फाटके कपडे व फाटकी चटई पण तशीच होती.

फरक पडला तो हाच की त्या श्रीमंताच्या भाग्याने त्याच्याकडे पाठ फिरविली. त्याला नुकसानच नुकसान सोसावे लागले आणि शेवटी ■ हातात करबंदी आली.

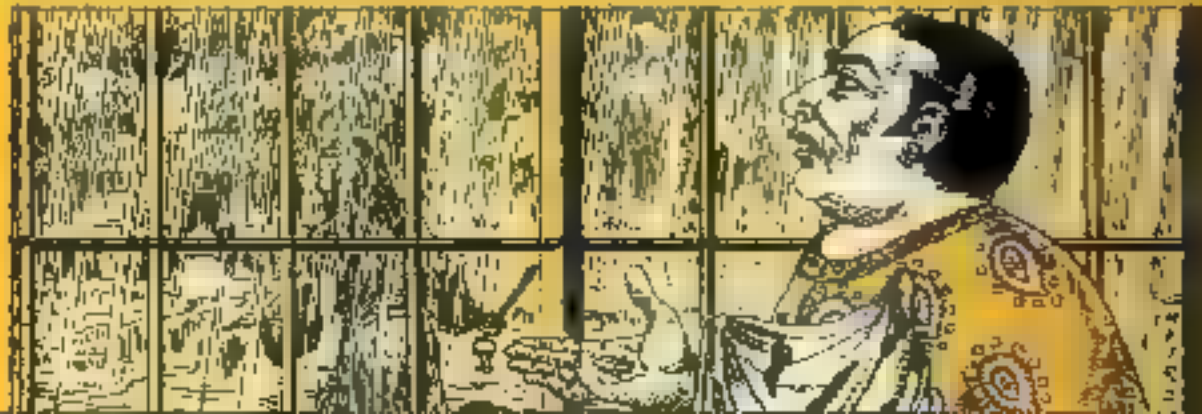

न्याय निवाडा

कामगोरच्या गादीवर कित्येक वर्षे पुष्ट राज्यकर्तेच राज्य चालविले होते. एकदा तेव्हां बाह्याणांनी एका गरीब बाह्याणाला गादीवर बसवून त्यालाच आपला राजा म्हणून मान्य केले. ■ २३७ मध्ये यशस्कर नावाचा एक व्यक्ती राजा झाला. त्याच्या कारकीर्दीत ■ सुखी होती.

यशस्करच्या कारकीर्दीत कोणी उपाधी राहिली तर राजाला त्याची वातमी कळविण्यासाठी अधिकारी नेमलेले होते. एकदा एका व्यक्तीने उपास केल्याची बातमी राजाला एका अधिकार्याकडून कळली. यशस्करने त्याला आपल्याकडे बोलावून त्याचे कारण विचारले तेव्हां तो म्हणाला—“महाराज! एका काळी मीच या गावात श्रीमंत होतो. परंतु माझ्या भाग्याने पाठ फिरविली आणि माझ्यावर झालेले कर्ज फेडता फेडताच जवळ होते

नव्हते ते सर्व मी घालवून बसलो. मला कर्ज देणाऱ्यांती एतका त्रास दिला की मी आपले घरदार सर्व विकून टाकले. एका श्रीमंत व्यापाऱ्याने माझे घर विकत घेतले होते. मी, बायकोला स्वतःचे पोट भरायला काही असावे म्हणून विहिरी तेंवडी विकली नाही. गावातला एक माळी आपल्या पानाच्या मळ्यासाठी व दुसरा एक माळी आपल्या कुलबागेसाठी दोघे पाणी घेऊन जात व पाणी वापरल्याबद्दल थोडी रक्कम देत, त्यावर बायकोच्या पोटा पाण्याची तरतूद झाली होती. वीस वर्षांनंतर परदेशात चार पैसे जमा करून नुकताच परतलो तेव्हां बायको दुसऱ्याच्या घरी काम करून धकून गेलेली मला दिसली. मी बायकोला विचारले तेव्हां ती म्हणाली—“ज्या श्रीमंत व्यापाऱ्याने घर विकत घेतले होते तो तिला विहिरीवर पाऊल ठेवून देत

नाही. ती एकदां विचारायला गेली तेव्हा त्याने नोकरांकरवी मारहाण करून तिला हाकलून लावले. म्हणून तिला मजुरी करानी लागली. मला फार वाईट वाटले. मी अधिकाऱ्यांकडे गाऱ्हाणे नेले, पण सर्वांनी माझ्या विषय न्याय दिला. म्हणून मी आमरण उपवास करण्याचे ठरविले आहे. मला न्याय शास्त्राची माहिती नाही. मी इतके मात्र जरे सांगतो की मी घर विकले तेव्हा बिहीर विकली नव्हती."

राजाने न्यायाधिकांना बोलावून चवकशी केली. सर्व म्हणाले—"या माणसाने जाम्हाला बेजार करून सोडले आहे. याला न्याय निवाड्याची फिकीर नाही."

राजाने खरेदीसत मागवून खरेदीच्या अटी वाचून पाहिल्या. त्यात विहिरीसहित घर विकल्याचे स्पष्ट लिहिले होते. तरी राजाला वाटले की घर विकणाऱ्याच्या विषय काही तरी धन्याय झालेला आहे.

राजा आपल्या एका नोकराला बोलावून म्हणाला—"तू त्या व्यक्तीच्या दुकानात जाऊन त्याच्या मुनिमाकडून कीस वर्षांपूर्वीची सतावणी घेऊन ये. ती वही परत आणून देई पर्यंत ही राजमुद्रा ठेवून बसायला त्याला सांग."

नोकराने सतावणी दिली. त्यात खरेदीसत लिहिणाऱ्याच्या नावाचे एक हजार दोनार खर्च लिहिलेले होते. राजाने ती गोष्ट न्यायाधिकांना दाखविली आणि खरेदीसत लिहिणाराला बोलावून विचारले तेव्हा तो म्हणाला—"खरेदीसत लिहितांना एक अक्षर बदलून लिहिले. 'विहिरी सहित'च्या ऐवजी 'विहिरी सहित' असे मी लिहून दिले.

राजा व इतर न्यायाधिकाऱ्यांनी त्या गृहस्थाला त्याचे घर बिहीर परत देवविली व व्यापाऱ्याला हुद्दपारीची शिक्षा केली. (उरलेली गोष्ट पुढील अंकी)

राजाचे वैराग्य

एका राजाच्या दरबारी एक पौराणिक राज पुराण करीत. पुराण प्रवचन काही दिवस ऐकत राहल्यावर राजाला संसाराचा थोड न सर्वसंग परित्याग हरिभजनात पुढचे आयुष्य ध्यायल्याने राजाने ठरविले. पौराणिक बुवाचे आपल्याला मुक्तीचा मार्ग दाखवू शकतील असे राजाला वाटले. म्हणून त्याने पौराणिक बुवांना विचारले—"पौराणिक बुवा! मुक्तीचा मार्ग मला दाखवा का?"

ते ऐकून पुराणिक बुवा नम्रपणे म्हणाले—"महाप्रभो! मी उद्दरपोषणार्थ पुराण प्रवचन करतो. संसाराच्या पाशातून मी स्वतः मुक्त नाही. मग मी आपणांला मुक्तीचा मार्ग कसा दाखवू शकेन."

ते ऐकून राजाला राग आला. म्हणाला—"याचा अर्थ असा की भवसागर मी पार केलेला तुम्हांला आवडत नाही, असेच ना?

म्हणून तुम्ही खोटी बतावणी करीत आहात. तुम्हांला मुक्तीचा मार्ग चांगला माहीत आहे. पण तुम्ही तो मला दाखवायला तयार नाही. तर मग नीट ऐकून घ्या, मी बजावून सांगतो आहे. उद्यां तुम्ही मला भुक्तिमार्ग दाखविला नाही तर मी तुम्हांला नोकरी काढून टाकीनच, तुमचा शिरच्छेद करव्याची आज्ञा पण देईन."

पुराणिक बुवा धावतून गेले. ते उद्यास मनाने विचार करीत घरी गेले.

पुराणिक बुवांनी मुलगी दुधार होती. तिने आपल्या वडिलांचा उत्तरलेला वेहारा पाहून कारण विचारले. पुराणिक बुवांनी दरबारात घडलेली गोष्ट तिला सांगितली. सर्व नीट ऐकून घेऊन मुलगी म्हणाली—"बाबा! एवढ्याशा गोष्टीसाठी इतकी काळजी करीत बसला आहां? उद्यां दरबारात पुराण वाचायलां तुम्ही जाल

तेव्हां बरोबर मला घेऊन जा. मी राजाला बरोबर उत्तर देईन."

दुसऱ्या दिवशी दरबारात पुराणिकबुवां-बरोबर त्यांची मुलगी पण गेली. जातांना ती एक मोठे दोरखंड बरोबर घेऊन गेली. दरबार भरला होता. पुराणिकबुवांनी पुराणवाचन सुरू केले. त्याची मुलगी एका खांब्याजवळ जाऊन उभी राहली. आपल्या पायांनी खांब्याला पिळसा घालून स्वतःला त्या दोरीने बांधून घेतले आणि मोठमोठ्याने ओरडून रडू लागली.

ती मुलगी रडू लागल्यामुळे पुराणवाचनाच्या कार्यक्रमात विचर आले, सर्व जवळ येऊन विचारू लागले, एकाएकी असे काय झाले.

ती मोठमोठ्याने ओरडून सांगू लागली-
"अहो मला सोडवा हो, मला सोडवा हो!"

लोकांनी दोरी सोडून तिला मोकळे केले. तरी तिने हाता पायांनी खांब्याला धट्ट

पिळसा घालून धरले व ओरडत राहली-
"मला सोडवा हो! मला सोडवा हो!"

राजाला राग आला. तो गादीवरून खाली उतरून आला व म्हणाला-"मूर्ख मुली! तूच धट्ट घेऊन बसली आहेस आणि तुला दुसरा कोण सोडवणार ■?" ते ऐकून पुराणिक बुवांची मुलगी मोठ मोठ्याने हसून म्हणाली-"महाराज! आपण दयेचे ही मूर्ख आहोत. आपण आपले राज्य, अधिकार धन व वैभव या सर्वांना जराही आवडून घेऊन ■■■ आहां आणि माझ्या बाबांना विचारता आहां की संसार पाशा-तून मुक्तीचा मार्ग कोणता? ■■■ सरोवरच या संसाराला मुक्त व्हायचं असेल तर आपल्याला 'नको' कोण म्हणणार?"

राजाला आपली चूक कळली ■ त्याने पुराणिक व त्यांची मुलगी यांची क्षमा मागितली.

लांडगीण

एका मावी एक गरीब आई रहात असे. तिला विटू ■ गणू नावाने दोन मुलगे होते. तिला जोपर्यंत मोलमजुरी करणे शक्य होते तोपर्यंत तिने केली आणि अगदीच ■ झाले नाही तेव्हा तिने भोक मागायला सुरुवात केली. एकदा एका एभी ती भरण पावली. तिच्या पोरन्यामुलांना कोणी आधार नव्हता. त्या गावच्या एका श्रीमंत शेतकऱ्याने त्या दोघां मुलांना ■ घरी नोकरीला ठेवून घेतले. मोठा विटू गाई चरायला नेई व धाकटा गणू मेंढरे चरायला घेऊन जाई.

दोघां भावांच्या वयात तसा फारसा फरक नव्हता. पण स्वभावात फार फरक होता. मोठा धीट होता. धाकटा गणू धोडा भितरा होस्ता. विटू ■ एक चाबूक होता. त्या चाबूकाचा आवाज फार मोठा होई. आवाज ऐकूनच अनावरे भीत. गणूने एका बांबूचा

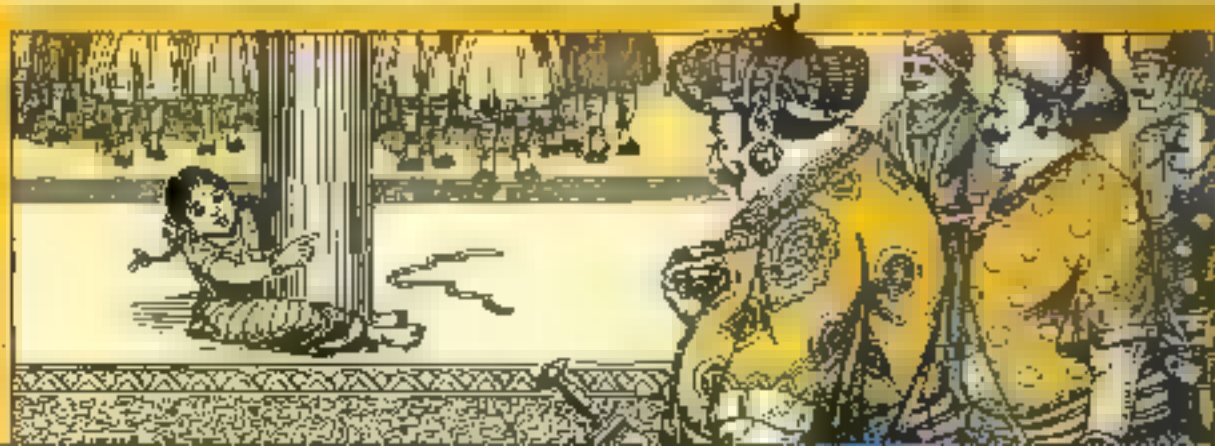
पाशा करून घेतला होता. तो त्याच्यावर गोड गाणी वाजवी.

त्या शेतकऱ्याला दोन मुली होत्या. त्यांना आई नव्हती. म्हणून घर कामाची सर्व जबाबदारी मोठीवरच होती. ती स्वभावाने धोडी ■ होती. त्या दोघां मुलांना ती पोटभर खायला वाडीत नसे. पण तिला विटूच्या चाबूकाची भीती वाटे. म्हणून ती गणूवर आदला सगळा रान काढी.

धाकटी मुलगी स्वभावाने बरी होती. ती मोठ्या बहिणीच्या नकळत दोघां भावांना काही तरी खायला देई. गणू पाशा वाजवू लागला की ती ऐकत बसे.

मोठ्या बहिणीचे नाव होते दुर्गी व धाकटीचे होते सरला.

एकदा दोघे भाऊ सूर्यास्ताच्या सुमारास घरी निघाले तेव्हा धाकट्या भावाला एक मेंढरू कमी असल्याचे आढळून आले. त्यान

लहान तोंड करून मोठ्या भावांना भोत भोत ते मागितले आणि म्हणाला—“मातां वरी गेल्यावर माणक आपली कामही लोळवील.

मोठा म्हणाला—“वरी जायला थोडा जणीय, झाला तरी चालेल. कोणी तरी सांडगा मेंढर उचलून घेऊन गेला असावा. पावलांच्या खुणांच्या अनुरोधाने आपण लांडग्याचे घर हुडकून काढू या.” त्या प्रमाणे ते निघाले.

“आपण लांडग्याला त्याच्या गृहेतून दार करून आणू या, म्हणजे माणक रागावणार नाही. मेंढराच्या कातड्या पेक्षा लांडग्याच्या चामड्याची किंमत

जास्तच असते.” मोठ्या भावाने चाकट्या भावाला धोर दिला.

परंतु गणूला धोर होईना. तो म्हणाला—“नको बुवा! काळोस पटू आहे, बरी जाऊ या.”

विठूने चाकटाचा आवाज ‘फाट’ दिली करून म्हटले—“सांडग्याला हुडकून काढल्या-शियाय मी बरी येणार नाही.”

एका एकी ॥ एका घरासमोर आले. ॥ घरात लांडग्याच्या पावलांच्या खुणा नाहीशा होत्या.” येथे जंगलात कोणी तरी साधू रहात असावा. आपण त्याच्याकडे रात्रभर सोपू या.” विठू म्हणाला आणि त्याने दाराची कमी काच-बिल्लो. दार उघडले पण कोणी नव्हते आणि चून गळत होती. मेंढराने कातडे एका बाजूला पडलेले होते आणि धुळीवर मांस मिळत होते.

“हे आपल्या मेंढराने मांस भाहे, गणू! ती लांडगा दिखू तर दे, त्याचा चांगला समाचार घेऊ.” विठू म्हणाला.

“या घरात तो लांडगा कसाळा असेल?” गणूने शंका केली.

“अरे आपण या घरात लांडग्याच्या पावलांच्या खुणा संपत असलेल्या नव्हत्या

का पाहल्या?” विठू गणूला काठवण करून देत म्हणाला.

“मला भीती वाटते बुदा! आपण भरत जाऊ या.” गणू म्हणाला.

“माझ्या हातात चाबूक असेपर्यंत मला कोणाची भीती नाही. कमीत कमी मेंढराची किंमत बसूल करूनच येवून हलावयाचे.” विठू गणूला म्हणाला.

“या घरात कोण राहतो आहे, कोणास ठाऊक? कोणी आपल्याला पाहीपर्यंत आपण कांठे तरी लपले पाहिजे.” गणूने सुचविले.

विठूला पण तो पसंत. ते दोघे लावून माळघाबर, चढून बसले.

मोठ्या वेळाने एक लांडगीण दार उघडून आत आली. एक मोठी तामई घेऊन तिने एकदां जोगाने आपले अंग झाडले. त्याबरोबर ती एक गुंवर स्त्री आली.

माळघाबर चढून बसलेले दोघे भाऊ फटीवून ते दृश्य पाहून चाबूकून थर थर कापू लागले. त्यांनी विचार केला की ही वाई लांडगीण होऊ शकते तर ही कोणीतरी मांत्रिक वाई असली पाहिजे.

त्या बाईने चुलीत लाकडे घातली आणि दिवा लावला. नंतर मातीच्या मळक्यातले विजलेले मांस काढून खाऊ लागली. हे

पाहून दोघांच्या तोंडाला पाणी मुदले. त्यांना भूक पण लागली होती.

अचानक त्या बाईने माळघाकडे पाहिले आणि म्हणाली—“आता या तुम्ही कालो.”

आपण वर माळघावर बसलो आहो हे तिला कसे कळले, याचा विचार मनात येताच ते दोघे धाबकून थरथर कापू लागले. “घाबरू नका, माझे जेवण झाले आहे. मातां उरले आहे ते खाऊन घ्या तुम्ही!” ती बाई म्हणाली.

ती जे म्हणाली नाइलाजाने त्यांना त्या-प्रमाणे करावे लागले. म्हणून पहिल्याने विठू त्याच्या पाठीमागून गणू खाली उतरले.

“तू आपल्या हातातला चावूक पळीकडे कोपऱ्यात ठेवून दे.” ती बाई म्हणाली. बिठूने उलट तो घट्ट हातात धरला. परंतु तिने जोराने दुसऱ्या हात हाकल्याबरोबर विठ्ठल्या हातातला चावूक जाऊन कोपऱ्यात पडला. ती तक्षण स्त्री स्मित करून म्हणाली—

“मी म्हणते तसे वागलात तर तुमचे हिलच होईल. बरं तर, आतां साऊन घ्या.”

“हे तर आमचेच मेंढर आहे.” बिठू आपल्या धीरपणाची चुणुक दाखविण्यासाठीच जणुकाही म्हणाला.

परंतु तुम्ही दोघे माझा शोध काहीत येवघर आलात हे मात्र मला जावडले नाही. माझे गुपित तुम्हांला कळले आहे. पण आपणही कोणाला हे कळता कामा नये. तुम्ही सांगितलेत तर तुम्हांला मी मागचे हालू देणार नाही.” ती बाई म्हणाली.

दोघे गप्प बसले.

“तुम्ही दोघे दुषार दिसतां. तुम्ही माझे गुपित कोणाला सांगितले नाही. तुम्हांला मी मोठे धक्षित देखून हे की तुम्हांला सर्वांत आवडणारी वस्तू कोणती?” त्या स्त्रीने विचारले.

“माझा चावूक फार आवडीचा आहे.” बिठू म्हणाला.

“तर मग मी तुम्या चाबकात मंत्रशक्ती घालून देते. कोणी तुम्या इच्छेविरुद्ध काही करू लागला तर तू त्याला चावूक दाखवून ‘थांब!’ असे म्हणालास की तो दगडाच्या मूर्तीसारखा जागच्या जागी उभा राहील. तू हालू लागायला सांगेपर्यंत त्याला हालता देखील येणार नाही. बरं तर या चाकटूच्या आवडीची वस्तू कोणती आहे?” बाईने विचारले.

“माझ्या आवडीचा हा परवा आहे.”

“तर मग आज पासून तू पावा नाजकल्यावर, कोणी असेना, त्याला तू म्हटल्याप्रमाणे वागावे लागेल. पण एक गोष्ट दोघे लक्षात ठेवा. या मंत्रशक्तीचा तुम्ही दुरुपयोग करता कामा नये. चांगल्या लोकांना कष्ट होणार नाही अशा तऱ्हेने या मंत्रशक्तीचा वापर केला पाहिजे. नाहीतर चाबकातली किंवा पाव्यातली मंत्रशक्ती नाहीशी होईल. आपणही एक गोष्ट लक्षात ठेवा. रात्रभर तुम्ही येथेच रहा आणि सकाळी उवाडण्यापूर्वी येथून निघून जा. या वरात सूर्यकिरणे येऊ लागल्याबरोबर मी लांङगीण होऊन जाईन. मी लांङगीण झाल्यावर तुम्ही पाव्या समोर आलात तर तुम्हांला फाटून जाईन मी दिवसा लांङगीण होऊन तशीच वागते.” ती बाई म्हणाली.

ते दोघे रात्री त्याच घरात सोपले. उवाडण्यापूर्वी तेथून निघून गेले.

रात्रभर ते घरी आले नव्हते म्हणून मालक त्यांना होता ते पाहून त्याच्या मोठ्या बहिणीला फार वागंद झाला. तो त्यांना म्हणत होता—“कोठे होता रे तुम्ही दोघे रात्र भर! बोल, चामडी लोळवतो एकेकाची.” मालकाने मारहाण

सुरू केली असली तर ते पाहण्यात तिला गंमतच वाटली असली. पण धाकटी सरला गेली आणि आपल्या खोलीत जाऊन तिने आतून दार बंद कर कळव घेतले.

बिठूने मालकाला काही घेऊन येत बसलेला पाहिले. त्याने आपला चावूक जोराने लाडला आणि म्हणाला—“थांब!” ते ऐकताच त्याचा मालक दगडाच्या मूर्ती सारखा जागच्या जागी थांबला. त्याने मारायला उबललेला हात बरचा बरच सडून गेला. त्याचे पाय जमिनीला जणू काही चिकटून गेले होते.

“अरे, काय झालं मला?” मालक ओरबला. त्याचे तोंड बंद झाले नव्हते. त्याचे हात पाय हासत नव्हते, पण तोंडमात्र बंद झाले नव्हते.

“पहिल्याने हे वचन चा की ब्राम्होला तुम्ही मारहाण करणार नाही, म्हणजे मी तुम्हांला हिटू फिरू देईन.” विठू म्हणाला.

“हा कसला मंत्र आहे रे? मी नाही वेत वचन. मी तुम्ही चामडी लोळवली पहा! तुम्हा गळा दाबून ठार करीन तुला.” मालक म्हणाला.

“तस्मिन् तू आहेस तसच मी मंत्र काढून घेईपर्यंत उभा रहा.” विठू

म्हणाला आणि गणूचा हात धरून तेवून निघाला.

मालक पावरला आणि म्हणाला—“अरे यांदरे बाबा! विठू मी अपघ बंडेन सांगतो, तुझ्या अंगाला मी हात लावणार नाही.”

“ब्राम्होला बिना कारण मारायला पावलास तर तुम्ही जमीन कोठ मोडीन, डेन.” विठू म्हणाला. नंतर तो म्हणाला—“ठीक ह्या हाल चाल कर!” त्या बरोबर तो हालचाल करू लागला आणि उडी मारून विठूच्या हातातला चाबूक पुढे धावला. ते पाहून गणू पावा बाजवू लागला. पाव्यावरचे गाणे ऐकून मालकाला दोघां भावांची सहानुभूति प्रेम वाटू लागले. मोठ्यातून पाण्याच्या धारा वाहू लागल्या.

हे सर्व पहात दुर्गी अवळथ उभी होती. म्हणाली—“बाबा! झालं काय तुम्हांला?”

“त्या विष्वाचांना कोणी मारू नका! या रे मुलांनो, मंडून काय हवं ते मागून सा.” मालक म्हणाला.

दोघे घरात येले. त्यादिक्शी मोठ्या मुलीने मुकाट्याने त्यांना पोटाभर जेवायला वाढले. आजपर्यंत त्यांना कधी पोटाभर खायला मिळाले नव्हते. दोघांचे जेवण-

खाय झाल्यावर ते दोघे तेंधून निघून गेले. त्यानंतर मालकाचा दुष्ट स्वभाव पुन्हा पहिल्यासारखा दुष्ट झाला.

“आज काय झालं आहे, हे माझे मलाच समजत नाही, मुली.” आपल्या मोठ्या मुलीला म्हणाला.

“मला वाटते की त्या विठूचा चाबूक व गणूच्या पावा मंत्रवलेले असवेत. त्या दोन्ही वस्तू दोघांच्या हातांतून काढून घेतून नाहीणा केल्या माझेतर तर ते माचवतील तसे नाचावे लागेल. आपले धरवार आणि जमीन जुमला देखील ते आपल्या हातातून काढून घेतोले.” मोठी मुलगी म्हणाली.

नंतर मोठ्या मुलीने आपल्या बापाला सांगितले की ती विठूला फसवून त्याचा चाबूक काढून घेईल आणि घाकटी कडून गणूचा पावा काढून घेवतील.

मोठ्या बहिणीने घाकट्या बहिणीला बोलावून जेव्हां ते सर्व सांगितले तेव्हां तिला फार आश्चर्य वाटले. पण बहिणीच्या म्हणण्याबिरुद्ध काही करण्याची तिची छाती होईना. म्हणून तिने होकारार्थी नुसतो मान हलविला.

दुसऱ्या दिवशी दुर्गी एक टोपलीभर आपल्या घराचे घेऊन दोघे भाऊ गुरे व भेंदरे चरायला घेऊन जात त्या खोऱ्यात

गेली आणि विठू बसला होता. ■■■ मळ जाऊन व प्रेमाचा मोठा आव आणून त्याला म्हणाली—“विठू, आपल्या गावात थोडे का लोक आहेत, पण तुझ्यासारखा सुंदर व सूर एक देखील नाही, थप! म्हणून तू मला बितका आवडतोस तितका दुसरा कोणी आवडत नाही.” असे म्हणत ती बरोबर आणलेले साण्याने पदार्थ एकेक करून विठूला खायला देऊ लागली.

दुर्गीचा कावेचावपणा विठूच्या लक्षात आला नाही. तिने जे जे खावला दिले ते त्याने सर्व खाऊन टाकले.

“मी म्हणते ते ऐकून घेतील का? तू बाबांशी विनाकारण भांडायचे सोडून दे. मी तुझ्याशी लग्न करीन.” दुर्गी म्हणाली आणि विठूच्या ज्या हातात चाबूक होता तो हात आपल्या हातात घेतला. विठूने त्या हातातला चाबूक दुसऱ्या हातात घेतला.

“तुला मी पूर्ण आहे असे वाटले होय?” विठूने दुर्गीला विचारले.

“छे रे! मग ■■■ बोलतोस विठू? ती चाबूक पहावा म्हणत होले मी! तुझ्या सारखाच एकदा सटकून ■■■ होते, मी पाहणार होते.” दुर्गा म्हणाली आणि प्रेमाचा आव आणून त्याच्या अंगाला बिलगून बसली व ■■■ हातातला चाबूक आपल्या हातात काढून घेतला. जग जिकल्यासारखे तिला वाटले व आनंदाने चाबूक एकदा वाजवून पाहिला. पण चावकाचा आवाज झालाच नाही.

विठूने दुर्गीच्या हातातला चाबूक हिसकावून घेतला आणि रोवाने म्हणाला—“जाता तू येथून चालती हो. आज तू इतकी पक्वाचे करून कसाला आणशी होतीस हे ■■■ कळले. वा पुढे इकडे कधी आलीस तर पहा. एक ■■■

अच्छ ■■■ तुझ्याशी बोलणार नाही. चालतो हो.”

दुर्गी असे साण्याचे पदार्थ एक टोपळे घेऊन आली होती तसेच एक टोपळे भस्म साच पदार्थ तयार करवून सरला पण गणूकडे आली होती. तशी ती पुर्वी कित्येकदा ■■■ कडे आली होती. पण त्या दिवशी श्री गणूच्या अगशी अवघड पिकटून बसली आणि त्याला विचारले—“गणू! तुझ्यावर भासे आहे तसे बाभ्यावर तुझे प्रेम आहे का?”

“तुला महीतच आहे, ■■■ मास जेवचे प्रेम आहे तेवढेच किंवा त्याच्या पाठोपाठ तुझ्यावर आहे.” गणू म्हणाला.

“हा पावा मी मागितला तर तू तो मला देशील का?” सरलाने विचारले.

“तुला पाहिजे तर हो!” असे म्हणत त्याने पावा सरलाच्या हातात दिला.

परंतु पावा हातात घेऊन ती रडू लागली. गणूने तिला त्याचे कारण विचारले. पण तिच्या तोंडातून शब्दच उमटेना. शेवटी ती तो पावा गणूला परत देत म्हणाली—“गणू! ■■■ माची भरव नाही. फक्त तुझ्या प्रेमाची परीक्षा घेण्यासाठीच मी तो मागून पाहिला. दुसरं काही कारण नाही.

साण्यात संवसक्ती आहे, ■■■ मला कळले आहे. तुलाच याचा जास्त उपयोग आहे.”

“हा पावा संवसक्ती आहे, हे तुला कसे कळले? गणूने तिला विचारले.

“भासे माया ■■■ ताई दोघांनी सांगितले,” सरला म्हणाली.

“तुला कळले तसाच हा पावा संवसक्ती आहे.” असे सांगून गणूने पाण्याच्या संव-शक्तीचा प्रभाव कसा पडतो हे समजावून सांगितले.

गणूकडून सर्व ऐकून घेतल्यावर सरला म्हणाली—“मग मेढरे चरायला घेऊन जाण्याची तुला गरजच नाही. ■■■

मंत्रबळाने तुला माझ्या बाबांकडून जे पाहिजे ते करवून किंवा बघवून घेता येईल. तू रथाना तुझ्याशी माझे लग्न करून घायला कां सांगत नाहीस?"

"तुला हरकत नसेल तर मी कां नाही विचारणार?" असे सांगून गणू सरला बरीबर घरी निघाला.

ते दोघे घरी पोचण्यापूर्वीच दुर्गाने बापाला जाऊन धडलेले सर्व वृत्त सांगून टाकले होते. म्हणाली—"पाहायचं आहे आतां की सरला काय करते ती!"

इतक्यात समोरून गणू ■ सरला हातात हात घालून येत असलेले दिसले.

गणू मालकाला म्हणाला—"मा पुढे मी तुमची मेंदरे चरायला नाही येऊन जाणार! सरलाशी माझे लग्न करून घ्या. आम्ही दोघांनी लग्न करायचं ठरविलं आहे."

मालकाला राग आला. संतापाने त्याचे सर्वांग धरधर कापत होते. त्याच वेळी गणूने गावा बाजवयल्या सुरवात केली. मालकाचा सर्व राग कापरासारखा पार विरकतून गेला. स्वतः मुलगा हात गणूच्या हातात देत म्हटलं—"मी तुमचे लग्न करून देतो. दोघं तुला संसार करा, माझी पण तीच होती."

"हे काय करता आहां बाबा?" दुर्गा मोठ्याने ओरडून म्हणाली. त्याच वेळी बिटू तेथे आला व म्हणाला—"मी तुमच्या गाई आजपासून नाही नेणार चरायला. मी आणि माझा धाकटा ■ दोघे कोठे तरी जाऊन राहू." बिटू बापूच्या मालकाला म्हणाला.

"करे पण तू जाणार कोठे? तुझ्या भावाचे लग्न मी सरलाशी करून देणार आहे." मालक म्हणाला.

"बरं तर मी एकटा निघून जाईन." मालक म्हणाला.

त्याच वेळी दुर्गा मोठ्याने पिसाळल्या-सारखी ओरडली—"तुम्ही दोघे चालते व्हा. सरला! तू मुढा एका मुर्खाशी लग्न करणार असशील तर तू मुढा जा.

"होय, मी जाणारच आहे. मी माझ्याशीच लग्न करणार आहे. तुला काय त्राण?" सरला म्हणाली.

"मी लांडगीण झाले तरी माझ्याशी लग्न करणार नाही. दुर्गा रगाच्या भरत मोठ्याने ओरडून म्हणाली.

दुर्गा ते म्हणाली ■ वेळी बाहेर लांडग्याचे ओरडणे ऐकू आले. दुसऱ्या क्षणाला एक लांडगीण ■ आत आली.

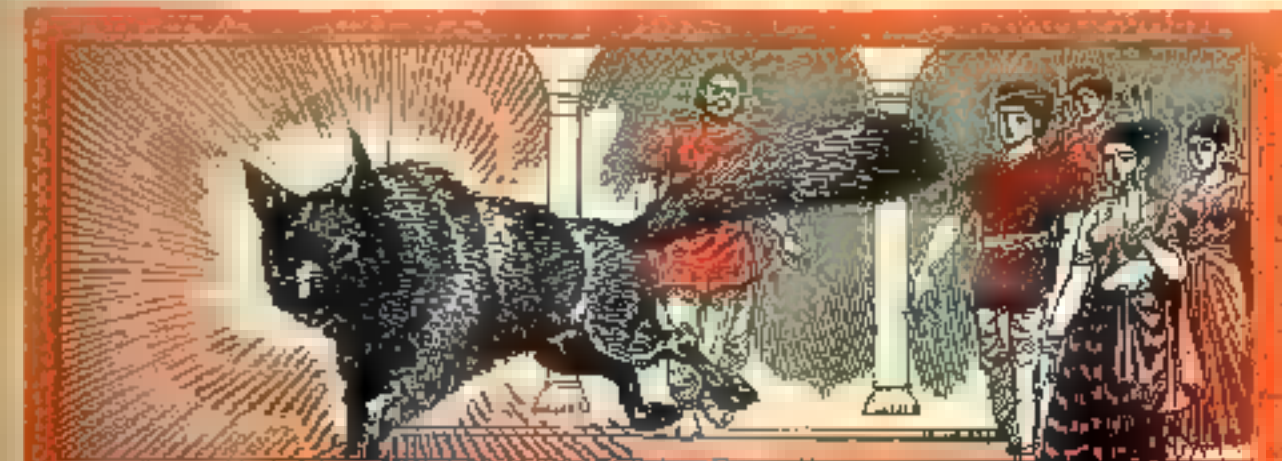
"मी देखील लांडगीण आहे, बिटू तयार असेल तर मी त्याच्याशी लग्न करायला तयार आहे." लांडगीण माणसांच्या भाषेत म्हणाली. बिटूने त्या लांडगिणीला ओळखले.

"मी तयार आहे!" बिटू म्हणाला.

"तर मग मला पोटाशी धरून माझ्याशी बोल." लांडगीण म्हणाली आणि आपले पुढले पाय विठूच्या खांद्यावर टाकले.

बिटूने वाडस करून तिच्या पोटाशी धट्ट आवळून धरले आणि आश्चर्य असे की ती लांडगीण एक सुंदर स्त्री झाली. ती म्हणाली—"बिटू! तू मला शापमुक्त केले आहेस. एक मंत्राने मला मंत्र टाकून शाप दिला होता म्हणून मी लांडगीण झाले. मी रात्री लांडगीण ■ दिवसा मनुष्य होत होते. पूर्वी मी देखील या दुर्गासारखीच कठोर स्वभावाची होते. हा शाप आणजी कोणावर उलटायईत मला मुवती नाही." असे म्हणत तिने एकदां दुर्गाकडे पाहिले ■ म्हणाली—"बाज पासून लांडगीण होऊन जगणे तुझ्या नशिबी आहे. तुम्हा स्वभाव बदलत नाही तोंपर्यंत तुला शापमुक्ती नाही."

सर्वांसमक्ष दुर्गा एक लांडगीण झाली आणि पाहता पाहता रानात पळून गेली.

एकदा अर्काटिवा नवाब ईस्ट इंडिया कंपनीच्या गव्हर्नर साहेबांना भेटण्यासाठी मद्रासला आला. दोघांचे परस्परप्री वीरने चालू होते. त्यावेळी गव्हर्नर साहेबांनी नवाबाच्या बोटातल्या अंगठीवर होवी. तो गोण्ट नवाबाच्या लक्षात आली. आपली अंगठी काढून गव्हर्नर साहेबांच्या हातात देत नवाब म्हणाला- "आपल्या बोटात घालून पाहता का मरा?" गव्हर्नर साहेबांनी ती अंगठी घेऊन आपल्या बोटात घातली.

दोघांचे वीरने संपल्यावर निरोप घेते येथी म्हणाला- "मेवडी मंगटी परत येण्याची संधी येणार का?"

"अंगठी एकदा बोटात आली ती ती परत येथी रीत गोण्या लोकांमध्ये नाही." पाहिजे तर अंगठीची किंमत मागून घ्या, मी खायला तयार आहे." गव्हर्नर स्मित करून म्हणाला.

नवाब काही बोलल्याशिवाय निघून गेला. पुढे एक दोन महिन्यांनी नवाबाने एक मोठी मेवडानी गव्हर्नर साहेबांना दिली. बोलल्याने दोघां गति पत्नीस होते. गव्हर्नर साहेबांच्या पत्नीस नवाबाची वेगळी ज्ञानाच्यात बोलवून घेऊन गेली. मेवडानी संपल्यावर गव्हर्नर साहेब म्हणाले- "बरे तर येतो. आमच्या मंडळीला निघायला लागे."

"आमच्या सुलतमान समाजात जमान्यात घ्या एकदा प्रवेक मिळतो तिला बाहेर पाठविण्याचा रिवाज नाही. त्या बद्दल दुसरी काही भेट देऊ." नवाब म्हणाला.

बनुर गव्हर्नर साहेबांनी बोटातली अंगठी काढून विली आणि गव्हर्नर साहेबांच्या पत्नी स्मित करीत माहेर आल्या.

खोटी साक्ष

एका गावी एक श्रीमंत व्यापारी रहात असे. तो हिऱ्या माणकांचा व्यापार करी. त्याने जे धन वैभव संपादन केले होते हमांदाचा पैसा फार कमी होता. मोठ्या भावड्या मोकांना फसवून मिळवलेला पैसाच जास्त होता.

व्यापारी ज्या घरी रहात असे ते घर त्याचे वाडवडिलाजिस्त होते. त्याच्या लागून एका शेतकऱ्याची जमीन होती. ती विकत घेण्यासाठी व्यापाऱ्याने पुष्कळ प्रयत्न केला. ती जमीनदेखील त्या शेतकऱ्याला वाडवडिलाजिस्तच मिळाली होती. त्या श्रीमंत व्यापाऱ्याने मोठी रक्कम देऊन जमीन विकत घेतली असली तर तो चिकायला तयार होता. कारण कमी किमतीत दुसरोकडे जमीन विकत घेऊन राहण्याचा त्याने विचार केला. पण तो श्रीमंत व्यापारी मोठी रक्कम पायला तयार

नव्हता. म्हणून शेतकरी शगाळून म्हणाला- "मला जमीन नाही विकायची, तुम्ही आलेत तसे चालू लागे."

व्यापाऱ्याला त्या गोष्टीचा राग आला. तो शेतकऱ्याला निरनिराळ्या प्रकारे त्रास देऊ लागला. शिबीगाळपण करू लागला. तेवढ्यावर त्याच्या घनाचे समाधान झाले नाही, त्या शेतकऱ्याला जास्त जास्त त्रास देऊ लागला.

एक दिवशी व्यापाऱ्याने कमळाकांत नांवाच्या आपल्या एका मित्राला बोलविले व म्हणाला- "माझा शेजारी शेतकरी मला फार त्रास देतो आहे. त्याला चांगली बदल घडावी असे काही तरी करावे, म्हणतो आहे मी. तो माझा शेजारी आहे. म्हणून त्याने माझ्या घरातले एक माणिक्य चोरून नेले असल्याचा त्याच्यावर आरोप लावून त्याच्यावर फिर्याद करावी म्हणतो.

तू साक्ष घावीस अशी माझी इच्छा आहे. साक्षीदाराशिवाय न्यायाधीश मी लावलेला आरोप कबूल करणार नाही. तुला ही खोटी साक्ष दिल्याबद्दल मी मोठे इनाम घ्यायला पण तयार आहे."

आपल्याला फुकटात काही पैसे मिळत आहेत, मग कां सोडा, असा विचार करून कमलकांत खोटी साक्ष देण्यास कबूल झाला.

हुसैन्या विवशी व्यापार्याने फिराद दरबारात नोंदविली. रयात कमलकांत साक्ष म्हणून असल्याचा उल्लेख होवा.

राजाने कमलकांतला बोलावून विचारले- "कायरे बुना, मा व्यापार्याच्या घरेने माणिक्य होतकन्याने चोरले ते करे आहे का?"

कमलकांत म्हणाले- "होय महाराज! माझ्या होळ्यादेखत त्याने ते माणिक्य चोरले."

"माणिक्य कसे काय होते?" राजाने विचारले.

कमलकांत तो प्रश्न ऐकून घाबरला. क्षणभर विचार करून नगलेत घळून ठेवली काडी काढून दाखवीत म्हणाला- "महाराज! बरोबर या छडी सारखे होते."

राजा मोठ्याने हसला आणि व्यापार्याला म्हणाला- "काय हो, तुमच्याकडे इतकी मोठी माणिक्ये विकायला ठेवली आहेत घाटते?"

व्यापारी पर पर कापू लायला.

कमलकांत पुढे म्हणाला- "महाराज! एकदा माझ्या बाबांची छडी हरवली होती. तेव्हा माया म्हणाले होते जर ती छडी म्हणजे एक माणिक्य होते, माणिक्य!"

व्यापार्याची कुवेगिरी माहेर आली. एका भोळगट माणसाकडून खोटी साक्ष देववित्याबद्दल राजाने रागावून व्यापार्याला कडक शिक्षा केली.

वराची निवड

कार पूर्वी एका बावी एक विद्वान पंडित रहात असे. त्याने निरनिराळ्या देशांच्या विद्वान पंडितांना शास्त्रार्थ करून जिंकले होते. विद्वान पंडिताला एक मुलगा होता. त्याचे नांव रामशास्त्री होते. तो पंडित्या नंवरचा मुल होता. तो एक महाभूल असल्याचे सर्वांस माहीत होते. म्हणून त्याला कोणो मुलगी घायला होईना.

आता या मुलाचे लग्न कसे व्हायचे, ही काळजी त्याच्या बापाला वाटू लागली. दूरच्या गावी एका पंडिताला एक मुलगी होती. तिच्याशी आपल्या मुलाचे लग्न झाल्यास जरे. असा विचार करून तो बापच्या काही मित्रांजवळ बोलला. त्याच्या मित्र मंडळींनी मुलीच्या वडिलांना मेढून पंडितारच्या मुलाचे स्वळ सुचविले.

मुलीच्या वडिलांना एक चांगले स्वळ चालून आल्यासारखे वाटले. त्यांनी मुलीला

पहायला मुलाला घेऊन यावे असा निरोप मुलाच्या बापाकडे पाठविला. रामशास्त्री मुलीला पहायला निघाला. मुलीच्या भावंडांनी रामशास्त्र्याचे सर्व प्रकारे आदर तिथ्य केले. त्यांच्या घरी जे उत्तमोत्तम ग्रंथ होते ते आणून रामशास्त्र्याला दाखविले.

रामशास्त्र्याने एक पुस्तक उचलून विचारले- "हे कमल पुस्तक आहे?" त्यांनी जे उत्तर दिले ते ऐकून त्याला वाटले की कोणतातरी मोठा ग्रंथ असावा. जसेच एका मागून एक ग्रंथ उचळीत त्याने शेवटी एक पुस्तक उचलून विचारले- "हे कमल पुस्तक आहे?"

"हे पुस्तक अलिखित आहे." मुलीचे माऊ म्हणाले.

"अलिखित" शब्दाचा अर्थच रामशास्त्र्याला माहीत नव्हता. म्हणून त्याने विचारले- "कोणी लिहिला हा ग्रंथ?"

तेव्हा मुलीच्या भावंडांना ती मुलगा पहामूर्ख असल्याची सास पहली. त्यांनी रामशास्त्राला परत पाठवून दिले.

एका राजाला एक मुलगी होती. ती लग्नाला योग्य झाली तेव्हा राजाने तिचा विवाह करून देण्याचे ठरविले.

"मी विचारीन त्याचे बरोबर उत्तर देणाऱ्याची मी लग्न करीन" असे जाहीर करण्यास तिने राजाला सांगितले.

किरवेक राजकुमार तिच्याशी विवाह करण्याच्या हेतूने आले. त्यांना तिने प्रश्न केला :-

"मी एक सोपासा हिशोब विचारते. प्रश्न विचारल्या नंतर मी 'एक', दोन 'तीन' असे अंक मोजीन. तेजक्या अवघीत जो कोणी बरोबर उत्तर देईल त्याच्याशी मी विवाह करीन. आता हिशोब ऐका. असे सांगून राजकुमारीने हिशोब विचारला-

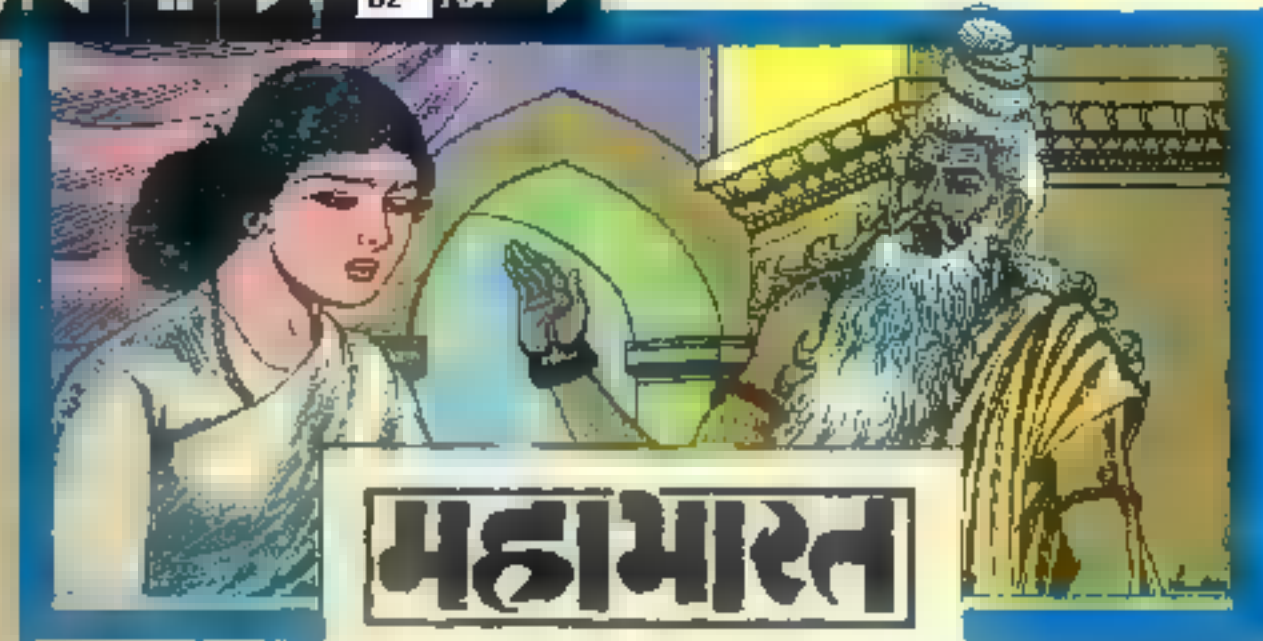
एका तलावात एका ऋषींनी एक कमळ लावले. दुसऱ्या दिवशी त्याची दोन कमळे झाली. अशा तऱ्हेने रोज पहिल्या दिवसाच्या कमळाच्या दुप्पट कमळे होऊ लागली. तिसऱ्या दिवशी तलाव फुलांनी गेला. तर अर्धा तलाव भरपूरत किती दिवस झाले असतील?"

तो प्रश्न विचारून राजकन्येने 'एक' म्हटले.

एक म्हणाला-"पंधरा दिवसात!" इतर लोक घाई घाईने हिशोब करून पाहू लागले की तीस दिवसात किती कमळे झाली असतील. व त्यांची अर्धी किती होतील?"

राजकुमारी म्हणाली-"दोन!" "एकोणतीस दिवसात!" एक राजकुमार म्हणाला.

राजकुमारीने त्याला स्वयंवराची वर माळी घातली.

सत्यवतीने, ती चालवीत असता पराक्षर मुनीच्या प्रेमाग्रहामुळे व तिला बऱ्या पुत्रप्राप्ती झाली हे सांगून कुल्ल-ईपायन व्यास तेच तिचे पराक्षरमुनीचे पुत्र जमल्याचे मोठ्या वाटाने व लज्जा-वन्त होऊन सांगितले व म्हणाली-"माझ्या त्या मुलाने घोर तपश्चर्या करून वेदव्यास ही पदवी मिळविली. त्याच्या कृपेने भरत-वंशाचे रक्षण होऊ शकेल."

भीष्म त्या गोष्टीस कबूल झाला. सत्यवतीने स्मरण करताच कुल्लदेवायन व्यास मुनी प्रकट झाले आणि विचारलागले-"माते! आज तू माझे काे करे स्मरण केलेस? मोे काय सेवा करू तुम्ही? तुम्ही आज्ञा शिरोधार्य आहे." सत्यवतीने

स्मरण करण्याचे कारण सांगितले व व्यासांनी होकार पण दिला

त्यानंतर सत्यवतीने अंबिकेला पुत्र समजावून सांगितले की तू उत्तमोत्तम वस्त्रालंकार करून तयार रहा. तुम्ही मोठे वीर तुम्हाकडे येतील त्यांच्या सेवेला तयार अस. त्यांच्या कृपेने तुला जे अपरप होईल ते बंधवृक्ष वाढवील. अंबिका भीष्म वंदील अशा अपेक्षेने वाट पहात होती. परंतु रात्री व्यास मुनी आले. त्यांची लांब दाढी, काळ्या रंग व स्नाक बुंध डोळे पाहून ती घायरून गेली आणि तिने डोळे घट्ट बंद करून घेतले. म्हणून तिला जो मुलगा झाला तो आंधळा निघाला. तोच राजा वृत्तराष्ट्र म्हणून प्रसिद्ध झाला.

त्या आंधळ्या मुलाला पाहून सत्य-
बतीला फार वाईट वाटले. तिने पुन्हा
व्यास मुनींचे स्मरण केले. या खोपेस ती
अंबालिकेला म्हणाली—“एक मुनी तुझ्या-
कडे येतील. त्यांच्या कपेने तुला पुनर्प्राप्ती
होईल व वंशवृद्धी होईल.

रात्री व्यास मुनी आले तेन्हा अंबालिकेने
डोळे बंद केले नाहीत. पण त्यांचे तेजस्वी
रूप पाहून ती क्षणी म्याली की भीतीने
ती नखशिखात पांढरी फट्ट साळी. म्हणून
तिला जो मुलगा झाला तो निस्तेज ■
फिककट रंगाचा झाला. म्हणून त्याचे पांडु
हे नाव पडले.

सत्यवतीच्या मनावे समाधान आले
नाही. तिने पुन्हा व्यास मुनींचे स्मरण
करून या खोपेस अंबिकेला वजावून गांगि-
तले की असला भितरेपणा करून काढे
चालेल? अंबिकेने होकार दिला, परंतु
व्यास मुनींच्यासमोर येण्याची क्षणीच
तिला जाली नाही. तिने स्वतः न जाऊ
आपल्या खेळील आपल्या दासीला पाठविले.
त्या दासीला जो मुलगा झाला तोच
विदुर.

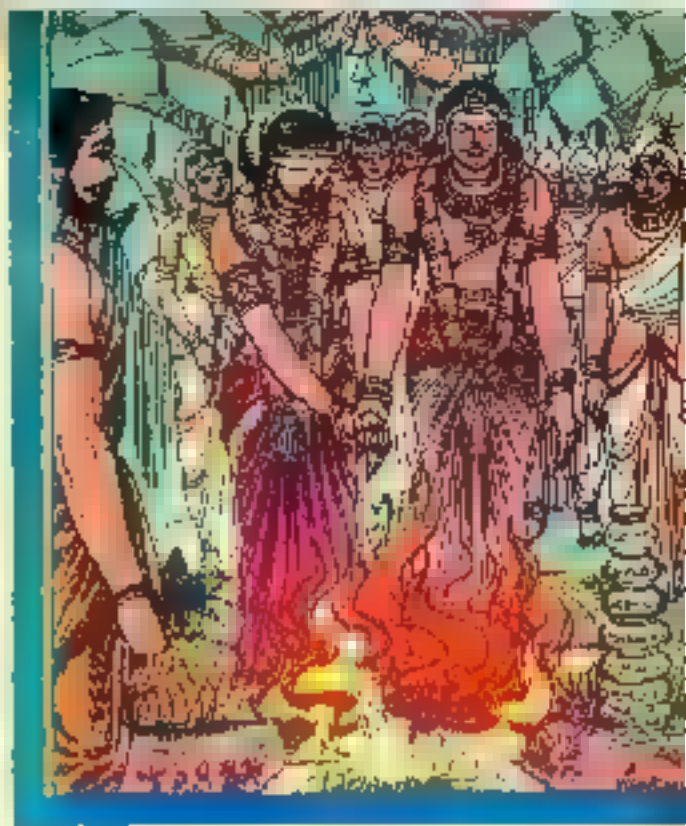
धृतराष्ट्र, पांडु ■ विदुर तिचे लहानाचे
मोठे होणे लागले. भीष्माने राज्यकारभार
संभाळला आणि त्याच्या कारकीर्दीत प्रजा
मुखी झाली. त्याने तिघांना क्षत्रियोक्ति
वेदवेदांग व शस्त्रास्त्रविद्या शिकविण्याची
व्यवस्था करून दिली. तिघांत धृतराष्ट्र
शरीराने बलवान होता. पांडु घनविद्वत्
निष्णात होता तर विदुर नीतिशास्त्रात
प्रवीण होता.

राजकुमार मोठे झाल्यावर एकाचा
राज्याभिषेक करावयाचा होता. विदुर
दासीपुत्र होता. धृतराष्ट्र जन्मांध होता.
म्हणून त्या दोघांचा राज्याभिषेक करणे
शक्यच नाही असे समजून भीष्माने पांडूचा
राज्याभिषेक केला.

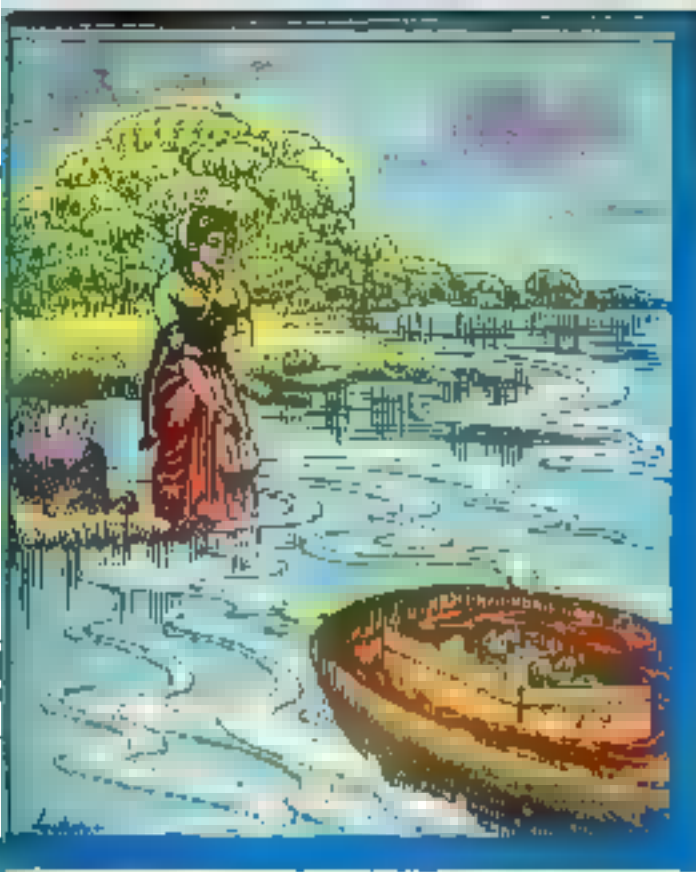
हे राजपुत्र विवाह योग्य झाल्यावर
त्यांच्यासाठी योग्य राज्यकन्या सोडून
आणण्याचे भीष्माने ठरविले. गांधार
देवाचा राजा सुबल याला गांधारी नावाची
एक मुलगी होती. तिला शंभर पुत्र
होतील असा वर शंकरापाहून मिळाला
असल्याचे भीष्माचार्यांना कळले. म्हणून
त्यांची सुबलकडे काही वाहण्यांना पाठवून
धृतराष्ट्राचा विवाह तिच्याशी करून द्यावा
अशी विनंती केली. धृतराष्ट्र जन्मांध आहे
हो गोष्ट सुबलला माहीत होती. परंतु
मुलगी मोठ्या घराण्यात पणवार आहे

विचार करून त्याने धृतराष्ट्र गांधारी
विवाहास संमती दिली. आपला पति
आपला असल्याची गोष्ट गांधारीला
कळली तेन्हा तिने स्वतःच झोळ्यांना पट्टी
बांधून घेऊन स्वीकारले. स्वेच्छेने
गांधारीचा भाऊ शकुनी याने तिला
हस्तिनापुरला नेऊन तिचा विवाह धृत-
राष्ट्राशी करून दिला. त्यानंतर काही
दिवस भीष्माचार्यांचे आतिथ्य स्वीकारून
शकुनी स्वदेशी निघून गेला.

पांडूच्या विवाहाचा प्रसन्न होता.
भीष्माचार्यांना कळले की कुंती नामक एक
योग्य यादव कन्या आहे. यादव वंशाचा

प्रमुख शूर हा वसुदेवाचा पिता. त्याला
पूजा नावाची एक मुलगी होती. शूरचा
आले भाऊ कुंतिभाऊ याला मुलबाळ
संभूते. म्हणून त्याने पूथालाच दत्तक घेऊन
आपल्या घरी वाढविले. कुंतिभोज राजा-
कडे जो पाहुणे मंडळी येत त्यांच्या आदर
सत्काराची सर्व जबाबदारी पंथेवर होती.
एकदा दुर्वास ऋषी कुंतिभोज राजाकडे
अतिथी म्हणून येऊन काही दिवस राहून.
पंथेने सर्वप्रकारे त्यांची वडदास्त राखली.
म्हणून दुर्वास ऋषींनी खूप होऊन एक
मंत्र शिकविला ■ म्हणाले—“मुली! तू हा
मंत्र म्हणून ज्या देवाचे स्मरण करशील

तो प्रकट होईल व तुला त्याच्या पासून पुत्रप्राप्ती होईल."

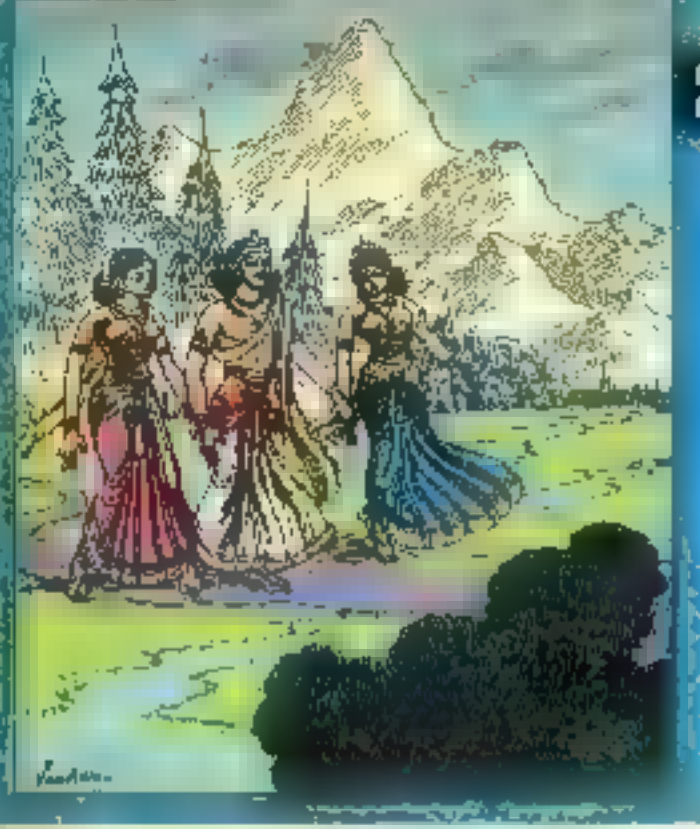
पृथ्वीने मंत्रवज्र लहरे काहे की लोटले ॥
वाहण्यासाठी मंत्र म्हणून सूर्याचे स्मरण
केलं. कवच स्वयं प्रकट झाला. पण
पृथ्वीने पुत्रप्राप्तीची इच्छा व्यक्त केली
नाही. तरी सूर्यापासून तिला एक पुत्र
झाला. जन्मलाच त्याला कवच व कुंडले
होती. कुंडी घाबरली. तिने त्या मुलाचा
एका पेटीत ठेवून ती पेटी नदीत सोडली.
ती पेटी एका मुनाच्या हाती लागली.
त्याने ती पेटी उघडून पाहिली तर त्यात
एक सुंदर मुलगा होता. त्याने त्या मुडाला

आपली बायको राधा हिच्या हातात देऊन
तिचे पालन पोषण करण्यास मागितले.
हाच मुलगा पुढे कर्ण म्हणून प्रसिद्ध झाला.

परंतु कर्णाच्या जन्माची गोष्ट कोणालाच
माहीत नव्हती. कुंतिभोज राजाने त्या-
नंतरच कुंतीच्या स्वयंवराची तयारी सुरू
केली. त्या स्वयंवराला पांडू ॥ इतर
राजकुमारांयरोबर हजर होता. कुरुवंशी
पांडू दिसायला सुंदर व देखणा होता.
म्हणून कुंतीने त्यालाच स्वयंवराची माळा
घातली. कुंतिभोज राजाने दोघांचा विवाह
घाटामाटाने करून दिला आणि बाहेर
म्हणून अनेक मुल्यवान इस्तू व गाई, घोडे
आणि हत्ती देऊन बभ्रवरास हस्तिनापुरी
पोचते केले.

कुंती ॥ पांडू यांचा विवाह झाल्याने
कुरुवंशाच्या राजधानीत सर्वत्र आनंदी
बनंद पसरला. भीष्माचार्यांनी पांडूच्या
आणखी एका विवाहाची व्यवस्था करून
ठेवली होती. मद्रदेशाचा ॥ सत्य याने
भीष्माचार्यांच्या इच्छेला मान देऊन माही
नावाच्या आपल्या बहिणीचा विवाह पांडूजी
करून देण्याचे कबूल केले. त्यांच्या देशाच्या
पद्धतीप्रमाणे त्याने कन्यासुल्लेख मागितले.
भीष्माचार्यांनी ते कबूल केले. भीष्मा-

बायांनी **राजाला** मोठे, हिरे व रत्न माणिक्ये, मिरमिराळ्या प्रकाशनी वाहून आणि इतर मूल्यवान वस्तू उपहार देऊन ब्रूप केले. त्यानंतर हस्तिनापुर येथे वसल्याने येऊन आपली बहीण माद्री हिचा विवाह पांडूशी करून दिला. पांडू आपल्या दोघां पत्नींसह सुखाने संसार बाळगला.

काही दिवस सुखाने संसार केल्यावर पांडूच्या मनात दिग्विजय करण्याची इच्छा उज्ज्वली. त्याने चतुरंग सैन्य उभे करून दिग्विजयाच्या सुरवात केली. निघते वेळी त्याने भीष्माचार्य यंगेरे बडोळ कुस्वंची-यांना व द्राह्मणांना नमस्कार केला व त्यांचा

आशीर्वाद घेऊन निघाला. त्याने एका सागून एक अनेक देश जिंकले. त्याने मगध राज्यावर स्वारी करून तो देश जिंकला. मगधचा राजा युद्ध करीत **मरण** पावला. काशी, पुंड्र इत्यादि देश जिंकून तो हस्तिनापुरला परत आला. भीष्माचार्यांनी **शूर** पुत्रप्याचे प्रमाने स्वागत केले. दिग्विजय करीत असता पांडूने अनेक देशातून जे **सैन्य** **गंधा** इत्ये होते ते त्याने आपली आज्ञा सत्पत्नी, काका भीष्म आणि भाऊ धृतराष्ट्र व विदुर यांना वांटून दिले. सर्वांस आनंद झाला. जे **व्यास** **व्यास** त्याच्या आचार्य भूतराष्ट्राने अनेक अस्त्रसंघ जमवले.

त्यानंतर राजा पांडू आपल्या दोघा राज्यांना बरोबर घेऊन विहार करण्यास त्रिमास्य गर्भंतावर गेला. पांडू हिमालयातच अनेक दिवस राहला. त्याला भावस्थळ असलेल्या सर्व वस्तू धृतराष्ट्र पाठवीत असे.

तिकडे हस्तिनापुर येथे भीष्माचार्यांनी विदुराचा त्रिकाह देवक नामक राजाच्या मुलीशी करून दिला.

एकदा व्यासमुनी धृतराष्ट्राच्या घरी आले. त्यावेळी त्यांना फार भूक लागली होती. गांधारीने गर्व प्रकारे त्यांचा आतिथ्य

सत्कार करून त्यांना खूप केले. व्यास-मुनींनी प्रसन्न होऊन वर भागण्यास गांधारीस सांगितले. गांधारीने पतीमारखे गुणी शंभर पुत्र होवोत असा वर मागितला. त्या प्रमाणे व्यासमुनींनी तिला तो वर दिला.

काही काळ मोठ्यावर गांधारी गरोदर झाली. ती दोन वर्षे गरोदर होती त्याच वेळी कुंतीला युधिष्ठिर नांवाचा सुटसा झाला असल्याने तिला कळले. व्यासमुनींनी वर दिला असूनही कुंतीच्या आर्षी तिला प्लवग **नाही** असा विचार करून ती फार दुःखी झाली. तिने आपल्या पतीचा सत्का घेतल्या मिवाय आपले पांढ वटवून घेतले. गर्भजाव होऊन पिडाचे अनेक तुकडे झाले. ते फेकून देण्याचा विचार तिच्या मनात आला. त्याच वेळी व्यास-मुनी धृतराष्ट्राला येतायला आले होते. त्यांना ती गोष्ट कळली तेव्हा त्यांनी गांधारीला राखावून विचारले—“तू हे काय केलेस **आतां** पुढे **करण्याच्या** वेनात आहेस?”

गांधारी रडत म्हणाली—“आपण मला शंभर पुत्र होतील असा वर दिला होता. मी दोन वर्षे गरोदर होते, पण मूल झाले नाही. तिकडे पांडूची बायको कुंती हिच्या

एक सुंदर मुलगा झाल्याने मला कळले. त्याने मला इतके दुःख झाले की मी आपल्या गर्भावरून प्रहार केला. आपण दिलेल्या वराला परिणाम मला माहीत नाही. पण हे पहा माझ्या पांढासल्या गोळ्याचे हे तुकडे झाले आहेत.”

“मासा वर कधी व्यर्थ होत नसतो.” असे सांगून व्यासमुनींनी त्या गर्भपिडाचे सर्व मांसखंड बंड पाण्याने धुवून काढले. ते शंभर मांसखंड होते. ते त्यांनी तुपात ठेवविले. ते पाहून गांधारीने व्यासांना विचारले—“हे शंभर मांसखंड म्हणजे शंभर मुले का? मग मला एक मुलगी पण

देण्याचा अनुग्रह करावा. मुलीच्या मुलां-
कडून देखील पुष्पलोकाची शांती होते,
असे मी ऐकले आहे."

व्यासमुनींनी गांधारीची ती इच्छा पुरी
होण्यासाठी आशीर्वाद दिला. त्या शंभर
तुकड्यांचे एकवो एक तुकडे करून त्यांनी
ते तुपात निरनिराळ्या भांड्यात ठेवले
आणि व्यासमुनी निघून गेले. एका वर्गाने
एका भांड्यातून पहिल्या मुलगा [REDACTED].
तो जन्मताच अनेक अपघ्नकुल [REDACTED] ते
पाहून धृतराष्ट्र राजा घाबरला. त्याने
भीष्माचार्य, मंत्री, पुरोहित इत्यादिकांस
बोलावून विचारले—“आपल्या कुळात सवांत
[REDACTED] युधिष्ठिर जन्मला. मग या मुलाचा
राज्याभिषेक होण्याचा योग आहे की नाही?"

सर्व बडोन्धारी मंडळी म्हणाली—“महा-
राज, या मुलाच्या जन्मापासूनच अपघ्नकुल
होऊ लागले आहेत. हा संसारात करणार
असे आम्हीला वाटते. याचा आपण त्याग

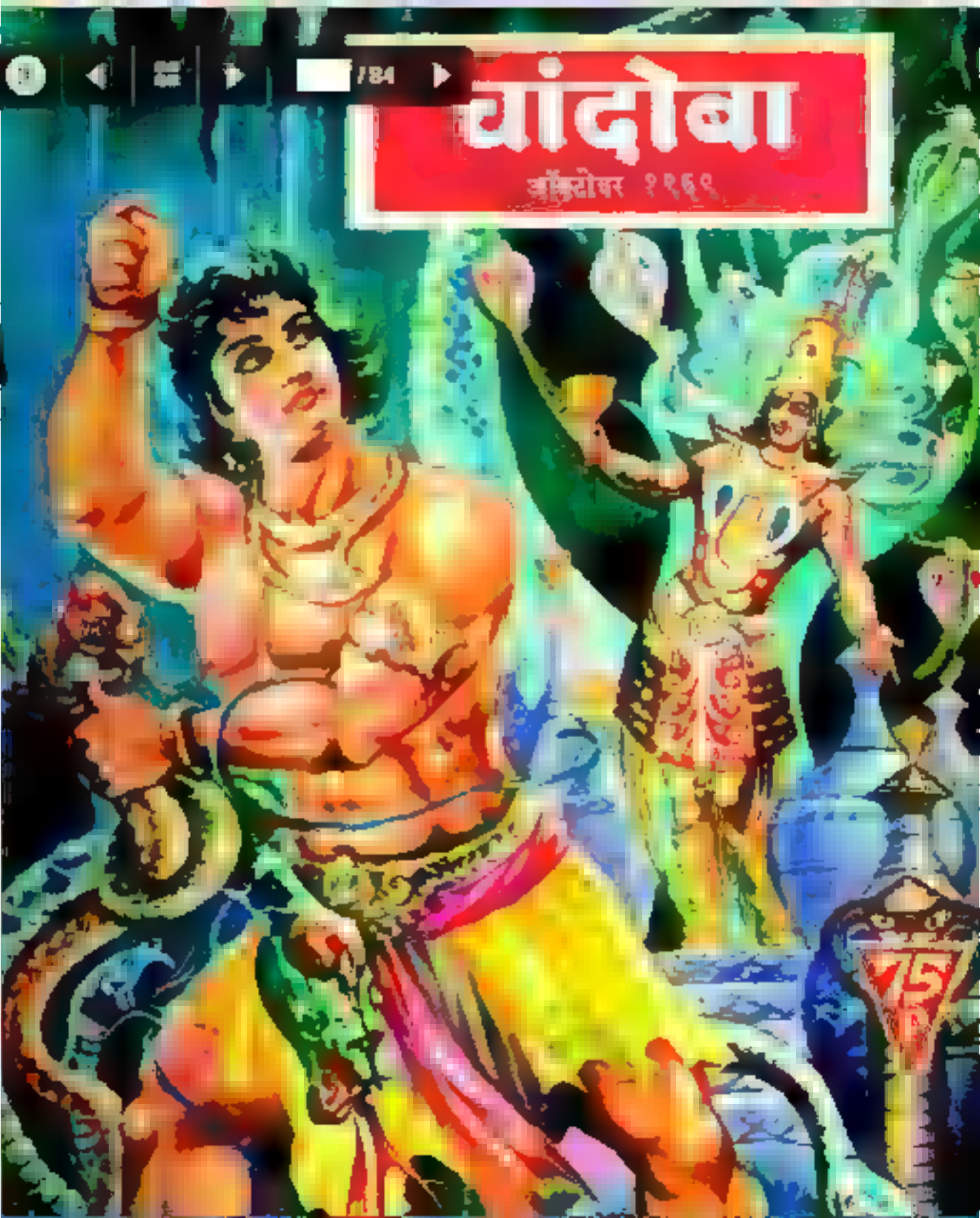
करावा. आपण [REDACTED] शंभर मुले होतील
त्यांतून एक [REDACTED] झाला म्हणून काय
भाले?" विदुराच एवढेच मत होते. परंतु
पुत्रप्रेमपण, धृतराष्ट्राने त्यांचा तो सल्ला
मानला नाही.

अपघ्नकुले सर्वात [REDACTED] जन्मला तो
दुर्योधन होय. त्यानंतर क्रमाने दुःशासन,
दुःसह वगैरे शंभर मुलगे आणि दुष्मला
नावाची मुलगी झाली.

गांधारी मरोदर होती तेव्हा आपल्या
मेढग्या धृतराष्ट्राने एका वैश्य स्त्रीला नेमले
होते. दुर्योधन आदिक ज्या वर्षी जन्मले
त्याच [REDACTED] त्या स्त्रीला धृतराष्ट्रापासून
पुत्रपुत्री नावाचा मुलगा झाला.

धृतराष्ट्राने आपल्या शंभर मुलांना
क्षत्रियोचित शिक्षण विद्या विकवून [REDACTED]
त्यांच्या विशाभ्यासाची व्यवस्था करून
देऊन योग्य वेळी योग्य कन्यांशी त्यांचा
विवाह करून दिला.

784

यांदोबा

ऑक्टोबर १९६९

लोणाचें चोर

एका गावी एक शिक्षक रहात असे. तो गावातल्या सर्व मुलांना शिकवी. त्या शिक्षकाला शिकवणीचे जे पैसे मिळत त्यावर त्याचा उदरनिर्वाह चालत नसे. कारण त्याला पहा मुले होती. एवढ्या मोठ्या कुटुंबाचा सर्प शिक्षकावर तिघत नसे.

गावात एक कुळकर्णी होते. घरचे चांगले सुखचस्तू होते. मनात आले असते तर त्यांना त्या गरीब शिक्षकाला मदत करणे होते. पण ते स्वभावाने चिक्कू सारखाही होते. म्हणून ते कोरवी सहानुभूती दाखवीत. कुळकर्ण्यांची आई ऐंशी वर्षांची म्हातारी होती. चिक्कूपणात ती मुलांविषयी काकणभर आस्तच होती.

एकदा कुळकर्ण्यांच्या घरी दोन मोठ्या बरण्या भरून लोणचे घालण्यात आले. त्या शिक्षकाच्या घरी लोणचे घालून ठेवणेच

शक्य झाले नाही. घरी बरणी भर लोणचे असते. तीनचार महिने भाजी पटणी शिवाय त्याचे काम भागले असते. म्हणून त्याने कुळकर्ण्यांच्या घरातले लोणचे चोरून न्यायचे ठरविले.

एक दिवशी संध्याकाळी तो शिक्षक कुळकर्ण्यांच्या घरी गेला. काही वेळ गप्पा मोगटीत गेल्यावर कुळकर्ण्यांच्या घरातली सर्व मंडळी आपापल्या कामाला निघून गेली. तेव्हा तो शिक्षक एकदम ओरडला— “बरं मी येतो बरं का?” आणि सर्वांच्या नकळत सैपाक घरात फिरून लोणाची एक बरणी उचलून घेऊन मागच्या दाराने काळोखात निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी कुळकर्ण्यांच्या घरातल्या मंडळींना लोणचे चोरीला गेल्याची गोष्ट कळली. कोणी चोरले असेल बरे? विचार करीत कुळकर्णी बसले असता बायको

येऊन म्हणाली— “एवढा विचार कसला करता जाहां? बरो तो मिकारी शिक्षकच येऊन गेला असेल! संध्याकाळी तो काळोख पडेपर्यंत घुटमळत नव्हता का येथे? तो केव्हा कोठून गेला हे कोणी पाहिले नाही. तो गेल्यावर दुसरा कोणी घरी आलाच नाही.”

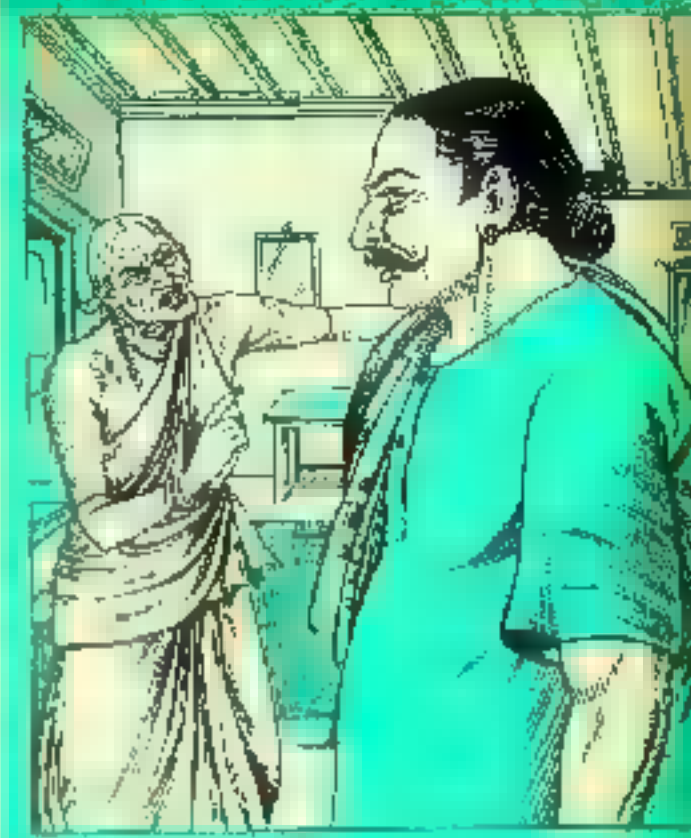
“त्या बरिबानर खोटा माळ भाणतेस?” कुळकर्णी म्हणाले.

“गरिबी कोणते पाप करवीत नाही? तुम्ही पाटलांकडे फिर्याद आणि पहा घराची भडती घेऊन. बरणी त्याच्या मिळाली नाही तर माघ बघलून घेईन.” बायको म्हणाली.

कुळकर्ण्याला आवडले नाही. त्याचा शिक्षकावर भार विश्वास होता. गावकऱ्यांना ते चांगले माहीत होते.

“शिक्षकाच्या घराची भडती? काय बोलतेस हे? लोक हुसतील तुला म मला. ते लोणचे गेले तर जाऊ दे.” कुळकर्णी म्हणाले.

“असं काय म्हणतोस सोल्या! बाज लोणचे चोरीला गेलं वघां एखाद्या नगच गेला तर? या चोरीचा पत्ता लावल्यान पाहिजे. मी एक धुकती सांगते. आपले

कपाट शिक्षकाच्या घरी नेऊन देव. सांग आम्ही तीर्थयात्रेला एक महिना जातो आहे. मी त्या कपाटात बसून राहते. तु संध्याकाळी गुन्हा सांग की आम्ही तीर्थयात्रेचा ब्रेत बदकला आणि कपाट उचलून पुन्हा घरी घेऊन ये. चोरी त्याच्याच घरी आली की नाही विवस भरात मला कळेल.” कुळकर्ण्यांची आई म्हणाली.

आईची ती धुकती कुळकर्ण्यांना आवडली नाही. पण नाहलाजाने त्यांनी ती मान्य केली. कुळकर्ण्यांच्या आईने पुष्कळ सोने आणि पैसे सांठवून ठेवले होते. तिने ऐकलं नाही तर आपल्याला काही मिळणार नाही,

या भीतीने कुळकर्ण्यांना आईचे म्हणणे मानावे लागले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी कुळकर्ण्यांनी शिक्षकाच्या घरी निरोप पाठविला व आल्यावर म्हणाले—“आम्ही आज तीर्थ-यात्रेला निघालो आहो. आमच्या घरी जी जीजवस्तू आहे ती तुमच्या घरी ठेवून जावे म्हणतो. तुम्हांला हरकत नाही ना?”

“तुमचेच घर आहे, कुशल ठेवा.” म्हणाला. ठरल्याप्रमाणे कुळकर्ण्यांनी आईला कपाटात बंद करून कपाट शिक्षकाच्या घरी नेऊन ठेवले. म्हातारी बरोबर सायला भाकऱ्या घेऊन गेली होती.

दुपारी शिक्षकाची मुलं, “सायला दे” म्हणाली आईला. कपाटात बसून म्हातारी भाकऱ्या लाऊ लागली. म्हातारीला दात नव्हते. म्हणून तोंडात भाकरीचा तुकडा टाकून ती मिजून यऊ होईपर्यंत तिला चघळत बसावे लागे.

स्वाच वेळी मुलं ओरडली—“आई! कुळकर्ण्यांच्या घरातले ते लोणच वाढ कीग!”

ते ऐकून कपाटातली म्हातारी स्वतःच्या आवक शकली नाही. ओरडून म्हणाली—“बोराच्या गोरानो! पाहते बाता!” त्याच वेळी तिच्या पश्चात भाकरीचा तुकडा अडकला आणि म्हातारी आतल्या जात तडकतून येली.

संध्याकाळी कुळकर्ण्यांनी आपल्या नोक-रांना शिक्षकाच्या घरी पाठविले. नोकर म्हणाले—“गुरुजी! कुळकर्ण्यांना काल तीर्थ-यात्रेला जाणे जमलं नाही. कपाट परत घेऊन यायला आम्हांला पाठविलं आहे.” शिक्षकाने कपाट पाठवून दिलं.

कुळकर्ण्यांनी कपाट उघडून पाहिलं तर आत आई मरून पडली होती.

कुळकर्णी घाबरून गेले आणि शिक्षकाला बोलावून त्यांचा सल्ला विचारला. ते

नेहमी शिक्षकाचा सल्ला घेऊनच काही काम करीत. ते म्हणाले—“गुरुजी! बाही आई एकाएकी मेली. तशी बाजारी पण नव्हती. ही गोष्ट गावकऱ्यांना कळली तर म्हणतील, धनलोभाने भोच गळून दानून तिचा जीव घेतला. तिचे प्रेत काही तरी करून नाहीसे केले पाहिजे. काही तरी युक्तीकामा व माझी लाज वाचवा.”

“तुम्ही पैसे खर्च करायला तयार असाल तर मी सगळं ठीक करून देतो. तुम्हांला भिण्याचं मुळीच कारण नाही.” शिक्षक म्हणाला.

कुळकर्ण्यांना भीर आता. त्यांनी शिक्ष- हातात अंभर रुपये भरून एक पिशवी दिली. शिक्षकाने रात्री म्हातारीचे प्रेत खांबावर घेतले. तिला फेंकून घायचे ठरवून शिक्षक निघाला.

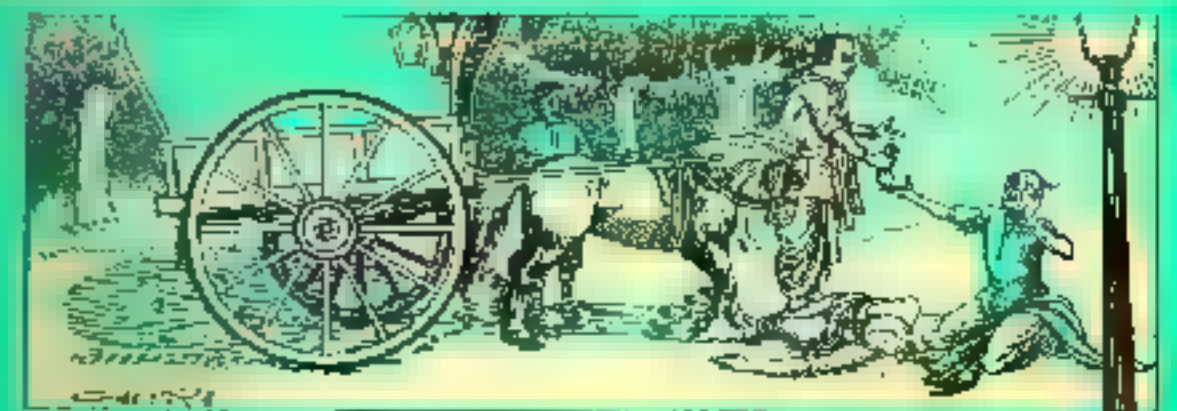
शेजारच्या याचचा जमिनदार पुष्कळ रात्र लोटल्यावर बोवऱ्याच्या गाडीत बसून

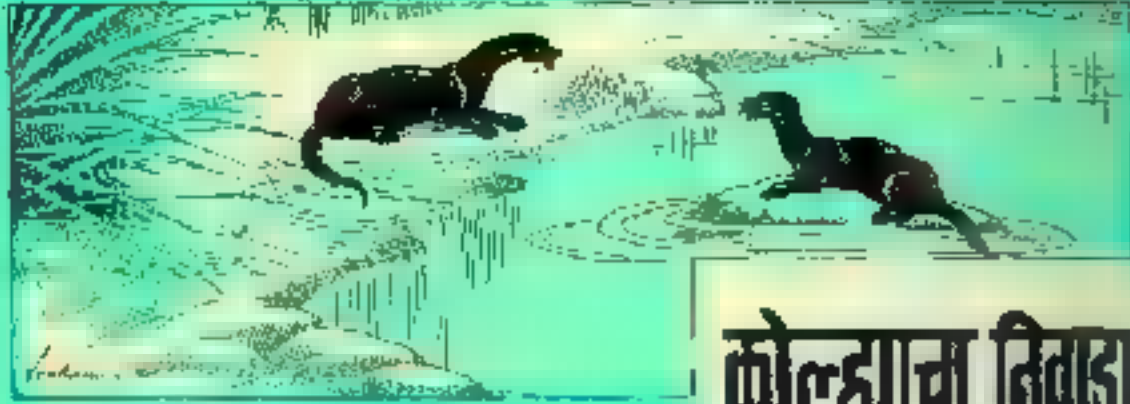
घरी परत जात होता. तो त्याच वाटेने जात होता. शिक्षकाने खांबऱ्याचे सोंग केले आणि म्हातारीचे प्रेत ओढपाच्या पांथांवाली टाकले.

गाडी थांबली. जमिनदार गाडीतून खाली उतरून आला. “आई गं! आई! अशी कशी ग मला सोडून गेलीस? आता मी कोणाच्या तोंडाकडे पाहू?” असं रडण्याचे सोंग करून शिक्षक मोठमोठ्याने मोरडू लागला.

“काम रे! तू तरी एक गावडळच दिसतोस की रे. गाडी धाकली कळत नाही का तुला? बाजूला झाला असतास तर? हे पैसे ठेवून ये.” असे सांगून जमिनदाराने काही पैसे त्याला दिले आणि निघून गेला.

त्यानंतर शिक्षक कुळकर्ण्यांच्या आईचे प्रेत नदीकाठी घेऊन गेला आणि ते नवीत फेंकून दिले.

कोल्ह्याचा निवाडा

आजोबा आंबे घेऊन आले. आईने कापून वाटले. मुलं भांडू लागली. एक म्हणजे मला लहान तुकडा मिळाला. दुसरा कोरून साठी भांडू लागला. तिसरा म्हणाला—
"मला रायच आया हवा."

मुलांना भांडतांना ऐकून आजोबा ओरवून म्हणाले—
"तुम्ही सगळे अकस्मातून आहा! तुमच्याहून पाणमांजरे चांगली."

पाणमांजरांचे नाव ऐकताच मुलं आश्चर्याकरिता भांडायचं सोडून आजोबांच्या चाची वाजूला बोटवग कळन जमा आली व म्हणाली—
"सांगा पाणमांजरांनी काय केले? त्यांची गोष्ट सांगा!"

"तुमच्या पेक्षा, दुसऱ्याला मोठा तुकडा मिळाला म्हणून किंवा जास्त तुकडे मिळाले म्हणून भांडतां आहात, पण पाणमांजर भांडली आपल्यापेक्षा दुसऱ्याला कमी कां मिळालं यासाठी. आता कळलं तुमच्यात

आणि पाणमांजरात एवढं अंतर आहे हे." आजोबा म्हणाले.

"पाणमांजरांनी आंबे भांडून घेतले होते का आजोबा? तुम्ही काय म्हणालांत ते नाही कळलं आम्हांला. ती सगळी गोष्ट सांगा." मुलांनी धरला.

"तरमग प्रथम तुम्ही रायच घ्या, कसे!" असे सांगून मुलांनी गोष्ट सांगायला सुरवात केली.

सिबेट नावाचा एक देश आहे. त्या देशात एक मोठी नदी आहे. त्या नदीच्या काठी दोन पाणमांजरे रहात असत त्यांनी आपसात चांगली मैत्री होती. ते परस्परांना भेटत पण करीत.

नदीतले मासे हाच त्यांचा मुख्य आहार होता. पाणमांजरे मासे कसे पकडतात माहीत आहे का तुम्हांला? एक पाणमांजर पारण्यात उतरले. ते माशांना किनाऱ्याकडे

पळविते. जे मासे किनाऱ्यावर येतात त्यांना किनाऱ्यावरचे मांजर एक जागी जमा करते. मासे पकडून घरी घेऊन आणणे तेवढे सोपे नसते. कारण पाण्यातून पाणमांजर माशांना किनाऱ्यापर्यंत पळवीत आणून पुन्हा दुसऱ्या माशांना किनाऱ्याला आणी पर्यंत पहिले पळून जातात. प्रत्येक माशासाठी किनाऱ्यावर येऊन पुन्हा पाण्यात उतरून दुसऱ्या माशांना पळवून आणणे सोपे नसते.

हा मोठ्याने त्यांनी आपसांत ठरवून मासे पकडण्याच्या कामी परस्परांना मदत करण्याचे ठरविले होते. एक मांजराचे काम पाह्यातून मासे हावळून किनाऱ्यावर आणणे होते व दुसऱ्याचे किनाऱ्यावर आलेले मासे साणे. अशातच ते दोन्ही पाणमांजरांनी पुष्कळ मेहनत करून पुष्कळ मासे धरले. आता धरलेले मासे वाटून घ्यायला त्यांनी विचार केला.

किनाऱ्यावरचे मांजर पाह्यातल्या मांजराला म्हणाले—
"आता तू सर्व माशांची चारखी सारखी वाटणी कर."

नदीतल्या मांजराला त्यांची वाटणी करण्यात संकोच वाटला. कारण चूकून दुसऱ्याला कमी मिळाले तर त्याला वाईट

वाटेल. म्हणून ते दुसऱ्या मांजराला म्हणाले—
"मित्रा! तूच वाटणी कर ना!" त्याच्या मनात पण तीच शंका होती.

दोघे मांजर आपल्या हातून कदाचित चूक होईल व दुसऱ्याला वाईट वाटेल म्हणून हातावर हात धरून स्वस्थ बसून राहली.

त्याच वेळी बटबटवा नावाचा एक कोल्हा तेथे आला. त्याने माशांची राम मांजरांसमोर पाहिणी आणि शक्ति होऊन त्यांना विचारण्यासाठी तो त्यांच्याजवळ काही ठरी वरून हे मासे उपटले पाहिजेत आला. त्याला त्या दिवशी दिवसभर वाही

खायला मिळाले नव्हते. मुकेने त्याचा जोड कासाबास झाला होता. त्याने मनात विचार केला, किती मासे आहेत? नंतर तो पाण मांजरांना म्हणाला—“कसं काय जांबई बापू! असे दोघे कोणत्या काळजीत पडला आहां?”

“आम्ही हे मासे घरले आहेत. पण रयांची वाटणी करतांना कोणाला फास्त किंवा कोणाला कमी मिळू नयेत असे आम्हांला वाटत आहे.”

“एवढेच ना? मी वाटून देऊ का?” कोल्ह्याने विचारले.

पाणमांजरांनी विचार केला की आपल्या समोरचा ■■■ सहजी सुटतो आहे म्हणून ■■■नी होकार दिला.

कोल्हा एका मांजराला जरा बाजूला बोलावून घेऊन गेला आणि म्हणाला—“खरं बोलायचं तर तू मासे धरण्यासाठी केलेसच काय? दुसऱ्या मांजराने पाण्यात

जाऊन हुशारीने मासे पिटाळून किनाऱ्याला हाकलून जाणले. तू काठावर ■■■ माशांना फक्त धरण्याचे काम केलेस. म्हणून तुला कमी मासे मिळाले पाहिजेत.”

नंतर कोल्हा दुसऱ्या मांजराला बाजूला घेऊन जाऊन म्हणाला—“तवं मेहनत तर तुझ्या मित्राने केली आहे. किनाऱ्यावर दगड धोंडे आणि काय काय आहे. ■■■ सर्वांना बाजूला साऱून किनाऱ्यावर ■■■ सुरक्षित ठेवण्याचे सर्व काम तर त्यालाच करावे लागले. तू काय, फक्त त्यांना किनाऱ्याकडे पळवून जाणलेस!”

ते ऐकून दोघां पाणमांजरांना आपापला कमीपणा कळला. नंतर कोल्ह्याने माशांच्या खेपट्या व डोकी कापली व ती सारखी सारखी दोघां मांजरंना वाटून दिली ■■■ मधला भाग आपल्या मेहनतीची मजुरी म्हणून घेऊन आपल्या चातुर्याची मत्वाकीच दाखवणगी करीत घरी निघून गेले.

पडकें वृकळ

[२०]

[शिखीमुख व त्रिकमकेसरी आपल्या दोघां साधीदारांसह ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्याकडे निघाले. ■■■ कायद्याचा वावाच्या गावी एका धर्मशास्त्रज्ञाकडे उतरले. त्यांच्या गंगुनेरीत ■■■ देवाळ्याचा पुजारी त्यांच्या बोर्जित किरला. त्याला पकडण्याचा शिखीमुखने प्रयत्न केला, परंतु तो निसवून चोळ्यावर बसून पळून गेला. पुढे—]

धर्मशास्त्रज्ञासमोर गोंधळ उडून गेला. बारवा ओरडा आणि पळोपळ चालू होती. दोघे चोडभावर बसून ■■■ होते तर “धांश, धांवा” म्हणत दोघे सरुष त्यांचा पाठलाग करीत ■■■ होते. ते पाहण्यासाठी धर्म-शास्त्रज्ञ उतरलेले सर्व लोक धर्मशास्त्रज्ञाच्या आवारात जमा झाले. अजित ■■■ कीरभद्र दोघे देखील काही अंतर पाठलाग करीत धावले. परंतु पुजारी व नागगिधाड दोघांना

ते पकडू शकले नाहीत. म्हणून अर्धातच त्यांना निराशा वाटली.

शिखीमुख ■■■ त्रिकमकेसरी आपल्या सोलीला कुळुप लावून झाली आले. अजित ■■■ कीरभद्र धावत धापा टाकीत येऊन म्हणाले—“धनी! आम्ही आपल्या तर्फे त्यांना पकडण्याची शिकस्त करून पाहिली. परंतु ते पळून गेले.” शिखीमुखला फार वाईट वाटले, तो हुस्ट पुजारी हातात

आलेला निसटून पळून गेला. इतक्या उंचावरून उडी मारून तो पळून जाईल याची त्याला कल्पनादेखील नव्हती.

"शिखी, या बुष्टाने आपला विच्छा पुरविला आहे. आपण त्याच्याची बोलण्यात उभीच बैठ घालवला. शोलीत पाय टाकताच त्याला ठार फेला पाहिजे होता." विजयकेशरी म्हणाला.

"या खेपेस ती नेजरेस पडला की आपण तेच कर. त्या बुष्टाणी आपण बोलण्याची गरज तरी काय? तो कितीदां आपल्या हातावर तुरी देऊन विवाहिनी निसटला. तू देखील सादध रहा." शिखीमुख म्हणाला.

धर्मशाळेसमोर जमा झालेले लोक शिखीमुख व विजयकेशरी निरनिराळे प्रश्न विचार न केजार लागले. कोणतीही दोष बोरी करून पळून गेले असावे असे सर्वांना वाटत होते. धर्मशाळेचा अधिकारी आपली बूक झाल्या बद्दल याकी मागत म्हणाला- "करी माझीच बूक झाली. तुम्हां दोघांच्या गैरहजेरीत मी त्या परक्या लोकांना तुमच्या शोलीत जाऊ घालला नको हाते. एकादी मृत्यवान वस्तू उचलून घेऊन पळून गेले का ते?"

"त्याला ज्या वस्तूची गरज आहे ती आमच्याजवळ नाही. तीर्थ दर्शन करित आला होती. आमच्याजवळ मृत्यवान वस्तू असणार तरी कोणती?" शिखीमुख म्हणाला.

"तुमच्या शोलीत बोरी झाली नाही, हे ऐकून आम्हांला बरे वाटले. तो गुजारी इथु जातोआ दिसतो आहे. त्या जातीचे लोक जितके विश्वासपात्र असतात तितकेच गळेकारू पण असतात." धर्मशाळेचा अधिकारी म्हणाला.

त्या दिवशी रात्री शिखीमुख व विजय केशरी दोघांनी खूप विचार करून, इथु जातीच्या वस्तीची माहिती असलेल्या

बाट दाखवायला बरोबर घेऊन ब्रह्मपुत्र नदीच्या सोऱ्यात प्रवेश करायला असे मनाची ठरविले.

धर्मशाळेच्या अधिकाऱ्याजवळ दुसऱ्या दिवशी त्यांनी त्या विषयी चवकशी केली तेव्हां तो चर्चितच आला. म्हणाला- "त्या प्रदेशात पाऊन टाकण्याचा अर्थ स्वतः आनीन उडी टाकण्यासारखा आहे. पण त्या बाजूला जाण्याची गरजच काय? तिकडे तीर्थक्षेत्र नाही?"

ते ऐकून हसन दिलीमुख म्हणाला- "जोड भोवताल पहेल हीच भीती वाटते न तुम्हांला? पण आपचा जोड घेऊन कोणाच्या काय मिळणार आहे? आपला हा सोऱ्यातली सर्व क्षेत्र पाहून यावयाचे आहे. इथु जातीचे लोक राहतात त्या वरतीत पुढील जूनी देवळे आहेत असे आपण ऐकतो."

"पहा बुवा. मी यांशावयाचे ते गांगितले. तुडे तुपने तुम्हो पाहून था. केव्हां निघणार आहां तुम्ही? त्या प्रदेशाची चांगली माहिती असलेल्या एका तरुण मुन्याला बरोबर पाठवितो. त्याच्या लाग्याविषयाची व्यवस्था तुम्हांला करावी लागेल. पण जाल्यावर त्याला चांगले

वक्षिण दिले पाहिजे." धर्मशाळेचा अधिकारी म्हणाला.

शिखीमुख व विजयकेशरी दोघांनी शोली अडी कपून केल्या. दुसऱ्या दिवशी उभाउताच धर्मशाळेचा अधिकारी एका चवकशीत तोंड बघे बघाच्या गनुष्याला घेऊन आला. तो उभाआ व हृष्टपुष्ट होता. त्याची ओळख करून देत धर्मशाळेचा अधिकारी म्हणाला- "याच नाव जांगला आहे. याला इथु जातीच्या सर्व प्रवेशाची चांगली माहिती आहे. हा एक विश्वासपात्र मनुष्य आहे व मी याला बरेच दिवसांपासून चांगला ओळखतो."

शिखीमुखने जांगलाकडे फिरकून पाहिले. त्याच्या निषिद्धावर नेहण्यावरून त्याच्या स्वभावाची ओळख पटणे शक्य नव्हते. जांगलाच्या मुखावर स्मित झळकत होते. परंतु त्याच्या नेहण्यावर कोणताच भाव झळकत नव्हता. तो अगदी डोंग्यासारखा उभा होता, ऊन पाऊस वाळून सडवडीत झालेल्या दगडासारखा.

जांगलाची ओळख करून देऊन बर्म-शाळेचा मालक निघून गेला. तेव्हा शिखी-मुख त्याला म्हणाला—“तुला सर्व प्रदेशाची माहिती असेलच या गोष्टीचा आम्ही विश्वास कसा काय करावयाचा? तुला

इम्हू जातीच्या प्रदेशाची माहिती कितीपत आहे? तुला सर्व प्रदेशाची चांगली माहिती नसेल तर आम्हांला तुझी गरजच नाही. म्हणून निघण्यापूर्वीच काय ते बोल.” तुला हा सर्व प्रदेश चांगला नक्की माहीत आहे ना?

“माझ्यावर विस्वास ठेवा एवढेच मी सांगू पाकेन. माझा जन्म इम्हू जातीच्या मुळजातच झालेला आहे. लोक मला बोलले ओळखतत. मला सर्व प्रदेशाच्या कामाकोपण्याची माहिती आहे.” जांगला म्हणाला.

“ठीक! तुम्हा साध्यापिण्याची सर्व जबाबदारी आमच्यावर. परत कामाच्या-पूरता आल्यावर आम्ही तुला पाच सृवर्ण-मुद्रा देऊ. बर्मशाळेच्या अधिकाऱ्याने आम्हांला तेच पायला सांगितले आहे. आहेत का नमूद? विचार करून तुला जे बोलायचे बोल.” शिखीमुख म्हणाला.

“मी काय बोलणार आणि विचार करणार? तुमची कृपा असली म्हणजे पुढे.” जांगला म्हणाला.

“आम्हांला या सोन्याच्या गोलभरा नावाच्या इम्हू जातीच्या गावी जायचे आहे. त्या गावाच्या बासपास पुष्कळच

जुनी देवळे आहेत असे आम्ही ऐकतो.” शिखीमुख म्हणाला.

गोलभरा गावाचे नाव ऐकताच जांगला दचकल्यासारखा होऊन म्हणाला—“हमी! मला ते गाव चांगले माहीत आहे. परंतु आपण म्हणता तसे प्रसिद्ध देऊळ मात्र नाही. मी पहिल्यानेच सांगून ठेवतो आहे. नंतर नाने ठेवू नका.”

“आम्ही तसे ऐकले आहे, मी नाही विक्रम?” असे म्हणत शिखीमुखने विक्रम-कडे एकदा पाहिले.

त्याने होकाराची मान हुलवित्वावर शिखीमुख जांगलाला म्हणाला—“तु गावाची आम्हांला दाखव. आम्ही स्वतः काढू हडकून देवळे. आणि पहा, बाबब संध्याकाळी आम्हांला निवाचपाचे आहे, निघायची तयारी कर.”

जांगला नमस्कार करून निघून गेला. त्या दिवशी सायंकाळी लग्णारे सायंकाळी दोन सोंचरांवर लाडून शिखी-मुख व विक्रमकेसरी बापत्या दोघां साथी-दारांनरोबर नदीच्या सोन्याकडे निघाले. जांगला त्यांना पाटाड्या म्हणून पुढे पुढे चालत होता.

जांगलातल्या एका तलावाजवळ ते सर्व पोचले. तोंपरीत जांगला काळीस पडला होता.

तो रात तलावाच्या काठीच घाल-वाची व दुसऱ्या दिवशी पहाटे पुढचा प्रवास सुरू करावा असे त्यांनी ठरविले. अजित व वीरभद्र सैपाकाला लागले. जांगला काटनचा गोळा आणायला जांगलात निघून गेला.

तो निघून गेल्यावर शिखीमुख आणि विक्रमकेसरी एका साबाला टेकून पुढल्या कार्यक्रमाविषयी विचार विनिमय करू लागले. विक्रमकेसरीच्या मनात जांगला-

बिचारी अक्षय मंशय होता. व्याख्यावर त्याचा गुरा विषवात बसत नव्हता. तो आपल्याला थोक्याच्या रस्त्याने नेऊन कोठे तरी पोहोचान घालणार असे त्याला आहत होते. तसे तो शिखीमुखला म्हणाला पण शिखीमुखला मुढा तशीच शेका घेऊ लागली होती.

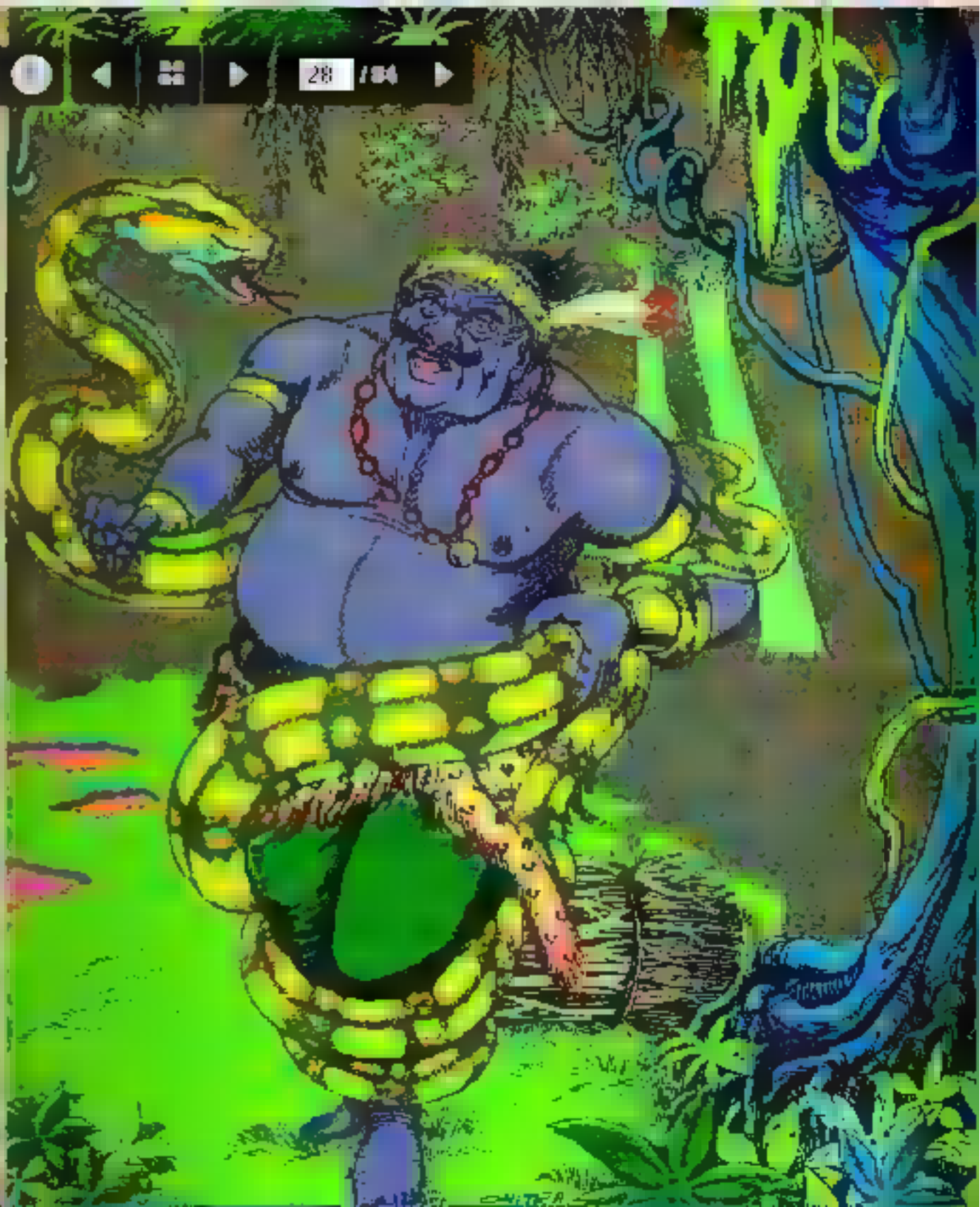
“आपण सावधानीने वाळवू. तुम्हा काय वाटत. जांगला पुजाऱ्याच्या अनुयायांपैकीच एकूणण असेल? तो दुष्ट पुजारी म्हणून अतिशयच आपले काही कष्ट शकला नाही तर हा काय करणार?” शिखीमुख म्हणाला.

निकटपैतरी जांगली गुर काही म्हणणार इतक्यात लाल कुचा भुंकू लागला आणि राट झाडीत निरग्रा. शिखीमुख गुपचुप कुठ्याच्या पाठीमागून दिव्याला विक्रम-केशरी तलवार उचलून चारी घातल्या पसरवल्या राट काढल्यास दोळे पाड काढून पडाले होता.

त्याच कुचा खोडे अंतर चालून गेल्यावर एका जागी थांबून तोंड वर करून भुंकू लागला शिखीमुख झाडीत ध्यान देऊन निरसून राहू लागला. रातू झाडावर थांबून हमला असावा असा त्याला मनस आज्ञा पण तेथे त्याला कोणी दिवल्या नाही. त्याने वेळी त्याला कोणातरी सोलत आसू लागला. तो गुरे निघणार इतक्यात त्याचा लाल कुचा आडवा येऊन उभा राहला आणि जीवजागले भुंकू लागला.

या वेळी शिखीमुखला पावलाचा अडिअड अडिअड धोन असलेला स्पाट ऐकू आला.

पाहता पाहता जांगला खोऱ्यावर बोटच्या काटव्यांची मोठी येऊन घाईघाईने त्याच्या-कडे येऊ लागला. शिखीमुख दोन खोऱ्यावर भुड गेला असेल इतक्यात झाडाच्या फाटी बसून एका अक्रमदाने जांगलाच्या उभावर उंची मारली आणि त्याच्या अगदी

विळखा घालू लागला. कालकुत्रा मुक्त उडी मारून पुढे गेला. जांगला बाबकून जाऊन मोठ्याने ओरडला.

ते दृश्य पाहून शिखीमुखचा चेहरा पांढरा पडू पडला. जांगला मोठ्याच संकटात सापडला होता. शिखीमुख तत्काळ उपसून अजगराचे तोंड कापण्याच्या विचारात होता. परंतु अजगर जांगलाच्या कमरेच्या वरच्या भागासाठी विळखा घालून बसला होता. त्या काळोखात अजगराचा मारण्याच्या प्रयत्नात जांगलाचा हागण्याची शक्यता होती.

जांगला वेदनेने ओरडत होता. त्याची बाबाच [] पडू लागली होती. शिखीमुख त्याला म्हणाला—“जांगला बाबकून नकोस. [] बघ मी अजगराचे डोकेच कापून टाकतो. असे लागून त्याने बाबा हाताने अजगराची मान धरून बाजूला त्याचे तोंड ओढले आणि तलवारीने वार केला.

डोके कापल्यानंतर अजगराचा विळखा संक होऊन अजगर खाली जमिनीवर पडला. जांगला बाबकूनसारखा वेचूड होऊन दुसऱ्या बाबून कुंटासारखा माली जमिनीवर पडला. जांगलाचा बाबाच ऐकल्यावर विचमनेसरी, जखित व बीरबद्द तिकडे धावले. ते देखील येऊन पोचले.

शिखीमुख जांगलाला उचलण्याचा प्रयत्न करीत म्हणाला—“मी अजगराचे डोके काढून टाकले आहे. परंतु त्याच्या विळख्यात तुझे हावडीड तर नाही ओढले?”

जांगला काही उत्तर देणार [] वेळी काळोखातून कोणीतरी बोकल्याचा [] ऐकू आला—“अचोरी लोक भक्ति भावनेने ज्या अजगराची पूजा करतात त्याचे डोके कोधी कापले? तर मग तुझे डोके आम्ही कापतो. तयार रहा.” असे म्हणत चारपाच भयंकर आकृतीचे लोक आला उवाकून शिखीमुखवर धावले.

नित्य यौवन

विकमारास्थाने हट्ट खोबळा नाही. तो शाडाजबळ वरत आला, प्रेत आंध्यावर काढून घेतले [] कपशानाच्या दिशेने मोनगणे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला बेताळ [] म्हणाला—“राजा! तू कोणतो मरी अपूर्व शक्ती मिळविण्यासाठी ही एवढी मेहनत करित आहेस असे मला वाटते. काही लोकांना अशा अपूर्व शक्तीचा लाभ सम्भवतःच होतो. रानटी जातीत असे लोक पुष्कळ आढळतात. परंतु अशा शक्ती परिणामी बातकच ठरतात. तुला रात्रीच्या वेळी एकटेपणा किंवा कंटाळा वाटू नये म्हणून मी अपूर्व शक्ती संबंधी एक गोष्ट सांगतो. जस वेळून ऐक.” असे लागून बेताळ गोष्ट सांगू लागला.

सबकारण्यात राहुणाच्या रानटी भिल्ल जातीच्या काही जनांना अशी शक्ती प्राप्त होती. जन्मल्याबरोबर त्या अपूर्व शक्तीचा

बेताळच्या गोष्टी

आभास मिळते. जसा मुलांच्या आवाना त्याची साहित्यी भले, पण त्या ती गोष्ट गुप्त, टेचीत. कारण कोणाला कळले की अमुक मुलाला अपूर्व शक्ती प्राप्त आहे तर काही दुष्ट लोक त्या मुलाचा गळा दाबून टाकायला मागे पुढे पहात बसत.

एका भिल्ल मुलीच्या डोक्याला पाठीमागे जन्मतःच एक टेंगूळ होते. त्या मुलीचे नाव इला असे होते. तिच्या आईने ती गोष्ट कोणाला कळू दिली नाही. इला मोठी झाल्यावर केसात ते टेंगूळ दिसेनासे झाले.

इला ज्या गावी रहात असे त्या गावानजीक एका जमिनदाराचे गाव होते.

त्या गावी उपेन्द्र नांवाचा एक कुंभार रहात असे. तो दिवायला सुंदर व देवणा होता, परंतु गरीब होता. त्याच्याशी लग्न करण्याचा विचार गावातल्या पुष्कळ मुलींच्या मनात येई. पण त्याची व गरीबी मात्र आस्थाने नव्हते. इलाने एकदा त्याला पाहिले तेव्हापासून तिने त्याच्यावर जणुकाही भावल्याला ओवाळूनच टाकले.

परंतु उपेन्द्राच्या मनात कधी तिचा विचार सुद्धा झाला नाही. जर पाहिलं तर त्याचे मन गावातल्या एकवेळील मुलीवर कधी गेलं नाही. एकाचा भीमताच्या मुलीशी आपणं लग्न की पुरे, त्याला ते प्रेम भावि मन चोळून नेजे वगैरे काही पटत नव्हते.

कसला तरी सण होता. दिवशी इला करामाहेर पडली नाही. उपेन्द्रचं ध्यान बघून बसली उपेन्द्रने स्वतः तिच्या घरी यावे या हेतूनेच ती ध्यान बघून बसली होती. सर्व विवस असतच मेला व सूर्मास्ताची वेळ जाली तरी उपेन्द्र तिच्या घरी आला नाही. तो गावातल्या इतर मुलींवरून गप्पा मोट्यात व खेळण्यात गुंत होऊन बसला होता.

इलाने आपल्या घरासमोर सडा सारवण घालून रांगोळी काढली. करवे फाडून त्यांना गाठी मारून रांगोळीवर जाकोजागी ठेवू लागली. गाठ मारून रांगोळीवर ठेवतांना ती उपेन्द्राच्या नावाचा उक्ता करी.

जेव्हात रमलेला उपेन्द्र एका एकी धांबला त्याचे भिल्ल जातीच्या वस्तीकडे त्याला ओढून नेऊ लागले. ओड्या वेळाने तो इलाच्या घरच्या अंघणात पोचला. अगणात उभा राहला. उपेन्द्रने दाराची काळी बाजवल्यावरून इलाने उपबळ. तिचा पाहताच त्याला अपार आनंद झाल्यासांगला. दुसऱ्याच दिवशी इला उपेन्द्र यांचा विवाह झाला. उपेन्द्र आपल्या घरी येऊन गेला. त्याचा संस्कार सुखाचा झाला. पाच वर्षात इला व उपेन्द्र यांचा पाच मुले झाली.

इला प्रत्येक मूल झाल्यावर जास्त जास्त सुंदर होत गेल्याचे पाहून उपेन्द्रला आश्चर्य वाटे. तिचे सौंदर्य प्रत्येक प्रसूतीच्या वेळी कमी होण्या ऐवजी गेले. पांच मुलांची आई झाल्यावर देखील इला, दिवशी जितकी सुंदर दिसत होती त्याहून जास्त सुंदर दिसू लागली होती.

इलाने वाडते सौंदर्य पाहून उपेन्द्राच्या मनात शंका झाली. त्याने ती गोष्ट आपल्या आईला पण सांगितली.

ती म्हणाली—“मुला! तुला बायको जादुगारीत तर वसेल अशी शंका मला वाटू लागली आहे. तसे असेल तर ती गोष्ट तुझ्या किंवा तुझ्या मुलांच्या हिताची नाही.”

“पण आई, ती जादुगारीणन आहे हे कशावरून?” उपेन्द्रने आईला विचारले.

“ती जादुगारीण असेल तर अमावास्याच्या दिवशी मध्यरात्रीच्या सुमारास ती तांत्रिक पूजा केल्याशिवाय राहणार नाही. तू लक्ष ठेव.” आई म्हणाली.

अमावास्याच्या दिवशी रात्री उपेंद्र झोपेचे सांग करून झोपला आणि इला काम करते हे पाहू लागला. इला मध्यरात्र उलटल्यावर उठली. तिने चुन पेटवली, पाणी तापविले. बाहेरून कसल्या तरी मुळपा व पाणा घेऊन आली आणि मंत्र म्हणून ती पाला व मुळपा अघणात टाकल्या.

दुसऱ्या दिवशी ॥॥॥॥ उपेंद्रने ते सर्व आपल्या आईला सांगितले.

"होय ना? मग मी सांगितले त्याप्रमाणे ती खात्रीने जादुगारीणच आहे. तिला वेळीच वाटेला लावले नाहीत तर तुला

व तुझ्या मुलांचा जीव धोक्यात पडेल. जादुगारणीला जिवंत जाळण्याशिवाय दुसरा उपाय नाही." आईने सल्ला दिला.

उपेंद्र घाबरूनच गेला. कापऱ्या ओवाळात म्हणाला—"आई! पांच मुलांच्या आईचा स्वतःच्या हाताने जीव घेऊ म्हणतेस!"

"अरे बेट्या! तू एकीला बांधवायला निघाला आहेस पण सहा जणांचा जीव धोक्यात पडेल त्याची काट? म्हणून तिला वाटेला लावलेच पाहिजे." आईने जणूकाही आज्ञाच देली.

आईजमळ बायकोला ठार करण्याविकड ॥॥॥॥ नेळ दादबिबाद केव्हातंतर उपेंद्र इलाचा जीव घ्यायला तयार झाला. त्यानंतर त्याने घरासमोर एका झाडाखाली चिंता तयार केली व साऱ्याच्या फांदीला दोरीचा कास करून लोंबत ठेवला.

हे सर्व इला विदुषीनून पहात हंमळी. तिने बाहेर येऊन नवऱ्याला विचारले—"ही सर्व तयारी कशासाठी वाचली आहे?"

"तू का चितेवर जाऊन वसो रहा. मी सर्व सांगतो." उपेंद्र म्हणाला.

इला त्याप्रमाणे चितेवर जाऊन उभी राहली. उपेंद्रने तिच्या गळ्यात दोरीचा कास घातला व म्हणाला—"तू जादुगारीण

आहेस. म्हणून मी तुला जाळून स्वतःचा व मुलांचा जीव वांचविणार आहे." असे सांगून त्याने लोंब चितेला आग लावली.

चितेच्या ज्वाळा जंगला लागताच तिने कोणता तरी मंत्र म्हणून आणि एक फूल होऊन ती झाडाच्या फांदीला जाऊन बिकटून बसली.

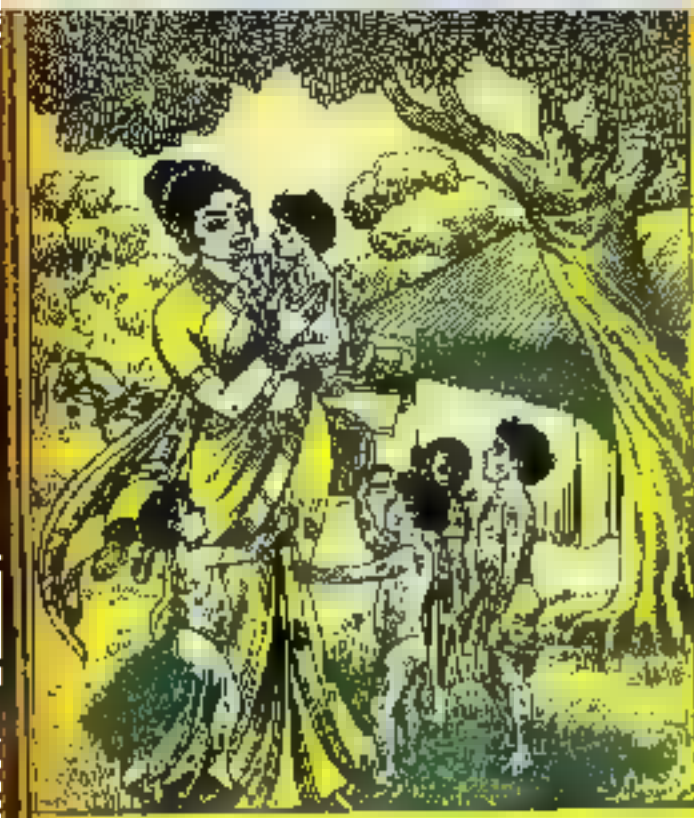
दुसऱ्या दिवशी जमिनदार आपल्या पोटधान्यर वसुन त्या बाजूने निघाला. तो ॥॥॥॥ म्हणाला—"या झाडाला ॥॥॥॥ नव्हेंत लागलेले फूल एक विचित्र गोष्टणी वाटते. असा विचार करून त्याने ॥॥॥॥ फळ तोडले आणि ते घरी घेऊन जाऊन फुलदाणीत पाणी घालून ठेवले. नंतर फुलदाणी फुलासकट आपल्या खोलीत नेऊन ठेवली.

जमिनदार म्हातारा होता. त्याला बायको किंवा भूलबाळ कोणी नव्हते. एक सेपाकीण होती. ती रोब ताट बाडून जमिनदाराच्या खोलीत आणून ठेवी. जमिनदार मोठे खाऊन झोपत असे. जमिनदार झोपल्याबरोबर ते फूल जमिनीवर पडले व इलाचे रूप घेऊन उरलेले अन्न खाऊ लागले. सर्व अन्न ॥॥॥॥ झाल्यावर इला पुन्हा फूल होऊन फुलदाणीत जाऊन बसली.

सेपाकीणीने परत येऊन पाहिले तर ताट साफ सारलेले. तिला शंका आली की काही तरी अवघटित झाले आहे. कारण जमिनदार कधीच सर्व ताट रिकामे करीत नसे. अर्ध अधिक अन्न ताटात तसेच राहून जात असे. ती ताटासलेच अन्न काढून घेऊन खात असे. पण तिला त्या दिवशी उपाशी रहावे लागले.

दुसऱ्या दिवशी तिने जाळ लपून काय होते ते स्वतःच्या खोळ्यांनी पाहिले. फूल एका तरुण स्त्रीचे रूप घेऊन सर्व अन्न खाऊन पुन्हा फूल होऊन फुलदाणीत जाऊन बसले. तिने ती गोष्ट जमिनदाराला सांगितली.

दुसऱ्या दिवशी जमिनदार जेवणसाथ आटोपल्यांवर होपण्याचे सोंग करून जागा राहला व त्याने इलाला पकडले. इलाने नितटून पळून जाण्याचा प्रयत्न केला, पण तिची वेणी जमिनदाराच्या हातात आली.

"माझी वेणी सोडा, माझे वेस दुकत आहेत," इला जमिनदाराला म्हणाली.

"मी सोडून देईन, पण एका अटीवर! पुन्हा फूल नाही व्हायचं, माझ्याशी लग्न करून माझी बायको होऊन राहायचं!" जमिनदार म्हणाला.

प्रथम इला कबूल झाली नाही. जमिन-

दाराची बायको हान्यावरोबर उलाने सैपाकिणीला नोकरीवरून काढले. ती सैपाकिणी जादूमंत्रांची माहिती असलेल्या मिळ्याच्या बस्तीत गेली. तिने जमिनदाराच्या नव्या बायकोने नोकरीवरून काढल्याचे सांगून तिच्यावर सूड काढायचा उपाय काढावा विचारले.

मिळ्या म्हणाले—"जमिनदाराची बायको स्वतः जादुगारीण बसली पाहिजे तिच्या होक्यावर एक टेंगूळ असेल. त्या टेंगूळावरचे केस कापून काढून टाकले की तिच्याजवळची मंजपाती नाहीशी होईल." परंतु सैपाकिणीला ते काढणे कठीण वाटले. तिची वेणी काढी कशी काढायची?

जमिनदाराने आपल्या बायकोला बन-मोळ बस्त्रार्थकार विदित घेऊन दिले. ती जमिनदाराबरोबर गाडीत बसून फिरायला जाऊ लागली. एकदा त्यांची गाडी कुंभारच्या घराजवळून गेली. तिच्या मातीत खेळत असलेली तिची पाच मुलं दिसली.

इलाने लगेच गाडी थांबवायला सांगितले आणि खाली उतरून एकेकदा आपल्या

मुलांना उचलून त्यांचा मुका घेतला. तिच्या कपड्यांना घुळ लागली. पण तिने त्याची फिकीर केली नाही. त्यांना उचलून घेणारी त्यांचीच आई आहे, हे मुलांना तरी कोठे माहीत होते? परंतु आईचे प्रेम मिळताच मुलं जावंदाचे नाचू नाचू लागली. ठोंड बाहेर आला. त्याने देखील इलाला ओळखले नाही.

"ही तुझीच मुलं ना? घुळीत लोळ-वाहेत. तुला लाग नाही वाटत? पहा, यांची हाडे बाहेर आली आहेत." इला उपेडला म्हणाली.

"मी गरीब आहे. मुलांना पोटावर कोठून घालू?" उपेंद्र म्हणाला.

"उद्यां चरी पे कामाळा. हे पैसे ठेवून घे." असे सांगून इलाने उपेंद्राच्या हातात पैसांची एक पिछवी दिली.

दुसऱ्या दिवशी उपेंद्र कामाळा जमिनदाराच्या घरी गेला.

"आंघोळीच्या सोलीची थोडी दुखस्ती करायची आहे, पहिल्याने ते काम कर." असे सांगून इला उपेडला आंघोळीच्या सोलीत घेऊन गेली आणि म्हणाली—"पहा, तुम्ही कपडे कसे मळके

आहेत. आंघोळ करून मी येते ते कपडे घाल."

उपेंद्रला ते सर्व विविध वादू लागले. आंघोळ करून तो चांगले कपडे घालून बाहेर आला. आता इला स्वतःला आवडू शकली नाही. म्हणाली—"तू मला ओळखलं नाहीस? मी इला!"

आतापर्यंत मान उचलून तिला पाहण्याची उपेडला हिमत झाली नव्हती. "तू येथे कशी आलीस?" उपेंद्रने विचारले.

"तू मला घाबरवून मला ठार करण्याचा प्रयत्न केलास. म्हणून मी या जमिनदाराशी लग्न केले. पण त्याच्यावर माझं

प्रेम नाही. तुम्हावर ■ आपल्या मुलांवर माझं लग्नच प्रेम आहे. तू मला येऊन जायला तयार आहेस का?" इलाने उपेंद्रला विचारले.

"तू म्हणतेस तेवढे हे काम सोपे नाही. तू विमली नाहीस की जमिनदार तुम्हा शोषाचे नोकर पाडवील व तू माझ्या घरात सापडलीस तर तो माझी शामचीच लोळवील. तरी मला विचार करून ठरवू दे. मी उद्या येऊन तुला पुन्हा भेटेन." उपेंद्र म्हणाला.

"उद्या ये, विसरू नकोस." असे सांगून इलाने सर्व दागिने काढून त्यांचे एक गाठीचे बांधले आणि उपेंद्रला दिले.

उपेंद्र घरी जात असता वाटेत निला सैपाकीण भेटली. तिने त्याला विचारले— "कोठून रे येतो आहेस?"

"जमिनदाराने बोलावले होते कामाला, म्हणून येतो होतो. उरलेले अन्न बांधून दिलं आहे." उपेंद्र म्हणाला.

"हे बघ, मी तुम्हा बजावून ठेवते. जमिनदाराच्या बायकांच्या हातचे काही काळ नकोस. ती जादुगारीण आहे. साल्मस तर पगड होऊन जातील." सैपाकीण म्हणाली.

"हे तुम्हा काय कळले?" उपेंद्रने तिला विचारले.

"मी जमिनदाराच्या घरी काम करीत आहे. मी तिला कधी फूल व कधी चार्ड होलांना कितीदा तरी पाहिलं आहे. मी त्यांच्या घरचे काम मोडलं तेव्हा मला तिचं सुचित कळलं. मला पहिल्याने हे सर्व माहीत असतं तर मी तिचा जादू मंत्र सर्व निरुपयोगी करून टाकला असता." अशा तऱ्हेने ते गुपित सांगून सैपाकीण निघून गेली.

दुसऱ्या दिवशी उपेंद्र जमिनदाराच्या घरी गेला तेव्हा त्याने आपल्या पिशवीत इतर सामानांबरोबर एक कात्री पण ठेवून घेतली.

इला उपेंद्रची वाट पहात होती. तो येताच तिने विचारले—"तू काय से ठरविलेस का?"

"होय, सांगतो तुम्हा खोलीत बघ." असे सांगून तो इलाबरोबर तिच्या खोलीत गेला ■ तिला एका हाताने घट्ट बाबळून घेऊन त्याने कात्रीने तिची वेणी कासळून टाकली.

केस कापल्याबरोबर इलाची सर्व मंत्र-शक्ती माहीती झाली. तिचे निरुपयोगी लक्ष्य गेले.

आपले सौंदर्य एकाएकी असे लक्षास नेलेले पाहून ■ रडू लागली. म्हणाली— "माझं सवें जीवन ■■■, सौंदर्य गेले! आतां माझ्यावर तुझं प्रेम कस काय टिकणार?"

"इला, तसं नाही. तू मला याच रूपात वास्तव वाबडतेस. तुझं से रूप नकली होतं. आतां बघ आपण आपल्या घरी जाऊ." उपेंद्र आनंदाने म्हणाला.

जे दोघं आपल्या घरी जात असतां वाटेत जमिनदार भेटला. त्याने उपेंद्रला विचारले—"काय रे! तुला माझ्या बायकोने दिलेले काम पुरं झालं का?"

"मालक! माफ करा, काही दिवसांपूर्वी माझी बायको नाहीशी झाली होती.

तिचा मी पुष्कळ शोध केला पण सापडली नाही. मात्र तुमच्या घरी काम करणाऱ्या नोकरांमजुरांबरोबर मी तिला पाहिलं. मी तिला घरी घेऊन जातो आहे." उपेंद्र म्हणाला.

जमिनदाराने घरी येऊन पाहिले, त्याची बायको नव्हती. त्याने पुष्कळ शोध केला, पण सापडली नाही. तेव्हा त्याने आपल्या जुन्या सैपाकीणीला बोलावून तिला काम दिले.

जमिनदाराच्या घरून उचलून आणलेले दागिने विकून इला आणि उपेंद्र यांचा संसार सुखाचा झाला.

येधवर गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला विचारले—“राजा! माझ्या मनात एक शंका आहे. इला नित्य यौवन गमावून बसल्यानंतर, उपेंद्रने तिला आपल्या बरी आणून तिच्या बरोबर संसार कसा काय केला? तिचा त्याग करणे त्याला शक्य नव्हते का? तिच्या अंगात अपूर्व वाक्मती मुळा उरली नव्हती. उपेंद्रने इलाला सोडून दिले असते तर ती त्याचे काय वाईट करू शकली असती? असे नसून ही त्याने तिचा स्वीकार का केला? याचे उत्तर माहीत असून ही तू दिले माहीत तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या शोकाची शंकर छकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील.

■ ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला—“उपेंद्र, इलाच्या सौंदर्यावर कधीच नव्हता. लग्नापूर्वी तरी तो स्वतः तिच्याशी लग्नाला तयार कोठे झाला होता? इलाच त्याच्या सौंदर्यावर भाळली होती व तिने मंज

टीकून त्याला आपल्याकडे आकृष्ट करून घेतले होते. तरी पुढे तिने आपल्या प्रेमानेच उपेंद्राला वस करून घेतले होते. तो सौंदर्यावर भाळला असता तर तिच्या वाढत्या यौवनाची व सौंदर्याची भीती का वाटली असती? कारण तिचे सौंदर्य हे तिच्या जाहूमुळे आहे हे त्याला कळले होते. त्याने सोडल्यामुळे इलाला अमिनदाराची सन्न करावे लागले आणि ऐश्वर्य भोगायला असून ही अमिनदारावर तिचे प्रेम नसून आपल्यावरच आहे हे जेव्हा त्याला कळले तेव्हा त्याने तिला पुन्हा परतून घेणून स्वीकारले. तिच्या प्रेमासाठी त्याने तिचा स्वीकार केला, यौवनासाठी नाही. म्हणून तिचे यौवन नेले तरी त्याचे त्याला दुःख वाटले नाही.

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व पुन्हा लावली जाऊन लोंबकळू लागला.

सौंदर्याची चढाओढ

एकदा बंकुठ लोकी विष्णूच्या जेष्ठ आणि लक्ष्मी नांवाच्या दोघां वायकात त्यांच्या पैकी जास्त सुंदर कोण या गोष्टीवर वाद-विवाद सुरू झाला. दोघी ते विचारायला विष्णूकडेच गेल्या.

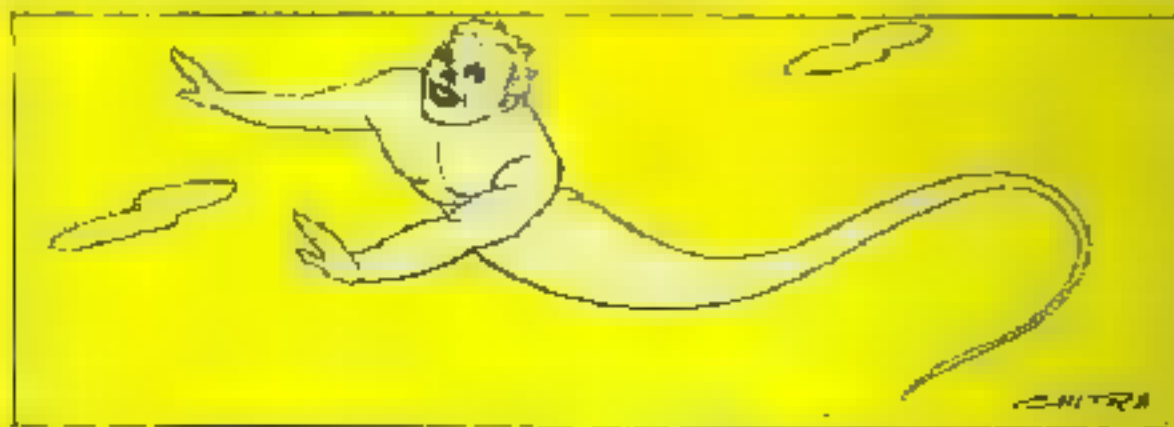
चतुर विष्णू म्हणाला—“दोघीत जास्त सुंदर कोण हे ठरवायला एका ब्रह्मदेवासिवाय दुसरा कोणी मला योग्य दिसत नाही.”

दोघी ब्रह्मलोकाला गेल्या. सरस्वतीने येण्याचे कारण विचारले तेव्हा दोघी म्हणाल्या—“मावच्या दोघीत जास्त सुंदर कोण आहे हे ब्रह्मदेवाला विचारायला आलो आहे.”

सरस्वतीच्या तोंडी जेष्ठ व लक्ष्मी दोघी कसासाठी आल्या आहेत हे कळल्यावर ब्रह्मदेव बाहेर येऊन म्हणाला—“मातांनो! मला तुम्ही दोघी सारख्याच सुंदर दिसता आहां! कोणी मुळगा आपल्या मातेहून सुंदर

दुसऱ्या कोणा स्त्रीला मानील का? मग मी, तुम्हां दोघींना माता मानीत असतां दोघीत जास्त सुंदर कोण आहे. कसे काय सांगू शकेन? मला वाटते, तुम्ही दोघी कौलास लोकी जाहून महादेवाला का नाही विचारीत?”

ब्रह्मदेवाच्या सकलघाममाणे जेष्ठ व लक्ष्मी कौलास पर्वतावर जाऊन पार्वती परमेश्वरांना भेटल्या. शंकराला पार्वती-कडून दोघी कोणत्या कामासाठी आल्या जाहेत हे कळले. तेव्हा शंकर त्यांना म्हणाला—“आधुतोष म्हणून लोक मला ओळखतात. मी थोडक्यात खूप होऊन भक्तांना ते मागतील ते देतो. विचार केल्या शिवाय दिलेल्या वरदानाचा कटू परिणाम मलाच भोगावा लागतो. शेवटी तुमच्या पतिराजांना येऊनच मला त्या संकटांतून सोडवावे लागते. तेव्हा तुमच्या

पतिराजांचा ज्या प्रश्नाचे उत्तर देणे शक्य झाले नाही त्या प्रश्नाचे उत्तर भी काय देऊ शकणार? होय, तुमच्या पतिराजांचा परम भक्त तो नारद आहे ना, तो असल्या प्रश्नांची उत्तरे अगदी बरोबर सांगतो. त्याला कां नाही विचारीत?"

त्याच वेळी नारद तेथे आला. दोघींनी त्याला जोच प्रश्न केला.

तो म्हणाला- "मातांनो! भी ब्रह्मचारी. सौंदर्य वगैरे आपल्याला ते काही नाही कळत. तुम्हाला तुमच्या प्रश्नाचे उत्तर पाहिजे असेल तर भूलोकात भद्रमा शेट म्हणून एक वैश्य राहणो त्याला आज्ञा देऊन विचारा. तो भक्तीक तुमच्या बाबेचे समाधान करील."

तेव्हा त्या दोघी भूलोकात भद्रमा शेटच्या घरी गेल्या. त्या आल्या बरोबर भद्रमा शेटने त्यांना साष्टांग नमस्कार करून येण्याचे कारण विचारले. म्हणाला- "या शरिवावर कसा काय अनुग्रह केलात?"

"आम्हां दोघीत सुंदर कोण आहे, लवकर सांग." दोघी म्हणाल्या.

ते ऐकून भद्रमा त्यांना म्हणाला- "तुम्ही दोघी माझ्या घरी चला."

त्या प्रमाणे दोघी भद्रमाच्या घरी गेल्या. नंतर भद्रमा त्यांना परत जाऊन जेथे त्याने त्यांना नमस्कार केला होता तेथे उभ्या व्हा, असे म्हणाला. दोघी त्या प्रमाणे परत जाऊन उभ्या राहल्या.

तेव्हा भद्रमा म्हणाला- "तुम्हां दोघींच्या सौंदर्यात पुष्कळच अंतर आहे. लक्ष्मी येतांना फार सुंदर विसते जेव्हा जाताना सुंदर दिसते."

भद्रमाचे उत्तर ऐकून दोघी कूष त्यानंतर लक्ष्मी भद्रमाच्या घरात येऊन बसली व जेव्हा परत निघून गेली. म्हणून त्या विवसापासून वैश्य लोकांची नाहीशी झाली व त्यांच्या घरी श्रीमंती कायमची नांदू लागली.

चरित्र

एका गावी एक शेतकरी रहात असे. त्याच्या मुलाचे नाव दगडू. दगडू फार आक्रमी होता. तो बापाला त्याच्या कामात कोणतीच करीत नसे. त्याच्या बडिलांना मुलाच्या उकाणटपूपणाबद्दल फार काळजी वाटे. त्यांनी काही सुधार व्हावा म्हणून रागावून, समजून घालून पाहिले. पण काही उपयोग झाला नाही.

पोहून बघात आला. बापाने, मुलावर कुटुंबाचा भार बंडून पडला म्हणजे थोडी अन्नकस येईल असा विचार करून त्याचे एक चांगलीखी मुलगी पाहून लग्न करून दिले. लग्न झाल्याबरोबर दगडू आपल्या बडिलांना म्हणाला- "बाबा! घरात माझा जो चांटा आहे तो मला द्या. मी स्वतःच्या पायांवर उभा राहून आपल्या कुटुंबाचे पालन पोषण करीन."

बापाला ते ऐकून आश्चर्य वाटले. म्हणाला- "मुला मा घरात राहण्यास जास कसला आहे, तर बळू वे. तू आपल्या सक्तीप्रमाणे मेहनत करून काही मिळवू लागलास तर आनंदच होईल."

"बाबा! माझ्यावर एवढा प्रेमाभा आज आणून दाखविण्याची गरजच काय? तुम्ही मला तेव्ही रागावत आलात. माझ्यावर तुमचे प्रेमच नाही. आजपर्यंत माझ्यावर शिध्यांणी लावली वाडून बर भरहाण केलीत. आज आता मी निराळा राहून स्वतःचे पोट भरावे म्हणतो आहे तर तुम्ही नाही म्हणता. अजून मी स्वतंत्रपणे राहणे तुम्हांला आवडत नाही वाटते?"

"मुला! असले विचार मनात आणण्याचे कारण नाही. तू तुला वाटेल तेथे रहा व सुखी रहा." असे सांगून बापाने त्याचा चांटा त्याला देऊन टाकला. दगडू त्याच्या धोट्याला जे

आले ते घेऊन शेजारच्या दुसऱ्या गावी जाऊन राहू लागला. तेथे तो दिवसभर मजुरी करून स्वतःचे व कुटुंबाचे पोट भरू लागला.

एक वर्ष लोटले. वगडूला एक मुलगा झाला. दगडूसारखाच खंडू पण उद्यानटप्पू व कामगोर निघाला. मुलाच्या उद्यानटप्पू-पणाबद्दल वगडूला फार राग येई. एकदा रताच्या भरात त्याने आपल्या मुलाला खूप ठोकले. तो घर सोडून पळाला व आपल्या आप्याच्या गावी गेला व आज्याला सर्व सांगितले.

आज्याने नातवाला आपल्या एका मित्राच्या घरी नेऊन ठेवले.

वगडू खंडू घरातून निघून गेल्यापासून काळजीत पडला. त्याने मुलाचा पुष्कळ शोध केला. पण तो कोठे सांपडला नाही. शेवटी तो मुलाचा शोध काढीत आपल्या बडिलांकडे गेला आणि त्यांच्याकडे चवकशी केली. म्हणाला-“चार दिवस झाले, खंडू काहीसा झाला आहे. काम जोर, पक्का उद्यानटप्पू आहे. म्हणून त्याला मी चार दिवसा पूर्वी खूप रागावलो व दोन लगामले पण. म्हणून तो पळून गेला आहे.”

“निघून गेला आहे तर जाऊ दे. असल्या जाळणी उद्यानटप्पू मुलाने घरी राहले काय

आणि नाही राहिले काय सारखेच. त्याच्या हातून तुला उद्धार काय होणार? तू त्याची काळजी करू नकोस.” बाप म्हणाला.

वगडू हताश होऊन दुःखी बनाने घरी परतला. नवऱ्याला एकदा घरी परत आलेला पाहून बायकोने रडून सर्व घर डोक्यावर घेतले. म्हणाली-“मुलावर मारहाण केल्याने काय झाले? तुम्ही कधी त्याला बळण लावलेत की रागावल्याने काम करू लागेल? कोठे उपास काढीत उमहात वणवण फिरत असेल, देवच जाणें.”

खंडूच्या काळजीने वगडू आजारी पडला. त्याच्या जेव्हा ते कळले तेव्हा तो नातवाला बरोबर घेऊन वगडूच्या घरी गेला. वगडूने खंडूला पोटाशी आवळून धरले. लहान मुलासारखा रडू लागला.

तेव्हा वगडूचा बाप त्याला धीर देत म्हणाला-“मुला! आता तुला कळले असेल, मुलाचे प्रेम हे कसे असते ते! तुला मुलगा

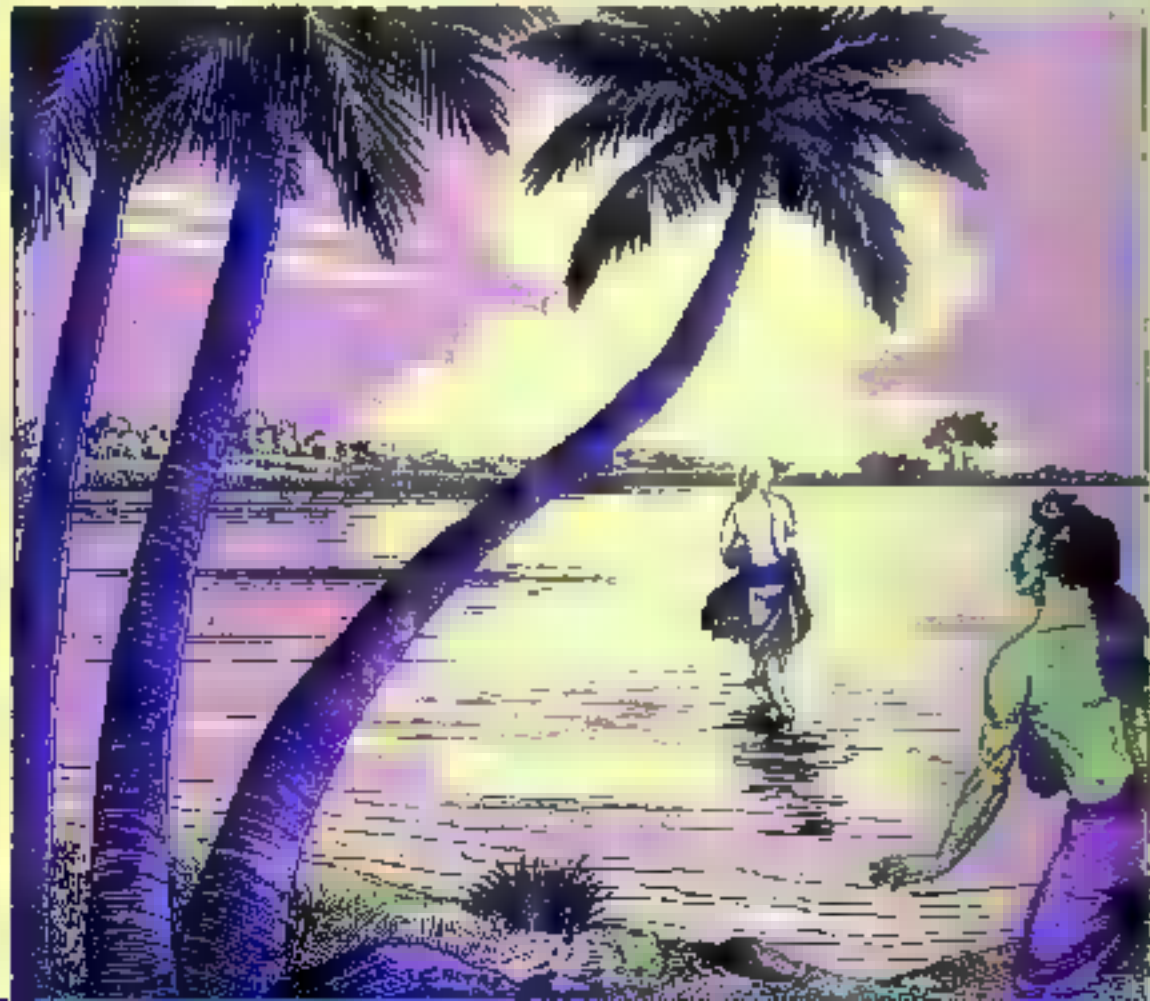
उद्यानटप्पू होऊ लागला म्हणून तू त्याला मारलेस. बाचा अर्थ त्याच्यावर त्याचे प्रेम कमी होते. मुळीच नाही. हेच पहा, चार दिवस तो नजरेआड झाला तर तुम्ही हो स्थिती झाली. आता तूच विचार कर, तू घर सोडून निराळे घर केलेस त्या वेळी माझा मनाची काय स्थिती झाली असेल. परंतु मी आजवर मनाला भावकून होतो. तुम्ही डोळे कधी तरी उघडतील ही मनात बाळगून मी आजवर मनाला धीर दिला. मी तुला मारले, रागे भरलो. तुझ्यावर प्रेम नव्हते म्हणून का? मी तुला किती समजावून सांगितले, पण ऐकले नाहीस आणि घर सोडून निघून गेलास.”

वगडूची अशा तऱ्हेने कानउघाडणी सारख्यावर वगडू आपली बायको मुलगा दोघांना घेऊन आपल्या बडिलांच्या घरी परत येऊन राहू लागला.

एका शिष्याचा आपल्या गुरूंवर अपार विद्वत्ता होता. त्याने आपल्या गुरूंचे नामस्मरण करून पाण्यावर चालून नदी पार केली होती. ही गोष्ट गुरूला कळली. गुरूला वाटले-“भास्व्या नावाचाच हा महिमा आहे. मी केवढा धोर पुरुष आहे. मग जगात मला करता येणार नाही असे काय आहे?

दुसऱ्या दिवशी गुरू “मी” वाक्याचा अप करीत नदीच्या पाण्यात पाय ठेवून वाळण्याचा प्रयत्न करू लागला. पण तो हरंगला नाही. वाळू टाकताच नदीच्या ओघात पाय बसून तो बाहून गेला.

राजकुमार

छत्रपूरचा राजा मुघला याने बाळमणीच अनेक देशांचे पर्यटन करून ज्ञान केले. त्याच्या बरोबर श्रीपुत्र नावाचा एक दुसरा राजपुत्रपण पर्यटन करण्यास गेला होता. दोघांचे जुळ्या भावंडांसारखे परस्परावर प्रेम होते. ते दोघे शूर व साहसी होते. त्यांच्या मधील मोठ मोठ्या शूर वीरांचा पण टिकाव लागत नव्हता. त्यांची कीर्ती जगभर पसरली. वयात आल्यावर दोघांची सुंदर राजकन्यांशी लग्ने झाली. त्यांचा राज्याभिषेक पण यथा वेळी झाला. दोघे राज्य करीत असतां प्रजेचे प्रेमपात्र झाले. श्रीपुत्रचे राज्य छत्रपूर पावून दोन अडीचशे मैल दूर होते.

छत्रपूरच्या राजाला बरेच दिवस मूल बाळ झाले नाही. एकदा तो शिकारीला रानात गेला असता एका किराताने राजाचा

हात पावून भविष्य वर्तविले की, एका मासाच्या रूपेने राजाला पुत्रप्राप्ती होणार आहे. एकच भोरम मुलगा असला तरी तो तीन मुले वाडवणार आहेत.

किरात जे म्हणाला त्याचा राजाला उलगडा झाला नाही.

राजा शिकार करत घरी परत येऊन वाहतो तर अंतःपुरात कौळ्यांनी पांच रंग जसलेला एक विचित्र मासा भाणून दिला होता. सैपाकिणीने तो मासा शिजवून स्वतः थोडासा खाऊन व बाकी राणीला खायला दिला. राणीने थोडा खाऊन बाकी पानात तसाच टाकून दिला. तो तिच्या एका दासीने जाला. तो मासा जाणाऱ्या तिथी गरीबदर आल्या व तिथींना नऊ महिने व नऊ दिवस उलडल्यावर मुले झाली.

तिथींना एकाच वेळी मुलगे झाले आणि तिथे दिसायला सारखे होते. राजाला

ती गोष्ट कळली तेव्हा तो म्हणाला—
"मी स्वतः शोळ्यांनी तिघांना पाहिले
नाही तो पर्यंत ती गोष्ट कबूल करणार
नाही." राजाच्या आज्ञेने तिघां मुलांचा
राजाच्या खास महालात आणण्यात आले.
गडवडीत मुलांची अवलंबवदन झाली.

"आतां या तिघांपैकी कोण मुंबराज
हे ठरविणे अशक्य आहे. तेव्हा तिघांचे
पाऊल पोषण राजवाड्यातच करायचे.
तिघांना तीन निरनिराळ्या रंगांचे व
प्रकारांचे कपडे घालायला द्यावे." अशी
राजाज्ञा झाली. राजाने त्यांची नावे
अनुक्रमे धीर, बीर व शूर अशी ठेवली.

तिघे मुलगे मोठे झाले तेव्हा राजा
त्यांना म्हणाला—"तुमच्या पैकी एक जण
याच्या पाठीमागून गादीवर बसेल. म्हणून
तुमच्या शक्तिसामर्थ्याची कल्पना
यायला हवी. तुम्ही तबेल्यातून स्वतः पाहिजे
तो घोडा निवडून आणि देशपर्यटनास
जा. परत येताना मी व पाहिलेली अशी
एखादी वस्तु घेऊन या."

सर्व त्याप्रमाणे आपल्या आवडीने चांगला
घोडा घेऊन निघाले. कित्येक दिवस
केल्यावर ते एका विचित्र पोकळीत पोचले.
त्या पोकळीत एका नांभळाच्या मांडाला
चांदीचा रंग असलेली फळे लागली होती.
धीरने काही फळे तोडून घेतली
आणि म्हणाला—"आंबांनी असली फळे
कधी पाहिली नसतील. ही नेऊन देतो.
मलाच ते मुंबराज करतील." असे सांगून
तो घोड्यावर बसून राजधानीकडे परतला.

धीर विचार करू लागला, आपल्याला
कां बरे ते सुचले नाही? पाहु या आज्ञेची
एखादी विचित्र वस्तु आपल्याला पुढे मिळेल
अशा विचार करून तो पुढे निघाला.
झुरदेखील त्याच्या बरोबर पुढे गेला.

काही दिवस प्रवास केल्यानंतर ते
आणखी एका विचित्र जंगलात पोचले.

तेथे सगळ्यांच्या रंगाची कवडे त्यांना
दिसली. बीर म्हणाला—"बाबांनी असली
कवडे कधीच पाहिली नसतील. मी ही
नेऊन देतो. मी राजा होणार." असे सांगून
तो दोनहीन कवडे काढून घेऊन राजधानी-
कडे निघाला.

स्थानंतर शूर एकटा पुढे निघाला. तो
पुष्कळ दिवस प्रवास केल्यानंतर एका
विचित्र जंगलात पोचला. त्याजंगलातली
प्रत्येक वस्तु हिऱ्यासारखी होती.
गवतमुळा होते. त्या जंगलाच्या
मध्यांमध एक सौम्याचा राजवाडा होता.
मीतीवर नगराला जवळचे होते.

राजवाड्यासमोर एक म्हतारी बसली
होती. तिच्या हातात एक तलवार होती.

शूरने तिला पाहिले. पण तिने त्याला
पाहण्यापूर्वीच तो एका झुडपाभाळ लपला.
त्याला वाटले की असा रत्नमहाल बाबांनी
पूर्वी कधी पाहलेला नसणार. एक लहानशी
बाहाळी आपण तोडून न्यावी असा विचार
करून त्याने मागाचा हात लावल्या बरोबर
ते कणू लागले. एक दुर्वा तरी तोडून
न्यावी या हेतूने त्याने हात लावला मात्र,
ती दुर्वा खोल बारीक आनाजात म्हणाली—
"शूर! मला तोडू नकोस. लगेच घरी
परत जा. येथे जे नाही पाहिलेस ते

कोणाला सांगू नकोस. तुझ्या बाकांती देस भ्रमण करीस असतांना जो पेहुराव केला होता आणि जी तलवार धारण केली होती तो पेहुराव व तलवार धारण करून आणि ते ज्या घोड्यावर बसून गेले होते त्याच घोड्यावर बसून इकडे ये. तेव्हा तुझे हित होईल."

ती दुर्वा जे म्हणाली त्यावर शूरचा विश्वास बसला. तो त्या भयंकर म्हातारीच्या कुप्टीस पडल्याशिवाय जंगलाबाहेर आला आणि सरळ आपल्या राजधानीकडे निघाला.

तिथडे धोरने चरी जाऊन चांदीची जांभळे राजाला दाखविली व म्हणाला—

"पहा, अशी जडमूत वस्तु जगात दुसरी मिळणे शक्य नाही."

"बाळ, पण तू फार दूर गेला नाहीस. चांदीची जांभळे आपल्या राण्याच्या सर हद्दीवरच्या जंगलात आहेत. मी लहानपणी त्या जांभळाच्या साक्षापसंत रोज आपल्या मित्रांकरोकर फिरायला येते." राजा असे म्हणतानाच धीर होतास साक्षा.

धीर सोन्याचे कवठ पंऊन मालेला पाहून राजाला आश्चर्य वाटले नाही. तो म्हणाला—"बाळ! मी तुम्हांला जगाचा प्रवास करून काही तरी भद्रमत वस्तु घेऊन येऊन पाडविले होते. तू सुद्धा घोड्याच अंतगावर जाऊन आलास. पूर्वी मी तेथपर्यंत रोज संभ्याकट्टी फिरायला जात असे. राजा म्हणाला ते ऐकून धीरवेस्वील होतास झाला.

दोघे राजकुमार होतास झाले. दोघांना वाटू लागले की शूर काही तरी विचित्र वस्तु आणणार आणि राजा होणार.

परंतु शूर रिकाम्या हातानेच परत आला. तो - राजाला म्हणाला—"बाबा! तुम्ही पाहिलो किंवा ऐकलो नाही अशी एकही वस्तु मला दिसली नाही. परंतु मी पुन्हा जावे म्हणतो. आपण लहानपणी जो

पोशाब घालीत होता, जी तलवार धारण करीत होता व ज्या घोड्यावर बसून जात होता त्यांची सरज काहे मला."

राजा म्हणाला—"माझ्या लहानपणाचा पोशाब फाटका आहे. तलवार पंचली आहे आणि घोडा इतका म्हातारा झाला आहे की चालवत देखील नाही." तरी गुरने हट्ट घेऊन राजाकडून त्या तिन्ही वस्तू मागून घेतल्या.

गुरने वडिलांचे ते फाटके कपडे घातले. तलवारीचा पंच घुबून काढला आणि तवेच्यात म्हातऱ्या घोड्याला सोदायला निघाला. तेव्हा घोडा खंकाळू लागला आणि त्याच्या सेकाळण्यात माणसांची भाषा स्पष्टपणे ऐकू आली. शूरला घोडा म्हणाला—"मला निखारे आवळत घाल."

ते ऐकून शूर शक्तिव झाला. पण पावरला नाही. त्याने दोतवार लाकडे जाळून निखारे तयार केले व ते घोड्याच्या तोंडात टाकले. ते तोंडात पडताच घोडा उठून उभा राहला. त्याचे सर्वांग मखमली-सारखे मऊ व लसलखीत दिसू लागले. एकदा जांभई घेऊन तो उभा राहला आणि सुरांतो जमीन खरटू लागला.

शूरला आनंद झाला. तो उडी मारून घोड्यावर बसला. घोडा घुसत्या क्षणात घामुवेगाने पळू लागला. अर्ध्या तासात तो घोडा रत्नमहालात येऊन पोचला. तेथे पोचल्यावर घोडा म्हणाला—"शूर, आता तुला फार सावधानपणे कामगिरी बजावयाची आहे. या जंगलात राहणारी म्हातारी एक भयंकर मोठी जादुगारीण आहे. तिची दृष्टी तुझ्यावर पडली तर तुझ्या जिवाला धोका आहे. विसरू नकोस. क्षणाधीन तू तिच्या हातातली तलवार हिसकावून घेऊन तिचे डोके उडविले पाहिजे. तिने मंत्र-बळाने येथील राजा, त्याची मुलगी व

राजाच्या कुटुंबातील सर्व लोकांना साडे मुळीचे गवत कडून टाकले आहे. ती मेळी सर्वांना आपले मूळ रूप येईल.

शूर सावधपणे जादुगारणीच्या पाठीमागे मांजराच्या पावलाने जाऊन उभा राहिला आणि शेटविशी तिच्या हातातली तलवार हिसकावून घेऊन आपल्या सल्लागारांना तिचे शेके छाटून टाकले.

दुसऱ्या क्षणाला सारे जंगल नाहीसे झाले आणि चिकडे पहावे तिकडे माणसेच माणसे दिसू लागली. त्यांच्यामध्ये राजा व राजकन्या पण होते. राजाने खुरला पाहून विचारले—“कोण रे बुवा तू? तू कपडे

घालून जाता आहेस ते एका बालमित्राचे विसत आहेस. हे तुला कोठे व कोण काय मिळाले?”

शूर हा सुधन्याचाच मुलगा आहे हे जेव्हा त्या राजाला कळले तेव्हा तो खाला प्रेमाने नेटला आणि म्हणाला—“माझे नाव श्रीपुत्र. तुम्हा बडिलांनी माझ्याविषयी तुला कधी काही सांगितले नाही का? बालपणी आम्ही ‘जीवरचकंडप’ मिच होतो. राज्याचा उद्धार केलास. माझ्यापेक्षा माझ्या एका बालमित्राचा मुलगावेढील आहेस. माझी मुलगी मालती हिच्याशी विवाहास तयार झालास तर मला फार आनंद होईल.”

मालतीचे रूप पाहूनच शूरच्या मनात तिच्याशी आपले लग्न होऊ शकेल का, हा विचार आल्याशिवाय राहिला नव्हता. राजाने स्वतःच विचारल्यावर त्याला आनंदच झाला. पण त्याने लगेच होकार दिला नाही. म्हणाला—“मी आपल्या बडिलांची संमती घेऊन परत येईन.” ते ऐकून श्रीपुत्रला जास्तच आनंद झाला. आपल्या हस्तातली अंगठी काढून शूरच्या हातात देत तो म्हणाला—“तू ही अंगठी आपल्या बडिलांना दाखव आणि बडिलांना सांग

तुम्हाशी करून देण्याचे वचन दिले आहे.”

शूर आपल्या ओढ्यावर बसून आपल्या बडिलांकडे परत आला आणि श्रीपुत्रने दिलेले वचन दाखवून म्हणाला—“ही अंगठी देणाऱ्याने आपल्या मुलीचे लग्न माझ्याशी करून देण्याची इच्छा दर्शविली आहे व त्यासाठी आपली परवानगी मागितली आहे.”

ते ऐकून सुधन्याला फारच आनंद झाला. बालमित्राच्या मुलीशी आपल्या मुलाचे लग्न होणार आहे, परंतु आपला सारा मुलगा कोण-हे कळल्यावर त्याच्याशी एक दासीचा. त्यांचा हात पाहून माझा

बालमित्राच्या मुलीचे लग्न होऊ शकेल तर जास्त आनंद होईल. म्हणून सुधन्या खुरला म्हणाला—“लग्नासंबंधी मी लवकरच निर्णय घेऊन कळवीन.” असे सांगून त्याने खुरला पाठवून दिले. नंतर राजाने जंगलातल्या मविष्य वर्तवणाऱ्या किरासाला बोलावून आणविले.

किरात आल्यावर राजा त्याला म्हणाला—“तू मला जे भविष्य सांगितले होतेस ते जरे निघाले. मी तीन मुलांना बाळवीत आहे, पण फक्त एकच माझा सारा मुलगा आहे. एक संपाकिणीचा मुलगा आहे आणि सारा मुलगा कोण-हे कळल्यावर त्याच्याशी एक दासीचा. त्यांचा हात पाहून माझा

राणीच्या मुमारास घोरला जागे केले व म्हणाला—“तसेल्याच [] लहानपणातला घोडा आहे त्याला माझ्या व सरारा कडून दाना काढता घालू. यानि त्याच्यावर बसून तुला तो जिंकणे वेईल तिकडे जा.”

“त्या भरतुकड्या घोड्यावर?” घोरने आश्चर्य प्रकट करून विचारले.

“होय नाळ, तोच [] शूरला फार दूर एका जंगलात घेऊन गेला होता.” राजाने लव्द नीट समजावून सांगितले.

घोरने घोड्याला उठविण्याचा प्रयत्न केला. पण तो उठेच न्ह. त्याने मारहाण सुरू केली तेन्हा शूर जागा होऊन सेवे [] आणि त्याला विचारले—“वसा घोड्याला मारतोस का?”

बाबांनी [] या घोड्यावर बसून जावला सांगितले आहे. पण तो उठ्याच नाही.” घोर म्हणाला. शूरला हे कळायला वेळ लागला नाही [] मालतीशी आपला विवाह राजाला परंत नाही. तरी त्याने घोरला समजावून सांगितले की घोड्याला निक्षारे कायला घाल.

घोरने त्या प्रमाणे घोड्याला निक्षार कायला घातले. घोडा उठून उभा राहला. घोर त्याच्यावर बसून अर्ध्या तासात

श्रीपुत्रच्या राज्यात घेऊन पोचला. श्रीपुत्रने [] विचारले—“तू परत बालास का? तुझ्या बडिलांनी लग्नाला परवानगी दिली का? माझी अंगठी परत दे.”

“अंगठी कोणती? मला नाही माहीत!” घोर म्हणाला.

“आपल्या बडिलांना दारविण्यासाठी मी तुला अंगठी दिली नव्हती का?” श्रीपुत्रने विचारले.

“मला! तुम्ही केव्हा अंगठी दिलीत?” घोरने विचारले.

श्रीपुत्रला [] ओळखायला वेळ लागला नाही की तो शूर नाही. म्हणून त्याने त्याला कैद केले. घोडा परत सुषम्बाच्या राजधानीत गेला. घोरचा जीव धोक्यात सांपडला [] अशी संका राजाला आली. राजाने बोलावून घोरच खरा सुभराज असून [] जीव वाचविणे त्याच्या सेवकाचे कर्तव्य आहे असे शूरला सांगितले.

शूरने राजाच्या वायांवर डोके टेकून नमस्कार केला व म्हणाला—“महाराज! मी दासीपुत्र असून ही आपल्या घरी राजकुमारासोबत वाडलो. या म्हणालून मी या रीते मी उतराई होईन. मला आशीर्वाद द्यावा.”

शूर बोड्यावर बसून श्रीपुत्रच्या रान महालात गेला आणि म्हणाला—“महाराज! आपण दिलेली ही अंगठी घ्यावी.” असे सांगून त्याने अंगठी दिली.

“बापूवी एकाला कैद करून ठेवले आहे. कारण त्याला अंगठीची गोष्ट माहीतच नव्हती. तो कोण?” राजाने विचारले.

“तो घोर आहे. आमचे घोड्याचे [] सारखे सारखे आहे.” शूर म्हणाला.

श्रीपुत्रने घोरला कैदेतून मुक्त केले. तो घोड्यावर बसून आपल्या बडिलांकडे परत गेला. शूर व मालती दोघांचा विवाह वाटावाटाने पार पडला.

जावणी सून

पूर्वीच्या काळात जीव वेगळ्या भाषाभाषींनी
भाडणे फार होत. मुनेवर सासूला
रण आला की तिला मारीत असे. अनेक
तऱ्हेने ती तिचा छळ करी. कधीकधीतर
तिचा जीव घ्यायला मुद्धा मागे पुढे
पहात नसे.

एका डोंगरी प्रदेशात एक कुटुंब रहात
असे. त्या कुटुंबात दुसऱ्या मुलाचे लग्न
करून देण्यासाठी. कुटुंबातली बघील
मंडळी एका मुलीला घेऊन आली. नवीन
होणाऱ्या मुनेला सासू खूप काम सांगे.

त्या घराच्या परसात एक विचित्र आड
होते. त्या आडाची पाने कधी पिकून
गळून पडत नसत. दर रोज सकाळी त्या
आडावरून तांब्याच्या गोलगोल पुतळ्या
साली पडत. त्या पुतळ्यांना भोक पाडून
ते पैसे म्हणून वापरण्यात येत. जीन देशात
तसलेच पैसे होते.

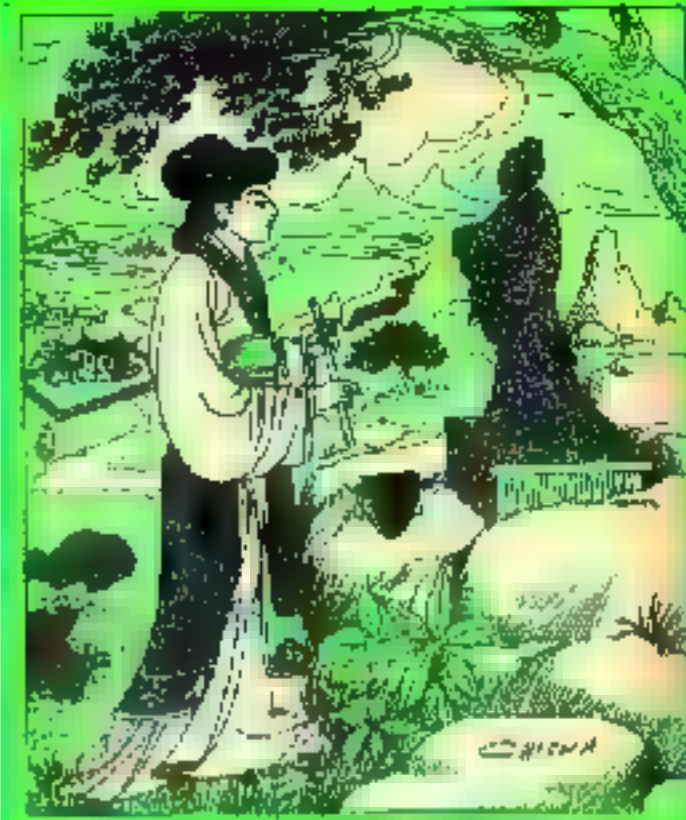
आडावरून पडणाऱ्या तांब्याच्या पुत-
ळ्यांना भोक पाडण्याचे काम मुनेला
देण्यात आले. ते फार कठीण होते.
होतेच मार मारून विचाराऱ्या मुलीच्या
हाताची बोटे सोळून निघाली. रात्रभर ती
पैसे तयार करी आणि दिवसभर बगलले
काम करी. या सर्व कामात तिला बड
काम वाटे ते डोंगर चढून लाकडे तोडून
आणण्याचे. डोंगरावर थंडीपण नवीच खूप
पडे. तिला पांघरायला भोकगेची एसाडी
हाळ पण नव्हती.

ती विचारी डोंगरावर लाकडे तोडून
आणायला जाई नेव्हां थोडा वेळ एकटी
बसून आपल्या देवाला दोष देत राहत बसून
राही. एकदा ती बशीच राहत असता एका
म्हातान्याने तिला येऊन विचारले—“मुली
तू अशी राहतेस का?” तिने त्याला आपली
सर्व रडकथा सांगितली.

“तु त्या डोंगराच्या टोकाला एक
दगडाची मूर्त आहे ती पाहलीस का?
मायसाचा हात तुझ्या सासूच्या परसातीस
दाखवितो. तू ती हात तोडून टाकलास
तर तांब्याच्या पुतळ्या वेगारे ते साड
मरून जाईल. तुला मर्चा अधिक
कमी होईल.” म्हातान्याने तिची समजून
घातली.

त्या मुलीला फार मानव आला. तिने
दगडाची ती मूर्त हुडकून काढली आणि
त्या दगडाच्या मायसाचा तोडून
टाकली. घरी येऊन पाहते तर खरोखरच
साड बाळून चालले होते.

सासूला शंका जाली. सर्व काम आपल्या
होणाऱ्या नवीन मुनेचे असले पाहिजे.
ती तिला रागाच्या भरात मारामारा
धावली व म्हणाली—“भांडाळणी! पैसे
देवाच्या आडाची अशी दगा मूच केलीस!
मी तुला पण ठार करे!” ती घुरा घेऊन
मुनेला धावली. सून धावतून
जाऊन जी पळत सुटली ती डोंगर
चढून निघून गेली. सासूने तिला धरण्यासाठी
पुष्कळ धावपळ केली. पण तिचे सर्व
प्रयत्न फोल ठरले. तिला परत घरी यावे
लागले.

काय करणे हे मुनेला कळेना. घरी
परतली तर सासू जीव वेगार. म्हणून
तिने डोंगरातच राहून पुढले आयुष्य कंठायचे
ठरविले. आडाचा जाऊन ती राहू
लागली. ती पळत खाल्ल्याने तिच्या
शरिरात पुष्कळ बक्ष लागला. तिला पांढरे
कपडे पस पडले. तिला थोडे थोडे अक्षता
पण येऊ लागले.

डोंगराच्या पायथ्याशी एक उंच सागवा-
नाचे झाड होते. त्या झाडावर ती राहू
लागली. कोंवळी पालवी आऊन त्यावर
ती राहू लागली. देवळाच्या आवारात एक
मठ होता. त्यात एक भिक्षु रहात असे.

यशस्कर याचा निवाडा

त्याला त्या शाल वृक्षावर एक मनुष्याकडून दिसली. तो मनुष्य कोण असावा हे ओळखण्याची तीव्र इच्छा त्याच्या मतात उत्पन्न झाली. म्हणून त्याने उत्तम जेवण तयार करून सावाणाली नेऊन ठेवले आणि थोड्या अंतरावर एका जागी लपून बसला.

नव्या सुनेला मनुष्याचे जेवण दृष्टीस पडताच ते खाण्याची तीव्र इच्छा झाली. जवळ पास कोणी नाही असे पाहून ती हळूच खाली उतरली आणि घाई घाईने तिला खाता आले तितके लागली.

आठ लपून बसलेल्या भिक्षूला ते एकादे भूत असावेसे वाटले. तो मुतांका मंत्र म्हणत जवळ आला आणि विचारू लागला—“हे पिशाचा! तू कोण आहेस?”

तुम्ही सून बाबकून उडण्याचा प्रयत्न करू लागली. पण तिला उडता येईना कारण मनुष्याचा आहार घेतल्याने ती उडण्याची शक्ती गमावून बसली. म्हणून तिने

रहत राहत आपली रहकथा त्या भिक्षूला सांगितली. ती बोलत असता तिच्या अंगावरचे पंख व पिसे गळून पडू लागली व ती एक सामान्य स्त्री दिसू लागली.

तुला भिक्ष्याचे मुलीचे कारण नाही. तुम्ही सासू तुम्हा कसा छळ करते हे पाहतो.” अशी तिची समजून घालून भिक्षू तिला तिच्या सासूच्या घरी घेऊन गेला. सासूला एका बाजूला बोलवून नेऊन त्याने तिला समजावून सांगितले की तुम्ही मून चांगली मुलगी आहे. तिच्याशी चांगली वागत जा. तू तिचा छळ केलास तर ती भूत होऊन जाईल. आकाशात उडतांना मी स्वतः डोळ्यांनी पाहिले आहे.

सासूला मुताचे नाव ऐकताच कापरे भरले. म्हणून नव्या सुनेला घराच्या बाहेर काढण्याची तिला हिममत होईना. तिने चांगला मुहूर्त पाहून दुसऱ्या मुलाशी तिचे लग्न करून दिले.

एकदा राजा यशस्कर न्यायालयाचे काम संपवून जेवणासाठी उठणार इतक्यात एका शाह्याने येऊन राजाच्या दर्शनाची इच्छा असल्याचे सांगितले.

“महाराजांनी आजचे सर्व उरकले आहे. येऊन आपल्याला काही निवेदन करावयाचे असेल ते करावे.” असे दायपाल म्हणाला.

राजाला ती गोष्ट ऐकू आली. त्याने शाह्याला आत बोलवून येण्याचे कारण विचारले.

शाह्याने दुःखपूर्ण आवाजात म्हणाला—“महाराज! मी अनेक देशांचे भ्रमण करून संभर सुवर्णमुद्रा संपादन केल्या आणि स्वदेशी आलो. आपल्या रूपेने वाटेत चोरांनी मला कोणत्याही प्रकारे त्रास दिला नाही. काल सायंकाळी मी लव्हेनोत्स नामक गावी एका झाडाखाली झोपलो होतो. सकाळी उठून

पाहतो तर माझी सुवर्णमुद्रांची पिशवी नाहीशी झाली होती. थोडा शोध केल्यावर ती पिशवी विहिरीत दिसली. मी आपले सर्वस्व घालवून बसलो होतो आणि मला विहिरीत उतरायला भीती वाटत होती. तेव्हा मी हुताश होऊन राहत असतां एका माणसाने मला विचारले—“मी तुमची पिशवी विहिरीतून काढून दिली तर त्याबद्दल तुम्ही मला काय देणार?” मी म्हटले—“तुला हवी असतील तितकी नाणी तू मला दे.” त्याने विहिरीतून पिशवी काढली व मला फक्त दोन नाणी दिली. मी त्याबद्दल त्याच्याशी भांडलो. तेव्हा तेथे जमलेले लोक मलाच रागावू लागले म्हणाले—“यशस्कर राजाच्या राज्यात सलीख्याने कामे होतात.” आपल्या राज्यात असा अन्याय झाला तर मला आपल्या वारा-समोर अजत्याग करून जीव द्यावा लागेल.”

“तुम्ही मिशवी काढून देणारा कोण होता?” राजाने विचारले.

“मी त्याचे तोंड पाहून त्याला ओळखू शकेन. त्याचे नाव नाही मला माहीत.” तो ब्राह्मण म्हणाला.

“तुम्ह्या या किर्मादीचा निकाळ उघां सोगसो. आज तुम्ही माझ्याबरोबर जेवून घ्या आणि उद्यांपर्यंत आराम करा.” राजा म्हणाला.

बुसत्या बिचरी राजाच्या आज्ञेने लवनेस्त्र गाथाचे सर्व नागरिक ग्यावाल्यात हुजर झाले. ब्राह्मणाने त्याकडं फसबिणाच्या माणसाला ओळखले. ब्राह्मणाने राजाला जे काही सांगितले तेच त्या माणसाने आपल्या जवानीत सांगितले.

तेथे जमलेल्या लोकांना कळेना की बाकी आणि प्रतिवादी दोघांचे म्हणणे एकच आहे. मग राजा निकाल काय देणार हे रवाना कळेना.

परंतु राजाने निकाल सांगितला—

“ब्राह्मणाला बहुचान्नव नाही देऊन प्रतिवादीला दोनच नाही देण्यात यावी.”

त्यावर काही लोकांनी अन्याय झाल्याचे सांगून हरकत केली. तेव्हां राजाने त्यांना समजावून सांगितले की केव्हां केव्हां न्याय आणि अन्याय एकाच तऱ्हेचा असतो.

विचार करून तथ्य काढावयाचे असते.

ब्राह्मणाने, ‘तू जितकी देवीत तितकी मी घेईन असे नव्हते सांगितले. याने एवढेच सांगितले होते की ‘तुला हवे असतील तेवढीच दे.’ पण या लालची माणसाने काय केले? त्याला हवे होते तेवढे ठेवून पेंतले आणि जेवढे नको होते तेवढे ब्राह्मणाला दिले. तऱ्हेने जे ठरले होते त्याबिरुद्ध त्याने केले.”

मशस्करने तऱ्हेने अनेक कडवे बरो- कर निकाल सांगून भिटविले व पुढीवर पुन्हा सरभुग आरंभ केला अशी कीर्ती संपादन केली.

फार पूर्वी प्रजा नांवाच्या पुरोपीय देशात एक राजा राज्य करीत असे. तो हुशार व क्षुर होता. त्याच्या दरबारात फारूस आणि नावाचे दोन होते.

हा कमान पेक्षा बुघार आहे, अशी त्याला प्रसिद्धी मिळाली होती. म्हणून कमाल फारुसचा हेंवा करी. फारुसची बादशाह फार स्तुति करी, एवढेच नव्हे तर त्याला बादशाहाकडून पुष्कळ इनामे पण मिळाली होती.

बाघामुन्या वाटू लागले की फारुसला बादशाहच्या दरवागाने हाकलून लावला आले तर चरे होईल. त्या विवाय दरबारात आपली प्रनिष्ठा वाढणे दाखव नाही आणि बादशाह आपला सल्लागण घेणार नाही.

फारुस दिवशी फक्त बादशाहाच्या मनातच आदरभाव होता, असे नसून सर्व

दरबारीपण त्याला मान देत. कारण तो ब्याळू, परोपकारी व सज्जनपण होता. म्हणून त्याच्या बिबड कारस्थान कारणे पण तितके सोपे नव्हते. म्हणून चांगलीशी संधी मिळाल्यावर पाणडतारा करण्याचा कमाल विचार करीत होता. बादशाहाच्या मनात फारुसच्या बिबड संशय कसा करावयाचा विचारात कमान होता.

अशी एक संधी जणुकाही चालूनच आली.

राजाचे मिवाई एका गुन्हेगाराला दरबारात ओढून घेऊन आले. त्याच्यावर गुनाचा आरोप होता. राजाने सर्व जवकधी करून गुनाचा आरोप सारा असल्याची खात्री झाल्यावर त्या आरोपीला शिरच्छेदाची शिक्षा दिली. शिक्षा ऐकून आरोपी हुताश होऊन रागासगाने तोंडाला घेईल त्या शिक्ष्या राजाला देऊ लागला. कारण त्याला

जीवनआगा उरली नव्हती. मग राजाचे भय कसले? कैदी काय म्हणाला ते राजाला बरोबर ऐकू आले नाही. "कैदी काय म्हणतो आहे. फाकस?" राजाने विचारले.

फाकस उभा राहून म्हणाला—"बादशाह! कैदी म्हणतो आहे की जो मनुष्य दोन दुःखी लोकांना दया करून अमा करतो त्याचे ईश्वर रक्षण करतो. तो निर्दोष आहे. त्याचा शिरच्छेद झाल्याने जे पाप घडेल ते राजाचा सर्वथा पिच्छा पुरवील."

बादशाहाला ■ ऐकून नेष्ठाची कीम आली ■ त्याने दया करून त्याला मुक्त केले.

आता कमालाचा चांगली संधी मिळाली. फाकसअर ■ आरोप लावण्याच्या हेतूने कमाल उभा राहून म्हणाला—"बादशाह! या संधकाचा वेष्ट आपण दिलेल्या अपावर बाबला आहे. मी आपणांसमोर कधी कोटे बोलणार नाही. त्या कंसाने आपल्याला

शिब्या घाप दिले होते आणि ईश्वराचे प्रतिनिधी आपण तर ■ अपमान केला होता. माझी आपणांजवळ अशी विनंती आहे की या अपराधाबद्दल एकच एक शिंसा आहे. याची जीभ छाटून टाकावी."

कमाल जे म्हणाला ते ऐकून बादशाहाचा चेहरा लाल झाला व रागामुळे त्याचे सर्वांग धरधर कापू लागले. तो कमालला म्हणाला—"तू जे तरे सांगितलेस त्याहून फाकसने जे कोटे सांगितले ते मला ■ आवडले. त्याने दया गरिबाची कीच येऊन कोटे सांगितले. पण तू ईश्वर ■ देणुडीने सत्य सांगितलेस ■ मला मुळीच आवडले नाही."

बादशाह म्हणाला ते ऐकून कमालला डोक्यावर बीज पडल्यासारखे झाले. तो मान खाली घालून दरबारातून अपराधा सारला निघून गेला आणि दुसऱ्या दिवशी ते राज्य सोडून निघून गेला.

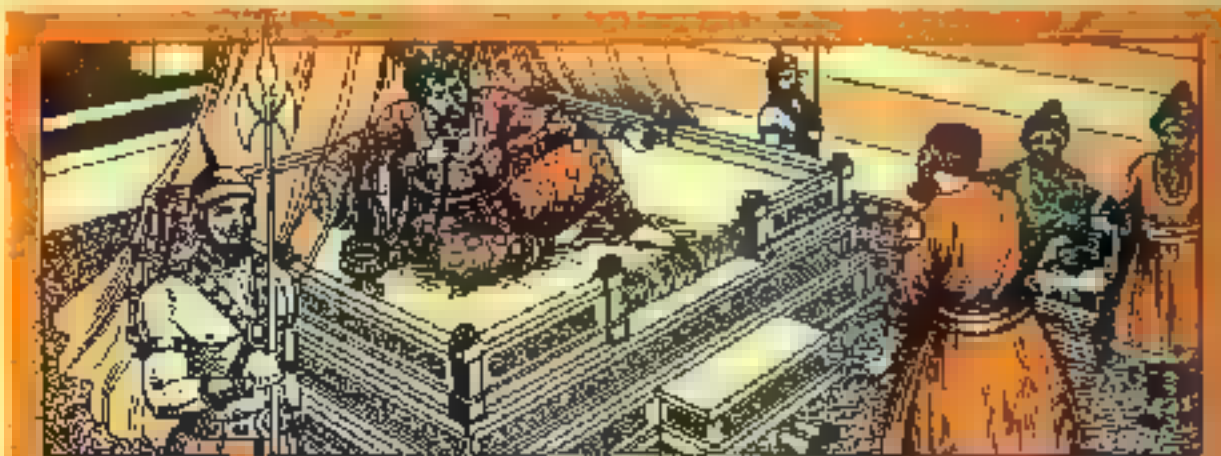
महाभारत

पांडू राजा ■ दोघी राण्या, कुंती व माद्री यांच्यासह वनविहारला जात असे. त्याला विकारीचा नाद होता. एकदा पांडू राजाने एका हरणाच्या जोडीला ठार केले. सरोसरी ती हरिणांची जोडी नवून किंदम नावाचे एक ऋषी व ऋषी पत्नी हरणाचे रूप धेऊन विहार करीत होते. पांडू राजाला ती गोष्ट माहीत नव्हती. बाण लागल्याने विडल होऊन मरण समयी त्या ऋषीने पांडू राजाला छाप दिला की—"तू देखील आपल्या पत्नी बरोबर असाच कामसुख घेत असशील तेव्हा तुला अकाली मरण येईल."

पांडू राजाला, त्याच्या हातून नकळत पडलेल्या चुकीबद्दल फार दुःख वाटले.

त्याला तो पर्यंत मूक बाळ काही नव्हते. पुढे देखील ऋषीचा शाप ■ स्वीकार करणे त्याला दाय्य नव्हते. पांडू राजाने ती गोष्ट आपल्या दोघी राण्यांना सांगितली ■ म्हणाला—"आता माझे जिणे फुटत आहे. मी सर्वसंग परित्याग करून संन्यास घेतां. तुम्ही दोघी हस्तिनापूरला जाऊन मीषम, धुतराष्ट्र व विदुर यांना ही बातमी पोचवी करा.

"आम्ही तुम्हांला सोडून राहणार नाही. आपण सर्वज मिळून तपश्चर्या करू या व इहलोकाचा निरोप मिळेल पर्यंत स्वर्ग प्राप्तीसाठी बसू या." कुंती व माद्री ■ पांडू राजाला म्हणाल्या. पांडू राजा गोष्ट मान्य केली नाही तर तेथे रानांत ■ इत्याग

करण्याचा पण रमोनी निश्चय केला. व तसे राजाला सांगितले पण.

पांडुराजा आपल्याबरोबर दोघी राखणां राहू देण्यास कबूल झाला. तिघांनी मूल्यवान वस्त्रांचा त्याग करून बल्कल वस्त्रे धारण केली. आपल्या सर्व नोकरांचाकरांना हस्तिना-पूरला परत पाठविले. ते तिघे देवाटन करीत नागशांत पर्वत, हिमवंत, पंचमादन, दंडधुमन, रुद्र, हंस कूट आदि प्रदेशात फिरत, काही काळ प्रत्येक जागी रहात शेवटी शतभृंग नांवाच्या पर्वतावर येऊन पोचले. तेथे अनेक मुनि तपश्चर्या करीत होते. पांडु राजाने सपत्नीक तेथे राहून तपश्चर्या सुरू केली.

तपश्चर्या करीत असतां पांडु राजाच्या मनात एक संका बसली, पुत्र प्राप्ती शिवाय मोल प्राप्ती नाही. म्हणून त्याच्या सारसंन शूर, कुलवान व धर्म परायण जसा पुण्यांकडून त्याच्या पत्नींना पुत्र प्राप्ती झाल्यास त्याचा व मुलाचा उच्चार होऊ शकेल असा त्याने विचार केला. आपल्या मनातली गोष्ट तो कुंतीजवळ बोलला. कुंतीला प्रथम ती गोष्ट माग्य झाली नाही. परंतु पांडु राजाने अनेक प्रकारे तिची समजूत घालून तिचे मन केले.

कुंती पतीला म्हणाली—“मी तुम्हाला पूर्वी कधी सांगितले नाही. मला लहान पणी दुर्वास ऋषींनी एक मंत्र शिकविला आहे. मी मंत्रत्राप करून देवाचे स्मरण करीत तो प्रगट होऊन मला पुत्रप्राप्ती करून देईल. तेव्हा मी कोणत्या देवाचे स्मरण करावे हे तुम्हीच सांगावे.”

“दरे तर छानच झाले. कोरव वंशाचा जो राजा होईल तो धर्मपरायण असला पाहिजे. म्हणून तू यम धर्मदेवाचे स्मरण कर.” पांडु राजा कुंतीला म्हणाला.

त्याप्रमाणे कुंतीने यमाचे करतान तो प्रकट झाला. त्याच्या कृपेने कुंती

गरोदर झाली. गांधारी तिच्या आधी एक वर्षापासून गरोदर होती. परंतु ती प्रसूत होण्यापूर्वीच कुंतीला मुलगा झाला. आधम-वासी ऋषींनी त्याचे नाव युधिष्ठिर असे ठेवले.

त्यानंतर पांडु राजाने अति बलवाम असत पुत्र असाचा दृष्टी प्रकट केली. तेव्हा कुंतीने पांडुराजाच्या तत्त्वचाप्रमाणे बांधूचे स्मरण केले. कृपेने तिच्या पोटी भीमाचा जन्म झाला. भीमाचा जन्म तेव्हा एक अवहित घडले. कुंती आपल्या मुलाला मांडीवर बेटून बसली असता तिजकडे एक बाचाला पाहून

कुंती भ्याली. पळून जायला जभी राहली. मांडीवर मुलगा होता ते ती विसरून गेली. म्हणून मुलगा एका दगडावर पडला परंतु जावचर्य म्हणजे मुलाच्या अंगाला काही दुखापत झाली नाही, उलट तो दगडावर फुटून गेला. बाळवेही मुलाचे ते भयंकर वृत्त पाहून पांडूने त्या मुलाचे भीम हे नाव ठेवण्यात आले.

आपल्याला एक असाधारण असा पुत्र व्हावा अशी इच्छा पांडु राजाच्या मनात होती. ती इच्छा पूर्ण करण्यासाठी कुंतीने इंद्राचे स्मरण व त्याच्या कृपेने तिच्या तिकडे एक बाचाला पाहून पोटी अर्जुन जन्मला.

पांडुराजाने माद्रीच्या मनातली इच्छा कुंतीजवळ प्रकट केली. कुंतीने तो मंत्र माद्रीला शिकविला. माद्रीने अश्विनो-कुमारांचे स्मरण करून तो मंत्र म्हटला. त्यांच्या कृपेने तिच्या पोटी नकुल आणि सहदेव ही जुळी मुले जन्मली.

त्या मंत्राच्या प्रभाषाने माद्रीला माणस्यी मुले पण झाली असली. माद्रीने एकाच वेळी दोन देवांचे स्मरण केल्यामुळे एकाच वेळी तिला मुले झाली या गोष्टीचा कुंतीला राग आला व तिने दुसऱ्या वेळी माद्रीला त्या मंत्राचा उपदेश करण्याचे नाकारले.

एकेक वर्षांच्या अंतराने पांडुराजाला अक्षयप्रकारे पांच मुल्यो झाले. त्याला फार आनंद झाला. आश्वमातीत ऋषी व मुनींनी सर्व प्रकारे मुलांचे कोंडकीसुक्त केले. वसुदेवाने आपल्या भाव्यांच्या साठी आपले पुरोहित ऋषय यांच्या हाती निरनिराळी यज्ञाभूषणे, सेंटणी व दूसर वस्तू पाठविल्या. पांडुराजाने यज्ञवेळी आपल्या पांच ही मुलांचे उपनयन आदि संस्कार करवून त्यांना वेदविद्या शिक-विण्याची व्यवस्था केली.

आणखी काही वर्षे लोटली. वसंत ऋतु सुरु झाल्यावर कुंती ऋतुभोज द्यासाठी

कामात मकं होती. तेव्हां माद्री एकटी होती. तिला पाहून पांडुराजा स्वतःच्या मनाला आवडू शकला नाही. स्वीसंग केल्यास मरण येईल या ऋषीने दिलेल्या सापाने त्याला विस्मरण झाले आणि त्याच्या हातून चूक मळलीच आणि तो मरण पावला.

माद्री पतीच्या मृत देहावर पडून विलाप करीत असतां कुंती व सातशृंगमुनी तेथे आले. ते वृद्ध पाहून व ऐकून सर्व चकित झाले. माद्रीने कुंतीला बोलावून पतीच्या मृत्यूचे सरे कारण सांगितले.

ते ऐकून कुंती विलाप करीत म्हणाली—“काय व केलेस हे? मात केलास! महाराजांना ऋषींनी दिलेल्या सापाने गोष्ट तुला पण माहीत होती. मग तू इतकी अमावश कशी काय राहिली? आतां कोण काय करणार? मी मोठी परती आहे म्हणून पतीच्या देहाबरोबर सहगमन करतो. तू मुलांना सांभाळ!”

माद्री विलाप करीत म्हणाली—“मी स्वतः त्यांना वाचविण्याचा व त्यांच्यापासून दूर राहण्याचा पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला. परंतु मी पतीला वाचवू शकले नाही. आतां

मुलांना सांभाळ करण्याची जबाबदारी कोणत्या तोंडाने आपल्यावर पडेल? इत-लोकांत पतीला पुन देऊ शकले नाही तर निदान परलोकात तरी त्यांना सुखी करण्याचा प्रयत्न करीन. म्हणून मीच सहगमन करते.” असे सांगून माद्रीने कुंतीचा निरीप प्रेतला व पतीच्या भितेस चढी टाकली.

त्यानंतर शतशृंग निवासी ऋषी कुंती व पांडवांना बरोबर घेऊन आणि माद्री व कुंतीच्या अस्वी घेऊन हस्तिनापूरला गेले आणि वडलेला शोकवृत्तांत मीढ, धृतराष्ट्रादिकांस सांगितला.

पांडुराजाच्या मृत्यूची कळकवार्ता ऐकून भीम व धृतराष्ट्र यांना फार वाईट वाटले. धृतराष्ट्राच्या सूचनेवरून विदुराने अस्थि विखर्जन थांबावी सर्व शिवाकर्मांची व्यवस्था केली. गांधू व माझीच्या अस्थी पालकीत ठेवून त्यांची मिरवणूक काढण्यात आली व त्या गंगेत विसर्जित करण्यात आल्या. हस्तिनापूरची सारी प्रजा गंगाकाठी पोचली होती. सर्व संस्कार संपल्यावर लोक रात्र-बातीत परतले.

तत्पश्चात् ध्यातमुनींच्या संस्कारप्रमाणे आपल्या सुमा अंबा व अंबाळिका यांना बरोबर घेऊन वानप्रस्थाश्रम ग्रहण करून

तपस्व्यां करण्यास निघून गेली. वान-प्रस्थाश्रमात जसलीवा त्यांची इहलोकाची यात्रा समाप्त केली.

त्या दिवसत्यामून पांडव धृतराष्ट्राच्या ऐकदेवीकाली राहू लागले. सर्व मिळून जेष्ठ व त्यांच्या आपतात चहाबोही पण होत. सर्व जेष्ठता भीम प्रथम वेई तो आपल्या उक्तीचे प्रदर्शन करण्यासाठी वहावहा जगांना उचलून घेऊन पळत गेले. मुलं रगावली तर त्यांच्या बेंदया भकन त्यांना वर उचली. पोहोचता वाटवाड वहावहा जगांना तो बुध्दी. मुलं पळे तोबावळा सावावर चवली की ते जाड उघटून टाकी. मुलं जाली पडून आपल्याच्या भीतीने जोरदू लागली की तो सदाबवा हवे. परंतु तो हे सर्व सोळ म्हणून करीत असे. कोणाची वर किंवा दुष्टाचा म्हणून करीत नसे. परंतु त्याचा सोळ म्हणजे इतरांना प्राणभय वाटे. भीमाची शक्ती पाहून दुर्योधन त्यांच्याशी हेवा करी. भीमाला ठार केले तर इतर पांडव आपल्या म्हणण्या-प्रमाणे वागू लागतील, असे देखील त्याला वाटे. त्याला तशी एक चांगली संधी पण मिळाली.

गंगानदीच्या काठी प्रमाण कोटी नामक एक सरोवर होते. तेथे पोहण्यासाठी व जलश्रींवेसाठी पाण्यात उतरायला पायऱ्या होत्या. उद्याने व विथांतिस्याने पण सरोवराच्या काठी होती. एकदा सर्व राजकुमारांनी तेथे जाण्याचे ठरविले. मनमोजनासाठी निरनिराळे जाद्यपदार्थ व पेये घेऊन सर्व सरोवराच्या काठी गेले. अर्धातिथ वरोबर पांढव पण होते.

सर्वांनी वनभोजनासाठी आणलेले जाद्यपदार्थ खाल्ले. दुर्धोषनाने भीमाजवळ वसून गोडगोड गप्पात त्याला रंगवून त्याच्या जाद्यपदार्थात विष घातले. भीमाला भुळीच शंका वाटली नाही. सर्वांवरोबर तो वेसील पोहामला पाण्यात उतरला. पोटांत गेलेल्या विषामुळे त्याचे पोट दुखू लागले तेव्हा तो हुस्तावण्यासाठी बाहेर काठावर येऊन पडून राहला व त्याच स्थितीत तो बेसुद्ध झाला. भीम बेसुद्ध झालेला पाहून दुर्धोषनाला

फार आनंद झाला. त्याने काठावरच्या कत्ता उपटून त्याचे हातपाय बांधले व त्याला पाण्यात टाकले. भीम बुडला तो पाताळात गेला. तेथे साप होते. साप त्याला चाबले. त्याचे विष चढले व पूर्वी पोटात गेलेल्या विषाला ते औषध ठरले. 'त्रिपस्य विषं औषधम्' अशी एक म्हण पण आहे. तो णुडीवर आला तेव्हा आपले हात पाय बांधले असल्याचे त्याच्या लक्षात आले. त्याने सटके वेऊन आपले हात पाय सोडवून घेतले व सापांना त्यांच्या मुंड्या पिल्लवटून ठार करू लागला.

तो गोष्ट नागराज वामुकीला कळली. भीम आपल्याच नात्यातला आहे हे ओळखून त्याने त्याच्या अंगात सहज हत्तीचे वळ येईल असा एक रत्न त्याला व्याधला दिला. तो रत्न आठ मडकी भरून होता. भीम तो सर्व रत्न गटागटा पिऊन आरामात भोरत पडला.

गांधीचे चरित्र

[६]

आम्ही 'नको नको' म्हणत असता भारतीय दक्षिण आफ्रिकेत येऊन तेथे राहू लागले आणि काय म्हणू करीत आहोत, असे काही युरोपीय नागरिक सांगत. पण ते सर्व खोटे होते. दक्षिण आफ्रिका युरोपीय लोकांचा एक उपनिवेश झाला तेव्हा तेथील सुपीक जमीनीत काफी, चहा व ऊस वगैरेची लागवड करून पुष्कळ फायदा मिळू शकेल असे त्यांना वाटले. पण प्रत्यक्षात काम करायला मजूर नव्हते. गुलामीची पद्धत बंद झाल्यानंतर तीव्रो लोकांनी काम करायलाच नकारले. तेव्हा नाताळमधील गोण्यांनी भारतातून मजूर पाठवावे अशी पेथील सरकारकडे विनंती केली. त्यांचे प्रतिनिधी मद्रास व बंगाल मध्ये फिरले व निरनिराळ्या प्रकारे लोय व मोड दाखवून मजूर भर्ती करून घेऊन गेले. १८८० पर्यंत

नाताळ राज्यात ४०,००० भारतीय गोण्या लोकांच्या हाताखाली काम करीत होते. त्यांच्याकडून बेगारांसारखे काम करून घेतले जाई. त्यांच्या पैकी काही जणांनी स्वतःवरचे अवधीचे बंधन संपल्यानंतर तेथेच कामाचे राहण्याचे ठरविले. थोडीशी जमीन विकत घेऊन भाजीपाला लावून पैसे मिळवू लागले. त्यांची मुलेवाळे शिकू लागली. ते पाहून गोण्यांना त्यांचा हेवा वाटू लागला.

सन् १८९३ मध्ये नाताळ मध्ये डोमी-नियन सरकार कायम झाले. लगेच गोण्या लोकांनी भारतीय लोकांना नाताळ मधून हाकलून लावण्याचा प्रयत्न सुरू केला. जे भारतीय नाताळ सोडून जायला तयार होत नव्हते त्यांच्यावर पोल रॅक्स चार पाच महिने मिळणाऱ्या मजुरी इतका होता.

चांदोबा

दिवाळी विशेषांक

शिवदी उरले काय

एका गावी रामू नाईक आजारात एक हतामदार रूढात असे. त्याच्याकडे पन्नास गाई होत्या. रामू स्वभावाने थोडा चिककूच होता. म्हणून त्याने गुराळी किंवा जांगळी नेमला नाही. स्वतःच गुरा काढी आणि गुरे चरायला रानात घेऊन जाई.

पुढे सर्व काम करणे त्याला संपेना. तेव्हा त्याने गुरे विकून टाकून व्यापार करावा असे ठरविले. गाई विकून टाकण्यासाठी तो बाजार पेठेकडे निघाला.

वाटेत एक मोठे जंगल होते. चोरांनी रामूला स्वतः गाईंना घेऊन जाणांना पाहिले. त्यांनी त्याला एका झाडाखाली बांधून ठेवले आणि गाईंना हांकून घेऊन गेले. चोर निघून गेल्यावर रामू मोठमोठ्याने ओरवू लागला.

चोरांनी रामूला झाडाखाली बांधून ठेवले होते त्या झाडाच्या पोकळीत एक देव

रूढात होता. देवाला रामूची दया आली. त्याने बाहेर येऊन रामूला सोवले आणि म्हणाला—“हे गहा रे! तू काळजी करू नकोस. त्या गाईंच्या बद्दल मी तुला पन्नास गाई देतो. तू त्यांना घेऊन जा.” असे सांगून देवाने सोटातली अंगठी काढून डोळ्याला लावली. थोड्याच वेळात पन्नास गाई दिसू लागल्या. तू या गाईंना घेऊन जाऊन विकून टाक.” देवाने रामूला धीर दिला.

रामूला ते सर्व दृश्य पाहून आश्चर्यच वाटले. त्याने गाईंना हात लावून पाहिला. सर्व गाई खऱ्या दृष्टपुष्ट गाईच होत्या. तो देवाला म्हणाला—“देवा! बाजारपेठ फार दूर आहे रे. मी चोरांच्या हातात सापडल्या- शिवाय या गाईंना बाजारपेठेपर्यंत भुरसित पोचवणं का? आणि पोचले तरी गाईंना

“श्रीमंत माणसाविषयी आपले काय असे सांगून त्याने व्यापाऱ्यांना प्रत्येकी दोन पत्त आहे, गुरुदेव!” राजाने विचारले. दोन रुपये त्यांच्या वाटखर्चाळा देऊन “त्यांच्यात माणुसकीचा लवलेसही पाठवून दिले. नाही.” राजगुरु म्हणाले.

एकदा दरबारात दोन व्यापारी आले. त्यांची स्थिती फार दयाजनक होती. ते आपल्या बरोबर मूल्यवान वस्तू घेऊन प्रवास करीत होते. वाटेत डाकू व लुटेऱ्यांनी त्यांना लुटले आणि त्यांना ठार करण्यासाठी तलवारी उपसल्या. तेव्हा त्यांचा सरदार आपल्या अनुयायांना म्हणाला—“तुम्ही मूर्ख दिसता! अशा लोकांना आपण ठार करू लागलो तर आपण लुटणार कोणाला?”

“चोरांच्या संख्येद्वारे पाऊण माणुसकी आहे. त्यांचा बंदा त्यांच्यात पुरी माणुसकी येण्यास बाधक आहे.” राजगुरु म्हणाले. एकदा राजाचा शिपाई दोघां जणांना दरबारात घेऊन आला. त्या पैकी एक गरीब होता व एक श्रीमंत. शिपाई राजाला म्हणाला—“महाराज! या श्रीमंताने गरीब माणसाला पाण्यात डकलले. मी स्वतः डोळ्यांनी ते पाहिले. मी जवळ जाऊन पाहतो तो दोघे काठावर घेऊन पोचले होते.”

“तू त्या गरिबांना पाण्यात कां रे डकललेस ?” राजाने त्या श्रीमंत माणसास विचारले.

तो श्रीमंत मनुष्य म्हणाला—“महाराज, मी या गरीब माणसावर अनेक अन्याय केले आहेत. हा मनुष्य आमचा शेजारी आहे. गरीब आहे. म्हणून मी याची जगा बळकावली. हा माझ्या दुष्टपणाच्या जहाडचा सर्व जगभर सांगत सुटला. माझी अबू याने धव्हाट्यावर आणली मासाडी मी सूड बुडीत याच्या घराला आग लावली. नंतर चवकशी झाली तेव्हा याच्या हलजर्जीपणामुळे घराला आग लागली असे मी चार लोकां-करवी सांगून सिद्ध केले. त्याला पुन्हा घर बांधणे शक्य झाले नाही. आज नदीकाठी तो मला भेटला व म्हणाला—“तुझ्यामुळे माझे हे सर्व वाटोळे झाले.” ते ऐकून राजाने मी त्याला पाण्यात डकलले. त्याने त्यावेळी माझा हात धरला होता, म्हणून

मी देखील पाण्यात पडलो. मला पोहता येत नव्हते म्हणून मी बुडू लागलो तेव्हा याने मला वाचविले आणि आम्ही दोघे काठावर आलो.”

राजगुरूच्या सल्ल्याप्रमाणे राजाने गरिबाची सर्व नुकसान भरपाई श्रीमंताकडून करवून दिली. दोघांना निरोप दिला.

स्थानंतर राजगुरू राजाला म्हणाला—“पाहिजेत महाराज! हा गरीब मनुष्यात पुरी माणुसकी म्हणजे पूर्ण मानवत्व आहे. म्हणूनच तो त्या श्रीमंताच्या स्वभावात बदल करू शकला. नाहीतर त्याने स्वतःच्या नांदाने आपल्या दुष्कर्यांचे वर्णन करून आपला अपराध स्वीकारला नसता. पुरी माणुसकी असल्या शिवाय दुसऱ्याच्या स्वभावात बदल आणणे शक्य नाही.”

राजगुरूच्या उदाहरणसहित या प्रत्यक्ष शिकवणीमुळे राजाला माणुसकी म्हणजे काय, याची पुरी कल्पना आली.

विकून जे पैसे मिळतील ते घेऊन मी सुखरूप घरी येऊ घेऊन का? करावे मला समजत नाही.”

“तरमग तू या गाईची काय किंमत आहे हे मला सांग मी ती किंमत देऊन टाकतो.” देव म्हणाला.

“प्रत्येक गाईची किंमत शंभर का प्रमाणे पन्नास गाईची किंमत पांच हजार होते.” राम म्हणाला.

देवाने पुन्हा आपली अंगठी डोळ्याला लावली आणि त्याबरोबर पांच हजार रुपयांची एक बॅली रामूच्या समोर घेऊन पडली. “ही पिशवी जवळ तर नसेल

ना? घरापर्यंत मला ही नेता येईल का? कृपा करून एक गाय दे. गाईच्या पाठीवर ठेवून घेऊन जातो.” रामूने देवाजवळ विनंती केली. देवाने ती मान्य केली.

गाईच्या पाठीवर बॅली ठेवून निघताना रामूने आसोने इतर गाईकडे पाहिले. त्या सर्व गाईंना सोडून जाणे त्याला आवडेना. म्हणून तो देवाला म्हणाला—“मी या गाईंना घेऊन घरी गेलो तर देवा, तुला काही हरकत आहे का? कारण या गाई मला पूर्वी दिल्याच होत्यास, नाही का?”

“तुला पाहिजे असतील तर घेऊन जा.” देव रामूला म्हणाला.

